Ion Toma

Limba română contemporană

Privire generală

Niculescu

Despre autor

Ion Toma (n. 1947) este absolvent al Facultăţii de Filologie (1971), doctor în ştiinţe filologice (1980) şi profesor universitar la disciplinele limba română contemporană şi istoria limbii române literare. A publicat 11 cărţi şi peste 100 de articole şi recenzii în domeniile lexicologiei, toponimiei şi gramaticii limbii române. Una dintre lucrări şi anume „*Enciclopedia limbilor romanice*“, la care este coautor, a fost distinsă cu premiul *Timotei Cipariu* al Academiei Române.
În ultimii ani, a publicat, singur sau în colaborare, un mare număr de lucrări de îndrumare didactică şi cultivare a limbii, foarte apreciate atât de către specialişti, cât şi de către marele public.

Scanned with OKEN Scanner

Ion Toma

LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Privire generală

Niculescu

Scanned with OKEN Scanner

© Editura NICULESCU SRL, Bucureşti, 1996
Adresa: 78182 - Bucureşti, Sector 1, Str. Octav Cocărăscu 79
Telefon/Fax 617.60.10
Coordonare: *Gheorghe Dumitru*
Procesare computerizată: *TOP-GAL SRL*

ISBN 973-568-135-8

tiparul executat la OLIMP PRINTING SERVICES

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

Prefaţă 11
Notaţia fonetică şi fonologică 12

I. PROBLEME GENERALE 13
1. Limbă şi comunicare 13
2. Limba ca sistem 14
3. Cercetarea ştiinţifică şi didactica limbii 15
Bibliografie 16

II. FONETICA-FONOLOGIA 17
A. Producerea şi receptarea sunetelor limbii 17
1. Aparatul fono-articulator 17
2. Aparatul auditiv 18
3. Proprietăţile sunetului 18
4. Articularea sunetelor limbii române 19
a. Vocalele 19
b. Consoanele 19
5. Acustica sunetelor limbii române 20
a. Vocalele 20
b. Consoanele 21

B. Perspectiva funcţională a sunetelor limbii române 21
1. Repere teoretico-metodologice în stabilirea şi caracterizarea unităţilor funcţionale 22
a. Stabilirea echivalenţei funcţionale a sunetelor 22
b. Comutarea 22
c. Corelaţia 22
d. Semnul lingvistic şi corelaţia 23
e. Clase echivalente şi neechivalente 23
f. Segmentarea 23
g. Reducţia variantelor 23
2. Sistemul fonologic 24
a. Unităţile segmentale 24
a.1 Vocalele 24
a.2 Semivocalele 25
a.3 Consoanele 26
a.4 Alofonele unităţilor fonematice (Realizarea fonetică a fonemelor) româneşti 26
a.5 Alternanţele fonetice 28
b. Unităţile suprasegmentale 29
b.1 Unităţile suprasegmentale intensive 30
b.2 Unităţile suprasegmentale extensive 30
3. Structura fonologică 31
a. Segmentul vocalic 31
a.1 Segmentul vocalic simplu 31
a.1.1 Hiatul 31
a.2 Segmentul vocalic complex 32
a.2.1 Diftongii 32
a.2.2 Triftongii 34
b. Segmentul consonantic 34
b.1 Segmentul consonantic simplu 34
b.2 Segmentul consonantic complex 34
b.3 Segmentele consonantice intervocalice 35

Scanned with OKEN Scanner

c. Structura analitică a silabei 35
d. Structura fonologică a cuvintelor româneşti 36
d.1 Vocalele 36
d.2 Grupurile iniţiale şi finale de două consoane 36
d.3 Grupurile iniţiale de trei consoane 36
d.4 Grupurile finale de trei consoane 36
d.5 Frecvenţa fonemelor 36
d.6 Structura accentuală a cuvintelor româneşti 37
4. Relaţiile fonologiei (foneticii) cu celelalte niveluri ale limbii 37
5. Tendinţe în sistemul fonologic al limbii române actuale 38

C. Ortografia şi ortoepia 39
1. Opoziţia (corelaţia) vorbit-scris 39
2. Opoziţia (corespondenţa) sunet-fonem-literă 40
3. Alfabetul 40
4. Principiile ortografiei româneşti 42
a. Principiul fonologic 42
b. Principiul etimologic 42
c. Principiul morfologic 43
d. Principiul sintactic 43
e. Principiul silabic 43
f. Principiul simbolic 43
5. Normele (regulile) ortografice şi normele (regulile) ortoepice 43
a. Elementele vocalice 44
b. Elementele consonantice 45
c. Accentul 45
d. Numele proprii 45
e. Despărţirea cuvintelor în silabe 45
f. Semnele ortografice 46
D. Fonetică (fonologie) didactică 47
a. Analiza fonetică 47
b. Tabele recapitulative 49
Bibliografie 55

III. LEXICOLOGIA 57

A. Noţiuni generale 58
1. Cuvântul 58
a. Forma şi conţinutul (semnificaţia, sensul) 58
b. Referentul şi denotaţia 60
c. Extensiunea şi comprehensiunea cuvântului 60
d. Trăsăturile distinctive ale cuvântului 61
e. Lexem şi alolexem (cuvântul ca ansamblu) 61
f. Echilibru şi transformare semantică 61
g. Arbitrariu şi motivat în cuvânt 63
h. Cuvântul în sistem şi în enunţ (paradigmă şi sintagmă) 63
2. Categorii de unităţi lexicale 64
3. Identificarea şi analiza cuvintelor 65
a. Identificarea cuvântului 65
a.1 Permutarea 66
a.2 Substituţia 66
a.3 Distribuţia 66
b. Analiza unităţilor lexicale 66
b.1 Analiza combinatorie 67
b.2 Întrebările generalizatoare (aproximarea semantică) 67
b.3 Analiza onomasiologică 67
b.4 Analiza componenţială 68
b.5 Semantica „intensională" 68
4. Vocabularul ca ansamblu 69

Scanned with OKEN Scanner

B. Organizarea vocabularului limbii române contemporane 70
1. Organizarea externă (ierarhizarea funcţională) 70
a. Vocabularul activ şi vocabularul pasiv 70
b. Vocabularul literar - vocabularul neliterar (popular şi familiar) 71
c. Vocabularul de uz general - vocabularul cu (sferă de) utilizare limitată (regional, arhaic, neologic, argotic, de jargon, profesional) 73
d. Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) - masa (restul) vocabularului 74
2. Organizarea internă a vocabularului 78
a. Sistematizarea semantică 80
a.1 Polisemia 80
a.2 Omonimia 80
a.3 Sinonimia 84
a.4 Paronimia 85
a.5 Antonimia 87
a.6 Hiperonimia/hiponimia 88
a.7 Subansamblurile (câmpurile) lexico-semantice 90
b. Sistematizarea formativă (etimologică) 90
b.1 Cuvintele primare; analiza etimologică 93
b.1.1 Cuvinte moştenite 94
b.1.1.1 Din latină 95
b.1.1.2 Din limba dacă (autohtone, de substrat) 96
b.1.2 Cuvintele împrumutate 96
b.1.2.1 Împrumuturile slave vechi 96
b.1.2.2 Împrumuturile maghiare 96
b.1.2.3 Împrumuturile turceşti 97
b.1.2.4 Împrumuturile greceşti 97
b.1.2.5 Împrumuturile neologice 97
b.2. Formarea cuvintelor în limba română 98
b.2.1 Derivarea 100
b.2.1.1. Derivarea cu sufixe. Clase semantice 101
b.2.1.1.1 Sufixele diminutivale 102
b.2.1.1.2 Sufixele augmentative 103
b.2.1.1.3 Sufixele moţionale 103
b.2.1.1.4 Sufixele pentru denumirea agentului 103
b.2.1.1.5 Sufixele pentru denumirea însuşirii 104
b.2.1.1.6 Sufixele pentru denumirea instrumentelor 104
b.2.1.1.7 Sufixele pentru denumiri abstracte 104
b.2.1.1.8 Sufixele colective 105
b.2.1.1.9 Sufixele care indică proveniența (originea) locală 105
b.2.1.1.10 Sufixele pentru indicarea modalităţii 105
b.2.1.1.11 Alte categorii de sufixe 106
b.2.1.1.12 Falsele sufixe (sufixoidele) 106
b.2.1.2 Derivarea regresivă (sau inversă) 106
b.2.1.3 Derivarea cu prefixe 108
b.2.1.3.1 Prefixe care marchează intensitatea maximă 109
b.2.1.3.2 Prefixele privative 110
b.2.1.3.3 Prefixele negative 110
b.2.1.3.4 Prefixele iterative 110
b.2.1.3.5 Prefixele delocutive 110
b.2.1.3.6 Alte prefixe 110
b.2.1.4 Falsele prefixe (prefixoidele) 111
b.2.1.5 Interfixele 111
b.2.1.6 Derivarea parasintetică 113

Scanned with OKEN Scanner

b.2.2. Compunerea ... 114
b.2.2.1 prin subordonare (hipotaxă) ... 114
b.2.2.2 prin coordonare (parataxă) ... 114
b.2.2.3 prin falsă parataxă ... 115
b.2.2.4 prin abreviere (sau cu abrevieri) ... 115
b.2.3 Conversiunea ... 115
b.2.3.1 prin determinare ... 116
b.2.3.2 prin distribuţie contextuală ... 116
b.3 Calcul lingvistic ... 116
b.3.1 Calcul de structură ... 116
b.3.2 Calcul semantic ... 117

C Onomasiologia ... 118

D Onomastica ... 119

E Frazeologia ... 123

F Lexicografia ... 126
1. Tipurile de dicţionare ... 126
a. Dicţionare monolingve, dicţionare bilingve şi dicţionare multilingve ... 126
b. Dicţionare extensive şi dicţionare selective ... 127
c. Dicţionare lingvistice şi dicţionare enciclopedice ... 127
d. Clasificarea dicţionarelor lingvistice ... 127
2. Probleme privind alcătuirea/consultarea unui dicţionar ... 128

G. Lexicologia didactică (normativă) ... 129
1. Probleme privind forma cuvintelor ... 130
a. Formă literară - formă populară, regională sau arhaică ... 130
b. Neologismele ... 131
c. Cuvintele formate în limba română ... 132
d. Abrevierile ... 134
e. Scrierea cu majusculă ... 135
2. Probleme privind sensul cuvintelor ... 136
a. Greşeli de semantizare ... 136
b. Pleonasmul ... 137
c. Contradictio in adiecto (nonsensul) ... 137
d. Dezacordul semantic (incompatibilitatea semantică) ... 138
e. Adecvarea cuvântului la specificul textului ... 139
3. Analiza şi construcţia (selecţia) lexicală ... 141
Bibliografie ... 142

IV. GRAMATICA ... 144
A. Morfologia ... 145
1. Noţiuni generale ... 145
a. Morfemul ... 145
b. Structura morfematică (morfologică) ... 146
c. Flexiunea ... 147
d. Părţile de vorbire ... 147
e. Categoriile gramaticale ... 148
2. Părţile de vorbire flexibile ... 149
a. Substantivul ... 149
b. Articolul ... 156
c. Adjectivul ... 158
d. Numeralul ... 161
e. Pronumele ... 164
f. Verbul ... 172

Scanned with OKEN Scanner

3. Părţile de vorbire neflexibile 188
a. Adverbul 188
b. Prepoziţia 190
c. Conjuncţia 191
d. Interjecţia 193
4. Morfologia didactică 194
a. Încadrarea unor cuvinte în părţile de vorbire sau în subspeciile acestora 195
b. Analiza structurii morfologice 198
c. Omonimiile (generale şi specifice) 199
d. Formele paralele 200
e. Alte probleme de cultivare a limbii 204
f. Algoritmul analizei morfologice 208
g. Tabele recapitulative 210
Bibliografie 219

B. Sintaxa 220
1. Noţiuni generale 220
a. Unităţile sintaxei 220
b. Relaţiile sintactice 220
c. Funcţiile sintactice 221
d. Partea de propoziţie (clasificare) 223
e. Sintagma (clasificare) 225
f. Propoziţia (clasificare) 226
g. Fraza (clasificare) 230
2. Relaţia de dependenţă (subordonare) şi funcţiile pe care le dezvoltă 231
a. Subiectul şi propoziţia subiectivă 233
b. Predicatul şi propoziţia predicativă 235
c. Atributul şi propoziţia atributivă 238
d. Complementul şi propoziţia subordonată corespunzătoare 243
d.1. Complementul direct şi propoziţia completivă directă 244
d.2. Complementul indirect şi propoziţia completivă indirectă 246
d.3. Complementul de agent şi propoziţia completivă de agent 248
d.4. Complementul circumstanţial de loc şi propoziţia circumstanţială de loc 249
d.5. Complementul circumstanţial de timp şi propoziţia circumstanţială de timp 250
d.6. Complementul circumstanţial de mod şi propoziţia circumstanţială de mod 252
d.7. Complementul circumstanţial de cauză şi propoziţia circumstanţială de cauză 254
d.8. Complementul circumstanţial de scop şi propoziţia circumstanţială de scop 256
d.9. Complementul circumstanţial consecutiv şi propoziţia circumstanţială consecutivă 256
d.10. Complementul circumstanţial instrumental şi propoziţia circumstanţială instrumentală 257
d.11. Complementul circumstanţial sociativ şi propoziţia circumstanţială sociativă 258
d.12. Complementul circumstanţial de relaţie şi propoziţia circumstanţială de relaţie 259
d.13. Complementul circumstanţial condiţional şi propoziţia circumstanţială condiţională 260
d.14. Complementul circumstanţial concesiv şi propoziţia circumstanţială concesivă 261
d.15. Complementul circumstanţial opoziţional şi propoziţia circumstanţială opoziţională 262

Scanned with OKEN Scanner

d.16. Complementul circumstanţial cumulativ şi propoziţia circumstanţială cumulativă ... 264
d.17. Complementul circumstanţial de excepţie şi propoziţia circumstanţială de excepţie ... 265
e. Elementul predicativ suplimentar şi propoziţia predicativă suplimentară ... 266
f. Cuvinte şi construcţii incidente ... 267
g. Părţi de vorbire şi forme gramaticale fără funcţie sintactică ... 268
3. Relaţia de coordonare în propoziţie şi în frază ... 268
a. Părţile de propoziţie copulative şi propoziţiile copulative ... 270
b. Părţile de propoziţie disjunctive şi propoziţiile disjunctive ... 271
c. Părţile de propoziţie alternative şi propoziţiile alternative ... 272
d. Părţile de propoziţie adversative şi propoziţiile adversative ... 272
e. Părţile de propoziţie conclusive şi propoziţiile conclusive ... 274
4. Dinamica structurii sintactice ... 275
a. Sinonimia sintactică ... 275
b. Topica ... 276
c. Punctuaţia ... 277
d. Corespondenţa (concordanţa) timpurilor ... 278
e. Procedee sintactice cu potenţial expresiv ... 278
f. Vorbirea directă şi indirectă ... 279
g. Transformările în structura sintactică ... 280
h. De la unităţile sintactice la text (contextul) ... 282
5. Sintaxa normativă/corectivă şi didactică ... 283
a. Recunoaşterea şi disocierea unităţilor/relaţiilor/funcţiilor sintactice ... 283
b. Confuzii între unităţi/relaţii/funcţii sintactice ... 288
c. Probleme de corectitudine a construcţiilor sintactice ... 290
d. Algoritmul analizei sintactice ... 294
Bibliografie ... 296

V. STILISTICA ... 297
1. Noţiuni generale ... 297
2. Ierarhia stilistică ... 302
2.1. Structura stilistică funcţională ... 302
a. Stilul tehnico-ştiinţific ... 302
b. Stilul oficial-administrativ (juridico-administrativ) ... 303
c. Stilul publicistic (jurnalistic) ... 305
d. Stilul beletristic (artistic) ... 306
e. Stilul conversaţiei curente (colocvial) ... 309
2.2. Stratificarea stilistică ... 309
a. Nivelurile stilistice ... 310
b. Registrele stilistice ... 311
2.3. Clasificarea compoziţională a textelor ... 311
a. Textul descriptiv ... 312
b. Textul expozitiv ... 312
c. Textul narativ ... 312
d. Textul emotiv-expresiv ... 314
e. Textul normativ ... 315
f. Textul evaluativ-interpretativ ... 315
g. Textul argumentativ-persuasiv ... 315
h. Textul poetic ... 316
i. Textul dramatic ... 320
3. Performanţa stilistică ... 322
a. Calităţile generale ale stilului ... 322
b. Calităţile particulare ale stilului ... 323
4. Stlistica didactică ... 324
a. Strategia receptării textului ... 324
b. Strategia elaborării (compunerii) textului ... 325
c. Algoritmul analizei stilistice ... 326
Bibliografie ... 328

Scanned with OKEN Scanner

Prefaţă

Lucrarea de faţă reprezintă o descriere unitară şi completă a structurii şi a modului de funcţionare a limbii române contemporane. Ea se adresează cititorilor familiarizaţi cu problemele elementare ale limbii române, prin învăţământul de diferite grade: studenţi sau viitori studenţi ai facultăţilor umaniste, absolvenţi ai acestor facultăţi (profesori de limba şi literatura română care se pregătesc pentru definitivat sau pentru obţinerea de grade didactice, diverse categorii de profesionişti ai comunicării lingvistice scrise sau orale: ziarişti, editori, jurişti, lucrători în domeniul relaţiilor publice), alţi intelectuali preocupaţi de îmbunătăţirea propriei competenţe lingvistice. Nivelul de analiză este, în consecinţă, cel adecvat specialiştilor şi viitorilor specialişti în predarea sau mânuirea fenomenului lingvistic. El a fost asigurat prin includerea în sumar a conţinutului programelor universitare şi postuniversitare de limba română contemporană; în acelaşi timp, au fost cuprinse şi probleme de cultivare a limbii, preluate mai ales din programele şcolare (pentru gimnaziu şi liceu). Terminologia folosită este cea întâlnită frecvent în lucrările de specialitate, fiind prezentaţi însă şi termeni echivalenţi mai rar folosiţi.

Lucrarea se raportează permanent la realizările de referinţă în domeniu: operele academice, sintezele didactice (în mod deosebit cele coordonate de Ion Coteanu şi Theodor Hristea, precum şi cărţile publicate de Mioara Avram), contribuţiile individuale şi colective (enumerate în selecţiile bibliografice de la sfârşitul fiecărui capitol).

Pentru soluţionarea optimă a problemelor concrete, au fost folosite, de fiecare dată, în primul rând lucrările care tratează cât mai complet şi mai actual tema respectivă, dar au fost valorificate şi celelalte contribuţii, îndeosebi cele apărute de curând. Diversele puncte de vedere şi moduri de abordare au fost supuse unei perspective integratoare, proprii autorului, care coincide, în cele mai multe cazuri, cu concepţia dominantă a momentului.

Unitatea analizei a fost păstrată, în datele esenţiale, la toate nivelurile de sistematizare lingvistică: fonetică-fonologie, lexicologie, gramatică şi stilistică.

Caracterul sintetic a fost asigurat prin restrângerea, pe cât posibil, la descriere (explicaţii fiind date numai dacă sunt strict necesare pentru înţelegerea fenomenului), prin limitarea la maximum a exemplelor şi prin renunţarea la trimiterile şi la comentariile bibliografice. Capitolele aplicative se ocupă îndeosebi de didactica limbii.

Ponderea mare acordată lexicologiei şi stilisticii este urmarea interesului crescând de care se bucură aceste domenii în prezent din partea celor care studiază şi folosesc capacitatea comunicativă a limbii noastre.

Lucrarea reprezintă, sperăm, o bună bază teoretică şi metodologică pentru cunoaşterea sistemului de organizare şi a modului de funcţionare a limbii române actuale, precum şi un util îndrumar privind soluţionarea celor mai dificile probleme aplicative.

Ion Toma

Scanned with OKEN Scanner

NOTAŢIA FONETICĂ ŞI FONOLOGICĂ

[a,e,i,ă,î,o,u] - transcriu fonetic vocalele *a,e,i,ă,î/â,o,u*;

[p,b,f,v,m,t,d,s,z,n,ţ,g,h,l,r] - transcriu fonetic consoanele (respectiv sonantele) *p,b,f,v,m,t,d,s,z,n,ţ,g,h,l,r*;

[š] - transcrie fonetic consoana *ş*;

[ž] - transcrie fonetic consoana *j*;

[č] - transcrie fonetic consoana semioclusivă anteropalatală orală surdă

[ğ] - transcrie fonetic consoana semioclusivă anteropalatală orală sonoră;

[k] - transcrie fonetic consoana oclusivă palatală orală surdă;

[ģ] - transcrie fonetic consoana oclusivă palatală orală sonoră;

[k̓] - transcrie fonetic consoana oclusivă velară orală surdă;

[ŋ] - transcrie fonetic consoana oclusivă velară nazală sonoră;

[e̯] - transcrie fonetic semivocala corespunzătoare vocalei e

[o̯] - transcrie fonetic semivocala corespunzătoare vocalei o

[j , i̯] - transcriu fonetic semivocala corespunzătoare vocalei i

[w , u̯] - transcriu semivocala corespunzătoare vocalei u

● **Semne diacritice**

’ = accentul de intensitate

Semnul • *deasupra unei vocale* indică pronunţarea *palatalizată* a vocalei respective;

Semnul • *dedesuptul unei vocale* indică *închiderea* vocalei respective;

Semnul ◦ *deasupra vocalelor* sau la *umărul consoanelor* notează *labializarea* (mai mult sau mai puţin pronunţată) a sunetelor notate prin litera respectivă: *å,p̊* reprezintă sunetele *a,p* pronunţate cu o rotunjire a buzelor mai mult sau mai puţin perceptibilă;

Semnul ◦ *dedesuptul unei litere* indică *asurzirea* (parţială sau totală) a sunetului notat prin litera respectivă: *ḁ,l̥,m̥* sunt sunete *a,l,m* parţial sau total asurzite;

Semnul *’ la umărul unei litere* care notează o consoană simbolizează *palatalizarea* (mai mult sau mai puţin pronunţată) a consoanei respective: *p’, t’* reprezintă sunetele *p , t* pronunţate cu o uşoară palatalizare, ca atunci când sunt urmate de *e , i* sau de *e , j* (ca în *teii, pere, teamă, piatră*);

Semnul + *dedesubtul literelor* care notează consoanele nazale (*m̟,n̟,ŋ̟*) simbolizează ocluziunea incompletă a consoanelor respective, în cuvinte ca *învăţ, înspre, înhaţ*.

Simbolurile cuprinse între [ ] reprezintă transcrierea fonetică.

Simbolurile cuprinse între / / reprezintă transcrierea fonologică.

Între „ “ figurează simbolurile semnificaţiilor.

Scanned with OKEN Scanner

I.

PROBLEME GENERALE

1. Limbă şi comunicare

Limba este ipostaza concret-istorică a **limbajului articulat** (facultate general-umană de a denumi şi comunica realitatea gândită). Toate celelalte mijloace de comunicare (gesturile, muzica, dansul, pictura, Morse, formulele chimice, simbolurile matematice, diversele coduri etc.) sunt înţelese numai pe suportul unei limbi naturale. Aceasta a transpus într-un **sistem de semne şi reguli** specifice experienţa istorică a comunităţii lingvistice respective.

Comunicarea lingvistică, definitorie pentru societatea umană, se realizează după o **schemă minimală**, caracteristică oricărui act de comunicare. Aceasta cuprinde:

- **mesajul** transmis, care reprezintă conţinutul (informaţia, ideea, sentimentul), scopul şi esenţa psihosocială a comunicării;
- **partenerii** comunicării (**emitentul** şi **receptorul**), care se adresează unul altuia, realizând o **conversaţie**, când fiecare partener emite şi receptează alternativ, sau o **difuzare**, când rolurile partenerilor nu alternează (în mass-media, de exemplu);
- **canalul** de comunicare, care asigură menţinerea în contact fizic şi psihic a partenerilor (legătura audio-vizuală directă, telefonul, corespondenţa scrisă etc.);
- **referinţa** priveşte contextul în care se manifestă comunicarea sau din care rezultă mesajul. Ea poate fi: **referinţă situaţională** (circumstanţele în care partenerii îşi transmit mesajul) sau **referinţă textuală** (amănunte utilizate anterior în text şi actualizate de parteneri cu ajutorul mijloacelor lingvistice);
- **codul** este ansamblul de reguli care permite transpunerea mesajului în semne lingvistice, articulate în unităţi semnificative (şi, deci, inteligibile) din ce în ce mai complexe. El trebuie să fie cunoscut de ambii parteneri ai actului de comunicare, care realizează în mod alternativ **codificarea**, respectiv **decodificarea**, mesajului. Cunoaşterea codului înseamnă, într-o formulare simplă, cunoaşterea limbii respective (limba română în cazul nostru). Gradul de înţelegere între parteneri, numit **intercomprehensiune**, este variabil, situaţia optimă fiind cea în care aceştia posedă repertorii de semne şi reguli de amploare, complexitate şi funcţionalitate comparabile (bagaj lexical, rutină gramaticală, abilitate stilistică). Se poate spune că momentul lingvistic propriu-zis al actului de comunicare îl reprezintă **codul** (codificarea putând fi asimilată cu construcţia lingvistică, iar decodificarea cu analiza lingvistică).
- **perturbările** actului comunicativ pot afecta canalul de comunicare şi, deci, condiţiile de transmitere a mesajului, fiind grupate sub noţiunea de **bruiaj** (zgomote, vizibilitate redusă, neatenţie, pronunţia defectuoasă sau suprapunerea intervenţiei partenerilor, defecţiuni în mijloacele de comunicaţie etc.). Pierderile de informaţie din cauza bruiajului sunt compensate prin **redundanţă**, caracteristică regăsibilă în toate limbile şi care constă în reluarea unor semne în alte puncte ale mesajului (de exemplu: numărul poate fi marcat într-o frază de substantiv, articol, adjectiv, verb).

Scanned with OKEN Scanner

Funcţiile comunicării lingvistice sunt diverse, în funcţie de factorii (momentele) comunicării luaţi ca bază:

- **denotativă (cognitivă** sau **referenţială)**, care accentuează pe mesaj şi pe contextul de referinţă (punând în centrul perspectivei **conţinutul** comunicat);
- **expresivă (emotivă)**, derivând din raportul între emitent şi mesaj, insistă pe atitudinea emitentului faţă de cele relatate;
- **conativă**, determinată de relaţia între mesaj şi destinatar, care trebuie să fie „convins";
- **fatică**, se centrează pe intervenţia partenerilor pentru păstrarea contactului ce asigură circulaţia între ei a mesajului;
- **metalingvistică**, cu accent pe raportul dintre mesaj şi cod (concret, pe limbajul specializat al lingvisticii);
- **poetică**, vizând în mod prioritar mesajul în sine.

Funcţiile se regăsesc în măsuri diverse de la un fapt lingvistic la altul şi pot fi studiate global, în corelaţie sau individual (existând metode sau chiar discipline lingvistice specializate în acest sens).

(Variantele) funcţionale ale limbii sunt ipostazele concrete în care realitatea proteică a limbii se manifestă. Menţionăm câteva dintre acestea:

a) **Variante diacronice** (istorice): **limba română veche, limba română premodernă, limba română modernă, limba română contemporană**;

b) **Variante diatopice** (geoğrafice): dialecte (**dacoromân, aromân, istroromân, meglenoromân**), subdialecte (**muntenesc, moldovenesc, bănăţean, crişean, maramureşean**), graiuri (**oltenesc, dobrogean, sud-ardelenesc, vrâncean** etc.);

c) **Variante diastratice (sectoriale)**: - culturale (**literară, populară, familiară**); - **profesionale** (numite şi stiluri funcţionale - **beletristic, tehnico-ştiinţific, administrativ-juridic, jurnalistic**); - **sociale** (argouri, jargoane);

d) Variante **diafazice** (stiluri individuale);

e) Variante după **forma mesajului**: **scrisă, orală** sau **mixtă** (televiziunea, cinematograful).

Tipurile de variante funcţionale sunt studiate cu metode specifice (comparativ-istorică, geografică, psihologică, sociologică etc.), constituidu-se în timp chiar discipline lingvistice de sine stătătoare (**gramatică istorică, istoria limbii, limbă literară, dialectologie, psiholingvistică, sociolingvistică, stilistică funcţională** etc.).

2. Limba ca sistem

Optica dominantă a secolului nostru consideră limba un sistem de semne, organizat ierarhic, în planuri şi subsisteme strict corelate. Câteva concepte sunt de notorietate nu numai în rândul lingviştilor, cele mai multe funcţionând dihotomic:

- **limbă/vorbire**: limba reprezintă planul social, abstract, obiectiv, care cuprinde toate semnele lingvistice şi regulile lor de organizare; vorbirea constituie manifestarea concret situaţională, individuală, subiectivă a limbii, prin acte de comunicare lingvistică reale. Dacă limba este un cod „sui generis", vorbirea cuprinde mesajele realizate pe baza acestui cod.
- **semnul lingvistic**, care este unitatea de bază a sistemului limbii, este format din două laturi inseparabile, **semnificantul** (cel care semnifică, forma, complexul sonor) şi **semnificatul** (cel semnificat, conţinutul), reunite în mod **arbitrar** (dovadă că acelaşi conţinut se exprimă prin forme diferite de la o limbă la alta), dar păstrate prin

Scanned with OKEN Scanner

convenţie socială (individul nu poate schimba reuniunea lor, odată stabilită, fără a compromite înţelegerea).

- unităţile lingvistice sunt sistematizate **in absentia**, sub formă de **paradigmă,** şi se combină, **in praesentia**, sub formă de **sintagmă**. Cele două axe sunt interdependente.
- **sistemul limbii** este ansamblul virtual al **unităţilor** lingvistice, al **relaţiilor** care le leagă şi al **funcţiilor** pe care le îndeplinesc. **Structura** reprezintă schema concretă a relaţiilor reciproce dintre unităţile sistemului.
- **Ierarhia structurală şi funcţională** a limbii este complexă, fiecare nivel (**fonetic/fonologic, lexical, gramatical, stilistic**) corelându-se cu celelalte şi integrându-se în structura de ansamblu.
- **Competenţa** lingvistică înseamnă stăpânirea de către vorbitori a sistemului de unităţi şi reguli necesare emiterii şi receptării de mesaje într-o limbă. **Performanţa** lingvistică este particularizarea competenţei în acte concrete de comunicare lingvistică.

3. *Cercetarea ştiinţifică şi didactica limbii*

Abordarea unei limbi se poate face din diferite perspective, în funcţie de scopul urmărit: cercetarea ştiinţifică, învăţarea limbii (ca limbă maternă sau ca limbă străină), perfecţionarea performanţei lingvistice, realizarea unui instrument de informare generală etc. Rezultatele situării metodologice diferite se concretizează în elaborarea unor lucrări de diverse tipuri: **ştiinţifice, didactice, normative, de informare, teoretice, practice, ample şi detaliate, sintetice,** dedicate uneia sau mai multor **variante** ale limbii. Literatura noastră de specialitate cuprinde o mare diversitate de asemenea lucrări realizate în timp, cu metode **tradiţionale** sau **moderne**, şi care se găsesc în marile biblioteci, în bibliotecile şcolare sau în bibliotecile personale.

Importanţa limbii române ca disciplină şcolară, iar, de câţiva ani, şi universitară face necesară prezenţa permanentă în librării a unor lucrări, actualizate ştiinţific şi metodic, care să descrie varianta literară a limbii române, instrumentul de formare şi transmitere a culturii, ştiinţei şi tehnicii. Această variantă, denumită **limba română literară** nu este decât în parte o entitate naturală, fiind în acelaşi timp rezultatul unui proces de construcţie şi reglementare cultural-ştiinţifică, la care contribuie, direct sau indirect, studiile teoretico-metodologice şi, mai ales, analizele concrete ale diverselor fenomene.

Pentru a înţelege jocul pe care aceste studii trebuie să-l facă între cunoaşterea proceselor spontane care se petrec în cadrul diverselor variante, respectiv componente, ale limbii şi evaluarea lor, în vederea socializării sau estompării (bazată, fireşte pe o analiză multicriterială şi explicaţii de specialitate amănunţite), ni se pare oportună prezentarea conceptului de **limbă literară**. Această variantă fundamentală se deosebeşte de celelalte variante prin câteva caracteristici: este **normată**, în sensul că formele şi sensurile fluctuante (de la un vorbitor la altul sau de la un grup la altul) sunt categorisite în **corecte**, deci **admise**, sau **incorecte**, deci **respinse** oficial (prin instanţele academice); ca urmare a normării, este **unitară** teritorial şi social (de altfel, tocmai fluctuaţiile regionale şi sociale sunt estompate în mod deliberat) şi **stabilă** diacronic (schimbările unei norme se acceptă, în general, numai după ce **uzul** s-a dovedit mult mai puternic decât regula care încerca să-l înlăture); are un caracter **îngrijit**, pentru că sunt promovate şi cultivate fenomenele care aduc un plus de claritate, precizie, expresivitate în comunicare, generând „texte" (putem spune opere) performante intelectual şi artistic.

Scanned with OKEN Scanner

Pornind de la specificul funcţionării limbii literare, am considerat că **descrierea** lingvistică trebuie să fie însoţită în permanenţă de perspectiva **normativă** şi **didactică** asupra fenomenelor lingvistice. Fireşte, nu vor fi ocolite cu totul referinţele teoretice şi practice la alte variante ale limbii din care limba literară se înnoieşte continuu şi cu care are numeroase interferenţe. Demersul didactic are în vedere în primul rând vorbitorii materni de limbă română, care posedă regulile comunicării în această limbă, dar trebuie să le utilizeze conştient, riguros şi performant. Învăţarea ca limbă străină poate beneficia, de asemenea, de descrierea modului de construcţie (generare) a diverselor structuri.

Ordinea în care se face descrierea nivelurilor ierarhice de organizare şi funcţionare a mecanismului limbii este cea tradiţională (fonetică-fonologie, lexic, morfologie, sintaxă, stilistică şi compoziţie), care are avantajul esenţial al gradării de la simplu la complex, de la detaliu la ansamblu.

BIBLIOGRAFIE

1. Eugenio Coseriu, *Introducere în lingvistică*, Echinox, Cluj, 1995.
2. Al.Graur (coordonator), *Introducere în lingvistică*, ediţia a III-a, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1972.
3. Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, Editura All, Bucureşti, 1992
4. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1978.
5. Dumitru Irimia, *Curs de lingvistică generală*, Tipografia Universităţii „Al.I.Cuza", Iaşi, 1986.
6. V.Şerban, Fr.Király, V.Ţâra, *Limba română contemporană*, Fascicula a IV-a, Fonetică, ediţia a II-a, Tipografia Universităţii Timişoară, 1974.
7. *Tratat de lingvistică generală*, Editura Academiei, Bucureşti, 1972.
8. Emanuel Vasiliu, *Introducere în teoria limbii*, Editura Academiei, 1992.

Scanned with OKEN Scanner

II.

FONETICA - FONOLOGIA

Fonetica-fonologia reprezintă nivelul primar, presemantic al limbii.

Fonetica studiază producerea, transmiterea şi receptarea **sunetelor** din care se articulează, din aproape în aproape, toate celelalte unităţi ale limbii. Sunetele sunt privite ca fenomene **fizice** şi **fiziologice**. **Fonologia** studiază sunetele din punct de vedere **funcţional**, punând accent pe relaţiile pe care acestea le contractează între ele. Ea este o disciplină nouă (are puţin peste o jumătate de secol), deosebindu-se de fonetică mai mult teoretic şi metodologic. În practica studierii sunetelor, cele două discipline sunt adesea complementare şi chiar convergente. În strânsă legătură cu amândouă stau **ortoepia** şi **ortografia**, aplicaţiile lor nemijlocite în domeniul normării pornunţării, respectiv al scrierii corecte. La nivelul fonetic-fonologic, se realizează articularea **unităţilor distinctive minimale** ale limbii, care sunt **monoplane**, în sensul că nu au corespondente în planul semnificaţiei (deşi participă la formarea unităţilor semnificative, care sunt cuvintele). Mecanismul lingvistic înregistrează la acest nivel cel mai înalt grad de economie: sutele de mii de cuvinte dintr-o limbă sunt formate prin combinarea a numai câteva zeci de sunete distincte.

Sunetul, fonemul, alofonul

Sunetul este un fenomen fizic: vibraţia regulată a aerului antrenat de vibraţia coardelor vocale. Pentru producerea lui, acţionează un întreg **aparat sonor**, compus, în principal, din organe respiratorii care au primit şi funcţii fonatorii-articulatorii.

Fonemul este unitatea funcţională minimă (neanalizabilă în unităţi inferioare succesive) a limbii, care serveşte la formarea şi deosebirea între ele a cuvintelor, prin calitatea de a fi **comutabilă** (de a determina, prin substituire, schimbări în planul semnificaţiei) şi **contrastivă** (de a se opune una alteia, sub formă **sistematică**, în bagajul pasiv, şi **structural**, în segmentele lingvistice active). Fonemul este o **invariantă** dedusă din variantele sale contextuale, situative şi individuale, care sunt denumite **alofone**.

A. PRODUCEREA ŞI RECEPTAREA SUNETELOR LIMBII

Producerea şi receptarea sunetelor limbii se realizează de către **aparatul fono-articulator**, respectiv de către **aparatul auditiv**.

1. Aparatul fono-articulator

Aparatul fono-articulator are ca părţi componente importante: **plămânii** (care, prin pomparea curentului de aer, **iniţiază fonaţiunea**); **laringele** (în care se află **coardele vocale**, ce constituie **sursa** şi primul **modulator** al sunetului); **cavităţile supralaringiene** (în primul rând **cavitatea bucală** şi **fosele nazale**, care, în funcţie de natura şi dispunerea

lor, **amplifică** şi **modulează** sunetul); **organele articulatorii** propriu-zise: **limba** (cel mai important, dând chiar denumirea generică a fenomenului uman şi social de care ne ocupăm), **vălul palatin (palatul moale), palatul dur(cerul gurii), zona alveolară, dinţii, maxilarul inferior, buzele** (toate acestea, prin dispunerea în anumite poziţii sau servind ca obstacole, **individualizează** articulatoriu sunetul).

2. *Aparatul auditiv*

Aparatul auditiv este format în principal din: **canalul auditiv extern** (care preia şi conduce sunetul spre urechea mijlocie), **membrana timpanică** (ce intră în vibraţie), **grupul de oscioare** (care transmit vibraţiile spre urechea internă), **cohleea** sau **urechea internă** (în care vibraţiile devin impulsuri nervoase). Evident că atât aparatul fonator, cât şi aparatul auditiv sunt comandate de pe cortex prin mecanisme neuropsihice complicate, care asigură codificarea/decodificarea materiei psiholingvistice şi circulaţia ei între şi în interiorul mecanismelor descrise sumar.

Acustic, **sunetul** este, prezentat simplu, ca o undă sonoră cu aspect regulat (reprezentată ca o linie sinusoidală având oscilaţii uniforme), mai precis un fascisol de astfel de unde. El se deosebeşte de **zgomot** tocmai prin caracterul său predominant muzical.

3. *Proprietăţile sunetului*

Proprietăţile sunetului sunt calităţile dobândite de sunet (unda sonoră) în urma prelucrării (producere, amplificare, modulare) în aparatul fonator. Ele nu au relevanţă articulatorie directă, dar pot fi implicate în crearea unor efecte expresive asociate segmentelor articulate.

Înălţimea sunetului e dată de frecvenţa **vibraţiilor** undei sonore (fiind în raport de directă proporţionalitate cu aceasta), care, la rândul ei, este determinată de **gradul de contracţie** a coardelor vocale, de **grosimea şi elasticitatea** acestora şi de **volumul rezonatorului** care amplifică sunetele. Rezultatul este un sunet mai **acut** (înalt) sau mai **grav** (jos).

Intensitatea sunetului este determinată de amplitudinea vibraţiilor, care depinde direct proporţional de lărgimea cutiei de rezonanţă (în principal a cavităţii bucale, al cărei volum poate fi modificat prin deplasarea organelor articulatorii mobile), şi, bineînţeles, de forţa curentului fonator.

Durata sunetului este urmarea directă a timpului de vibraţie a coardelor vocale, corelat cu menţinerea organelor articulatorii în poziţia respectivă.

Timbrul (sau **culoarea**) sunetului constituie o calitate de sinteză, individualizatoare în raport cu emitentul, fiind rezultatul îmbinării dintre **unda sonoră fundamentală** şi **undele sonore armonice** (sunete aflate la o octavă şi în diferite raporturi de frecvenţă cu unda fundamentală). Configuraţia armonicelor, care generează timbrul sunetului, este în strânsă legătură cu **forma rezonatorului** (care poate fi modificată, dar în anumite limite şi mai ales în situaţii speciale, cum ar fi dorinţa de a imita timbrul unei alte persoane). **Timbrul oral**, realizat prin rezonanţa sunetului exclusiv în cavitatea bucală poate fi schimbat (prin modificare formei cutiei de rezonanţă). **Timbrul nazal** (realizat în cavitatea nazală, care nu poate fi transformată) este **unic** pentru fiecare vorbitor. Unii specialişti includ între proprietăţile sunetului **ritmul (tempo-ul, cadenţa)** definit ca: a) intervalele la care apar vocalele (silabele) accentuate; b) viteza cu care se produce lanţul sonor în vorbire. După cum se observă, prima

Scanned with OKEN Scanner

accepţiune e legată de **intensitate**, mai bine zis de ipostaza ei funcţională, care e **accentul**, iar cea de-a doua este o variantă a **duratei** (**ritmul** se referă la înlănţuirea sunetelor, în timp ce durata priveşte fiecare sunet în parte). Am consemnat şi această calitate a sunetului (sunetelor), întrucât ea poate dobândi efecte în plan expresiv.

4. Articularea sunetelor limbii române

Articularea sunetelor limbii române se realizează în cavitatea bucală, prin intervenţia (în cazul organelor mobile) şi participarea (în cazul celor fixe) organelor articulatorii. În funcţie de caracterul undei sonore, obţinute ca urmare a împiedicării sau neîmpiedicării ei în tronsonul parcurs prin cavitatea bucală, se obţin **vocale** sau **consoane**.

a. Vocalele

Vocalele sunt unde sonore regulate, muzicale, rezultate din trecerea nestânjenită, continuă, a curentului de aer fonator prin cavitatea bucală. Distincţia dintre diverse unităţi vocalice provine din transformările rezonatorului bucal comandate de cortex.

1) În funcţie de **apertură** (gradul de deschidere a maxilarului şi apropierea limbii faţă de bază), se obţin vocale: **deschise**(*a*), **semideschise**(*e,ă,o*) sau **închise**(*i,î,u*).

2) În funcţie de **localizare** (locul unde se creează spaţiul optim de rezonanţă, prin modul de aşezare a limbii), rezultă vocale: **anterioare**(*e,i*), **mediale** sau **centrale**(*a, ă,î*) şi **posterioare**(*o,u*).

3) În funcţie de **labializare** (participarea sau neparticiparea buzelor), avem vocale: **labiale** sau **rotunjite**(*o,u*) şi **nelabiale** sau **nerotunjite**(*a,e,i,ă,î*).

Se observă că cel puţin două dintre criteriile de caracterizare articulatorie a vocalelor (**apertura** şi **localizarea**) sunt **gradabile**, ceea ce determină posibilitatea unui mare număr (teoretic infinit) de **realizări vocalice**. Selectarea dintre acestea a variantelor optime pentru a fi investite cu relevanţă lingvistică s-a făcut în procesul constituirii limbii. Criteriile sunt explicitate de **fonologie**.

b. Consoanele

Consoanele sunt unde sonore care îşi pierd caracterul regulat, muzical, din cauza interpunerii în calea lor a unor obstacole care închid (momentan) sau îngustează mult canalul fonator bucal şi creează, astfel, unde suplimentare nearmonice. Acestea transformă sunetele respective în **zgomote**. Distincţia dintre diferite unităţi consonantice provine din câteva caracteristici ale intervenţiei organelor articulatorii.

1) În funcţie de **localizare** (locul unde se realizează obstacolul momentan sau îngustarea canalului), se obţin consoane: **bilabiale**(*b,p,m*),articulate cu buzele; **labiodentale**(*f,v*), articulate cu buza inferioară şi dinţii superiori; **dentale**(*d,t,z,s,ţ,n,l,r*), articulate prin lipirea sau apropierea vârfului limbii de dinţi; **prepalatale**(*ž,š,ğ,č*), articulate prin lipirea sau apropierea vârfului limbii de palatul anterior; **palatale**(*ǵ,ḱ*), articulate prin lipirea vârfului limbii de palatul mediu; **velare**(*g,k*), articulate prin lipirea spatelui limbii de vălul palatului; **laringale**(*h*), articulate prin îngustarea canalului fonator constituit de glotă (care este situată în laringe).

2) În funcţie de **modul de articulare** (felul în care intervin organele articulatorii), rezultă consoane: **oclusive** sau **explozive** (*b,p,m,d,t,n,ǵ,ḱ,g,k*), articulate prin închiderea completă a canalului şi deschiderea sa bruscă, sub formă explozivă, din

Scanned with OKEN Scanner

cauza presiunii fluxului de aer acumulat în spatele obstacolului; **fricative** sau **constrictive** (*f,v,s,z,š,ž,h*), articulate prin îngustarea accentuată a canalului fonator, astfel că aerul în trecere se freacă zgomotos de pereţii acestuia; **semioclusive** sau **africate** (*ţ,č,ğ*), rostite combinat - se interpune obstacolul, dar nu se aşteaptă formarea unei presiuni care să genereze explozia, ci se eliberează imediat aerul printr-un canal strâmtat, ca în cazul fricativelor;

3) În funcţie de **sonoritate** (participarea sau neparticiparea coardelor vocale şi gradul de alterare a undei sonore muzicale), rezultă consoane: **sonante** (*l,m,n,r*), la a căror producere participă coardele vocale, iar gradul de alterare a undei sonore muzicale este minim; **nesonante sonore** (*b,v,d,z,ž,ğ,ǵ,g*), rostite cu participarea coardelor vocale şi în condiţii de alterare maximă, până la transformarea în zgomote, a undei sonore iniţial muzicale; **nesonante surde** (*p,f,t,s,ţ,ş,č,ḱ,k,h*), rostite fără participarea coardelor vocale şi cu alterarea, până la perceperea ca zgomot, a undei sonore pornită regulat.

Menţionăm că unii specialişti consideră **sonantele** o categorie distinctă, separată atât de vocale (de care le apropie caracterul predominant muzical), cât şi de consoane (de care le apropie imposibilitatea funcţionării ca centru de silabă). Alte trăsături specifice ale acestora sunt: clasificarea, după timbru, în **nazale** (*m,n*) şi orale (*l,r*); Caracterizarea ca **lichide** a lui *l* şi *r* (din cauza posibilităţii de scurgere continuă a aerului fonator în pronunţarea lor), primul fiind considerat şi **lateral** (pentru că fluxul de aer se scurge prin părţile laterale ale limbii), iar al doilea şi **vibrant** (oclusiunea/explozia producându-se în tranşe scurte şi repetate).

Fireşte, şi seria de realizări consonantice posibile este infinită, datorită caracterului gradual al majorităţii criteriilor de caracterizare. Identificarea unităţilor marcate lingvistic, anticipată de noi pentru necesităţi de suport exemplificativ, va fi discutată explicit, ca şi în cazul vocalelor, în capitolul destinat special acestui fapt.

5. Acustica sunetelor limbii române

Acustica sunetelor limbii române este mai puţin studiată, pentru că s-a dovedit a avea o relevanţă lingvistică nemijlocită mai puţin evidentă. Ea se referă la perceperea auditivă de către receptor a sunetelor articulate de emiţător. Diferenţele acustice între sunete se corelează într-o anumită măsură cu diferenţele articulatorii, prezentate anterior.

a. Vocalele

Vocalele se disting acustic prin caracterul lor muzical, fără impurităţi de natura zgomotelor. Diferenţele între unităţile vocalice privesc **înălţimea** şi **gradul de concentrare/dispersie** a formanţilor sunetului.

În ceea ce priveşte **înălţimea**, unele vocale dintr-un lanţ sonor pronunţat constant pot fi percepute ca fiind mai acute (*e,i*) sau mai grave (*o,u*) decât celelalte. Privitor la **gradul de concentrare/dispersie**, unele vocale sunt auzite ca sunete preponderent **compacte** (*a*), altele ca preponderent **difuze** (*i,î,u*), celelalte având un aspect intermediar. Rezultă câteva tendinţe de corelare articulaţie-acustică: **anterior-acut; posterior-grav; deschis-compact, închis-difuz.**

Scanned with OKEN Scanner

b. Consoanele

Consoanele se disting acustic prin prezenţa, mai mult sau mai puţin pronunţată, a zgomotelor în perceperea lor auditivă. Diferenţele între unităţile consonantice se referă la **înălţime, la gradul de concentrare/dispersie** a formanţilor acustici şi la gradul de **continuitate** a fluxului auditiv.

În ceea ce priveşte **înălţimea**, unele din consoane sunt mai **acute** (*k,ģ,č,ğ,š,ž,n,d,ţ,-s,z*), altele sunt mai **grave** (*h,k,g,m,p,b,f,v*). În funcţie de **gradul de concentrare/dispersie** a componentelor acustice, avem consoane preponderent **compacte** (*h,k,g,ķ,ģ,š,-ž,č,ğ*) şi consoane preponderent ***difuze*** (*m,n,p,b,t,d,ţ,f,v,s,z*). **Gradul de continuitate** a fluxului auditiv deosebeşte consoane: **continue** (*f,v,s,z,š,ž,h*), **întrerupte** (*p,b,m,l,d,-k,ģ,k,g*) şi **stridente** (*ţ,č,ğ*). Tendinţele de corelare între articulaţie şi audiţie sunt: articularea în **zona centrală** a cavităţii bucale (**palatală** şi **dentală**) - **acut**; articularea la **extremele** cavităţii bucale (**labială** şi **velară**) - **grav**; articularea în **jumătatea posterioară** a cavităţii bucale (**palatul tare** şi **palatul moale**) - **compact**; articularea în **jumătatea anterioară** a cavităţii bucale (**dental-alveolară, dentală**) - **difuz**; **fricativ - continuu**; **oclusiv - întrerupt**; **semioclusiv - strident**;

B. PERSPECTIVA FUNCŢIONALĂ A SUNETELOR LIMBII ROMÂNE

Perspectiva funcţională a sunetelor limbii române presupune considerarea sunetelor ca unităţi învestite cu funcţie lingvistică, adică implicate în mecanismul structurării şi funcţionării limbii. **Funcţie lingvistică**, la nivel fonologic, înseamnă **relevanţă distinctivă şi contrastivă** în sistem, ca şi în lanţul sonor, ceea ce creează baza indispensabilă a constituirii nivelului următor, cel lexical, primul semnificativ (în sensul că include semnificaţia). Cele două caracteristici principale menţionate despart **entităţile sonore** de **entităţile funcţionale**, **fiziologia şi acustica** (într-un cuvânt **fonetica**) de **fonologie**. Substanţa fonică nediferenţiată, constând într-o infinitate de ipostaze graduale pe axele discutate (**deschidere, localizare, sonoritate** etc., respectiv **înălţime, continuitate** etc.) este **tranşată şi individualizată** în unităţi supuse filtrului funcţional, care le **identifică** şi le **ierarhizează** ca unităţi lingvistice sau ca variante ale acestora. **Saltul** (căruia în realitatea istorică i-au trebuit milenii) nu poate fi înţeles fără o minimă iniţiere teoretică şi metodologică.

Nivelul, mult simplificat faţă de lucrările de strictă specialitate, a căror sofisticare metodologică şi terminologică e de notorietate, are în vedere informarea generală a unui utilizator de rutină (fie el viitor sau actual profesor, specialist în lucrul cu textul sau mânuitor calificat al limbii în diferite domenii), comparabil cu cel al informaticianului de aplicaţii (în raport cu teoreticianul sau creatorul în domeniul informaticii). Măsura menţionată a permis, sperăm, realizarea unei prezentări unice şi unitare a materiei, evitând reluarea ei artificială şi inutilă în capitole distincte, de fonetică şi fonologie, aşa cum se procedează încă în majoritatea lucrărilor de gen.

Scanned with OKEN Scanner

1. Repere teoretico-metodologice în stabilirea şi caracterizarea unităţilor funcţionale

Funcţionarea ca unităţi distincte a mulţimii teoretic nelimitate de sunete ce pot fi articulate, respectiv distinse acustic (dacă ne gândim la ipostazele lor diferite în funcţie de **contextul** fonetic în care se integrează, de **individul** care le rosteşte şi de **situaţia** în care sunt pronunţate) este nu numai **imposibilă psihic** (dată fiind capacitatea de memorare), ci şi **inoperantă lingvistic** (identificarea, interrelarea şi mânuirea unui asemenea inventar ar face din limbă un instrument greoi, complicat). Experienţa lingvistică istorică a decantat în timp, prin abstragerea caracteristicilor comune diferitelor grupe de sunete, **unităţi-tip**, cărora le-a conferit relevanţă funcţională. Este vorba de **foneme**, deja prezentate generic, şi de alte unităţi pe care acestea le constituie (**silabe**) sau la care se raportează (**accent, intonaţie**). **Algoritmul logic** detaliat al acestui demers bazat istoric pe **observaţia comună** şi pe **necesitatea practică** (transpunerea sunetelor în litere), aparţine **fonologiei**, a cărei vârstă depăşeşte cu puţin jumătate de secol. El cuprinde următoarele etape importante:

a) Stabilirea unităţilor **echivalente** (care comută); b) descrierea lor fonetică (degajarea **trăsăturilor distinctive**); c) înregistrarea opoziţiilor în care se situează aceste unităţi şi descrierea nuanţei fonetice în care apar (înregistrarea **alofonelor**); d) gruparea pe unităţi a sunetelor „înrudite" potrivit **reducţiei variantelor**; e) descrierea raporturilor existente între aceste unităţi în funcţie de **distribuţia** înfăţişată); f) configurarea **structurii**, prin definirea **claselor de distribuţie** şi umplerea lor cu unităţile inventariate la nivelul **sistemului**.

Pentru înţelegerea acestui algoritm este necesară prezentarea măcar sumară a câtorva noţiuni, termeni, operaţii definitorii pentru demersul fonologic:

a. Stabilirea echivalenţei funcţionale a sunetelor

Două sunete sunt considerate **echivalente** atunci când nu folosesc niciodată la distingerea între ele a două cuvinte, deci a două sensuri diferite. E cazul unor sunete ca **e deschis** şi **e închis** care, în limba română nu diferenţiază între ele cuvinte. Două sunete sunt **neechivalente** atunci când servesc cel puţin o dată la distingerea a două cuvinte. E cazul sunetelor *e* şi *o*, de exemplu, care diferenţiază cuvintele *cer* şi *cor*, *ten* şi *ton*, *des* şi *dos* etc.

b. Comutarea

Procedeul implicat în această operaţie este **comutarea**, care constă în substituirea pe aceeaşi poziţie într-un cuvânt a două sunete şi urmărirea efectelor pe care această substituţie le determină în planul conţinutului semantic (înţelesului) cuvântului. Două unităţi **comută** între ele când unei **corelaţii** a acestora în planul **expresiei (formei sonore)** îi corespunde o corelaţie în planul **conţinutului (înţelesului)**. Sunetele *e* şi *o*, aşadar, comută între ele, fiind neechivalente.

c. Corelaţia

Corelaţia este raportul între doi termeni care pot contracta în mod alternativ aceeaşi **relaţie** (coexistenţa în timp/spaţiu sau succesiunea într-un lanţ logic, de tipul prezenţei lui *c* şi *a* în silaba *ca*). Un astfel de raport este cel realizat între consoanele *c* şi *s*, care pot preceda alternativ, dar nu simultan, în aceeaşi silabă vocala *a* (vezi cuvintele monosilabice *ca*, *sa*).

Scanned with OKEN Scanner

d. Semnul lingvistic şi corelaţia

Relevanţa corelaţiei între unităţile aparţinând planului formei şi cele aparţinând planului conţinutului este o reflectare directă a **structurii semnului lingvistic**, unitate definitorie pentru sistemul limbii. Acesta reprezintă asocierea obligatorie între un **semnificant** (o tranşă sonoră) şi un **semnificat** (un înţeles), cele două laturi presupunându-se reciproc, într-o relatie, respectiv o corelaţie, **de interdependenţă**. De pildă, complexul sonor *masă* şi sensul „masă" nu pot îndeplini decât împreună rolul de semn lingvistic.

e. Clase echivalente şi neechivalente

Pe baza grupării sunetelor în funcţie de **identitatea funcţională** astfel obţinută, se stabilesc **clase echivalente** şi **neechivalente** de sunete. **Clasa de sunete echivalente** cuprinde toate variantele unui fonem, denumite şi **alofone** (exemplu: *e* în diferite grade de deschidere, palatalizare, rotunjire - determinate de coarticulaţie, de particularităţile individuale de pronunţare sau de rostirile influenţate de specificul situaţiei). **Clasele de sunete neechivalente** constituie **inventarul unităţilor fonematice** ale limbii. În felul acesta, substanţa fonică amorfă, nediferenţiată, este reprezentată în **forme discontinue,** individualizate.

f. Segmentarea

Materialul fonic pe care se poate baza un demers de o asemenea amploare este extras din **lanţuri sonore reale** (cuvinte, enunţuri, texte), fragmentate gradat şi examinate succesiv, din perspectiva raporturilor menţionate (relaţii, corelaţii, comutări). Operaţia se numeşte **segmentare** şi duce, din aproape în aproape, la stabilirea unităţilor (**foneme, silabe**), a claselor de unităţi (**vocale, semivocale, consoane, accentul, intonaţia**) şi a caracteristicilor ce le disting unele de altele. Exemplu: comparând tranşele sonore semnificative *masă* şi *casă*, vom distinge funcţional unităţile *m* şi *c*; comparând tranşele sonore semnificative *masă* şi *mată*, vom distinge funcţional unităţile *s* şi *t*; la fel, *masă* şi *mesă* (distingând pe *a* de *e*) şi *masă* şi *mase* (distingând pe *ă* de *e*); vom remarca structurarea oricăreia din tranşele menţionate în două **silabe**, condiţionate de prezenţa **vocalei** (**consoanele** putând lipsi, ca în prima silabă a lui *apă*), dintre care una e **accentuată** şi cealaltă **neaccentuată**; în diverse enunţuri, pot fi **intonate** diferit („*E o masă*?" poate fi intonată: *1 1 12 2*); analizând contrastiv sunetele identificate (*c* se opune lui *g* prin **sonoritate** lui *m* prin articularea **velară**, lui *s* prin calitatea de **oclusivă**), li se stabilesc **trăsăturile contrastive** (**sonoritatea, velaritatea**, calitatea de **oclusivă**, în cazul lui *c*), care sunt totodată părţile lor componente (ce nu pot însă funcţiona în succesiune).

g. Reducţia variantelor

Reducţia variantelor este o operaţie fonologică de mare complexitate aflată la intersecţia conceptelor de **comutare** şi **distribuţie** şi care serveşte la stabilirea **unităţilor invariante** în raport cu **variantele** lor. **Distribuţia** se bazează pe raportul de **corelaţie** şi poate fi **contrastivă** (când segmentele respective pot apărea în aceeaşi

Scanned with OKEN Scanner

poziţie) sau **complementară** (când segmentele respective se exclud din orice poziţie). În regulă generală, distribuţia contrastivă caracterizează **invariantele** (exemplu: *f* şi *t* pe prima poziţie a tranşelor **fac, tac**), iar cea complementară **variantele** (*a* rotunjit din *oaie* şi *a* palatizat din *iarnă*). Printr-un procedeu mai complicat, reducţia variantelor serveşte şi la distingerea segmentelor ce reprezintă **un fonem** de cele care cuprind un **grup de foneme**.

2. *Sistemul fonologic*

Sistemul fonologic este ansamblul **unităţilor** fonologice (stabilite prin operaţia de reducţie a variantelor) şi **relaţiile** pe care acestea le contractează între ele. Unităţile sunt organizate, pe baza relaţiilor existente între ele, în **categorii** (totalitatea elementelor caracterizate prin aceeaşi relaţie) şi **subcategorii**. Este cazul **unităţilor segmentale** (cu subcategoriile: **vocale, semivocale, consoane**), diferenţiate pe baza relaţiilor pe care le acceptă, şi al **unităţilor suprasegmentale** (cu subcategoriile **accent** şi **intonaţie**).

a. Unităţile segmentale

Unităţile segmentale sunt unităţile care contractează numai relaţii **homosintagmatice** în cadrul silabei, care nu se supun deci unor relaţii **heterosintagmatice** (în afara silabei). Funcţionarea lor nu este condiţionată decât de existenţa **silabei**, indiferent dacă aceasta e precedată sau urmată de alte silabe (un exemplu constituindu-l cuvintele monosilabice *dar, var, car, iar*).

a.1 - ***Vocalele*** se detaşează ca o subcategorie segmentală prin faptul că pot fi purtătoare de **accent**. Din punctul acesta de vedere, ele constituie **centrul** (sau **nucleul**) silabei, indispensabil pentru existenţa acesteia, în timp ce consoanele sunt **sateliţii** silabei, fiind facultative pentru aceasta şi în raport de dependenţă faţă de vocale. Perspectiva funcţională fructifică astfel calităţile fonetice distincte ale celor două categorii de sunete, investindu-le cu roluri fonologice diferite. Opoziţia dintre ele face, de altfel, posibilă structurarea unei mari diversităţi de complexe sonore purtătoare de sens (cuvinte) încadrate însă într-un număr redus de modele şi condiţii (câteva silabe puse sub un accent, silabele fiind alcătuite şi ele după câteva tipuri; tendinţa de alternare a elementelor vocalice şi consonatice). Corelarea între fonetică şi fonologie este evidentă.

Sistemul vocalelor limbii române cuprinde 7 unităţi: *a,ă,î,e,i,o,u*. Fonologia reţine ca relevante în distingerea acestor unităţi **apertura, localizarea** şi **labializarea** (după cum se vede toate criterii articulatorii evidenţiate prin observaţie de fonetică). Ele sunt numite **trăsături distinctive** (sau **pertinente**). Schematic, sistemul vocalic românesc poate fi prezentat fie sub formă de tabel sintetic (fig. A), fie sub forma unui tablou analitic (fig. B), care pune mai bine în evidenţă trăsăturile distinctive ale fonemelor.

localizare şi labializare / **apertură**	nerotunjite		rotunjite
	anterioare	centrale	posterioare
închise	i	î	u
medii	e	ă	o
deschise	-	a	-

— *Figura A.* —

Trăsă-turi distinctive \ Unităţi	a	e	i	ă	î	o	u
deschis/nondeschis	+	-	-	-	-	-	-
închis/nonînchis	-	-	+	-	+	-	+
central/noncentral	+	-	-	+	+	-	-
anterior/nonanterior	-	+	+	-	-	-	-
posterior/nonposterior	-	-	-	-	-	+	+
rotunjit/nerotunjit	-	-	-	-	-	+	+

— *Fig.B* —

a.2 - ***Semivocalele***, articulate şi percepute acustic foarte aproape de vocalele omoloage, se diferenţiază funcţional de acestea prin faptul că nu pot primi accent şi, în consecinţă, nu pot îndeplini rolul de **centru** (**nucleu**) silabic. De consoane, le diferenţiază, în afară de modul de articulare şi de acustică, distribuţia diferită (în primul rând situarea de regulă în vecinătatea imediată a vocalelor, împreună cu care formează, de fapt, grupuri specifice numite **diftongi** sau **triftongi**).

Sistemul semivocalelor cuprinde 4 unităţi: *e̯*, *o̯*, *i̯* (notat şi *j*) şi *u̯* (notat şi *w*). Trăsăturile lor distinctive, deduse pe baza relaţiilor specifice pe care le contractează, sunt, de fapt, unele dintre caracteristicile articulatorii, marcate funcţional. Sintetic, unităţile semivocalice şi opoziţiile care le diferenţiază pot fi reprezentate după cum urmează:

Apertură \ Localizare şi labi-alizare	anterioare nerotunjite	nonanterioare rotunjite
închise	i̯	u̯
nonînchise	i̯	o̯

Menţionăm că identitatea sunetului *i* asilabic din finala unor substantive, adjective sau verbe (*capi, albi, cozi*), introdus în unele lucrări în categoria semivocalelor, este încă discutată de specialişti. El este mai scurt decât *i̯* (semivocalic), nesonor, apărând numai în finala cuvintelor după consoane (şi marcând, de regulă, pluralul masculin, respectiv persoana a II-a).

Pe lângă poziţia prezentată mai sus în legătură cu diftongii limbii române, care este dominantă în rândul specialiştilor, cu unele nuanţări şi evoluţii de amănunt, există o concepţie total diferită, care interpretează realizările numite de noi semivocale ca **apendice** (deci, de fapt, trăsături distinctive) ale consoanelor care le precedă şi care influenţează, fără a le transforma în unităţi diferite, vocalele care le urmează. Apendicele respectiv adaugă structurii fonetice (fonologice) a consoanei implicate timbrul *palatal* (în cazul lui *e*), **labial** (în cazul lui *o*) sau **labio-palatal** (în cazul lui *eo*), transformând-o într-o altă consoană, opusă consoanei de bază, prin palatizare, labializare sau labio-palatalizare. Concret, în *seară, poartă, leoarcă*, nu am avea semivocale (şi deci diftongi, respectiv triftongi), ci consoanele *s'*,*p°*, *l'°*, diferite de *s*,*p*,*l*, acestea fiind urmate de vocala *a*. Potrivit acestei păreri, semivocalele *i̯* şi *u̯* (din

cuvinte ca **piaţă, piuă, băi, râu**) sunt considerate **consoane**. Fără a intra prea mult în detalii, menţionăm că şi alţi specialişti consideră că semivocalele (toate sau numai unele dintre ele) pot fi apropiate la fel de îndreptăţit sau chiar mai îndreptăţit de consoane, fiind denumite semiconsoane.

a.3 - ***Consoanele*** reprezintă o categorie fonologică (fonematică) distinctă faţă de vocale, cu care nu comută niciodată. Cauza o reprezintă imposibilitatea lor de a primi accent şi de a avea, în consecinţă, rol de centru de silabă. Fiind tranşant deosebite de vocale, mai ales prin caracterul întrerupt (sau măcar ştrangulat), ele ajută la delimitarea (în cele mai multe dintre cazuri) a silabelor, deci la segmentarea fluxului sonor în unităţi distincte (şi distinctive) supraordonate fonemelor (nu întâmplător acesta se prezintă ca o succesiune de vocale şi consoane). Specializarea funcţională (fonologică) are aşadar o bază fonetică (articulatorie şi acustică).

Sistemul consonantic al limbii române cuprinde 22 de unităţi: *b,k,ḱ,č,d,f,g,ǵ,ğ,h,-ž,l,m,n,p,r,s,š,t,ţ,v,z*. Trăsăturile lor distinctive sunt, de fapt, caracteristicile articulatorii prezentate anterior, (**modul de articulare, localizarea** şi **sonoritatea**) detaliate şi aranjate contrastiv (**întrerupt,/nonîntrerupt, continuu/noncontinuu, anterior/nonanterior, posterior/nonposterior, palatal/nonpalatal, oral/nonoral, sonor/nonsonor**).

Prezentăm la pag. 49-50, (Tabele recapitulative), sub formă de tablou, sintetic (figura A) şi analitic (figura B, I şi II) sistemul consonantic al limbii române (incluzând şi sonantele cu trăsăturile lor specifice).

a.4 - ***Alofonele unităţilor fonematice (realizarea fonetică a fonemelor) româneşti.*** Reducţia variantelor realizează nu numai detaşarea unităţilor (invariantelor) de variantele (varietăţile) lor, ci şi o ordonare a variantelor (acolo unde este posibil) în funcţie de condiţiile în care apar sau de factorul care le-a determinat (chiar dacă acesta nu s-a dovedit suficient de puternic pentru a crea o unitate distinctă). Clasele rezultate sunt **clase de alofone** (de variante ale fonemelor). Cunoaşterea lor este importantă pentru studierea ipostazelor spaţiale (dialecte), cronologice (stadiile istorice) sau socio-culturale (**argouri, jargoane**) ale limbii, ca şi pentru **normarea** (detaşarea formelor **corecte** de cele **incorecte**, a celor **recomandabile** de cele **nerecomandabile**) şi **cultivarea** (socializarea prin educaţie) formelor corecte sau recomandabile.

Trebuie amintit că tendinţele de modificare fonetică, în anumite condiţii, a fonemelor reprezintă legi fonetice care au acţionat sau acţionează încă, la nivelul tuturor vorbitorilor sau al unor mase parţiale ale acestora, asupra formelor cuvintelor româneşti, multe dintre intervenţiile lor fiind deja recunoscute ca literare. În celelalte cazuri (mai ales când afectează neologisme), efectele acestor legi fonetice sunt considerate contrare normei, dar, în funcţie de forţa pe care o vor dovedi în uz, unele dintre ele vor putea fi adoptate (recunoscute) ca literare. Tendinţele pe care le vom prezenta succint şi selectiv mai jos constituie o sursă de presiune pentru restructurarea unora din normele fonetice ale limbii române.

Majoritatea alofonelor sunt datorate **coarticulaţiei**, deci rostirii succesive, legate, a sunetelor (fiecare sunet preluând trăsături de la sunetele învecinate sau pierzând unele dintre trăsăturile sale prin suprapunerea sau condiţionarea reciprocă a mişcărilor articulatorii,) şi structurării lor fonetice în jurul accentului. Unele sunt general româneşti, caracterizând pronunţarea românească medie sau neîngrijită, altele sunt regionale sau sectoriale.

Fenomenele fonetice care le determină sunt studiate de fonetica generală. Le vom menţiona numai pe cele mai importante: **asurzirea** - *supţire*, **nazalizarea** - *umple* >

Scanned with OKEN Scanner

ũple, **acomodarea** (adaptarea locului de articulare în funcţie de locul articulării unui sunet învecinat) - *învăţ > învăţ*, **sinereza** (transformarea în semivocală a uneia din vocalele aflate în hiat) - *de acum > de-acum*, **epenteza** (introducerea unui apendice semivocalic între două vocale în hiat) - *ideie*, **contracţia** (contopirea vocalelor aflate în hiat într-una singură) - *alcol*, **eliziunea** (eliminarea vocalei finale a unui cuvânt, când se află în hiat cu prima vocală a cuvântului următor - *s-au dus*, **afereza** (eliminarea primei vocale a unui cuvânt, când se află în hiat cu ultima vocală a cuvântului precedent - *spunându-ţi*).

Vocale palatalizate sunt vocalele care, urmând după semivocalele *i̯,e̯* sau după consoanele *ḱ,ǵ,č,ǧ*, îşi deplasează uşor locul de articulare spre zona anterioară a palatului. Sunt în această situaţie vocalele *a,o,u*. Exemple: *iarnă, seară, cheag, gheată, ceaţă, geantă, miorlăi, leorpăi, chiar, ghiozdan, ciorbă, ghiol, iureş, vreun, chiul, ghiudem, ciur, giuvaier* (transcrise fonetic [*i̯ârnă, se̯ară, ḱåg, ǵåtă, ǵåţă, ǧântă, mi̯orlăi, le̯orpăi, ḱor, ǵozdan, čorbă, ǵol, i̯ureş, vre̯un, ḱul, ǵudem, čur, ǧuvai̯er*])

Vocale labializate (rotunjite) sunt vocalele care, urmând după semivocalele *u,o*, dobândesc o uşoară rostire labializată (rotunjită). Sunt în această situaţie vocalele *a,ă,î*. Exemple: *lua, luă, luând* (transcrise fonetic: [*lu̯ua, lu̯uă, lu̯uând*]).

Vocale palatalizate şi labializate sunt vocalele care, urmând după grupurile formate din semivocale palatale şi semivocale labiale, îşi deplasează locul de articulare spre zona anterioară şi primesc prin inerţie articulatorie o uşoară labializare. În această situaţie poate apărea vocala *a*. Exemple: *chioară, ghioagă, cioară, gioarsă, lăcrimioară* (transcrise fonetic: [*ḱo̯ără, ǵo̯agă, čo̯ară, ǧo̯arsă*]).

Vocale anticipate (prin proteză semivocalică) sunt vocalele care, fiind situate la început de cuvânt (sau de silabă), demarează articulatoriu prin schiţarea rostirii semivocalei tipice din seria de localizare respectivă: *i* pentru vocalele anterioare şi *u* pentru posterioare (acestea sunt semivocale tipice pentru că omoloagele lor vocalice nu apar niciodată în diftongi sau triftongi). Sunt în această situaţie *e,i,o,u*. Exemple: *el, alee, in, fiinţă, om, alcool, unde, aud* (transcrise fonetic: [*i̯el, ale̯i̯e, i̯in, fii̯inţă, u̯om, alco̯u̯ol, u̯unde, a̯u̯ud*]. Fenomenul e mai prezent la cuvintele vechi în limbă (la neologisme fiind nerecomandat) şi caracterizează pronunţarea culturală medie (în unele situaţii e considerată standard, iar în altele - neîngrijită).

Vocale „devocalizate" sunt vocalele care, fiind situate la sfârşit de cuvânt (mai ales în poziţie neaccentuată), sunt lipsite, total sau parţial, de vibraţii glotale. Exemple: *casa, punte, aripi, allegro, tigru, bască, o coborî* (transcrise: [*casa̯, punte̯, aripi̯, allegro̯, tigru̯, bască̯, a coborî̯*]).

Vocale cu apertură diminuată sunt vocalele care, aflându-se în poziţie neaccentuată sau în finala cuvintelor, îşi diminuează apertura până la a se confunda cu vocalele încadrate în nivelul inferior de apertură. Astfel *a* se poate confunda cu *ă* (ataca>atăca; Maria>Măria), o cu *u (major>majur; robinet>rubinet) e* cu *i* (*regiment>rigiment, fecior>ficior, bine>bine* sau *bini, fetele>fetili, de la>di la*).

Vocale nazalizate sunt vocalele care, aflându-se înaintea unor consoane nazale (*m,n*), anticipează timbrul nazal (trecerea fluxului sonor prin rezonatorul nazal) al acestora. Exemple: *amplu, unde, emblemă, întreg* (transcrise: *ãmplu, ũnde, ẽmblemă, ĩntreg*]).

Vocale scurtate sunt vocalele aflate în hiat în cuprinsul unui cuvânt sau la întâlnirea dintre două cuvinte şi care, pentru a-l evita, îşi scurtează durata, devenind semivocale, prin fenomenul numit **sinereză** (de o dată>deodată, te ai>te-ai, de atunci>de-atunci).

Semivocale „defricatizate" sunt semivocalele care, aflându-se în poziţie postvocalică (într-un grup diftongal), sunt private de zgomotul de fricţiune pe care-l au semivocalele aflate în poziţie prevocalică. Sunt în această situaţie semivocalele *i* şi *u* (notate, de altfel, de unii autori diferit când se află în poziţie postvocalică).

Scanned with OKEN Scanner

Exemple: în *haină, lăudau* (notate: *[hajnă, lăudaw]]*) *i* şi *u* nu au zgomotul de fricţiune perceptibil în *iute, ouă* (notate: *[i̯ute, o̯uă]*).

Consoane oclusive incomplete sunt consoanele oclusive care în anumite poziţii sau contexte fonetice îşi realizează numai o parte din momentele articulatorii (**imploziunea**, deci acumularea fluxului de aer fonator în spatele obstacolului; **ţinuta**, intervalul creării tensiunii explosive, **explozia**, izbucnirea violentă a fluxului de aer pe canalul eliberat prin înlăturarea obstacolului). Astfel, consoanele oclusive se realizează ca **implozive** (fără explozie) când sunt pe prima poziţie a unui grup format din două oclusive (explozia se produce numai o dată, la a doua consoană), exemplu: *captură* (transcris fonetic: [*kaptúră]*); ca **explosive** simple (fără imploziune), când sunt pe poziţia secundă într-un astfel de grup, exemplu: *captură* (transcris fonetic: [*kaptúră*]), sau când se află la începutul unui cuvânt, exemplu: *dar* (transcris: [*dar*]).

Tot oclusive incomplete sunt şi consoanele nazale înainte de consoanele *f,v,s,z,š,ž,h* pentru că ocluziunea este parţială (fiind de fapt o apropiere, nu o lipire). Exemple: *învăţ, înfăşor, însutit, înzecit, înşel, înjuga, înhaţ,*(transcrise: [*i̯nvăţ, i̯nfăşor, i̯nsutit, i̯nzecit, i̯nşel, i̯nhaţ, i̯njuga*]). Înainte de consoanele labiodentale (*f,v*) sau de fricativa velară *h*, se produce, de fapt, şi o deplasare a locului de articulare a lui *n* în zona labială, respectiv velară, de aceea el este pronunţat în primul caz mai aproape de *m* (aşa cum l-am şi transcris).

Consoane aspirate sunt consoanele oclusive care, la finală de cuvânt, însoţesc explozia de o uşoară aspiraţie. Exemple: *cap, crab, sat, cred* (transcrise: [*kap*^{h}, *krab*^{h},*sat*^{h}, *kred*^{h}]).

Consoane palatalizate sunt toate consoanele urmate de vocale şi, mai ales, semivocale, din seria anterioară (*e,i,e,i*), care suprapun peste secvenţa articulatorie finală o uşoară fricţiune palatală. Exemple: *biată, fier, seară, teamă* (transcrise: [*b'iată, f'ier, s'eară, t'eamă*).

Consoanele labializate sunt toate consoanele urmate de vocale şi, mai ales, de semivocale din seria labialelor (*o,u,o,u*), care suprapun peste secvenţa articulatorie finală o uşoară fricţiune labială (rotunjire). Exemple: *poartă, toartă, suav, bun, zonă* (transcrise: [*p°oartă, t°oartă, s°uav, b°un, z°onă*]).

Consoană velarizată este sonanta *n* înainte de consoanele oclusive velare (*k,g*), când îşi deplasează locul de articulare spre vălul palatului. Exemple: *încă, lângă* (transcrise: [*iŋkă, lîŋgă*]).

Consoane sonorizate sunt consoanele surde aflate înaintea unor consoane sonore (sau sonante) de la care primesc o nuanţă mai mult sau mai puţin accentuată de vibraţie glotală (sonoritate). Exemple: *sloi, desbate* (transcrise: *[zloi, dezbate*], în ultimul caz sonorizarea fiind acceptată ca normă.

Consoane afonizate (asurzite) sunt consoanele sonore (sau sonante) aflate înaintea unor consoane surde, a căror lipsă de vibraţii glotale o anticipează, sau în finală de cuvinte, unde tensiunea articulatorie este insuficientă pentru a mai antrena şi vibraţiile coardelor vocale. Exemple: *absent, subţioară, aztec, astm, cârn* (transcrise: *[apsent̨, supţioară, astek̨, astm̨, kîrn̨*]).

a.5 - *Alternanţele fonetice* sunt modificările regulate pe care le suferă temele cuvintelor pe parcursul flexiunii, respectiv al derivării. Aceste modificări au la bază condiţiile fonetice diferite în care se află temele respective pe parcursul flexiunii (derivării) şi care au favorizat sau au împiedicat producerea unor modificări fonetice. Astfel, unele forme au rămas neschimbate, în timp ce altele au fost atinse de modificările fonetice condiţionate. Firește, este vorba de modificări survenite pe parcursul evoluţiei istorice a limbii române, care formează obiectul **foneticii istorice**.

Scanned with OKEN Scanner

Menţionăm, totuşi, câteva din cele mai importante asemenea fenomene, pentru a înţelege mai bine baza apariţiei alternanţelor fonetice. Nu le mai repetăm pe cele care acţionează încă în coarticulaţia actuală a limbii române, amintite la începutul acestui capitol (**asurzirea, nazalizarea** etc.), ele fiind, de altfel, mai ales particularizări ale fenomenelor care au acţionat în diacronie.

Cele mai importante fenomene fonetice în discuţie sunt: **asimilarea** (pierderea totală a elementelor articulatorii ale unui sunet şi adoptarea pe cele ale altui sunet învecinat, devenind identic: **serenus>senin**; **disimilarea** (eliminarea unuia din sunetele identice apropiate şi înlocuirea lui cu un sunet diferit sau **fereastră>fereastă**; **diferenţierea** (pierderea unora din trăsăturile articulatorii comune unor sunete apropiate, pentru a le diferenţia mai bine: **turbure>tulbure**); **metafonia** sau **diftongarea condiţionată** (*o,e>oa,ea* în silabe accentuate când în silaba următoare se află un *ă* sau *e*: *porta>poartă, solem>soare*); apariţia de sunete, prin **proteză** (*luneca>aluneca*), **anaptixă** (*hrean>hirean*), **epenteză** (*pâne>pâine*), **epiteză** (*acum>acuma*); dispariţia de sunete, prin **afereză** (*eliberare>liberare*), **sincopă** (*perină>pernă*), **apocopă** (*acum>acu*); **metateza** (schimbarea între ele a locului unor sunete: *poreclă>polecră*); **haplologia** (dispariţia unei silabe identice sau asemănătoare cu alta învecinată: *dreptătate>dreptate*). Nu sunt de mică importanţă pentru înţelegerea alternanţelor sunetele specifice limbii române, apărute prin transformarea unor sunete moştenite, sub influenţa contextului (*ă,î,č,ğ,ţ,š,ž*), şi numeroşii diftongi şi triftongi dezvoltaţi în limba română (vezi tabelul recapitulativ numărul 3).

Sistemul alternanţelor fonetice din limba română este doesebit de bogat şi diver- (ultimul *Dicţionar ortografic* inventariază 35 de alternanţe, grupate în 9 tipuri) constituind una din particularităţile care o individualizează între celelalte limbi romanice. Alternanţele au rol de marcă distinctivă morfologică (alături de desinenţe, de sufixe şi, uneori, de accente). Alternanţele sunt **vocalice** şi **consonantice**, în funcţie de categoria de sunete (foneme) implicată, putând să se regăsească împreună în aceleaşi cuvinte sau separat. Ele pot să aibă doi termeni, ca în *poartă-porţi*, pentru că nici un derivat sau formă flexionară de la *poartă* nu mai schimbă pe *o* în *oa* sau în alt sunet (vezi: *porticică, portiţă, porţii, porţilor*), sau trei termeni, ca în *fată-fete-fătuţă*. Ordinea prezentării lor este ordinea obişnuită a flexiunii nominale (verbale) sau a derivării. Menţionăm că alternanţă nu e considerată decât corespondenţa dintre sunete asemănătoare (deci care au putut deriva unele din altele).

b. Unităţile suprasegmentale

Unităţile suprasegmentale sunt unităţile care pot contracta relaţii de dependenţă **heterosintagmatică** (între segmente, deci între silabe). Ele sunt de două categorii: **intensive** (accentul) şi **extensive** (intonaţia). **Sintagma** fonologică, în funcţie de care se definesc aceste unităţi, reprezintă o **structură** constituită printr-un raport de dependenţă între o **silabă** şi un element dependent de ea (**accent** sau **intonaţie**).

După cum observăm, toate aceste noţiuni se definesc în funcţie de **silabă**, care este cea mai mică **unitate structurală** a limbii (structurală, în sensul că poate fi divizată în unităţi mai mici succesive), fiind unitate constitutivă a cuvântului. Fonetic, silaba este caracterizată ca fiind segmentul sonor rostit cu un singur **efort respirator** (o singură deschidere a gurii). Fonologic, e definită ca cea mai mică **tranşă sonoră** ce poate purta **accent**. Silaba grupează, de fapt, câteva foneme, dintre care unul obligatoriu **vocală**, care are rol de nucleu silabic. Celelalte, a căror prezenţă este facultativă (în sensul că în unele silabe apar, iar în altele nu) sunt consoane şi semivocale. Distincţia între silabe se face în funcţie de această structură, dar şi în funcţie de relaţia cu accentul (existent sau inexistent) şi cu intonaţia (marcată printr-un anumit registru).

Scanned with OKEN Scanner

b.1 - ***Unităţile suprasegmentale intensive (accentele)*** sunt unităţile ce pot caracteriza intensiv o silabă, în sensul că poate fi pronunţată cu intensitate mai mare decât celelalte silabe din cuvânt, punând-o astfel în evidenţă. Fiecare cuvânt are o silabă accentuată, care reprezintă centrul său de intensitate.

În limba română, accentul este **liber** (nu e legat de o anumită poziţie în cuvânt a silabei) şi **mobil** (îşi schimbă locul pe parcursul flexiunii). Astfel, accentul poate fi pus pe ultima silabă a cuvântului (fiind numit **oxiton**): *covór, cafeá*; pe penultima (**paroxiton**), cazul cel mai frecvent: *cárte, mérge*; pe antepenultima (**proparoxiton**): *mármură, constítuie*; pe a patra de la final: *véveriţă*; pe a cincea: *nóuăsprezece*.

Este **mobil** într-o mare parte din flexiunea verbală (*merg-mérgem-mergeám-merséseră,*) şi din tabloul derivativ substantival şi adjectival (*cásă-căsúţă, capíl-copilándru, frumós-frumuşél*), precum şi, mai rar, în flexiunea nominală (*sóră-suróri, rádio-radióuri).*

Fiecare cuvânt, respectiv formă gramaticală, dispune de o schemă proprie de accentuare. Dacă avem în vedere şi faptul că accentul e liber şi mobil în limba română, rezultă că locul lui în cuvânt are **funcţie distinctivă**. Dovadă sunt cuvintele şi formele gramaticale identice din punctul de vedere al structurii fonematice şi diferenţiate numai prin accent: cópii-copíi, móbilă-mobílă, véselă-veséla, cúmpără-cumpără.

Unele categorii de cuvinte (articolul, pronumele personal şi reflexiv în dativ şi acuzativ forme neaccentuate, verbele auxiliare, unele prepoziţii şi conjuncţii) nu poartă accent în enunţ, fiind asociate accentului unui cuvânt învecinat (precedent sau următor). Exemple: *un studént, al dóilea, cei búni, mi-a zís, dúsu-m-am, de scrís, la vói.* Multe din aceste situaţii sunt marcate ca unitaţi lexicale (cuvinte) conjuncte: *de-o viáţă, te-a-preciéz, spúne-le, l-am ştiút, lásă-mi-l.* Cuvintele cu un număr mai mare de silabe pot primi şi unul sau mai multe accente secundare, situate, de regulă, din două în două silabe la distanţă de accentul principal: *alimentară* (pe silaba-*li*-), *electricitate* (pe silabe *e*-şi-*tri*-), *gărgăriţă* (pe silaba-*ri*-). Singurul tratat ca unitate distinctivă (deşi nu e marcat grafic) este cel principal (de altfel, aşa cum am văzut, celelalte sunt situate, de regulă, în poziţie fixă faţă de acesta).

În multe enunţuri, există o ierarhie în ceea ce priveşte intensitatea între accentele cuvintelor, unul sau mai multe dintre acestea fiind mai reliefate. Sunt aşa-numitele accente sintactice, cu rol logic şi/sau expresiv. Exemple: **Atunci** *să vorbeşti* sau *Atunci să* **vorbeşti**.

b.2 - ***Unităţile suprasegmentale extensive (intonaţia)*** sunt unităţile care pot caracteriza extensiv (mai multe silabe) sintagmele fonologice (silabele), în sensul pronunţării lor pe un ton deosebit de cel cu care sunt pronunţate celelalte silabe. Dacă accentul marchează un *punct* din cuvânt, intonaţia marchează *părţi* din cuvinte, cuvinte sau chiar grupuri de cuvinte (de fapt de silabe, dar care pot aparţine unor cuvinte diferite), realizând **contururi intonaţionale** mai mult sau mai puţin extinse ale enunţului. Silaba pe care se realizează schimbarea tonului se numeşte **silabă proeminentă,** iar curba intonaţională din finalul enunţului-**contur terminal**. În limba română sunt percepute trei **tonuri (registre)**: **iniţial** (sau **neutru**), **de tensiune** (cel mai înalt) şi **de destindere** (cel mai jos). Exemple: propoziţia *Studentul merge la cursuri* pronunţată enunţiativ, se menţine în registrul neutru, având desenul intonaţional ⟶ ;

pronunţată exclamativ, coboară din registrul neutru în cel de destindere, având desenul

pronunţată ca o interogaţie totală (prin care se răspunde prin da sau nu), urcă din registrul neutru în cel de tensiune, având desenul

transformată în interogaţie parţială (*Cine merge la cursuri?*), coboară din registrul de tensiune în cel neutru, având desenul

Conturul terminal este, pe rând, **descendent, neutru** (sau **uniform**) şi **ascendent.**

Intonaţia (denumită, impropriu, şi **accent muzical**) are o funcţie activă în caracterizarea unităţilor sintactice (părţi de propoziţie, sintagme, propoziţii, fraze) şi în marcarea stilistică (expresivă) a acestora.

3. *Structura fonologică*

Structura fonologică se referă la tipurile de combinaţii posibile în limba română ale unităţilor sistemului fonologic. Cea mai mică structură este silaba, deci ne referim în primul rând la ea.

Structura silabei cuprinde: *segmentul vocalic* (indispensabil) şi *segmentul consonantic*, care poate preceda, urma, sau şi preceda şi urma (dar poate şi lipsi, nefiind obligatoriu) segmentul vocalic.

a. Segmentul vocalic

Segmentul vocalic poate fi: **simplu şi complex.**

a.1 - Segmentul vocalic simplu caracterizează silabele care au ca nucleu o singură vocală. În această situaţie poate fi oricare din cele şapte vocale ale limbii române (a,e,i,ă,-î,o,u: *car, fel, lin, văr, fân, soc, pun.* Segmentul vocalic simplu poate constitui singur silaba şi atunci spunem că avem o **silabă deschisă** la ambele capete (***a-er, e-ră, i-de-e, o-ră, a-ră***) sau poate fi însoţit de segment consonantic şi atunci pot fi următoarele situaţii: segmentul consonantic precedă şi urmează segmentul vocalic, constituind împreună o **silabă închisă** (*fac, trec, vin, păr, când, sol, cum*); segmentul consonantic precedă sau urmează segmentul vocalic, constituind **silabe închise (deschise) la un capăt** (*ca, de, şi, că, tâ-rî, ar-tă, es-te, in-tră, în-că, or-gă, us-cat*).

Când sunt alături (într-un cuvânt sau la întâlnirea a două cuvinte) două silabe deschise sau două capete deschise de silabă, se formează fenomenul denumit în fonetică *hiat*, care se dovedeşte foarte activ în determinarea (favorizarea) unor modificări fonetice.

a.1.1 - **Hiatul** este deci întâlnirea (sau alăturarea) a două vocale aparţinând unor silabe diferite. El este greu tolerat în rostirea românească, de aceea în timp a fost înlocuit fie cu diftong, fie cu vocală simplă (prin dispariţia uneia din vocale). În limba română actuală este, de aceea, întâlnit mai frecevent în cuvinte compuse (la întâlnirea componentelor) şi în neologisme. Combinările de vocale în hiat pot fi

Scanned with OKEN Scanner

foarte diverse. Dată fiind importanţa lor pentru ortografie şi ortoepie, le prezentăm în continuare. **Vocale de acelaşi fel în hiat**:

a-a: supraaglomerat, ultraatent;
e-e: neelucidat, reevaluat, idee;
i-i: ştiinţă, fiică, antiinflaţie;
o-o: alcool, cooperare, zoologie;
u-u: reziduuri;

Vocale diferite în hiat:

Centrală - anterioară:
a-i: înainte;
a-e: aer;
ă-i: trăind;
î-i: bâjbâi;

Centrală-posterioară:
a-o: supraorganizare;
a-u: aur;
ă-u: răul;
î-u: pârâul;

Anterioară-centrală:
i-a: (a) speria;
e-a: real;
e-î: neînceput;

Posterioară-centrală:
o-a: coarticula;
u-a: actual;

Anterioară-posterioară:
i-o: biologie;
e-o: arheolog;
i-u: triunghi;
e-u: neutru;

Anterioară-anterioară:
i-e: sanie;
e-i: neisprăvit;

Posterioară-anterioară;
o-i: voinţă;
o-e: poet;
u-i: (a) îngădui;

Posterioară-posterioară:
o-u: biroul;
u-o: respectuos;

Există şi situaţii de **hiat în lanţ**, apărute mai ales la întâlnirea unor cuvinte care au deja în tronsonul de contact (cu cuvântul vecin) una sau chiar două vocale în hiat:

i-a-e: antiaerobic;
i-e-u: arhieuforic;
o-e-u: indoeuropean;
o-a-u: coautor;
e-o-a-u: neoautocrat;
e-o-e-u: neoeugenie.

a.2 - **Segmentul vocalic complex** caracterizează silabele care au ca nucleu silabic o vocală precedată, urmată, sau şi precedată şi urmată de semivocală. (în secvenţa care precedă vocala pot să apară şi două semivocale). Segmentele vocalice complexe sunt ceea ce în fonetică poartă numele de **diftongi**, respectiv **triftongi**. În limba română aceştia sunt numeroşi şi apar frecvent în lanţul sonor al cuvintelor. Creează deseori alternanţe, care constituie elemente de dificultate pentru străinii care învaţă limba română. Au rol distinctiv morfologic şi se regăsesc în multe dintre normele ortografice şi ortoepice.

a.2.1 - **Diftongii** sunt segmente vocalice complexe formate dintr-o vocală şi o semivocală, fiind de două feluri, în funcţie de poziţia semivocalei faţă de vocală: **ascendenţi** (când semivocala precedă vocala) şi **descendenţi** (când semivocala urmează după vocală). Limba română nu are **diftongi egali** (ca în cuvântul german *für* sau în cuvântul francez *pur*).

Scanned with OKEN Scanner

Şi diftongii au multe posibilităţi combinatorii. Diftongii ascendenţi pot combina: o **anterioară cu o centrală, o posterioară cu o centrală, o anterioară cu o posterioară** sau **două posterioare**. Diftongii descendenţi, mai numeroşi şi mai diverşi, pot combina: o **centrală cu o anterioară, o centrală cu o posterioară, o anterioară cu o posterioară, o posterioară cu o anterioară, două anterioare** sau **două posterioare.** Dăm mai jos cei 24 de diftongi (10 ascendenţi şi 14 descendenţi) care există în limba română. Pentru comparaţie (sau, mai bine zis, pentru contrastivitate) vom cuprinde în tabel în paralel şi hiatul cu structură similară.

Vom marca diftongii ascendenţi cu semnul ↑ iar diftongii descendenţi cu semnul ↓.

Tipul de fenomen pe care-l constituie / combinaţia vocalică	Diftong	Tipul	Hiat
ia	iarnă, tăia, băiat	↑	pian, cutia
ie	iepure, miere, cuie	↑	ie, bielă, veselie
io	iod, voios	↑	frăţior, radio, impresiona
iu	iunie, duium	↑	raţiune, scatiul, Vasiliu
ea	ea, deal, acadea	↑	crea, real
eo	deodată, aoleo	↑	deodorant, neon, deseori
ua	cuantum, ploua, roua	↑	lua, dual, ecuator
uă	două, vouă, rouă	↑	luă, dezavuă
oa	oală, poartă, toată	↑	coaliţie, boa, coabita
uî	plouând	↑	dezavuând
ai	ai, dai, taină	↓	hain, aici, înainte
au	au, sau, luau	↓	aud, balaur
ăi	căi, hăinuţă	↓	căi, trăim
ău	rău, dulău	↓	răul, căpcăun
îi	îi, mâine, rămâi	↓	bâjbâi, zgâit
îu	pârâu, grâu	↓	pârâul, grâuşor
eu	meu, antreu	↓	euforie, feudal
ei	ei, trei, neică	↓	(a) polei, întreit
ii	copii, ştii	↓	fiindcă, (a) prii, viitor
iu	fiu, măsliniu	↓	naţiune, diumă
oi	oi, noi, doină	↓	croi, doime, eroilor
ou	ou, tablou	↓	eroul, nour
ui	uita, scuipa, lui	↓	ului, huilă, epuiza
uu		↓	reziduu, continuu

Se observă că în cele mai multe combinaţii apar semivocalele *i,u*, considerate, de altfel, de mulţi specialişti ca fiind singurele (sau adevăratele) semivocale.

Scanned with OKEN Scanner

a.2.2 - **Triftongii** sunt segmentele vocalice complexe formate dintr-o vocală şi două semivocale. În funcţie de poziţia semivocalelor faţă de vocală, sunt de două feluri: **ascendenţi** (sau **progresivi**), când ambele semivocale precedă vocala, şi **centraţi**, când o semivocală precedă vocala şi alta urmează după vocală. Ei pot fi descrişi şi ca o combinaţie a uneia dintre semivocalele *i,u* sau *e* cu unii dintre diftongi. Având o condiţie (restricţie) în plus, sunt mai puţin numeroşi decât diftongii.

Triftongi ascendenţi:
i-o-a: aripioară, fulioare
e-o-a: leoarcă, pleoapă
Triftongii centraţi:
e-a-i: cădeai, puteai
i-e-i: iei, miei, piei
i-a-i: tăiai, i-ai, îndoiai
i-a-u: iau, i-au, încovoiau
i-o-i: i-oi
o-a-i: lupoaică
u-a-u: luau

b. Segmentul consonantic

Segmentul consonantic poate fi **simplu** (constituit dintr-o singură consoană) sau **complex** (constituit din minimum două consoane). În funcţie de poziţia faţă de vocală, poate fi **prevocalic** şi **postvocalic**. Tabloul segmentelor consonantice posibile în limba română, potrivit criteriilor menţionate mai sus, poate fi prezentat după cum urmează:

b.1 - *Segmentul consonantic simplu:*
c-; poziţia poate fi ocupată de orice consoană: *pas, toc, cu, kar* etc.
***-c*; în această poziţie pot apărea toate consoanele, ceea ce creează un echilibru în ceea ce priveşte diversitatea iniţialei şi finalei silabice monoconsonantice. Exemple: *kap, oḱ, priveǵ* etc.**

b.2 - *Segmentul consonantic complex:*
cc-; în această poziţie pot apărea următoarele 58 de grupuri de consoane: *bl, br, kl, kn, kr, kt, kv, dr, fl, fr, gl, gn, gr,gv, hl, žb, žg, žǵ, žm, žn, žv, ml, mr, pl, pn, pr, ps, sb, sk, sk, sč, sf, sg, sl, sm, sn, sp, st, sv, šk, šḱ, šč, šf, šl, šm, šn, šp, št, šv, tr, vl, vr, sb, zg, zǵ, zm, zn, zv.* Se observă că fricaţivele ocupă mai ales prima poziţie (39 de situaţii), iar oclusivele şi vibrantele poziţia secundă (36 de situaţii). Segmentele iniţiale biconsonantice româneşti preferă aşadar să debuteze fricativ şi să se încheie exploziv.

ccc-; poziţiile pot fi ocupate numai de următoarele 7 grupuri de consoane: [spr, skr, str, štr, sfr, zdr, zgr]. Modelul observat la grupul biconsonantic ca dominant devine aici unic: segmentul începe în aceste cazuri numai fricativ şi se încheie numai exploziv (în varianta vibrantă), centrul fiind ocupat, cu o excepţie, tot de explozive.

-cc; în aceste poziţii pot apărea următoarele 71 de grupuri consonantice: *bd, bz, ks, kt, ft, gd, gn, žd, lb, lč, lk, ld, lf, lg, lǧ, lm, lp, ls, lš, lt, lţ, lv, lz, mb, mf, mn, mp, mt, mţ, nz, nk, nḱ, nč, nd, nf, ng, nǧ, nž, ns, nš, nt, nţ, nz, pč, ps, pt, rb, rč, rk, rd, rf, rǧ, rg, rh, rl, rm, rn, rp, rs, rš, rt, rţ, rv, rz, sk, sm, st, šk, tm, sd, zn.* Finala silabică biconsonantică e mai diversă decât iniţiala silabică de acelaşi tip. Pe prima poziţie

Scanned with OKEN Scanner

sunt mai numeroase oclusivele (48 de situaţii) care domină, dar în proporţie mult mai mică, şi pe poziţia secundă (38 de situaţii).

Secvenţa finală a silabei se dovedeşte oarecum mai explozivă, mai dură decât cea iniţială. Diferenţa nu e mare, tendinţa spre echilibru fiind dată şi de faptul că circa jumătate din grupuri se regăsesc în combinaţie inversă, în cele două secvenţe.

-ccc; aceste poziţii pot fi ocupate de următoarele 5 grupuri: *kst, mpt, nks, nkt, stm.* Situaţia e comparabilă cu cea omoloagă de la iniţiala vocalică.

b.3 - *Segmentele consonantice intervocalice* sunt segmentele rezultând din cumularea finalei consonantice a unei silabe cu iniţiala consonantică a silabei care urmează. Structura lor (notată generic cu **SInt**), comparată cu structura iniţială (**SI**) şi structura finală (**SF**) a silabelor este foarte importantă pentru stabilirea locului unde se face **tăietura silabică** (despărţirea în silabe). Situaţiile sunt foarte diverse şi vor fi prezentate, ca efecte normative, în capitolul de ortografie-ortoepie. Ni se pare important totuşi să prezentăm aici câteva principii, pe care se bazează, de fapt, normele respective, chiar dacă lucrările de cultivare a limbii nu precizează acest lucru.

S.Int. pot avea formele *-c-, -cc-; -ccc-, -cccc-* sau *-ccccc-*, putând, deci, fi identic cu un **S.F.**, cu un **S.I.** sau cu o combinaţie **S.F. + S.I.**. În cazul în care poate fi stabilită identitatea **S.Int. = SI**, atunci tăietura silabică se operează imediat înainte de **S.I.**; în cazul în care **S.Int. = S.F.+ S.I.**, atunci tăietura silabică se defalcă în două **S.Int.**

În cazul în care **S.Int.** nu poate fi identificat nici cu un **S.F.**, nici cu un **S.I.**, nici cu un **S.F.+ S.I.**, tăietura silabică nu are o situare precisă, **S.Int.** aparţinând deopotrivă celor două silabe la concurenţa cărora se află (fenomenul se numeşte în fonologie **interludiu**).

Stabilirea identităţilor menţionate se face comparând **S.Int.** cu tipurile posibile de **S.F.** şi **S.I.** (inventariate de noi mai sus). Analiza nu are însă totdeauna un singur rezultat, întrucât nu puţine **S.Int.** pot fi considerate identice şi cu un **SF**, şi cu un **SI**, şi cu un **SF+SI**. Exemplu: segmentul intervocalic **st** poate fi identic cu **SF** (ca în *adăpost*), cu un **SI** (ca în *student*) sau cu un **SF+SI** (ca în *las totul*).

c. Structura analitică a silabei

Structura analitică a silabei rezultă din combinaţiile posibile între segmentele vocalice şi segmentele consonantice descrise anterior.

În limba română, silabele formate numai din segmente vocalice sunt rare, putând cuprinde: o **vocală** (**a-*pă***), un **diftong** (**ia-tă**) sau un **triftong** (**iei**). Ele pot forma însă singure cuvinte (*e, ea, iau)* sau chiar enunţuri întregi (*Oaia aia e a ei*).

Majoritatea silabelor rezultă din asocierea la segmentele vocalice a unor segmente consonantice. Combinaţiile posibile în limba română sunt:

cv (**ca-să**)
vc (**an, el**)
cvc (**cap, var**)
ccv (**pri-*ma*, clei**)
vcc (**alb, uns**)
cvcc (**post, cant**)
ccvc (**prag, vrac, praf**)
cccv (**stră-*in*, strai**)
vccc (**istm, astm**)
ccvcc (**drept, stâng**)
cvccc (**carst, vârst-*nic***)
cccvc (**scrin, splen-*did***)
cccvcc (**strâmt, strâmb, strung**)

Aşadar, numărul maxim de consoane într-o silabă este 5, iar de consoane alăturate (la iniţială sau la finală) într-o silabă este 3. Când sunt 2-3 consoane apropiate, cel puţin una e fricativă, lichidă sau vibrantă (pentru că acestea lasă, într-o formă sau alta, aerul să circule).

d. Structura fonologică a cuvintelor româneşti

Structura fonologică a cuvintelor româneşti cuprinde tipurile de combinaţii posibile între unităţile fonologice, luate individual sau pe clase (categorii), în diferitele segmente ale cuvintelor (iniţial, median şi final). Din descrierea, foarte complicată, a acestei structuri, prezentăm câteva din aspectele care ni se par caracteristice pentru fiziologia fonetică a limbii române. Ele se referă la structura silabelor iniţiale şi finale ale cuvintelor.

d.1 - ***Toate vocalele*** apar la iniţială de cuvinte, dar *ă* - numai în câteva forme dialectale ale pronumelui demonstrativ (*ăsta, ăla* şi compusele), iar *î*, cu câteva excepţii (*îţi, îl, îşi, îi*), numai urmat de o nazală. Toate vocalele apar şi în finalul cuvintelor, mai ales când silaba finală este neaccentuată. În silabe accentuate apar mai ales formele verbale (*lăudá, mergeá, cântá, întârzié, vení, coborî, văzú).* Toate consoanele pot apărea, de asemenea, singure atât la iniţială, cât şi la finală de cuvânt.

d.2 - ***Realizarea grupurilor iniţiale şi finale de două consoane***, arătând disponibilităţile specifice ale limbii române în acest sens, sunt prezentate în tabelul recapitulativ nr. 6.

d.3 - ***Grupurile iniţiale de trei consoane*** au în mod obligatoriu pe prima poziţie una din fricativele *s,z,š*, iar pe ultima poziţie o lichidă (*l*) sau o vibrantă (*r*). Cele mai frecvente sunt: *spl-(splină), scl-(scleroză), spr-(spre), scr-(scris), str-(stradă), zdr-(zdravăn), štr-(štrand).*

d.4 - ***Grupurile finale de trei consoane*** sunt mult mai puţine şi mai rar întâlnite decât grupurile iniţiale de acelaşi tip. Niciunul din grupurile iniţiale nu se întâlneşte la finală. Câteva din grupurile finale: *-kst (text), -mpt (prompt), -nks (sfinx), -nkt (punkt).* Interesantă este gruparea a două (sau chiar trei) explozive în aceste grupuri, un fel de frână (şi descătuşare) finală a fluxului fonic.

d.5 - ***Frecvenţa fonemelor***, privite individual sau pe categorii, este şi ea o problemă a structurii cuvintelor româneşti, care se regăseşte implicit în fizionomia fonetică a limbii române. Prezentăm câteva aspecte mai importante:

- **vocalele** şi **consoanele** au o frecvenţă foarte apropiată în cuvintele româneşti (49,4, respectiv 49,6), ceea ce arată structura sonoră echilibrată a limbii române, contrazicând părerea unor cercetători după care limba noastră ar fi o limbă consonantică;
- segmentele simple (care conţin o singură vocală sau o singură consoană) au o frecvenţă mult mai mare (86,2%), decât segmentele complexe (12,7%), ceea ce susţine fizionomia ei fonică lejeră, armonioasă, neaglomerată.
- Cele mai frecvente foneme româneşti sunt:
  - vocale: *e* (12,8%), *i* (7,55), *u* (6,6%), *a* (6,1%), *ă* (5,6%), *o* (3,8%), *î* (2,3%);
  - diftongi: *e̯a* (1,01%), *o̯a* (0,65), *i̯a* (0,5%), *u̯i* (0,4%), *i̯e* (0,3%), *a̯i* (0,35):
  - triftongi: *i̯a̯u* (0,1%)
  - consoane: *m* (5,3%), *n* (4,6%), *t* (3,9%), *k* (3,8%), *d* (3,8%), *r* (3,7%), *l* (3,6%).

Scanned with OKEN Scanner

Se remarcă rangul înalt de frecvenţă al sonantelor, care au o acustică apropiată de cea a vocalelor;

- grupuri de 2 consoane: *st* (0,8%), *nt* (0,6%), *nţ* (0,5%), *nğ* (0,5%), *ns* (0,5%), *pr* (0,5%), *pt* (0,4%);
- grupuri de 3 consoane: *str* (0,4%), *ntr* (0,25%), *ngr* (0,1%), *spr* (0,1%).
- În ceea ce priveşte lungimea silabelor, cele mai frecvente sunt cele formate din: două foneme (61,5%), trei foneme (25,54%) şi un fonem (7,11%);
- Lungimea cuvintelor se ierarhizează astfel: o silabă (39,37%), două silabe (24,11%), trei silabe (18,4%), şi patru silabe (10,59%).

d.6 - ***Structura accentuală a cuvintelor româneşti.*** Întrucât accentul este în limba română liber şi în mare parte mobil, nu pot fi stabilite reguli rigide în legătură cu situarea lui pe o silabă sau pe alta. Unele reguli mai laxe, sub formă de tendinţe statistice, pot fi stabilite însă, formulându-se, firește, clase de excepţii complementare regulilor. Schiţăm în continuare acest tablou.

1. Au accent pe ultima silabă cuvintele (de bază sau formele lor gramaticale) terminate în **consoană** (*autór, frumós, biológ, bogát, făgét*) sau în **diftong** (*flăcău, verzúi, maroníu, usturói*). Excepţii:

a) O parte din cuvintele terminate în *-ic* (*lunátic, nebunátic, bombástic*)

b) Cuvintele mai lungi de două silabe terminate în *-bil* (*amábil, delimitábil, infailíbil, eligíbil*).

c) Unele cuvinte de două silabe terminate în *-et, ăt, -ed, (báschet, úrlet, dángăt, rấnced*)

d) Cuvintele terminate în *ie* (în hiat) *-cie, -gie, grafie: academíe, árie, avárie, contumacíe, nevralgíe, radiografíe;*

e) Cuvintele terminate în *-aie: vâlvătáie, foáie;*

f) cuvintele terminate în *-iu (consíliu, travăliu).*

2. Au accentul pe penultima silabă cuvintele (şi formele gramaticale) terminate în vocală precedată de o consoană sau de un grup de consoane (*másă, vără, lupoáică, bárcă, toámnă, ástru)* şi cele terminate în *uu* (*contínuu, rezíduu*). Excepţii:

a) Cuvintele terminate în *-ică* (vezi corespondenţa cu excepţia 1a): *hárnică, germánică, aeróbică.*

b) Unele cuvinte terminate în *-iţă* (*trấmbiţă, măsăláriţă)*

c) Unele cuvinte terminate în *-a (basmá, tuzlamá, halvá)*

d) Infinitivul scurt al conj. I şi IV şi infinitivul lung al conj. III (*a lăudá, a potrivî́, a coborî́, piérdere*)

e) Unele cuvinte terminate în *-işte (línişte, vráişte).*

Alte excepţii de la cele două reguli şi cuvintele accentuate pe antepenultima silabă, pe a patra sau a cincea de la sfârşit nu pot fi caracterizate în funcţie de criterii cu sferă de cuprindere reprezentativă.

4. *Relaţiile fonologiei (foneticii) cu celelalte niveluri ale limbii (integrarea nivelului fonologic-fonetic în organizarea ierarhică a limbii)*

Fonologia (prin **fonetică**) reprezintă interfaţa limbii ca mijloc denominativ şi comunicativ cu **materia fizică** pe care se bazează aşa-numita **fonie** sau **fluxul sonor** produs de aparatul fonator uman. Tranşând acest flux sonor în **unităţi** care

Scanned with OKEN Scanner

contrastează între ele în paradigme şi se disting între ele în lanţul sonor prin **trăsături distinctive (pertinente)** provenite din **particularităţi articulatorii** (respectiv **acustice**), **fonologia** învesteşte unităţile respective cu **funcţie lingvistică**. Pe eşafodajul acestor forme primare se construieşte mecanismul lingvistic în toată complexitatea sa. **Nivelul fonologic (fonetic)** oferă baza de organizare şi de material constitutiv pentru celelalte niveluri, ale căror unităţi, relaţii, funcţii sunt rezultatul integrării unităţilor, relaţiilor, funcţiilor configurate la acest nivel. **Cuvântul** nu s-ar putea constitui ca **semn lingvistic** fără dubla articulare, care se bazează, în latura **semnificantului**, pe **foneme (vocale, semivocale, consoane)**, organizate în **silabe** şi puse sub un **accent**. **Flexiunea**, care constituie baza **morfologiei**, se realizează prin **morfeme**, a căror substanţă o reprezintă **fonemele, diftongii, triftongii, alternanţele** şi capacitatea lor de a instrumenta **opoziţii**. **Accentul** are şi el rol distinctiv atât la nivelul lexical, cât şi la nivelul morfologic. **Relaţiile** şi **funcţiile sintactice**, în afară de faptul că privesc unităţi structurate fonologic, folosesc nemijlocit, pentru a fi marcate, **intonaţia**. Până şi stilistica (funcţională, respectiv expresivă), atât de îndepărtată structural de fonetică-fonologie, implică direct elemente ale acestui nivel pentru a colora expresiv, social, regional, istoric, enunţurile. Ne referim la **alofone** ca rezultat al pronunţiei individuale sau influenţate de mediu/situaţie, la îmbinările de foneme ce pot naşte **aliteraţie, armonie, simbolism fonetic, rime**, la **ritm, intensitate** şi **intonaţie**, care pot avea încărcătură expresivă nemijlocită. Dacă părăsim **descrierea sincronică** a limbii şi ne situăm în alte perspective (**istorică, geografică, psihologică, socială, comparativă** etc.), fonologia (fonetica) se relevă din nou ca nivel fundamental. **Stadiile istorice** ale limbii, **dialectele, graiurile, argourile, jargoanele, idiolectele** (modul individual de a vorbi) se disting cel mai bine prin variantele fonetice pe care le reprezintă. **Specificul limbii române**, conturat pe baza **comparaţiei** cu alte limbi sau a **contactului lingvistic** cu alte popoare, rezidă şi în **fizionomia sa fonetică**.

Schimbările fonetice, împreună cu **diversificarea fonetică** a limbii reprezintă adevărate motoare ale evoluţiei, dezvoltării, nuanţării ei permanente. Tot ele fac în mare măsură necesară **intervenţia normativă** pentru ordonarea grafică şi sonoră a acestor fluxuri dinamice de aşa natură, încât să nu pericliteze unitatea, funcţionalitatea, claritatea, supleţea limbii. O analiză simplă evidenţiază ponderea decisivă a problemelor de fonologie-fonetică în sistemul ortografic şi ortoepic. De altfel, principiul fundamental al ortografiei româneşti se numeşte **fonologic** (sau, cu un termen mai vechi, **fonetic**).

5. *Tendinţe în sistemul fonologic al limbii române actuale*

Sistemul fonologic al limbii române descris anterior reprezintă o **stare** abstrasă metodologic, un stadiu „fotografiat" static din evoluţia acesteia. Limba este un organism viu, în continuă dezvoltare şi, în consecinţă, pe parcursul istoriei sale a înregistrat multe asemenea stări, mai mult sau mai puţin deosebite de starea actuală. În prezent, de asemenea, ea se află într-un continuu proces de prefacere, de restructurare, dar dinamica lentă a acestor prefaceri şi estomparea lor prin mijloace normative le fac mai greu observabile. Specialiştii înregistrează şi analizează în permanenţă aceste schimbări de amănunt, încercând să discearnă ceea ce este

Scanned with OKEN Scanner

accidental, efemer, de ceea ce are şanse să se impună, să se amplifice şi chiar să antreneze modificări mai mari, de sistem. Rezultatul unor asemenea analize se concretizează în configurarea unor **tendinţe actuale** de evoluţie a limbii române, care să fie, după caz, acceptate normativ sau combătute. Decisiv în impunerea sau diminuarea şi dispariţia unor asemenea tendinţe este până la urmă **uzul lingvistic**, care nu poate fi întotdeauna nici prevăzut, nici condus, cu atât mai mult cu cât specialiştii adoptă frecvent poziţii diferite.

Prezentăm în continuare câteva tendinţe care ni se par mai evidente:

- închiderea vocalelor *a,o,e* la *ă,u,i* mai ales în poziţie neaccentuată*: ataca>atăca, magheran>măghiran, robinet>rubinet, seringă>siringă, demisie>dimisie.*;
- închiderea lui *e* în *i* şi, uneori, **sincoparea** lui *i*, în silaba penultimă a cuvintelor articulate la plural cu *-le*: *fetele>fetile, drumurile>drumurle*
- evitarea hiatului prin: **epenteza** semivocalelor *i* şi *u* (*viie, luua*); **sinereză**, sau **diftongare** (*neapărat, recreaţie*),; **eliziune** (*alcool>alcol, cuviincios>cuvincios, respectuos>respectos*)
- renunţarea, în cazul neologismelor, la corelaţia de timbru (*livrescă*, nu *livrească; invocă*, nu *invoacă*; *depăn* nu *deapăn*) şi reducerea, în felul acesta a amplorii şi rolului **alternanţelor** vocalice;
- dispariţia lui *u* final, precedat de *i*: *serviciu>servici, contrariu>contrar, domiciliu>domicil*;
- eliminarea lui *i* din grupul *ie* (diftong sau hiat): *plutonier>plotoner, butonieră>butoneră*;
- atrofierea până la dispariţie a lui *i* asilabic din finalul unor cuvinte (rolul distinctiv fiind preluat de alternanţă): *studenţi>studenţ, frumoşi>frumoş*)
- fluctuaţii în accentuarea cuvintelor: *meditatór, navigatór*, dar *coréctor, redáctor; ántic* şi *antíc, regízor* şi *regizór, símbol* şi *simból, tráfic* şi *trafíc;*
- extinderea în anumite contexte a consoanelor palatalizate: *uşe, grije, îngroaşe, deranjem, eream, sufere, şeapte, birjear*;
- sonorizarea lui *s* intervocalic şi în situaţiile în care nu e etimologic: *chintezenţă, seziune*;
- sonorizarea prin asimilare: *admosferă, fregvent, žmecher, plezni, căznicie*;
- uşurarea (simplificarea) grupurilor de consoane: *antreprenor>antrepenor, proprietar>propietar, frustrare>frustare; explica>esplica;*

C. ORTOGRAFIA ŞI ORTOEPIA

Ortografia şi ortoepia se ocupă de studierea scrierii, respectiv a pronunţării, limbii, şi de stabilirea, pe această bază, a conduitei considerate corecte în grafia, respectiv rostirea, diferitelor ei unităţi şi îmbinări.

1. *Opoziţia (corelaţia) vorbit-scris*

Opoziţia (respectiv corelaţia) vorbit-scris a apărut la o distanţă apreciabilă de momentul (perioada) originii/constituirii limbii, care s-a caracterizat prin funcţionarea ei exclusiv sub formă orală. Aspectul vorbit precedă şi fundamentează, aşadar, aspectul scris. Cu timpul, datorită rolului cultural îndeplinit, scrisul a căpătat o importanţă din ce în ce mai mare, ajungând să determine chiar în multe situaţii vorbirea (pronunţarea). Cele două aspecte ale limbii sunt strâns intercondiţionate şi trebuie prezentate în consecinţă.

Scanned with OKEN Scanner

Paradoxal este că, deşi vorbirea a fost multă vreme forma unică, apoi principală, de manifestare a limbii, ea s-a bucurat şi se bucură încă de o atenţie mult mai mică din punct de vedere normativ, **ortoepia** fiind, de aceea, mai puţin studiată şi promovată social decât **ortografia**. Aceasta din urmă s-a dezvoltat mai mult, în primul rând din necesităţi practice: asigurarea unui cod de scriere simplu, logic, unitar (pentru cele trei state româneşti), care să asigure comunicarea culturală între vorbitorii limbii române. Comunicarea orală s-a desfăşurat întotdeauna fără dificultăţi lingvistice, dată fiind unitatea remarcabilă a limbii române, diferenţele dintre variantele regionale fiind minime şi neafectând înţelegerea între vorbitorii din diverse provincii.

O dată cu creşterea rolului comunicării culturale în formă orală (poezie, teatru, politică, muzică, radio, TV etc.), unitatea, supleţea, eleganţa limbii s-au făcut apreciate şi căutate în planul pronunţării limbii române. Într-un lung proces de **înregistrare** a variantelor de pronunţare (respectiv de scriere), de **evaluare** a lor pe diferite criterii (provenienţă-tradiţie, caracter sistematic, uşurinţă în folosire etc.) şi de **selecţie**, s-a ajuns la adoptarea unei doctrine privind normarea limbii române şi la concretizarea ei în reguli precise, detaliate, care sunt regulile de pronunţare şi scriere ale **limbii române literare**. Ultima reformă ortografică, valabilă, cu unele modificări de amănunt (în 1965 şi 1993), şi astăzi, a fost adoptată în anul 1953 (reformele anterioare fiind făcute în 1881, 1904 şi 1932).

2. *Opoziţia (corespondenţa) sunet-fonem-literă*

Opoziţia (sau **corespondenţa**) **sunet-fonem-literă** este esenţială pentru înţelegerea sistemului de reguli care constituie ortografia şi ortoepia limbii române. În general, scrierea alfabetică nu consemnează **sunete individuale** (ceea ce am numit noi **variante**), ci **sunete-tip** (**invariante**). Stabilirea acestora s-a făcut prin **intuiţie**, pe baza unei **observaţii** minuţioase a faptelor. Fonologia a stabilit o metodă riguroasă de separare a variantelor de invariante, altfel spus de grupare a variantelor în invariante, a **sunetelor** în **foneme**. Au rezultat unele deosebiri faţă de sunetele-tip cu care a operat anterior ortografia, dar nu au fost de natură s-o facă nefuncţională. Astfel că ajustările necesare din această perspectivă nu au fost numeroase şi importante.

Scrierea noastră este o **scriere alfabetică**, ce foloseşte **semne** pentru redarea fiecărui **sunet-tip** (pe care îl vom numi în continuare **sunet**) în parte. Aceste semne sunt în primul rând **literele**, din care fac parte, acolo unde este cazul, pentru a arăta că aceeaşi literă are mai multe valori fonetice, şi **semnele diacritice: accentul circumflex** (la *â* şi *î*), **sedila** (la *ş* şi *ţ*) şi **semnul scurtimii** (la *ă*). Inventarul literelor într-o anumită ordine, stabilită prin tradiţie, se numeşte **alfabet** (de unde numele de **scriere alfabetică**). Scrierea utilizează, cu rol ortografic, şi **semnele ortografice (apostroful, cratima, punctul, bara, linia de pauză)** şi **mărcile ortografice (blancul, literele folosite numai în cuvinte ale vorbirii cultivate, logograma)**.

3. *Alfabetul*

Alfabetul actual al limbii române are 31 de litere: *a* (pronunţat, ca şi celelalte vocale, cum se scrie), *ă, â, î, b* (pronunţat, când e singur, *be*), *c (ce), d (de), e, f (fe), g (ghe), h (ha), i, j (je), k (ca), l (le), m (me), n (ne), o, p (pe), q (chiu), r (re), s (se), ş (şe), t (te), ţ (ţe), u, v (ve), w (dublu ve), x (ics), y (i grec), z (ze)*. El este

alcătuit numai din **litere simple**. Succesiunea imediată a unora din aceste litere formează aşa-numitele **litere compuse**, care nu figurează însă în alfabet: *ch, gh,* (înainte de *e,i* plenisone); *chi, ghi, che, ghe* (când *i* şi *e* nu formează silabe); *ci, gi, ce, ge* (când *i, e* nu sunt plenisone, grupul reprezintă un singur sunet, când sunt vocale, reprezintă două sunete, primul având însă valoare diferită faţă de alte contexte). Limba română mai foloseşte, pentru scrierea unor neologisme recente sau a unor nume proprii, litere străine: *ä, ö, ü,ć* etc.

Cele 31 de litere notează 33 de sunete câte are limba română, ceea ce arată că între litere şi sunete nu e o corespondenţă perfectă, primul exemplu constituindu-l **literele compuse**, prezentate anterior). Din punctul acesta de vedere, literele se grupează în trei clase:

<1> - litere (în număr de 17) care corespund câte unui singur fonem: *a, ă, b, d, f, j, l, m, n, p, r, s, ş, t, ţ, v, z;*

<2> - litere (12) care au mai multe valori:

- *c*: notează pe [k] (când este urmat de consoane, cu excepţia lui *h,* sau de vocale, cu excepţia lui *e, i*), pe [*č*] (când este urmat de *e* sau *i*) sau pe [*ḱ*] (când este urmat de *h* + *e* sau *i*);

- *e*: notează pe [*e*] [*e̯*] (în diftongi şi triftongi), pe *i* (în *ea*, pronunţat [*i̯a*] sau pe *i̯e* (în cuvinte ca *el, este* etc. -- pronunţate [*i̯el, i̯este*]). Este folosit, de asemenea, ca semn grafic diacritic (în grupurile *ce, ge, che, ghe*, când nu este plenison);

- *g*: notează pe [g] (când este urmat de consoană, cu excepţia lui h, sau de vocală, cu excepţia lui *e, i*), pe [*ǧ*] (când este urmat de *e* sau *i*) sau pe *ǵ* (când este urmat de *h* +*e* sau *i*);

- *h*: notează pe [*h*] (după toate literele, cu excepţia lui *c, g*) sau are valoare de semn grafic diacritic pentru *ḱ, ǵ* (în grupurile *ch, gh* + *e* sau *i*);

- *i*: notează pe [*i*], pe [*i̯*] (în diftongi), pe [*j*] (în finala unor forme, după consoane: [*lupj, kazj*]) sau poate fi semn grafic diacritic pentru *č, ǧ, ḱ, ǵ* (în grupurile *ci, gi, chi, ghi,* când nu este plenison);

- *k*: notează pe *k* (când este urmat de consoane sau de vocale, cu excepţia lui *e, i*) sau pe *ḱ* (când este urmat de *e* sau *i*);

- *q*: notează pe *k* (când e urmat de vocale, cu excepţia lui *u*+*e* sau *i*) sau pe *ḱ* (când este urmat de *u* + *e* sau *i*);

- *o*: notează pe [*o*], pe [*o̯*] (în diftongi, cu excepţia începutului de silabă) sau pe [*u̯*] (în diftongi, la început de silabă, ca în *oameni, respectuoase,* pronunţate [*u̯ameni, respektuu̯ase*]

- *u*: notează pe [*u*], pe [*u̯*] (în diftongi) pe [*v*] (în cuvinte ca *quintă, quadrivium*, pronunţate [kvintă, kvadrivium], sau poate servi ca semn grafic (în cuvinte ca *quintal, quipu*)

- *w*: poate nota pe [*v*] (în majoritatea cuvintelor) sau pe [*u̯*] în unele cuvinte de origine engleză (*whiski, western* - pronunţate [*u̯iski, u̯estern*];

- *x*: poate nota pe *ks* (în majoritatea cuvintelor) sau pe [gz] (în cuvinte ca *examen, exerciţiu* - pronunţate *[egzamen, egzerciţiu]*;

- *y*: poate nota pe [*i*] (înainte de consoană sau, la sfârşit de cuvânt, după consoană: *yterit, hobby* - pronunţate [*iterit, hobi*] sau pe [*i̯*] (înainte de vocală sau, la sfârşit de cuvânt, după vocală: *yen, cow-boy* - pronunţate [*i̯en, cauboi̯*].

Scanned with OKEN Scanner

<3> - litere diferite care notează acelaşi sunet:
- *c, k* şi *q* notează pe [*k*];
- *â* şi *î* notează pe [*î*];
- *o, w* şi *u* notează pe [*u̯*];
- *x* şi *cs* notează pe [*ks*] (*fix*, dar *cocs*);
- *i* şi *y* notează pe [*i*] sau [*i̯*];
- *e* şi *i* notează pe [*i̯*] (vezi mai sus: *ea, el* - pronunţate [*i̯a, i̯el*];

4. *Principiile ortografiei româneşti*

Principiile ortografiei româneşti, care, de fapt, privesc, indirect, şi ortoepia, în virtutea multiplelor interdependenţe dintre cele două domenii, reprezintă temeiul doctrinar al sistemului ortografic (ortoepic) al limbii române. Numărul acestor principii şi denumirea lor diferă de la un specialist la altul, dar ierarhizarea lor ca amploare şi importanţă este privită mai unitar. Prezentăm, în continuare, concepţia dominantă privind sistemul acestor principii. Înainte de aceasta, menţionăm, ca o noutate, propunerea recentului **Dicţionar ortografic al limbii române** (autoare: Flora Şuteu şi Elisabeta Şoşa) de a se reduce principiile general acceptate în prezent la unul singur, înglobator, numit **corectiv-funcţional** (care are ca obiective: corectarea pronunţării din perspectiva **unificării supradialectale**; corectarea formelor flexionare în sensul integrării lor într-un **sistem funcţional supradialectal**; orientarea scrierii şi pronunţării **neologismelor** spre „forme specifice limbilor moderne occidentale, integrate <<ca atare>> în sistemul gramatical românesc").

a. Principiul fonologic

Principiul fonologic (fonetic) este fundamental, definitoriu pentru sistemul ortografic al limbii române (se şi afirmă adesea că ortografia românească este fonetică sau fonologică), celelalte amendându-l sau completându-l, îndeosebi în aspecte de detaliu. Potrivit acestui principiu, scrierea reproduce pronunţarea (literară, firească), ceea ce pune în corelaţie directă ortografia şi ortoepia. Câteva exemple relevante: renunţarea la u final din vechile grafii *cuiu, unchiu, taiu*; scrierea prefixelor *des-, răs-*, sub forma *dez-, răz-*, înainte de vocale şi consoane sonore; (*dezavantaj, dezmoşteni, dezgoli, răzbate*) scrierea lui *n* ca *m* înainte de *b* sau *p* (*îmblăni, bomboane*).

b. Principiul etimologic

Principiul etimologic (sau **tradiţional-istoric**) impune în anumite cazuri abaterea de la principiul fonetic şi scrierea unor cuvinte conform cu tradiţia istorică (*român, sunt, subţire, snop*) sau cu forma originară din limba de provenienţă (*bleu, week-end, roentgen*). El prevede, de asemenea, scrierea unor nume de persoane aşa cum şi le-au scris purtătorii lor, de regulă personalităţi culturale larg cunoscute (*Alecsandri, Kogălniceanu, Hasdeu, Tonitza*), şi a numelor de locuri străine ca în limba de origine (*Bordeaux, Wall Street, Köln*). Tot în virtutea tradiţiei, se scrie *este, el, ea,* deşi se pronunţă (în variantă acceptată de ortoepie) [*i̯este, i̯el, i̯a*].

Scanned with OKEN Scanner

c. Principiul morfologic

Principiul morfologic ţine seama de structura morfematică a cuvintelor (radical, sufix, desinenţă) şi de flexiunea lor. De exemplu: se scrie *creez, agreez*, fiindcă *cre-, agre-* constituie radicalul, iar *-ez* reprezintă sufixul specific pentru timpul prezent al unor verbe de conjugarea I; se scrie *ea* sau *ia* în funcţie de cum alternează cu *e* sau cu *ie*: *seacă-seci, treacă-treci, viclean-vicleni; piaţă-pieţe; piară-pieri, biată-biete*; se scrie *aceeaşi* la feminin singular, dar *aceiaşi* la masculin plural.

d. Principiul sintactic

Principiul sintactic impune delimitarea cuvintelor după sensul lor lexical şi după valoarea lor gramaticală: *odată*, dar *o dată, întruna-într-una, deoparte-de o parte, totuna-tot una, nicicând-nici când.*

e. Principiul silabic

Principiul silabic acţionează pentru diferenţierea valorilor unor litere în funcţie de poziţia şi de învecinarea lor în cadrul silabei. De exemplu, *c* are valorile *k, ḱ, č,* în funcţie de literele care urmează; *e* reprezintă numai semnul valorii *č, ğ* a lui *c, g,* când nu formează centru de silabă (*ceapă, geană* - transcrise [*čapă, ğană*]) şi reprezintă atât semnul acestei valori, cât şi valoarea de vocală în sine, când formează centru de silabă (*cere, geme* - transcrise [*čere, ğeme*]; *i* are valoarea [i], [i̯] (în diftongi) sau [i̯] (în finalul unor forme, după consoane: *pomi, cari* - transcris [*pomi̯, cari̯*]

f. Principiul simbolic

Principiul simbolic, în conformitate cu care acelaşi cuvânt se poate scrie diferit în funcţie de accepţia care i se dă: cu iniţială mică, dacă este folosit cu înţelesul obişnuit, de **termen comun** (*occident, est, reformă, revoluţie, facultate*) şi cu iniţială majusculă dacă are o semnificaţie simbolică, de **nume propriu** (*Occidentul, Estul, Reforma, Revoluţia, Facultatea* de Litere).

5. *Normele (regulile) ortografice şi normele (regulile) ortoepice*

Normele (regulile) ortografice şi normele (regulile) ortoepice sunt **restricţii** (imperative sau orientative) impuse, prin hotărâri academice, scrierii şi pronunţării, în vederea asigurării unei exprimări cultivate, unitare, stabile şi funcţionale. Ele stabilesc ce forme sunt corecte, respingând alte variante existente în uz. Normele concretizează, la nivelul unor serii mai extinse sau mai restrânse de fapte, principiile ortografiei, care, fiind prea generale şi de cele mai multe ori divergente, nu pot funcţiona ca reguli concrete. Norma optează pentru principiul regent într-o situaţie sau alta, stabilind modul în care el reglementează aceste situaţii.

Normele pot avea ca obiect **părţi de cuvinte** (sunete/litere, silabe, rădăcină, prefixe şi sufixe, desinenţe), **cuvinte** în întregul lor sau **grupuri de cuvinte**.

Normele ortografice şi cele ortoepice pot fi **concordante, discordante** sau **fără nici o legătură** între ele. Situaţiile se diferenţiază clar prin modul de formulare a regulii: „se scrie

Scanned with OKEN Scanner

şi se pronunţă" (pentru cele **concordante**), „se scrie, dar se pronunţă" (pentru cele **discordante**"), „se scrie" sau „se pronunţă" (pentru cele **fără legătură** între ele).

Prezentăm, în continuare, câteva din normele ortografice şi ortoepice cele mai importante ale limbii române. Ele nu scutesc pe cititori de folosirea dicţionarelor/îndreptarelor ortografice şi ortoepice, nu numai pentru că acestea cuprind mult mai multe norme, în formulări complete şi cu exemplificări amănunţite, ci şi pentru că de la nivelul normelor până la rezolvarea fiecărei situaţii individuale mai e un tronson pe care lucrarea noastră nu-şi propune să-l rezolve (altfel s-ar transforma într-un adevărat dicţionar).

a. Elementele vocalice

a.1 — După *ş,j*, se scrie şi se pronunţă *a* sau *ea [e̯a], ă* sau *e, i* sau *î/ă* în funcţie de structura morfologică a cuvântului:

a) În rădăcina cuvintelor se scrie şi se pronunţă numai *a, e, i (jale, şansă, jeli, şef, jigni, şină)*;

b) în sufixe se scrie şi se pronunţă fie *a, e, i* fie *ea [e̯a], ă, î/â*, în funcţie de forma sufixului: *-eală (bălmăjeală, greşeală* - ca în *trânteală)*; *-ean (doljean, ieşean* - ca în *brăilean)*; *-eaţă (roşeaţă -ca în negreaţă)*; *-ească (vitejească, strămoşească* - ca în *pământească)*; *-ar (birjar, coşar* - ca în *zidar)*; *-ământ (îngrăşământ* ca în *acoperământ)*; *-ător (înficoşător-* ca în *prădător)*;*-ărească (birjărească, cenuşărească* - ca în *rudărească); -ereasă (lenjereasă-* ca în *moşiereasă)*; *-ărie (birjărie, gogoşărie* - ca în *fierărie)*; *-erie (lenjerie* - ca în *frizerie)*.

c) În desinenţe se scrie şi se pronunţă fie *a, e, i*, fie *ea [e̯a], ă, î/â*, în funcţie de clasa flexionară: substantivele şi adjectivele feminine cu tema în *j,ş* se scriu cu *ă* la nominativ - acuzativ şi vocativ singular *(plajă, fruntaşă* - ca *plasă, frumoasă)*, dar cu *-e* la plural şi la genitiv-dativ singular (*plaje, fruntaşe* - ca în *plase, frumoase)*; verbele de conjugarea I se scriu şi se pronunţă cu *a* la infinitiv şi în formele constituite de la acest mod: *bandaja, bandajam, bandajare, bandajat; înfăţişa, înfăţişam, înfăţişare, înfăţişat* (ca *lucra, lucram, lucrare, lucrat)*, dar cu *ea* la alte forme: *bandajează, înfăţişează* (ca *lucrează)*; cu *ă* la persoana I plural şi a III-a singular şi plural a indicativului prezent şi la persoana a III-a singular a perfectului simplu: *badajăm, înfăţişăm, îngrăşă, bandajă, înfăţişă* (ca *lucrăm, cântă, lucră)*, dar cu *e* la alte forme: *îngraşe, badajeze, înfricoşeze* (ca în *cânte, lucreze)*; verbele de conjugarea a IV-a se scriu şi se pronunţă cu *i* la infinitiv şi în formele constituite de la acest mod: *prăji, prăjim, prăjind, prăjire, prăjit, păşi, păşim, păşind, păşire, păşit* (ca *clădi, clădim, clădind, clădire, clădit*) cu *ea* la imperfect: *prăjea, păşea* (ca *clădea*) şi la persoana a III-a singular şi plural a conjunctivului prezent: *prăjească, păşească* (vezi *clădească*).

a.2 — Se scrie şi se pronunţă *e* sau *ie* [i̯e] la început de cuvânt sau de silabă (când urmează după o vocală), urmându-se, în general, pronunţia literară: *e* în majoritatea neologismelor (*etapă, poezie, alee, creez*), dar *ie* în cuvintele vechi (*ieşire, iei, voie*) şi în neologismele a căror rădăcină se termină în *-i (bănuie, înfiez)*. Pronumele personale (*eu, el, ei, ele*) şi formele verbului *a fi (eşti, este, e, eram, erai, era, eraţi, eram*) se scriu cu *e*, dar se pronunţă cu *ie [i̯e]*.

a.3. — a) Se pronunţă *ia [i̯a]*, dar se scrie *ea* sau *ia* la început de cuvânt sau de silabă (când urmează după o vocală), în funcţie de sunetele cu care alternează: *ea*, când alternează cu *e (aleea/alee, creează/creez)*; *ia*, când alternează cu *ie* sau *i (iarbă/ierburi, bănuială/bănuieli, încovoiază/încovoiez)*.

Scanned with OKEN Scanner

b) Se scrie şi se pronunţă *ea [e̯a]* sau *ia[i̯a]* în funcţie de sunetele care precedă şi sunetele cu care alternează:
- după dentale (*d, l, n, r, s, t, ţ, z*) şi prepalatale (*č, ğ* - când sunt în aceeaşi silabă) numai *ea (deal, leasă, neam, rea, seamă, teamă, ţeapă, zeamă, ceapă, geană*);
- după labiale (*b, p, m, f, v*) şi *ch, gh-, ea*, când alternează cu *e* (*scrobeală/scrobeli, topească/topeşti, meargă/mergi, bârfească/bârfeşti, veac/vecie, cheamă/chem, gheaţă/îngheţa*) şi *-ia*, când alternează cu *ie* sau când nu există forme alternante (*piatră/pietre, biată/biete, fiare/fier, chiar/-, maghiar/-*).

a.4 - Formează literă compusă cu *ch, gh, c, g* (fiind, deci doar semn diacritic), înainte de *o*, numai i: *chior, şchiop, ghiol, cioară, gioarsă*. După alte consoane, funcţionează ca semivocală (înainte de *o*) *e*: *pleosc, leoarcă*.

a.5 - Diftongul *ua [u̯a]* apare în scris, după vocală, când alternează cu *uă (piua, roua, ziua). Când alternează cu* o, *el se scrie* oa *(curioasă/curios, respectuoasă/respectuos)*.

b. Elementele consonantice

1. Se scrie şi se pronunţă *m*, nu *n*, înainte de *b, p (îmbuna, impar)*
2. Se scrie şi se pronunţă *s* sau *z* înainte de consoanele sonore şi sonante sau între vocale, urmându-se, în general, pronunţia literară: *z* înainte de *b, d, g, j, v, r*, în cuvintele vechi *(zboară, zdravăn, zgribuli, răzgândea, zvârli, dezrobi)* şi înainte de *l, m, n* în cele mai multe cuvinte vechi (*zmeu, izmă, dezlega, gleznă*); *s* înainte de *z* (*deszăpezi*), înainte de *b, d, g, j, v, r* în majoritatea neologismelor *(transversal, transgresiune, aisberg, jurisdicţie)* şi înainte de *l, m, n*, în unele cuvinte vechi (*slab, smântână*) şi în neologisme (*romantism, prismă*).

c. Accentul

c.1 - Accentul nu se notează în limba română decât dacă se simte nevoia de evitare a confuziei între cuvinte având, altfel, forme identice: *cópii-copíi, cântă-cântắ, véselă-veselắ*.

c.2 - Rostirea corectă a cuvintelor cu accentuare dublă cuprinde accentul pe ultima silabă, pentru: *antíc, caractér. editór, matúr, sevér, trafíc, prevedére* etc.; pe penultima silabă pentru: *avarie, gíngaş, ínvers, mârşav*, etc.; pe antepenultima silabă pentru: *árşiţă, butélie, februárie, fúrie, ianuárie* etc.; pe a patra de la sfârşit, pentru *dóctoriţă, gărgăriţă, véveriţă* etc.

d. Numele proprii

1. Numele proprii din limbile care folosesc alfabetul latin se scriu si se pronunţă ca în limba de origine: *Shakespeare* [Şékspir], *Bordeaux* [Bordó], *Zeiss* [Ţais] etc.
2. Unele nume de personalităţi, scrise de purtătorii lor diferit faţă de ortografia actuală, păstrează forma originară: *V.Alecsandri, C.Negruzzi, Al.Philippide, C.A. Rosetti.*

e. Despărţirea cuvintelor în silabe

Despărţirea cuvintelor în silabe urmează pronunţarea literară, cu unele amendamente de natură morfologică. Se realizează la sfârşitului rândului, sau pentru scopuri expresive („*Plea-că*“!, „*Fru-mos*!“).

Scanned with OKEN Scanner

e.1 - Grupurile vocalice:
- vocalele în *hiat* se despart în silabe diferite: *a-er, po-em, mo-ţi-u-ne, bi-o-log, şti-ind*;
- *diftongii şi triftongii se grupează în aceeaşi silabă: fai-mă, noi-mă, ve-nea, ur-soai-că, cre-deai*;
- semivocala între două vocale trece la silaba care urmează: *oa-ie, po-ia-nă, ro-uă, fu-ri-oa-să, cre-ea-ză*;

e.2 - Consoanele intervocalice:
- o consoană intervocalică trece la silaba care urmează: *a-ră, sea-mă; vi-nă, ca-să*;
- două consoane intervocalice trec, prima la silaba anterioară, cealaltă la silaba care urmează: *ar-mă, plim-bă, bar-că, braz-dă*;
- grupurile formate dintr-o consoană oarecare şi *r* sau *l* trec integral la silaba următoare: *a-cru, ti-gru, ta-blă;*
- când sunt trei sau mai multe consoane alăturate, prima trece la silaba anterioară, iar celelate trec la silaba care urmează: *as-tro-no-mi-e, am-plu, în-treg, mon-stru*;
- în grupurile de consoane *lpt, mpt, ncş, nct, ncţ, ncv, rct, rtf, stm* (a se observa că fiecare conţine minimum două oclusive alăturate), primele două trec la silaba anterioară, iar cealaltă trece la silaba care urmează: *sculp-tu-ră, somp-tu-os, şfinc-şii, in-stinc-tiv, func-ţi-e, de-linc-vent, arc-tic, jert-fă, ast-mă*;

e.3 - Cuvintele compuse şi **cuvintele derivate** se despart ţinându-se seama de elementele lor componente: *drept-unghi, bi-o-sfe-ră, ne-sta-bil, sub-li-ni-a, de-scri-e*;

e.4 - Cuvintele conjuncte care formează silabă comună nu se despart la capăt de rând pe locul cratimei deja existente (cu alte funcţii însă): *mi-a spus, te-ai dus, de-un an;* dar *mi-a-min-tesc, floa-re[-]al-bas-tră.*

f. Semnele ortografice

Semnele ortografice sunt semne cu ajutorul cărora se consemnează în scris aplicarea unor norme ortografice. În limba română sunt folosite cu această funcţie: *apostroful, cratima, punctul, bara, linia de pauză.*

Apostroful (') - marchează grafic înlăturarea întâmplătoare (de regulă în vorbirea grăbită, neglijentă, sau pentru scurtarea unor secvenţe foarte frecvent folosite) a unor sunete (silabe) dintr-un cuvânt sau a unor cifre din notaţia unui an: *'mneata (dumneata), 'neaţa (bună dimineaţa), dom'le (domnule), pân'la (până la)*, '90.

Cratima (sau *liniuţa de unire*) (-) - marchează pronunţarea împreună (legată) a două cuvinte alăturate, cu elidarea vocalei din finalul primului cuvânt sau a vocalei de la începutul celui de-al doilea, ori cu transformarea lor în diftong sau în triftong, iar alteori numai cu alipirea unor cuvinte reduse fonetic la cuvântul învecinat: *s-a (se+a) văzut, m-aş (mă-aş) duce, într-un (întru+un);las-o (la-să+o), se-nţelege (se înţelege) parc-aud (parcă aud); mi-a zis, ţi-i dă, dă-i-o, vorba-i, pentru a-i spune, nu-i bine, de-a curmezişul, de-ar putea, l-am, mulţi-s, spus-a, părându-ni-se, du-ce-se-vor, face-li-se-va.* Cratima se foloseşte şi la: *despărţirea cuvintelor în silabe (ma-să),* la *scrierea unor cuvinte compuse sau derivate (prim-ministru, ex-senator, galben-auriu)* la *derivate ocazionale* sau la articularea ori flexiunea unor neologisme neadaptate limbii române; *GDS-ist, PNL-ist, show-ul, week-end-uri.*

Punctul (.) ca semn ortografic se foloseşte în abrevierile formate din iniţialele cuvintelor (*a.c.= anul curent, etc. = et-caetera, id.= idem, v.= vezi*) sau în unele abrevieri tradiţionale (*dr. = doctor, nr. = număr).* Nu se pune punct: - după abrevieri formate din iniţiala unui cuvânt şi finala lui vocalică (*cca=circa, d-ta=domnia-ta);* după unele abrevieri oficiale şi simboluri ştiinţifice (*E=est, C=carbon, n=număr întreg, cm= centimetru*); după componentele cuvintelor compuse din iniţiale, când cuprind şi fragmente de cuvinte (*RENEL = Regia Naţională pentru Energie Electrică*).

Scanned with OKEN Scanner

Substantivele compuse din literele inițiale pot fi scrise cu sau fără punct după fiecare componentă (*ONU* sau *O.N.U.*)

Bara (/) ca semn ortografic se folosește în abrevierea unor formule distributive (*km/h, m/s*) sau a prefixului *contra-(c/val = contravaloarea)*;

Linia de pauză (—) ca semn ortografic marchează scrierea unor cuvinte compuse care au cel puțin un termen compus deja: *americano—sud-coreean, sud-vest—nord-est.*

Cu excepția apostrofului, toate celelalte semne servesc și ca *semne de punctuație*, cu alte funcții, firește.

Recentul *Dicționar ortografic al limbii române* (1993) introduce și noțiunea de *mărci ortografice*, în care cuprinde *blancul* (sau *pauza albă*), *literele* folosite numai în cuvinte ale vorbirii cultivate (*k, q, w, x, y*), *majuscula* și *logograma* (abrevierile prin inițiale; denumirile literelor din alfabet; succesiunile de litere care reproduc cuvântul ca obiect de referință: *de* este prepoziție).

D. FONETICĂ (FONOLOGIE) DIDACTICĂ

În lucrările care se ocupă de cultivarea limbii, fonetica nu se regăsește de loc, sau se fac referiri sporadice la ea, de obicei în legătură cu fenomene aparținând altor compartimente (paronimia, omonimia, variantele formale ale cuvintelor sau ale sufixelor, etimologia, ortografia, variantele unor desinențe, rolul morfologic al accentului și al alternanțelor, rolul sintactic al intonației, efectele expresive ale unor îmbinări de sunete etc.). Nici printre subiectele diverselor concursuri (școlare, universitare, de titularizare a cadrelor didactice, de ocupare a unor posturi în mass-media sau în relațiile publice) nu și-a prea găsit utilitatea până de curând. Se poate constata însă că, după cum rafinamentul vestimentar al unei persoane este pus uneori mai bine în evidență de micile detalii decât de piesele principate, tot astfel și performanța lingvistică de profunzime poate fi probată prin stăpânirea nuanțelor comunicării scrise sau orale. Cele mai supărătoare stridențe apar atunci când un conținut pretențios de idei, transpus în structuri lexicogramaticale adecvate, este "produs" oral sau scris în forme fonetice neriguroase, cu iz familiar, regional, argotic sau cosmopolit (mostre frecvente apar în mai toate ziarele, la televiziune și în parlament, impactul în masa vorbitorilor fiind cu atât mai mare). Se impune, de aceea, ca, alături de învățarea lexicală și exersarea normelor gramaticale, să se acorde o atenție mai mare deprinderilor de scriere și pronunțare corectă. Includerea unor probleme de fonetică în seturile de subiecte la admiterea în licee și facultăți reprezintă un semn încurajator în acest sens. Sperăm că, prin legătura inversă, școala va acorda un loc mai important noțiunilor de fonetică și aplicațiilor acestora în utilizarea limbii. În lucrarea de față, încercăm să răspundem necesității semnalate prin câteva îndrumări de **analiză fonetică** (absente de regulă din lucrările de gen) și printr-un set de **tabele (schițe) recapitulative** ce pot fi consultate, inclusiv de către studenții străini, în eventualitatea unor neclarități.

a. Analiza fonetică

Analiza fonetică reprezintă tranziția practică de la însușirea aspectelor fonetice teoretice la o abilitate fonetică adecvată. Numai examinând, din această perspectivă, silabe, cuvinte sau segmente de enunț, se poate dobândi o bază sigură pentru folosirea lor corectă în propria scriere și pronunțare ("urechea" sau "ochiul", oricât de bune, nu sunt suficiente pentru stăpânirea tuturor fenomenelor). Problemele de

Scanned with OKEN Scanner

fonetică nu sunt articulate într-un sistem complex şi coerent, după modelul morfologiei sau, mai ales, al sintaxei, de aceea pentru rezolvarea lor nu e posibilă elaborarea unui algoritm propriu-zis. De altfel, ele sunt solicitate de cele mai multe ori separat, nu ca un tot (cum ar fi o cerinţă de tipul *Faceţi analiza fonetică a cuvântului/silabei/fragmentului*). Întrucât cea mai dificilă este totuşi o asemenea **analiză globală**, care încorporează de fapt toate posibilele analize parţiale, o vom presupune ca cerinţă şi îi vom da curs. Primul lucru care trebuie avut în vedere înainte de abordarea eşantionului examinat este lista fenomenelor fonetice posibil de găsit într-un text. Acestea pot fi, eventual, eşalonate într-o ordine logică, de la simplu la complex, după cum derivă unele din altele. Nefiind multe, le enumerăm în continuare: structura fonematică a cuvântului/fragmentului, silabe şi unităţi suprasegmentale, grupuri vocalice şi consonantice, fenomene în familia şi paradigma cuvântului, variante fonetice ale acestuia, probleme de ortografie şi ortoepie, disponibilităţi expresive.

Structura fonematică înseamnă: **număr de foneme** (dificultăţi pun cuvintele care cuprind grupurile *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*: când *e, i* constituie centru de silabă, ele sunt şi unităţi sonore separate şi semnul valorii de grup respective; când nu constituie centru de silabă, ele nu mai sunt şi unităţi sonore separate); **repartiţia** fonemelor pe **vocale, semivocale** şi **consoane**; raportul între elementele vocalice şi cele consonantice (cuvântul fiind **predominant vocalic, predominant consonantic** sau cu **structură fonetică echilibrată**; **distribuţia** fonemelor pe **grupuri** vocalice/consonantice sau **intercalarea** consoanelor individuale printre vocale; specificul **tronsonului iniţial, final** şi **de mijloc** al cuvântului (ceea ce arată **configuraţia fonetică** a cuvântului), **influenţa coarticulatorie** a sunetelor (**alofonele poziţionale**).

Structura silabică se referă la: numărul de silabe; locul silabei accentuate, eventual silabe cu accent secundar; tipul de silabe (deschise, la un capăt sau la ambele capete, închise); marcare intonaţională (dacă e cazul); variante accentuale şi probleme de ortoepie (variantă admisă sau neadmisă în norme); corelaţiile morfologice ale variantei de accentuare (exemplu: trecerea cuvântului dintr-o clasă flexionară în alta).

Grupurile vocalice pot fi **diftongi** (caracterizaţi ca **ascendenţi** sau ca **descendenţi**, eventual ce tip de elemente vocalice cuprind: anterioară + centrală etc.), **triftongi** (caracterizaţi şi ei ca **ascendenţi**, sau ca **centraţi**, eventual ce tip de elemente vocalice cuprind: anterioară + posterioară + centrală etc.). Deşi nu sunt grupuri consonantice, trebuie menţionate **vocalele în hiat** (cu tendinţa de înlăturare, dacă e cazul, prin **diftongare, eliziune, epenteză** etc.)

Grupurile consonantice pun probleme de **coarticulaţie** (aici apar frecvent alofone asurzite, sonorizate, nazalizate etc.) şi de **segmentare** intersilabică.

Fenomene fonetice posibile în **familia** şi **paradigma** cuvântului analizat sunt **alternanţele fonetice** (**vocalice, consonantice, de grupuri consonantice**; de **doi termeni**, de **trei termeni**) şi **mutarea accentului** pe parcursul flexiunii (inclusiv de pe rădăcină pe sufix sau invers).

Variantele fonetice ale cuvântului, la forma-tip sau la una din formele sale flexionare, trebuie semnalate şi puse în legătură cu aspectele morfologice care le-au determinat sau care au derivat din ele.

Problemele de ortografie şi ortoepie se referă la aceste variante (care pot consta din foneme în plus sau în minus, alofone specifice, schimbarea accentului) şi la prevederile normelor în legătură cu ele.

Disponibilităţile expresive pot fi de genul **imitaţiei** (**sugerării**) unor sonorităţi din natură sau din activitatea umană, ori pot **simboliza fonetic** stări de suflet.

Analiza fonetică de ansamblu a unui cuvânt/fragment/text trebuie să dea în final o **caracterizare fonetică** a acestuia, oferind totodată sugestii pentru **asocierea/corelarea** unora dintre trăsături cu fenomene desprinse din analiza la celelalte niveluri (lexical, gramatical şi stilistic).

Scanned with OKEN Scanner

b. Tabele recapitulative

1. Sistemul vocalelor şi semivocalelor româneşti

A. *Varianta fonetică*

Localizare şi labializare / Apertura	Nerotunjite		Rotunjite
	Anterioare	Centrale	Posterioare
închise	i, i̯/j	î	u, u̯/w
medii (semideschise)	e, e̯	ă	o, o̯
deschise	—	a	

B. *Varianta fonologică*

Unităţi / Trăsături distinctive	a	e, e̯	i, i̯/j	ă	î	o, o̯	u, u̯/w
deschis/nondeschis	+	—	—	—	—	—	—
închis/nonînchis	—	—	+	—	+	—	+
central/noncentral	+	—	—	+	+	—	—
anterior/nonanterior	—	+	+	—	—	—	—
rotunjit/nonrotunjit	—	—	—	—	—	+	+

2. Sistemul consoanelor româneşti

A. *Varianta fonetică*

Localizare / Mod de articulare			Bilabiale		Labio-dentale		Dentale		Prepalatale		Palatale		Velare		Laringale	
			surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore
Nesonante	Oclusive		p	b	—	—	t	d	—	—	k	g	ḱ	ǵ	—	—
	Semioclusive (apicale)		—	—	—	—	ţ	—	č	ǧ	—	—	—	—	—	—
	fricative		—	—	f	v	s	z	š	ž	—	—	—	—	h	—
Sonante	oclusive nazale		—	m	—	—	—	n	—	—	—	—	—	—	—	—
	Lichide orale	laterale	—	—	—	—	—	l	—	—	—	—	—	—	—	—
		vibrante	—	—	—	—	—	r	—	—	—	—	—	—	—	—

— Fig. A —

Scanned with OKEN Scanner

B. **Varianta fonologică**

Varietăţi / Trăsă-turi distinctive	p	b	f	v	t	d	s	z	ţ	š	ž
Întrerupt/nonîntrerupt	+	+	—	—	+	+	–	–	–	–	–
continuu/noncontinuu	—	—	+	+	—	—	+	+	—	+	+
anterior/nonanterior	+	+	+	+	—	—	—	—	+	—	—
posterior/nonposterior	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
palatal/nonpalatal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+
oral/nonoral	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
sonor/nonsonor	—	+	—	+	—	+	—	+	—	—	+

— Fig. B (I) —

Varietăţi / Trăsă-turi distinctive	č	ǧ	k	g	h	l	r	m	n	ќ	ǵ
Întrerupt/nonîntrerupt	—	—	+	+	—	—	+	+	+	+	+
continuu/noncontinuu	—	—	—	—	+	+	—	—	—	—	—
anterior/nonanterior	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—
posterior/nonposterior	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	—
palatal/nonpalatal	+	+	—	—	—	—	—	—	—	+	+
oral/nonoral	+	+	+	+	+	+	+	—	—	+	+
sonor/nonsonor	—	+	—	+	—	+	+	+	+	—	+

— Fig. B (II) —

3. Sistemul alternanţelor fonetice

Alternanţe vocalice cu doi termeni:	
- a-ă:	*mare-mări; tai-tăiem;*
- a-e:	*masă-mese; iese-să iasă;*
- ă-e:	*măr-meri; proaspăt-proaspeţi; apăr-aperi;*
- â-i:	*tânăr-tineri; vând-vinde; cuvânt-cuvinte;*
- e-ea:	*sterp-stearpă; merg-meargă;*
- ea-e:	*seară-seri; înţeapă-înţepa;*
- o-oa:	*os-oase; gol-goale;*
- oa-o:	*boală-boli;*
- o-u:	*soră-surori; amândoi-amândurora;*
- oa-u:	*moare-(a) mura; doare-durea;*
- ia-ie:	*piatră-pietre;*
- ie-ia:	*fier-fiare; pier- să piară;*
- e-i:	*venim-vin.*

Scanned with OKEN Scanner

Alternanţe vocalice cu trei termeni:	
-i-e-ì:	*vin-venim-vin*
- â-ă-a:	*rămân-rămăsei-rămas;*
- a-e-ă:	*masă-mese-măsuţă; spăl-speli-spală;*
- e-ea-e:	*negru-neagră-negre; leg-leagă-legăm;*
- ă-e-ă:	*văd-vede-văzu;*
- ă-a-ă:	*sărim-sar-săream;*
- o-oa-u:	*tot-toată-tuturor; pot-poate-putem;*
- o-oa-o:	*toc-toacă-tocăm;*
Alternanţe consonantice cu doi termeni:	
- t-ţ:	*carte-cărţi; bogat-bogaţi; caut-cauţi;*
- t-č:	*cuminte;cumincior;*
- ţ-č:	*credinţă-credincios;*
- c(k)-č:	*mac-maci; sărac-săraci; fac-faci;*
- d-z:	*ied-iezi; fraged-fragezi; aud-auzi;*
- g-ğ:	*drag-dragi; catarg-catarge;*
- s-š:	*duios-duioşi; pas-paşi; acest-aceşti;*
- z-ž:	*mînz-mânzi; viteaz-viteji;*
- l-i:	*cal-cai;*
- n-i:	*pun-pui;*
- r-i:	*pier-piei.*
Alternanţe consonantice cu trei termeni:	
- t-ţ-t:	*scot-scoţi-scoate;*
- c-č-c:	*tac-taci-tăcu;*
- g-ğ-g:	*plâng-plânge-plângând;*
- t-ţ-č:	*castravete-castraveţi-castraveciori;*
- d-z-d:	*cad-cazi-cade;*
- d-z-ž:	*repede-repezi-repejor.*
Alternanţe în grupuri consonantice:	
- sc-št:	*muscă-muşte; românesc-româneşti; cresc-creşti;*
- st-št:	*veste veşti; este-eşti;*
- šc-št:	*muşc-muşti; ceaşcă-ceşti;*
- cs-cš:	*ortodox-ortodocşi;*
- str-štr:	*astru-aştri; albastru- albaştri.*

Scanned with OKEN Scanner

4. Tipurile de vocale în hiat

Tipul de vocală	Centrală	Anterioară	Posterioară
Centrală	a-a: ultraatent	a-i: înainte a-e: aer ă-i: trăind â-i: mîrîi	a-o: supraorganizare a-u: aur ă-u: răul î-u: pârâul
Anterioară	i-a: speria e-a: real e-î: neînceput	e-e: idee i-i: fiică i-e: sanie e-i: neisprăvit	i-o: biologie e-o: arheolog i-u: triunghi e-u: neutru
	i-a-e: antiaerobic		i-e-u: arhieuforic
	e-o-a-u: neoautocrat e-o-e-u: neoeuropean		
Posterioară	o-a: coarticula u-a: actual o-a-u: coautor	o-i: voinţă o-e: poet u-i: îngădui	o-u: biroul u-o: respectuos
	o-e-u:		indoeuropean

7. Corespondenţa litere-foneme (sunete)

Literele	Numele literelor	Valoare fonetică (fonologică)	Exemple	Observaţii
a, ă	a, ă	[a], [ă]	an, să	L = F
â, î	î(din i), â (din a)	[î]	sân, în	$L^1=L^2=F$
e	e	[e], [e̯], [], [i̯], [ie̯]	bec, seară, ceapă, eu, el	$L^1=F^1,F^2,F^3,F^4, F^5$
i	i	[i], [i̯], [i̯], []	vin, ia, ani, ciur	$L^1=F^1,F^2,F^3,F^4$
o	o	[o],[o],[u]	pom, poartă, oameni	$L^1=F^1,F^2,F^3$
u	u	[u],[u̯],[v],[]	un, ou, quintă, quintal	$L^1=F^1=F^2$, $F^3=F^4$
b,d,f,j,l,m ,n,p,r,s,ş, t,ţ,v,z	be,de,fe,je,le,me, ne,pe,re,se,şe,te, ţe,ve,ze	[b],[d],[f],[z],[l],[m],[n], [p],[r],[s],[ş],[t],[ţ],[v],[z]	bani, da, fac, joc, loc, mic, nuc, pat, rac, sac, şi, tu, ţară, vas, zid	L = F
c	ce	[k],[č],[ḱ]	cap, cer, cheamă	$L=F^1=F^2=F^3$
g	ghe	[g],[ǧ],[ǵ]	gard, ger, gheaţă	$L=F^1=F^2=F^3$
h	ha	[h],[]	hîrtie, chiar, ghem	$L=F^1=F^2$
k	ca	[k],[ḱ]	Kant, kilometru	$L=F^1=F^2$
q	chiu	[k],[ḱ]	quasar, quintal	$L=F^1=F^2$
w	dublu ve	[v],[v]	watt, whiski	$L=F^1=F^2$
x	ics	[ks],[gz]	taxi, examen	$L=F^1F^2=F^3F^4$
y	igrec	[i],[i̯]	bobby, yen	$L=F^1=F^2$

Scanned with OKEN Scanner

5. Diftongii şi triftongii în limba română'

A. **Ascendenţi**

2,3 / 1	Posterioară	Centrală	Anterioară
anterioară	io:voios,i-o(dă) iu: iunie eo: deodată	ia: iarbă,i-a(spus) ea: seară	ie: iepure
anterioară	ioa: aripioară eoa: pleoapă		
posterioară		ua: ploua uă: două oa: poartă ua: plouând	

B. **Descendenţi (respectiv centraţi)**

2,3 / 1	anterioară	centrală	posterioară
centrală	ai:dai,a-i (zice) ăi: băi îi: pâine	—	au: dau ău: rău îu: pârâu
anterioară	ei: trei ii: copii	—	eu: meu iu: fiu
	iei: iei, miei		
	eai: puteai iai: tăiai, i-ai (spune)		
		iau: iau, i-au, tăiau	
	ioi: i-oi (spune)		
posterioară	oi:oi, roi ui: cui, uită	—	ou: ou, tablou uu: continuu
	oai: lupoaică		
		uau: luau	

6. Grupurile (iniţiale şi finale) de două consoane

Poz. 2 / 1	p	t	k	k	b	d	g	ģ	l	r	f	v	s	ş	z	j	ţ	č	ğ	h	m	n
p	●	o							+	+	+		o	○			○	0				+
t		●								+								0			o	
k		o	●						+	+		+	o	○			○					+
k				●																		
b					●	0			+	+					○							
d						●				+		+										
g							●		+	+		+										+
ģ								●														
l	0	0	0		0	0	0		●		0	0	0	0	0		0	0	0		0	
r	0	0	0		0	0	0			●	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
f		o							+	+	●											
v									+	+		●										0
s	o	o	o	+			0		+		+	+	●					o	0		o	+
ş	+	○	o	o					+	+	+	+		●							+	+
z					+	o	+		+			+			●						+	
j						o		+								●						+
c																	●					
č																		●				
ğ																			●			
h		0							+	+										●	+	
m	0	0			0				+	+	0				0		0				●	o
n		0	0	0		0	0	0			0		0	0	0	0	0	0	0			●

Legendă: o gr. care apar la iniţială sau la finală; + gr. care apar numai la iniţială;
0 gr. care apar numai la finală; ○ gr. fin. term. în -i şoptit

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

1. Gabriel Angelescu, *Dicţionar de dificultăţi ale limbii române*, Editura Coresi, Bucureşti, 1991.
2. Mihail Andrei, Iulian Ghiţă, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii*, EDP, Bucureşti, 1983.
3. Mioara Avram, *Ortografie pentru toţi*, Editura Academiei, Bucureşti, 1990.
4. G. Beldescu, *Ortografia actuală a limbii române*, Bucureşti, 1984.
5. Vasile Breban (coordonator), *Limba română corectă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.
6. Ion Coteanu, *Structura şi evoluţia limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1981.
7. Ion Coteanu (coordonator), *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia*, ediţia a II-a, EDP, Bucureşti, 1985.
8. *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
9. Sergiu Drincu, *Semnele ortografice şi de punctuaţie în limba română*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.
10. Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1974.
11. Al. Graur, *Dicţionar al greşelilor de limbă*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
12. Al. Graur, *Ortografia pentru toţi*, Editura Teora, 1995.
13. Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*, ediţia a III-a, Editura Albatros, 1984.
14. Victor Iancu, Săluc Horvat, *Dicţionar de ortograme*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1996.
15. Ionela Lefter, Carmen Iordăchescu, *Limba romznă. Fonetică. Vocabular*, Editura Carminis, Piteşti, 1994.

Scanned with OKEN Scanner

16. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, EDP, Bucureşti, 1978.
17. *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a V-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1995.
18. Alexandru Metea (coordonator), *Compendiu de limba română. Fonetică. Vocabular. Gramatică*, Editura Helicon, Timişoara, 1995.
19. Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române*, Editura Academiei, 1968.
20. Al.Rosetti, *Introducere în fonetică*, Editura Ştiinţifică, 1967.
21. V.Şerban, Fr. Király, V.Ţâra, *Limba română contemporană*, fasc. a IV-a, *Fonetica*, Ed. a II-a, Tipografia Universităţii Timişoara, 1974.
22. Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1976.
23. Flora Şuteu, *Dificultăţile ortografiei limbii române*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986.
24. Flora Şuteu, Elisabeta Şoşa, *Dicţionar ortografic al limbii române*, Editurile Vestala şi Atos, Bucureşti, 1993.
25. Ion Toma, *Limba română. Compendiu de teorie şi aplicaţii practice. Fonetică-Fonologie. Lexicologie*, Niculescu, Bucureşti, 1994
26. Dumitru Ivănuş, Ion Toma, *Limba Română. Manual preparator*, vol. 1, Niculescu, Bucureşti, 1993.
27. Dorin N. Uritescu, Rodica Uţă Uriţescu, *Aspecte ortografice controversate*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1986.
28. Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965.
29. Emanuel Vasiliu, *Scrierea limbii române în raport cu fonetica şi fonologia*, Tipografia Universităţii Bucureşti, 1979.

Scanned with OKEN Scanner

III

LEXICOLOGIA

Lexicologia are ca sferă de preocupări **nivelul lexical**, primul în care limba se organizează **biplan**, prin constituirea planului **semantic**, alături de cel **formal**, dezvoltat pe temeiul nivelului **fonologic** şi în legătură directă cu cel **morfologic**. La rândul său, nivelul lexical asigură baza structurării nivelului gramatical (morfosintactic).

Lexicologia studiază **cuvintele** şi modul lor de organizare în **ansamblul lexical**, ca **subsistem** al **sistemului integrator** al limbii. Este o disciplină nouă în raport cu gramatica, din care s-a desprins de fapt, sau fonetica, dar suficient de evoluată încât să dezvolte domenii subordonate (sau, după unii specialişti, numai complementare) distincte (chiar mai mult sau mai puţin autonome): **teoria cuvântului, semantica, etimologia, onomasiologia, formarea cuvintelor, lexicografia, frazeologia, onomastica, statistica lexicală (lexicostatistica)**.

În funcţie de perspectiva teroretico-metodologică adoptată, lexicologia poate fi **generală,** sau **teoretică** (studiază problemele teoretice generale ale lexicului, fără a se cantona în perimetrul concret al unei limbi sau al unui grup de limbi), **comparativă**, sau **contrastivă** (compară lexicul unor limbi care fac parte din aceeaşi familie, ori din aceeaşi zonă geografică, sau pune în contrast vocabularul limbilor care se învaţă una prin alta), **particulară** (abordează lexicul unei anumite limbi, a unei epoci din dezvoltarea ei sau chiar a unui autor important), **sincronică**, sau **descriptivă**(descrie un anumit stadiu, de regulă cel contemporan, al limbii, accentuând pe modul în care este structurat şi funcţionează lexicul), **diacronică,** sau **istorică** (urmăreşte evoluţia în timp a cuvintelor şi a relaţiilor dintre ele în cadrul ansamblului din care fac parte), **normativă**, sau **didactică** (se preocupă de înţelegerea corectă a sensului şi formei cuvintelor, a compatibilităţilor lor combinatorii şi a efectelor comunicative rezultate, ca şi de cultivarea unor deprinderi de folosire a cuvintelor conform cu aceste exigenţe).

Lucrarea de faţă este o descriere a lexicului românesc contemporan (deci este o lexicologie sincronică), acordând o atenţie prioritară aspectelor normativ-didactice sau care conduc la acestea. Ea face referiri la aproape toate domeniile componente ale lexicologiei, în măsuri diferite, în funcţie de interesul fiecăreia în raport cu obiectivele menţionate.

Cel mai puţin va fi abordată **etimologia,** deşi prezintă o importanţă indiscutabilă şi cel mai larg interes, întrucât ea este, de fapt, o parte a lexicologiei diacronice, de care lucrarea de faţă nu se ocupă.

istorică

A. Noţiuni generale

1. Cuvântul

Cuvântul este unitatea centrală, definitorie a lexicului (termenul însuşi al disciplinei provine din gr. *lexis* „cuvânt") şi unitatea structurală de bază a limbii în ansamblu. El poate fi definit ca **unitatea semnificativă autonomă minimală** a limbii, constituită prin asocierea unei **forme fonetice (complex sonor)** şi a unui **conţinut (complex de sensuri)**. Individualizarea sa pertinentă în enunţ şi legătura indestructibilă dintre cele două laturi componente (**semnificant** şi **semnificat**) fac din cuvânt **semnul lingvistic** prin excelenţă. Evident, fiecare dintre laturi reprezintă o structură distinctă formată din componente proprii (**morfemul lexical** sau **rădăcina, afixele lexicale, sufixele şi morfemele gramaticale** - în latura formală; **sensul** sau **sensurile** lexicale şi **sensul gramatical** - în latura conţinutului). Fiind semn, cuvântul **denumeşte** realitatea obiectivă gândită de mintea umană. Aşadar, cuvântul are **natură biplană**, ca orice unitate semnificativă, şi **structură binară** (cu un **pol lexical** şi un **pol gramatical**), de unitate **lexicogramaticală**, ce-i conferă virtualităţi combinatorii în enunţ.

Caracterul **univoc** şi **stabil** al rădăcinii ca morfem de bază asigură cuvântului **identitate cu sine** şi, deci, **autonomie,** variaţiile formale şi semantice înregistrate în polul gramatical neafectându-i trunchiul invariabil. Formele sale flexionare nu sunt altceva decât **alolexeme**, variante.

Trebuie relevat rolul polarizator al **accentului**, care, fiind unic în cuvânt, grupează sub incidenţa sa toate componentele unităţii lexicale. Funcţia **denominativă** a cuvântului are, de asemenea, o adresă unică şi stabilă - **referentul**, obiectul realităţii obiective convertit conceptual şi lingvistic.

Lexicologia se interesează în mod nemijlocit şi prioritar tocmai de ipostaza de unităţi autonome, stabile a cuvintelor, în virtutea căreia, de altfel, ele contractează relaţii între ele, în **sistem** (**paradigmatice**) sau în **proces** (**sintagmatice**), realităţi pe care lexicologia le studiază, de asemenea.

Câteva dintre conceptele menţionate mai sus sunt fundamentale pentru înţelegerea cuvântului şi a vocabularului şi, de aceea, vor fi reluate în continuare mai pe larg.

a. Forma şi conţinutul (semnificaţia, sensul)

Forma şi **conţinutul** sunt cele două laturi constitutive ale cuvântului, care funcţionează într-o **solidaritate** indestructibilă, deşi reuniunea lor are un caracter **arbitrar** (dovadă că fiecare poate evolua sau se poate organiza în sistem independent de celălalt).

Forma (denumită şi **expresie** sau **complex sonor**) reprezintă latura materială a cuvântului, componenţa lui fonetică-fonologică şi morfologică, adică **fonemele**, grupate în **silabe** şi puse sub un **accent**, şi **morfemele**, diferenţiate în **rădăcină, afixe** şi **desinenţe**, toate acestea contractând între ele raporturi structurale. Menţionăm că, după cum există cuvinte care nu poartă accent şi se grupează, de aceea, accentual, împreună cu alte cuvinte cu care se învecinează în context, tot aşa sunt şi cuvinte (**prepoziţii, conjuncţii, adverbe, interjecţii**) care nu conţin morfeme gramaticale, fiind constituite numai din rădăcină. Forma interesează lexicologia în condiţiile existenţei unor corelaţii ale sale cu conţinutul stabil al cuvântului, care se

Scanned with OKEN Scanner

manifestă direct în cazul rădăcinii şi afixelor şi indirect în ceea ce priveşte accentul. Problemele **structurii fonologice** şi **morfosintactice** a cuvântului implică şi lexicologia, dar sunt studiate în primul rând de **fonologie**, respectiv de **gramatică**. În funcţie de modul de realizare, forma capătă ipostază **sonoră**, prin expresia verbală (orală), sau ipostază **grafică**, prin expresia scrisă.

Conţinutul (denumit şi **înţeles** sau **semnificaţie**) reprezintă latura ideală, psihică a cuvântului, imaginea prelucrată mental a obiectului denumit (**denotatul**), pe care-l evocă, inclusiv în lipsa acestuia. **Semnificarea** este un proces logic de abstractizare şi generalizare, decantat de-a lungul experienţei istorice de comunitatea lingvistică, în urmă căruia obiectele realităţii sunt grupate pe clase cu trăsături suficient de asemănătoare pentru a fi considerate echivalente şi asociate aceluiaşi complex sonor. **Semnificaţia** este imaginea gândită şi exprimată verbal a acestei clase, putând fi apropiată de noţiune dar neindentificabilă cu aceasta. Principala deosebire constă în caracterul **riguros elaborat** al noţiunii (ea este opera specialiştilor, pe când semnificaţia este produsul vorbitorilor comuni), care-i dă valoare stabilă, **universală**, faţă de semnificaţie, care e valabilă pentru fiecare limbă sau chiar etapă a limbii în parte. De exemplu, noţiunea de **carte** e unică, dar semnificaţia cuvântului francez *livre* nu se suprapune peste conţinutul cuvântului românesc *carte* (a se vedea numai contextele *ştie carte, citeşte o carte, depozit de carte, carte de vizită, carte albastră, carte albă, carte de credit*) care, la rândul lui, a suferit schimbări în timp (a se vedea accepţiunea de „scrisoare" din contextul mai vechi *i-am trimis mândruţei carte*).

Sensul (pe care mulţi îl confundă cu **semnificaţia**) este actualizarea, în diferite categorii de contexte verbale şi situaţionale, a **semnificaţiei**. Particularizarea semnificaţiei duce la sensuri mai mult sau mai puţin diferite, dintre care unele, apărute frecvent în uz, se impun ca entităţi distincte subordonate conţinutului general, înglobator, al cuvântului. În felul acesta, semnificaţia echivalează, la cea mai mare parte a cuvintelor, numite **polisemantice**, cu un **complex de sensuri**. În cadrul acestui complex, sensurile componente cunosc o stratificare diacronică şi o ierarhizare funcţională sincronică. În primul caz, pe lângă sensul **originar (primordial, principal,de bază)**, prezent în cuvânt din cele mai vechi perioade ale istoriei sale cunoscute, există şi sensuri **secundare (derivate),** dezvoltate şi desprinse din sensul originar. În cel de-al doilea caz, care interesează mai mult aici, sensul **denotativ (propriu, apelativ, cognitiv, denominativ)** este însoţit de sensuri **conotative (figurate)**, derivate, în urma unor figuri de stil, din primul şi păstrând mai mult sau mai puţin caracterul expresiv iniţial. Pe parcursul evoluţiei limbii, aceste sensuri pot dispărea sau pot deveni sensuri secundare. În exemplul dat, sensul „scriere tipărită în volum" e sensul denotativ, celelalte sunt sensuri derivate, secundare. Menţionăm că unii specialişti consideră semnificaţia **sens general**, celelalte sensuri fiind considerate **sensuri particulare**.

Orice complex de sensuri (semnificaţie) conţine un singur sens denotativ, celelalte fiind, în ultimă instanţă, derivate din acesta. Faptul este demonstrabil chiar pentru cuvintele care denumesc mai multe obiecte diferite, cum ar fi *cheie (cheie de lacăt broască, cheie franceză, cheia exerciţiului, cheie muzicală, cheile unei ape* etc.) sau care au doi poli semantici, ca *a învăţa* („pe altul" sau „de la altul"). Unele cuvinte, însă nu au decât sensuri conotative (**interjecţiile**, care nu denumesc, ci evocă), iar altele şi-au convertit sensurile denotative în sensuri **relaţionale (articolele, prepoziţiile, conjuncţiile)**.

Scanned with OKEN Scanner

b. Referentul şi denotaţia

Semnul lingvistic, care reprezintă obiectul real prin cuvânt, este o entitate psihică, abstractă, reunind de fapt imaginea mentală a complexului sonor cu imaginea mentală a obiectului, complexul sonor şi obiectul rămânând în afara lui. Lingvistica studiază, aşadar, amprentele în conştiinţa umană ale acestora, într-o corespondenţă tacită, prin **practica socială** (în fond, cuvintele comunică despre obiecte reale prin entităţi materiale, sonore sau grafice). Latura expresiei a fost prezentată ca proces de conversiune în entităţi lingvistice a fenomenelor fizice (sonore sau grafice) care sunt sunetele. Acelaşi proces de conversiune, în parametri specifici însă, are loc pe traseul **obiect real-semnificaţie** (sau invers, în funcţie de sensul derulării), în actul **denotaţiei**, definit simplu ca act repetabil prin care unui obiect i se atribuie un nume. Obiectul, denumit de specialişti **referent** (sau **denotat**), este în relaţie directă cu **semnificaţia** al cărui suport este. Aceasta din urmă mai este numită, de altfel, **referinţă**, fiind considerată un **mijlocitor** al relaţiei între corpul fonetic al cuvântului, (numit şi **simbol**) şi **referent**. Tronsonul **simbol** (imaginea acustică/grafică a cuvântului)-**referinţă** (semnificaţia cuvântului) are funcţia de **a simboliza**, iar tronsonul **referinţă-referent** (obiectul denumit) pe aceea de **a referi**, de a trimite la realitate. Se înţelege că **obiect** înseamnă în discuţia de faţă **lucru, fiinţă, eveniment, fenomen, acţiune, idee** etc. Acestea sunt decupate din realitatea obiectivă, ca „**obiecte**" ale cunoaşterii şi comunicării, prin intervenţia activă a subiectului (**cunoscător** şi **vorbitor**) uman, care este **agentul** întregului demers denominativ schiţat mai sus. Fiecare comunitate lingvistică îşi decupează şi îşi structurează propria „lume" a obiectelor cărora le-a dat nume, într-un proces mereu perfecţionat şi aprofundat. De aici diferenţele privind referenţii cuvintelor corespondente din diferite limbi sau chiar etape din evoluţia aceleiaşi limbi. Experienţa istorică asemănătoare şi contactul între comunităţi (concretizat în permanente schimburi şi influenţe) a făcut ca aceste diferenţe să aibă o pondere mult mai redusă decât elementele comune. Fapt ce se constată în practica învăţării vocabularului unei limbi străine, care, în multe situaţii presupune pur şi simplu memorarea complexului sonor corespunzător referentului respectiv.

În general, fiecărui sens îi corespunde un referent, ceea ce înseamnă că în mod frecvent acelaşi cuvânt denumeşte referenţi diferiţi (corespunzând diverselor sale sensuri). Mecanismul prin care s-a ajuns aici şi raporturile complexe care decurg din această situaţie vor fi studiate concret în capitolele dedicate descrierii sistemului lexical al limbii române.

c. Extensiunea şi comprehensiunea cuvântului

În legătură cu sfera denominativă a cuvântului, se structurează două axe: **extensiunea**, definită ca domeniul referenţial de cuprindere al cuvântului (clasa sau clasele de obiecte asemănătoare, deci complexul de referenţi pe care îi denumeşte), şi **comprehensiunea** sau **intensiunea**, definită ca număr de trăsături caracteristice ce condiţionează includerea obiectelor respective în sfera cuvântului în discuţie. Cele două dimensiuni sunt în raport de inversă proporţionalitate, cu cât un cuvânt deserveşte denominativ mai multe obiecte, cu atât trăsăturile prin care ele au fost grupate logic împreună sunt mai puţine şi invers. A se compara spre exemplu cuvintele *om* şi *bărbat*: primul are o extensiune dublă (cuprinde şi bărbaţii şi femeile), dar o comprehensiune mai redusă (nu cuprinde trăsătura restrictivă „de sex masculin").

Scanned with OKEN Scanner

d. Trăsăturile distinctive ale cuvântului

Transformarea lumii referenţilor în lume a sensurilor, mai simplu a referentului în sens, se realizează printr-o prelucrare logică **sui generis**, în care trăsăturile obiectelor descoperite prin observaţie, analiză şi comparaţie se supun probei **comutării**, disociindu-se cele **relevante** (esenţiale) de cele **nerelevante** (întâmplătoare). De exemplu, pentru grupul de obiecte denumite de cuvântul *casă*, trăsăturile „clădire", "cu caracter stabil", „destinată locuinţei" sunt relevante, pe când altele ca „număr de niveluri", „tip de acoperiş", „material din care este construită" etc. sunt nedefinitorii. Într-adevăr, dacă înlocuim trăsătura „stabilă" cu „provizorie", se declanşează schimbarea semnificantului cu *cort, cabană, baracă* etc. (şi la fel cu celelalte trăsături considerate relevante), pe când dacă introducem ideea de „acoperiş de tablă" („de ţiglă", „de stuf", „de şindrilă" etc.) nu se înregistrează o schimbare în cuplul denominativ. Trăsăturile distinctive la acest nivel se numesc **seme**, iar reuniunea lor (echivalentă cu sensul) se numeşte **semem**. Un cuvânt poate avea unul sau mai multe semene, după cum e monosemantic sau polisemantic.

Menţionăm că în terminologia tradiţională semele se numesc **indici semantici** sau **note semantice**.

e. Lexem şi alolexem (cuvântul ca ansamblu)

Cuvântul este o **entitate ideală, abstractă**, la nivelul limbii, în ipostaza concretă a acesteia, vorbirea, fiind reprezentat prin numeroasele sale **variante** formale (flexionare) şi semantice (sensurile actualizate în diverse contexte şi situaţii). Formele-tip înregistrate de dicţionare (nominativul singular, infinitivul etc.) sunt stabilite prin **convenţie**, iar sensurile date sunt cele impuse ca distincte prin **uzul** cunoscut de lexicografi. Cuvântul este, aşadar, un ansamblu de forme şi sensuri, care împreună formează o unitate **autonomă**, **identică** mereu cu sine în trăsăturile definitorii. **Invarianta** formală şi semantică regăsibilă în toate ipostazele concrete ale cuvântului este numită în lingvistica structurală **lexem**, iar variantele sale - **alolexeme**. În general, acestea sunt considerate **formele flexionare**, care păstrează constantă **rădăcina** (sau, după caz, **tema**), **sufixele gramaticale** şi **desinenţele** variind. În acelaşi mod trebuie apreciate şi **actualizările semantice** ale semnificaţiei, care se raportează la **dominantele semantice** ale cuvântului, dar dezvoltă, în perimetrul acestuia, **nuanţe particulare**. Exemplificăm prin câteva alolexeme ale lexemului *dinte*: *dintelui, dinţi, dinţilor, dinţii* (pieptenelui), *dintele* (stâncii).

f. Echilibru şi transformare semantică

Sensurile care alcătuiesc la un moment dat conţinutul semantic al unui cuvânt şi relaţiile dintre acestea constituie **echilibrul** său semantic, care-i dă **stabilitate** şi, deci, **identitate** şi **autonomie** în conştiinţa vorbitorilor. Pe această bază se asigură şi capacitatea sa combinatorie cu alte cuvinte, funcţionalitatea sa în enunţ. Este vorba de toate sensurile, lexicale sau gramaticale, de orice tip ar fi, depăşind şi cuprinzând deci ceea ce am numit semnificaţie. Mai precis, este vorba de **sensul denotativ** (care este unic în cuvânt sau poate fi înlocuit de alt tip de sens lexical), de **sensul** sau **sensurile conotative** (care au derivat din sensul denotativ) şi **sensul sau sensurile relaţionale** (specializate pentru desemnarea unor relaţii), exprimate de rădăcină şi

Scanned with OKEN Scanner

afixele lexicale. precum şi de **sensul sau sensurile gramaticale**, exprimate de sufixele gramaticale şi desinenţe.

Combinaţiile posibile de echilibru semantic sunt:

1) **Sens denotativ + sensuri conotative + sensuri gramaticale** au cuvintele care denumesc referenţi noţionali comuni (*căsuţă* = „casă mică", „diviziune într-un tabel"; substantiv feminin, singular, nominativ);

2) **Sens denotativ + sens gramatical** au termenii ştiinţifici, care denumesc noţiuni riguros elaborate (*alumina* = „materia primă a aluminiului"; substantiv feminin singular nominativ);

3) **Sens conotativ + sens relaţional** au formele gramaticale care exprimă, fără să denumească (*doamne!* = evocarea divinităţii sub impresia unui sentiment; substantiv masculin, singular, vocativ);

4) **Sens conotativ** au interjecţiile (*of!* = sugerarea sentimentului de supărare, oboseală etc.);

5) **Sens relaţional** au prepoziţiile, conjuncţiile, articolele şi verbele auxiliare (*prin* = ideea de străbatere, intermediere, instrument, însă numai în combinaţie cu alte cuvinte, singur neputând-o exprima).

Primele două categorii de cuvinte, cele mai multe dintr-o limbă, sunt grupate sub emblema „**cuvinte pline**" (de denotaţie), celelalte trei categorii mult mai reduse numericeşte, dar nu mai puţin importante, fiind considerate „**cuvinte goale**".

Echilibrul semantic are o **stabilitate relativă**, el putând suferi modificări mai mici, pe perioade scurte, (cum ar fi vorbirea unei generaţii) sau mai mari, pe perioade lungi (de dimensiunile epocilor istorice). Primele sunt, de regulă, aşa-numitele **sensuri figurate**, încă evident legate de sensurile proprii (**denotative**), celelalte sunt **sensurile conotative** (a căror legătură cu sensurile din care au derivat nu mai e întotdeauna uşor de observat). Sursa acestor transformări este comună - **tropii** sau **figurile de stil**, care, pornind de la **asemănarea** (grupul **metaforei**) sau **contiguitatea** (grupul **metonimiei**) între obiecte, determină **transferuri** de nume (sau de sens) între cuvintele care denumesc aceste obiecte. Aceste transferuri modifică echilibrul semantic al cuvintelor în cauză, proces cunoscut şi sub numele de **deviere** sau **mutaţie semantică.**

Exemple de **mutaţie** prin **asemănare** (**metaforă**): plantele denumite *lăcrămioare, părăluţe, toporaşi* etc. Exemple de mutaţie prin **contiguitate** sau **relaţie constantă** (**metonimie, sinecdocă**): „caşcaval *Dobrogea*, (în virtutea relaţiei produs-regiune producătoare), „a cumpărat un *Tonitza*" (relaţia operă-autor); „bea o *sticlă*" (relaţia conţinut-recipient"), „*faţă* bisericească" (relaţia parte-întreg, ce caracterizează *sinecdoca*).

Diversitatea situaţiilor de transfer prin figuri de stil este mare, dar ea nu constituie obiectul acestei lucrări. Rezultatele acestor transferuri sunt şi ele variate, dar interesează în mod direct lexicologia diacronică. Menţionăm, totuşi, spre exemplificare, câteva tipuri de efecte semantice: a) **concretizare** („tu eşti *visul* meu"), **abstractizare** („ştie *carte*"), **generalizare** sau extensiune („un *dalai lama* al domeniului"), **restrângere** (accepţiunile medicale, matematice, militare ale cuvântului polisemantic *operaţie*), **polarizare** (*vechi* are conotaţie negativă dacă se referă la *haină* şi conotaţie pozitivă dacă se referă la *vin*).

Procesul, de regulă îndelungat, prin care tropii îşi pierd caracterul expresiv, afectiv, devenind sensuri neutre din punct de vedere stilistic, se numeşte **lexicalizare** şi el stă la baza majorităţii dezvoltărilor semantice ale cuvintelor unei limbi.

Scanned with OKEN Scanner

g. Arbitrariu şi motivat în cuvânt.

Caracterul **arbitrar** al reuniunii formă-conţinut care constituie cuvântul se referă la inexistenţa unei **motivări originare** (ţinând de natura celor două laturi) a asocierii lor, fapt ce face ca în limbi diferite sau chiar în aceeaşi limbă (vezi omonimele şi sinonimele) unui conţinut să-i corespundă forme diferite şi invers. Cuvintele unei limbi sunt însă în marea lor majoritate bazate, formal şi semantic, unele pe altele, filiaţii dobândite de-a lungul evoluţiei structurilor lexicale. În aceste cazuri, ele se **motivează reciproc** (vezi: *şcoală, şcoliţă, şcolar, şcolăriţă, a se şcoli, şcolit, preşcolar* etc.) **Motivarea** este **directă** când se realizează prin mijloace vizând forma sonoră (pe baza cuvintelor-bază, la derivate, compuse, sau cuvinte cu valoare gramaticală schimbată; prin imitaţie sau mimarea unor sunete reflexe, în cazul interjecţiilor şi onomatopeelor) şi **indirectă** (prin asocieri semantice, pe câmpuri de preocupări, sau prin raportări metaforice, metonimie etc.) Pe de altă parte, motivarea este: **internă** când se bazează pe mijloacele interne ale limbii (derivarea, compunerea, analogia semantică, tropii) sau **externă**, când se apelează la mijloace extralingvistice (imitaţia); **absolută** sau **propriu-zisă** (regăsibilă numai la interjecţii şi onomatopee) şi **relativă** (restul situaţiilor).

Indiferent dacă adoptăm accepţiunea largă expusă mai sus sau altele mai restrânse, după care pot fi considerate ca fiind motivate numai o parte din clasele de cuvinte pe care le-am prezentat (semne de întrebare naşte mai ales motivarea prin analogie semantică), importantă ni se pare recunoşterea posibilităţii motivării reciproce a cuvintelor, care le pune într-o dependenţă complexă unele faţă de altele, generând astfel necesitatea funcţionării lor în sistem.

h. Cuvântul în sistem şi în enunţ (paradigmă şi sintagmă)

Cuvântul se încadrează, pe baza trăsăturilor sale distinctive de formă şi conţinut, în **serii**, alături de alte cuvinte cu care se aseamănă, şi este opus (sau diferenţiat) faţă de seriile cuvintelor de care se deosebeşte. Aceste serii au, la rândul lor, între ele raporturi de acelaşi gen, constituind, din aproape în aproape, **sistemul lexical** al limbii, pe care însă îl vom examina într-un alt capitol.

Seriile în care se integrează un cuvânt şi relaţiile cuvântului în cadrul acestor serii constituie **paradigma** sa (formală, respectiv semantică). De exemplu, paradigma cuvântului *frumos* cuprinde unităţile *frumuşel, frumuseţe, înfrumuseţa, înfrumuseţat, înfrumuseţare, neînfrumuseţat, reînfrumuseţare* etc. şi relaţiile formative dintre ele, pe de o parte, şi unităţile *drăguţ, simpatic, arătos, plăcut; urât, pocit, hidos; bun, cald, înalt, moale, gustos* etc. (adjective calificative) şi relaţiile dintre ele, de pe altă parte. Toate cuvintele implicate în paradigmă **se evocă**, sau, cum am mai spus, **se motivează** între ele, formând, deci, nu o schemă rigidă, artificială, ci o mică **societate organică**, în care fiecare element îşi are locul bine definit.

Acest loc concentrează toate variantele formale şi semantice posibile ale cuvântului şi raporturile acestora cu variantele altor cuvinte, constituind **potenţialul** său lingvistic, aflat în stare latentă în sistemul limbii, pe de o parte, în competenţa fiecărui vorbitor, pe de altă parte.

Fiecare din seriile în care intră cuvântul este organizată pe baza unui **criteriu** (formal sau semnatic). Totalitatea criteriilor reprezintă **regulile** de ordonare a lexicului unei limbi, care conferă fiecărui cuvânt o **ingramă** de forme şi valori posibile.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvântul nu intră în **lanţul verbal** al comunicării cu toate aceste forme şi valori, ci selectează **forma,** respectiv **sensul**, care răspunde necesităţii de combinare/succesiune în enunţul respectiv. **Sintagma** este tocmai o asemenea combinaţie de minimum două cuvinte care prin succesiunea şi articularea lor comunică ceva. Regulile care condiţionează funcţionarea sitagmei sunt **gramaticalitatea** şi **compatibilitatea semantică** a îmbinării. *Carte frumoasă* este o sintagmă care selectează forma de nominativ singular (genul nu este schimbător), sensul de „lucrare tipărită" şi poziţia de regent pentru *carte*, forma acordată în gen număr şi caz cu regentul pentru adjectivul *frumoasă* şi sensul adecvat raportării la sensul (referentul) cuvântului determinat.

Cuvântul este **organizat paradigmatic** şi **funcţionează sintagmatic**, în prima ipostază având tendinţa spre echilibru, stabilitate, grupare, iar în cea de-a doua ipostază spre înnoire, prin adaptarea la context, Cele două axe se alimentează şi se susţin reciproc.

2. *Categorii de unităţi lexicale*

Unităţile lexicale sunt foarte diverse, gruparea lor putându-se face din perspectiva unei multitudini de criterii. O parte din categoriile rezultate (cuvinte **abstracte, concrete; noţionale, substituente, imitative, relaţionale; motivate, nemotivate; accentuate, neaccentuate; monosilabice, polisilabice; monosemantice, polisemantice** etc.) au fost prezentate în secvenţele anterioare, altele vor fi discutate în capitolele care urmează. Clasificarea unităţilor lexicale din punctul de vedere al **structurii** şi al **statutului denominativ** are consecinţe în configurarea unor discipline lexicologice autonome şi, de aceea, credem că trebuie să fie abordată în această parte introductivă a lucrării.

Criteriul structurii împarte unităţile lexicale în **simple, compuse** şi **complexe**, iar criteriul statutului denominativ distinge **cuvintele (numele)comune** de **numele proprii.**

Unităţile (cuvintele) simple sunt cele care au în structură o singură **componentă lexicală stabilă, autonomă (rădăcină)**, care poate fi urmată de una sau mai multe **componente lexicale neautonome (afixe: sufixe** şi **prefixe)** şi, firește, de componente gramaticale (**sufixe gramaticale** şi **desinenţe**). Exemple: *student, studenţesc, studenţime* (elementul lexical stabil, care dă autonomie lexicală, este *student-*, elementele lexicale mobile sunt *-esc, -ime* iar desinenţele sunt *zero*).

Unităţile compuse (*cuvintele compuse*) sunt unităţi rezultate din combinarea şi sudarea definitivă sau în stadii foarte avansate) a două (cel mai frecevnt) sau mai multe unităţi care funcţionează (sau au funcţionat) şi ca unităţi simple. Exemple: *mama-mare, pistol-mitralieră, cal-putere, binevoitor, dinafară, câteodată, de aceea.* Fostele unităţi simple şi-au pierdut total individualitatea, formal şi semantic, dobândind trăsături specifice, distincte în raport cu unităţile din care s-au format. **Sensul** (de fapt **denotaţia, referentul**) e unic, diferit faţă de referenţii unităţilor-sursă şi, de regulă, nu este exprimat (denumit) de altă unitate lexicală, fapt ce contribuie la impunerea cuvântului compus ca unitate de sine stătătoare.

S-a putut observa că **unităţile simple** pot fi clasificate, la rândul lor, în **cuvinte primare,** alcătuite numai din **rădăcină** şi **componente gramaticale**, şi **cuvinte derivate,** care cuprind în plus **afixe** (prefixe sau sufixe). Deci cuvintele **simple** şi **cuvintele primare** sunt noţiuni diferite, ierarhizate logic între ele. Menţionăm, de asemenea, că aşa-numitele **cuvinte de bază** (sau **baza** derivatelor), pot fi atât cuvinte primare, cum e cazul lui *drag*, pentru *drăguţ*), cât şi cuvinte derivate (situaţia lui

Scanned with OKEN Scanner

drăguţ, ca bază a lui *drăguţel*). **Baza unei familii lexicale** poate fi însă numai un **cuvânt primar**.

Unităţile complexe sunt unităţile care, ca şi cele compuse, reprezintă combinaţii de unităţi simple, existente încă sau dispărute din limbă, care formează împreună o **structură stabilă** (ce nu admite substituiri) şi desemnează un **referent unic**. Acesta, însă, poate fi, de regulă, desemnat şi de o unitate simplă (sinonimă, deci cu unitatea complexă) iar unităţile lexicale implicate au un grad de solidaritate formală şi semantică mai puţin avansat decât în cazul unităţilor compuse. Combinaţia unităţilor respective nu este, deci, încă **lexicalizată**, ca în cazul cuvintelor compuse. Exemple de unităţi complexe: *a băga de seamă, aducere aminte, punct de vedere, redactor şef, a-şi pune pofta în cui, a da în brânci, piază rea.*

Este vorba, deci, cum se poate observa, de unităţile numite în gramatică **locuţiuni** şi **expresii** sau, cu un cuvânt, **unităţi frazeologice** (de unde şi numele domeniului care le studiază - **frazeologia**).

Cuvintele comune sau **apelativele** sunt cuvintele care au un **sens general**, desemnând, la nivel paradigmatic, întreaga clasă de obiecte ce au trăsăturile esenţiale, stabile, convertite lingvistic în **indici semnatici** ai cuvântului în speţă. Exemplu: *croitor* înseamnă omul care se ocupă cu confecţionatul hainelor. La nivel sintagmatic (în contexte), aceste cuvinte pot desemna, prin determinările adecvate, o parte a acestei clase (*croitor de lux*) sau un singur individ al acesteia (*croitorul acesta*)

Cuvintele (sau **numele**, adică **substantivele**) **proprii** au ca referenţi obiecte individuale, pe care le izolează de celelalte, atât la nivel paradigmatic, cât şi în context. Sunt unităţi lexicale specializate în **individualizarea** şi **identificarea** obiectelor singularizate în clasa din care fac parte, sub presiunea nevoii sociale de a li se conferi identităţi clare şî permanente. Aceste „obiecte" sunt, de regulă, persoane, locuri, animale, firme etc. Exemple: *Croitoru, Ion, Maria, Bucureşti, Joiana, Grivei, Coleus, Stefanel, Caritas, Safi*. Numele proprii au şi mărci formale distinctive, cum ar fi scrierea cu majusculă, indiferent de poziţia în context, şi particularităţile de flexiune.

3. *Identificarea şi analiza cuvintelor*

Noţiunile şi ideile prezentate mai sus au rezultat din studierea cuvintelor limbii, cu metode adecvate stadiului teoriei şi practicii lingvistice la momentul respectiv. Problemele cele mai importante pe care au trebuit să le rezolve în timp aceste cercetări şi de care depinde întreaga problematică lexicologică sunt **identificarea** şi **analiza** cuvintelor ca unităţi ale limbii.

a. Identificarea cuvântului

Identificarea cuvântului este demersul care iniţiază, premerge şi condiţionează abordarea oricărei teme lexicale; prin faptul că **asigură segmentarea** enunţurilor verbale continue în **unităţi discontinue autonome purtătoare de sens**, deci situarea concretă a investigaţiei la nivelul lexical. În lingvistica tradiţională un astfel de demers s-a realizat cu metode intuitive, facilitate de **corespondenţa între cuvânt şi referent** (decuparea făcându-se prin raportare reciprocă), de marcarea cuvântului cu ajutorul accentului şi de socializarea, prin şcoală, a **izolării grafice** a cuvintelor. Din

Scanned with OKEN Scanner

acest punct de vedere, unităţile lexicale beneficiază de o bază de delimitare mult mai clară decât unităţile din celelalte niveluri ale limbii. Apelul la exerciţiul analitic este indispensabil, însă, uneori, îndeobşte în cazurile de izolare a cuvintelor pe care le-am denumit anterior **goale** (prepoziţii, conjuncţii, articole, verbe auxiliare) şi a **substituentelor** (pronumele).

Metoda modernă, structuralistă, de identificare a unităţilor lexicale este mai riguroasă şi mai precisă. Ea constă din demonstrarea **autonomiei** cuvântului, a posibilităţii de a fi desprins din context şi de a fi folosit în alte contexte, cu păstrarea caracteristicilor semantice proprii. Procedeele folosite sunt cele practicate şi la celelalte nivele ale limbii pentru identificarea unităţilor aferente: **permutarea, substituţia** şi **distribuţia**.

a.1. ***Permutarea*** înseamnă reordonarea în enunţ a unităţii examinate. Dacă nu se înregistrează schimbări în înţelesul global al enunţului, putem conchide că unitatea respectivă îşi păstrează identitatea cu sine, indiferent de poziţia în enunţ, ceea ce constituie primul element important în favoarea autonomiei sale. Un exemplu în acest sens îl reprezintă cuvântul *studentul* din enunţul *studentul citeşte mult*, care, reaşezat în celelalte două poziţii posibile (*Citeşte studentul mult, Mult citeşte studentul*), nu determină modificări semantice ale enunţului.

a.2. ***Substituţia,*** adică înlocuirea în enunţ a cuvântului cu altul, poate întări presupunerea de unitate distinctă, autonomă, pentru cuvântul respectiv, dacă înlocuirea are consecinţe în planul semantic al enunţului. În exemplu ales, substituirea cuvântului *studentul* cu alte cuvinte (*profesorul, doctorul, elevul*) duce la modificarea înţelesului propoziţiei (subiectul acţiunii este de fiecare dată altul). La fel, înlocuirea cuvântului *studiază* cu *gândeşte, aleargă, râde* determină transformări de sens (acţiunea efectuată este de fiecare dată alta).

Substituirea cu *învaţă* (sinonim al lui *studiază*), însă nu se regăseşte în planul semantic printr-o schimbare corespunzătoare ceea ce arată limitele metodologice ale substituţiei. Cele două cuvinte vor fi însă dovedite ca distincte prin proba **distribuţiei.**

a.3. ***Distribuţia*** înseamnă introducerea cuvântului în diverse contexte, urmărindu-se efectele semantice. Două cuvinte sunt deosebite dacă au cel puţin un context în care nu pot fi substituite, deci dacă au o distribuţie diferită. În cazul nostru, *studiază* nu poate fi distribuit în contextele *copilul învaţă să meargă* sau *calul se învaţă cu hamul*. El este, de aceea, dovedit ca fiind deosebit de cuvântul *învaţă*.

Autonomia cuvântului este, aşadar, condiţionată de o distribuţie proprie, de posibilitatea de substituire în enunţ cu unităţi similare şi de permutarea liberă pe diverse poziţii în acelaşi enunţ. Respectarea numai a uneia sau a două din aceste condiţii anulează calitatea de unitate autonomă.

Sufixele sau **prefixele**, de pildă, nu pot fi considerate unităţi autonome pentru că nu **permută**.

b. Analiza unităţilor lexicale

Analiza unităţilor lexicale urmează procedural după identificarea acestora ca unităţi autonome. Ea are ca obiective descrierea componenţei cuvintelor, caracterizarea relaţiilor dintre ele sau a relaţiilor cu referenţii denumiţi, clasificarea lor pe aceste baze.

Scanned with OKEN Scanner

Evident că identificarea cuvintelor este ea însăşi o formă de analiză, dar ea se face în realitate foarte sumar, fiind ajutată sau chiar înlocuită de intuiţia, bazată pe experienţă, a vorbitorului comun, care dublează pe orice cercetător. Aprofundarea analizei, cu rigoare şi precizie, nu mai interesează vorbitorul comun şi nici nu mai e la îndemâna acestuia. Lingvistul este însă interesat pentru a realiza descrierea coerentă a fiecărei unităţi lexicale în parte (în primul rând în vederea alcătuirii dicţionarelor de diverse tipuri) şi a posibilităţilor de a se combina cu alte unităţi. Complexitatea acestor obiective a făcut necesară conceperea unor căi, etape, mijloace, tehnici, articulate între ele sub formă de **metode de analiză** specifice. Prezentăm mai jos câteva dintre acestea, care facilitează înţelegerea tratării, în capitolele următoare, a unor aspecte concrete ale vocabularului românesc.

b.1. Analiza combinatorie urmăreşte stabilirea sensurilor distincte ale unui cuvânt, prin aplicarea, din aproape în aproape, a celor trei procedee diagnostice (**permutarea, substituţia, distribuţia**) tuturor combinaţiilor lexicale în care acesta poate apărea. Rezultatul analizei îl reprezintă **reducţia variantelor semantice ale cuvântului** la invariantele sale semantice, care împreună constituie **complexul său de sensuri**. Luăm ca exemplu cuvântul *timp*. Acesta poate intra în numeroase combinaţii cu alte cuvinte, ca determinat sau determinant, cu substantive, adjective, verbe etc. de diferite feluri, din diverse câmpuri semantice etc. Dăm numai câteva exemple: *timpul revoluţiei, timpul secetei, timp de vară, timp frumos, timp puţin, timpul doi, măsură de patru timpi, timpul viitor, noţiunea de timp, starea timpului, acţiune în timp, venit la timp, în orice timp, pe orice timp, pe timpuri, în timpi* etc. Aceste contexte sunt grupate, pas cu pas, în funcţie de răspunsul dat celor trei procedee, pe clase semantice, în final rezultând câteva sensuri pe care aceste clase le reprezintă: 1) formă de existenţă a materiei; 2) durată; 3) perioadă istorică; 4) stare a atmosferei; 5) fază a unei mişcări; 6) timp muzical; 7) timp gramatical.

b.2 Întrebările generalizatoare au fost timp de secole mijloacele prin care erau clasificate cuvintele în funcţie de **ce** şi **cum** denumeau ceva. Exemplu: *Cine (ce) este acesta (aceasta)?* era întrebarea la care răspundeau substantivele; *cum (cât, câţi) este (sunt) acesta (aceasta, aceştia, acestea)?* era întrebarea adjectivului; *ce face acesta (aceasta)?* era întrebarea verbului; *cum (unde, când) face (fac) aceasta (acestea)?* era întrebarea adverbului etc. Întrebările nefiind întotdeauna posibile sau relevante, se foloseau ca sprijin **aproximarea semantică** (introducerea cuvintelor în **serii analogice**) şi **opoziţia/distincţia semantică** (diferenţierea seriilor între ele).

b.3. Analiza onomasiologică (sau pe **câmpuri semantice**) realizează gruparea cuvintelor în funcţie de sferele realităţii denumite. De exemplu, primul nivel al clasificării, introduce cuvintele în trei mari categorii, după cum denumesc: A. **Universul;** B. **Omul;** C. **Universul şi omul.** La al doilea nivel, categoria C cuprinde: I. **Aprioricul**; II. **Ştiinţa şi tehnica**. La al treilea nivel, subcategoria I se subdivide în: a) **existenţa**; b) **calităţile şi stările (dimensiunea, forma, proprietăţile fizice şi chimice, calităţile percepute prin simţuri)**; c) **relaţia, ordinea, valoarea, numărul şi cantitatea, spaţiul, timpul, cauzalitatea, mişcarea, schimbarea.**

Din aproape în aproape, se ajunge la **câmpurile semantice**, care cuprind cuvintele ce denumesc noţiunile dintr-o sferă restrânsă a realităţii, indiferent de categoria lexicogramaticală (în denumirea culorilor intră, printre altele: *roşu, galben, albastru, a albi, a înnegri, culoare, nuanţă, verzui, cărămiziu, verde-bleu*)

Scanned with OKEN Scanner

b.4. Analiza componenţială este o metodă structuralistă inductivă, cu ajutorul căreia se divizează conţinutul semantic al unui cuvânt în **constituienţi**. Punând în contrast cuvinte din acelaşi câmp semantic, sau mai îndepărtate, se stabilesc din aproape în aproape **trăsăturile semantice distinctive** (**semele**) care le separă sau le apropie. Este, deci, un fel de **taxonomie semantică**. De exemplu, *unchi* se deosebeşte de *mătuşă*, prin *„sexul masculin“* de *tată*, prin *„filiaţia colaterală“*, de *nepot* prin *„filiaţia ascendentă“*, de *bunic* prin *„nivelul ascendenţei“* de *socru*, prin *„rudenia de sânge“* (sau *„naturală“*), de *scaun* prin „calitatea de *fiinţă“*, de *urs* prin „calitatea de *fiinţă umană“*, de *înrudit* prin faptul că e *„substantiv“*. Punând la un loc componentele, vom obţine *formula lui semantică* (*sememul*): *„substantiv“*, *„nume de fiinţă umană“*, *„rudă naturală cu cineva“*, *„în relaţie de ascendenţă colaterală“*, *de primul nivel“*, *„sex masculin“*.

Componentele se numesc, în terminologia structurală, **seme**, iar reuniunea lor semantică într-o unitate închegată - **semem** (care corespunde unui **sens**). Semele sunt de mai multe feluri. Pentru a avea un tablou mai larg, luăm ca exemplu formula semantică a unui adjectiv, *fierbinte*: *„adjectiv“*, *„referitor la temperatură“*, *„apreciere în plus“*, *„grad maxim“*. Primul sens e **gramatical**, al doilea e **substanţial** (se referă la substanţa semantică, noţională a cuvântului), următorul, e **modal** (priveşte modalitatea de manifestare a calităţii), iar ultimul este **gradual** (se referă la gradul prezenţei calităţii).

După cum se observă, aplicând metoda componenţială la grupuri din ce în ce mai mari de cuvinte, se obţin **perechi**, **serii** (sinonimice şi antonimice) sau **câmpuri**, pe de o parte, iar pe de altă parte un **repertoriu restrâns** sau, oricum, **limitat**, de **trăsături semantice distinctive** (**seme**) din care se articulează sensurile (sememele) cuvintelor limbii. Unele asemenea trăsături se repetă la un număr mare de cuvinte (îndeosebi semele gramatocale, modale şi graduale, dar şi unele seme substanţiale ca *„fiinţă“*, *„lucru“*, *„fenomen“*, *„masculin“* etc.)

b.5. Semantica „intensională“ este o teorie actuală care, preluând o mare parte a noţiunilor structuraliste privind descrierea semantică, dezvoltă câteva idei proprii, care-i dau individualitate. Reprezentanţii săi apreciază că sensul unui semn nu se reduce la conceptul despre obiecte, ci cuprinde şi obiectul însuşi, având, în consecinţă, atât **intensiune** (care e de natură conceptuală), cât şi **extensiune** (care e de natură „obiectuală“). Intensiunea se exprimă formal ca o **funcţie** între semn şi mulţimea de obiecte reprezentate (care poate fi diferită în diverse contexte). De exemplu, când spunem *masa din sufragerie*, ne referim la un singur obiect, când spunem *masa de formă ovală* ne referim la o categorie restrânsă de obiecte, când spunem *masa e o piesă de mobilă utilă* ne referim la o categorie foarte largă de obiecte. Aşadar, extensiunea unui sens nu este aceeaşi în toate situaţiile, depinzând de „lumea posibilă“ (de obiecte) în discuţie. Elementul care intervine în modificarea extensiunii este **contextul**, fapt care duce la instituirea noţiunii de **semn complex**, rezultat din combinarea **semnelor simple** (cuvintelor). Pe această bază, s-a stabilit un mecanism formal (de tip matematic) prin care semnele complexe pot fi descrise pornindu-se de la sensul elementelor simple constitutive.

Scanned with OKEN Scanner

4. Vocabularul ca ansamblu

În mod tradiţional, **vocabularul** (sau **lexicul**) este definit ca **totalitatea** cuvintelor unei limbi (în general sau la un moment dat, după cum perspectiva este diacronică sau sincronică). Mult timp, această totalitate a fost înţeleasă ca o sumă cumulativă a cuvintelor, sau ca un amalgam, în cadrul căruia erau recunoscute grupări mai mici sau mai mari de cuvinte, în funcţie de diverse criterii. Imaginea de masă amorfă este întărită şi de existenţa unor straturi imprecis delimitate de cuvinte provenind din perioade istorice, regiuni, sectoare de activitate diferite. Aceste straturi sunt folosite în cea mai mare parte de grupuri specifice de oameni, neregăsindu-se decât întâmplător împreună în uzul aceloraşi vorbitori.

Menţionăm, de asemenea, deosebirea care se făcea şi se mai face încă uneori între **vocabular**, ca mulţime integrală a cuvintelor unei limbi, şi **lexic**, văzut ca parte a vocabularului folosită de unele persoane (lexicul unui scriitor) sau grupuri de persoane (lexic dialectal, lexic arhaic, lexicul unei epoci, lexicul unor medii, lexicul de specialitate etc.)

Bogăţia şi diversitatea vocabularului limbii au reuşit să optureze în mare parte caracterul său **organizat**, mai ales că organizarea acestuia nu este atât de riguroasă şi cuprinzătoare ca cea a nivelelor fonologic şi gramatical. Structuralismul, considerând principial limba ca un sistem de sisteme, a căutat să probeze acest lucru şi pentru lexic. S-a descoperit, astfel, că vocabularul unei limbi este organizat după mai multe criterii, formând un **sistem**, e drept cu multe imperfecţiuni, posibil de descompus în **subsisteme** corelate între ele şi ierarhizate pe nivele din ce în ce mai mici. Unii specialişti vorbesc explicit de **sistemul lexical**, alţii adoptă termenii mai puţin tranşanţi de **ansamblu, totalitate** sau **mulţime** de unităţi lexicale.

Dificultatea apare atunci când se încearcă stabilirea unui număr restrâns de criterii în funcţie de care s-ar putea sistematiza fără rest întreaga mulţime de cuvinte ale unei limbi. Majoritatea criteriilor de organizare a vocabularului ordonează numai **parţial** şi **aproximativ** lexicul, de regulă fiecare altă parte şi la alt nivel de aproximare. Condiţia care favorizează în mod evident caracterul **imperfect, empiric** al sistematizării lexicale este **caracterul dinamic** al lexicului, **înnoirea** sa permanentă, într-o măsură care nu-i dă răgazul să realizeze forme structurale perfecţionate. Rolul vocabularului de **interfaţă** a limbii cu realitatea denumită îl păstrează în **corespondenţă** mai mult sau mai puţin evidentă cu aceasta, nelăsându-i posibilitatea desprinderii totale de ea şi sistematizării pe criterii logice riguroase, abstracte.

Lucrările lexicologice reflectă insuficienta claritate a organizării vocabularului prin modalităţile foarte diverse de prezentare a acesteia. Unii autori nu se referă în mod explicit la acest aspect; alţii afirmă caracterul organizat al lexicului şi-l probează prin câteva exemple relevante, lăsând în afara discuţiei elementele şi criteriile mai greu de supus sistematizării; cei mai mulţi ocolesc abordarea coerentă a fenomenului prin evidenţierea fără discernământ, necorelat şi neierarhizat, a tuturor grupărilor posibile din cadrul vocabularului; puţinii structuralişti preocupaţi de studierea lexicului au dat rigoare şi coerenţă elementelor de sistem, dar au înlăturat din obiectul lexicologiei aspecte greu structurabile, dar foarte importante pentru cunoaşterea funcţionării acestui nivel lingvistic (arhaismele, neologismele, regionalismele, elementele de argou şi jargon, numele proprii, unităţile frazeologice etc.) Într-o abordare structurală riguroasă, aceste aspecte formează sisteme lingvistice diferite, e drept, cu foarte mulre suprapuneri între ele. Atitudinea cea mai potrivită ni se pare cea care tratează lexicul ca un domeniu organizat pe multiple criterii, inegale ca arie de acţiune şi

Scanned with OKEN Scanner

distinctivitate, aflate între ele în relaţii de determinare sau de ierarhizare imperfecte. Tendinţa spre rigoare, provenită din caracterul sistematic al limbii, care integrează şi lexicul, este estompată sau chiar anihilată în unele situaţii de corespondenţa cu realitatea denumită, care este amorfă în cea mai mare parte.

Pornind de la principiile expuse mai sus şi ţinând seama de specificul unităţilor lexicale, credem că o primă distincţie trebuie făcută între **organizarea externă** a lexicului, provenită din surse **extralingvistice** şi **organizarea sa internă**, care este propriu-zis **lingvistică**.

Organizarea externă este în legătură cu **determinările psihosociale**, care se concretizează în **tendinţe statistice de frecvenţă**, fiind mai mult o suită de **ierarhizări funcţionale (de uz)** decât o **sistematizare** în adevăratul sens al cuvântului.

Organizarea internă este integrată in sistematica generală a limbii, putând fi regăsită, în maniere diferite, atât în planul **formei**, cât şi în cel al **conţinutului semantic**. În primul caz, ea priveşte **modul de formare** sau **proveniența** cuvintelor şi poate fi considerată o **structurare formativă** sau **etimologică**. În al doilea caz, se referă la **modul de repartizare a materiei semantice** pe unităţi lexicale şi la **raporturile** de natură semantică între aceste unităţi. Este deci o **structurare semantică**.

B. Organizarea vocabularului limbii române contemporane

1. Organizarea externă (ierarhizarea funcţională)

Organizarea externă (ierarhizarea funcţională) a vocabularului românesc constă în **ordonarea** cuvintelor, după criteriul **statutului** dobândit în procesul utilizării lor de către comunitatea vorbitorilor, **pe niveluri şi sfere de întrebuinţare**. Această ordonare este urmarea acţiunii **factorului psihologic** şi a **factorului social-cultural-teritorial**, care duc, fiecare în felul său, la ierarhizarea cuvintelor de către utilizatori.

Factorul psihologic determină **preferinţa** vorbitorilor la un moment dat pentru anumite cuvinte apreciate ca **utile, actuale, interesante, la modă, frumoase** etc. şi situarea altora, ieşite din vogă sau neimpuse încă, în umbra interesului actual sau chiar la periferia uzului. Baza psihologică a unor astfel de **atitudini** este foarte complexă, fiind în legătură cu: prestigiul limbii sau mediului din care provin cuvintele, uzura morală (conotaţii peiorative), calităţile denominative (precizia în desemnare), importanţa socială a obiectelor numite, situaţia în câmpul concurenţial etc. Unghiul de apreciere face ca unele cuvinte să fie întrebuinţate curent în vorbire altele mai rar sau sporadic. Chiar sensurile unuia şi aceluiaşi cuvânt se bucură de atitudinea favorabilă sau nefavorabilă a vorbitorilor, ierarhizându-se şi ele din punctul de vedere al frecvenţei în vorbirea curentă. Exemplificările se vor face pe larg în capitolele următoare dedicate fenomenelor în discuţie.

Factorul psihologic este un factor preponderent **intensiv**, a cărui acţiune se situează în primul rând la nivelul individual şi în **actualitatea imediată**.

Factorul social-cultural-teritorial grupează cuvintele pe nivele culturale, domenii profesionale, comunităţi sociale sau teritoriale. Unele cuvinte sunt prezente la câte un asemenea grup, altele fac parte din mai multe sau chiar din toate grupurile. Vorbitorii apelează la un grup sau altul, schimbând deci **registrul** lexical, în funcţie

Scanned with OKEN Scanner

de partenerii discuţiei şi de gradul de specialitate al mesajului. Bineînţeles, în limita registrelor de care dispun, fapt condiţionat de nivelul cultural, de domeniile cunosocute, de mediile umane în care sunt socializaţi etc. Toţi vorbitorii unei limbi posedă însă un **repertoriu general** de cuvinte, cu ajutorul căruia se pot realiza comunicări cotidiene obişnuite, nespecializate.

Factorul social-cultural-teritorial este **extensiv**, vizând **nivelul de grup** şi **un orizont mai larg al actualităţii**.

Acţiunea celor doi factori mai sus menţionaţi are ca efect, în ultimă instanţă, diferenţierea cuvintelor privind **uzul**, sau **frecvenţa** în vorbire, fapt constatabil pe bază de **observaţie comună**, empirică, sau cu **mijloace statistice riguroase.**

Având în vedere că factorii acţionează concret **în conjuncţie**, este destul de greu de stabilit cu precizie în fiecare caz în parte cât din frecvenţa unui cuvânt este datorat factorului intensiv şi cât este urmarea factorului extensiv. Pornind de la întrepătrunderea sau predominanţa unuia sau altuia dintre factori, eventual corelată şi cu intervenţia altor elemente, pot fi stabilite **tendinţe de ierarhizare** a cuvintelor pe câteva **axe** distincte, dar confluente. Ordonarea cuvintelor pe axele respective este **graduală**, dar în lucrările de lexicologie este prezentată, prin tradiţie, **dihotomic**, pentru raţiuni didactice. Introducerea unui cuvânt într-una sau alta dintre categoriile perechii dihotomice depinde de **baremul** folosit, care e în bună parte subiectiv. De altfel, unii specialişti au diversificat clasificările, creând câte trei sau mai multe categorii pe fiecare dintre axe,

Principalele clasificări rezultate din ierarhizarea prin uz sunt: **vocabular activ-vocabular pasiv, vocabular literar-vocabular neliterar, vocabular de uz general (comun, mediu)-vocabular cu utilizare limitată: arhaic/neologic, regional/sectorial** (de specialitate)**/de grup (special); vocabular de bază (fundamental)-masa vocabularului.**

Înainte de a trece la examinarea pe rând a acestor clasificări, facem observaţia că termenii folosiţi pentru denumirea categoriilor constituite, pe baza diverselor criterii, sunt inegal cunoscuţi şi uzitaţi în literatura de specialitate. Unii au fost creaţi de noi sau selectaţi din variantele propuse în timp de diverşi specialişti. Imprecizia, nesiguranţa şi fluctuaţia terminologică în cadrul ierarhizării prin uz a vocabularului dovedesc nu numai că ea nu e la fel de clară pentru toţi cercetătorii, ci şi că e mai nouă, fiind corelată cu **lingvistica externă**, domeniu dezvoltat îndeosebi în secolul nostru, prin colaborarea cu alte discipline (psihologia, sociologia, geografia, istoria, retorica etc.) Terminologia folosită pentru organizarea internă este, după cum se va vedea, mai precisă şi mai bine fixată, fiind stabilită în cea mai mare parte încă din antichitate, care făcea în primul rând **lingvistică internă** (e drept insuficient delimitată de filologie sau logică).

a. Vocabularul activ şi vocabularul pasiv

Vocabularul activ şi vocabularul pasiv sunt subdiviziuni ale lexicului, în funcţie de frecvenţa în vorbire la un moment dat.

Rezultând din acţiunea unui factor **intensiv** (cel **psihologic**), între cele două categorii este un dezechilibru numeric (ca inventar de unităţi) mare, atenuat, însă, prin **valoarea circulatorie,** repartizată invers decât inventarul între categorii.

Vocabularul activ este format din cuvintele **folosite curent**, fiind, deci, foarte puţin numeros, dar frecvent în circulaţie. Tranşe distincte de vocabular activ se recunosc cel mai uşor la nivelul **vorbitorilor individuali**, dar ele se regăsesc, prin

Scanned with OKEN Scanner

socializare, şi la nivelul **grupurilor de vorbitori** (constituite pe comunităţi teritoriale, sociale, profesionale). În lucrările de lexicologie se discută, însă, şi despre **rezultanta socială** a acestor tranşe, care constă în cuvintele întrebuinţate curent („la zi") de către toţi membrii comunităţii lingvistice româneşti (făcându-se abstracţie de preferinţele lexicale strict individuale şi de cele caracteristice unor domenii profesionale, medii sociale, comunităţi teritoriale).

Din **vocabularul activ**, în accepţiunea de mai sus, fac parte în primul rând **instrumentele gramaticale** (prepoziţii, conjuncţii, articole, verbe auxiliare, pronumele şi adverbele relative) şi **substitutele** (pronumele şi numeralele) cele mai uzuale, precum şi **substantivele, adjectivele, verbele, adverbele** referitoare la aspecte indispensabile activităţii cotidiene şi care au tranşat în favoarea lor concurenţa la zi cu sinonimele. Câteva exemple: *de, la, cu, să, că, dacă, cel, am* (fost), *aş* (merge), *voi* (avea), *care, cine, ce, cum, unde, când, unu, doi, casă, femeie, mână, bun, frumos, dulce, a face, a vorbi, a mânca, a fi, a avea*. Aceste cuvinte sunt majoritatea vechi în limbă şi au mai multe sensuri (sunt **polisemantice**). Între sensurile lor, există unele mai active (în cele mai multe dicţionare sunt primele în cadrul fiecărui articol), altele mai puţin active. Exemplificăm prin câteva din cuvintele prezentate anterior: pentru *casă*, cele mai active sensuri sunt „clădire" şi „locuinţă", pentru *femeie* - „persoană adultă de sex femeiesc", pentru *mână* - „membru superior la om", pentru *bun* - „binevoitor", „competent", „milos", pentru *a face* - „a făuri", „a construi", „a întocmi lucruile astfel ca să...", „a determina pe cineva la ceva", pentru *a mânca* - „a se hrăni" şi „a provoca mâncărime".

Foarte active sunt însă şi cuvintele (sau sensurile) „la modă", marea majoritate neologisme: *manager, profit, dividend, a implementa, pluralism, firmă, democraţie, marketing, privatizare, protecţie* (socială), *(economie de) piaţă, partid, concurenţă, (neo)liberal, reformă, a instrumenta, parlamentar, (stat de) drept, opoziţie, putere, a dezamorsa, deschidere* (culturală, politică), *eşichier* (politic), *europenizare, posttotalitar*.

Vocabularele individuale active cuprind în plus cuvinte legate de profesia, mediul social, nivelul de cultură, comunitatea teritorială a fiecărui vorbitor. Sunt, deci, mai largi decât vocabularul activ la nivel social, restrângându-se treptat în cadrul microgrupurilor şi al macrogrupurilor din ce în ce mai extinse (prin abstragerea elementelor comune şi înlăturarea cuvintelor specifice componenţilor grupului). De exemplu, un profesor de matematică de liceu va folosi în mod curent termenii *manual, a învăţa, examen, corijent, aritmetic, formulă, demonstraţie, calcul* etc. Grupul profesorilor de liceu de diferite specialităţi va folosi frecevnt primele cinci cuvinte, celelalte fiind înlocuite în uzul fiecăruia de cuvinte din domeniul propriei specialităţi. Grupul mare al profesorilor (indiferent de nivelul de învăţământ) păstrează în fondul activ numai elementele *manual, a învăţa* şi *examen*. Cele două cuvinte comune grupului anterior (*elev, corigent*) intră în alternanţă cu termeni ca *student, cursant, restanţier*.

Vocabularul pasiv este format din **cuvintele cunoscute, dar folosite rar** de vorbitori. Şi aici discuţia se poate situa la nivelul vorbitorilor individuali, al grupurilor sau al întregii comunităţi lingvistice. El cuprinde în primul rând cuvinte care denumesc realităţi implicate întâmplător sau puţin frecvent în activitatea vorbitorilor: *lăcustă, ferigă, eclipsă, cazarmă, chimono, revelion, viperă, inundaţie, grefier*. În al doilea rând, cuprinde cuvinte care au intrat în fondul pasiv din cauza ieşirii din „vogă", dispariţiei obiectelor denumite sau înlăturării lor de către sinonimele concurente: *autocritică, multilateral, echitate, redegist, cămin* (cultural), *pionier, sovietic, crâşmă, activist, bordei, şubă, retribuţie, colectivist, cooperator, cehoslovac, tovarăş*.

În al treilea rând, cuprinde marea masă a cuvintelor, necunoscute pentru majoritatea vorbitorilor, care au dispărut de mult din limbă, au apărut recent în vorbirea unui mic număr de oameni sau sunt folosite numai în anumite medii restrânse: *zapis, zlătar, hagiu, pârgar, brabete, perjă, glajă, scarandiu, scovergă, zăbic, a gini, benga, cataroi, mititica, idiosincrasie, reostat, seismogramă, display* etc.

Cuvintele polisemantice au, şi ele, un fond pasiv de sensuri, aflat în umbra sensurilor lor active (şi prezentate, de regulă în finalul articolelor de dicţionar). Exemple: sensurile „cameră", „cutie dreptunghiulară în care se află literele" pentru *casă* sau „soţie" pentru *femeie*.

Linia de demarcaţie între vocabularul activ şi cel pasiv nu e tranşantă, situarea ei depinzând de nivelul de frecvenţă considerat ca definitoriu. Având în vedere că această frecvenţă se stabileşte pe bază de impresie (nu există studii de frecvenţă la nivel individual sau de grup, iar cele de nivel general sunt vechi şi lacunare), includerea tuturor cuvintelor în fondul activ sau în cel pasiv este practic imposibilă (sau foarte aproximativă pentru cele cu frecvenţă medie). Demarcarea între ele pe acest criteriu există însă şi evidenţierea ei este necesară înţelegerii altor fenomene (**imitaţia** şi **creaţia** lexicală, **învăţarea** vocabularului limbilor străine, stabilirea altor ierarhii lexicale etc.).

b. Vocabularul literar, vocabularul neliterar (popular şi familiar)

Vocabularul literar - vocabularul neliterar (popular şi familiar) sunt subdiviziuni ale lexicului în funcţie de **criteriul cultural**, componentă deopotrivă **intensivă (calitativă)** şi **extensivă** a factorului social (intensivă prin nivelul cultural al utilizatorilor, extensivă prin sfera de cuprindere socială a vorbitorilor incluşi).

Vocabularul literar este partea vocabularului întrebuinţată în textele şi vorbirea cu caracter literar, adică **normat** şi **cultivat/îngrijit** (care-i asigură **calitatea culturală**). În limba română actuală, amploarea acestei părţi de vocabular este foarte mare, având în vedere atât numărul vorbitorilor care şi-au însuşit, prin şcoală, limba literară, cât şi extensiunea deosebită a lexicului literar (să ne gândim la faptul că el cuprinde, pe lângă cuvintele care exprimă aspecte curente, terminologiile de specialitate din domeniile ştiinţei şi tehnicii, politicii, administraţiei, presei, literaturii şi artelor etc.)

Vocabularul neliterar este o clasă mai eterogenă, care cuprinde cuvintele rămase la nivelul neliterar al limbii, fiind utilizate de vorbitorii cu un grad de cultură foarte redus, care pot fi, de fapt, consideraţi necultivaţi, sau de vorbitorii culţi în împrejurări în care nu e necesară exprimarea literară. Grupările pe care le include vocabularul neliterar sunt: vocabularul **popular** şi **vocabularul familiar.**

Vocabularul popular este alcătuit din cuvintele folosite în mediile şi situaţiile nesupuse rigorilor culturale profesioniste, livreşti. Este vorba în primul rând de mediile rurale şi într-o bună măsură de mediile suburbane, provenite, în general, din zonele rurale. În al doilea rând, sunt implicate situaţiile în care vorbitorii culţi folosesc termeni neincluşi în inventarele limbii literare, nestandardizaţi. Dacă pentru prima categorie de vorbitori exprimarea populară este principală, dominantă, poate chiar generalizată, pentru cea de-a doua categorie, ea este secundară, ocazională (e un **registru de rezervă**, folosit mai ales în comunicările cu reprezentanţii primei categorii). Bineînţeles că şi vorbitorii din mediile rurale pot cunoaşte şi folosi vocabularul literar, dar mai rar şi în măsură redusă, ca un **registru secundar, pasiv.**

Scanned with OKEN Scanner

Exemple de elemente lexicale populare: *imaş, meliţă, furcă, suveică, iţă, caier, o tropăi, pop, otavă, a crâcni, lehamite, nevastă, oişte, jug, râie.*

Folosirea unora din aceste cuvinte este inevitabilă, întrucât nu au corespondente în limba literară (este cazul numelor de unelte şi instrumente populare). Altele sunt utilizate de vorbitori pentru culoare (sau expresivitate) sau pentru a evita termenii pretenţioşi, specializaţi (cum se întâmplă în cazul denumirilor populare ale plantelor sau ale bolilor).

Includem în vocabularul popular şi cuvintele folosite numai în anumite regiuni (numite **regionalisme, provincialisme** sau **cuvinte dialectale**), chiar dacă, pe o altă axă, prezentată mai târziu, ele se opun elementelor cunoscute în tot teritoriul lingvistic românesc. Deocamdată dăm câteva exemple de cuvinte care au corespondente în limba literară şi în unul sau mai multe dialecte: *zăpadă* (literar)- *omăt, nea; porumb-cucuruz, mălai, păpuşoi; căldare-cantă, găleată, garniţă; cimitir-ţintirim, temeteu; sicriu-copârşeu, năsălie, tron; cioban-mocan, păcurar, oier; abdomen-burtă, pântece, foale; transpiraţie-sudoare, năduşeală.*

Vocabularul familiar este format din cuvintele utilizate în situaţii de relaţii intime, familiale, neoficiale, manifest nepretenţioase. El reprezintă o categorie mai puţin conturată, caracterizându-se prin selectarea cuvintelor (sau variantelor acestora) încărcate cu sensuri multiple foarte uzuale în grupul respectiv, care pot aparţine lexicului popular, argotic, neologic, de jargon. În general, fiecare grup îşi are familiarismele sale. Sunt însă unele elemente de uz familiar general: *mă, omule, dragă, bătrâne, coane, ăsta, slujbă, chestie, treabă, problemă, acătării, mersi, pleaşcă, mamaia, tataia, puiuţ („copil"), bebeluş, băiete, dandana, belea, baftă, idiot, tâmpit, grăsan, slăbănog, îngeraş, a hali, potol, gagică, mişto, nasol, servus, pa, ciao, bye-bye, o.k., nevastă, leafă, simbrie, mutră, a pupa, a păpa, a face fasoane.*

c. Vocabularul de uz general, vocabularul cu sferă de utilizare limitată (regional, arhaic, neologic, argotic, de jargon, profesional)

Vocabularul de uz general - vocabularul cu sferă de utilizare limitată (regional, arhaic, neologic, argotic, de jargon, profesional) sunt subdiviziuni ale lexicului în funcţie de aria de folosinţă a cuvintelor. Având la bază acţiunea unei **componente extensive a factorului social**, subdiviziunile menţionate sunt mult mai echilibrate numeric (ca inventar de unităţi) decât cele operate de factorul intensiv, descrise anterior, iar inegalităţile sunt compensate de mărimea diferită a cumunităţilor care utilizează categoriile perechi.

Vocabularul de uz general, care se mai numeşte **fond comun, general** (sau **vocabular mediu, supradialectal, nespecializat**), este partea vocabularului cunoscută şi utilizată de întreaga comunitate lingvistică, indiferent de nivelul de cultură, domeniul de activitate sau zona geografică a vorbitorilor. În această categorie, intră atât cuvintele folosite curent (**active**), cât şi cuvinte utilizate rar sau foarte rar (**pasive**). Exemple: *ochi, mamă, carte, a vorbi*, respectiv *bombeu, coropişniţă, a depăna, livid, mânzeşte.*

De asemenea, sunt incluse atât elemente literare, cât şi populare şi familiare, singura condiţie fiind cunoaşterea şi folosirea lor de către toţi vorbitorii. Exemple pentru ultimele două categorii: *potecă, a răscoli, grăpiş, brumăriu*, respectiv *chestie, Nelu, Mimi, bătrâne.*

Scanned with OKEN Scanner

Din aceste puncte de vedere, vocabularul de uz general are o sferă mai largă decât vocabularul activ. După cum am văzut, însă, vocabularul activ are tranşe specifice la nivel individual şi de grup, pe când vocabularul de uz general este prin definiţie o singură mulţime, abstrasă din lexicurile particulare şi individuale.

Precizăm că şi această categorie poate cuprinde numai o parte, general cunoscută şi folosită, a sensurilor cuvintelor polisemantice (de regulă, cele care nu poartă în dicţionare una din menţiunile restrictive: regional, argou, administraţie, chimie etc.). De exemplu, dintre sensurile cuvântului *muscă* sunt de uz general numai cele de „insectă", „albină" şi „smoc de păr lăsat să crească sub buza inferioară". Celelalte sensuri („cavitate înnegrită pe care o prezintă dinţii calului, după care i se poate aprecia vârsta", „punctul negru din centrul panoului de tir", „punct de broderie la cusăturile naţionale", „categorie de greutate la sportivi") sunt restrânse la diverse grupuri de vorbitori.

Denumirile alternative ale vocabularului de uz general (**fond general** sau **comun**; vocabular **mediu, supradialectal, nespecializat**), care sunt, de altfel, mai cunoscute decât denumirea-tip, se folosesc în legătură cu anumite axe de clasificare, întrucât scot în evidenţă trăsăturile specifice în funcţie de care se diferenţiază tranşa respectivă de perechea ei taxonomică. Ele desemnează, de fapt, cam aceeaşi arie lexicală (acelaşi inventar de cuvinte), dar din perspective diferite.

Vocabularul cu sferă de utilizare limitată înglobează mai multe grupări diferite între ele, dar care au ca trăsătură comună înscrierea într-o arie lexicală restrânsă, opusă vocabularului de uz general. Cuvintele pe care le cuprind se caracterizează, aşadar, printr-un criteriu negativ unic - nu sunt cunoscute şi folosite de toţi vorbitorii. Criteriile pozitive prin care se detaşează de fapt de celelalte părţi ale vocabularului sunt specifice fiecărei **grupări** (sau **ramificaţii**, aşa cum se mai numesc).

Vocabularul regional (dialectal, provincial) cuprinde cuvintele întrebuinţate în anumite zone (regiuni) geografice. Axa taxonomică pe care se situează este **diatopică (teritorială, geografică)**, iar categoria dihotomică opusă este numită **vocabular supradialectal.** Are în comun cu **vocabularul popular** opoziţia faţă de **vocabularul literar**, prin lipsa normării şi cultivării, şi se deosebeşte de acesta (integrându-se, totodată, lui) prin aria teritorială limitată de întrebuinţare.

Exemple de **regionalisme** (cuvinte cu utilizare regională): Muntenia: *burtă, a ciupi, chel, ginere, a jumuli, magiun, naş, nene, puţ*; Oltenia: *lubeniţă, brabete, blană „scândură"*; Moldova: *curechi, sudoare, pântece, a pişca, ţintirim, oghial, buhai, chelbos, ciubotă, hulub, păpuşoi, povidă*; Banat: *foale, a pişcura, iorgan, anţărţ, golumb*; Crişana: *pâncete, a piţiga, temeteu, poplon, brâncă, prunc, şogor*; Maramureş: *cătilin, cocon, a froi, ai* („usturoi").

Multe din elementele regionale au devenit cunoscute prin folosirea lor în operele literare (exemplul cel mai convingător fiind scrierile lui Ion Creangă). Unele au tendinţa de a intra în vocabularul supradialectal sau chiar literar (de altfel, o mare parte a cuvintelor cuprinse în aceste corpusuri sunt, la origine, regionalisme). S-a propus chiar un termen special pentru elementele regionale folosite de vorbitorii cultivaţi din diferite zone - **termeni interdialectali.**

Vocabularul arhaic şi vocabularul neologic sunt formate din cuvinte cu utilizare restrânsă din cauza tendinţei de ieşire din uz (în primul caz) sau a neintrării încă în uzul general (în cazul al doilea). Grupurile la care este limitată folosirea cuvintelor respective sunt diferenţiate în funcţie de poziţia faţă de vechi şi nou în limbă, fiind un fel de **generaţii lingvistice** „sui generis", care nu coincid decât în parte cu generaţiile cronologice. Categoria care se opune celor două clase lexicale (ele însele

Scanned with OKEN Scanner

opuse între ele, după cum se observă) este **fondul comun** sau, mai clar, **vocabularul mediu**. Evident că elementele arhaice şi neologice au la bază şi o perspectivă diacronică (într-un fel, aceasta le defineşte mai clar), dar faptul nu interesează aici.

Arhaismele sunt cuvintele ieşite din uzul general al limbii şi rămase în uzul sporadic al unor vorbitori cu preferinţe sau preocupări pentru exprimarea arhaică (de multe ori, pentru scopuri literare, sau numai expresive). Unele desemnează realităţi depăşite sau ieşite din vogă, fiind numite, de aceea, **istorisme**. Exemple: *logofăt, hatman, agă, opaiţ, iţari, opinci, işlic, arcaş, paloş, flintă, birjă.* Altele au fost marginalizate şi scoase din uz de **concurentele lor sinonimice**. Exemple: *leat* (sinonim cu *an*), *voroavă (=cuvânt), rost (=gură), cinovnic (=funcţionar), bucoavnă (=abecedar), slobod, volnic (=liber), mezat (=licitaţie).*

Există cuvinte arhaice numai ca **formă** (*acmu, iaste, a rumpe, direpţ, carele, a plini*) sau numai ca **sens** (*divan* „consiliu", *scaun* „tron domnesc", *târg* „oraş mic", *vecin* „iobag", *prost* „simplu", *grămătic* „secretar", *os* „neam").

Neologismele sunt cuvinte apărute de curând în limba română şi aflate în curs de adaptare fonetică şi încadrare morfologică sau semnatică. Ele sunt introduse şi folosite în mod exclusiv sau preferenţial de **mediile** (se poate spune şi **generaţiile**) lingvistice de avangardă în ceea ce priveşte înnoirea lexicală, care nu sunt formate neapărat numai din tineri, dar în care tinerii intelectuali probabil domină. Exemple: *puzzle, show, feed-back, marketing, hobby, job, top, western, flash* (cu variantele *flaş* şi *fleş*), *computer, design, display, hardware, software, consulting, management, sponsor, copy-right, know-haw, best-seller, heavy-metal, mass-media, science-fiction, jogging, hamburger, ketchup, adidaşi, xerox, juice, hit.* Acestea sunt provenite în cea mai mare parte din limba engleză, sursa dominantă a înnoirii lexicale internaţionale, şi aparţin unor domenii cu vădită deschidere internaţională: ştiinţă şi tehnică, comerţ, sport, muzică, gastronomie, comunicaţii, cultură şi artă etc. Alte neologisme, de strat mai vechi în general, sunt formate în limba română sau **calchiate** (copiate) după modele străine: *a antama, bulversat, a devoala, a se deroba, a demara, mefianţă, a (se) confia, a stopa* etc.

Menţionăm că termenul neologism are mai multe accepţiuni, cea prezentată de noi putând fi denumită, numai aparent pleonastic, **neologism recent** (sau chiar **cuvânt recent**). Accepţia cea mai generală, de cuvânt nemoştenit (deci împrumutat, calchiat sau format în româneşte), acoperă un spaţiu lexical mult mai extins şi presupune o perspectivă istorică. Ea va fi avută în vedere într-un capitol ulterior.

Vocabularul special (sau **de grup**) este utilizat de grupurile mai mult sau mai puţin ostentativ „închise" de vorbitori, separate prin „preocupări" şi „interese", de restul comunităţii.

Argourile sunt cele mai bine delimitate grupuri lingvistice de acest tip şi caracterizează în primul rând mediile interlope, ale infractorilor. Aceştia, din dorinţa de a nu fi înţeleşi de virtualele victime sau de urmăritori (poliţişti), au adoptat un lexic opac pentru vorbitorul comun, dar transparent pentru cei iniţiaţi. Termenii care compun argoul menţionat sunt arhaisme părăsite de limba literară, neologisme nesocializate sau socializate în altă formă (ori sens) în limba generală împrumuturi din limbajul romilor şi, mai ales, figuri de stil de un gen aparte, care evidenţiază spiritul primitiv, grosier al utilizatorilor. Termenii denumesc referenţi care compun „lumea" intimă a acestei categorii sociale. Fiecare din referenţii respectivi are mai multe nume (depăşind uneori cifra 100), ceea ce constituie un atu în plus pentru siguranţa codului. Exemple: „infractorul" (îndeosebi „hoţul") este denumit, cu nuanţe vizând „domeniul" de specializare, vechimea în meserie, anii de puşcărie etc.:

Scanned with OKEN Scanner

abţibild, aghiotant, alonjar, angrosist, aportor, aprod, bijoc, bobar, bobiţă, bobocel, boiţar, bojogar, boscar, calfă, calif, carditor, capelmaistru, carete, circar, ciupitor cocor, coldan, coţcar, croitor, decan, diurnist, draibăr, giurgin, hultan, ied, ilegalist etc.; „poliţistul" este denumit *acolist, acvilist, agib, avan, balaban, beşliu, boacter, caraliu, cartaboi, cavas, ceapân, cloncan, colţan, coroi, croncan, curcan, cuţulan, daraban, erete, gabor, geanabet, gonitor, hingher, ienicer, invadator, îngeraş;* „puşcăria" este pe rând: *academie, acioală, arcan, bască, bordei, bortă, bul, colegiu, colivie, copcă, cotlon, cuşcă, fereală, fermă, gherlă, hrubă, incubator, incintă, înăuntru* etc. Se observă că ne-am restrâns numai la câteva litere de la începutul alfabetului, sinonimele multiplicându-se dacă extindem căutarea şi la cuvintele cu alte iniţiale. Alte „ţinte" de interes lingvistic sunt „a bate", „a aresta", „beat", „prostituată", „homosexual", „ţigan", „informator" etc. Părţile corpului primesc şi ele „porecle": *alunecări, alunecători, binoclu, căutători* („ochi"), *alungători* („pumni"), *amortizoare* („sâni"), *aripă, aripioară, cange* („mână"), *ascultătoare* („ureche"), *ataş* („fund"), *baterii* („fese"), *bord, bufet, dulap, ghiozdan* („stomac"), *cabanos* („penis"), *cantalup, descoperitor, diblă, gulie* („cap"), *căpriori* („picioare"), *clopot, cloanţă* („gură"), *elice* („limbă"), *horn* („trahee"), *icre* („creier"), *cotlet* („perciune") etc. La fel, piesele de îmbrăcăminte şi încăltăminte: *abajur* („fustă scurtă") *astupător* („chilot"), *bonjur* („haină"), *burlan* („pantalon"), *baibarac* („vestă"), *calibarcă* („pălărie"), *ghişeu* („şliţ") etc.

Multe din argotisme au intrat în limbajul familair: *baftă, nasol, a hali, sticlete, curcan, gagică, şest* etc. Elevii au tendinţa de folosire a unor elemente de argou proprii *(profu, diriga, bio, geogra, mate)* sau împrumutate din alte medii (*pufulete, papagal, supărat, hotărât, poteră, bestial* etc.), fără a se putea spune că avem de-a face cu un sistem lexical argotic.

În zonele cele mai obscure şi „agresive" ale argourilor se situează şi cei mai mulţi **termeni obsceni**.

Jargoanele sunt mult mai puţin conturate decât argourile. Ele cuprind elemente neologice de ultimă oră, neadaptate şi nesocializate încă în cercuri mai largi, folosite insistent şi deseori defectuos sau neglijent de unele grupuri (socio-profesionale), ca urmare a snobismului, dorinţei de detaşare de masa vorbitorilor sau pretinsei superiorităţi intelectuale. În general, cuvintele de jargon, ca şi cele de argou au sinonime uzuale în limbă, fiind folosite, deci, nu pentru a acoperi o nevoie lexicală reală, ci pentru a se distinge lingvistic. Jargonul actual, care nu mai e simţit la fel de artificios şi inoportun cum erau în secolele trecute cel francez sau neogrecesc, poate datorită micşorării distanţei culturale între categoriile de vorbitori, este preponderent de origine engleză: *hallo, business, darling, bye-bye, o.k., all right, week-end, computer, display.*

Persistă în continuare însă şi elemente de alte origini, îndeosebi cele de origine franceză: *a (se) ambeta, a amorsa, a anvizaja, a bria, cecitate, a confia, a eflora, a edulcora, mefianţă.*

Vocabularul specializat sau **profesional** (numit şi **fond savant**) cuprinde cuvintele folosite în diverse **limbaje profesionale** care alcătuiesc **terminologiile de specialitate** sau **tehnico-ştiinţifice** (în sensul foarte larg al cuvântului). Din numărul foarte mare al acestor cuvinte, de câteva zeci de mii (**Lexiconul tehnic român**, publicat acum câteva decenii, conţinea nu mai puţin de 50.000 de cuvinte), ne preocupă în secvenţa de faţă aşa-numiţii **termeni tehnici**, folosiţi de specialiştii domeniilor respective şi necunoscuţi masei de vorbitori (ceilalţi termeni sunt socializaţi prin şcoală şi folosiţi, deci, de vorbitorii cu nivel mediu de cultură).

Scanned with OKEN Scanner

Dintre numeroasele domenii profesionale care şi-au constituit terminologii de specialitate, alegem, spre exemplificare, câteva pentru care avem la îndemână dicţionare terminologice speciale: **marină** (*abraziune, acvatoriu, a afreta, afterpic, afuire, afurcare, agonă, alidadă, aliman, a alimba, alivei, alţană, a ambarda, a ambosa* etc.); **drept** (*absorbţie, abrogare, accesoriu, accipiens, achiesare, acreditiv, adjudecare, afinitate, alienare, anatocism, apatrid* etc.), **etnologie** (*accivilizaţie, acculturaţie, admigraţie, agamie, amoc, anastiloză, animatism, anomie* etc.), **istoria şi arta cărţii** (*abzaţ, accidenţar, acoluţie, acvatintă, addenda, adiecto, afieromă, aldină etc.*). Precizăm că multe alte domenii au astfel de lexicoane, ceea ce arată amploarea şi complexitatea terminologiilor respective.

Chiar domeniul nostru, lingvistica, are o mulţime de termeni tehnici, cunoscuţi numai de specialişti: *fonem, alofon, labială, sonantă, lexem, alolexem, sintagmă, deictic* etc. Foarte mulţi din termenii de specialitate sunt **cuvinte internaţionale**, folosite de majoritatea limbilor (în primul rând europene) de cultură.

Faptul acesta rezultă din politica dusă de oamenii de ştiinţă din diverse epoci de a forma termenii tehnico-ştiinţifici pe baza unei limbi de cultură-pilot (cum au fost, în timp, greaca veche, latina, italiana, franceza, engleza).

d. Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ), masa (sau restul) vocabularului

Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) - masa (sau **restul**) **vocabularului** constituie o clasificare de sinteză a vocabularului limbii române, care implică deopotrivă criterii extensive şi intensive. Este, de altfel, cea mai cunoscută, iar după unii specialişti singura ierarhizare valorică a lexicului.

Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) sau **fondul principal lexical** reprezintă nucleul funcţional stabil al limbii, care cuprinde cuvintele cunoscute şi folosite frecvent în cele mai importante situaţii de viaţă de toţi vorbitorii şi care fac parte din familii lexicale bogate. Se observă că este vorba de cuvinte care îndeplinesc multe din condiţiile claselor discutate anterior (sunt **active, generale, literare, comune**), ceea ce conferă clasei care le cuprinde un **statut calitativ superior**. Deşi este imposibil de trasat o graniţă precisă între lexicul de bază şi masa vocabularului, se estimează că în prima categorie intră circa 1500 de cuvinte. Privite din mai multe unghiuri de vedere, aceste cuvinte răspund unor multiple **exigenţe** lingvistice şi extralingvistice:

a) au un grad ridicat de **stabilitate**, fiind în majoritate elemente moştenite din latină sau formate în limba română;

b) denumesc noţiuni indispensabile vieţii şi activităţile umane:

- obiecte şi acţiuni foarte importante: *casă, masă, fereastră, uşă, a face, a zice, a mânca, a merge, a avea, a spăla, a apăra, a clădi;*
- corpul omenesc şi părţile lui: *cap, creier, dinte, frunte, inimă, limbă, mână, nas, picior, ureche*;
- familia: *mamă, tată, frate, soră, unchi, nepot, văr, fiu, fiică, soţ (ie), socru, soacră, cumnat*;
- alimente şi băuturi: *pâine, carne, brânză, apă, lapte, vin;*
- unelte: *cleşte, coasă, fier, inel, lanţ, lopată, oţel, plug, roată, sanie, scară, topor*;
- fiinţe: *om, femeie, fată, băiat, albină, câine, cocoş, lup, oaie, peşte, ţânţar, viţel, vrabie*;

Dintre numeroasele domenii profesionale care şi-au constituit terminologii de specialitate, alegem, spre exemplificare, câteva pentru care avem la îndemână dicţionare terminologice speciale: **marină** (*abraziune, acvatoriu, a afreta, afterpic, afuire, afurcare, agonă, alidadă, aliman, a alimba, alivei, alţană, a ambarda, a ambosa* etc.); **drept** (*absorbţie, abrogare, accesoriu, accipiens, achiesare, acreditiv, adjudecare, afinitate, alienare, anatocism, apatrid* etc.), **etnologie** (*accivilizaţie, acculturaţie, admigraţie, agamie, amoc, anastiloză, animatism, anomie* etc.), **istoria şi arta cărţii** (*abzaţ, accidenţar, acoluţie, acvatintă, addenda, adiecto, afieromă, aldină etc.*). Precizăm că multe alte domenii au astfel de lexicoane, ceea ce arată amploarea şi complexitatea terminologiilor respective.

Chiar domeniul nostru, lingvistica, are o mulţime de termeni tehnici, cunoscuţi numai de specialişti: *fonem, alofon, labială, sonantă, lexem, alolexem, sintagmă, deictic* etc. Foarte mulţi din termenii de specialitate sunt **cuvinte internaţionale**, folosite de majoritatea limbilor (în primul rând europene) de cultură.

Faptul acesta rezultă din politica dusă de oamenii de ştiinţă din diverse epoci de a forma termenii tehnico-ştiinţifici pe baza unei limbi de cultură-pilot (cum au fost, în timp, greaca veche, latina, italiana, franceza, engleza).

d. Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ), masa (sau restul) vocabularului

Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) - masa (sau **restul**) **vocabularului** constituie o clasificare de sinteză a vocabularului limbii române, care implică deopotrivă criterii extensive şi intensive. Este, de altfel, cea mai cunoscută, iar după unii specialişti singura ierarhizare valorică a lexicului.

Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) sau **fondul principal lexical** reprezintă nucleul funcţional stabil al limbii, care cuprinde cuvintele cunoscute şi folosite frecvent în cele mai importante situaţii de viaţă de toţi vorbitorii şi care fac parte din familii lexicale bogate. Se observă că este vorba de cuvinte care îndeplinesc multe din condiţiile claselor discutate anterior (sunt **active, generale, literare, comune**), ceea ce conferă clasei care le cuprinde un **statut calitativ superior**. Deşi este imposibil de trasat o graniţă precisă între lexicul de bază şi masa vocabularului, se estimează că în prima categorie intră circa 1500 de cuvinte. Privite din mai multe unghiuri de vedere, aceste cuvinte răspund unor multiple **exigenţe** lingvistice şi extralingvistice:

a) au un grad ridicat de **stabilitate**, fiind în majoritate elemente moştenite din latină sau formate în limba română;

b) denumesc noţiuni indispensabile vieţii şi activităţile umane:

- obiecte şi acţiuni foarte importante: *casă, masă, fereastră, uşă, a face, a zice, a mânca, a merge, a avea, a spăla, a apăra, a clădi;*
- corpul omenesc şi părţile lui: *cap, creier, dinte, frunte, inimă, limbă, mână, nas, picior, ureche*;
- familia: *mamă, tată, frate, soră, unchi, nepot, văr, fiu, fiică, soţ (ie), socru, soacră, cumnat*;
- alimente şi băuturi: *pâine, carne, brânză, apă, lapte, vin;*
- unelte: *cleşte, coasă, fier, inel, lanţ, lopată, oţel, plug, roată, sanie, scară, topor*;
- fiinţe: *om, femeie, fată, băiat, albină, câine, cocoş, lup, oaie, peşte, ţânţar, viţel, vrabie*;

Scanned with OKEN Scanner

- plante: *cireş, coajă, floare, frunză, grâu, măr, morcov, nucă, plop, sfeclă, varză;*
- mediul înconjurător: *afară, cald, câmp, deal, gheaţă, izvor, lumină, nori, ogor, pământ, soare, vânt, zăpadă;*
- calităţi şi defecte: *bun, cinstit, deştept, dulce, frumos, gras, lacom, leneş, lung, prost, rău, slab, tânăr, urât, trist, vesel;*
- diviziunea timpului: *zi, noapte, dimineaţă, an, lună, săptămână, vară, iarnă, azi, ieri, oră, timp*;
- culori: *alb, albastru, galben, negru, roşu, verde;*
- instrumentele gramaticale (prepoziţii, conjuncţii, pronume, verbe auxiliare) şi numeralele până la 10.

c) au numeroase derivate şi compuse, formează locuţiuni şi expresii;

d) sunt foarte frecvente în vorbire (au **valoare circulatorie mare**) ceea ce face ca ele să fie primele învăţate (ca limbă maternă sau străină) şi ultimele uitate (termenul de **vocabular reprezentativ** a fost creat tocmai pornindu-se de la necesitatea indicării nucleului celui mai uzual al unei limbi străine);

e) sunt în cea mai mare parte **polisemantice**.

Deşi are un înalt grad de stabilitate, vocabularul de bază se restructurează şi se înnoieşte, prin intrarea unor cuvinte devenite importante (*maşină, aparat, a calcula*) şi ieşirea altora care şi-au pierdut actualitatea (*băşică, ciur, arc, furcă*). Având în vedere existenţa unei zone destul de largi în care există cuvinte greu de situat în raport cu lexicul de bază, unii specialişti au propus stabilirea unei categorii intermediare, numită **lexic circulant**, în care intră cuvinte importante, dar care fac parte dintr-un strat mai recent (*cultură, teatru, radio, maşină, comisie, partid, guvern, economie* etc.), legat mai mult de conjunctura civilizaţiei. **Masa (restul) vocabularului**, sau **vocabularul secundar** reprezintă partea cea mai mobilă, dar şi cea mai numeroasă a vocabularului. Ea are o diversitate foarte mare, cuprinzând în primul rând cuvintele cu utilizare limitată (arhaisme, neologisme, termeni profesional-ştiinţifici, elemente de argou şi jargon) dar şi părţile vocabularului aflate, din diferite motive, în zone de uz marginale (lexicul popular, familiar, pasiv). Din punctul acesta de vedere, masa vocabularului reprezintă imensul **fond lexical de rezervă** al limbii, **bogăţia** acesteia, şi în acelaşi timp **laboratorul** care pregăteşte şi filtrează viitoarele cuvinte din lexicul de bază, preluând şi adaptând („recalificând") unităţile care au pierdut acest statut. Tot aici se află şi principalele resurse expresive ale limbii, din care se alimentează lexicul poetic.

Întrucât dihotomia prezentată de noi reprezintă o ierarhizare exterioară a vocabularului, ea nu se regăseşte în organizarea internă a limbii, cuvintele celor două mari clase discutate contractând între ele raporturi formale şi semantice fără nici un fel de restricţie determinată de apartenenţa la una sau alta dintre clase. Mai mult, unele derivate, compuse, sinonime, antonime, sensuri (ale unor cuvinte polisemantice) sunt „corespondente" în masa vocabularului ale unor elemente din lexicul de bază, şi invers, întrepătrunderea dintre cele două mari categorii potenţând diversitatea şi nuanţarea lexicală a limbii.

Termenii menţionaţi ca sinonimi (**lexicul de bază, fundamental** etc.) nu acoperă toţi aceeaşi noţiune, conţinutul lor semantic rezultând din perspective de studiu diferite (frecvenţă, importanţă, stabilitate, reprezentativitate în raport cu alte limbi, prioritate glotodidactică etc.). Sferele cuvintelor care răspund acestor abordări diverse sunt însă identice sau foarte apropiate, ceea ce ne-a determinat să nu insistăm pe nuanţele terminologice.

Scanned with OKEN Scanner

2. *Organizarea internă a vocabularului*

Organizarea internă a vocabularului sau **sistematizarea** sa are la bază criterii lingvistice, vizând **conţinutul semantic** sau **forma** unităţilor lexicale. Aşa cum s-a demonstrat în capitolul introductiv, cele două laturi ale acestor unităţi nu sunt nişte blocuri monolitice izolate, irepetabile, ci **structuri articulate** dintr-un număr finit (şi restrâns) de **componente distinctive**, care se repetă, în diverse combinaţii, în mai multe unităţi. În funcţie de aceste componente, entităţile rezultate, cuvintele, se ordonează în **serii**, care la rândul lor se întrepătrund în **reţele**, formând, în ultimă instanţă, **sisteme** mai mult sau mai puţin închegate. Între cele două laturi nu e întotdeauna o corespondenţă privind modul de sistematizare, întrucât fiecare din ele reflectă o altă imagine şi are o altă funcţie: conţinutul semantic este permanent în legătură cu realitatea denumită, având funcţia de a o prelucra mental în vederea denominării; forma este o imagine rezultată din combinarea unor unităţi fonetico-fonologice, grupate din aproape în aproape în morfeme articulabile gramatical între ele. Această **asimetrie** între laturile cuvântului, ponderată de o corespondenţă minimă între cele două categorii de structuri constituie mecanismul rafinat prin care nivelul lexical transformă materialul sonor (sau scris) şi imaginea psihică a realităţii în material lingvistic (purtător de **sens**, exprimat printr-o **formă articulată**).

a. Sistematizarea semantică

Sistematizarea semantică a vocabularului rezultă din decuparea unitaţilor de sens şi distribuirea lor pe unităţi formale. Aşa cum s-a anticipat, sensul nu este un dat exterior sistemului limbii, ci un **rezultat al actului cognitiv-denominativ** al acesteia, iar combinarea sensului cu un complex sonor nu este motivată prin natura celor două laturi, fiind **arbitrară originar** şi **obligatorie prin convenţie socială**.

Semantica lexicală (sau **semasiologia**) este o disciplină subordonată lexicologiei, care are ca obiect de studiu **sensul** cuvintelor. Fără a mai reveni la definiţia conceptului de sens pe care am discutat-o anterior, îi relevăm încă o dată caracterul polimorf. Acesta este considerat pe rând, în funcţie de punctul de vedere şi complexitatea analizei, **obiectul** denumit, **reprezentarea mentală** a acestuia, **noţiunea** despre obiect, **relaţia** dintre cuvânt şi noţiune, **reacţia** vorbitorului la stimulul verbal, **suma distribuţiilor** sale lexico-sintactice etc. Importantă este distincţia între **sens**, care este pus în legătură cu un **referent**, şi **semnificaţie** sau **conţinut** care se referă la întreaga încărcătură semantică a unui cuvânt şi care poate cuprinde, în consecinţă, mai multe sensuri.

a.1.***Polisemia.*** Polisemia este prima formă de sistematizare semantică, în sensul că evidenţiază distribuirea într-un cuvânt (complex sonor) a mai multor sensuri aflate în anumite relaţii. Priveşte, aşadar, un **microsistem semantic minim**, redus la complexul de sensuri al unui singur cuvânt. Acest microsistem este însă foarte important, întrucât, într-un fel sau altul, stă la baza tuturor celorlalte modalităţi de structurare semantică. **Diferenţierea** între sensurile componente ale complexului semantic al unui cuvânt se regăseşte, sub forma **selecţiei** unuia sau altuia dintre sensuri, în sistemele mai ample şi mai complexe ale **sinonimiei, antonimiei, hiponimiei** sau **câmpurilor semantice**. Importanţa polisemiei rezidă şi în numărul mare de cuvinte în care este prezentă şi care, după unii specialişti, reprezintă 80 % din vocabularul limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

Polisemia poate fi constatată fie la nivel **paradigmatic,** atunci când este **liberă de context**, fie la nivel **sintagmatic**, când este **dependentă de context.**

În primul caz, se foloseşte **analiza componenţială**, iar în al doilea caz **analiza contextuală** (varianta simplificată a analizei **combinatorii**) şi/sau **analiza stilistică.**

Sunt considerate libere de context sensurile care cuprind **seme diferenţiatoare.** De exemplu, sensurile cuvântului **bibliotecă** au, pe lângă **semele comune**, care justifică, de fapt, includerea lor în acelaşi cuvânt („substantiv" „destinat pentru a ţine" „cărţi"), **seme diferenţiatoare** („mobilă", respectiv „parte a casei" „colecţie" „instituţie"). Sunt dependente contextual sensurile care nu conţin în formula lor semantică seme diferenţiatoare (fapt pentru care unii specialişti nu le consideră ca fiind autonome).

În aceste cazuri, distincţia are la bază diferenţa de **distribuţie**, constatată prin analiză contextuală. De exemplu, *vânăt* poate fi înlocuit cu *sur* în contextul *cal vânăt* şi cu *livid, palid* în contextul *buze vinete*, formula semantică, stabilită componenţial („adjectiv" „referitor la culoare" „albastru închis, spre violet") fiind comună celor două sensuri. În cea mai mare parte a cazurilor, este nevoie de îmbinarea analizei componenţiale cu cea contextuală şi cu cea stilistică, pentru a se individualiza sensurile unui cuvânt polisemantic. De exemplu, sensurile „clădire destinată învăţământului preuniversitar" şi „instituţie şcolară" ale cuvântului *şcoală* pot fi deosebite componenţial, dar şi contextual, sensul „sursă de cunoştinţe" poate fi identificat în primul rând în contexte („om cu *şcoală*", „teatrul este o *şcoală*") iar sensul „abilitate, măiestrie" numai în contexte şi cu sprijinul factorului stilistic („ce *şcoală* are!" - încărcătură stilistică familiară sau chiar argotică).

Majoritatea cuvintelor polisemantice au un număr restrâns de sensuri, limitarea fiind determinată de cerinţa ca acestea să fie apropiate între ele (de fapt, au derivat unul din altul) şi de necesitatea memorării şi utilizării fără dificultate. Unele, însă, au acumulat un număr mare de sensuri. Fenomenul este cunoscut sub numele de **pletoră semantică** şi caracterizează cuvintele foarte uzuale care denumesc noţiuni centrale în viaţa şi activitatea oamenilor. Exemple: *a avea, a bate, bun, cap, a da, a face, a fi, a lua, mână, punct, a pune, a purta, a sta, a trece* (toate au peste 10 sensuri). Sunt predispuse la polisemie cuvintele vechi în limbă, cele primare (care au întotdeauna mai multe sensuri decât derivatele lor) şi cele de uz general.

Polisemia nu e o **boală** a limbii, ci o **virtute** a acesteia. Cauzele care o determină sunt legate de principiul **economiei** de mijloace lingvistice (simboluri sonore), de **protejarea memoriei**, de necesitatea reflectării în limbă a unor **cunoştinţe din ce în ce mai ample şi mai nuanţate**, de **tendinţa spre expresivitate** a limbajului.

Polisemia este sursa şi rezultatul schimbărilor de sens, al îmbogăţirii semantice a vocabularului, fiind, din punctul acesta de vedere, omologul derivării morfematice. Ca şi aceasta, are caracter **regulat şi iterativ** (a se vedea, spre exemplu, seria **termenilor somatici**, care dezvoltă mutaţii semantice identice: *piciorul muntelui, pieptul dealului, ochi de apă, cotul râului*, respectiv substantivele postverbale, care denumesc atât **procesul**, cât şi **rezultatul** acţiunii: *povestire* = „acţiunea de a povesti", „rezultatul povestirii"; *descriere* = „acţiunea de a descrie" şi „rezultatul descrierii" (la fel: *mâncare, cercetare, plimbare*). **Derivarea morfologică** duce la formarea unor cuvinte (complexuri sonore) noi, iar **derivarea semantică** (care e un fel de anticameră a polisemiei) duce la crearea unor sensuri noi.

Paradigma polisemantemului (complexul semantic al unui cuvânt) cuprinde mai multe **sememe** puse între ele într-o anumită **configuraţie structurală,** ca urmare a traseului derivativ. Unele sensuri derivate pornesc **radial** din sensul de bază (cazul

Scanned with OKEN Scanner

sensurilor cuvântului *ac*: „ac de gămălie" „organ de apărare la animale, ţeapă", „frunză la conifere" - care derivă din sensul „ac de cusut"), altele derivă **scalar**, unele din altele (sensurile cuvântului *teatru*: „instituţie teatrală" - „clădire pentru teatru" - „spectacol de teatru" - „artă teatrală" - „literatură dramatică") etc.

Schimbarea sensului are la bază **mecanismul conotaţiei** şi se realizează prin **tropi** (figuri de stil), îndeosebi prin **metaforă, metonimie** şi **sinecdocă.**

Metafora este o comparaţie prescurtată, determinând transferul semantic (în latină se numea **translatio**) ca urmare a **asemănării** dintre două obiecte.

În cazul comparaţiei, aceasta este exprimată de al treilea termen, **tertium comparationis**, care la nivelul metaforei este subînţeles. Termenul neexprimat (subînţeles) se poate referi la:

a) **forma** obiectelor: *frunte* (la om) - *fruntea dealului*; *aripă* (la pasăre) - *aripa avionului; pinten* (la călăreţ) - *pintenul cocoşului* sau *pinten de deal; cotul* (la om) - *cotul râului; limba* (omului) - *limba ceasului;*

b) **culoarea** obiectelor: metal *bronzat* (acoperit cu bronz) - piele *bronzată, brumat* (acoperit cu brumă) - *brumat* (de culoarea brumei);

c) **sunetele produse**: omul *murmură* - apa *murmură*; maşina *hârâie* - omul *hârâie*; pisica *miorlăie* - femeia *miorlăie*;

d) **intensitatea** proceselor: *dezastru* (natural) - *dezastru* (social); *tragedie* (specie literară) - *tragedie* (umană reală), *flux* (marin) - *flux* (de oameni); *avalanşă* (de zăpadă) - *avalanşă* (verbală);

e) **funcţiile** obiectelor: *creier* (la om) - *creier* (electronic), *memorie* (la om) - *memoria* calculatorului, *braţul* (omului) - *braţul* (macaralei); *capul* (omului) - *capul* (casetofonului);

f) **impresia sinestezică**: îmbrăcăminte *roz* (tinerească, optimistă) - situaţie *roz*, zile *calde* - tonuri *calde*, apă *cristalină* - voce *cristalină*, lichid *fierbinte* - dragoste *fierbinte*;

Obiectele (procesele, însuşirile etc.) puse în relaţie pot aparţine diverselor regnuri: **animat-ianimat** (*gura omului - gura sticlei*); **animat-animat** (*mânz - mânz* de copil); **inanimat-animat** (*fluier - fluierul* piciorului); **inanimat-inanimat** (*clopoţei - clopoţei* de luncă)

În analiza componenţială, metafora apare ca un **metasemen** dezvoltat în structura **sememului** propriu, prin contribuţia termenului comparat, care are unele seme comune cu primul semem. Pentru a se ajunge la metasememul *a lătra* „a vorbi", se păstrează semul comun al celor două cuvinte („a emite sunete"), schimbându-se semele termenului de plecare („a articula cuvinte" „a exprima gânduri, sentimente umane") cu semele termenului de sosire („a repeta sunete scurte, sacadate nearticulate" - „a exprima stări animalice specifice câinelui"). Important este că semele schimbate nu dispar total, ci se păstrează în fundal, pentru a mărturisi „abaterea" metasemică. Metaforele care exprimă numai termenul de plecare sunt mai numeroase şi mai „realizate" stilistic. Ele se numesc **metafore implicite**. Cele care exprimă ambii termeni (o *floare de fată*) sunt mai puţin folosite, întrucât au un aspect *discursiv*, se deosebesc prea puţin de comparaţiile care le-au stat la bază. Se numesc **metafore explicite.**

La nivel lingvistic avem în vedere **metaforele limbii comune**, care s-au lexicalizat, devenind metafore-denumiri şi pierzându-şi, în general, valoarea expresivă. Acestea sunt mult mai numeroase decât s-ar putea crede la prima impresie (specialiştii au inventariat circa 6000 de metafore-denumiri în limba română). La nivel **poetic**,

Scanned with OKEN Scanner

acestea nu mai au relevanţă. Aici interesează **metaforele individuale, inedite**, cu puternică **încărcătură expresivă**. Menţionăm că metafora are două variante care prezintă un raport special între sensul propriu şi cel figurat: **hiperbola**, în care transferul amplifică mult proporţiile obiectului, procesului, însuşirii etc. (un *om înalt* e un *uriaş*, un *colos*, un *munte* etc.; un *om rapid* e *săgeată*, *fulger*; o fată frumoasă e *zână*, *Afrodita* etc.) şi **personificarea**, în care evoluţia sensului este orientată dinspre sfera umană înspre sfera obiectelor inanimate (primăvara *râde*, natura *dormitează*, lemnul *plânge*, florile *zâmbesc* etc.)

Derivarea metaforică are caracter **sistematic**; un şir de metafore dintr-o familie semantică poate **induce** şiruri de metafore omoloage în alte familii semantice înrudite: dacă se formează metafora *discuţie caldă*, se vor putea forma, prin propagare, şi metaforele *discuţie fierbinte (încinsă, rece, îngheţarea discuţiilor* etc.) Aceste familii metaforice rezultă din intersectarea **câmpurilor semantice** la propriu şi a **seriilor corelative** la figurat. De exemplu, termenii seriei sinonimice proprii *despot, dictator, satrap, tiran* se pot înlocui unul pe altul şi când au valoare metaforică. Alteori, două serii sinonimice proprii diferite converg în aceeaşi serie figurată: *ploaie, potop, şuvoi, puhoi* şi *fluviu, mare, ocean* (cu sensul figurat de „mulţime umană").

Metonimia realizează schimbarea de sens pe baza *contiguităţii* (relaţiei constante) logice dintre obiecte. Aceasta poate fi:

a) **spaţială**: teritoriu administrativ sau încăpere pentru oamenii aflaţi în interior: *ţara* (teritoriul) - *ţara* (poporul), *satul* (teritoriul) - *satul* (locuitorii), *clasa* (sala) - *clasa* (de elevi); recipient pentru conţinut: *pahar* (recipient) - *pahar (de apă)*; *coş* (recipient) - *coş* (de struguri), *căruţă* (vehicul) - *căruţă* (de fân);

b) **temporală**: *prânz* (masa de la mijlocul zilei) - *prânz* (mijlocul zilei), *oră* (60 de minute) - *oră* (lecţie);

c) **cauză-efect**: *traducere* (acţiune) - *traducere* (rezultat); *atac* (acţiune) - *atac* (jucătorii din atac), *istorie* (proces istoric) - *istorie* (ştiinţa istoriei); *ureche* (organ) - *ureche* (auz muzical);

d) **produs - locul unde se produce**: *drăgăşani* < *Drăgăşani, cotnari* < *Cotnari, moeciu* < *Moeciu*;

e) **persoană (inventator, autor) - invenţie**: *marghilomană* < *Marghiloman, un grigorescu* (tablou de ~) - *Grigorescu* (autorul);

f) **simbol - ceea ce simbolizează**: *crucea* (obiectul) - *crucea* (credinţa creştină), *coroana* (obiectul) - *coroana* (regalitatea);

Sinecdoca realizează schimbarea de sens pe baza unei **relaţii cantitative** (de **incluziune**) între obiecte. Unii specialişti o consideră un caz particular al metonimiei (care însă are în vedere o **relaţie calitativă** între obiecte). În funcţie de sensul relaţiei de comprehensiune, sinecdoca poate fi:

- **parte pentru întreg**: *cap* (parte a corpului) - *cap* (de locuitor), *gură* (parte a corpului) - *gură* (la plural-persoane de hrănit); *acoperiş* (parte a casei) - *acoperiş* (casă);
- **întregul pentru parte**: *insectă* (orice insectă) - *insectă* (la plural-pureci, păduchi, ploşniţe), *biped* (animal cu două picioare) - *biped* (om);
- **abstract pentru concret**: *albastru* (culoare) - *albastrul* (ochilor); *prietenie* (relaţie abstractă) - *prietenie* (la plural-relaţii concrete de prietenie), *amintire* (însuşire abstractă) - *amintire* (un fapt rememorat).

Scanned with OKEN Scanner

a.2. ***Omonimia*** este o formă de structurare semantică asemănătoare cu polisemia (unii specialişti le consideră un singur fenomen) prin faptul că priveşte exprimarea unor sensuri complet diferite prin forme (expresii) identice. Principala deosebire constă în aceea că omonimele nu au trăsături semantice (seme) comune, fiind considerate, de aceea, cuvinte distincte, nu sensuri ale aceluiaşi cuvânt. Apariţia omonimelor nu este rezultatul unor procese motivate lingvistic, ci mai degrabă jocul unor **coincidenţe**. Acest fapt are două efecte contrarii: a) omonimia e considerată o „boală" a limbii, împotriva căreia se adoptă diverse „tratamente"; b) omonimia constituie o sursă de efecte expresive (calambururi, ambiguităţi etc.), fiind importantă pentru **stilistică**. Descrierea componenţială a omonimelor arată că ele nu prezintă seme substanţiale (importante) comune: *a semăna*[1]=„verb" „denumeşte acţiunea" „de a arunca sămânţa" „în solul" „special pregătit" „în vederea obţinerii unei viitoare recolte"; *a semăna*[2]= „verb" „denumeşte starea" „de asemănare" „între persoane sau obiecte" „pe baza unor anumite trăsături". Omonimele au şi etimoane diferite: primul provine din lat. *seminare*, al doilea din lat. *similare*.

Cele două caracteristici menţionate deosebesc omonimia de *polisemie*, aceasta din urmă vizând sensuri care au seme substanţiale (importante) comune şi acelaşi etimon (un exemplu de sens cuprins în *a semăna*[1] este „verb" „denumeşte acţiunea" „de a arunca vorbe, sugestii, apropouri" „într-un mediu suspicios" „pentru a obţine dezbinarea").

Omonimia este un fenomen raportat cel mai frecvent la lexic, dar ea poate fi identificată şi la nivelul morfologiei (*cântă* la pers. 3 sg. şi *cântă* la pers. 3 pl.), al sintaxei (*lauda prietenilor* = „prietenii laudă pe cineva" „prietenii se laudă" „prietenii sunt lăudaţi de cineva) sau la nivel lexicogramatical (adj. *frumos* şi adv. *frumos*). În capitolul de faţă avem în vedere **omonimia lexicală**.

Sursele omonimiei pot fi:

a) evoluţii fonetice sau restructurări morfologice convergente ale unor cuvinte diferite: lat. *incendere* şi *incingere* > rom. *a încinge*[1], *a încinge*[2]

b) coincidenţa formală dintre cuvinte împrumutate din limbi diferite: *lac*[1] < lat. *lacus*; *lac*[2] < germ. *Lack*;

c) derivarea de la aceeaşi rădăcină cu sufixe omonime: *ciocănaş*[1] „ciocan mic"; *ciocănaş*[2] „muncitor care sparge sarea cu ciocanul în ocnă";

d) ruperea legăturii dintre sensurile unui cuvânt polisemantic: *lună*[1] „astru, satelit al pământului"; *lună*[2] „interval de timp egal cu a 12-a parte dintr-un an".

Omonimele pot fi: 1) **totale** sau **propriu-zise**, când au toate formele identice şi aparţin, bineînţeles, aceleiaşi părţi de vorbire (*bancă*[1] „scaun lung" - *bancă*[2] „întreprindere financiară"); 2) **parţiale** sau **pseudoomonime**, când au numai anumite forme identice, diferenţiindu-se prin altele (*corn/corni- corn/coarne - corn/cornuri*).

Omonimele totale care funcţionează în acelaşi dialect şi acelaşi limbaj (stil) sunt considerate **omonime intolerabile** (exemplu: *bucătărie*[1] „încăpere destinată mâncării" - *bucătărie*[2] „ocupaţia celor care pregătesc mâncarea"). Celelalte omonime totale, care constituie majoritatea, şi omonimele parţiale sunt **omonime tolerabile**, întrucât pot fi deosebite unele de altele cu uşurinţă. Un factor important din acest punct de vedere îl constituie diferenţierea pe sfere de utilizare: profesională (*bor*[1] „metaloid aflat în sărurile acidului boric" - *bor*[2] „borurile pălăriei), dialectală (*rudă*[1] „rudenie" - *rudă*[2] „prăjină") sau cultural-istorică (*dietă*[1] „regim alimentar" - *dietă*[2] „adunare legislativă în trecut"). În această categorie intră, de asemenea, **omofonele** (cuvintele care se pronunţă identic, dar se scriu diferit: *întruna* şi *într-una*) şi **omografele** (cuvintele care se scriu la fel, dar se pronunţă diferit: *cópii - copíi*), alte varietăţi ale omonimelor parţiale.

Scanned with OKEN Scanner

Căile de evitare a omonimiei sunt: a) înlocuirea în timp a unuia dintre omonime (*păcurar* „cioban" a fost înlocuit în zonele petroliere unde există omonimul *păcurar* „vânzător de păcură" de sinonimul *cioban*); b) adăugarea unui determinant (*capră de tăiat lemne*, pentru a o deosebi de animalul cu nume omonim); c) diferenţieri morfologice (*cot*[1]- *coturi*, *cot*[2] - *coate*, *cot*[3] - *coţi*)

Precizăm că, deşi principial deosebirea dintre polisemie şi omonimie este clară, ea nu este uşor de operat în toate cazurile, cu atât mai mult cu cât unele sensuri au atât relaţii de polisemie cât şi relaţii de omonimie. De exemplu: *cap*[1] cuprinde sensurile „extremitatea superioară a corpului, în care se află creierul", „căpătâi", „căpetenie", „un vârf al unui obiect" şi se raportează omonimic la *cap*[2] („parte de uscat care înaintează în mare") şi *cap*[3] („viaţă").

Omonimia poate reprezenta criteriu de caracterizare a unei limbi. Specialiştii apreciază că limba română nu are predispoziţie pentru omonimie (dicţionarele speciale pe această temă înregistrează circa 1400 de cuvinte omonime). Dintre explicaţiile propuse, reţinem preferinţa limbii române pentru cuvinte polisilabice, care nu favorizează omonimia (aceasta afectează mai ales termenii monosilabici), şi acţiunea destructivă a legilor fonetice mai ponderată în raport cu alte limbi (ducând, deci, mai puţin frecvent la evoluţia formale convergente până la identitate).

a.3. Sinonimia este cea mai cunoscută formă de organizare a vocabularului. Poate fi definită ca relaţia care se stabileşte între cuvinte cu forme diferite, dar cu înţeles identic sau foarte asemănător. Este, deci, un fel de relaţie inversă faţă de cea discutată la omonimie. Înţelesul identic înseamnă **aceeaşi formulă semică**: *etern* şi *veşnic* pot fi descrişi ca „adjectiv", „referitor la", „extensiune", „temporală", „nelimitată". Înţelesul foarte asemănător presupune existenţa în formula semică a celor două cuvinte a unor seme diferenţiatoare minore (care pot fi **substanţiale** sau **graduale**).

Exemple: *agresiv* şi *bătăios* au semele importante comune („adjectiv" „referitor la" „reactivitate psihică" „apreciere în plus"), dar primul are semul substanţial „nemotivat", pe când al doilea conţine semul „motivat"; *inteligent* şi *ager* au, pe lângă semele comune („adjectiv" „inteligenţă" „apreciere în plus") şi seme graduale diferenţiatoare: „grad nedeterminat", respectiv „grad mic". Se remarcă obligativitatea ca semele gramaticale şi cele modale să fie comune.

Foarte multe sinonime se deosebesc între ele prin distribuţia contextuală (*fierbinte* însoţeşte substantive care denumesc lichide sau gaze, *încins* stă pe lângă substantive care desemnează obiecte solide iar *torid* determină cuvinte care denumesc gaze), sau prin mascarea stilistică (*a muri* este un termen literar neutru stilistic, *a se prăpădi* este un termen popular, cu încărcătură expresivă, figurativă). Se consideră că în realitate **sinonime perfecte** (**absolute** sau **totale**) nu există decât foarte rar, de regulă la nivelul terminologiei ştiinţifice (*natriu* şi *sodiu*), deşi aceasta, prin specificul ei, evită sinonimia. Majoritatea sinonimelor sunt **imperfecte** (**relative** sau **parţiale**). Trebuie precizat că, în cazul cuvintelor polisemantice, sinonimia se stabileşte la nivelul fiecărui sens şi, cum majoritatea cuvintelor sunt polisemantice, se poate spune că, în general, sinonimia nu vizează cuvinte, ci sensuri ale acestora. De exemplu, cuvântul *casă* are sinonimele *clădire*, *familie* sau *firmă*, fiecare pentru un alt sens al său. Se spune, în aceste situaţii, că polisemia **se desface** în sinonimie.

Sinonimia a fost prezentată ca o relaţie între două cuvinte pentru necesităţi de claritate didactică. În cea mai mare parte a cazurilor ea vizează un număr mai mare de cuvinte, prin formarea aşa-numitei **serii sinonimice**. Astfel, *a (se) veseli* are ca

Scanned with OKEN Scanner

sinonime seria: *a (se) amuza, a (se) desfăta, a (se) dispune, a (se) distra, a (se) înveseli, a petrece, a râde* etc. Cuvintele polisemantice se raportează, evident, la mai multe serii sinonimice. De exemplu, cuvântul *acord* are nu mai puţin de opt serii sinonimice, din care citãm: 1) *aranjament, combinaţie, contract, convenţie, legământ, pact, tranzacţie, târg, tocmeală, şustă* etc.; 2) *înţelegere, învoială, vorbă* etc.: 3) *concordanţă, conformitate, corespondenţă, potrivеală, potrivire, consonanţă* etc.; 4) *armonie, împăciuire, pace, concert, concordie* etc.; 5) *aprobare, asentiment, aviz, consimţământ, încuviinţare, îngăduinţă, permisiune, voie* etc. Grupul de cuvinte care pot contracta relaţii sinonimice cu acelaşi termen constituie **câmpul de expansiune sinonimică** al termenului respectic, care uneori poate fi foarte larg (zeci de cuvinte).

Existenţa unui mare număr de cuvinte cu sens identic sau foarte asemănător ar putea părea un factor de **entropie** (dezordine) şi **încărcare inutilă** a lexicului, opus altor factori (între care **polisemia**), care acţionează în virtutea tendinţei limbii spre economie. Afirmaţia aceasta conţine o fărâmă de adevăr, dacă judecăm lucrurile strict statistic. În dinamica evolutivă şi funcţională a limbii, sinonimia se dovedeşte necesară pentru înnoirea şi rafinarea permanentă a limbii, contribuind la exprimarea cu precizie şi economie de mijloace (prin evitarea perifrazelor) a unor nuanţe indispensabile comunicării. În legătură cu această discuţie, edificatoare este analiza provenienţei şi tipologiei funcţionale a sinonimelor.

Principala **sursă** a sinonimiei este **împrumutul** din limbi diferite sau chiar din aceeaşi limbă a unor cuvinte care desemnează acelaşi referent (exemplu: dac. *burtă* - lat. *pântece* - lat. *foale* - ngr. *stomac* - neol.romanic *abdomen*). În acest sens, sinonimia poate apărea între cuvinte moştenite din latină (*îngust - strâmt*), între cuvinte de origine latină pe de o parte şi cuvinte de origine slavă (*punte - pod*), maghiară (*nasture - bumb*), turcească (*oaspete - musafir*), neogreacă (*încet - agale*), romanică (*negoţ - comerţ*), pe de altă parte. Tot surse, mai ales indirecte, ale sinonimiei pot fi considerate **polisemia** (dezvoltarea unor complexuri largi de sensuri pentru majoritatea cuvintelor favorizează intrarea lor în relaţie de sinonimie), **derivarea** (derivatul *a nădăjdui* de la *nădejde* devine sinonim cu termenul latinesc moştenit *a spera*; derivate cu prefixe sau sufixe sinonime: *ireal - nereal; consultare - consultaţie*), **dubletele etimologice** (cuvinte provenite din acelaşi etimon prin filiere sau la date diferite: *biserică* şi *bazilică* < lat. *basilica*; *târziu* şi *tardiv* < *lat. tardivus).*

Tot în legătură cu provenienţa termenilor ajunşi în relaţie sinonimică, dar într-o abordare sincronică, poate fi realizată **clasificarea funcţională** a sinonimelor, care e de natură să justifice necesitatea lor în limbă. Această clasificare are în vedere ierarhizarea funcţională (specializarea) cuvintelor sinonime. Din acest punct de vedere, sinonimele unui termen por fi: **arhaice** (*flintă-puşcă*), **regionale** (*tolcer-pâlnie*), **populare** (*muiere-femeie*), **familiare** (*leafă-salariu*), **neologice** (*a medita-a gândi*), **de jargon** (*hallo-salut*), **argotice** (*a tromboni-a minţi*), **profesionale** (*cord-inimă*), **poetice** (*bălai-blond*), **livreşti** (*obedient-docil*) etc.

Se observă că perechile sinonimice nu aparţin aceluiaşi nivel, sferă, ramură lexicală, ci fac parte din variante diacronice, diatopice sau diastratice diferite, având deci **funcţii comunicative** distincte. Acest lucru se observă cel mai bine în redactarea unui text, care, în funcţie de stilul funcţional în care este scris, de nivelul şi atitudinea dorită, **selectează** unul sau altul dintre sinonimele unei serii. Folosirea altui sinonim în contextul respectiv diminuează, falsifică sau chiar împiedică realizarea unei comunicări eficiente, adică: clară, precisă, nuanţată.

Evident, ne-am ocupat de **sinonimie** numai la nivelul lexicului, chiar dacă fenomenul se manifestă şi la alte niveluri, îndeosebi în sintaxă (*se aşterne la drum,*

Scanned with OKEN Scanner

se aşterne drumului) şi frazeologie (*a închide gura, a-i tăcea clonţul*). Este de menţionat, totuşi, relaţia de sinonimie care se realizează între un cuvânt şi o unitate frazeologică (expresie, locuţiune etc.): *a răspunde-a da răspuns, a observa-a băga de seamă, supărat-întors pe dos, (a) enumera-a trece în revistă.*

b.4. ***Paronimia*** nu constituie o formă de organizare a vocabularului, dar afectează sistematizarea corelaţiei dintre materia semantică şi inventarul unităţilor de expresie. De aceea, considerăm oportună studierea ei în cadrul capitolului privind structura semantică. Mai ales că se raportează într-o măsură importantă la omonimie şi la sinonimie.

Specialiştii nu au o părere unitară privind definirea conceptului de paronimie. Cea mai restrânsă accepţie introduce atât condiţia de asemănare formală, (diferenţa aceeptată fiind de un fonem) cât şi pe cea de apropiere semantică. Cea mai largă cuprinde în sfera paronimiei şi omonimia (păstrând numai o condiţie generală de identitate sau asemănare a expresiei). O definiţie potrivită ni se pare cea care consideră paronime cuvintele insuficient diferenţiate din punct de vedere formal. Limita poate fi de un sunet pentru cuvintele scurte şi de 2-3 sunete pentru cuvintele lungi şi cu sensuri foarte apropiate. exemple: *fisă-fişă, învederat-inveterat, animare-animaţie*. Diferenţa nu constă însă numai în numărul de sunete pe care nu le au în comun, ci priveşte şi alte aspecte, ceea ce face ca fenomenul paronimiei să fie mai complicat decât pare la prima vedere. În primul rând, nu orice cuvinte care se deosebesc între ele printr-un sunet sunt paronime, întrucât sunetul respectiv poate să reprezinte până la 50 % din materia fonetică a acestor cuvinte, având, deci, o încărcătură distinctivă foarte mare (exemple:: *an-ac, ac-ca, al-alt*). În al doilea rând, sunetul sau sunetele respective pot fi mai apropiate sau mai îndepărtate din punct de vedere articulatoriu, cele mai puţin distinctive fiind cele care au una sau mai multe trăsături articulatorii comune: calitatea de vocală (nu există alternanţă paronimică între vocală şi consoană), modul şi/sau locul de articulare etc. (vezi *s-z, l-r, l-n, g-j, p-b, c-g* etc.). În al treilea rând, diferenţei de sunet i se poate asocia **poziţia** acestuia, situarea în **radical** sau în **afix, slaba colaborare semantică** la diferenţierea celor două cuvinte (acesta este, de fapt, modul în care este implicat sensul în caracterizarea paronimelor) etc. De altfel, aceste aspecte sunt avute în vedere atunci când se face clasificarea paronimelor:

ⓐ în funcţie de numărul de foneme diferite: **un fonem** (*emigra-imigra*), **două foneme** (*colabora-corobora, diferend-deferent*), **trei foneme** (*diureză-diurie, fortuit-forţat*);

ⓑ în funcţie de poziţia generală a fonemului diferenţiator: **iniţială** (*eminent-iminent*), **antemediană** (*coregenţă-corigenţă*), **mediană** (*famat-fanat*), **postmediană** (*băiaş-băieş*), **finală** (*original-originar*), **translată** (*jitniţă-jintiţă*);

ⓒ în funcţie de poziţia fonemului diferenţiator în structura cuvântului: **în radical** (*afazie-afrazie*); **în prefix** (*prenume-pronume*), **în sufix** (*aventurist-aventuros, concesie-concesiune*), în **elemente de compunere** (*etiologie-etologie*);

ⓓ în funcţie de categoria lexico-gramaticală a termenilor: **substantiv-substantiv** (*erupţie-irupţie*), **substantiv-adjectiv** (*antifonar-antifonie*), **adjectiv-adjectiv** (*familial-familiar*), **adjectiv-adverb** (*brut-bruto*), **verb-verb** (*apropia-apropria*), **interjecţie-substantiv** (*ham!-ham*);

ⓔ în funcţie de forma de diferenţiere: prin **corelaţie**, sau **alternanţă** (*alocaţie-alocuţie, confuzie-contuzie*), prin **translaţie**, sau **metateză** (*releva-revela*), prin **adăugare**, sau **alternanţă cu zero** (*albastru-alabastru, scală-escală*).

Paronimia trebuie delimitată de alte fenomene, cu care este confundată uneori: **variantele regionale** (*lăcrăma-lăcrima*), **derivatele sinonimice** (*fetiţă-fetică*), **derivatele moţionale** (*student-studentă*), **baza şi derivatul** (*aţă-aţică*), **omonimele imperfecte** (*arlechine-arlechini*), **perechile articulat-nearticulat** (*împrejur-împrejurul, înainte-înaintea*).

Scanned with OKEN Scanner

Efectul cel mai important al paronimiei în vorbire îl reprezintă **atracţia paronimică**. Aceasta se produce îndeosebi când cei doi termeni paronimi sunt cunoscuţi de vorbitori în grade foarte diferite (din cauza frecvenţei diferite sau extensiunii diferite a sferei de utilizare) şi constă în „atragerea" şi înlocuirea în comunicarea verbală a termenului mai puţin cunoscut de către termenul mai cunoscut din perechea paronimică. In fond, este vorba de o **confuzie semantică**, rezultată din (sau facilitată de) insuficienta diferenţiere formală între cei doi termeni. Fenomenul e cu atât mai posibil cu cât multe paronime sunt foarte apropiate semantic. Exemple de atracţii sinonimice frecvente: *adagio-adagiu, absorbant-adsorbant, a apropia-a apropria, fortuit-forţat, familial-familiar, original-originar, tasa-taxa, duză-doză, conjunctură-conjectură, speţe-speze, emigrant-imigrant, a excita-a incita, a enerva-a inerva, comunicare-comunicaţie, a învesti-a investi, inveterat-învederat, miner-minier, petrolifer-petrolier.*

Atracţia paronimică trebuie deosebită de alte greşeli de vocabular: **etimologia populară** (care înseamnă modificarea unui cuvânt sub influenţa altui cuvânt din care se consideră, greşit, că derivă etimologic: *frecţie* provine din fr. *friction*, dar a fost modificat sub influenţa verbului *a freca*), **contaminaţia** (modificarea unui cuvânt prin încrucişarea cu alt cuvânt asemănător semantic: *cocor+stârc = cocostârc*), **confuzia de termeni** (orice înlocuire a unui termen prin altul, fără a exista apropieri formale între aceştia: *a dura* pentru *a supravieţui*).

Numărul paronimelor din limba română depinde de criteriile adoptate pentru definirea paronimiei. În lucrările apărute până în prezent, el variază între 3000 şi 5000 de unităţi. Foarte multe dintre ele aparţin însă sferelor de uz limitat (arhaisme, regionalisme, termeni tehnico-ştiinţifici), neavând impact asupra limbii literare comune. Câteva sute dintre ele fac parte însă din lexicul de uz general (printr-unul sau prin ambii termeni ai perechii paronimice), efectul lor perturbator în comunicarea verbală fiind mult mai larg.

a.5. Antonimia este raportul semantic cu cea mai evidentă implicare în organizarea vocabularului. Ea se poate defini ca relaţia între cuvinte cu sens contrar (sau „diametral opus" cum se mai spune, pentru a deosebi antonimele de alte cuvinte cu sens opus, dar nu contrar). Prin analiza componenţială, s-a stabilit că termenii antonimi au în mod obligatoriu o **dimensiune semantică comună**, pe baza căreia de fapt se face raportarea celor doi referenţi, şi un **sem incompatibil contrar**, care relevă incompatibilitatea logică a celor doi referenţi. De exemplu, *cald* şi *rece* au în comun dimensiunea formată din semele „adjectiv" „privitor la temperatură" „grad nedeterminat", iar ca sem incompatibil contrar „apreciere în plus", respectiv „apreciere în minus". De regulă, îndeplinesc această funcţie semele modale, între care mai enumerăm: „prezent" - „absent", „apreciere pozitivă" - „apreciere negativă", „favorabil" - „nefavorabil". Se observă din însăşi formularea acestor seme că antonimia ca fenomen lingvistic cuprinde atât cuvinte cu sens **contrar**, existent ca atare în realitate, cât şi cuvinte puse de vorbitor în **contradicţie**. De aceea, abordările antonimice din perspectivă **logică** sau **ontologică** sunt strâns corelate cu analiza lingvistică a antonimiei, dar nu se suprapun peste aceasta.

În privinţa sferei de cuprindere a antonimiei, există o mare diversitate de păreri. Specialiştii au distins mai multe categorii de cuvinte cu sens opus:

a) **termenii contradictorii** (*perfect-imperfect*) care sunt puşi în corelaţie cu **noţiunile contradictorii**;

b) **termenii contrari** (ca puncte extreme ale unei scări diferenţiatoare: *alb-negru*), corespunzători noţiunilor contrare;

c) **termenii corelativi-complementari**: *soţ-soţie, întrebare-răspuns, atac-apărare*;

Scanned with OKEN Scanner

d) **termeni reciproc opuşi**, care exprimă noţiuni sau calităţi „inverse", care se anulează reciproc: *a admira - a respinge, constructiv - destructiv*;
e) **termenii contrastanţi**: *bogat - sărac, uscat - umed*;
f) **termeni „liber contrastanţi"**, care se opun reciproc parţial: *sincer - prefăcut, vigilent - neglijent*.

Unii lexicologi includ toate aceste categorii în sfera antonimiei, alţii numai o parte (mai mică sau mai mare) a acestora. Categoriile puse sub semnul întrebării din punctul de vedere al apartenenţei la antonimie sunt îndeosebi cele menţionate la literele c, e şi f.

Pentru astfel de relaţii se folosesc termenii **heteronimie** (considerându-se că semnul diferenţiator nu marchează o contrarietate, ci o diferenţă naturală (exemplu: „sex bărbătesc" - „sex femeiesc' pentru perechile *frate - soră , băiat - fată, tată - mamă*), şi **complementaritate** (în care opoziţia nu e reciprocă: *burlac* înseamnă „necăsătorit", în timp ce *căsătorit*-nu e „neburlac".

Din alte perspective, opoziţia cuprinsă în antonimie poate fi: **calitativă** (*frumos-urât, larg-strâmt, gros-subţire*), **cantitativă** (*mult-puţin*), **temporală** (*totdeauna-niciodată, atunci-acum*), **spaţială** (*aici-acolo, jos-sus, aproape-departe*); sau: **graduală** (*bătrân-tânăr, bun-rău*), **complementară** (*adevărat-fals, corect-incorect*), **vectorială** (*a coborî-a urca, a deschide-a închide*), **conversivă** (*a cumpăra-a vinde, a da-a lua*).

Din punct de vedere componenţial, antonimia **în sens restrâns** poate fi distinsă de **antonimia în sens larg**. Prima se prezintă ca o opoziţie **binară** şi perfect **simetrică**, în care nu apar decât dimensiunea semantică comună şi semul incompatibil contrar (*par-impar, viaţă-moarte, noros-senin*). A doua cuprinde cuvinte care se opun şi prin alte seme (numite **seme reziduale**) decât semul incompatibil contrar. Exemplu: *adevăr* şi *minciună* (seme comune: „substantiv" „fapt" „conformitate cu realitatea") se opun prin semul corelativ „prezent"-„absent", dar în plus *minciună* conţine şi semul rezidual „denaturare intenţionată", care dezechilibrează relaţia antonimică. Lucrurile sunt şi mai complicate la nivelul **paradigmelor antonimice**, formate, de regulă, ca raporturi între seriile sinonimice ale unor antonime. Foarte rar se întâlnesc seriile opuse printr-o **antonimie perfectă** (binară şi simetrică): *speranţă, nădejde - disperare, deznădejde*. Cel mai frecvent apar paradigmele de **antonime imperfecte**, în care semele „perturbatoare" pot fi **graduale** („grad maxim", „grad mic" la seria: *ud, umed, jilav-uscat, sec, zvântat*) sau **substanţiale** („durată determinată" la seria: *etern, veşnic, permanent, nepieritor, perpetuu-pieritor, trecător, vremelnic, temporar, efemer*). Sursa imperfecţiunii este **cvasisinonimia** termenilor din fiecare serie, ceea ce face ca gruparea în **perechi antonimice** să se facă selectiv (exemplu: *ud-uscat, umed,jilav-zvântat*).

Şi antonimia se realizează la nivelul sensului, nu al cuvântului, ceea ce face ca un cuvânt polisemantic să poată intra în mai multe paradigme antonimice. Exemplu: *drept-nedrept; strâmb; stâng*.

Antonimia se poate manifesta şi între un cuvânt şi o unitate frazeologică: *a ascunde - a da pe faţă, a opri - a da drumul, a dormi - a fi treaz*.

Repartizarea antonimelor în diverse sfere ale vocabularului este neuniformă. Cea mai răspândită este în rândul cuvintelor care exprimă calităţi, însuşiri, caracteristici gradabile. Cel mai puţin se întâlneşte la cuvintele concrete şi la numele proprii. Dintre părţile de vorbire, preferă adjectivele şi, mai puţin, substantivele, verbele şi adverbele. În funcţie de structura lor morfologică, antonimele pot fi: a)- **cu radicali diferiţi (heterolexe)** (*iarnă-vară, întuneric-lumină, mare-mic*); b)- **cu acelaşi radical (homolexe)**. Acestea din urmă marchează opoziţia prin **prefixe antonimice sau privative**, existente la unul din termenii cuplului (*cinstit-necinstit, egal-inegal, moral-imoral, tipic-atipic, a lega-a dezlega, corosiv-anticorosiv, ofensivă-contraofensivă*)

Scanned with OKEN Scanner

d) **termeni reciproc opuşi**, care exprimă noţiuni sau calităţi „inverse", care se anulează reciproc: *a admira - a respinge, constructiv - destructiv*;
e) **termenii contrastanţi**: *bogat - sărac, uscat - umed*;
f) **termeni „liber contrastanţi"**, care se opun reciproc parţial: *sincer - prefăcut, vigilent - neglijent*.

Unii lexicologi includ toate aceste categorii în sfera antonimiei, alţii numai o parte (mai mică sau mai mare) a acestora. Categoriile puse sub semnul întrebării din punctul de vedere al apartenenţei la antonimie sunt îndeosebi cele menţionate la literele c, e şi f.

Pentru astfel de relaţii se folosesc termenii **heteronimie** (considerându-se că semnul diferenţiator nu marchează o contrarietate, ci o diferenţă naturală (exemplu: „sex bărbătesc" - „sex femeiesc' pentru perechile *frate - soră , băiat - fată, tată - mamă*), şi **complementaritate** (în care opoziţia nu e reciprocă: *burlac* înseamnă „necăsătorit", în timp ce *căsătorit*-nu e „neburlac".

Din alte perspective, opoziţia cuprinsă în antonimie poate fi: **calitativă** (*frumos-urât, larg-strâmt, gros-subţire*), **cantitativă** (*mult-puţin*), **temporală** (*totdeauna-niciodată, atunci-acum*), **spaţială** (*aici-acolo, jos-sus, aproape-departe*); sau: **graduală** (*bătrân-tânăr, bun-rău*), **complementară** (*adevărat-fals, corect-incorect*), **vectorială** (*a coborî-a urca, a deschide-a închide*), **conversivă** (*a cumpăra-a vinde, a da-a lua*).

Din punct de vedere componenţial, antonimia **în sens restrâns** poate fi distinsă de **antonimia în sens larg**. Prima se prezintă ca o opoziţie **binară** şi perfect **simetrică**, în care nu apar decât dimensiunea semantică comună şi semul incompatibil contrar (*par-impar, viaţă-moarte, noros-senin*). A doua cuprinde cuvinte care se opun şi prin alte seme (numite **seme reziduale**) decât semul incompatibil contrar. Exemplu: *adevăr* şi *minciună* (seme comune: „substantiv" „fapt" „conformitate cu realitatea") se opun prin semul corelativ „prezent"-„absent", dar în plus *minciună* conţine şi semul rezidual „denaturare intenţionată", care dezechilibrează relaţia antonimică. Lucrurile sunt şi mai complicate la nivelul **paradigmelor antonimice**, formate, de regulă, ca raporturi între seriile sinonimice ale unor antonime. Foarte rar se întâlnesc seriile opuse printr-o **antonimie perfectă** (binară şi simetrică): *speranţă, nădejde - disperare, deznădejde*. Cel mai frecvent apar paradigmele de **antonime imperfecte**, în care semele „perturbatoare" pot fi **graduale** („grad maxim", „grad mic" la seria: *ud, umed, jilav-uscat, sec, zvântat*) sau **substanţiale** („durată determinată" la seria: *etern, veşnic, permanent, nepieritor, perpetuu-pieritor, trecător, vremelnic, temporar, efemer*). Sursa imperfecţiunii este **cvasisinonimia** termenilor din fiecare serie, ceea ce face ca gruparea în **perechi antonimice** să se facă selectiv (exemplu: *ud-uscat, umed,jilav-zvântat*).

Şi antonimia se realizează la nivelul sensului, nu al cuvântului, ceea ce face ca un cuvânt polisemantic să poată intra în mai multe paradigme antonimice. Exemplu: *drept-nedrept; strâmb; stâng*.

Antonimia se poate manifesta şi între un cuvânt şi o unitate frazeologică: *a ascunde - a da pe faţă, a opri - a da drumul, a dormi - a fi treaz*.

Repartizarea antonimelor în diverse sfere ale vocabularului este neuniformă. Cea mai răspândită este în rândul cuvintelor care exprimă calităţi, însuşiri, caracteristici gradabile. Cel mai puţin se întâlneşte la cuvintele concrete şi la numele proprii. Dintre părţile de vorbire, preferă adjectivele şi, mai puţin, substantivele, verbele şi adverbele. În funcţie de structura lor morfologică, antonimele pot fi: a)- **cu radicali diferiţi (heterolexe)** (*iarnă-vară, întuneric-lumină, mare-mic*); b)- **cu acelaşi radical (homolexe)**. Acestea din urmă marchează opoziţia prin **prefixe antonimice sau privative**, existente la unul din termenii cuplului (*cinstit-necinstit, egal-inegal, moral-imoral, tipic-atipic, a lega-a dezlega, corosiv-anticorosiv, ofensivă-contraofensivă*)

Scanned with OKEN Scanner

sau la ambii termeni (*antebelic-postbelic, a confirma-a infirma, a înființa-a desființa, a include-a exclude, a importa-a exporta, concordanță-discordanță, prefață-postfață, proliberal-antiliberal, subestima-supraestima, suprastructură-infrastructură, izomorf-heteromorf*). Aceste caracteristici structurale dau posibilitatea ordonării antonimelor în serii formale, pe baza prefixelor constitutive. Există o organizare a antonimelor şi pe familii de cuvinte, antonimia „traversând" părțile de vorbire ale unor familii ale căror cuvinte-bază sunt antonimice (se spune chiar că unii termeni se pot conduce în derivare după modelele opuşilor lor). exemple: *bătrân-tânăr, bătrâneţe-tinereţe, a îmbătrâni-a întineri, îmbătrânit-întinerit; aproape-departe, a (se) apropia-a (se) îndepărta, apropiat-îndepărtat, apropiere-îndepărtare.*

Antonimia realizează, pe baza unor constante semantice regăsibile ca seme incompatibile contrare la mai multe cupluri cu diverse dimensiuni semantice comune, o sistematizare semantică „sui generis". De exemplu, semele „mare"-„mic" se regăsesc la cuplurile antonimice referitoare la „profunzime" (*profund-superficial*"), „lungime" (*lung-scurt*), „înălțime" (*înalt-scund*), „preț" (*scump-ieftin*), „densitate" (*dens-uşor, afânat*), „forță" (*puternic-slab*), „temepratură" (*cald-rece*) etc; semele „început"-„sfârşit" opun cuplurile referitoare la „viață" (*naştere-moarte*), „zi" (*dimineață-seară*), „manifestare publică" (*deschidere-închidere*), „întrecere sportivă" (*start-finiş*) etc. Intrând în multiple relații structurale cu sinonimia, polisemia, câmpurile semantice etc. şi având o ordonare bipolară riguroasă, antonimia se constituie în **factor polarizator** al lexicului pe spații mai largi, formând adevărate **blocuri, microsisteme** lexico-semantice bipolare, în cuprinsul cărora se ordonează, în diverse ierarhii, mai multe paradigme lexicale.

a.6. ***Hiperonimia/hiponimia*** este o relație semantică mai puțin prezentă în lucrările românești de semasiologie. Ea constituie o formă de **ierarhie (stratificare) semantică** a cuvintelor, prin supraordonare, respectiv subordonare semantică (cuvintele subordonate se află în relație de **hiponimie** cu termenul „regent" semantic, care este în relație de **hiperonimie** cu acestea.) De exemplu, termenul *rudenie* reprezintă un fel de **suprasemantem** pentru semantemele *tată, mamă, frate, soră, fiu, fiică, unchi, mătuşă* etc. În acest raport, termenul *rudenie* este **hiperonim**, iar ceilalți termeni menționați sunt **hiponime.**

Din punct de vedere al analizei componențiale, heteronimul constituie baza substanțială a hiponimelor. Într-adevăr, în formula semică a termenilor *tată, mamă, frate* etc. este cuprins sensul substanțial „referitor la rudenie", care constituie un fel de trunchi semantic al acestor cuvinte. Ele adaugă dimensiunii semantice preluate de la heteronim seme diferențiatoare, specifice („descendență"-„ascendență", „directă"-„colaterală",„sex bărbătesc"-„sex femeiesc" etc.). După cum se observă, heteronimia (ca şi hiponimia) nu reprezintă o relație binară, ci **multilaterală,** putându-se realiza între un hiperonim şi mai multe hiponime, dar şi între un hiponim şi mai multe hiperonime (de exemplu, *cal* poate avea hiperonime pe *animal, hipism, gospodărie* etc.) Ea se manifestă, de fapt, la nivelul sensului, nu al cuvântului. Un cuvânt polisemantic poate intra cu fiecare sens în relații de **hiperonimie/hiponimie** (*carte* este pus în astfel de relații cu *tipografie, editură, comerț, cultură, învățământ* etc., pe de o parte, şi cu *manual, dicționar, roman, broşură, tratat, atlas* etc. pe de altă parte).

a.7. ***Subansamblurile*** *(câmpurile)* ***lexico-semantice*** sunt cele mai extinse, mai complexe şi mai eterogene forme de sistematizare a vocabularului. Din acest punct de vedere, se situează pe o poziție intermediară între formele de sistematizare internă si modalitățile de ierarhizare externă a vocabularului, asigurând, de fapt, corespondența între celel două modalități de organizare lexicală. Pot fi definite ca fragmente compacte, relativ

Scanned with OKEN Scanner

autonome ale ansamblului lexical, ordonate în funcţie de una sau mai multe trăsături semantice comune (care le relevă înrudirea sau solidaritatea semantică) şi de seme diferenţiatoare dispuse într-o anumită ierarhie (care determină „configuraţia" câmpului).

Subansamblurile lexicosemantice valorifică, în diferite forme şi măsuri, de la caz la caz, efectele de organizare ale polisemiei, sinonimiei, antonimiei şi, mai ales, ale hiponimiei/hiperonimiei. Ierarhizarea între semele comune câmpului şi cele care identifică termenii săi componenţi corespunde, în general, relaţiei de heteronimie/hiponimie.

Subansamblurile primare cuprind inventare de nivelul zecilor, până la câteva sute de unităţi, compunându-se în ansambluri înglobatoare din ce în ce mai largi şi mai complexe. Studiul acestor forme de organizare lexicală este încă la început, dar, prin examinarea unora dintre ele (**numele de rudenie, numele de culori, denumirile locuinţei, denumirile instituţiilor, denumirile fenomenelor sonore**) au rezultat câteva concluzii pe care le prezentăm în continuare.

Câmpul lexico-semantic poate fi format dintr-o singură paradigmă (**denumirile locuinţei**) sau dintr-o sumă de paradigme (exemplu: **nume de rudenie naturală + nume de rudenie socială**). Determinările referenţiale specifice fiecăruia dintre câmpuri necesită adaptări metodologice privind aplicarea analizei componenţiale, iar **matricea(configuraţia)** rezultată reflectă şi ea acest specific. De pildă, opoziţia poate fi de tip preponederent **binar**, ca în cazul numelor de rudenie (*mamă-tată, frate-soră, fiu-fiică* etc.), între grupuri mici (2-5) de cuvinte, ca în cazul termenilor cromatici (*galben-gălbui, gălbior, gălburiu-gălbănoi, limoniu, cânepiu*) sau între mulţimi mai largi de lexeme, ca în cazul denumirilor locuinţei (*casă, căsuţă, locuinţă, clădire, imobil, căsoaie* etc. - *hotel, motel, cămin, internat, pensiune, han* etc.)

Aceste diferenţieri şi altele pe care nu le mai prezentăm conturează mai multe categorii structurale de câmpuri, care merg de la matrici clar sistematizate (numele de rudenie şi termenii cromatici) până la structuri laxe, arborescente şi schimbătoare (denumirile locuinţei, instituţiilor şi fenomenelor sonore). Prezentând mai jos, după cursul universitar coordonat de Ion Coteanu, matricele a două din aceste subansambluri, câte unui din fiecare categorie, numele de rudenie naturală şi denumirile locuinţei, observăm că ele încorporează **cuvinte polisemantice** (*nepot*[1], *nepot*[2]), **sinonime** (*mătuşă-tanti*), **antonime** (*alb-negru*) şi **hiponime** (*culoare-verde*).

Seme comune:„substantiv", „relaţie de rudenie naturală			„linie"					
			„directă"		„colaterală"			
			L_1		L_2		L_3	
			masculin	feminin	masculin	feminin	masculin	feminin
generaţie	„ascendentă"	„grad 2"	*bunic tata-mare*	*bunică mama-mare*	-	-	-	-
		„grad 1"	*tată*	*mamă*	*unchi*	*mătuşă*	*văr verişor*	*vară verişoară*
			(eu)		*frate*	*soră*	-	-
	„descendentă"	„grad 1"	*fiu*	*fiică*	*nepot*	*nepoată*$_2$	-	-
		„grad 2"	*nepot*$_1$	*nepoată*$_1$	-	-	-	-

Semne comune: „construcţie" „destinată locuinţei"		„materiale de construcţie"								
		„obişnuite"				„non-obişnuite"				
		„maniera (construcţiei)"								
		„obişnuită"	„non-obişnuită"							
			„maniera 1"	„maniera 2"	„alte maniere"	„lemn"	„pânză"	„pământ" + „stuf"	„zăpadă"	„alte materiale"
„caracterul" „durata locuirii"	"primară" „permanentă"	*clădire imobil locuinţă casă căsuţă căsoaie*	*castel palat*	*vilă*	*bloc*	*izbă*			*iglu*	*bunga-lou*
	„secundară" „temporară"	*hotel han motel cămin internat pensiune*				*cabană baracă colibă*	*cort*	*bordei*		

Denumirile locuinţei

Raporturile semantice descrise mai sus reprezintă tot atâtea modalităţi de organizare a lexicului limbii române şi, ceea ce e mai improtant, funcţionează într-o strânsă interdependenţă, formând, din aproape în aproape, o reţea de relaţii, mai densă sau mai rearefiată, de la o sferă la alta, în întreg vocabularul. Polisemantismul împânzeşte relativ nediferenţiat lexicul cu paradigme (terminologiile de specialitate fiind domeniul unde este mai puţin prezent), sinonimia se manifestă deopotrivă la cuvintele monosemantice (unde poate constitui **perechi** sau **serii**) şi la cele polisemantice (care oferă posibilitatea configurării unor **lanţuri** sau **câmpuri de expansiune** mai largi), antonimia **multiplică opozitiv** aceste structuri, hiponimia le **ierarhizează categorial**, iar toate la un loc realizează subansamblurile lexico-semantice, care se pot suprastructura în mari **arhitecturi lexicale**. În afară de această organizare coerentă şi completă, care fructifică toate tipurile posibile de raporturi, există şi o sistematizare de mai mică amploare, la care contribuie numai una sau două dintre modalităţile menţionate, întrucât acestea nu acţionează uniform în toate sferele vocabularului. Din punctul acesta de vedere, se constată chiar un fel de **complementaritate**: unde nu se manifestă o modalitate, apare o alta. Terminologiile de specialitate sunt mai puţin afectate de polisemie, omonimie şi sinonimie, dar sunt foarte propice pentru constituirea de câmpuri lexico-semantice; ca şi nomenclaturile generale, nespecializate, ale diferitelor domenii (plante, animale, culori, sunete, forme, fenomene fizice, chimice etc.), unde însă sinonimia şi antonimia apar mai rar: însuşirile, calităţile sunt foarte „favorabile" raporturilor de sinonimie şi antonimie, dar acceptă mai puţin polisemantismul sau câmpurile lexico-semantice, termenii somatici sunt frecvent polisemantici, dar nu contractează decât rar sinonimia şi antonimia.

Scanned with OKEN Scanner

S-a observat, pe bună dreptate, că unele dintre raporturile pe care le-am prezentat mai sus (hiperonimia/hiponimia şi subansamblurile lexicosemantice) aparţin mai degrabă onomasiologiei decât semasiologiei propriu-zise, întrucât rezultă dintr-o analiză centrată pe concept, cuvântul fiind trecut în planul secund. Având în vedere, însă, că onomasiologia este o parte componentă a semasiologiei şi că în realitatea lingvistică fenomenele înscrise celor două domenii funcţionează în corelaţie, am inclus aceste raporturi în galeria modalităţilor de organizare semantică a lexicului.

b. Sistematizarea formativă (etimologică)

Sistematizarea formativă (etimologică) se referă la organizarea internă a vocabularului pe latura **formei (expresiei)** cuvintelor. Referenţii denominaţi de cuvinte sunt priviţi din diverse perspective (ca obiecte, însuşiri, acţiuni, caracteristici etc.), rezultatul lexical al unui astfel de proces fiind categoriile lexicogramaticale (substantive, adjective, verbe, adverbe etc.). În cea mai mare parte a cazurilor, cuvintele aparţinând diferitelor astfel de categorii care privesc acelaşi referent sunt formate de la o singură unitate lexicală, prin adăugarea unor indici formali (în general **sufixe**). Exemple: *prieten, prietenos, prieteneşte, a (se) împrieteni* Nuanţele semantice ale conţinutului de bază (mărimea, agentul, repetiţia, opoziţia etc.) pot fi realizate prin aportul acestor **mijloace formale**, care, în timp s-au constituit într-un adevărat **sistem de formare a cuvintelor**.

Din această perspectivă, vocabularul limbii române poate fi împărţit în **cuvinte primare**, care nu au la bază alte unităţi, şi **cuvinte formate** de la acestea prin diverse mijloace constitutive. Bineînţeles că nu toate cuvintele primare au devenit cuvinte-bază pentru derivate şi compuse, dar cele care nu au dobândit acest statut sunt foarte puţine. Marea majoritate a unităţilor lexicale ale limbii române se află într-o ierarhie formativă, morfematică, pe de o parte pe linia cuvântului-bază (în aşa-numita **familie lexicală**), pe de altă parte pe linia **procedeului formal** (derivare, compunere, conversiune).

Ambele ierarhii au la bază **structura morfematică** a cuvântului, formată din **rădăcină** sau **radical** (elementul autonom, stabil al cuvântului, care este şi purtătorul principal al conţinutului său semantic), **afixe** (particule adăugate la începutul sau la sfârşitul rădăcinii, pentru a forma un cuvânt nou, cu un conţinut modificat, în sensul aportului semantic al afixului, faţă de cuvâtul-bază) şi componentele gramaticale (**sufixe** şi **desinenţe**). Exemplu: în cuvântul *întăritură*, secvenţa *-tăr-* (provenită prin alternanţă din cuvântul *tare*) este rădăcină, *în-* şi *-itură* sunt afixe (primul **prefix**, al doilea **sufix**). Prima structurare porneşte de la rădăcină, cea de-a doua de la afixe (componenetele gramaticale nu au relevanţă în lexicologie).

Familiile lexicale sunt grupuri de cuvinte formate, prin diverse procedee formative (derivare, compunere, schimbarea valorii gramaticale), de la acelaşi cuvânt-bază. De exemplu, familia lexicală a cuvântului *(a) cânta* cuprinde unităţile *cântare, cântăreţ, încânta, descânta, descântare, cânt, încântare, încântat*. Evident, familia de cuvinte este o formă de sistematizare a vocabularului. În jurul cuvântului-bază se organizează un microsistem, elementul comun fiind rădăcina (şi sensul primar care-i corespunde), iar elementele diferenţiatoare - afixele (respectiv sensurile induse de acestea). Rezultă că un cuvânt face parte dintr-o singură familie lexicală (excepţie: cuvintele compuse care fac parte din familiile lexicale ale tuturor componentelor: *floarea-soarelui* intră atât în familia cuvântului *floare*, cât şi în cea a cuvântului

Scanned with OKEN Scanner

soare), iar formanţii derivativi se regăsesc într-un număr mare de familii lexicale. Pe de altă parte, o familie lexicală cuprinde diverşi formanţi, precum şi diverse părţi de vorbire rezultate din combinarea acestora cu rădăcina.

Lexicologii au acordat mai puţină importanţă cuvintelor primare, care reprezintă bazele formative ale familiilor de cuvinte, considerându-le, probabil, elemente pasive, inerte, în raport cu formanţii derivativi, care sunt mobili, activi. Evident, însă, că termenii-bază au un rol important în selectarea formanţilor împreună cu care constituie cuvinte noi, fapt dovedit de diferenţele mari între acestea cu privire la numărul şi diversitatea derivatelor. Studierea cuvintelor primare poate constitui, aşadar, o problemă de lexicologie sincronică, chiar dacă, aşa cum vom vedea, referirile diacronice sunt frecvente.

b.1. ***Cuvintele primare*** sunt cuvintele care nu pot fi descompuse în componente lexicale în limba română, fiind, deci, inanalizabile lexical. Ele se împart, din punctul de vedere al provenienţei, în două mari categorii: **elemente moştenite** şi **elemente împrumutate**. Acestea din urmă, numite şi **împrumuturi**, sunt considerate în lucrările de lexicologie **mijlocul extern de îmbogăţire a vocabularului**, accentuând pe efectul nemijlocit al intrării lor în limbă, care este amplificarea numărului de unităţi lexicale. Nu este de neglijat nici faptul că aceste cuvinte vor deveni baze de derivare ce vor duce la formarea, pe teren românesc, de noi termeni. Într-o optică sincronică, procesul poate fi denumit **înnoire** sau **restructurare** semantică, relevându-se, astfel, reorganizările lexicale determinate de achiziţia de noi cuvinte: **dispariţia, specializarea** sau **dislocarea** unor entităţi vechi (ca urmare a concurenţei sinonimice sau a ambiguităţii omonimice). Includerea în una sau alta din aceste categorii de provenineţă a cuvintelor identificate ca neanalizabile în româneşte se face în urma cercetării etimologice a cuvintelor respective. Apartenenţa la una dintre categorii (şi la o anumită subcategorie a acesteia) are corespondenţe în amploarea şi diversitatea familiei lexicale a termenului vizat (principala corelaţie arată directa proporţionalitate între vechimea stratului etimologic şi bogăţia familiilor lexicale ale membrilor săi). Astfel, etimologia, care e un proces diacronic, se dovedeşte a fi corelată cu structura, care este un fapt sincronic.

Înainte de a prezenta pe scurt clasele etimologice ale vocabularului românesc şi implicaţiile lor în organizarea lexicală, este necesar să facem câteva referiri la **analiza etimologică**. Aceasta presupune două etape distincte: **proba etimologiei interne** şi **proba etimologiei aloglote** sau **externe** (provenienţei din altă limbă), desfăşurate, din raţiuni metodologice, în această ordine. **Proba etimologiei interne** este de fapt o analiză morfonematică, având ca scop stabilirea eventualilor formanţi afixali româneşti. Dacă în urma unei astfel de examinări rezultă existenţa unui prefix sau a unui sufix românesc (susţinut inclusiv semantic), cuvântul respectiv se dovedeşte a fi format în limba română. Este cazul unor cuvinte ca *măsuţă, căsoaie, studenţime, veselie, fierar, nebănuit, desface* etc. (în care se recunosc afixele *-uţă, -oaie, -ime, -ie, -ar, ne-, -it, des-* şi sensurile induse de acestea). Demersul este uşurat de comparaţia cu alte cuvinte din familia sa lexicală (exemplu: *reface, preface, făcut, făcătură, prefăcut, refăcut* et.) sau care sunt formate cu acelaşi sufix (*căsuţă, drăguţă, teleguţă, băbuţă, bărbuţă, văcuţă* etc.) Dificultatea cea mai frecventă a acestei probe constă în delimitarea situaţiilor când un derivat este format în româneşte de la un cuvânt împrumutat sau când este împrumutat ca derivat din limba respectivă (în situaţiile în care sufixul românesc este omonim şi sinonim cu sufixul

Scanned with OKEN Scanner

din limba-sursă). De exemplu, dacă *afacerism, gândirism, paşoptism* sunt sigur formaţii interne cu sufixul *-ism* (cuvintele de bază fiind româneşti), iar *dadaism, romantism, simbolism* sunt sigur împrumuturi din franceză (unde li se cunoaşte bine „certificatul" de naştere), *liberalism, diletantism, conservatorism* pot fi, din punct de vedere lingvistic, explicate atât prin formanţi româneşti (cuvintele de bază şi sufixul), cât şi prin formanţii limbii franceze (de unde au provenit de fapt şi cuvintele de bază în limba română). Hotărâtoare în aceste situaţii este analiza extralingvistică (perioada şi textele primelor atestări, integrarea în fluxuri de influenţă culturală etc.). În cazul lui *dezbate*, forma ar justifica etimologia internă (omologul francez fiind *débattre*), iar sensul etimologia franceză. Specialiştii au stabilit că e un împrumut (sensul e decisiv în acest caz) modelat formal după alte cuvinte româneşti cu aceeaşi structură morfematică: *dezlega, descoperi, desface* etc. În alte situaţii, apar radicale diferite ale aceluiaşi cuvânt-bază: *om (omuleţ, omuşor, omoi), oamen- (omenos, omeneşte, omenie, omenire* etc.).

Dificultăţile prezentate nu sunt singurele şi nici cele mai mari. Credem însă că sunt suficiente pentru a oferi o imagine asupra acestui gen de analiză.

Proba etimologiei aloglote (proba împrumutului) este mult mai complicată şi nu ne propunem s-o detaliem, cu atât mai mult cu cât ea este legată mai mult de gramatica istorică decât de descrierea sincronică a limbii. Vom preciza numai că descendenţa cuvântului dintr-un etimon preromânesc (latin, de substrat) sau neromânesc (dintr-o limbă străină deci) trebuie demonstrată prin justificarea evoluţiei formale (aşa-numitele legi fonetice, în conformitate cu care au avut loc transformările expresiei cuvântului la trecerea din limba sursă în limba română sau pe parcursul funcţionării în sistemul lingvistic românesc) şi a celei semantice (restrângeri, extensiuni, înnobilări, deprecieri; concretizări, abstractizări; transformări etc.). Un exemplu foarte simplu: *poartă* a putut proveni din lat. *porta* întrucât *o* aflat sub accent şi urmat de o silabă care conţine un *a (ă)* s-a diftongat în *oa* (ca în *noctem* > *noapte*), iar *a* neaccentuat s-a transformat în *ă* (ca în *sera* > *seară*); evoluţia de la sensul „uşă" la cel de „loc de acces în curte" este o restrângere (specializare) semantică întâlnită în multe alte cazuri similare (exemplu: *civitas* „oraş" a devenit în română *cetate* „oraş fortificat"). Complicaţiile analizei etimologice sunt numeroase şi diverse: legile fonetice au numeroase excepţii, acţionează numai în anumite limite de timp, sunt perturbate de tot felul de analogii, contaminări, etimologii populare, apar soluţii etimologice multiple (şi la fel de plauzibile) pentru acelaşi cuvânt etc. Pe noi ne interesează însă rezultatul, care face posibilă gruparea pe limbi de provenienţă a cuvintelor care nu s-au format în româneşte şi care sunt, deci, cuvinte primare (putând fi sau, mai rar, să nu fie cuvinte-bază).

În urma cercetării etimologice a vocabularului românesc, au fost stabilite următoarele categorii lexicale:

- **Cuvinte moştenite** (latineşti, dacice)
- **Cuvinte împrumutate** (slave, maghiare, turceşti, franţuzeşti, latine savante etc.)
- **Cuvinte formate în limba română**
- **Cuvinte cu etimologie necunoscută.**

Vom trece în revistă aceste categorii, din perspectiva consecinţelor pentru limba actuală a apartenenţei cuvintelor la una dintre ele.

b.1.1. Cuvintele moştenite sunt prezente în limba română încă de la originile acesteia, fiind transmise de strămoşii noştri romani şi daci. Ele sunt, aşadar, grupate în: elemente moştenite din latină şi elemente autohtone (sau de substrat), moştenite din limba dacă.

Scanned with OKEN Scanner

b.1.1.1 ***Cuvintele moştenite din latină*** reprezintă esenţa vocabularului românesc. Faptul a fost demonstrat în mai multe moduri. Statistic, elementele moştenite din latină reprezintă 20 - 35 % din ansamblul nediferenţiat al vocabularului (în funcţie de corpusul supus analizei), procent care, însă, urcă în circulaţie (frecvenţa în diverse categorii de texte) la 74 %, reprezentând fondul lexical cu cel mai înalt indice de frecvenţă din întreg lexicul. În cadrul vocabularului de bază, cuvintele de origine latină deţin 60 %, ceea ce arată valoarea lor calitativă. Importantă ni se pare constatarea că fiecare din aceste elemente stă la baza, în medie, a 4,4 cuvinte formate, prin derivare şi compunere, pe teren românesc, evidenţiind vitalitatea sa deosebită. În felul acesta, cuvintele de origine latină devin nucleul din care se formează familii, serii, ansambluri lexicale în domeniile esenţiale ale vieţii. Dăm, ca exemple, numai câteva cuvinte-bază de sorginte latină din câmpurile: corp omenesc (*ochi, cap, om, mână, gură*), familie (*tată, mamă, frate, soră, fiu, fiică, nepot, văr*), acţiuni cotidiene (*a mânca, a bea, a face, a fi, a avea, a auzi, a vedea, a merge, a veni, a scrie, a vorbi, a se spăla, a muri*), agricultură (*câmp, a ara, a semăna, a culege, grâu, spic, orz*), creşterea vitelor (*cal, vacă, bou, vită, iapă, oaie, miel, păstor, berbece, lână*), alimente (*pâine, sare, apă, lapte, carne, făină, ceapă, varză, vin*), culori (*alb, negru, roşu, verde*), însuşiri fizice şi morale (*bun, rău, frumos, lung, înalt, gras, blând, aspru*), terminologie militară (*armă, luptă, bătaie, apărare*).

b.1.1.2 ***Cuvinte moştenite din limba dacă (autohtone, de substrat.)*** Numărul lor este foarte mic, oscilând, în funcţie de gradul de probabilitate etimologică, între 70 şi 200. Vitalitatea lor este însă apreciabilă, depăşind chiar pe cea a elemtelor latine: fiecare cuvânt de origine autohtonă are în medie 4,7 descendenţi formaţi, prin derivare şi compunere, în limba română. Domeniile în care se întâlnesc cel mai frecvent aceşti termeni sunt: corpul uman (*burtă, buză, ceafă, grumaz*), relaţii de familie (*copil, mire, moş*), locuinţa şi aşezarea (*argea, colibă, gard*), păstoritul (*baci, brânză, fluier, mânz, murg, ţap, urdă*), animale şi plante sălbatice (*cioară, pupăză, viezure, zimbru, brusture, brad, gorun*), forme de relief (*ciucă, dâmb, mal, măgură, pârâu*).

b.1.2 ***Cuvintele împrumutate*** sunt cuvintele preluate de română din alte limbi, în urma contactului lingvistic direct între populaţia românească şi populaţiile vorbitoare ale limbilor respective, sau prin influenţa culturală. Limbile care au împrumutat românei elemente lexicale sunt multe (**greaca veche, slava veche, maghiara, cumana, pecenega, latina savantă, neogreaca, turca, sârbocroata, bulgara, polona, ucraineana, rusa, italiana, franceza, germana, engleza** ş.a.), dar influenţele importante, cantitativ şi calitativ, sunt câteva. Le prezentăm, în continuare, sintetic.

b.1.2.1 ***Împrumuturile slave vechi*** reprezintă cea mai importantă influenţă exercitată asupra limbii române, atât în ceea ce priveşte ponderea cantitativă (circa 5 %), cât şi în ceea ce priveşte productivitatea (fiecare cuvânt producând, în medie, câte 2,5 descendenţi pe teren românesc). Cel mai vechi strat al împrumuturilor slave cuprinde elemente intrate în limba română pe cale populară, în cadrul convieţuirii poporului român cu populaţiile vechi slave care au migrat şi s-au aşezat în teritoriile noastre (începând cu secolul al VII-lea). Câmpurile lexicale în care se găsesc aceste cuvinte şi descendenţii lor sunt diverse: agricultură (*plug, brazdă, ogor, sădi, snop*), calităţi şi defecte (*blajin, destoinic, dârz, gârbov, nătâng, smead*), nume de animale domestice şi sălbatice (*bivol, cârtiţă, dihor, râs, veveriţă*), amenajări şi isntrumente

Scanned with OKEN Scanner

casnice (*daltă, grajd, nicovală, pivniţă, ţeavă, zăvor*), armată (*război, sabie, puşcă, steag, strajă, tabără, trâmbiţă*) etc. O altă categorie de elemente slvae au intrat mai târziu în limba română (după secolul X), pe cale cultă, prin intermediul administraţiei şi bisericii (în care slava era limbă oficială). Se mai numesc elemente **slavone**: *apostol, candelă, cazanie, călugăr, citi, duhovnic, hram, icoană, letopiseţ, mitropolit, pomelnic, psalm, stareţ, voievod, zapis.*

Diversitatea împrumuturilor slave se observă şi în legătură cu gruparea lor lexico-gramaticală, acestea fiind îndeosebi **substantive** (*babă, colţ, glas, grădină, izvor, muncă, vârstă, vrăjmaş*), **adjective** (*bogat, bolnav, drag, lacom, mândru, sărac, scump, vesel, voinic*) şi **verbe** (*a clădi, a croi, a dobândi, a dovedi, a grăi, a greşi, a hrăni, a lovi, a opri, a păzi, a porunci, a sfârşi, a trăi*).

Cele două categorii de împrumturi slave au dus la apariţia unor **dublete etimologice**, acelaşi cuvânt intrând de mai multe ori, în epoci diferite şi pe filiere diferite, în limba română, unde a dat descendenţi diverşi. Exemplu: *a sfârşi* şi *a săvârşi.*

b.1.2.2 ***Împrumuturile maghiare*** au intrat în limba română în urma convieţuirii românilor cu maghiarii în Transilvania. Cea mai mare parte a acestora are un caracter regional (*bai* „necaz", *bolund* „nebun", *făgădău* „cârciumă", *gealău* „rindea"). Unele au devenit populare (deci răspândite în întreg teritoriul românesc (*alean, imaş, cătană, fedeleş*). Iar altele, cele mai importante, au reuşit să pătrundă în limba literară (prin osmoza elementelor dialectale ardeleneşti în fondul lexical unitar românesc). Acestea denumesc: aspecte de organizare administrativă (*aprod, uric, dijmă, hotar, locui, oraş*), comerţ şi industrie (*ban, a cheltui, meşter, vamă*). Pot fi: substantive (*belşug, chin, chip, fel, gazdă, labă, lacăt*), adjective (*beteag, gingaş, uriaş, viclean*), verbe (*a bănui, a făgădui, a îngădui, a tăgădui, a tămădui*). Româna a luat din maghiară şi câteva sufixe, în prezent neproductive: *-şug (meşteşug), -şag (rămăşag), -ău (ferăstrău).*

b.1.2.3 ***Împrumuturile turceşti*** au pătruns în limba română în perioada veche (începând cu secolul al XVI-lea şi continuând până în secolul al XVIII-lea), atât prin contactul direct, pe calea comerţului şi a organizării adinistrative, cât şi pe filieră culturală. Fiind majoritatea termeni militari, administrativi, privind îmbrăcămintea, au fost marginalizaţi sau chiar înlăturaţi o dată cu ieşirea ţărilor române de sub influenţa turcească. S-au păstrat, totuşi, un număr suficient, pentru a da o anumită tentă de culoare vocabularului românesc, îndeosebi în domeniile: alimentaţiei (*cafea, caşcaval, chiftea, ciorbă, ghiveci, halva, iaurt, mezel, musaca, pilaf, rahat, sarma, telemea*), materiale şi meserii (*bidinea, burghiu, cazma, chenar, dulgher, duşumea, pingea*), faună şi floră (*calcan, catâr, arpagic, dovleac, dud, lalea, zambilă*), substantive abstracte (*berechet, hal, naz, tabiet, tertip*), adverbe (*barem, başca, doldora, geaba*), interjecţii (*bre!, haide!, halal!*).

Productivitatea cuvintelor de origine turcească este foarte scăzută (în medie 0,74 descendenţi pentru fiecare termen), deşi unele turcisme au reuşit să intre chiar în lexicul de bază actual: *chirie, cântar, duşumea, hal, murdar, soi.* Cele câteva sufixe de origine turcă (*-giu: barcagiu, -liu: hazliu; -lâc: savantlâc*) sunt astăzi pasive.

b.1.2.4 ***Împrumuturile greceşti*** au şi o generaţie foarte veche, bizantină (aparţinând secolelor XII-XV), dar aceasta e redusă şi greu de distins de unele dintre împrumuturile slave vechi (luate de slavă, la rândul ei, din greaca bisericească). Exemple: *arhiereu, arhimandrit, catapeteasmă, ctitor, egumen, evanghelie, mănăstire, paraclis,*

Scanned with OKEN Scanner

parastas, patriarh. Mai bine reprezentată este generaţia mai nouă, a împrumuturilor din neogreacă, active în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea şi prima parte a secolului al XIX-lea. În perioada fanariotă a fost o adevărată modă a limbii greceşti (se înfiinţaseră şcoli în limba greacă, administraţia şi religia foloseau intens această limbă), care crease chiar un fel de **jargon grecizant** şi care, ca orice modă, a trecut, lăsând însă urme în lexicul românesc. Cea mai mare parte a împrumuturilor a folosit calea cultă (*epitrop, partidă, caligrafie, catagrafie, tipografie),* dar sunt şi cuvinte intrate pe filiera popular-familiară (*taifas, sindrofie, lefter, a se fandosi*)

În câteva domenii există infiltrări de grup ale cuvintelor neogreceşti: viaţa socială şi individuală (*agale, ananghie, anapoda, ipocrizie, mutră, nostim, orfan, plic, politicos, protipendadă, simandicos*); medicină (*cangrenă, flegmă, lăuză, mamoş, molimă, molipsitor, tifos*), comerţ (*agonisi, costisitor, fidea, misit, portocală, prosop, saltea, scrumbie)*; viaţa politică, religioasă, culturală (*anarhie, catagrafie, partidă, aghiazmă, amvon, tagmă, agramat, dascăl, teatru*), meserii (*calapod, igrasie, ipsos, mistrie, sculă*).

b.1.2.5 ***Împrumuturi neologice*** sunt cuvintele intrate în limba română din diverse limbi după primele decenii ale secolului al XIX-lea, când începe perioada modernă a culturii române. Precizăm că termenul **neologism** are cel puţin trei accepţiuni diferite ca grad de cuprindere: „cuvintele noi (împrumutate sau create în româneşte) apărute în perioada modernă a culturii române" (neologic fiind parţial sinonim cu modern); „orice cuvânt nemoştenit" (în felul acesta, inclusiv împrumuturile slavone au fost la vremea lor neologisme); „cuvinte intrate de curând în limbă şi, de regulă, încă neintegrate complet fonetic şi gramatical" (aceste elemente se mai numesc **cuvinte recente** şi au fost tratate de noi la capitolele privind **ierarhizarea prin uz** a vocabularului).

Cea mai răspândită este prima accepţiune, pe care o avem şi noi în vedere în secvenţa de faţă. Ea se impune mai ales întrucât neologismele (ultimelor două secole) s-au opus şi au scos din uz sau au transformat în arhaisme cuvinte mai vechi, contrastând deci concret cu lexicul tradiţional. Exemple: *persoană* sau *individ* s-au opus lui *ipochimen, curier* sau *mesager* au luat locul lui *olac;* s-a zis *ordin, comandă, decret* în loc de *ucaz* etc.

O caracteristică a neologismelor este proveniența simultană din mai multe surse, ceea ce face ca în acest sector **etimologia multiplă** să apară frecvent. De aceea am considerat oportună gruparea împrumuturilor pe familii mai largi, cum este cea latino-romanică

Împrumuturile latino-romanice sunt foarte importante din mai multe puncte de vedere: domină câmpul influenţelor lexicale externe ale limbii române din ultimele două secole (perioadă care coincide cu epoca sa modernă); pătrunderea lor în limba română a îmbogăţit, modernizat (occidentalizat) şi, mai ales, relatinizat lexicul, cu atât mai mult cu cât ele au luat locul unor împrumuturi mai vechi de origine slavă, maghiară, turcească, grecească; fluxul masiv de cuvinte latine savante şi romanice (franceze şi italiene) au creat modele formative uşor de imitat apoi de limba română (în virtutea similarităţii structurale) pentru formarea de cuvinte noi; terminologia ştiinţifico-tehnică românească, în formare în această perioadă, este preponderent latino-romanică şi, prin formaţiile interne, după model romanic, românească, având un nivel apreciabil de rigoare şi coerenţă. Amploarea împrumuturilor latino-romanice este mare. Numărul cuvintelor pe care le cuprinde poate ajunge la 40 - 50 de mii (ceea ce depăşeşte 30 % din vocabularul românesc actual). Ele sunt răspândite în

Scanned with OKEN Scanner

toate sferele lexicale. În numeroase cazuri, au înlăturat din limbă cuvinte mai vechi de altă origine (vezi *cinovnic - funcţionar; doclad - raport, referat; diată - testament*). În şi mai multe cazuri, însă, funcţionează alături de sinonime moştenite sau împrumutate (eventual create) anterior, îmbogăţind şi nuanţând lexicul românesc (sinonimia fiind parţială, se manifestă specializarea semantică a partenerilor din perechile menţionate). Iată câteva exemple de dublete sinonimice (termenul vechi este primul): **substantivale** (*amănunt-detaliu, belşug - abundenţă, biruinţă - victorie, ceas - oră, cinste - onestitate, dovadă - argument, glas - voce, graniţă - frontieră, împrejurare - circumstanţă, jertfă - sacrificiu, noroc - şansă, părere - opinie, prilej - ocazie, soartă - destin, tavan - plafon, urmaş - succesor, zugrav - pictor*), **adjectivale** (*adânc - profund, ceresc - celest, cinstit - onest, credincios - fidel, lacom - avid, pământesc - terestru, sigur - cert, veşnic - etern*), **verbale** (*bănui - suspecta, căi - regreta, dărâma - demola, începe - debuta, înfăptui - realiza, oglindi - reflecta, pedepsi - sancţiona, sfârşi - termina, şovăi - ezita*).

Problema sinonimiei între cuvinte tradiţionale şi termeni neologici este mai complicată, întrucât intervin şi alte aspecte: polisemantismul (sinonimia privind numai unul din sensurile cuvintelor polisemantice: *sursă* este sinonim cu *izvor*, dar nu cu sensul acestuia de „loc de ieşire din pământ al apei"), seriile sinonimice (*învoială* este sinonim cu *acord*, dar şi cu *aranjament, contract, convenţie, pact* etc.), sinonimia cu unităţi frazeologice (*a băga de seamă - a observa, a face rost - a procura*), perechile sinonimice pe familii lexicale (*prieten - amic, prietenie - amiciţie, prietenos - amical*).

Împrumuturile latino-romanice pot fi distribuite în mare parte după limba de proveniență: **latina savantă** (foarte activi fiind reprezentanţii Scolii Ardelene şi cei ai curentului latinist: *ambigen, aproba, colocviu, dormitor, insulă, pictor, rege, tezaur*), **franceza**, care are cea mai mare contribuţie şi cea mai lungă extensiune în timp (*abajur, abandona, abdica, antet, automobil, balet, bec, bacalaureat, certificat, cinema, coafor, convoi, debut, efect, influenţă, constituţie, persoană, inventar, decret, parfum, faleză, fular, lizieră, mercerie, pension, sergent, totalitarism, xenofobie*), **italiana**, activă îndeosebi în domeniile artelor, financiar-bancar, arhitectură etc. (*adagio, allegro, arpegiu, acont, agenţie, bariton, bancă, bilanţ, bassorelief, chitară, contabil, calcio-vecchio, capodoperă, fisc, operă, partitură, scadenţă, teracotă, valută*).

Operaţia este însă destul de complicată. Unele elemente împrumutate din latina savantă pot fi explicate şi printr-o limbă modernă (care le-a luat din latină): *afecţiune* (fr.), *principiu* (it.), *planiglob* (germ.), *artilerie* (rusă). Altele pot fi explicate formal prin latină, iar semantic prin altă limbă, de regulă franceza (*efect, impozit, spirit, virtute*). Din franceză au fost împrumutate şi foarte multe unităţi frazeologice, direct (*bal mascat, cordon sanitar, critic literar, director general, forţă motrice, jurnal de bord, placă turnantă*) sau prin calc (imitaţie): *apă de toaletă* (fr. *eau de toilette*), *diabet zaharat* (< fr. *diabet sucré*), *piatră unghiulară* (fr. *pierre angulaire*). Limba română, după ce a dobândit din franceză modele formative, numeroase cuvinte primare şi unele sufixe, a creat derivate care „par„ de origine franceză, dar nu au existat niciodată în această limbă. Sunt aşa-numitele **pseudo-franţuzisme:** *angrosist, dirijor, elogia, jurnalist, hidrofor, longeviv, riscant, şantajist, a şofa*.

Ca urmare a multiplelor dificultăţi de a distinge, mai ales în cazul terminologiilor ştiinţifice, influenţele diverselor limbi, pentru această categorie lexicală se acceptă frecvent etimologia multiplă (proveniența din două sau mai multe limbi). Câteva

Scanned with OKEN Scanner

exemple (în paranteză sunt precizate limbile): *cauză* (l.,fr.), *educaţie* (fr.,l.), *observaţie* (germ.,fr.,l.), *antipod* (l.,it.,fr.), *busolă* (ngr.,it.,fr.,germ.), *continent* (l.,ngr.,it.,fr.), *hartă* (ngr.,l.,it.,rusă,fr.), *pendul* (it.,l.,germ.,fr.), *prismă* (ngr.,l.,germ., fr.), *ganglion* (l.,fr.,it.), *prostată* (l.,fr.,ngr.), *veneric* (l.,germ.,rusă).

Împrumuturile germanice sunt întâlnite îndeosebi în dialectele din Transilvania, iar în limba literară cunosc o concentrare mai mare în terminologia tehnico-ştiinţifică. Exemple: *bliţ, boiler, duză, fasung, gater, matriţă, rolă, şaibă, şalter, şină, valţ, ventil*. Foarte multe din germanismele prezente în română sunt cuvinte compuse (scrise însă şi tratate în română ca termeni simpli): *abţibild, bormaşină, capelmaistru, electrobuz, glaspapir, glasvand, hinterland, laitmotiv, mişmaş, rucsac*. Greu de distins sunt cele care au componente (rădăcini şi/sau sufixe) provenite din latină: *laborant, recenzent, repetent, unicat, agentură, corectură, nomenclatură*.

Împrumuturile englezeşti sunt mai noi, dar destul de numeroase şi active. Unele au putut intra prin filieră franceză: *biftec, dancing, picup, smoching, spicher*. Cele mai multe sunt însă preluate din lexicul internaţional, dominat în ultimele decenii de anglo-americană. Domeniile preferate sunt sportul (*baschet, bawling, corner, dribling, finiş, fotbal, gol, handicap, henţ, meci, pressing, ring, set, start*), cultura, arta şi tehnica (*blugi, jazz, mass-media, display, motel, radar, show, hobby, disc-jokey*).

Împrumuturile neologice, indiferent că sunt mai numeroase (cum e cazul celor latino-romanice) sau mai puţin numeroase au un grad de productivitate mai redus (având sub 0,5 descendenţi în medie pe o unitate, cu excepţia împrumuturilor latino-savante, la care indicele este de 0,6). Diferenţa mare de productivitate faţă de împrumuturile mai vechi (cu 2-3 descendenţi pe cuvânt) şi de cuvintele moştenite (4-5 descendenţi) se datoreşte, pe de o parte, numărului mic de formanţi activi astăzi în comparaţie cu cei care au funcţionat de-a lungul istoriei limbii române (şi de care au profitat elementele lexicale vechi), iar pe de altă parte luptei dificile pe care trebuie s-o poarte cu concurenţii lor tradiţionali, care au ajuns deja familii puternice, largi (şi pe care, probabil, din această cauză n-au reuşit să-i înlăture).

De pildă, *a consolida* are în familie numai 4 membri (*consolidare, consolidat, neconsolidat, reconsolidat*), pe când concurentul său tradiţional *a întări* dispune de o adevărată „armată" în familia sa lexicală: *tare, tărie, tăritură, întăritură, tăricel, neîntărit, reîntărit, întăritor, reîntăritor, neîntăritor*.

b.2. Formarea cuvintelor în limba română s-a constituit ca un domeniu lexical de sine stătător, al cărui obiect îl reprezintă studierea mecanismului prin care limba română creează, pornind de la cuvintele primare de care dispune şi folosind diverse procedee şi formanţi, cuvinte noi. Acestea sunt deci cuvintele formate pe terenul limbii române (sau, cum se mai spune, prin **mijloace interne de îmbogăţire a vocabularului**.) Ponderea lor este mai mare decât ne-am putea aştepta, lucru firesc, însă, dacă avem în vedere că fiecare cuvânt moştenit sau împrumutat în perioada veche (anterior secolului al XIX-lea) are în medie 2-4 descendenţi creaţi pe teren românesc. Într-adevăr, circa o cincime din vocabularul limbii române literare este constituit din cuvinte formate în româneşte. Este adevărat, însă, că frecvenţa lor este mai redusă decât a elementelor moştenite (de exemplu, dacă ponderea acestora creşte în circulaţie de peste două ori, procentul formaţiilor româneşti scade în circulaţie de aproape trei ori, coborând la 8 %).

Împreună cu elementele moştenite din latină şi cu împrumuturile latino-roma...ice, reprezintă 90 % din lexicul românesc literar, ponderea în circulaţie depăşind 95 %. Varianta cultă actuală a vocabularului limbii române are, aşadar, un puternic specific

Scanned with OKEN Scanner

romanic, mai pronunţat decât cel al lexicului global (unde elementele alogene neromanice depăşesc o cincime).

Formarea cuvintelor, în principal prin **derivare** şi **compunere**, are un caracter sistematic comparabil cu cel al gramaticii. Având în vedere că derivarea cu sufixe, care este procedeul cel mai prolific, se aseamănă foarte mult cu flexiunea gramaticală (adăugarea de morfeme în partea finală a cuvintelor), unii specialişti consideră acest capitol ca parte a morfologiei. Cum rezultatele acţiunii procedeelor formative se concretizează în noi unităţi lexicale (nu forme flexionare ale aceluiaşi cuvânt, ca în cazul morfemelor), credem că formarea cuvintelor este în primul rând o problemă de lexicologie.

Fără a mai relua discutarea **familiei lexicale**, ca modalitate de structurare în jurul cuvântului-bază a cuvintelor formate prin diferite procedee de la acesta, trecem la descrierea mecanismului de creare a cuvintelor noi în limba română.

Procedeele de formare înscrise acestui mecanism sunt: **derivarea, compunerea, conversiunea** (pe care unii specialişti o consideră o subcategorie a derivării). Se adaugă, ca un mijloc mixt (intern prin o parte sau prin toţi componenţii şi extern prin modelul structural), **calcul lingvistic**, pe care-l vom trata separat.

b.2.1 ***Derivarea*** este pricipalul procedeu de formare a cuvintelor în limba română. Constă în adăugarea la **rădăcină**, sau **radical** (partea fixă, stabilă, autonomă din cuvintele unei familii) a unor particule neautonome, numite **afixe**, care, schimbând sensul cuvântului-bază, determină constituirea unor unităţi lexicale diferite de bază. De exemplu, din cuvântul *lucru* se extrage rădăcina *lucr-*, de la care pot fi derivate alte cuvinte prin adăugarea afixelor *pre-, -ne, -a, -(a)re, - (a)t, -(ă)tură (prelucra, nelucrat, lucrare, lucrat, prelucrat, lucrătură, neprelucrat*). Particulele puse înaintea rădăcinii se numesc *prefixe* (în cazul nostru: *pre-, ne-*), iar cele puse după rădăcină se numesc *sufixe*. Există şi o categorie, pe care nu toţi lexicologii o recunosc pentru limba română, **interfixele** (considerând-o o varietate a sufixelor sau o dezvoltare a temelor). Partea fixă din formele flexionare ale unui cuvânt (deci rădăcina împreună cu afixele sale) constituie **tema** cuvântului respectiv (unii specialişti o numesc **radical**, deosebind aşadar acest termen de rădăcină). De exemplu, tema cuvântului *prelucra* este *prelucr-* (ea se regăseşte în toate formele flexionare: *prelucrezi, prelucrăm, prelucrând* etc.).

Menţionăm că, în cadrul rădăcinii pot apărea pe parcursul flexiunii schimbări datorate **alternanţelor fonetice** (exemple: *şcoală-şcoli, desfăşura-desfăşor-desfăşoară*). Acestea nu au însă nici sursă, nici efecte lexicale. **Cuvântul-bază** nu coincide întotdeauna cu cuvântul primar. Baza termenului *prelucrare* este un derivat, *prelucra* (nu mai discutăm că unele cuvinte primare în româneşte pot fi derivate sau compuse în limbile de origine: *deplasabil* în franceză, *patvagon* din germană).

Deosebirea între **derivarea cu prefixe (prefixaţia** cum se mai numeşte) şi **derivarea cu sufixe (sufixaţia)** nu se reduce la poziţia în raport cu radicalul. Prefixele, de exemplu, nu determină eliminarea desinenţelor, adăugându-se, de fapt, cuvântului, nu radicalului. De asemenea, nu schimbă partea de vorbire a bazei. Aceste deosebiri şi altele fac pe unii specialişti să apropie prefixaţia mai mult de compunere decât de derivare sau s-o considere o categorie de sine stătătoare.

În funcţie de **formanţii** folosiţi, derivarea este: **cu sufixe**, **regresivă** (obţinută prin îndepărtarea sufixelor din cuvântul-bază), **cu prefixe** şi **parasintetică** (cu prefixe şi cu sufixe).

Scanned with OKEN Scanner

b.2.1.1 Derivarea cu sufixe. Clase semantice. Derivarea cu sufixe are un câmp de acţiune foarte larg în limba română, mai ales că dispune de un inventar de sufixe foarte extins (peste 600). Fiind foarte activă în limba română din cele mai vechi perioade ale ei, în prezent nu e întotdeauna uşor să se delimiteze derivatele de baza din care s-au format. Situaţiile sunt foarte diverse: - baza a dispărut din uz (*pieziş* este format de la un vechi *piez*) sau e cunoscută numai în anumite dialecte (*brutar* vine de la un ardelenism de origine săsească *brut* „pâine"); - baza este una din formele flexionare ale cuvântului (*colţuros* are la bază pluralul *colţuri*); - baza e un derivat, un compus sau o sintagmă (*crezământ* < *crez* < *crezare* < *crede; întruni* < *într-un; întruchipa* < *într-un chip*). Confuzii pot determina cuvintele împrumutate ca derivate din alte limbi, care se deosebesc foarte puţin, formal sau semantic, de posibilele derivate româneşti de la bazele omonime cu cele din limba de origine (*virtuos* nu poate fi explicat fonetic din *virtute+-os; înrâuri* este numai în aparenţă *în-+râuri+-i*, pentru că semantic nu poate fi motivat decât ca un calc după germ. *beeinflussen*).

Sufixele sunt nu numai numeroase în limba română, ci şi diverse. După formă, sunt: **simple** (când nu se combină cu altele: *băieţel*) şi **compuse** (când sunt alcătuite din mai multe sufixe simple: *păt-uc-el*). În funcţie de categoria lexicogramaticală a cuvântului-bază, sunt: **denominale** (adăugate la tulpina unui nume, deci unui substantiv: *casă* > *căsuţă*), **deverbale** (*jucăuş* < *juca*) etc. După categoria lexicogramaticală a cuvântului rezultat în urma derivării, sunt; **substantivale** (*copilandru*), **verbale** (a *simpatiza*), **adverbiale** (*studenţeşte*), **adjectivale** (*locuibil*), **pronomiale** (*mătăluţă*), **numerale** (*doime*), **interjecţionale** (*aolică!*).

Clasificarea cea mai importantă este cea **semantică**. Capacitatea sufixelor lexicale de a forma cuvinte noi, care le deosebeşte de desinenţe şi sufixele gramaticale, se datorează sensului sufixului, care este mai abstract decât sensul radicalului (fiind un sens **relaţional**, asemănător cu cel al prepoziţiilor din care provin în cea mai mare parte), dar mai concret decât sensul gramatical. Sufixele se află pe diferite grade din punctul de vedere al caracterului abstract al sufixului (de exemplu, **calitatea** arătată de sufixul din *seninătate* sau **aproximarea de culoare** a sufixului din *vineţiu* sunt mai abstracte decât **instrumentul** exprimat de sufixul din *ascuţitoare*). Unele sufixe lexicale se suprapun într-o anumită măsură, peste sufixele gramaticale: sufixele **moţionale** (care formează numele femelei de la numele masculului şi invers: *cintezoi* <*cinteză, lupoaică* <*lup*) şi cele **infinitivale**, care pot **substantiviza** (*mâncare, plimbare*).

Sufixele pot contracta între ele cam aceleaşi raporturi semantice ca şi cuvintele: **polisemie** (*-tor* poate forma: adjective care arată însuşirea dedusă din verbul de bază: *trecător* „care trece"; substantive care denumesc agentul: *întrerupător*; substantive abstracte: *numărătoare* etc.), **sinonimie** (*-tor*, ca sufix de agent, este sinonim cu *ar* din *fierar*, *-aş* din *poştaş*, *-giu* din *geamgiu*, *-uş* din *cărăuş*, *-ist* din *fochist* etc.), **omonimie** (*-an* din *băietan* este augmentativ, iar *-an* din *luncan* arată apartenenţa locală), **antonimie** (*băieţaş-băieţoi*). Sufixele pot avea şi ele, sensuri conotative (depreciative sau de simpatie), născute din impactul între conţinutul cuvântului-bază şi aportul semantic al sufixului (*băieţoi* este depreciativ, în timp ce *băieţaş* exprimă simpatia). Valoarea lor originară poate fi **neutralizată** (mai ales în numele de oameni, plante, animale).

Prezentăm în continuare clasele semantice de sufixe:

Scanned with OKEN Scanner

b.2.1.1.1 Sufixele diminutivale sunt cele mai numeroase şi mai active din limba română. Bazele la care se adaugă pot fi substantivale, adjectivale, pronominale, adverbiale, interjecţionale, iar rezultatul - substantive, adjective, pronume, adverbe, interjecţii. Pot fi adăugate şi unei baze derivate. Aportul lor semantic este nuanţa de „mic" „micşorare" (cantitativă sau calitativă). Prezentăm în continuare pe cele mai frecvente în limba actuală, alegând exemplele din cât mai diverse subtipuri (enumerate mai sus):

- *aş: ciobănaş, copilaş, butoiaş, golaş, golănaş*; conotaţie mângâietoare frecventă (*fluturaş, struguraş*), conotaţie depreciativă la unele nume de profesiuni (*actoraş, profesoraş*), neutralizare în nume de oameni, specii de plante şi animale (*Grigoraş, morunaş, trandafiraş*);
- *el(-icel, -icea, -ea, -ică*): *borcănel, degeţel, nepoţel, lăpticel, cuminţel, bunicel, încetinel, oricel/oricică, frumuşea/frumuşică* (pl.*frumuşele*); conotaţie mângâietoare (*spălăţel, curăţel/curăţică*);conotaţie depreciativă (*tâmpiţel/tâmpiţică*)
- *ic,ică: bucăţică, nevestică, prăjiturică, sforicică, cutărică, tătic*, conotaţie depreciativă în: *avocăţică*, neutralizare în *Costică, Vasilică*;
- *ice (pădurice);*
- *ior (-cior, -şor*): *călcâior, glăscior, locuşor, bătrâior, mărişor, binişor, multişor*;
- *ioară (-cioară, -şoară*): *aripioară, mustăcioară, buzişoară*; neutralizare în: *căprioară, roşioară, Marioara, sălcioară*;
- *iţă (-uliţă): aluniţă, rămăşiţă, frunzuliţă, vorbuliţă*; neutralizare în: *Gheorghiţă, Ioniţă*;
- *uc, -ucă*: *năsuc, grăsuc, mămucă*;
- *uş, -uşă: ineluş, picioruş, albuş, niţeluş, urechiuşă;* neutralizare în *căluş, cerceluş* (nume de plantă);
- *uţ, -uţă: bănuţ, pătuţ, broscuţă, ţărăncuţă, călduţ, mătăluţă, aleguţ*: (folosit regional pentru a „alege„ viţelul de la vacă); neutralizare în: *Ionuţ, părăluţă, urzicuţă*;
- *uleţ: cerculeţ, omuleţ, întreguleţ*;

b.2.1.1.2 Sufixele augmentative sunt contrare semantic celor diminutive (aportul lor semantic este nuanţa de „mare" „amplificare"). Bazele sunt substantive, adjective, verbe, iar cuvintele rezultate sunt îndeosebi substantive şi adjective. Conotaţia cea mai frecventă este cea depreciativă.

- *oi (-oaie, -oaică): băieţoi, butoi, gălbenoi, arzoi* (< a arde), *căsoaie, drăcoaică*; nuanţă peiorativă frecventă *băboi, omoi, slugoi*); neutralizare în unele nume proprii de familie (*Oproiu, Vlădoiu*) şi în unele substantive care denumesc scule (*cuţitoaie*).
- *an, -ancă: băietan, lungan, puştancă, chiţcan, cloncan;* neutralizat în *Pârvan, Drăgan*;
- *andru: copilandru, flăcăiandru*
- *ău: lingău, mâncău.*

b.2.1.1.3 Sufixele moţionale formează substantive de la baze substantivale, arătând sexul opus sexului exprimat prin radical. Unii autori le consideră o subclasă a sufixelor augmentative (cu care coincid, într-adevăr formal, în mare parte).

- *an: gâscan, curcan;*
- *oi: răţoi, pisoi;*
- *că: italiancă, orăşancă*; neutralizat în: *Belcineanca*
- *easă (-ească): bucătăreasă, căpităneasă, mireasă*; neutralizat în: *Diaconeasa, Băneasa, Cojasca;*
- *iţă: păstoriţă, porumbiţă, călugăriţă;*
- *oaie (-oaică): doftoroaie, găzdoaie, cerboaică, bulgăroaică*; conotaţii peiorative (*doftoroaie, găzdoaie*)

Scanned with OKEN Scanner

b.2.1.1.4 Sufixele pentru denumirea agentului au ca nuanţă semantică „cel care îndeplineşte o anumită acţiune, are o preocupare sau un interes, este legat constant de obiectul sau acţiunea exprimată de bază". Formează substantive şi adjective din substantive, adjective şi verbe.

- *ar (-er): blănar, cojocar, mătăsar, pădurar, podar, tunar, căluşar, străjer*; valoare depreciativă (*opincar, mămăligar, sforar, surtucar*); neutralizat în *Tăbăcari, Şelari.*
- *aş (-eş): căruţaş, băieş, chiriaş, cimpoieş, ostaş, plăieş, călăraş, cercetaş, buclucaş;*
- *easă: bidinăreasă* „chivuţă", *cenuşareasă, găinăreasă, lenjereasă;*
- *eţ (-eaţă, ăreţ, ăreaţă): băgăreţ, cântăreţ, petrecăreţ, călăreţ, băltăreţ, vorbăreţ;*
- *giu (-agiu): camionagiu, cusurgiu, scandalagiu, toptangiu*; nuanţă peiorativă în: *pastramagiu*; neutralizare în: *Catargiu;*
- *ist (-istă): căminist, ceferist, paşoptist, unionist, angrosist, stelist, zeflemist;*
- *tor (-toare): apărător (-oare), cercetător (-oare), luptător (-oare), scriitor, trecător, vânzător;*
- *ier (-ieră): bufetier (-ieră), scutier, restanţier.*

b.2.1.1.5 Sufixele pentru denumirea însuşirii formează adjective şi, rar, substantive din substantive şi verbe. În cea mai mare parte a cazurilor schimbă categoria lexicogramaticală a bazei, punând în prim plan însuşirea caracteristică din obiecte sau acţiuni (asociată cu posesiunea, intensitatea, aproximarea, apartenenţa):

- *al (-ală): mormântal, săptămânal, vamal* (foarte multe cuvinte care par derivate cu acest sufix provin ca atare din alte limbi, îndeosebi din franceză: *anual, banal, cordial, mondial* etc.).
- *ar (-ară): fugar, inelar* (foarte multe altele sunt împrumuturi sau adaptări: *familiar, insular, solar, valutar*);
- *aş (-aşă): mărginaş, păgubaş, pizmaş, trufaş, zăcaş;*
- *at (-ată): guşat, mărgelat, moţat, pistruiat, pluşat;*
- *bil (-bilă): apărabil, atacabil, demascabil, locuibil* (foarte multe împrumuturi: *comestibil, plauzibil, degradabil, audibil*);
- *esc (-ească): armenesc, bărbătesc, ingineresc, pământesc, prietenesc, turcesc*; neutralizare în *Popescu, Dăscălescu;*
- *iu (-ie): arămiu, cireşiu, brumăriu, plumburiu;*
- *os (-ios, -cios, -oasă, -ioasă, -cioasă): bănos, bucuros, mătăsos, arătos, negricios;*
- *tor (-toare): ascultător, chinuitor, dator, triumfător, uluitor.*

b.2.1.1.6 Sufixele pentru denumirea instrumentelor sunt, semantic, corelate cu cele care desemnează agentul, în sensul că se referă la unealta, locul, încăperea (deci un obiect neînsufleţit) prin (cu, în) care agentul (deci un subiect însufleţit) desfăşoară o acţiune (în sensul larg). Bazele la care se ataşează sunt substantive şi verbe, iar cuvintele rezultate sunt substantive. A se observa că unele sufixe sunt omonime cu cele de agent:

- *ar: brăzdar, cenuşar, grânar, porumbar, umbrar;*
- *niţă: botniţă, piperniţă, zaharniţă;*
- *tor (-toare): dormitor, încălţător, ştergător, tocător, afumătoare, clocitoare, scăldătoare, strecurătoare, vânturătoare, zăcătoare*;
- *uş: astupuş* „dop", *răzuş* „instrument cu care se răzuieşte ceva", *învârtecuş, ţăpuş.*

Scanned with OKEN Scanner

b.2.1.1.7 ***Sufixele pentru denumiri abstracte*** sunt foarte diverse. Caracteristica lor principală este că unifică denominativ clase de obiecte, însuşiri, acţiuni, substantivizându-le. Sunt foarte active în lexicul literar. Cel mai frecvent arată rezultatul acţiunii sau însuşirii (starea sau obiectul rezultat).

- *are* (specializat pe baza sufixului infinitival *-re*, precedat de vocala caracteristică a declinării I, după care s-a extins şi la unele verbe de alte conjugări): *adunare, aşezare, cuvântare, gustare, informare, înfăţişare, prezentare, urare, vânzare;*
- *ere: abatere, cerere, culegere, părere, putere, scriere, vedere;*
- *ire: amăgire, clădire, gândire, înmulţire, pregătire, unire, vorbire;*
- *ătate (-etate, -itate): bunătate, greutate, noutate, străinătate* (foarte multe împrumuturi romanice sunt modelate după acest sufix: *abilitate, banalitate, generalitate, legalitate, necesitate*);
- *eală: amorţeală, croială, făgăduială, greşeală, iuţeală, îndrăzneală, oboseală, răceală, sfială, (în)vălmăşeală;*
- *ie: boierie, cărăuşie, cumetrie, domnie, feciorie, măgărie, omenie, preoţie, sclavie* (din substantive); *duioşie, mândrie, prostie, sărăcie, tărie, veşnicie* (din adjective); *cunună, călătorie* (din verbe);
- *ărie: copilărie, jucărie, dulcegărie, meschinărie, comicărie;*
- *anţă (-enţă, -inţă): cutezanţă, speranţă, corigenţă, adeverinţă, căinţă, credinţă, dorinţă, obişnuinţă, suferinţă, voinţă* (aceste sufixe modelează foarte multe împrumuturi romanice: *alianţă, concordanţă, creanţă, afluenţă, rezistenţă*);
- *ime: adâncime, cruzime, grosime, lungime, vechime, treime;*
- *ism: muntenism, gândirism, paşoptism, lichelism, ţărănism* (foarte multe împrumuturi care au acelaşi model: *bigotism, catolicism, iluminism, oportunism, simbolism);*
- *ură (-tură): arsură, cotitură, întorsură, secătură, zgârietură, căzătură, întorsătură, ştersătură;*

b.2.1.1.8 ***Sufixele colective*** servesc pentru denumirea unei colectivităţi (de lucruri sau fiinţe).

- *ărie: bostănărie, rufărie, viespărie;*
- *ăraie: apăraie, colbăraie, fumăraie, lăcăraie;*
- *et: brădet, bănet, cuconet, făget, tineret*; neutralizare în: *Făget;*
- *ime: boierime, dăscălime, funcţionărime, tinerime, ţărănime;*
- *iş: aluniş, mărăciniş, păltiniş, zmeuriş*; neutralizare în *Păltiniş;*
- *işte: arinişte, cânepişte, porumbişte, privelişte, rarişte.*

b.2.1.1.9 ***Sufixe care indică proveniența (originea locală).***

- *ean (-an): arădean, craiovean, oltean, băcăuan, făgărăşan, american*; neutralizare în: *Munteanu, Argeşanu;*
- *ar: morenar (< Moreni), tismănar (< Tismana);*
- *aş: liniaş, mărginaş, unguraş;*
- *ez: albanez, francez, bavarez, tirolez, londonez;*
- *it: izraelit, moscovit;*
- *iot: cipriot, sinaiot (< Sinaia), fanariot;*
- *ac: slovac, austriac, prusac;*
- *ian: georgian, canadian, brazilian, indian;*

Scanned with OKEN Scanner

b.2.1.1.10 ***Sufixele pentru indicarea modalităţii*** sunt specializate pentru formarea de adverbe din substantive, adjective şi verbe.

- *eşte: bărbăteşte, greceşte, nebuneşte, omeneşte;*
- *iş (-âş): boldiş, cruciş, grăpiş, pieptiş, pieziş, târâş;*
- *mente: singularmente.*

b.2.1.1.11 ***Alte categorii de sufixe***. Discutabile sunt categoriile de sufixe privind denumirea populară a plantelor, respectiv a animalelor şi a celor care servesc pentru formarea numelor proprii de persoane. Acestea nu sunt categorii semantice, ci sunt categorii **onomasiologice** (gruparea lor are la bază sensul rădăcinii, deci referentul, nu sensul sufixului). În general, cele trei categorii folosesc sufixe din diverse clase semantice. E drept că un anumit specific are fiecare din categorii. Denumirile de plante folosesc îndeosebi sufixe diminutive (*toporaş, ghiocel, zorea, lumânărică, lăcrămioară, garofiţă, lămâiţă, cerceluş, părăluţă*). Denumirile de animale cuprind mai ales sufixe care denumesc agentul (*lopătar, lipitoare, bătăuş, pescăruş*). Numele proprii de familie folosesc sufixele pentru denumirea însuşirii (în primul rând *-escu*, având sensul „care aparţine de sau descinde din...": *Ionescu, Popescu, Alexandrescu* etc.) şi pe cele care arată proveniența locală (de cele mai multe ori *-eanu*: *Deleanu, Văleanu, Câmpeanu, Olteanu* etc.). Interesant este că, o dată specializate în funcţii onomastice, aceste sufixe pot alterna, pierzându-se sensul originar (*Cornescu-Corneanu, Codrescu-Codreanu, Craiovescu-Craioveanu, Grecescu-Greceanu, Iacobescu-Iacobeanu, Teodorescu-Teodoreanu*).

b.2.1.1.12 ***Falsele sufixe (pseudosufixoidele)*** sunt formanţi care au în comun cu sufixele poziţia enclitică şi lipsa de autonomie funcţională (nu pot apărea autonom în enunţ), dar care se deosebesc de acestea prin sensul denotativ, referenţial (sunt, aşa cum se mai spune, entităţi **autosemantice**); faptul se datoreşte provenienţei lor din cuvinte „pline" (substantive, adjective, verbe etc.) greceşti (şi, mai rar, latineşti), în comparaţie cu sufixele, care provin îndeosebi din prepoziţii (având, ca şi ele, sens relaţional). Acestea sunt, printre altele, argumente care-i fac pe unii specialişti să le considere elemente de compunere (sunt numite, alături de falsele prefixe, **elemente de compunere savantă**). Exemplu: *crom* (gr. *khroma*) „culoare, coloranţi, pigmentaţie") se regăseşte în cuvintele *monocrom, policrom*, în care aduce sensul menţionat, dar nu poate apărea în limba română ca termen de sine stătător. Sufixoidele, deşi sunt la bază cuvinte greceşti (sau latineşti), sunt împrumutate din limbi moderne de cultură, unde funcţionează, tot ca false sufixe, în termeni internaţionali. În română sunt localizate în terminologiile de specialitate, dar multe dintre cuvintele formate cu ajutorul lor au pătruns în lexicul cultural general. Marea majoritate a acestor cuvinte sunt termeni internaţionali, cele formate în limba română fiind rare. Numărul sufixoidelor din cuvintele folosite în limba română este foarte mare, apropiindu-se, cel puţin, pe cel al sufixelor. Multe dintre ele însă constituie numai câte un cuvânt-două, strict specializate la un domeniu îngust. Unele sunt însă utilizate în mai multe ramuri de ştiinţă, formând de aceea un număr mai mare de cuvinte noi. Înţelegerea sensului lor condiţionează înţelegerea şi sistematizarea terminologiilor tehnico-ştiinţifice, chiar dacă nu sunt active în limba română. Dăm mai jos o listă a câtorva dintre cele mai răspândite sufixoide, precizând în paranteză limba din care provin (de regulă greaca):

- *algie* (gr.) „durere, suferinţă": *nevralgie, adenalgie, (aden* „glandă");
- *agogie* (gr.) „conducere, îndrumare, orientare, educare": *pedagogie*;

Scanned with OKEN Scanner

- *antrop* (gr.) „ființă umană, om": *mizantrop, pitecantrop*;
- *arh* (gr.) „conducător, şef, căpetenie, îndrumător": *ierarh, monarh*;
- *arhie* (gr.) „putere, stăpânire, conducere": *monarhie, plutarhie, anarhie*;
- *atlon* (gr.) „probă fizică, exerciţiu": *biatlon, pentatlon, decatlon;*
- *bar* (gr.) „greutate, presiune": *isobar;*
- *cenoză* (gr.) „asociaţie, comunitate, convieţuire": *zoocenoză, biocenoză, agrocenoză;*
- *cid* (lat.) „care omoară, care distruge, care opreşte": *bactericid, insecticid, genocid, paricid;*
- *cromie* (gr.) „culoare, coloraţie, pigmentaţie": *monocromie, policromie, autocromie;*
- *caust* (gr.) „ardere, incineraţie": *holocaust*
- *cefal* (gr.) „cutie craniană, craniu": *bicefal, macrocefal, autocefal;*
- *centric* (gr.) „situat în centrul, central": *egocentric, concentric, excentric, acrocentric;*
- *craţie* (gr.) „putere, conducere": *autocraţie, democraţie, birocraţie, plutocraţie;*
- *cronie* (gr.) „timp, durată, temporalitate, evoluţie": *anacronie, diacronie, sincronie, protocronie;*
- *dox* (gr.) „idee, părere, opinie": *ortodox, paradox;*
- *drom* (gr.) „drum, cursă, sens, direcţie": *aerodrom, velodrom, autodrom, hipodrom, astrodrom;*
- *estezie* (gr.) „senzaţie, sensibilitate, perceptibilitate": *anestezie, radioestezie, sinestezie;*
- *fob* (gr.) „care urăşte, care nu poate suferi, care se fereşte de...": *anglofob, hidrofob, agorafob, claustrofob, fotofob;*
- *fag* (gr.) „care mănâncă, care consumă": *antropofag, cronofag, energofag;*
- *fil*[1] (gr.) „iubitor de, care preferă, care prezintă afinitate pentru": *francofil, calofil, bibliofil, antropofil, românofil;*
- *fil*[2] *(-filă)* (gr.) „frunză. foaie": *clorofilă*
- *fon* (gr.) „voce, sunet, glas, fonic, vorbitor"„ *afon, casetofon, megafon, microfon, telefon, francofon;*
- *for* (gr.) „care poartă, care susţine, care conţine, purtător, suport, bază": *hidrofor, cartofor, semafor;*
- *fer* (lat.) „care poartă, care conduce, care conţine, care produce": *aurifer, calorifer, petrolifer, metalifer, somnifer, balsamifer;*
- *form* (lat.) „aspect, formă, înfăţişare": *multiform, diform, uniform;*
- *fug* (lat.) „care respinge, care alungă, care fuge, care se îndepărtează": *ignifug, viermifug;*
- *gen* (gr.,lat.) „care produce, care generează, care naşte, care agreează": *oxigen, biogen, eugen(ie), acidogen, alogen, amfigen, hidrogen, autogen*;
- *gon* (gr.) „unghi, colţ, muchie": *poligon, pentagon, hexagon, heptagon;*
- *grafie* (gr.) „scriere, înregistrare, diagramă": *ortografie, caligrafie, biografie, monografie, geografie;*
- *gramă* (gr.) „scriere, inscripţie, înregistrare, grafie, schemă": *ortogramă, cardiogramă, cablogramă, fotogramă, aerogramă;*
- *iatrie* (gr.) „tratament, medicaţie": *pediatrie, geriatrie;*
- *id (-idă)* (gr.) „în formă de, cu aspect de": *humanoid, paraboloid, android, antropoid*;
- *log* (gr.) „savant, specialist": *biolog, antropolog, astrolog, teolog, entomolog, lexicolog, fonolog*;
- *logie* (gr.) „ştiinţă, studiu, cercetare": *mineralogie, cardiologie, epistemologie, urologie, arheologie*;
- *manie* (gr.) „obsesie patologică": *piromanie, dipsomanie, aritmomanie;*

Scanned with OKEN Scanner

- *manţie* (gr.) „prezicere, divinaţie": *chiromanţie;*
- *metrie*[1] (gr.) „măsurare, evaluare": *goniometrie, astronometrie, geometrie, sociometrie, trigonometrie;*
- *mnezie* (gr.) „memorie, amintire": *amnezie*;
- *morf* (gr.) „cu aspect de, în formă de": *polimorf, amorf, alomorf, amfimorf*;
- *nom*[1] (gr.) „care conduce, care dirijează, care administrează": *autonom, agronom, astronom;*
- *nom*[2] (gr.) „parte, diviziune, termen": *polinom;*
- *nomie* (gr.) „regulă, principiu, conducere, distribuţie": *agronomie, autonomie, astronomie;*
- *odonţie* (gr.) „dinţi, dantură": *ortodonţie, pedodonţie;*
- *onim* (gr.) „termen, nume, denumire": *antroponim, antonim, omonim, paronim, sinonim, toponim, pseudonim, acronim„*
- *oramă* (gr.) „spectacol, privelişte": *diorama, panoramă;*
- *par (-pară)* (lat.) „care naşte, care produce": *ovipar, vivipar;*
- *pat* (gr.) „care suferă, suferind": *cardiopat, psihopat, nevropat;*
- *pod* (gr.) „suport, picior, peduncul": *gasteropod, miriapod, calapod, pseudopod;*
- *pter* (gr.) „aripă, aripioară": *coleopter, elicopter;*
- *semie* (gr.) „sens, semnificaţie": *monosemie, polisemie, ortosemie*;
- *scop* (gr.) „indicator, observator, vizual": *microscop, horoscop, diascop;*
- *scopie* (gr.) „examinare, explorare, investigare, imagine": *radioscopie, pneumoscopie, artroscopie;*
- *stat* (gr.) „care stă, care menţine, stabil, stabilizator": *termostat, reostat, aerostat, anemostat;*
- *tehnie* (gr.) „tehnică, procedeu tehnic": *agrotehnie, antropotehnie, fitotehnie, zootehnie;*
- *terapie* (gr.) „tratament, medicaţie, vindecare": *hidroterapie, psihoterapie, chimioterapie, fizioterapie, autoterapie*;
- *tip* (gr.) „model, exemplar": *linotip, fenotip, prototip, arhetip, stereotip, agrotip;*
- *tomie* (gr.) „tăiere, secţionare, incizie": *dihotomie, trihotomie, pleurotomie; apendicotomie;*
- *urg* (gr.) „creator, lucrător": *chirurg, demiurg;*
- *valent* (lat.) „care valorează, valenţă": *monovalent, bivalent, polivalent, ambivalent;*
- *vor* (lat.) „care înghite, care roade, care mănâncă": *carnivor, omnivor*;
- *zofie (-sofie)* (gr.) „ştiinţă, cunoaştere": *filozofie, teozofie, antropozofie*.

b.2.1.2 Derivarea regresivă *(sau **inversă**)* este un procedeu mai greu de depistat. El constă în formarea de cuvinte noi prin îndepărtarea din cuvântul de bază (care este deci un derivat) a afixelor (sau numai a unui afix) pe care acesta îl conţine. Are o arie de sistematizare mai redusă ca amploare, dar mai intensă decât a **derivării progresive** (cea care se realizează prin adăugarea unor afixe la baza lexicală).

Un exemplu de derivat regresiv îl reprezintă *a regiza* (format prin eliminarea sufixului *-or* din *regizor*), printr-un proces invers decât s-a constituit *dirijor* de la *a dirija*. Se observă că operaţia mentală care a permis această mutaţie este **analogia**, strâns implicată în general în sistematizarea unei mulţimi (cum e în cazul nostru lexicul).

Forţa acestui procedeu se dezvăluie prin faptul că se aplică, e drept rar, şi unor segmente interpretate greşit ca sufixe, creând situaţii de **pseudoderivare regresivă** (*a mitropoli* din împrumutul slav *mitropolit*, analizat ca participiu de tipul *desăvârşit*).

Scanned with OKEN Scanner

Derivarea regresivă poate fi constatată numai prin investigarea istorică a perechilor analogice (important fiind dacă termenul simplu sau cel purtător de sufix a intrat primul în limbă). Din perspectiva vorbitorului comun actual, ea se prezintă identic cu derivarea progresivă. Pentru specialişti, distincţia este însă importantă, având implicaţii de ordin metodologic şi practic (paradigmă gramaticală, compatibilitate semantică etc.)

Substituţia de afixe poate fi considerată o formă a derivării regresive (deşi unii autori tratează cele două fenomene separat). De exemplu, *despleti* nu este format prin adăugarea prefixului *des-* la baza *plete*, ci prin înlocuirea prefixului *în-* cu prefixul *des-*, prin analogie cu *închide-deschide; corigenţă* este format prin substituirea sufixului *-ent* din *corigent*, prin analogie cu *absent-absenţă.*

Derivarea regresivă este clasificată în funcţie de baza de pornire (invers decât s-a procedat la derivarea progresivă), care poate fi *substantiv, adjectiv* sau *verb.*

Derivarea postsubstantivală este destul de diversă, cuprinzând şi situaţii de **pseudoderivare regresivă**:

- eliminarea sufixului *-ă* (cu valoare moţională),, *moş<moaşă, nan<nană, mâţ<mâţă, pisic<pisică, Brânduş<Brânduşa, Cristin<Cristina* (prin analogie cu *fecior-fecioară, văr-vară, Adrian-Adriana*); *alun<alună, măslin<măslină, portocal<portocală* (după modelul *păr-pară*);
- eliminarea pseudosufixului *-ie* (din neologisme care deci nu aveau acest sufix dobândit în limba română): *a gelozi<gelozie, ortoped<ortopedie, ecolog<ecologie*;
- eliminarea sufixului infinitival (care a avut rol de substantivizare): *aniversa<aniversare, radiofica<radiooficare, comunica<comunicare*;
- postsubstantivale cu origine multiplă: *a picta<pictor, pictură* (prin analogie cu *a sculpta-sculptor-sculptură); a candida<candidat, candidatură; a audia<auditor, audiţie, audient, audienţă; a transla<translator, translaţie.*

Derivarea postadjectivală este mai puţin frecventă:

- eliminarea sufixului *(-a)t* sau *-i(t)* de la adjective cu aspect participial (majoritatea sunt la origine derivate de la substantive sau împrumutate ca atare din altă limbă): *a bruma<brumat(<brumă), desăvârşi<desăvârşit, a vărga<vărgat(<vargă);*
- verbe extrase din adjective negative: *nedumeri<nedumerit* (ajutat şi de *nedumerire*), *a nemulţumi<nemulţumit* (sprijinit şi de *nemulţumire*), *nesocoti<nesocotit* (şi *nesocotire*);

Derivarea postverbală are ca rezultat în cele mai multe situaţii substantive (numite **postverbale** sau **deverbative**). Unele dintre acestea coincid cu radicalul verbal (sau al variantei sale mai frecvente), încadrându-se substantivelor neutre (*auz<auzi, cânt<a cânta, cuget<a cugeta, învăţ<a învăţa, omor<a omorî, sărut<a săruta, trai<a trăi);* altele primesc desinenţa *-ă*, intrând în rândul femininelor (după modelul *fală<făli, pagubă< păgubi*): *ceartă<certa, dovadă<a dovedi, joacă<a juca, odihnă<a (se) odihni, rugă<a (se) ruga, ură<a urî, veghe<a veghea.* Şi unele şi altele sunt însă, semantic, abstracte cu rol important în limba literară (mai ales cele formate de la verbe neologice: *accept<a accepta, avort<a avorta, dejun<a dejuna, denunţ<a denunţa, ramburs<a rambursa, speculă<a specula*). Multe din substantivele postverbale au valoare poetică: *rugă, cânt, alint, tremur.*

b.2.1.3 ***Derivarea cu prefixe*** are o amploare mai redusă decât cea cu sufixe. Prefixele au un inventar mai redus şi o diversitate de asemenea diminuată. Morfologic, nu sunt prea complicate, formaţiile prefixate păstrând întotdeauna categoria lexico-gramaticală a cuvântului-bază. Semantic, intră şi ele în relaţii de

Scanned with OKEN Scanner

Derivarea regresivă poate fi constatată numai prin investigarea istorică a perechilor analogice (important fiind dacă termenul simplu sau cel purtător de sufix a intrat primul în limbă). Din perspectiva vorbitorului comun actual, ea se prezintă identic cu derivarea progresivă. Pentru specialişti, distincţia este însă importantă, având implicaţii de ordin metodologic şi practic (paradigmă gramaticală, compatibilitate semantică etc.)

Substituţia de afixe poate fi considerată o formă a derivării regresive (deşi unii autori tratează cele două fenomene separat). De exemplu, *despleti* nu este format prin adăugarea prefixului *des-* la baza *plete*, ci prin înlocuirea prefixului *în-* cu prefixul *des-*, prin analogie cu *închide-deschide; corigenţă* este format prin substituirea sufixului *-ent* din *corigent*, prin analogie cu *absent-absenţă.*

Derivarea regresivă este clasificată în funcţie de baza de pornire (invers decât s-a procedat la derivarea progresivă), care poate fi *substantiv, adjectiv* sau *verb.*

Derivarea postsubstantivală este destul de diversă, cuprinzând şi situaţii de **pseudoderivare regresivă:**

- eliminarea sufixului *-ă* (cu valoare moţională),, *moş<moaşă, nan<nană, mâţ<mâţă, pisic<pisică, Brânduş<Brânduşa, Cristin<Cristina* (prin analogie cu *fecior-fecioară, văr-vară, Adrian-Adriana*); *alun<alună, măslin<măslină, portocal<portocală* (după modelul *păr-pară*);
- eliminarea pseudosufixului *-ie* (din neologisme care deci nu aveau acest sufix dobândit în limba română): *a gelozi<gelozie, ortoped<ortopedie, ecolog<ecologie*;
- eliminarea sufixului infinitival (care a avut rol de substantivizare): *aniversa<aniversare, radiofica<radiooficare, comunica<comunicare*;
- postsubstantivale cu origine multiplă: *a picta<pictor, pictură* (prin analogie cu *a sculpta-sculptor-sculptură); a candida<candidat, candidatură; a audia<auditor, audiţie, audient, audienţă; a transla<translator, translaţie.*

Derivarea postadjectivală este mai puţin frecventă:

- eliminarea sufixului *(-a)t* sau *-i(t)* de la adjective cu aspect participial (majoritatea sunt la origine derivate de la substantive sau împrumutate ca atare din altă limbă): *a bruma<brumat(<brumă), desăvârşi<desăvârşit, a vărga<vărgat(<vargă);*
- verbe extrase din adjective negative: *nedumeri<nedumerit* (ajutat şi de *nedumerire*), *a nemulţumi<nemulţumit* (sprijinit şi de *nemulţumire*), *nesocoti<nesocotit* (şi *nesocotire*);

Derivarea postverbală are ca rezultat în cele mai multe situaţii substantive (numite **postverbale** sau **deverbative**). Unele dintre acestea coincid cu radicalul verbal (sau al variantei sale mai frecvente), încadrându-se substantivelor neutre (*auz<auzi, cânt<a cânta, cuget<a cugeta, învăţ<a învăţa, omor<a omorî, sărut<a săruta, trai<a trăi);* altele primesc desinenţa *-ă*, intrând în rândul femininelor (după modelul *fală<făli, pagubă< păgubi*): *ceartă<certa, dovadă<a dovedi, joacă<a juca, odihnă<a (se) odihni, rugă<a (se) ruga, ură<a urî, veghe<a veghea.* Şi unele şi altele sunt însă, semantic, abstracte cu rol important în limba literară (mai ales cele formate de la verbe neologice: *accept<a accepta, avort<a avorta, dejun<a dejuna, denunţ<a denunţa, ramburs<a rambursa, speculă<a specula*). Multe din substantivele postverbale au valoare poetică: *rugă, cânt, alint, tremur.*

b.2.1.3 ***Derivarea cu prefixe*** are o amploare mai redusă decât cea cu sufixe. Prefixele au un inventar mai redus şi o diversitate de asemenea diminuată. Morfologic, nu sunt prea complicate, formaţiile prefixate păstrând întotdeauna categoria lexico-gramaticală a cuvântului-bază. Semantic, intră şi ele în relaţii de

Scanned with OKEN Scanner

polisemie (*extraşcolar-extrafin*), sinonimie (*nedisciplinat-indisciplinat, arhipopulat-suprapopulat*), antonimie (*îndoi-dezdoi, antebelic-postbelic*), paronimie (*ante-* şi *anti-*; *hiper-* şi *hipo-*, *inter-* şi *intra-*, *super-* şi *supra-*). Singura clasificare relevantă este, de asemenea, cea semantică.

b.2.1.3.1. Prefixele care marchează intensitatea maximă - se aplică adjectivelor şi substantivelor;

arhi-: *arhidiacon, arhipăstor, arhicunoscut, arhiduce, arhiplin*
extra-: *extrafin, extraplat, extraordinar;*
hiper-: *hipersecreţie, hipersensibil, hipertensiune, hiperaciditate;*
super-: *superputere, superproducţie, superfin, superarbitru;*
supra-: *supraprofit, supratonaj, supranumerar, supraaglomerat, suprasolicitat, supraelastic, supraom;*
ultra-: *ultrademagog, ultraprogresist, ultrascurt, ultramarin.*

b.2.1.3.2. Prefixele privative - au sensul „fără", „lipsit de", „a lipsi de" şi sunt întâlnite mai ales la verbe şi, prin participii, la adjective.

des- (dez-, de-) (face pereche antonimică cu *în-*, derivatele luând frecvent naştere prin **substituire de sufixe**): *descătuşa, desfrunzi, deznoda, dezamăgi, dejuga, desăra, deşuruba.* Este folosit la modelarea unor împrumuturi latino-romanice: *dezarma, dezbate, descuraja, destinde, decolora, deversa.*

b.2.1.3.3. Prefixele negative se deosebesc de cele privative prin faptul că nu presupun existenţa anterioară a elementului negat (a se compara ***nelipit*** cu ***deslipit***). Formează îndeosebi adjective, substantive şi adverbe:

ne-: este foarte productiv, din această cauză dezvoltând sensuri de o mare diversitate (*nedrept, necurat*, de exemplu, se raportează la sensuri conotative ale bazelor): *necredincios, nemuritor, neasemuit, neînduplecat, neadevăr, neregulă, neîncredere, nesupunere, negreşit, neîncetat.* Se suprapune uneori peste formaţii privative (*nedesfăcut, nedescoperit*), putând accepta intercalarea între el şi bază a adverbului *-mai-* (*nemaiauzit, nemaipomenit, nemaivăzut*). Unele verbe purtătore ale prefixului *ne-* (*a nelinişti, a nemulţumi, a nesocoti*) sunt derivate regresive de la pseudoparticipii (*neliniştit, nemulţumit, nesocotit*).

in-/im-: este un sinonim neologic al lui *ne-: indiscutabil, a indispune, impropriu, inadaptabil, impenetrabil;*

a-/an-: apoetic, anistoric, asexuat, amoral, apolitic.

b.2.1.3.4. Prefixele iterative - folosite pentru exprimarea ideii de repetare (părţi de vorbire: verbe şi adjective provenite din participii)

răs-/răz-: a căpătat ca valori conotative extinderea (*răsfira, răzleţi, răsfrânge*), intensificarea prin repetare (*răscoace, răsputeri, răsplăti*), până la efectul contrar (*răzgândi, răspopi, răstălmăci*) sau la refacerea stării iniţiale (*răzbuna, răscumpăra*)

re-: este foarte activ atât în limbajele de specialitate, cât şi în lexicul general: *realege, recăsători, reîncepe, reînfiinţat, repus.* Se poate combina cu prefixe privative: *redescoperi, redescătuşa, redescreţi, redezgropa.*

b.2.1.3.5. Prefixele delocutive - formează cuvinte noi pornind de la baze lexicale componente ale unor locuţiuni. De exemplu, *a înfăptui* provine din locuţiunea *a pune în fapt*, prefixul fiind, la nivelul bazei, prepoziţie. Părţile de vorbire care beneficiază de rezultatele unor asemenea derivări sunt verbele, adjectivele, substantivele şi adverbele.

Scanned with OKEN Scanner

Diferenţierea lexicogramaticală este opera sufixelor, care se asociază, de regulă, cu prefixele delocutive. În limba română actuală funcţionează două prefixe de tip delocutiv: *în-* şi *de-*.

în- poate induce diverse sensuri, în funcţie de tipul de locuţiune din care e desprins: „a pune, a introduce, a intra, a fi pus în..." (*a înfăţişa, a împerechea, a încredinţa, a înmănunchea, a învenina*); „a se face, a deveni, în chip de..." (*a închega, a îngheţa, a înţepeni, a îmbuna, a îngroşa, a înroşi*); „a fi, a lua, a cuprinde, a prinde, a da în..." (*a îmbrăţişa, a se îndrăgosti, a însufleţi, a se înzăpezi*).

de-: a se dedulci, a deochea, a deosebi, a se depărta, a desăvârşi.

b.2.1.3.6. Alte prefixe sunt îndeosebi întâlnite în neologisme savante, majoritatea împrumutate ca atare din lexicul internaţional. Modul de formare este transparent şi în româneşte„

ante- (de origine latină) „înainte, dinainte": *antebraţ, antebelic, a antedata, antepenultim, antediluvian*;

anti- (de origine greacă) „contra, împotrivă": *antinaţional, anticonstituţional, antiderapant, antidrog, antiepidemic;*

bi- „doi, dublu, de două ori": *bivalent, bisăptămânal, bilunar, bicefal;*

circum- „în jur, împotrivă": *circumscripţie, circumstanţă, circumvoluţie*;

con- (com-, co-): coarticula, coautor, coexista, consătean, confrate, compatriot;

contra- „împotrivă, în faţă, în corelaţie cu": *contragreutate, contraindicat, a contraveni, contraamiral*;

ex- „scos din, în afara": *excentric, a exceda, a exmatricula, exoftalmic, a exclude;*

extra- „exterior, în afară": *extracelular, extraşcolar, extralingvistic;*

hipo- „sub măsură, foarte mic, foarte puţin": *hipoaciditate, hipoacuzie, hipotensiune;*

inter- „între, dintre, în corelaţie cu": *interactiv, interuniversitar, interjudeţean, intervocalic, interurban*;

intra- „înăuntru": *intraglandular, intramuscular, intravenos;*

intro- „înăuntru, în interior": *introducere, introspecţie, introvertit;*

post- „după": *postebelic, postdiluvian, a postpune;*

pre- „înainte de": *a premerge, a presimţi, preşcolar, preuniversitar, prenatal;*

sub- „dedesupt, în raport de subordonare cu": *a subaprecia, a subestima, a subînchiria, subînţeles, suburban.*

b.2.1.4 Falsele prefixe (prefixoidele) se aseamănă cu prefixele prin poziţia proclitică şi prin lipsa de autonomie funcţională, dar se deosebesc de ele prin sensul denotativ (pe care-l păstrează din limba de origine, de obicei greaca veche, unde erau cuvinte de sine stătătoare). Sunt întâlnite cel mai adesea, ca şi sufixoidele, în termeni cu circulaţie internaţională şi, mult mai rar, în cuvinte formate în româneşte. De multe ori, termenii sunt constituiţi, printr-o compunere *sui generis*, numai dintr-un prefixoid şi un sufixoid, fiind deci *lexemoide* (un fel de cuvinte „apatride").

acva- (lat.) „apă, acvatic": *acvacultură, acvanaut, acvastat*

adeno- (gr.) „glandă, ganglion":*adenografie, adenogramă, adenomegalie, adenopatie, adenotomie*

aero- (gr) „aer, oxigen, atmosferă, gaz": *aerobiotic, aerodinamic, aerodrom, aerofagie, aerofobie, aerogară, aerogramă, aerosol*

Scanned with OKEN Scanner

agro- (gr.) „ogor, câmpie, agrar, agricol": *agrometeorologie, agronom, agronomie, agropedologie, agrozootehnie*

alo- (gr.) „altul, diferit, deosebit, alternare": *alocromatic, alocronic, alofazie, alogen, alofon, alomorf, aloterm*

antropo- (gr.) „fiinţă umană, om, uman, omenesc": *antropocentric, antropofag, antropofob, antropofil, antropogen, antropologie, antroposferă, antropozofie*

api- (lat.) „albină, de albină, albinărit": *apicultură, apifug, apiterapie*

auto[1]*-* (gr.) „însuşi, singur, de la sine, spontan, automat": *autobiografie, autocefal, autoadministra autoconservare, autonomie, autocraţie*

auto[2]*-* (romanic) „care se referă la automobil": *autobuz, autocar, autocamion, autodrom, autogară, autostradă*

balneo- (lat.) „băi, balnear": *balneologie, balneoterapie*

biblio- (gr.) „carte, de cărţi": *bibliofil, bibliografie, bibliologie, bibliotecă, biblioteconomie*

bio- (gr.) „viaţă, fiinţă vie": *biocenoză, biociclu biografie, biologie, biogramă, biometrie, bioplasmă, bioterapie, biopsie, biosferă*

calo- (gr.) „frumos, simetric": *calofilie, caligrafie, calofonie*

kineto- (gr.) „mişcare, mobilitate": *kinetoscop, kinetoterapie*

cosmo- (gr.) „lume, univers": *cosmodrom, cosmogonie, cosmografie*

crono- (gr.) „timp, durată, temporalitate": *cronografie, cronologie, cronometrie, cronoscop*

demo- (gr.) „popor, populaţie, colectivitate": *democraţie, demografie, demoscopie*

eco[1]*-* (gr.) „casă, locuinţă, mediu înconjurător, proprietate": *ecogeneză, ecografie, ecologie, ecosferă, economie, ecotip, ecotop*

fito- (gr.) „plantă, vegetaţie, floră": *fitocenoză, fitofag, fitogen, fitonomie*

foto- (gr.) „lumină": *fotofil, fotofobie, fotogen, fotografie, fotogramă*

geo- (gr.) „pamânt, sol, teluric": *geografie, geologie, geodezie, geometrie, geosferă, geospeologie*

helio- (gr.) „soare, lumină, solar": *heliocentric, heliograf, helioscop*

hemo- (gr.) „sânge": *hemocultură, hemofilie, hemogramă, hemostatic, hemogramă, hemoptizie, hemoragie*

hidro[1]*-* (gr.) „apă, lichid, acvatic": *hidrodinamic, hidroliză, hidrofobie, hidrofug, hidrograf, hidronim, hidrosferă, hidrotehnică*

hipo- (gr.) „cal, cabaline": *hipodrom, hipotracţiune, hipologie, hipometrie*

homo-/omo- (gr.) „asemănător, identic, acelaşi": *homocromie, omofon, omograf, omonim, omogen, omolog, homomorf, omoterm*

izo- (gr.) „egal, de acelaşi fel, echivalent": *izobar, izomorf, izoglosă, izomer, izometrie, izotermă*

macro- (gr.) „mare, enorm": *macrocefal, macrobiotică, macrocosmos, macroscop*

micro- (gr.) „mic": *microbiologie, microcefal, microcosm, microclimă, microfite, microscop*

mono- (gr.) „unic, singur, o dată": *monocrom, monocultură, monolit, monogam, monoftong, monosemantic, monoton, monovalent*

multi- (lat.) „mulţi, multe": *multicelular, multiform, multiflor, multilateral, multinaţional*

orto- (gr.) „drept, corect, adevărat": *ortodox, ortoepie, ortografie, ortoped*

poli- (gr.) „mult, numeros": *poliartroză, policrom, poliedru, polifonic, polisemantic, poligam, polimorf, polisportiv, politehnic*

Scanned with OKEN Scanner

pseudo- (gr.) „fals, aparent": *pseudocefal, pseudoştiinţă, pseudonim*
psiho- (gr.) „suflet": *psihochinezie, psihochirurgie, psihogen, psih-ogramă, psihologie, psihometrie, psihiatrie, psihomotor, psihopatie*
stereo- (gr.) „solid, în relief, tridimensional": *stereocite, stereofil, stereofonie, stereogramă, stereognozie, stereografie, stereoscop*
tauto- (gr.) „la fel, identic": *tautofonie, tautogramă, tautologie, tautomerie*
tele[1]*-* (gr.) „departe, de la distanţă": *teledinamie, telecomandă, telepatie, telegraf, telescop, televizor, teledetecţie, televorbitor*
tele[2]*-* (gr.) (izolat din *televiziune*): *telejurnal, telecinema, telerama,telespectacol, teletext, telespectator*
termo- (gr.) „căldură, temperatură": *termodinamie, termofil, termofite, termogeneză, termogramă, termometru, termoreglare*;
xeno- (gr.) „străin, parazit": *xenobioză, xenofil, xenofob, xenomanie*
zoo- (gr.) „animal, animalier": *zoochimie, zoocultură, zoofag, zoofite, zoologie, zoomorf, zootehnie, zooterapie.*

b.2.1.5 Interfixele sunt particule situate între temă şi sufix, dar care nu pot fi considerate nici una, nici alta. Ele sunt, de fapt, „reziduuri" ale unor alte categorii (desinenţe, articole etc.). De exemplu, *-ur-* din *colţuros*, aflat între tema *colţ-* şi sufixul *-os*, nu aparţine nici temei (pentru că nu se regăseşte la ceilalţi membri ai familiei lexicale: *colţat, a încolţi* etc.), nici sufixului (care la alte derivate nu-l conţine: *bănos, câinos, ierbos* etc.). Deşi este, la origine, desinenţa de plural (*colţuri*), în *colţuros* nu mai îndeplineşte această funcţie, întrucât se află la mijlocul cuvântului, iar acesta are deja o desinenţă (desinenţa zero), limba română neadmiţând două desinenţe simultan. În aceeaşi situaţie se află *-ul-* din *cerculeţ,geruleţ, fruntuliţă, grăsuliu* etc. (care este un fost articol), *-ar-/-ăr-* din *băgăreţ, certăreţ, zâmbăreţ, iubăreţ* (proveniența acestei particule este mai puţin clară). Uneori, derivatele cu interfixe funcţionează în paralel cu aceleaşi derivate fără interfixe (*colţuros-colţos, cucuţ-cuculeţ, geruţ-geruleţ*), ajungându-se la specializări semantice ale fiecărei forme (*colţuros* se referă la aspectul fizic, *colţos* la comportamentul psihosocial).

Lingviştii români consideră aceste particule ca mijloace de formare a unor sufixe dezvoltate (*-os>-uros*) sau a unor teme dezvoltate (*colţ->colţur-*).

b.2.1.6 Derivarea parasintetică înseamnă constituirea de cuvinte noi prin adăugarea la cuvântul-bază a unui sufix şi a unui prefix, acesta din urmă fiind, în limba română, formativul dominant pentru astfel de derivate. Cele două afixe pot fi ataşate simultan (unii specialişti consideră derivate parasintetice numai aceste formaţii), ca în *îmbărbăta, încheia, descleia, învălui, înveşmânta* etc., sau succesiv, ca în *descuietoare, încuietoare, desperechere, împerechere, deznodământ, îmbucurător, conlocuitor, demâncare, neascultător, preacuvios, răsturniş, strămoşesc* etc. Există şi derivate parasintetice formate prin derivare regresivă şi derivare progresivă cu sufixe: *cântuleţ (cânt+-uleţ), crezământ (crez+-ământ), ruginiu (rugină+-iu).*

Extinzând foarte mult conceptul, pot fi considerate derivate parasintetice formaţiile mixte, prin derivare şi compunere (*autostop, mărinimie, navomodelism, răsalaltăieri),* inclusiv prin compunere din abrevieri şi derivare (*ceferist, fesenist, peneţist*).

Scanned with OKEN Scanner

b.2.2 ***Compunerea*** este procedeul de formare a unui cuvânt nou prin combinarea a două sau mai multe cuvinte existente în limbă. exemple: *tata-mare, floarea-soarelui, apă-de-plumb, baba-oarba.* Cuvintele compuse au câteva caracteristici care le deosebesc de îmbinările libere de cuvinte sau de unităţile frazeologice:-1) denumesc un referent diferit faţă de cel denumit de cuvintele-bază (a se vedea obiectul denumit de *floarea-soarelui*, deosebit evident de *floare* şi *soare*); -2) au o structură fixă, componenţii neputând fi combinaţi altfel (nu putem spune, fără să schimbăm sensul, *marele tata*); -3) se comportă ca o unitate morfosintactică („tulpina *florii soarelui*" „am cultivat *floarea soarelui*", „se vede *din floarea soarelui*"). Aceste caracteristici nu sunt însă în toate cazurile prezente, unitare şi uşor de demonstrat: *motanul încălţat* poate fi cuvânt compus, când ne referim la personajul din poveste, şi îmbinare liberă, în alte situaţii; flexiunea poate afecta unul din componente (*florii-soarelui, bunăstării*) ambele componente (*bunei-credinţe*) sau nici una din componente (unui *făt-frumos*); relaţiile sintactice se pot baza pe subordonare (*vorbă-lungă, gura-leului*) sau pe coordonare (*puşcă-mitralieră, liber-democrat*); componentele pot fi din aceeaşi parte de vorbire (*ochiul-boului*) sau din părţi de vorbire diferite (*bunăcreştere, bineînţeles*).

Gradul de contopire a elementelor componente poate fi diferit: a) **compunerea aparentă**, realizată prin **juxtapunere** (*iarbă-mare, argint-viu, cerul-gurii, Valea-Lungă*) sau **joncţiune** (*bou-de-baltă, drum-de-fier, şarpe-cu-clopoţei);* b) **sudura completă** sau **aglutinarea** (*vinars, bunăvoinţă, niciodată, locotenent*).

Cel mai important criteriu de clasificare a compuselor este cel sintactic. Acesta se referă la relaţia sintactică dintre componenţi şi la funcţia sintactică a elementului determinant (în cazul relaţiei de subordonare).

b.2.2.1 ***Compunerea prin subordonare*** (*hipotaxă*) se poate realiza printr-o funcţie **atributivă, completivă** sau **circumstanţială**. Elementele componente pot fi substantive, adjective, verbe, adverbe (şi, mai rar numerale, prepoziţii, conjuncţii) iar cuvintele rezultate - substantive, adjective, numerale, verbe, adverbe, pronume, prepoziţii, conjuncţii şi chiar interjecţii.

Substantive formate prin **subordonare atributivă adjectivală:** *bot-gros, făt-frumos, vorbă-lungă, Râmnicul-Sărat, Valea-Roşie, bunăvoinţă, rea-voinţă* (antepunerea adjectivului e excepţie). **Substantive** formate prin **subordonare atributivă substantivală în genitiv:** *floarea-soarelui, gura-leului, Muma-Pădurii, Gura-Ocniţei, Poiana-Mărului, Vatra-Dornei.*

Substantive formate prin **subordonare atributivă substantivală în acuzativ cu prepoziţie:** *apă-de-plumb, floare-de-colţ, viţă-de-vie, viperă-cu-corn, Baia-de-Aramă, Malu-cu-Flori, Poienile-de-sub-Munte.*

Substantive formate prin **subordonare completivă directă:** *fluieră-vânt, încurcă-lume, papă-lapte, gură-cască* (a se observa că formaţiile sunt dislocări din context, funcţionând netipic ca substantive, fapt ce face să nu accepte flexiune).

Substantive formate prin **subordonare circumstanţială:** *ducă-se-pe-pustii, ieftin-la-mălai, bun-de-lucru, scump-la-tărâţe.*

Adjective formate prin **subordonare atributivă** (termenul determinat e un nume de culoare, iar termenul adăugat este *inchis/deschis* sau un nume de culoare): *roşu-închis, verde-foarte-deschis, galben-portocaliu, albastru-siniliu.*

Adjective formate prin **subordonare circumstanţială faţă de un adjectiv verbal:** *bine-venit, bine-crescut, drept-credincios, răufăcător, clarvăzător, atotputernic.*

Scanned with OKEN Scanner

Adjective formate din sintagme cu prepoziţii/adverbe sau din propoziţii: *cuminte, cumsecade.*

Numerale formate prin **subordonare circumstanţială**: *doisprezece* (şi celelalte numerale cardinale de la 11 la 19).

Numerale formate prin **subordonare atributivă**: *douăzeci* (şi celelalte din seria zecilor de la 20 la 90), *tustrei*

Verbe formate prin **subordonare circumstanţială**: *a binevoi, a binecuvânta;*

Adverbe: *astfel, oricum, devreme, câteodată, niciodată*

Prepoziţii: *de la, pe la, de pe, despre*

Conjuncţii: *cu toate că, pentru că, fiindcă*

Interjecţii: *nani-nani, tic-tac.*

Pronume: *oarecare, fiecare, oricine, orice.*

b.2.2.2 ***Compunerea prin coordonare*** (***parataxă***) formează substantive şi adjective. Spre deosebire de compunerea prin subordonare, care este folosită în varianta naturală, populară a limbii, compunerea prin parataxă este caracteristică limbajelor culte, chiar savante. De altfel, o mare parte din formaţii au la bază modele internaţionale. Sensul compuselor prin coordonare este o intersecţie a conţinuturilor componente (*puşcă-mitralieră, social-economic, româno-englez*), o nuanţare a termenului secund de către primul termen (*locotenent-colonel*) sau invers (*general-maior*), o caracterizare a primului termen de către al doilea (*mobilă-tip*) etc.

b.2.2.3 ***Compuse prin falsă parataxă*** sunt îndeosebi nume de locuri (*Târgu-Jiu, Piatra-Olt, Turnu-Severin, Ocna-Sibiu*) care, deşi la origine sunt formate cu genitivul sau acuzativul (*Târgu-Jiului, Piatra-de-Olt, Turnu-lui-Severin* sau *Turnu-de-la-Severin, Ocna-de-la-Sibiu*), au fost transformate pe care administrativă după modelul unor toponime formate într-adevăr prin parataxă (*Bucureşti-Băneasa, Ploieşti-Vest, Sângeorz-Băi*).

b.2.2.4 ***Compuse prin abreviere*** ***(sau cu abrevieri)*** sunt de dată recentă (puţine depăşesc graniţa secolului nostru). Pot fi realizate prin combinarea unor silabe din cuvintele componente (*Plafar=Plante farmaceutice*), din silabe şi cuvinte (*Mobilex=Mobilă export*), *ROMARTA=arta românească*), din iniţiale de cuvinte (*CFR,PDSR, PSDR, PNŢCD, PAC, PNL, FNSLR*) sau din iniţiale şi fragmente de cuvinte (*TAROM=Transporturile Aeriene Române, ADAS=Administraţia Asigurărilor de Stat*). Majoritatea sunt nume proprii. Compusele prin iniţiale se pot scrie cu sau fără punct după fiecare literă şi se pronunţă cu accent pe ultima silabă. Celelalte compuse se scriu fără punct între litere şi se accentuează ca şi celelalte cuvinte (pe ultima silabă: *TAROM*; pe penultima silabă: *ROMARTA* etc.) Aceste compuse au proliferat în ultimii ani, mai ales în domeniul numelor de firme.

Trunchierea unor cuvinte poate fi întâlnită şi la cuvintele simple, fiind o influenţă a limbii franceze. Jargonul şi argoul sunt cele mai receptive la astfel de formaţii: *profu (<profesorul), diriga (<diriginta), mate (<matematică), aero (<aeronautică), foto (<fotografie), tele (<televizor), cinema (<cinematograf), taxi (<taximetru), dactilo (<dactilografie).*

Cuvintele compuse din limba populară sunt polisemantice si au frecvent coloratură expresivă. Domeniile cele mai importante în care se găsesc sunt: relaţii, funcţii sau nume proprii de persoane (*tata-mare, redactor-şef, Octav Pancu-Iaşi*), plante (*gura-leului, trei-fraţi*), animale (*câine-lup, viperă-cu-corn*), lucruri (*apă-tare, poale-n-brâu*), dansuri şi jocuri (*baba-oarba, ca-la-breaza, popa-prostul*), unităţi de măsură

Scanned with OKEN Scanner

(*cal-putere, electron-volt*), timp şi spaţiu (*astă-seară, după-amiază, miazănoapte, nord-est*), locuri (*Balta Albă, Drăgăneşti-Olt, Piatra-Neamţ, Dealu-Mare*), sentimente, atitudini, stări şi aprecieri psihice (*binecrescut, bunăvoinţă, binecuvântare, rea-voinţă, clarvăzător*), însuşiri fizice (*galben-auriu, albastru-închis, pursânge, surdomut*) etc.

b.2.3 Conversiunea (numită şi **schimbarea valorii gramaticale** sau **transpoziţia lexicogramaticală**) denumeşte procedeul prin care un cuvânt trece de la o parte de vorbire la alta prin folosirea în anumite contexte specifice noii părţi de vorbire sau prin articulare, fără implicarea unor formanţi lexicali. Unii specialişti o consideră o variantă a derivării (pe care o numesc **improprie**), iar alţii o problemă de funcţie gramaticală, (un **alolexem**), nelegată de vocabular. Un exemplu cunoscut de conversiune îl constituie trecerea adverbului *bine* pe poziţie de substantiv („I-a făcut *un bine*") sau adjectiv („un bărbat *bine*").

Mijloacele gramaticale care permit schimbarea valorii cuvintelor sunt de natură morfologică (**determinarea**, sau **articularea**) ori sintactică (**distribuţia în context**).

b.2.3.1 Conversiunea prin determinare (sau prin **articulare**) face posibilă trecerea oricărei părţi de vorbire la substantiv: adjectivul (*frumos>frumosul, un frumos*), adverbul (*înalt>înaltul, un înalt*), verbul (*căutare>căutarea, o căutare*; *intrând>intrândul, un intrând*), numeralul („a luat *un premiu*"), pronume (*un oarecare*), interjecţie („*un of* la inimă").

De menţionat că foarte multe verbe la infinitivul lung, participiu sau supin au fost atât de mult utilizate ca substantive, încât s-au lexicalizat ca atare: *mâncare, cântare, alergare, intrare, ieşire, un rănit, nenorocitul, prăpăditul, mâncatul, spălatul, cititul, culesul, fumatul.*

b.2.3.2 Conversiunea prin distribuţie contextuală duce cel mai adesea la adjective (din substantive: *moşneag, filozof, poet;* din participiu: *avut, priceput, supărat, tăcut*; din gerunziu: *sângerândă, suferindă, tremurândă*; din adverb„ „o femeie *bine*" „o scenă *tare*"), la adverbe (din substantive: „îngheţat *tun*", „gol *puşcă*", „doarme *buştean*", „a ieşit *glonţ*", „doarme *ziua*", „se plimbă *seara*"; din adjective: „vorbeşte *frumos*", „se ridică *uşor*"), la verb (din interjecţie: *haidem, haideţi*).

O formă particulară de conversiune o constituie transformarea unui nume propriu în nume comun (numită în lucrările de onomastică **deonimie**), cel mai frecvent prin forma de feminin: *americă < America, olandă < Olanda, marghilomană < Marghiloman, damasc < Damasc, moeciu* „varietate de caşcaval" *< Moeciu*). Şi procesul invers, de trecere a unui cuvânt comun în rândul numelor proprii (onimizare) poate fi considerat conversiune, dacă nu se folosesc formanţi lexicali: *Brad < brad, Olteanu < oltean, Pescaru < pescar, Grădinari < grădinari, Păltiniş < păltiniş, Dealu < dealu.*

b.3 Calcul lingvistic este un procedeu specific de îmbogăţire a vocabularului aflat la interferenţa împrumutului cu creaţia internă. Cu ajutorul lui se formează cuvinte noi din materialul limbii române (rădăcini, afixe), dar după modele de structură lexicală străine. Exemple: *(a) întrevedea* (format din *între-* şi *-vedea*, după modelul fr. *entrevoir*), *suprqom* (format din *supra-* şi *-om*, după modelul germ. *Übermensch*), *masă rotundă* (expresie calchiată după fr. *table ronde*). Poate fi copiată şi structura gramaticală: rom. *a se teme* a devenit reflexiv prin influenţa sl. *bojati se* (este, deci,

Scanned with OKEN Scanner

un **calc morfologic**), iar recţiunea verbului *a locui* cu complement direct (*„a locui* o casă") este o imitaţie a fr, *habiter* (este un **calc sintactic**).

Există, de asemenea, **calcuri lexico-frazeologice** (*a face anticameră* reproduce structura expresiei *faire antichambre*, dar şi forma internă a cuvântului *antichambre*) şi calcuri **lexico-gramaticale** (gerunziile cu valoare adjectivală sau chiar substantivală, tip *suferind-suferindă*, după fr. *souffrant-souffrante*). Calcurile cuvintelor simple sunt **calcuri semantice**, adică imită complexul semantic al modelului străin. De pildă, rom. *lume*, care avea din latină numai sensul „lumină" (pe care, de altfel, l-a şi pierdut în timp), a dobândit sensul de „univers" sub influenţa sl. *sveat* (care însemna atât „lumină" cât şi „univers").

Cuvintele care copiază numai parţial modelul străin sunt numite **semicalcuri** sau, mai propriu, **calcuri parţiale** (*a surprinde* traduce numai partea a doua a fr. *surprendre*).

Calcul se deosebeşte de **împrumut** prin faptul că materialul folosit e românesc, iar de **traducere** prin respectarea întocmai a structurii modelului (nu numai a sensului, cum se întâmplă în cazul traducerii). *Futurologie* din franceză a fost de exemplu împrumutat, ca *futurologie*, calchiat ca *viitorologie* şi tradus ca *ştiinţa viitorului.*

Calcul lexical (de care ne ocupăm în secvenţa de faţă) poate fi aşadar: **de structură** şi **semantic.**

b.3.1 Calcul de structură se referă evident la cuvintele cu structură analizabilă, derivate sau compuse.

Calcurile după derivate sunt cele mai numeroase. Pot fi **derivate cu prefixe** (*dezbate*<fr.*débattre; preşcolar*<fr.*préscolaire; subdezvoltat*<fr.*sous-développé* , engl. *underdeveloped*), **cu sufixe** (*întâietate*<fr. *primauté*; *stingător*<fr. *extincteur*) sau **parasintetice** (*deznodământ*< fr.*dénouement, a înlănţui*<fr.*enchaîner*).

Calcurile după compuse sunt mai rare decât cele după derivate. Pot fi: **totale** (*anotimp*<germ.*Jahreszeit, cal putere*<engl. *horse-power, OZN*<engl.*UFO*) sau **parţiale** (*a maltrata*<fr.*maltraiter, semifinală*<fr.*démifinale*).

b.3.2 Calcul semantic (numit şi **împrumut parţial**) reprezintă adoptarea de către cuvântul românesc a unui sens nou, preluat de la modelul său străin (împreună cu care are deja cel puţin un sens comun, care constituie „pivotul" transferului). Fenomenul se produce, evident, între cuvinte polisemantice. Un exemplu îl constituie sensul „tablou pictat" al cuvântului *pânză*, sub influenţa fr. *toile* (împreună cu care avea în comun sensul de „ţesătură făcută din fire de in, bumbac, cânepă etc".). Alte exemple: *foaie* (sensul de „ziar", după germ. *Blatt* şi fr. *feuille*), *nebun* („piesă la jocul de şah", după fr. *fou*), *rădăcină* (accepţiunile lingvistice şi matematice), după fr. *racine*.

Calcurile sunt foarte frecvente în terminologiile tehnico-ştiinţifice (fireşte, pe lângă împrumuturi), unele având caracter internaţional: *trifoi* (ca lat. *trifolium*, it. *trifoglia*, fr. *trefeuil*, germ. *Dreiblatt*, rus. *trilistnik*), *mărul lui Adam* (fr. *pomme d'Adam*, germ. *Adamsapfel* etc.), *unde ultrascurte* (fr. *ondes ultra-courtes*, engl. *ultra-shortwaves* etc.), *Renaştere* (fr. *Renaissance*, it. *Rinascimento* etc.), *război rece* (fr. *guèrre froid*, angl. *coldwar*, rus *holodnaia voina* etc.).

Amploarea îmbogăţirii şi modernizării lexicale a limbii române datorate calcului este mult mai mare decât se crede. Acest procedeu este foarte activ îndeosebi în

Scanned with OKEN Scanner

etapa modernă a limbii, când a operat la serii întregi de cuvinte (prin copiere totală sau parţială). Exemple: majoritatea verbelor din familia lui *a ţine* (calchiate după latina savantă, franceză sua italiană): *obţine, aparţine, conţine, deţine, întreţine, menţine, reţine, susţine*; modelul *întredeschide, întreprinde, întretăia, întreţine, întrevedea, întrezări*. Nu sunt puţine situaţiile când de la aceeaşi bază străină avem un împrumut şi un calc, care, intrate în concurenţă, s-au specializat semantic sau unul dintre ele a dispărut: *a blagoslovi* şi *a binecuvânta* (sl. *blagosloviti*), *blagoveştenie* şi *bunavestire* (sl. *blagověštenie), independenţă* şi *neatârnare* (fr. *indépendance*), *propăşire* şi *progres* (lat. *progressus*), *cadrilater* şi *patrulater* (fr.*quadrilatère), a coabita* şi *a conlocui* (fr. *cohabiter*), *a consacra - a consfinţi* (fr. *consacrer*), *imediat* şi *nemijlocit* (fr. *immédiat*), *omniscient - atotştiutor* (fr.*omniscient*), *sentiment - simţământ* (fr. *sentiment), signal - semnal* (fr. *signal*).

Din cauza caracterului „elaborat" (formal şi/sau semantic) al calcului lexical şi concurenţei cu împrumuturile şi traducerile, efortul de cultivare a limbii este mult mai necesar în acest domeniu decât în alte grupări lexicale.

C. Onomasiologia

Onomasiologia este o ramură a lexicologiei care are ca obiect studierea denominaţiei (este deci o „ştiinţă a numelor, sau, mai precis, a denumirilor). Este un fel de demers „în oglindă" faţă de semantică, întrucât, deşi amândouă se ocupă de raportul între cuvânt şi conţinutul său, unghiul de abordare este contrar: semantica porneşte de la cuvânt, având perspectiva receptorului (care aude şi „decodează" acest cuvânt), iar onomasiologia pleacă de la emitent (care „formează" şi transmite cuvântul). Principala preocupare a onomasiologiei o constituie modul cum se grupează vocabularul în funcţie de ceea ce exprimă cuvintele, pe baza experienţei comunităţii lingvistice: un domeniu al tehnicii, o activitate practică, o sferă noţională etc. (exemple: vocabularul căilor ferate, aviaţiei, mineritului, domeniului politic, locuinţei etc.). Conceptul cu care operează onomasiologia este **câmpul lexical** (deosebit de **câmpul semantic**, care este legat de obicei de complexul de sensuri şi raporturi semantice al unui cuvânt). Noi am apreciat că organizarea vocabularului poate fi mai bine înţeleasă prin corelarea celor două forme de grupare şi de aceea le-am descris împreună (sub denumirea de subansambluri lexico-semantice) în cadrul capitolului de semnatică. O reluare separată a discuţiei despre perspectiva onomasiologică ni se pare însă necesară. Cercetările în acest domeniu pornesc, de obicei, de la o **noţiune** (şi, mai rar, de la un **obiect**) evidenţiază numele ei în timp şi spaţiu (sinonime, antonime, perifraze, expresii, contexte tip etc.) şi se extind la grupuri înrudite, prin experienţă sau prin logică, de noţiuni, tentând ca în final să acopere întreg „universul" extralingvistic deservit denominativ de vocabularul unei limbi. Se observă caracterul enciclopedic al acestor cercetări, iniţiate şi practicate în primul rând de lingvişti germani. Cea mai cunoscută aplicare a acestei metode este în geografia lingvistică, unde întrebările pe baza cărora sunt înregistrate cuvintele dialectale, sunt grupate pe concepte şi grupuri de concepte. Sunt faimoase câmpurile **Atlasului lingvistic român** coordonat de Sextil Puşcariu, care au oferit material

Scanned with OKEN Scanner

pentru studii onomasiologice nu mai puţin celebre: **calul, casa, copilul** ş.a.. Ulterior, au fost realizate alte cercetări de acest tip în legătură cu **verbele de mişcare, gradele de rudenie, numele de culori, denumirile locuinţei, instituţiilor, terminologia etnobotanică** etc. De un interes mai larg se bucură **dicţionarele analogice (conceptuale, tematice)**, în care materia lexicală este organizată pe concepte, idei, domenii etc. Bineînţeles, clasificarea întregului vocabular pe astfel de criterii este o operaţie foarte dificilă şi în mare parte subiectivă, cele mai mari riscuri fiind rămânerea în afara clasificării a unor cuvinte şi introducerea altora în două sau mai multe „câmpuri". Seriile analogice (de nivelul sutelor sau, pentru dicţionarele mai detaliate, al miilor) cuprind sinonimele, o mare parte dintre antonime şi dintre hiponime, derivatele şi compusele termenului-pivot etc., ceea ce cumulează câteva zeci sau chiar sute de cuvinte într-o serie minimală. Selectăm, pentru exemplificare, din seria cuvântului *curaj*, un număr de cuvinte reprezentative: substantive (*curaj, îndrăzneală, cutezanţă, neînfricare, bărbăţie, spirit de sacrificiu, fermitate, erou, voinic, şoim, leu*), adjective (*curajos, îndrăzneţ, temerar, fără frică, tare de înger, vitejesc, neclintit*), verbe (*a fi curajos, a face vitejii, a îndrăzni, a brava, a-şi risca viaţa, a îmbărbăta, a da curaj*), adverbe (*vitejeşte, voiniceşte, cu curaj, fără frică, eroic, ca un tigru*).

Unii lingvişti introduc în obiectul onomasiologiei studierea fenomenelor de înlocuire a numelor unor obiecte prin formule **eufemistice** sau de interdicţie de vocabular (**tabu**). **Eufemizarea** are ca scop evitarea exprimării brutale a unor sensuri peiorative, degradante (mai ales când se referă la persoane apropiate). De pildă, cuvântul *beţiv* e înlocuit cu *vesel* sau *obosit, prost* cu *naiv* sau *credul, fricos* cu *prudent* sau *precaut, bătrân* cu *ajuns la maturitate deplină* etc. Unele cuvinte sunt frecvent înlocuite de eufemisme. Este cazul termenilor care denumesc boli grave, moartea, noţiuni obscene, impudice etc. De exemplu, *a muri* se poate spune *a se stinge din viaţă, a se pierde, a pieri, a dispărea, a-şi da sufletul, a sucomba, a se petrece, a părăsi lumea aceasta, a pleca dintre noi* etc.

Tabuizarea este un fenomen mai radical decât eufemizarea, întrucât constă în interdicţia folosirii anumitor cuvinte, fiind o reminiscenţă a credinţei că, folosindu-le, vor fi stârnite duhurile rele. În limba română, fenomenul apare extrem de rar. *Fulgerul* se numeşte *scăpărat, scăpărare, scapăr, lupul-fiară, dihanie, spurc*, iar *dracul* are o pletoră de înlocuitori: *diavol, necuratul, naiba, încornoratul, satana, aghiuţă, spurcatul, împieliţatul, cel-de-pe comoară, ucigă-l-crucea, cel-din-lac* etc. (Haşdeu a compus o întreagă poezie numai din numele dracului legate prin juxtapunere sau prin joncţiune).

D. Onomastica

Onomastica (sau **onomatologia**) este, într-un fel, un domeniu onomasiologic, deoarece se ocupă de cuvintele care denumesc referenţi grupaţi în aceeaşi categorie pe baza practicii istorice a vorbitorilor. Este vorba de **reperele individuale**, în spaţiu, timp şi activitate socială, desemnate de **numele proprii**, care constituie obiectul **onomasticii**. Aceste nume au un specific pronunţat în raport cu celelalte unităţi lexicale ale limbii, constituind o **categorie** sau, după unii, un **nivel lexical** distinct, cu consecinţe adecvate în plan metodologic. Principala consecinţă este constituirea unei discipline speciale - onomastica - care le studiază. Această disciplină lingvistică

are un caracter interdisciplinar, dar are punctul de pornire şi baza de sprijin în **lexicologie**, a cărei parte cei mai mulţi specialişti o consideră. Ea foloseşte, de asemenea, noţiuni şi reguli caracteristice altor discipline lingvistice (morfologia, sintaxa, dialectologia, stilistica) şi extralingvistice (geografia, istoria, psihologia, sociologia, demografia, istoria culturii, religiilor, artelor etc.), pe care le adaptează propriului ei obiect.

Numele proprii sunt, la origine, cuvinte comune care s-au specializat (cu mărci exterioare mai mult sau mai puţin evidente) în **individualizarea** unor referenţi, fără a se mai trece prin faza generalizării conceptuale. Sensul acestor nume nu mai corespunde unei clase de referenţi (unei **noţiuni**, deci), ci unui referent individual, pe care-l **identifică direct**, lexical, nu gramatical (prin articol, determinare etc.), ca în cazul cuvintelor comune. De exemplu, numele *Dascălu* sau *Stejaru*, care denumesc ca apelative (*dascălu, stejaru*) orice persoană de profesie „dascăl", respectiv orice arbore din esenţa „stejar", desemnează în prezent o **anumită persoană**, respectiv un **anumit topic (loc)**. Cu mijloacele lexicului comun, această identificare (individualizare) s-ar fi putut realiza prin articulare (*dascălul, stejarul*) sau, mai eficient, prin articulare şi determinare sintactică (*dascălul acesta/de aici/de la şcoala* etc; *stejarul acela/de acolo/din câmpia satului* etc.) Diferenţa ca mod de desemnare dintre numele proprii şi apelative este mai evidentă în situaţiile în care cuvântul comun care a stat la baza numelui propriu nu (mai) este cunoscut în limba română actuală (fie pentru că e împrumutat ca nume propriu din altă limbă, fie pentru că a dispărut din uzul limbii române, fie pentru că nu e cunoscut). De exemplu, numele *Arad, Craiova, Ghimmbav, Ion, Mircea, Nicoară, Vasilescu, Toma* nu spun vorbitorului actual altceva decât că denumesc anumite locuri şi persoane. Sensul care a stat la baza „botezării" lor originare (în cazul numelor de persoană acest „originar" trebuie să conducă foarte departe, la primii purtători ai numelor) nu este accesibil decât specialiştilor, care întreprind pentru a-l afla cercetări etimologice complicate, mai complicate decât în cazul cuvintelor comune. În limba actuală, aceste nume proprii reprezintă însă numai un fel de „etichete" individuale, lipsite de generalitate lexicală.

Numele proprii sunt departe de a fi unitare. Cea mai cunoscută clasificare a lor se face după criteriul **tipului de referent (reper)** denumit Rezultă următoarele categorii:

- **nume de persoane** (sau **antroponime**): *Gheorghe, Ionescu, Munteanu, Arghezi*
- **nume de locuri** (sau **toponime**): *Olt, Bucureşti, Carpaţi*
- **nume de animale** (sau **zoonime**): *Grivei, Joiana, Murgu*
- **nume mitologice** (sau **mitonime**): *Zeus, Dumnezeu, Alah*
- **nume de firme, întreprinderi, instituţii**: *Coleus, Ana Electronic, Vulcan, Bucureşti-Berlin, Computerland, Facultatea de Litere, Academia de Arte, Şcoala Centrală, Şcoala Normală, Camera Deputaţilor*
- **denumiri de evenimente istorice**: *Renaşterea, Unirea Principatelor, Războiul de Independenţă*
- **nume de vânturi** (sau **anemonime**): *Crivăţul, Austrul*
- **nume de corpuri cereşti** (sau **astronime**): *Marte, Venus, Neptun, Sirius*
- **nume de opere literare, artistice, ştiinţifice**: *Moromeţii, Luceafărul, Aida, Oedip, Masa tăcerii, Psihologia consonantistă, Getica, Etymologicum Magnum Romaniae, Dicţionarul explicativ al limbii române, Istoria critică a Românilor, Românii în istoria universală* etc.

De la termenii care desemnează primele două categorii de nume proprii s-au format, cu ajutorul sufixului abstract *-ie*, termeni noi, cu dublă accepţiune: „totalitatea numelor din categoria respectivă" şi „disciplina care studiază această categorie de nume". Astfel, **antroponimie** înseamnă atât „totalitatea numelor de

Scanned with OKEN Scanner

persoană (dintr-o limbă)" cât şi „disciplina ştiinţifică al cărei obiect de studiu îl constituie antroponimele", iar **toponimia** desemnează atât „totalitatea numelor topice (de locuri) dintr-un teritoriu" cât şi „disciplina care se ocupă de studiul toponimelor". Cele două discipline, care au multe elemente specifice, constituie ramuri distincte ale **onomasticii**, căreia i se subordonează teoretic şi metodologic.

Antroponimele şi toponimele se împart, la rândul lor, în câteva subcategorii, în funcţie de referenţii denumiţi, iar aceasta pot fi şi ele clasificate mai departe pe diverse criterii de formă şi structură.

Antroponimele se divid în:

- **prenume** (sau **nume de botez,** sau **nume individuale**): *Ion, Maria, George, Nicu, Dănuţ, Gigi, Nina*;
- **nume de familie**: *Ionescu, Deleanu, Vlădoiu*;
- **porecle şi supranume** (diferenţa constând în expresivitatea mai accentuată a primelor): *Grasu, Ţiganu, Blondu, Buzilă, Cercel, Priceputu, Ureche, Flămânzilă, Bulgaru*;
- **pseudonime** (spre deosebire de supranume, sunt alese sau acceptate de persoana care le poartă): *Arghezi, Bacovia, Galaction, Tzara.*

Prenumele pot fi, din punct de vedere formativ, **primare** (**calendaristice**: *Gheorghe, Vasile, Nicolae, Maria, Elena*; **laice**: *Barbu, Cireaşa, Brânduşa, Mugur, Rodica, Viorica*), **diminutive** (*Ionel, Gheorghiţă, Măriuţa, Ionica, Andreiaş, Marinică, Anişoara, Victoriţa, Marioara, Răducu, Petruţ*), **hipocoristice** (formate prin scurtarea corpului numelui de bază, cu scopul de a uşura pronunţarea şi a da o nuanţă de mângâiere persoanei respective: *Nelu, Nicu, Dinu, Mia, Tina, Nuţa, Tache, Rică, Vica, Miţa, Sofi, Gelu, Gigi, Michi, Sanda, Titi, Coco*), **hipocoristice diminutivale** (*Neluţă, Nicuşor, Nuţica, Tăchiţă, Sofica, Cocuţa, Săndica, Săndel*) sau nume duble (*Ana-Maria, Maria-Luiza, Alexandru-Ioan, Ion-Gheorghe, Maria-Cristina*). Numele de familie pot fi şi ele **primare** (fiind, de fapt, prenume sau porecle în formă absolută, deci trecute la noua funcţie prin conversiune: *Ştefan, Surdu, Ioana, Mutu, Roşu, Pescaru, Vornicu*), **derivate** (*Ionescu, Andriţoiu, Bolintineanu, Cuculeasa, Haţeganu, Broştenaru, Negrea, Codreş, Păunete, Calotă, Tomşa*), **parasintetice** (de un gen aparte, întrucât sunt la origine genitive: *Agrigoroaiei, Abiculesei, Avădanei*).

Toponimele se divid, în funcţie de referenţii desemnaţi, în:

- **oronime** (**nume de munţi**): *Carpaţi, Bucegi, Negoiu, Omu, Zănoaga*
- **hidronime** (**nume de ape**): *Mureş, Prahova, Bucura, Olteţ, Potelu, Greaca, Dâmboviţa, Colentina*;
- **hileonime** (**nume de păduri**): *Trivale, Bucovăţ, Făget*;
- **hodonime** (**nume de drumuri**): *Drumu Roşu, Drumu Oii, Olacul, Calea Bucureşti, Drumu Târgului*;

Din punct de vedere formativ, pot fi: **primare** (provenite prin conversiune din apelative sau antroponime: *Stejaru, Balta, Bujoru, Crângu, Dealu, Cuca, Grecu, Bucura, Bogdana, Băneasa, Moldoveanu, Negoiu*), **derivate** (de regulă, sufixele sunt, la origine, diminutivale: *Dumbrăviţa, Topologelu, Stupineaua, Motrişoru, Toplicioara, Dunărica, Amărăzuia, Bârzuica, Izvărnuţa, Dobruşa*) şi **compuse** (**substantiv +substantiv**: *Bulevardul-Carol, Plaiu-Vulcăneşti, Podu-Turcului, Valea-Vlăicii,*

Scanned with OKEN Scanner

Fântâna-lui-Grozav, Drumul-Haiducilor, Obârşia-Lotrului, Drumu-Carului, Măceşul-de-Jos, Malul-cu-Flori; **susbtantiv+adjectiv**: *Dealu-Mare, Valea-Seacă, Târgu-Frumos, Lacu-Roşu, Bucureştii-Noi*; **prepoziţie + substantiv**: *Peste-Gilort, Între Zăvoaie, Sub Arini, După Ibru*).

Un aspect cu consecinţe importante în fizionomia etimologică a numelor proprii îl reprezintă specificul aplicării în acest doemniu a **principiului etimologiei directe**. Potrivit acestui principiu, *Dimitrie, Demetru* provin din slavă, respectiv maghiară (chiar dacă etimonul lor indirect e v.gr. *Demetrios*), iar *Dimitrescu, Demetrescu* (la fel ca şi *Dumitrescu*, având la bază varianta românească a aceluiaşi nume) sunt formate în româneşte cu ajutorul sufixului patronimic *-escu* (tot formate în limba română prin diverse procedee sunt: *Dumitrică, Dumitraş, Dumitroaia, Dumitrana, Mitru; Mitrică, Mitrache, Mitu, Mitrăchescu* etc.); *Dascălu, Postelnicu, Spătaru, Covaciu* provin din cuvintele comune româneşti *dascăl, postelnic, spătar, covaci,* cu toate că acestea sunt de origine greacă, slavă, sau maghiară; *Câmpina, Oradea, Techirghiol* sunt de origine slavă, săsească, maghiară, turcească, întrucât formanţii lor nu sunt transparenţi în româneşte, în timp ce *Sălişte, Grădişte, Râmnic, Ghimbăşelu, Orăştioara* sunt formate în româneşte din apelativele *sălişte, grădişte, râmnic* sau cu sufixele *-el(u), -oara* (nu contează, în acest caz etimologia indirectă a apelativelor menţionate sau a rădăcinilor termenilor derivaţi).

Conversiunea cuvintelor comune în nume proprii, prin procesul numit **onimizare** a fost de câteva ori evocată mai sus şi ea este larg cunoscută. Mai puţin cunoscut (şi studiat) este fenomenul invers, constând în trecerea unor nume proprii în rândul apelativelor (prin procesul de **deonimie** sau **deonimizare**). Exemple: *Cotnari>cotnari, Faienza>faianţă, Ampère>amper, Grigorescu>un grigorescu, Moeciu>un moeciu, Diesel>diesel.* Figura de stil în care se încadrează aceste conversiuni este antonomaza.

În lucrările de lexicologie şi lexicografie se acordă o atenţie cu totul insuficientă numelor proprii, deşi numeric ele depăşesc cuvintele comune (în prezent sunt în limba română câteva sute de mii de toponime, poate chiar peste un milion, şi câteva milioane de antroponime, ca să nu mai punem la socoteală celelalte categorii de nume proprii). Dificultăţile lingvistice ridicate de aceste nume sunt demonstrate de frecvenţa şi diversitatea greşelilor în legătură cu scrierea şi pronuntarea lor. Iar importanţa pentru reconstituirea istoriei şi civilizaţiei poporului nostru a fost scoasă în evidenţă de cei mai mari învăţaţi ai noştri (istorici, geografi, lingvişti). Una dintre cauzele care determină evitarea cercetării acestor unităţi lexicale „speciale" o constituie complexitatea şi dificultatea disciplinelor care le studiază, aflate la graniţa câtorva domenii mari (lingvistică, istorie, geografie) şi lips a de repertorii exhaustive sau măcar reprezentative de nume proprii. În prezent, **toponomaştii** şi **antroponomaştii** din câteva centre (Bucureşti, Cluj, Iaşi, Timişoara, Craiova) sunt în curs de finalizare (pentru câteva dintre provincii - Moldova, Banatul, Oltenia - s-a început chiar publicarea) unor lucrări de anvergură în acest domeniu: **Tezaurul/Dicţionarul toponimic românesc** (sub titluri diverse de la o regiune la alta) şi **Dicţionarul antroponimic românesc**. Sperăm că publicarea acestor lucrări, alături de sporirea rolului numelor proprii în limba română (prin realizarea individualismului, care în plan socio-economic înseamnă privatizare, iar în plan lingvistic **proliferarea numelor proprii de firmă**) vor stimula interesul lingviştilor şi oamenilor de cultură pentru această categorie neglijată până în prezent de majoritatea dicţionarelor.

Scanned with OKEN Scanner

E. FRAZEOLOGIA

Frazeologia este şi ea, la noi, o disciplină lingvistică nouă, chiar mai nouă decât onomastica, deşi, aşa cum a demonstrat Theodor Hristea, poate contribui mai mult ca alte ramuri ale lingvisticii la evidenţierea bogăţiei lexicale a limbii române la individualizarea unor stiluri funcţionale (îndeosebi a stilului publicistic şi a celui politic), la soluţionarea unor probleme de etimologie şi derivare semantică şi, în mod deosebit, la înţelegerea adecvată a procesului de modernizare şi relatinizare a limbii române.

Termenul **frazeologie** are, ca şi în alte domenii în curs de constituire (vezi **toponimia** şi **antroponimia**), mai multe sensuri, din care două sunt importante aici: „totalitatea frazeologismelor dintr-o limbă" şi „disciplina care studiază frazeologismele"). Obiectul de studiu al frazeologiei îl constituie, aşadar, **frazeologismele**, numite şi **unităţi frazeologice, îmbinări frazeologice, grupuri sintactice stabile, frazeme** sau **paralexeme** (labilitatea terminologică este încă un indiciu al stadiului neconsolidat al disciplinei). Acestea sunt **îmbinări stabile** de cuvinte (adică funcţionează constant în aceeaşi configuraţie) cu **sens unitar şi unic** (denumesc mereu un singur şi acelaşi obiect, respectiv însuşire, acţiune etc.). De exemplu, *bal mascat, copil din flori, într-o ureche, a băga de seamă* denumesc fiecare câte un singur referent, diferit, într-o măsură mai mare sau mai mică, de referenţii desemnaţi de cuvintele componente, spre deosebire de îmbinările libere de cuvinte al căror sens este o însumare a sensurilor lexemelor care le compun. Dacă am încerca să semantizăm în felul îmbinărilor libere frazeologismele, ar deveni ininteligibile (*bal mascat*) sau ar dobândi un sens cu totul diferit (*copil din flori*).

Datorită specificului lor semantic, frazeologismele sunt înregistrate distinct în dicţionare. Ele sunt folosite foarte frecevnt în vorbirea curentă, mult mai frecvent decât îmbinările libere de cuvinte, fiind consacrate în uzul general sau cvasigeneral. De aceea, au şi putut rezista în limbă, deşi sunt semantic atipice în raport cu habitudinile comune ale combinatoricii lexicale (fapt ce face dificilă traducerea lor dintr-o limbă în alta). Gradul foarte ridicat de sudură al elementelor componente ale frazeologismelor (în care pot fi operate schimbări sau înlocuiri extrem de rar) diminuează legăturile acestor unităţi cu sintaxa (îmbinările care stau la baza frazeologismelor nu respectă regulile unităţilor, relaţiilor şi funcţiilor sintactice caracteristice limbii respective) şi accentuează apropierea faţă de lexicologie. Unităţile lexicale cu care se aseamănă cel mai mult frazeologismele sunt **cuvintele compuse** (ca şi acestea, au înţeles unitar şi îşi pot schimba valoarea gramaticală, prin derivare frazeologică: *a-şi aduce aminte* > *aducere aminte*). Se deosebesc însă de acestea prin gradul mai puţin accentuat de sudură şi prin faptul că au, în general, sinonime cuvinte simple (exemplu: *a băga de seamă=a observa*).

Lingvistic, unităţile frazeologice au luat naştere prin repetarea unor figuri de stil, prin folosirea frecventă în aceeaşi formă a unor îmbinări libere de cuvinte şi prin împrumuturi sau calcuri din alte limbi. Reprezentarea cantitativă şi calitativă a acestor surse este greu de estimat in stadiul actual al cercetării frazeologice, caracterizat prin predominanţa studiului teoretic şi metodologic, pe baza unui material selectiv. Masa unităţilor frazeologice, inventariată destul de amănunţit în ultimul timp, urmează să fie studiată din punctul de vedere al provenienţei (demersul etimologic fiind aici mult mai anevoios decât în lexic), pentru a oferi un fundament eventualelor raportări statistice.

Scanned with OKEN Scanner

Din îmbinări libere de cuvinte, osificate prin întrebuinţare frecventă, provin frazeologisme ca *a băga de seamă, a da ortul popii, a se duce pe copcă, a umbla cu ocaua mică*. Tot pe terenul limbii române au fost create îmbinările metaforice devenite, în urma socializării largi, unităţi frazeologice: *brâul cerului* („curcubeu"), *a mânca borş, cusut cu aţă albă, a scăpa trenul*. Împrumuturile, foarte frecvente în perioada modernă a limbii române, au ca sursă principală **franceza** (unele sunt adaptate fonetic şi morfologic: *coloană vertebrală, cordon sanitar, proces verbal, tur de scrutin*; altele sunt în curs de adaptare, fiind încă simţite ca **franţuzisme**: *à la légère, avant la lettre, comme çi comme ça, terre à terre*), **latina** (*alma mater, alter ego, mea culpa, pro domo, sui generis*), **italiana** (*dolce far niente, a giorno, liră sterlină, medic curant*), **engleza** (*high life, all right, stres emoţional, terapie ocupaţională*). **Calcurile** (**totale** sau **parţiale**) par a fi chiar mai numeroase decât împrumuturile: *cal de bătaie* (cf.fr. *cheval de bataille*), *conspiraţie a tăcerii* (cf.fr. *conspiration du silence*), *rădăcină pătrată* (cf.fr. *racine carée*), *a-şi face sânge rău* (cf.fr. *se faire du mauvais sang*), *sub beneficiu de inventar* (cf.fr. *sous bénéfice d'inventaire*), *în ceea ce priveşte* (cf.fr.*en ce qui concerne*), *farfurie zburătoare* (cf.engl. *flying saucer*).

Creativitatea limbii române în materie de frazeologie se relevă cel mai bine prin constituirea, de la un frazeologism împrumutat sau format în româneşte, a unor noi unităţi frazeologice, prin ceea ce a fost numit **derivare frazeologică**. Principalul traseu străbătut este de la unităţi verbale la unităţi substantivale: *a-şi bate capul-bătaie de cap, a induce în eroare-inducere în eroare*. Tot de la baze derivative verbale se pot forma îmbinări frazeologice adjectivale (*a scoate din fire-scos din fire, a da peste cap-dat peste cap*). **Sistematizarea frazeologică** poate rezulta şi din imitarea unor unităţi de către altele, atunci când referentul aparţine unei **serii onomasiologice**: *cireaşă pietroasă-cireş pietros, pară mălăiaţă-păr mălăieţ, prună guşată-prun guşat, mere domneşti-măr domnesc, mere creţeşti-măr creţesc*. Termenii şi conceptele de **familie frazeologică** şi **câmp frazeologic**, propuşi de Theodor Hristea, ni se par, în consecinţă, justificaţi de realitatea lingvistică.

Multe din derivatele frazeologice nu păstrează caracterul de locuţiune al bazei, deşi au o evidentă stabilitate a îmbinării, funcţionând ca termeni ştiinţifici sau profesionali: *artist plastic, sportiv de performanţă, bolnav cronic, chirurg plastic* (formate de la: *arte plastice, sport de performanţă, boală cronică, chirurgie plastică*). Istoric, frazeologismele, au la bază realităţi ale altor epoci (*a da şfară în ţară* aminteşte de practica anunţării năvălirilor, prin *şfara* focurilor aprinse pe culmile de dealuri), particularităţi profesionale (*a fi cusut cu aţă albă* înseamnă a încerca fără succes să induci în eroare pe cineva, aşa cum un croitor ar încerca să mascheze o cusătură făcută cu aţă albă), reminiscenţe livreşti (*partea leului* este un ecou al unei cunoscute fabule a lui Esop; *călcâiul lui Ahile* provine din *Iliada*, care a prelucrat o legendă din mitologia greacă, *nodul gordian* evocă o celebră ispravă a lui Alexandru Machedon povestită în romanele populare) sau chiar zicale păstrate în forma din limba de origine (*mens sana în corpore sano*).

Tipurile de unităţi frazeologice pot fi reduse la două foarte importante, (1) **locuţiuni şi expresii;** (2)**idiotisme**, aşa cum procedează cei mai mulţi specialişti, sau pot fi diversificate mai mult (se adaugă, de regulă, **formulele şi clişeele inetrnaţionale, perifrazele, binoamele lexicale, locuţiunile de intensitate**). Primele două categorii sunt şi cele mai bine reprezentate numeric: **Dicţionarul de expresii şi locuţiuni ale limbii române**, care cuprinde frazeologisme din aceste categorii, are

Scanned with OKEN Scanner

circa 10.000 de unităţi. **Locuţiunile şi expresiile** sunt unităţile frazeologice al căror sens, deşi unitar şi diferit de cel care ar putea fi obţinut prin însumarea semantică a elementelor componente, păstrează o anumită legătură de sens cu acestea (transferul semantic, prin figură de stil fiind cel mai adesea transparent). A se vedea, spre exemplu, motivarea comparaţiilor şi metaforelor în unităţile *a păstra (ceva) ca pe ochii din cap, a se face de ruşine, a tăia frunze la câini, a-i lipsi o doagă.*

Pe lângă trăsăturile comune, locuţiunile şi expresiile au şi caracteristici diferenţiatoare: **locuţiunile**, de pildă, sunt mai puţin (sau deloc) expresive, sunt mai sudate semantic şi au ca sinonime cuvinte izolate (singure). Practic, ele au echivalenţe în rândul tuturor părţilor de vorbire: substantive (*aducere aminte=amintire, rememorare; bătaie de joc=batjocură*), adjective (*întors pe dos=supărat*), adverbe (*ca din puşcă=rapid*), verbe (*a trage pe sfoară=a păcăli, a înşela*). Se observă că locuţiunile pot să-şi schimbe valoarea gramaticală prin **derivare frazeologică** (*a băga de seamă-băgare de seamă, a scoate din fire-scos din fire*).

Expresiile (pe care unii autori nici nu le separă de locuţiuni) corespund, de regulă, unei întregi propoziţii în sensul că au (sau presupun) subiect, predicat şi eventuale compliniri: *(cineva) spală putina, (cineva) îşi ia inima în dinţi, (cineva) face (pe altcineva) cu ou şi cu oţet.* Se remarcă încărcătura expresivă intensă a acestor unităţi şi autonomia mai pronunţată a elementelor componente (care sunt analizate în sintaxă atât ca funcţie unitară, cât şi ca funcţii distincte ale elementelor componente).

Idiotismele (**sau expresiile idiomatice**) sunt unităţi frazeologice cu înţeles figurat „de bloc", nedecompozabil (şi, de aceea, intraductibil), specific limbii respective (întrucât reflectă experienţe proprii comunităţii lingvistice implicate). Exemple: *a bate apa-n piuă, a-şi da arama pe faţă, a strica orzul pe gâşte, a-şi pune pofta-n cui.* Studierea lor necesită informaţii istorice, etnografice, sociologice temeinice (*a-şi da arama pe faţă* este legată de practica monezilor de cupru, acoperite cu un strat subţire din aur sau argint care, tocindu-se, scotea la iveală substanţa dominantă, care era inferioară învelişului). De aceea, unii autori cred că se impune constituirea unei discipline autonome - **idiomatica**.

Lipsa de tranşanţă în delimitarea teoretică între expresii şi locuţiuni, ca şi între acestea luate împreună şi idiotisme se amplifică atunci când trebuie aplicată asupra materialului concret. Este cazul unor unităţi ca *a-şi lua inima în dinţi, la voia întâmplării, pe două cărări* etc., care pot fi trecute cu aceeaşi îndreptăţire în una sau alta dintre categorii. Aceeaşi dificultate se manifestă şi în împărţirea unor unităţi (exemple: *calea-valea, târâş-grăpiş, dis-de-dimineaţă* etc.) între frazeologisme şi cuvinte compuse. De altfel, între toate aceste categorii există treceri în timp, sensul fiind, în general, de la cele cu grad mare de expresivitate şi transparenţă a transferului semantic spre cele neutre stilistic şi opace ca mecanism al conotaţiei.

Dintre celelalte categorii de unităţi frazeologice, amintim: **binoamele lexicale** (*tare şi mare, linişte şi pace, ziua şi noaptea, prin văi şi munţi, la munte şi la mare*), **formulele internaţionale** (*artă pentru artă, răul secolului, turn de fildeş, mărul discordiei, nodul gordian, război rece* - unele dintre ele sunt vehiculate cu forma din limba de origine: *fata morgana, tabula rasa, magna cum laudae*), **clişeele internaţionale** (deosebite de categoria anterioară prin prezenţa unor nume proprii: *arca lui Noe, călcâiul lui Ahile, mărul lui Adam, patul lui Procust, sabia lui Damocles, turnul Babel, cutia Pandorei*), **perifraze** (*bardul de la Mircești, poetul nepereche, luceafărul poeziei românești, patriarhul de la Rohia, filozoful de la Păltiniș*), **locuţiunile de intensitate** (*gol puşcă, îndrăgostit lulea, singur cuc, a se ţine scai, ieftin ca braga*).

Scanned with OKEN Scanner

Majoritatea specialiştilor consideră că **proverbele, zicalele, maximele, sentinţele** sunt **unităţi frastice** (deci unităţi sintactice de nivelul frazei, chiar dacă sunt comprimate), nu frazeologice (care sintactic sunt de nivel sintagmatic, iar semantic de nivel lexical), formând obiectul altor discipline (în primul rând al **paremiologiei**).

F. LEXICOGRAFIA

Lexicografia este una din cele mai vechi ramuri ale lingvisticii, devansând cu mult în timp lexicologia, de care în prezent este însă dependentă. Poate fi definită ca ştiinţa care se ocupă de explicarea, clasificarea şi înregistrarea cuvintelor în dicţionare, sau, mai pe scurt, de principiile şi tehnica întocmirii dicţionarelor. Nu ne vom referi aici la istoria lexicografiei româneşti, deşi ea este reprezentativă pentru contribuţia lingviştilor-lexicografi la dezvoltarea culturii noastre. Vom preciza numai că lexicografia a evoluat de la forme simple la forme din ce în ce mai ample şi mai complexe: **glosare** (simple liste de cuvinte dintr-un domeniu, perioadă, regiune, operă etc.), **vocabulare** (glosare mai extinse), **lexicoane** (termen mai vechi şi acum oarecum specializat), pentru a se ajunge la formele moderne, **dicţionare** şi **enciclopedii** (după cum vom vedea, tot o categorie de dicţionare). Acestea sunt instrumente indispensabile oricărui om cu preocupări intelectuale şi pot fi utilizate cu eficienţă maximă numai dacă li se cunoaşte specificul, structura, oferta informaţională. Pentru cei care învaţă pe alţii sau de la alţii (şi în materie de lexic toţi îndeplinim pe rând aceste roluri), dicţionarele reprezintă „trusa utilitară permanentă". Polivalenţa necesităţilor de informare cărora trebuie să le răspundă a determinat diversificarea pe măsură a formelor lexicografice, pe care le prezentăm, schiţat, în continuare.

1. Tipurile de dicţionare

Tipurile de dicţionare rezultă din aplicarea diverselor criterii: numărul de limbi cărora le aparţin cuvintele conţinute, amploarea masei lexicale cuprinse, accentul explicaţiilor (pe cuvânt sau pe noţiune), scopul principal al demersului etc. Înainte de a trece la definirea diverselor tipuri de dicţionare, precizăm că nici un dicţionar nu este **pur**, în sensul încadrării în caracteristicile unui anumit tip şi excluderii aspectelor specifice altor tipuri. În realitate, prezentarea unui dicţionar ca aparţinând unui anumit tip se face pe baza **caracterului dominant**.

a. Dicţionare monolingve, dicţionare bilingve şi dicţionare multilingve.

Cele mai vechi şi mai numeroase sunt cele bilingve. Impresionante sunt *Dicţionarul român-german şi Dicţionarul german-român* (rămase în manuscris, ultimul fiind neterminat) ale lui Ioan Budai-Deleanu; faimos şi încă util pentru soluţiile lingvistice este *Rumänisches-deutsch Wörterbuch*, de H.Tiktin, apărut în 3 volume între 1895-1925. Numeroase dicţionare au fost publicate, de autori individuali sau de colective de lexicografi, în care o limbă este româna iar cealaltă franceza, germana, engleza, italiana, rusa, maghiara, ceha, spaniola, portugheza, bulgara, sârba etc., precum şi dicţionare *latin-român* de diverse dimensiuni. Dintre dicţionarele multilingve, menţionăm **Lexiconul de la Buda** (editat în 1825 sub titlul *Lesicon rumânesc-latinesc-unguresc-nemţesc* de către o parte a corifeilor Scolii ardelene) şi *Dicţionarul tehnic poliglot-română, rusă, engleză, germană, franceză, maghiară*, apărut în două ediţii (1953 şi 1967).

Scanned with OKEN Scanner

Dicţionarele monolingve care interesează aici sunt **dicţionarele limbii române**, marea majoritate apărute chiar sub acest titlu. Cel mai reprezentativ este, fără îndoială, *Dicţionarul Academiei* (titlul este însă tot cel prezentat anterior), început de B.P.Haşdeu, continuat de Al.Philippide, Sextil Puşcariu (împreună cu **Muzeul Limbii Române** de la Cluj), apoi de **Institutul de Lingvistică** al Academiei, care este angajat şi în prezent în finalizarea lui. Din 1913, când a început publicarea, şi până astăzi au apărut literele *A-C, F-I, L-lojniţă, D-De, M-R, S, Ş, T, Ţ.*

b. Dicţionare extensive şi dicţionare selective

Dicţionare extensive (sau **generale**) şi **dicţionare selective** (sau **speciale**). Primele au tendinţa de a cuprinde tot lexicul dintr-o anumită perioadă, sau chiar din toate perioadele de evoluţie a unei limbi (acest din urmă deziderat caracterizează dicţionarele-tezaur). Dorinţa de a înregistra întreg materialul lingvistic nu poate fi niciodată împlinită la modul absolut, din cauza dinamismului şi aspectului proteic al limbii. De altfel, amploarea dicţionarelor generale este diferită. De exemplu, *Dicţionarul Academiei* va cuprinde în final circa 120.000 de cuvinte, în timp de *Dicţionarul explicativ al limbii române* - aproximativ 60.000.

Dicţionarele **selective** (sau **speciale**) cuprind numai anumite categorii de cuvinte, alese pe diverse criterii lingvistice sau extralingvistice. Întâlnim, astfel, dicţionare de: **sinonime, antonime, omonime, neologisme, epitete, metafore**; dicţionare **dialectale, onomastice, idiomatice, terminologice, dicţionar invers, dicţionare de expresii şi locuţiuni**; de **cuvinte, expresii, citate celebre** etc. Unele dintre acestea pot fi regăsite în lista bibliografică de la sfârşitul capitolului de lexicologie.

c. Dicţionare lingvistice şi dicţionare enciclopedice.

Cele dintâi pun accentul pe explicarea cuvintelor (din punctul de vedere al originii, formelor gramaticale, pronunţarii, sensului, nivelelor de limbă, construcţiilor etc.) Toate dicţionarele date ca exemplu mai sus aparţin acestei categorii.

Dicţionarele enciclopedice, care se mai numesc şi **universale**, se ocupă în mod prioritar de lucrurile (sau persoanele) desemnate de cuvintele-titlu (prezentând în legătură cu primele, definiţia, descrierea, clasificarea, fotografii, planşe, schiţe etc., iar în legătură cu personalităţile, data naşterii şi morţii, biografia, activitatea în domeniul reprezentat, titlul operelor create etc.).Câteva exemple: I.A.Candrea, Gh.Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat* (vol. II - *Dicţionarul istoric şi geografic universal*), 1926-1939; *Dicţionarul enciclopedic român* I-IV, 1962-1966; *Micul Dicţionar Enciclopedic* (mai multe ediţii); *Dicţionarul Enciclopedic Român*, vol. I A-B, Bucureşti, 1991.

d. Clasificarea dicţionarelor lingvistice generale

Clasificarea dicţionarelor lingvistice generale este foarte importantă pentru lucrarea de faţă, fiind corelată cu multe dintre aspectele discutate în cuprinsul ei. Criteriul de clasificare îl constituie scopul dominant urmărit; definirea sensului (sensurilor), normarea ortografică (ortoepică, morfologică), etimologia. Rezultă tipurile care urmează.

Scanned with OKEN Scanner

Dicţionarele explicative cuprind cuvintele uzuale dintr-o perioadă, în legătură cu care prezintă explicaţii semantice şi formale esenţiale, într-o formă concisă (definiţii scurte, citate relevante şi strict necesare, îndrumări ortografice şi ortoepice minime precum şi etimonul (fără comentarii). Pot fi considerate, deci, la fel de îndreptăţit, **dicţionare mixte**. Lucrările mai importante de acest tip sunt *Dicţionarul explicativ al limbii române*, (1975. cu un supliment în 1988), *Dicţionarul limbii române moderne* (1958), *Dicţionarul general al limbii române* (în mai multe ediţii şi sub mai multe titluri, în perioada 1980-1993), primele două sub egida Academiei, iar al treilea elaborat de Vasile Breban.

Dicţionarele normative (sau **ortografice**) cuprind numai cuvintele care pun probleme de normare, deci de stabilire a formei corecte dintre mai multe variante (de formă a rădăcinii, accent, sufix, număr, gen, caz, persoană etc.). De regulă, fac referiri şi la pronunţarea corectă a cuvintelor cu mai multe pronunţii (sunt, deci, şi **oroepice**). Cel mai complet astfel de dicţionar este în prezent *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (cu sigla DOOM), sub redacţia unui colectiv condus de Mioara Avram. De curând a apărut, în două ediţii *Dicţionarul ortografic al limbii române* (autori: Flora Şuteu şi Elisabeta Şoşa), care aplică cele câteva modificări normative aduse de Academie în 1991-1992.

Dicţionarele etimologice prezintă etimonul cuvintelor înregistrate, transformările fonetice şi evoluţiile semantice pe care le-au suferit de-a lungul timpului, atestări, variante dialectale, interferenţe cu alte limbi etc. Singura lucrare completă de acest tip pentru limba română este *Diccionario etimologico rumeno*, publicat de Alexandru Ciorănescu, în 1958, în localitatea La Laguna (dicţionarul în două volume publicat de Alexandru Cihac în secolul trecut este depăşit ştiinţific, iar dicţionarele lui Puşcariu şi Candrea-Densuşianu cuprind numai cuvintele de origine latină).

2. Probleme privind alcătuirea/consultarea unui dicţionar

Problemele privind alcătuirea unui dicţionar prezintă interes atât din perspectivă lingvistică propriu-zisă, cât şi din punctul de vedere al utilizării. Le prezentăm mai jos succint:

Clasificarea materialului lexical se poate face: **în ordine alfabetică** (sistemul cel mai utilizat pentru că asigură uşurinţa găsirii cuvântului căutat); **după etimologie** (pe familii etimologice); după **câmpul lexicosemantic** (în dicţionarele **ideologice, onomasiologice** sau **analogice**); **în ordine inversă** (este util specialiştilor care cercetează etimologiile).

Definiţia poate fi făcută: pe **criteriul logicii** (care foloseşte situarea în funcţie de genul proxim şi diferenţa specifică); prin **echivalarea nominală** (raportându-se la sinonime, antonime şi sprijinindu-se pe exemple şi citate); prin **descriere structural-componenţială** (explicitarea trăsăturilor semantice distinctive, deci formula semică a cuvântului respectiv).

Structura articolelor cuprinde **titlul** (cuvântul la forma-tip: substantivul la nominativ singular nearticulat; adjectivul - idem, masculin, pozitiv; verbul - infinitiv), **indicaţii gramaticale** (categoria lexicogramaticală, detalii utile ortografic, după caz; forme de gen, de plural, particularităţi de conjugare); **indicaţii de pronunţare**

Scanned with OKEN Scanner

(corectă, variante regionale, stilistice); **definirea** şi **ordonarea** sensurilor (în funcţie de frecvenţă sau vechime) **citate exemplificatoare** (cu precizarea sursei).

Informaţiile tehnice ale dicţionarelor, prezentate în prefeţe, privesc, în general, **numărul** (şi **selecţia**) cuvintelor, ordinea, structura fiecărui articol, numeroasele **semne** şi **abrevieri** folosite (mergând până la detalii de genul mărimii şi caracterului literei, punctuaţiei, trimiterilor etc.)

Dificultăţile lingvistice ale activităţii lexicografice sunt mari şi multe. Iată câteva: **echivalarea** semantică a termenilor (pentru dicţionarele bilingve), un fel de traducere a lor dintr-o limbă în alta (cu precizarea regimului specific: arhaism, regionalism, termen popular, livresc, tehnico-ştiinţific etc.), **fixarea listei de cuvinte** (amploarea dicţionarului, criterii de selecţie, aplicarea acestor criterii la materialul concret, raportul unitate lexicală-variantă/sens a acesteia etc.), **culegerea cuvintelor** (prin excerptare din texte tipărite, documente din arhive, anchete pe graiul viu), **fişa-formular** în care se înregistrează (care cuprinde: cuvântul, sensul, variantele, contextul, citatele, sursa-într-o formă superconcentrată); stabilirea **sensurilor**, clasarea şi ierarhizarea acestora (operaţiunea cea mai dificilă şi care cere un profesionalism desavârşit); **opţiunea etimologică** (la dicţionarele etimologice aceasta constituie centrul întregului demers); transpunerea informaţiei lingvistice în formă lexicografică (prin caracteristici tehnico-editoriale de o amploare şi detaliere inimaginabile pentru cineva neavizat).

Activitatea lexicografică a fost bine caracterizată ca o „muncă de Sisif" (cu amendamentul esenţial privind utilitatea).

G. Lexicologia didactică (normativă)

Lexicologia didactică (sau normativă) este o ramură aplicativă a lexicologiei, domeniul de aplicare fiind pedagogia învăţării limbii (materne sau străine). Noi ne referim în mod explicit la învăţarea limbii române ca limbă maternă de către vorbitori care posedă deja codul lingvistic şi o anumită parte din inventarul de semne al acestei limbi. Învăţarea înseamnă în acest caz optimizarea competenţei lingvistice, prin îmbogăţirea şi ordonarea bagajului lexical, prin asigurarea unui grad ridicat de cunoaştere şi de folosire corectă a cuvintelor, prin operaţionalizarea analizei şi a construcţiei lexicale performante. Demersul coincide în mare măsură cu partea lexicală a ceea ce se numeşte **cultivarea limbii**. Evident, adresabilitatea **didactică** nu se reduce la cadrul şcolar, unde are însă forma cea mai coerentă de manifestare, ci priveşte orice vorbitor al limbii române.

Cuvântul se dovedeşte şi din punctul de vedere al cultivării limbii unitatea de bază a limbii. Cele mai numeroase şi mai supărătoare greşeli (sau nereuşite) de limbă se înregistrează în domeniul lexicului. Ele apar chiar în vorbirea şi scrisul unor oameni cu pretenţii de cultură. Cauza principală rezidă în insuficienta preocupare, la nivel social (în şcoală sau în afara ei), şi individual pentru **învăţarea lexicală**, în condiţiile în care vocabularul, aflându-se într-un continuu proces de schimbare, poate fi mai

Scanned with OKEN Scanner

greu normat. Practic, dacă folosirea corectă a limbii române din punct de vedere fonetic şi gramatical se poate învăţa definitiv încă din gimnaziu, aspectele de vocabular necesită un efort continuu şi crescând, pe măsura îmbogăţirii şi perfecţionării cunoştinţelor în diverse domenii. Mecanismul de bază al înţelegerii şi abilităţii lexicale, însuşit în şcoală, este ulterior mereu perfecţionat şi utilizat pentru soluţionarea unor fenomene de vocabular inedite sau neclare.

Corectitudinea şi greşeala, cei doi poli între care se situează faptele lingvistice, au în lexic o accepţiune mult mai nuanţată decât în alte compartimente ale limbii, suprapunându-se deseori peste conceptele **adecvat (compatibil) - inadecvat (incombatibil)**, mai potrivite pentu raporturile dezvoltate în cadrul vocabularului (îndeosebi în ceea ce priveşte aspectele semantice). La acest nivel, specializarea stilistică este mult mai evidentă decât la alte nivele, fapt care face ca ceea ce e inadecvat într-un stil funcţional să fie adecvat în alt stil funcţional (în acest domeniu e foarte importantă **coerenţa** situării tuturor elementelor în specificul unui anumit limbaj).

Obiectul lucrării noastre fiind limba literară actuală, vom face aprecieri în raport cu această variantă, referindu-ne, însă, uneori şi la alte variante ale limbii prin care se explică anumite **greşeli** sau **incompatibilităţi** (acestea sunt, din perspectiva vieţii limbii, fenomene neimpuse normei, rămânând în sfera arhaismelor, regionalismelor, inovaţiilor neacceptate etc.).

1. Probleme privind forma cuvintelor

Problemele privind forma cuvintelor privesc în principal aspectele ortografice ale cuvintelor: disocierea formei literare de variantele neliterare, adaptarea împrumuturilor externe, formarea cuvintelor în limba română, scrierea cu majusculă, analiza unor structuri ca un cuvânt sau mai multe cuvinte etc.

a. Forma literară-formă populară, regională sau arhaică

Forma literară a unor cuvinte este concurată, în uzul literar al unor vorbitori, de variantele ei neliterare, diferenţele fiind localizate în rădăcină sau/şi în afixe. Formele aberante sunt, de multe ori, **arhaisme, regionalisme** sau **elemente populare**: *mulţămire, de-amu, încoa, frăţine-său, să deie, până, să vază, să puie, aista, uşe,* (eu) *lucru, joc* etc. (care sunt folosite în locul perechilor lor literare: *mulţumire, de-acum, încoace, fratele său, să dea, până, să vadă, să pună, aceasta, uşă, (eu) lucrez, gioc*). Cauza rezidă în nediferenţierea cuvintelor considerate culte de cele situate în sferele marginale ale vocabularului, al căror uz este restrâns la situaţii speciale, de „coloratură" istorică, populară, regională etc. O categorie aparte o constituie **formele duble, triple** etc., dintre care numai o formă e considerată corectă, celelalte fiind apreciate de îndreptare ca abateri: *abreviaţie* (nu *abreviaţiune*), *aciua* (nu *aciuia, aciui*), *adaos* (nu *adaus*), *adăugare* (nu *adăogare, adăogire, adăugire*), *admisiune* (nu *admisie*), *aducţie* (nu *aducţiune*), *alviţă* (nu *halviţă*), *andrea* (nu *undrea*) etc. Uneori, diferenţa între forme este numai de accent: *acólo* (nu *acoló*), *antíc* (nu *ántic*), *academíe* (nu *académie*), *bolnáv* (nu *bólnav*), *caractér* (nu *carácter*), *duşmán* (nu *dúşman*), *fenomén* (nu *fenómen*), *profesór* (nu *profésor*) etc. Încadrăm aici şi nerespectarea ordinii elementelor şi a componenţei unor frazeolo-

Scanned with OKEN Scanner

gisme, care sunt, de cele mai multe ori, greşeli sau neglijenţe de exprimare: *o dată în zi* (în loc de *o dată pe zi*), *în caz dacă (în caz că), de pe azi pe mâine (de azi pe mâine), la fiecare dată (de fiecare dată), în raport de (în raport cu), de la egal (de la egal la egal), de ici şi colo (de ici şi de colo), în ceea ce privesc (în ceea ce priveşte), după câte se pare (după cât se pare)*

Nu întotdeauna formele multiple sunt împărţite în forme corecte şi forme incorecte. Ambele (sau, mai rar, toate trei) formele sunt considerate corecte, una fiind **recomandată**, cealaltă **admisă** (în aceste situaţii se poate aplica ideea de **pluralitate a corectitudinii**): *acum (acuma), adîcă (ádică), aici (aicea), alături (alăturea), altminteri (altminterea, altmintrelea), anghină (anghină), anóst (ánost), apropo (apropou), arădean (arădan), atât (atâta)* etc.

b. Neologismele

Neologismele împrumutate din alte limbi parcurg un proces de adaptare la modelele limbii române, pe care lucrările lingvistice normative îl înregistrează şi-l impun ca normă. Nu toţi vorbitorii consultă aceste lucrări şi de aceea apar frecvent forme greşite: *speaker, spiker, spicăr* (pentru *spicher*), *vis-a-vis, visavis, vizavis* (pentru *vizavi*), *autsyder, autseider* (pentru *outsider*) hall, holl (pentru *hol*), *chemping, kamping* (pentru *camping*). Situaţiile se complică prin existenţa unor diferenţe între scrierea şi pronunţarea, recomandată de dicţionare, a unor asemenea neologisme (îndeosebi termeni sportivi proveniţi din engleză), în raport cu scrierea şi pronunţarea din limba de origine. Unele se scriu ca în limba de origine şi se pronunţă potrivit principiului fonetic românesc: *fault, corner, penalti*; altele se scriu cum se pronunţă în limba de origine: *gol, ofsaid, meci, fotbal, golgeter, dribling, henţ*; termenii mai noi se scriu şi se pronunţă ca în limba de origine: *team [tim], draw [droo], know-how [nau-hau], week-end [uik-end], pick-up [pik-ap] judo [ğudo]*.

Şi neologismele care denumesc obiecte din alte domenii sunt adaptate diferit: *imprimeu, jerseu* (nu *jersé*), *crep* (nu *crèpe*), *covercot, poplin, linoleum, demiu* (nu *demi*), *ecosez, gri* (nu *gris*), *corai, oranj, uni [üni], pepit, tul [tül], chimonou* (nu *kimono*), *soté* (pl. *soteuri*), *pateu, jeleu, crenvurşt, sandviş/sandvici, cocteil, jaz* (nu *jazz*), *pocher* (nu *poker*). Câteva greşeli privesc neologismele adaptate parţial în limbă: **reducerea hiatului**, când e format din vocală dublă: *asiduu>asidu, perpetuu>perpetu, coopta>copta, fiinţă>finţă*; înlocuirea lui *i* iniţial cu *î*: *integru>întegru, injurie>înjurie* (apar şi situaţii inverse, când cuvinte vechi în limbă sunt tratate ca neologisme: *înfiera>infiera, întreprindere>intreprindere, închista>inchista*); scrierea şi pronunţarea cu sau fără *h* iniţial (e corect: *halva, handicap, hemoragie, hortensie*, dar *elicopter, emisferă, umor*); fluctuaţia între *j* şi *ğ* (e corect: *omagiu, corigenţă, cortegiu, colegiu*, dar *curaj, pasaj, voiaj, utilaj, personaj*); reducerea unui *r*, când apare în două silabe învecinate *(proprietar>propietar, propriu>propiu, frustra>frusta)*. Un caz special îl constituie **numele proprii străine**. Acestea se scriu în limba română cu ortografia limbilor de origine, dacă limbile respective utilizează alfabetul latin (*Sarajevo, München, Bordeaux, Washington, Schiller, Shakespeare, Racine*) sau în transcrierea oficială a statului respectiv, dacă în statul vizat se folosesc alte alfabete sau sisteme decât alfabetul latin (*Hiroshima, Bangkok, Kuwait*).

Scanned with OKEN Scanner

Se exceptează de la aceste reguli numele proprii străine pe care tradiţia le-a impus în forme românizate (*Budapesta, Florenţa, Londra, Neapole, Paris, Praga, Varşovia*).

Fără a mai insista asupra unor astfel de situaţii, care sunt numeroase, recomandăm ca soluţie optimă pentru evitarea greşelilor folosirea dicţionarelor de neologisme, ortografice, de cuvinte recente, de dificultăţi, în orice situaţie de neclaritate privind forma scrisă sau pronunţarea unui neologism.

c. Cuvintele formate în limba română

Cuvintele formate în limba română cunosc şi ele un proces de adaptare la sistemul limbii, solicitând frecvent intervenţia normativă a îndreptarelor

Cuvintele compuse se pot scrie separat (cu sau fără cratimă) ori într-un singur cuvânt, în funcţie de gradul unităţii lor semantice. Cuvintele vechi în limbă, moştenite din latină (*primăvară, miazănoapte, miazăzi*) sau create pe teren românesc (*untdelemn, fărădelege, optsprezece*) au componente perfect integrate semantic, vorbitorii nemaisesizând fiecare element în parte, şi de aceea se scriu sudat. Cuvintele formate mai târziu şi în care termenii îşi relevă încă, într-o anumită măsură, individualitatea, se scriu cu cratimă: *floarea-soarelui, pierde-vară, gură-spartă, ochi-de-pisică*. Alte cuvinte, comune sau proprii *(Delta Dunării, Baia Mare, o sută cinci, cel ce, nici unul, de pe, de lângă, ca să, ci şi*) se scriu separat şi fără cratimă, deşi sunt considerate cuvinte compuse, întrucât termenii lor componenţi sunt înţeleşi şi separat.

Criteriul gradului de unitate semantică (secondat de criteriul vechimii în limbă) nu este uşor de aplicat, mai ales de vorbitorul comun. De aceea, au fost propuse şi alte condiţii suplimentare privind încadrarea în una sau alta dintre categorii.

Substantivele se scriu cu cratimă când: termenii constitutivi nu corespund ca sens realităţii denumite de compus (*gura-leului, scara-mâţei, mama-mare, zgârie-brânză, Carul-Mare*); termenii constitutivi îşi păstrează unitatea semantică, dar compusul are unitate morfologică, flexiunea suportând-o numai ultimul termen (*sud-vest, prim-plan, scris-citit*); compusul are unitate semantică, dar nu are unitate morfologică, flexiunea fiind suportată numai de primul termen (*vagon-restaurant, nou-născut, aducere-aminte*) sau de ambii termeni *(contabil-şef, oraş-târg, rea-voinţă*);

Adjectivele prezintă şi ele neconcordanţe între unitatea morfologică şi lipsa de unitate semantică (*social-cultural*) sau invers, între lipsa de unitate morfologică şi unitatea semantică (*galben-verzui*).

Cu toate aceste precizări, scrierea unui cuvânt compus nu poate fi dedusă întotdeauna cu siguranţă prin analiza logico-lingvistică, cea mai bună soluţie este memorarea cuvântului cu modul lui de scriere. Dăm mai jos câteva exemple de dificultăţi pe care le întâmpină vorbitorul care şi-ar propune să arbitreze pe cont propriu scrierea cuvintelor compuse: *drum-de-fier*, dar *drum de ţară* sau *cale ferată; apă-grea* faţă de *apă oxigenată, prim-plan* faţă de *prim ajutor, Broşteni-Deal* faţă de *Bolintinul din Deal*; *rea-voinţă* faţă de *bunăvoinţă* (dar *rea-credinţă* şi *bună-credinţă*, sau *răuvoitor* şi *binevoitor*), *primă-balerină* faţă de *primadonă*. S-au făcut

grupări şi în funcţie de structura morfosintactică a compuselor şi modul lor de scriere. S-a constatat, astfel, că se scriu în majoritatea cazurilor cu cratimă următoarele formaţii: **substantiv-substantiv în nominativ/acuzativ cu funcţie de apoziţie** (*navă-şcoală, peşte-ferăstrău, câine-lup, Popeşti-Leordeni, Rădulescu-Motru*), **substantiv+atribut genitival sau prepoziţional** (*floarea-soarelui, cerul-gurii, Poiana-Ţapului, Sâmbăta-de-Sus, bou-de-baltă, ochi-de-pisică*), **verb+alte părţi de propoziţie** (*papă-lapte, soarbe-zeamă, zgârie-nori, târâie-brâu*), **adjectiv+adjectiv** (*social-democrat, brun-roşcat, ştiinţifico-fantastic, româno-francez*). Se scriu îndeosebi împreună formaţiile: **adverb+adjectiv** (*binecunoscut, binevoitor, clarvăzător*), **pronumele** (*dumneata, însumi, sieşi, celălalt, fiecare*), **numeralele** (*unsprezece, treizeci, tustrei*). **Cuvintele neflexibile** (adverbe, prepoziţii, conjuncţii, interjecţii) se scriu împreună (*astfel, deseară, despre, împotriva, fiindcă, deoarece*), separat (*pe de rost, de jur împrejur, de la, de sub, în caz că, de câte ori*) sau cu cratimă (*astă-seară, târâş-grăpiş, de-a, tropa-tropa*).

Prefixoidele şi sufixoidele se scriu, ca şi sufixele şi prefixele, împreună cu elementul cu care s-au combinat: *biochimie, multicolor, izomorf, neurolog*.

Compusele formate prin abrevierea cuvintelor componente se scriu cu litere mari neurmate de puncte, când sunt formate din fragmente de cuvinte (*TAROM, ROMAVIA, AROMAR, COMTIM, OLTCIT*), şi urmate sau neurmate de puncte, când sunt formate din iniţialele cuvintelor componente (*C.E.C. sau CEC, C.F.R.sau CFR, A.G.I.R. sau AGIR*).

Cuvintele derivate prezintă mai puţine dificultăţi de scriere decât cele compuse. Iată câteva: a) sufixele care cuprind diftongul *-ea* se păstrează în scris, inclusiv după consoanele *ş, j, ţ*: *greşeală, clujean, ameţeală, ataşează, deranjează, influenţează*; b) dacă prefixul se termină cu acelaşi sunet cu care începe radicalul, sunetul se scrie de două ori: *antiinflaţionist, contraargument, interregional, transsaharian*; c) unele prefixe (*a-, con-, des-, in-, răs-*) îşi modifică forma în funcţie de sunetul iniţial al radicalului: *apolitic, anistoric, anaerob, combate, colateral, coautor, desface, desăra, deszăpezi, dezmembra, imbatabil, imobil, inacceptabil, răscruce, răsuflă, răzbate*; d) Cratima se foloseşte obligatoriu între prefix şi bază, la formaţiile cu prefixul *ex-* (*ex-ministru*) şi la formaţiile ocazionale de la nume proprii sau de la nume de litere (*anti-Lovinescu, anti-X*) precum şi între bază şi sufix, când baza este o literă sau o abreviere (*X-ulescu, G.D.S-ist*); facultativ, ea se foloseşte în formaţii ocazionale omonime cu cuvinte existente (*a re-crea*, „a crea din nou" - *a se recrea*), în formaţii supraprefixate (*super-extrafin*) şi în derivatele cu sufixe de la numele proprii străine a căror finală nu se scrie aşa cum se pronunţă (*voltaire-ian*).

Dificultăţi serioase apar când e vorba de **distingerea cuvintelor derivate în limba română de neologismele împrumutate ca atare (derivate)** dintr-o limbă străină. O asemenea cerinţă este adeseori cuprinsă în subiectele pentru examenele de admitere în licee şi facultăţi. Cum putem, de pildă, demonstra că *antevorbitor, antistatal, consfătui, contragreutate, extraşcolar, prezice* sunt construite în limba română, în timp ce *antediluvian, antinevralgic, conforma, contraindica, extraordinar, premedita* sunt împrumutate ca atare din franceză, deşi acestea din urmă au structuri similare cu corespondentele lor din prima serie?

Mijlocul cel mai sigur de a deosebi cele două categorii este consultarea dicţionarului. Un criteriu orientativ îl poate constitui însă, pentru recunoaşterea cuvintelor

formate în limba română, forma diferită a termenilor-bază (*vorbitor, stat, sfătui, greutate, şcolar, zice*) în raport cu omologii din limba franceză, spre deosebire de cuvintele împrumutate, ale căror presupuse baze (*diluvian, nevralgic, forma, indica, ordinar, medita*) coincid întâmplător cu unele neologisme româneşti, împrumutate şi ele, dar separat din aceeaşi limbă străină. Alte categorii (**cuvintele formate prin conversiune**, prin adăugarea **sufixelor moţionale** sau a prefixelor **negative**) sunt omise de unii elevi sau studenţi din lista cuvintelor formate în limba română (care sunt necesare îndeosebi pentru constituirea **familiilor de cuvinte**) din prea mare circumspecţie. Sunt în situaţia aceasta adjectivele, infinitivele, participiile, adverbele substantivizate (*frumosul, mâncarea, cititul, rănitul, binele*) şi participiile sau adverbele adjectivizare (*fericit, rapid*).

Sufixele moţionale, cu ajtuorul cărora se formează substantive feminine de la cele masculine (şi invers) când acestea denumesc fiinţe sexuate (*doctoriţă, ingineră, româncă, gâscan, răţoi*) sunt confundate cu morfemele gramaticale folosite pentru formarea femininului adjectivelor (*bună, roşie*), neţinându-se seama de faptul că în primul caz este vorba de constituirea unor cuvinte diferite, care denumesc referenţi diferiţi, în timp ce în cazul adjectivelor avem de-a face cu forme diferite (necesare realizării acordului în gen cu substantivele determinate) ale aceloraşi cuvinte.

Prefixele negative (*incult, nescris*), probabil datorită asimilării cu formele negative ale verbelor (exemplu: *a nu scrie*) sunt evitate şi ele atunci când se alcătuiesc familii de cuvinte, micşorând nejustificat listele respective.

O restricţie incorectă, determinată în parte de ambiguitatea manualelor şcolare, o reprezintă neincluderea în familiile lexicale a cuvintelor compuse. Ezitarea poate fi cauzată şi de faptul că un asemenea cuvânt face parte din mai multe familii lexicale, tot atâtea câte cuvinte i-au stat la bază: *bunăvoinţă* face parte atât din familia cuvântului *bun*, cât şi din cea a cuvântului *voinţă*.

Probleme de scriere ridică existenţa în paralel a unor cuvinte compuse (sudate total sau conjuncte) şi a unor îmbinări libere alcătuite din aceleaşi elemente, dar care au sensuri diferite: *odată* „cândva" şi *o dată* (opus lui *de două ori*), *întruna* „mereu" şi *într-una* (cu varianta feminină *într-o*), *numai* „doar" şi *nu mai* (de exemplu: *„nu mai* vine"), *bineînţeles* „desigur" şi *bine înţeles* (exemplu: „să fiu *bine înţeles*"), *altădată* „odinioară" şi *altă dată* (opus lui *astă dată*), *totodată* „împreună", *tot odată* (exemplu: „a plecat *tot odată cu* el"), şi *tot o dată* (exemplu *„tot o dată* memorabilă este şi ziua căsătoriei").

d. Abrevierile

Abrevierile (care pot fi considerate un fel de fenomene inverse derivării şi compunerii) au căpătat o extensiune extraordinară în limba română actuală, importanţa lor pentru cultivarea limbii crescând în consecinţă. Din multele probleme de ortografie pe care le pun, selectăm câteva.

Realizarea abrevierilor trebuie să ţină seama de câteva recomandări: a) să facă o economie reală de spaţiu grafic (cuvintele scurte nu se abreviază decât dacă sunt în combinaţie cu cuvinte mai lungi: *d.e. = de exemplu*; nu e eficient să se abrevieze un cuvânt prin înlăturarea a mai puţin de jumătate din foneme: *ptru = pentru*); b) să nu afecteze unitatea cuvintelor compuse sau îmbinărilor terminologice (prin aşa-numitele **semiabrevieri**: *m.pătrat* sau *metru*^{2} = *metru pătrat*); c) abrevierile terminate

Scanned with OKEN Scanner

în vocală sau semivocală nu se admit decât dacă reprezintă litera inițială (*a.c.* = *anul curent*) sau dacă au rolul de a menține finala bazei (*dna* = *doamna*). Abrevierile de tipul *Ghe.* = *Gheorghe, noe.* = *noembrie* sunt greșite.

Semnele ortografice folosite în cadrul abrevierilor au câteva reguli de folosire:

Punctul: a) se pune la sfârșitul cuvintelor unice (simple). Excepții: - abrevierile care mențin ultima literă a bazei (*cca* = *circa*); -numele unităților de măsură (*m, kg, dl*); - numele punctelor cardinale (*E, S, N, V*); - simbolurile din fizică, metamatică, chimie (*x, y, m, C, Fe*); - indicativele statelor și ale județelor (*R, CH, B, Dj*).

b) se pune după fiecare termen al unor îmbinări libere de cuvinte abreviate (*art.cit.* = *articolul citat*) și după fiecare termen sau după unii dintre termenii unor cuvinte compuse abreviate (*d.a.* = *după amiază*). Excepții: - îmbinările terminologice abreviate (*laser, radar*); - abrevierile unor nume proprii compuse în a căror structură intră segmente sau cuvinte întregi: *Rompres* (sau *ROMPRES*), *Tarom* (sau *TAROM*);

c) este facultativ la abrevierile compuse din inițiale (*C.E.C.* sau *CEC, O.N.U.* sau *ONU*).

Cratima se folosește în abrevierea cuvintelor compuse: *lt.-col.* (preluată din baza *locotenent-colonel*), *d-ta* (marchează discontinuitatea elementelor unor compuse sudate).

Bara se folosește pentru abrevierea prefixului *contra* -(*c/val* = *contravaloarea*) și cu valoarea „pe" în abrevierea unor formule distributive (*m/s* = *metri pe secundă*).

Pronunțarea abrevierilor se poate face pe litere (*O.Z.N.* = *O-Ze-Ne*) sau cursiv (*uefa* = *U.E.F.A.*). În primul caz, accentul se pune întotdeauna pe ultima silabă; în al doilea caz, se accentuează ca și cuvintele obișnuite: *Agír, Unésco, Ónu*).

Nu se abreviază: numele de familie (*C-tinescu* = *Constantinescu*); prenumele feminine (*M. Popéscu* = *Maria Popescu*); numele compuse de localități (excepții: *N.Titulescu, Sf.Ana, Tg.Jiu, Tr. Severin*); formulele de mulțumire sau felicitare (*M.p.u.* = *mulțumiri pentru urări; l.m.a.* = *la mulți ani).*

Calcul lingvistic se dovedește și el important pentru stabilirea formei corecte a unor cuvinte. Astfel, se scrie *anticameră* și nu *antecameră*, așa cum ar fi logic dacă termenul ar fi format complet în limba română (*ante* - însemnând „înainte de", iar *anti* - „împotriva"), deoarece prima parte este luată ca atare din franceză și italiană, unde cele două sufixe sunt omonime.

Întreprindere nu se scrie cu i la inițială, așa cum cred unii, pentru că este un cuvânt copiat din limba franceză (după *entreprendre*), dar componentele sunt traduse în românește (deci: *între + prindere*).

e) Scrierea cu majusculă

Scrierea cu majusculă pune probleme îndeosebi în legătură cu numele proprii, formulele sau pronumele de politețe, abrevierile și simbolurile.

Numele proprii se scriu cu inițială majusculă la toți termenii când sunt: a) nume proprii de persoane (dificultăți: distincția dintre numele sudate și cele nesudate: *Celmare* și *Cel Mare*; înglobarea sau neînglobarea unui termen generic: *Moșandrei* și *Moș Andrei*; conversiunea în nume comune: *păcală*; b) numele proprii de animale (*Grivei, Joiana*); c) numele proprii de aștri (*Carul-Mare, Vărsătorul*); d) numele proprii de locuri (dificultăți: includerea sau neincluderea termenului generic în

Scanned with OKEN Scanner

numele propriu: *Muntele Mare*, dar *munţii Retezat*); e) numele proprii ale oricăror întreprinderi, instituţii, firme, asociaţii (*Curtea de Conturi, Uzinele Vulcan, Teatrul Naţional, Ana-Electronic, Societatea de Ştiinţe Filologice*); f) numele proprii de sărbători naţionale şi internaţionale (*1 Decembrie, Anul Nou, Crăciunul, Ziua Europei*); g) numele proprii de evenimente: *Reforma, Renaşterea, Consfătuirea Naţională de Onomastică.*

Titlurile publicaţiilor periodice, ale operelor literare, ştiinţifice, ale documentelor legislative, mărcile de produse, rasele de animale etc. se scriu cu iniţială majusculă numai la primul cuvânt (*Tineretul liber, România literară, Psihologia consonantistă, Dumnezeu s-a născut în exil, Legea fondului funciar, Flori de câmp, Marele alb*).

Situaţiile cele mai dificile sunt create de categoriile onomasiologice care pot fi scrise cu majusculă sau cu minusculă în funcţie de statutul concret din enunţ (nume comun sau nume propriu): a) numele de puncte cardinale (*orient, occident, nord,* dar *Extremul Orient, influenţa Occidentului, Gara de Nord*); b) numele lunilor anului (*ianuarie*, dar *24 Ianuarie*); c) numele disciplinelor de învăţământ (*limba română*; revista sau disciplina *Limba română*); d) numele proprii de instituţii formate din grupuri nominale explicative (urmează *facultatea de drept*, dar *Facultatea de drept* din Bucureşti).

Cu valoare stilistică se poate folosi iniţiala majusculă şi în alte situaţii: a) pentru numele de persoane şi lucruri considerate unice („Am fost la *Institut*“, „Domnule *Decan*“); b) apelative care ţin locul unor nume proprii (*Capitala = Bucureşti; Ţara = România*; c) abstracte („în numele *Democraţiei*“); d) pronume care ţin locul unor cuvinte din categoriile precedente; „Mă adresez *Dumneavoastră* spre a vă aduce la cunoştinţă.

2. *Probleme privind sensul cuvintelor*

Problemele privind sensul cuvintelor sunt mai complexe decât cele referitoare la forma cuvintelor şi se rezolvă de multe ori nu prin tranşarea în **corect** şi **incorect**, ci prin aprecierea ca **adecvat, mai puţin adecvat** sau **neadecvat**. Deşi în majoritatea cazurilor intervin şi aspecte de natură formală, argumentele hotărâtoare în adoptarea unei soluţii sunt de natură semantică. Principalele categorii de probleme vizează cunoaşterea şi folosirea corectă a sensului, distingerea semantică precisă între termeni, compatibilitatea semantică a îmbinărilor dintre cuvinte, selecţia şi dozarea lexicală adecvată specificului fiecărui text.

a. Greşeli de semantizare

Greşeli de semantizare se produc îndeosebi în legătură cu **neologismele**, al căror sens nu este cunoscut cu precizie de către vorbitorii cu o cultură lexicală precară (care nu se găsesc numai printre oamenii cu nivel socioprofesional modest). De fapt, este vorba de **confuzii lexicale** de diverse tipuri. Prezentăm mai jos câteva.

Confuziile între paronime sunt cele mai frecvente confuzii lexicale, fiind datorate marii lor asemănări formale. Iată câteva perechi de cuvinte folosite unul în locul

Scanned with OKEN Scanner

altuia: *alienare-alienaţie, comunicare-comunicaţie, concesie-concesiune, consultare-consultaţie, corectare-corectură, derivare-derivaţie, manifestare-manifestaţie, instrucţie-instrucţiune-instruire, secţie-secţiune, ascensiune-ascendenţă, final-finalitate, complement-compliment, arbitral-arbitrar, original-originar, inovator-novator, enerva-inerva, finit-finisat, simplu-simplist, fortuit-forţat, inveterat-învederat, releva-revela, învesti-investi, insera-însera, finit-finisat, salutar-salvator, eufemie-eufonie, proslăvi-prosterna.* Fenomenul care determină confuzia între astfel de cuvinte este **atracţia paronimică**, definit ca atragerea unui cuvânt mai puţin folosit de către paronimul său mai familiar vorbitorilor. Astfel, *a apropria* „a-şi însuşi lucruri sau bunuri străine" este atras de mult mai cunoscutul *a apropia* „a aduce mai aproape". Un fenomen mai complex din punct de vedere lingvistic îl reprezintă **etimologia populară**, care este deformarea unui cuvânt sub influenţa altui cuvânt care este considerat, greşit, ca fiind **baza** (sau **etimonul**) celui dintâi: *remuneraţie* este transformat în *renumeraţie*, pentru că se crede că derivă din *număr; reclamaţie* devine *lăcrămaţie*, prin asocierea etimologică greşită cu *lacrimă*.

Necunoaşterea exactă a sensului unor cuvinte duce la decodarea greşită a disponibilităţilor semantice de asociere ale acestora şi, în consecinţă, la combinaţii semantice eronate sau neclare. Deficienţele provin din suprapunerea inutilă a unor sensuri sau din incompatibilitatea semantică a membrilor unor îmbinări lexicale.

b. Pleonasmul

Pleonasmul reprezintă întrebuinţarea, în anumite combinaţii lexicale, a unor cuvinte care repetă nemotivat şi inutil aceeaşi idee. Câteva exemple: *a repeta din nou, procent de cinci la sută, exemplu pilduitor, sentimente sufleteşti, a aduce la acelaşi numitor comun, scurtă alocuţiune, a schiţa sumar, a prefera mai bine, a extermina în masă, a scruta cu atenţie, a urma în continuare, dar însă, din nou iarăşi, însă totuşi, a colabora împreună, stimă şi respect.* Apar construcţii pleonastice între cuvinte simple şi unităţi frazeologice: *mijloace mass-media (media* provine din latină, unde înseamnă „mijloace"). Faţă de exemplele de mai sus, care sunt greşeli de exprimare, există situaţii intermediare, în care suprapunerea semantică are la bază intenţia stilistică de a se insista asupra unei idei sau necesitatea fluenţei lexico-sintactice: *cobori în jos, Luceafăr blând; a aduce o contribuţie; am văzut cu ochii mei; a escalada un zid; perspective de viitor*;

c. Contradictio in adiecto (nonsensul)

Contradictio in adiecto este greşeala provine din alăturarea unor cuvinte cu sens opus, incompatibile, de aceea, între ele: *aragaz electric, întrajutorare univocă/unilaterală, aniversarea a x luni/semestre, bicicletă cu trei roţi, recentul termen ce urmează a fi întreprins, X a fost sinucis, priveşte retrospectiv spre viitor, destul de insuficient, bârfă laudativă/pozitivă.*

Scanned with OKEN Scanner

d. Dezacordul semantic (incompatibilitatea semantică)

Dezacordul semantic (sau **incompatibilitatea semantică**) între cuvinte se produce atunci când ele se combină fără a se ţine seama de **disponibilităţile** (respectiv **restricţiile**) semantice ale acestora privind asocierea sintactică. În ultimă instanţă, acest gen de abateri se datorează cunoaşterii insuficiente a sensului cuvintelor (în care, de fapt, e cuprinsă restricţia semantică). De exemplu, când se spune că „nişte tineri sunt bine *alcătuiţi fizic*" se neglijează restricţia termenului *alcătuiţi* privind „gruparea de elemente combinate", pe care nu o au sinonimele sale, mult mai potrivite în contextul dat, *făcuţi*, respectiv *formaţi*. Alte câteva exemple: „*se desfăşoară* în faţă lor un *cadru* impresionant" (verbul arată o mişcare, substantivul se referă la ceva „fix"), „are o *statură magistrală*" (substantivul se referă la dimensiuni, adjectivul la „măiestrie, creativitate"), „cineva *infirmă constatarea*" (primul cuvânt însemnând „a dovedi ca neadevărat", iar al doilea „stabilirea realităţii unui lucru, a adevărului unui fapt"),, „şi-*a adjudecat premiul*" (verbul înseamnă „a atribui un bun aceluia care a oferit mai mult la licitaţie"); „*câştigă* cursa *confortabil*" (confortabil înseamnă „care oferă confort", nu „fără efort", aşa cum cred, probabil cei care utilizează construcţia).

O mare parte a dezacordurilor semantice se referă la folosirea neologismelor, care, fiind mai noi în limbă, au sensuri restricţionate (prezintă deci mai multe restricţii de combinare) decât sinonimele lor cu mai veche carieră în vocabular. Fiind puse neatent în locul acestora în diverse contexte, creează incompatibilităţi supărătoare. Exemple: „fermoarul *nu circulă*", „ceasul *staţionează*", „cântecul *debutează* cu o notă înaltă", „am *servit* fiecare câte o prăjitură" (*a servi* înseamnă „a oferi altuia").

Căutarea cu orice preţ a unor termeni „culţi", „radicali" şi evitarea cuvintelor obişnuite, considerate „banale", inclusiv în contexte care nu solicită aceste exigenţe, este denumită **cultism** şi reprezintă o deficienţă de exprimare.

Alteori sunt înlocuite nepotrivit neologismele între ele: „autorul *a creionat* (în loc de *a schiţat*) o compoziţie reuşită,,, „a întreprinde *demersuri*,, (în loc de *măsuri*), „*a tensionat* eforturile" (în loc de a *intensificat*); sau cuvintele vechi între ele: „După cum *cunoaştem*..." (în loc de *ştim*).

Artificioasă apare şi folosirea insistentă, în contexte nespecifice, a unor arhaisme: „cum *tălmăciţi* această situaţie?" (în loc de *interpretaţi*), „*statornicirea* vieţii teatrale" (în loc de *impunerea* sau *consolidarea*). Până de curând, acest **manierism** al cuvintelor cu iz vechi, nobil, abunda în textele de tot felul, fapt ce le face acum desuete chiar în contextele în care s-ar potrivi. Alte astfel de cuvinte erau: *asemuit, tărâm, a îndritui, a dobândi, sălaş, simţăminte*. **Derivatele noi** sunt şi ele frecvent folosite în îmbinări nu întotdeauna corespunzătoare. *Graţiozitate, rigurozitate, vigurozitate*, înlocuiesc nemotivat sinonimele mai vechi (şi mai potrivite) *graţie, rigoare, vigoare*. Se ajunge chiar la creaţii rebarbative cu acest sufix: *amicalitate, artisticitate*. Formaţiile *uzitare, contextuare, esenţializare* deranjează şi ele uneori prin folosirea abuzivă în locul sinonimelor lor foarte clare şi active *a folosi* (sau *a utiliza*), *a situa în context, a rezuma*. Alte sufixe aflate în expansiune, de multe ori nemotivată, sunt: *-al (centripetal), -ic (ideatic, filmic, poemic), -tor (aparţinător, întârzietor, rezolvitor), -ist (sunetist, luminist)*.

Scanned with OKEN Scanner

Evident, nu toate exemplele de mai sus pot fi considerate **greşeli**. Unele sunt **stângăcii**, sau **excese** (**abuzuri**) lexicale, supărătoare mai ales pentru vorbitorii cu o cultură lingvistică nuanţată, care trebuie să fie, credem noi, arbitrii înnoirii şi funcţionării lexicului (cel puţin până la impunerea în uz a formelor, inclusiv aberante, aşa cum se mai întâmplă).

Esenţială pentru evitarea unor greşeli sau nereuşite în combinarea cuvintelor rămâne cunoaşterea corectă şi completă a sensului cuvintelor (mai ales a celor noi) şi a raporturilor semantice ale acestora (îndeosebi sinonimice, antonimice şi paronimice) cu alte cuvinte. Competenţa lingvistică pretinde, în acest caz, pe lângă semantizarea precisă a cuvintelor, însuşirea valenţelor (disponibilităţilor) şi restricţiilor de combinare a acestora. Unii specialişti au propus constituirea unui compartiment distinct al lexicologiei, dedicat **combinatoricii lexicale** (mai exact **semantice**), aflat în corelaţie cu **sintaxa**, care studiază îmbinarea gramaticală a unităţilor lexicale şi supralexicale.

e. Adecvarea cuvântului la specificul textului

Adecvarea cuvântului la specificul stilistic al textului este o exigenţă de rafinament a selecţiei lexicale. Poate fi considerată o formă de **compatibilitate**, dar, spre deosebire de aceasta, care se manifestă la nivelul relaţiei bilaterale, în **sintagmă** sau **propoziţie**, adecvarea se raportează la **text** (care are ca nivel minim **fraza**), printr-o relaţie **multilaterală** şi **difuză** (**potrivirea** este apreciată în raport cu toate componentele textului şi cu textul în ansamblul său). **Disponibilităţile** combinatorii, rezultate ale impactului virtualităţilor semantice ale cuvintelor în diverse contexte, privesc **conotaţiile stilistice**. Acestea trebuie să fie adecvate stilului care marchează textul în care este introdus cuvântul şi care, la rândul lui, este dependent de specificul **conţinutului** de idei transmis, de **autorul** textului, de **receptorii** săi şi de **situaţia** în care se produce comunicarea. **Diferenţierea** (sau **marcarea**) stilistică se produce pe mai multe axe: nivele sau registre stilistice, stiluri funcţionale, domenii profesionale, axa temporală, răspândirea teritorială, raportarea la normele limbii literare, frecvenţa utilizării cuvântului, atitudinea afectivă.

Nivelele stilistice definesc gradul de marcare stilistică a unui text: **nivelul stilistic neutru** este nemarcat stilistic (sau este **marcat zero**, cum se mai spune) şi, de aceea, solicită cuvinte (sau mai precis, sensuri) fără conotaţii stilistice (*casă, carte, a mânca, a vorbi*); **nivelul stilistic înalt** (**solemn, livresc**) prezintă conotaţii stilistice marcate „pozitiv" datorită sferei „selecte" de întrebuinţare (unele sunt poetice - *chip, diafan, flamură, genune* -, altele au „aureola" ştiinţifică - *substanţă, sistem, paradigmă, entropie* -, altele poartă pecetea „prestigiului" juridic-administrativ: *conformitate, legal, normă, consecinţă* etc.); nivelele **colocvial** şi **familial** sunt marcate, în general, negativ (*a căpăta, a bârfi, chiul, hodorog, moacă*)

Stilurile funcţionale sunt bine conturate din punct de vedere lexical. În afara unor cuvinte de uz general (în primul rând instrumentele: verbele auxiliare şi copulative, articolul, cea mai mare parte a pronumelor şi a numeralelor, prepoziţiile, conjuncţiile), folosesc fiecare anumite categorii de cuvinte: **stilul ştiinţific** utilizează de preferinţă stratul abstract şi terminologic (*definiţie, caracteristică, principiu, simbol,*

Scanned with OKEN Scanner

a aborda, demers, a demonstra, experienţă, sistematizare, analiză); **stilul administrativ-juridic** abundă în cuvinte şi expresii oficiale (*decret, hotărâre, ordonanţă, ordin, decizie, mandat, în conformitate cu..., având în vedere..., subsemnatul, anexă, adeverinţă, consilier, a ratifica*); **stilul artistic** este dominat de **figuri de stil** (metafore, comparaţii, epitete, metonimii, hiperbole), valorificând, în funcţie de situaţie, toate sferele lexicale (arhaisme, regionalisme, cuvinte de argou, termeni profesionali etc.); **stilul publicistic** este un stil pestriţ (de aceea mulţi specialişti nu-i recunosc individualitatea), cuprinzând o mare diversitate lexico-frazeologică, îndeosebi neologisme şi cuvinte „la modă", din domeniul politic, social, cultural sau din perimetrul tematic al materialului respectiv.

Domeniile profesionale cărora le aparţine un anumit text îşi pun amprenta asupra compoziţiei lexicale a textului. Dacă va fi un text medical, de exemplu, vor fi dominanţi termenii de specialitate, medicali: *sindrom, profilactic, somatic, rezecţie, patologic* etc.

Axa temporală reliefează mai ales **lexicul arhaic**, care are o conotaţie evocativă, istorică (*voievod, paloş, oaste, sceptru*) şi **lexicul neologic**, însoţit frecvent de conotaţii legate de modă, modern, actualitate *(mecatronică, display, formatare, software, megastar, hit).*

Răspândirea teritorială separă cuvintele folosite pe întreg teritoriul ţării de regionalisme. Acestea din urmă au conotaţii de culoare dialectală, fiind folosite îndeosebi în stilul artistic. **Raportarea la normele limbii literare** diferenţiază termenii literari de cuvintele populare, neadmise în limbajul literar standardizat (în care nu pot apărea, de pildă, *blid, năsoi, lăboaie, frunzulică, frunzuleană*).

Frecvenţa folosirii în vorbire marchează stilistic cuvintele. Din acest punct de vedere, unele fac parte din **lexicul uzual** şi pot fi utilizate într-o gamă largă de texte, altele sunt **cuvinte ocazionale** sau **rare** şi trebuie folosite cu precauţie, numai în texte cu care se „asortează" tematic. Încărcarea excesivă a unui text cu o anumită categorie lexicală constituie un **abuz** (cel mai adesea apar **abuzurile de neologisme**, de **termeni profesionali** sau de **elemente colocviale**).

Atitudinea afectivă se regăseşte în lexic prin conotaţiile favorabile sau nefavorabile. exemple: *maestru, profesionalism, ţinută, verticalitate, umanitar, conciliere, democraţie,* (pentru prima categorie), *totalitar, dictatură, diletantism, mâncău, ofiţeraş, zurbagiu,* (pentru a doua categorie).

Stratificările lexical-stilistice schiţate mai sus nu formează sisteme închise, izolate, ci sfere în continuă interacţiune şi schimbare. Există chiar **fluxuri preferenţiale de circulaţie a împrumutului** dintr-o variantă stilistică în alta. În limba actuală, de pildă, lexicul informaticii şi comunicării, managementului, financiar-contabil, numele proprii constituie surse de iradiere în diverse limbaje, chiar în cele mai îndepărtate ca specific de domeniile menţionate (cum ar fi cultura, învăţământul, arta).

A folosi **cuvinte adecvate** unui text înseamnă să ştii să comunici (în scris sau/şi oral) **nuanţat** şi **rafinat**, să te exprimi **precis**, să respecţi cerinţele de **puritate** şi **proprietate** stilistică. Acest lucru se învaţă printr-o îndelungată practică a folosirii cuvântului în diverse texte şi contexte. Condiţia de bază pentru a putea da curs unei astfel de preocupări o reprezintă cunoaşterea intimităţilor semantico-stilistice ale

Scanned with OKEN Scanner

cuvintelor, lărgirea şi rafinarea permanentă a vocabularului propriu. **Performanţa comunicativă** se poate obţine aşadar prin exerciţiu intens, dar ea e condiţionată strâns de optimizarea **competenţei lingvistice**.

3. *Analiza şi construcţia (selecţia) lexicală*

Analiza şi construcţia (selecţia) lexicală nu pot fi ordonate într-un algoritm unic, riguros şi coerent, aplicabil oricărui text. Câteva repere însă, regăsibile în majoritatea situaţiilor de analiză sau generare a unor enunţuri sau texte complexe pot fi stabilite. Ele sunt de fapt cele mai des întâlnite dintre problemele lexicale examinate anterior. Le enumerăm în continuare, într-o eşalonare logico-didactică: structura funcţională a cuvintelor (din textul dat sau care urmează a fi construit), structura formativă (etimologică) a cuvintelor. Structura semantică, structura stilistică, specificul lexical al textului.

Structura funcţională înseamnă încadrarea cuvintelor textului în categoriile stabilite prin ierarhia funcţională: **active-pasive, literare-neliterare (populare, familiare), generale-de utilizare limitată (regionalisme, arhaisme, neologisme,** elemente de **argou** sau de **jargou, termeni profesionali**), **vocabular de bază - masa vocabularului** (cu gruparea pe **câmpuri onomasiologice**). Ea poate fi realizată prin relevarea categoriilor care domină evident textul, prin alcătuirea unor statistici sau prin prezentarea de exemple semnificative.

Structura formativă (etimologică) vizează apartenenţa cuvintelor la fondul **unităţilor primare** (cu clasificarea pe **straturi etimologice**: **substrat, latine, slave, maghiare, turceşti, greceşti, franţuzeşti, latine savante, italieneşti** etc.), la corpul **cuvintelor create în limba română** (prin **derivare, compunere** sau **conversiune**) sau la grupul **colcurilor lingvistice**. Aceasta relevă, de asemenea, proporţia de **nume proprii** şi de **unităţi frazeologice** de diverse tipuri. O astfel de analiză/selecţie lexicală este specifică nivelului profesionist (filologic) şi necesită utilizarea **metodelor statistice**. Ea poate fi utilizată însă, în forme mai simple, şi în şcoala generală, mai ales ca auxiliar al analizei literare.

Structura semantică se referă la proporţia (şi valorificarea comunicativă a **cuvintelor polisemantice, a sinonimelor, omonimelor, paronimelor, antonimelor, hiperonimelor/hiponimelor** din text. Metoda cea mai adecvată este **analiza contextuală, comparaţia/contrapunerea/ierarhizarea semantică** a unităţilor care au între ele raportul pe linia **sensului principal** sau a unor **sensuri secundare (derivate)**. Comentariul acestor categorii de cuvinte poate da o imagine a densităţii, concentrării, diversităţii semantice a textului.

Structura stilistică are în vedere, pe de o parte, **specializarea socioculturală** sau **sectorială (tehnico-ştiinţifică, administrativ-juridică, jurnalistică, familiar-colocvială**), iar pe de altă parte **marcarea expresivă** a unora dintre cuvinte (îndeosebi prin mijlocirea unor **figuri de stil**), cele două abordări având ca rezultat **caracterizarea stilistică** a textului.

Specificul lexical al textului rezultă din coroborarea ideilor şi fenomenelor evidenţiate în etapele analitice prezentate anterior, fiind, la rândul lui, una din premizele **analizei lingvistico-stilistice globale** a textului respectiv.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

1. Petcu Abdulea, *Dicţionar de omografe*, Editura Didactică şi Pedagogică, 1995. Bucureşti,
2. Mihail Andrei, Iulian Ghiţă, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983.
3. Nicolae Andrei, *Dicţionar etimologic de termeni ştiinţifici*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.
4. Gabriel Angelescu, *Dicţionar de dificultăţi ale limbii române*, Editura Coresi, 1991.
5. Gabriel Angelescu, *Dicţionar de pleonasme* , Editura Coresi, Bucureşti, 1995.
6. Angela Bidu-Vrânceanu, *Structura vocabularului limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.
7. Angela Bidu-Vrânceanu, Narcisa Forăscu, *Modele de structurare semantică. Cu aplicaţii la limba română*, Editura Facla,, Timişoara, 1984.
8. Angela Bidu-Vrânceanu, Narcisa Forăscu, *Cuvinte şi sensuri, Polisemia, sinonimia, antonimia prin exerciţii*, Editura Ştiintifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.
9. Mioara Avram, *Ortografie pentru toţi*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1990.
10. Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1987.
11. Vasile Breban (coordonator), *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.
12. Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, 1976.
13. Marin Bucă, *Dicţionar de epitete ale limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.
14. Marin Bucă, Onufrie Vinţeler, *Dicţionar de antonime al limbii române*, Editura Enciclopedică, Bucureţi, 1990.
15. M. Bucă, I. Evseev, Fr. Kiraly, D. Craşoveanu, Livia Vasiluţă, *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.
16. Gh.Bulgăr, *Dicţionar de sinonime*, Bucureşti, 1993.
17. Gh. Bulgăr, N. Felecan, *Dicţionar de omonime*, Editura Vox, Bucureşti, 1996.
18. Nicolae Corlăţeanu, Ion Melniciuc, *Lexicologia*, Editura Lumina, Chişinău, 1992.
19. Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul. Ediţie revizuită şi adăugită*, Bucureşti, 1985.
20. *Dicţionar explicativ al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1975.
21. *Dicţionatul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
22. *Dicţionar tehnic poliglot*, Editura Tehnică, 1967.
23. Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, Editura Albatros, Bucureşti, 1981.
24. Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Woicicki, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române*, Editura Albatros, Bucureşti, 1985.

Scanned with OKEN Scanner

IV

GRAMATICA

Nivelul gramatical desăvârşeşte procesul organizării materiei lingvistice în vederea comunicării. Cuvintele, care erau privite la nivelul lexical ca entităţi separate, inerte, dobândesc, prin contrbuţia gramaticii, caracteristici formale, relationale şi funcţionale care le fac propice constituirii în enunţuri. Ansamblul normelor care ordonează această dinamică reprezintă obiectul **gramaticii**, ierarhizat el însuşi în: a) sistemul de reguli privind modificările formale ale cuvintelor, corelate cu valorile gramaticale ce decurg din aceste modificări (**morfologia**); şi b) sistemul de reguli referitoare la îmbinarea cuvintelor în structuri sintagmice apte a îndeplini diferite funcţii în enunţ (**sintaxa**). Disocierea între cele două categorii de reguli este mai mult o problemă de metodă de studiu, deoarece în realitate ele formează un mecanism integrat, unitar (pe care unii specialişti îl numesc, de altfel, **morfosintaxa**).

Gramatica se bazează pe nivelurile anterioare (în ierarhia de la simplu la complex), preluând din fonologie unele elemente de sistematizare (**opoziţia** ca sursă a **caracterului distinctiv**) şi din lexicologie inventarul **morfemelor independente**, numite şi **rădăcini. Alternanţele, accentul, intonaţia, formarea cuvintelor** ş. a. sunt probleme care nu pot fi înţelese pe deplin fără o perspectivă gramaticală. O mare parte din **ortografie** are fundamentare morfosintactică (două dintre principiile ortografiei sunt denumite **morfologic**, respectiv **sintactic**). Iar devierea/diversificarea/ individualizarea **stilistică** poate fi constatată şi descrisă numai prin raportarea la normele gramaticale generale.

Dacă fonetica este strâns legată de fizică şi de fiziologie, iar vocabularul de realitatea cunoscută şi denominată de om, gramatica este interfaţa lingvistică a gândirii, mai precis a **logicii** ca sistem ordonator al gândirii. Acest fapt îi dă un caracter **abstract** şi, în consecinţă, mai **stabil** în comparaţie cu lexicul (structura gramaticală tinde să se apropie de **universaliile** logice, în timp ce vocabularul are tendinţa de a ţine pasul cu **procesualitatea** lumii obiective). Totala suprapunere a gramaticii şi a logicii, care a preocupat deseori pe lingvişti, este o exagerare la fel de dăunătoare ca necunoaşterea numeroaselor corespondenţe dintre cele două planuri. Faptul că gramatica unei limbi evoluează, cât de limitat şi de încet, îi demonstrează autonomia faţă de structurile logice, a căror mobilitate este greu de înregistrat (ne referim, firește, la nivelul larg social, la care se produce şi progresul lingvistic).

Gradul ridicat de **sistematizare** al structurii gramaticale (chiar dacă nu atinge nivelul de economie al structurii fonologice) şi legătura sa strânsă cu regulile logicii înlesnesc pe de o parte descrierea sa, mai detaliată sau mai sumară, iar pe de altă parte însuşirea teoretică şi concretizarea în modele uzuale. Gramatica poate fi, in funcţie de perspectiva teoretico-metodologică: **diacronică (istorică)** sau **sincronică (descriptivă), teoretică** sau **aplicativă**, destinată **specialiştilor** sau **didactică, tradiţională** sau **modernă** (folosind metode moderne), **descriptivă** (descrie structurile diverselor ipostaze ale limbii, fără a le ierarhiza normativ), **normativă**

Scanned with OKEN Scanner

(pune accentul pe formele/construcţiile corecte) sau **corectivă** (atrage atenţia asupra greşelilor întîlnite frecvent). În realitate nu există tipuri „pure"de gramatici, ci tipuri dominante. Lucrarea de faţă are un caracter **descriptiv**, preponderent **aplicativ**, **normativ** şi **tradiţionalist** (cu moderate inserţii **moderne**). Faptul este dovedit de simplitatea definitiilor, descrierilor şi clasificărilor de dezvoltarea (în măsura permisă de caracterul de **compendiu**) a secvenţelor vizînd problemele de **corectitudine/incorectitudine** gramaticală, precum şi de **terminologia** folosită (în general tradiţională, dar dublată de unii termeni moderni larg pătrunşi în lucrările ultimelor decenii).

Pentru a putea releva cu claritate ambele faţete/eşaloane ale structurii gramaticale şi a respecta sistemul tadiţional de prezentare, vom examina separat cele două compartimente ale gramaticii, **morfologia** şi **sintaxa**

A. MORFOLOGIA

Morfologia este partea gramaticii care studiază modificările formei şi ale structurii interne ale cuvintelor în procesul de adaptare a acestora pentru funcţionarea în enunţuri, stabilind, pe această bază, regulile regente şi paradigmele rezultate. Este compartimentul limbii cu cea mai complexă sistematizare, avînd atît rigoarea contrastivă a fonologiei, cît şi bogăţia de nuanţe caracteristică lexicului. Prin tradiţie, morfologia tratează organizarea cuvintelor ca **părţi de vorbire** şi modificările lor regulate de către **categoriile gramaticale** în procesul **flexiunii**.

1. Noţiuni generale

a. Morfemul

Morfemul este noţiunea definitorie a morfologiei, căreia îi dă chiar numele. Provenind din gr. *morfe* „formă", morfemul este **unitatea minimală semnificativă**. Se deosebeşte de fonem prin caracterul semnificativ (=purtător de sens) şi de cuvînt prin lipsa autonomiei funcţionale (morfemul fiind de fapt un component al structurii cuvîntului). **Formei** unui morfem îi corespunde o **valoare** gramaticală (*-i* din *pomi* constituie semnul pluralului, de pildă). Aceeaşi valoare poate fi redată, în diverse situaţii, prin forme diferite (pluralul substantivelor mai poate fi redat prin *-e* ca în *case*, prin *-uri*, ca în *corpuri* etc.) Din această perspectivă, morfemul reprezintă o clasă de variante, numite **alomorfe**. De regulă, fiecare alomorf apare în anumite contexte, în care nu pot funcţiona alte alomorfe. Aceste contexte pot fi clasate în serii mai extinse sau mai restrînse, în funcţie de vecinătatea fonetică, (*-e* de la pluralul neutrelor devine *-ă* în *ouă*), de diversele subcategorii morfologice (pluralul substantivelor neutre, de exemplu) sau de comportamentul particular al unor cuvinte sau grupuri (mici) de cuvinte (exemple: pluralul în *-ete* al substantivelor *capete* şi *râsete*). Descrierea acestor clase (serii), în corelaţie cu valorile gramaticale aferente reprezintă **paradigmele morfologice** ale limbii.

Morfemele pot fi constituite din unităţi fonice **segmentale** (unul ori mai multe foneme) şi\sau **suprasegmentale(accentul),** dar şi din aşa-numitul **corp fonetic zero** (distincţia realizîndu-se în acest caz prin opoziţia faţă de o formă marcată pozitiv- exemplu: *bun-*∅, *bun-ă*). Ele pot fi clasificate din diverse puncte de vedere. În

Scanned with OKEN Scanner

funcţie de raporturile de dependenţă, morfemele sunt: **independente** (acestea sunt **rădăcinile** care pot constitui singure cuvinte, cum sunt *cap*, *corp*, *vânt*, şi prin analogie, toate celelalte rădăcini, care condiţionează funcţionarea morfemelor dependente şi nu pot comuta cu zero) şi **dependente** (se ataşează unui morfem independent: *corp*-**uri**, *vânt*-**uleţ**, *mers*-**e-se-răţi**, putînd comuta cu zero).

În funcţie de conţinutul exprimat, sunt: **lexicale(rădăcinile** şi **afixele)** şi **gramaticale (desinenţele** şi **sufixele gramaticale). Afixele (prefixele** si **sufixele)** determină, prin ataşarea lor la morfemele independente, formarea unor unităţi lexicale diferite, faţă de baza la care s-au alipit (*răzgîndi*, *gîndire* faţă de *gîndi*). **Sufixele gramaticale** ajută la exprimarea categoriilor morfologice ale **modului** şi **timpului** (*cânt***ând**, *vorb***esc**, *lucr*-**a-se**). **Desinenţele** marchează celelalte categorii morfologice verbale(persoana, numărul; *cânta*-**u**, *mergea*-**u**) şi nominale(genul, numărul, cazul: *camer***a**, *unei camer***e**).

Morfemele mai sunt clasificate în: **antepuse** (prefixele, afixele mobile de tipul verbe auxiliare, pronumele reflexive, conjuncţia *să* etc.) şi **postpuse** (sufixele, desinenţele, articolul ca mijloc de determinare nominală); **continue** (formate dintr-o succesiune neîntreruptă de foreme: *studenţ***esc**, *facultăţ***ilor**) şi **discontinue** (**întrerupte**: **a** *citi*; **repetate**: *elev***ă** *harnic***ă**); **conjuncte** (specifice flexiunii sintetice: sufixele, prefixele, desinenţele, articolele enclitice), **interne** (alternanţele din rădăcină, formele supletive, nedetaşabile din structura rădăcinii: *eu, mă, mie*) şi **libere**(folosite în flexiunea analitică: articolul, adverbul ca morfem al superlativului; prepoziţia *a* ca morfen al genitivului, al infinitivului sau la numerale; verbele auxiliare, pronumele reflexive, conjuncţia *să* la conjunctiv, prepoziţia *pe* la acuzativ etc.).

Unii specialişti consideră că **topica** poate funcţiona şi ca un morfem (*pisica* şi *cîinele* sunt, pe rînd, subiect sau complement direct, în funcţie de poziţia în enunţ: *Pisica vede cîinele*, respectiv *Cîinele vede pisica*).

b. Structura morfematică(morfologică)

Structura morfematică(morfologică) a unui cuvînt (*cântasei*) poate cuprinde aşadar următoarele componente: **morfemul-rădăcină** *cînt*, **prefixul** *în-* (care, împreună cu sufixul *-a* formează un verb de la un substantiv), **sufixul** *-a-* (care formează aici tema de perfect simplu), **sufixul** *-se-* (marca mai mult ca perfectului) şi **desinenţa** *-i* (exprimînd categoriile de persoană şi număr - pers. 2, nr. sg.). Rădăcina şi afixele lexicale constituie împreună **radicalul**, care nu poate avea **realizare zero**(din cauza rădăcinii) şi apare obligatoriu în orice formă flexionară (exemplu: **îngândur**asem, **îngândur**ând, **îngândur**at). Radicalul urmat de sufixul gramatical (care e constant pe parcursul flexiunii temei respective) formează **tema** (*îngîndura-* este tema perfectului simplu, iar *îngândurase-* este tema mai mult ca perfectului). Sufixul gramatical împreună cu desinenţele reprezintă **flectivul** (exemple: recitis**em**, aş vorbi).

Topica structurii morfologice a cuvintelor româneşti este în regulă generală **radical** (R) + **sufix** gramatical (S) + **desinenţă** (D): *mergeam*. Ea poate fi amplificată în forme ca $R + S_1 + S_2 + D_1 + D_2$ (mai ales la verbe): *cântaserăm (cânt-a-se-ră-m)*.

Delimitarea radicalului de flectiv nu este întotdeauna uşor de realizat. Unele dificultăţi provin din variaţiile înregistrate în radical(*toartă-torţi*, *cască-căşti*, *steastele*, *cal-cai*) sau între radical şi flectiv(*tai*, *taie*, *tăiem*). Altele perpetuează radicale

Scanned with OKEN Scanner

diferite din latină (*coace-copt, rade-ras, am-are-avea-aibă, vrem-vrei-vrut-vor-voiam*), având paradigme neregulate. Soluţiile vor fi discutate la fiecare parte de vorbire.

Variaţiile fonetice ale radicalului sau flectivului de la o formă la alta a aceluiaşi cuvînt, numite **alternanţe**, sunt frecvente în limba română. Inventarul şi clasificarea lor au fost prezentate la capitolul de fonetică. În regulă generală, alternanţele vocalice apar mai ales în corpul rădăcinii (*masă-mese*) sau al sufixelor lexicale (*bunătate-bunătăţi*) şi cele consonantice îndeosebi în partea finală a cuvîntului, la graniţa cu desinenţa(*sac-saci, brad-brazi, gâscă-gâşte*).

Alternanţele marchează, de regulă, pe lîngă mijloacele flexionare propriu-zise, diverse categorii gramaticale (cel mai adesea: **numărul, genul, cazul, persoana**).

Mai rar, îndeplinesc acest rol **accentul** (*sóră-suróri, cântă-cântă*) şi **intonaţia**(vocativul: *frate!*; imperativul: plecaţi!).

În limba română există şi cuvinte **neanalizabile** din punct de vedere morfologic: *aşa, după, şi, of, fireşte*(ultimul poate fi analizat, dar numai lexical, ca derivat de la *fire*). Altele sunt **semianalizabile**, în sensul că radicalul nu se detaşează decît prin analiza mai multor cuvinte(*brăc* din *îmbrăca, dezbrăca*), neexistînd în limbă şi independent.

c. Flexiunea

Flexiunea reprezintă modificările unui cuvînt la trecerea prin diversele sale stări morfologice. Ea se realizează ca urmare a variaţiilor flectivului de la o formă la alta, determinînd schimbarea valorilor diverselor categorii gramaticale. Formele flexionare pe care le îmbracă unităţile lexicale pot fi **sintetice**(alipite după radical, într-o succesiune fixă şi nedisociabilă) şi **cu afix mobil** (cuprind, pe lîngă afixe ataşate radicalului, şi afixe detaşabile şi care-şi pot modifica forma faţă de radical, permiţînd inclusiv intercalări între ele şi acesta: *ai venit/ venit-ai/ ai mai venit/ ai şi venit*).

Inventarul flectivelor aranjat într-o anumită ordine, în funcţie de valorile exprimate (sg-pl, m-f-n, N-G-D-Ac-V, indicativ-prezent, imperfect etc. -pers. I, II, III, IV, V, VI etc.) formează **paradigmele** morfologice. Acestea diferă între ele după categoriile pe care le cuprind, după valorile pe care le exprimă şi după formele asociate acestor valori.

d. Părţile de vorbire

Părţile de vorbire reprezintă clasele de cuvinte rezultate în urma clasificării paradigmelor pe care le formează. Criteriile cele mai generale după care se grupează cuvintele într-una sau alta dintre aceste clase vizează, pe lîngă comportamentul lor morfologic, specificul semantic şi sintactic. Definiţiile clasice ale părţilor de vorbire cuprind, de regulă, cele trei elemente: **sensul lexical** (ce exprimă), **caracteristicile de formă** (tipul de flexiune) şi **funcţia sintactică**. Trăsăturile semantice şi cele sintactice pot lipsi din definiţia anumitor părţi de vorbire (de exemplu: sensul la prepoziţie şi conjuncţie; funcţia sintactică la substantiv, pronume şi verb).

În limba română sunt zece părţi de vorbire: **substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziţia, conjuncţia** şi **interjecţia**. Primele şase sunt **flexibile**, deci au flexiune (îşi modifică forma în funcţie de

Scanned with OKEN Scanner

întrebuinţări), iar ultimile patru sunt **neflexibile** (rămîn constante în toate contextele). **Adverbul** are totuşi un element de flexiune analitică: **gradele de comparaţie.**

Substantivul prezintă flexiune **nominală**, după modelul căreia îşi modifică formele şi articolul, adjectivul şi numeralul; **pronumele** are un tip propriu de flexiune, **pronominală**, asemănătoare în mare măsură cu cea nominală; verbul se disociază clar de celelalte părţi de vorbire, **flexiunea verbală** avînd un tablou radical deosebit faţă de celelalte două tipuri flexionare.

Flexiunea nominală şi cea pronominală se mai numesc **declinare**; flexiunea verbală este cunoscută sub numele de **conjugare**. Criteriul semantic împarte părţile de vorbire în două categorii, după cum au **sens lexical de sine stătător** (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul şi interjecţia) sau exprimă numai **raporturi între noţiuni, ca instrumente gramaticale** (prepoziţia, conjuncţia, articolul, verbele auxiliare şi copulative, unele adverbe de mod). Cele dintâi, fiind mai direct legate de realitatea exprimată (este vorba îndeosebi de substantive şi de adjective), au un inventar foarte bogat, deschis, mereu înnoibil (atît prin împrumuturi, cît şi prin formaţii interne). Celelalte (în primul rînd articolul, pronumele, numeralul, prepoziţia şi conjuncţia), servind ca unelte abstracte, au un inventar redus, stabil, închis.

Pe baza criteriului sintactic (destul de clar corelat cu cel semantic), **părţile de vorbire care pot îndeplini o funcţie sintactică** (substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb) se disociază de cele care, neputînd îndeplini funcţie sintactică, **ajută la exprimarea funcţiilor sintactice**, ca **elemente relaţionale** (prepopziţia şi conjuncţia). Articolul şi interjecţia prezintă, fiecare, aspecte specifice ce vor fi examinate la timpul lor, (calitatea de parte de vorbire distinctă a articolului este pusă sub semnul întrebării de unii specialişti). Accentuăm asupra faptului că împărţirea cuvintelor în cele zece părţi de vorbire este rezultatul aplicării tuturor celor trei criterii, chiar dacă în măsuri diferite de la caz la caz.

Liniile de demarcaţie între părţile de vorbire sunt deseori trecute într-un sens sau altul prin **conversiune** (**schimbarea valorii gramaticale**), care constituie un multiplicator eficient al vocabularului şi, indirect, al repertoriilor **categoriilor lexico-gramaticale** (cum se mai numesc părţile de vorbire). Destul de rar au loc treceri ocazionale şi parţiale de la o parte de vorbire la alta (exemplu: prepoziţia *cu* are rol de conjuncţie cînd leagă două subiecte: „Tu *cu* el formaţi o echipă bună "; adv. *binişor* devine substantiv numai în locuţiunea *cu binişorul*). O amploare cu mult mai mare o au grupurile de cuvinte utilizate ca o singură parte de propoziţie, întrucît au înţeles şi comportament unitar. Acestea sunt **locuţiunile**, prezente în listele tuturor părţilor de vorbire, cu excepţia articolului. Multe dintre ele, întărindu-şi gradul de solidaritate semantică şi gramaticală, devin, de altfel, cuvinte compuse (*cuminte, desigur, totdeauna, încît*).

e. Categoriile gramaticale

Categoriile gramaticale sunt conceptele morfologice asociate diferitelor stări flexionare (sau clase de morfeme). În limba română lista lor cuprinde: **genul, numărul, cazul, comparaţia** (sau **intensitatea**), **persoana, diateza, modul** şi **timpul**. Unii autori includ şi categoria **determinării**. Acestea au un număr mai mic sau mai mare de ipostaze (realizări): trei genuri(**masculin, feminin** şi **neutru**), două

numere (**singular** şi **plural**), cinci cazuri (**niminativul, genitivul, dativul, acuzativul, vocativul**) trei grade de comparaţie (pozitivul) **comparativul** şi **superlativul**), trei persoane (la fiecare număr; uneori acestea se numerotează de la 1 la 6), trei diateze (**activă, pasivă** şi **reflexivă**), opt moduri (**indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, imperativ, infinitiv, participiu, gerunziu, supin**) şi 2-7 timpuri, în funcţie de mod (cele mai multe, şapte, sunt la indicativ: **prezent, imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfectul, viitorul, viitorul anterior**). Subîmpărţirile, destul de simple, vor fi prezentate la fiecare parte de vorbire în parte.

Unele categorii gramaticale (**genul, numărul, cazul**), sunt întâlnite, e drept în proporţii diferite, la toate părţile de vorbire flexibile; altele-la câte două părţi de vorbire (**comparaţia**: la adverb şi adjectiv, **persoana**: la pronume şi verb) ; **diateza, modul** şi **timpul** sunt caracteristice flexiunii verbale.

Categoriile gramaticale îşi diferenţiază conţinutul de la o parte de vorbire la alta: genul are la substantiv corespondenţă naturală (cu destule excepţii, e drept), în timp ce pentru celelalte părţi de vorbire este o problemă de acord cu substantivul; numărul are corespondenţă în faptele comunicate (un obiect sau mai multe) numai la substantiv şi la pronume, pe cînd la alte părţi de vorbire (adjectiv şi verb, de pildă) are la bază un raport sintactic etc.

2. *Părţile de vorbire flexibile*

a. Substantivul

Substantivul este partea de vorbire flexibilă care se declină şi care denumeşte „obiecte" ale realităţii: fiinţe, lucruri, fenomene, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii. Categoriile sale morfologice sunt: **genul, numărul** şi **cazul**. Genul fiind fix, substantivul se schimbă numai după număr şi caz, realizînd ceea ce se cheamă **declinare**. Aceasta este o flexiune săracă. Poate avea maximum trei forme. Varianta articulată, care nu mai e o declinare pur substantivală (unii lingvişti consideră **determinarea** o categorie gramaticală distinctă), poate cuprinde pînă la opt forme.

Avînd cel mai bogat inventar de unităţi dintre părţile de vorbire şi fiind într-un permanent proces de înnoire, substantivul are multe clase şi subclase flexionare, precum şi numeroase excepţii (constituite de „fosile" încă neieşite din uz sau „noutăţi" încă neîncadrate în sistemul morfologic).

Clasificarea substantivelor se poate face din mai multe puncte de vedere. Prezintă importanţă gramaticală dihotomiile **substantive(sau nume) comune-substantive(sau nume) proprii** şi **substantive simple- substantive compuse.**

Prima distincţie priveşte specificul semantic. Substantivele comune (numite şi **apelative**) denumesc orice element al unei clase de „obiecte" (în sens larg). Exemple: *om, oraş, căţel*. Substantivele proprii desemnează anumite exemplare individualizate de către comunitatea lingvistică în raport cu restul elementelor clasei: *Andrei, Maria, Bucureşti, Grivei*. Subcategoriile numelor proprii (**antroponime, troponime, zoonime, astronime, anemonime** etc.) şi transformările apelativelor în nume proprii (**onimizarea**) şi invers (**deonimizarea**) au fost discutate la capitolul lexicologie (subcapitolul **onomastică**).

Scanned with OKEN Scanner

Deosebirile gramaticale între substantivele comune şi substantivele proprii privesc scrierea cu majusculă şi cîteva caracteristici flexionare (sunt, de regulă, defective de număr; se folosesc nearticulate şi, mai rar, articulate, dar numai cu articolul hotărît; se declină după **genul personal**, cu articolul proclitic *lui* la G. D şi cu prepoziţia *pe* la Ac.).

Distincţia în funcţie de structura morfematică grupează sub numele de **substantive simple** unităţile care au la bază un singur morfem independent (**rădăcina**), care poate fi însoţit sau nu de **prefixe** sau **sufixe** (exemple: *casă, merge, Ion, Adriana, desfunzi, omenire*), iar sub numele de **substantive compuse** unităţile provenite din minimum două morfeme independente, care pot exista în limbă şi separat (convergenţa realizîndu-se prin **alăturare**: *floarea-soarelui, Piatra-Olt*; prin **contopire**: *bunăstare, treizeci, niciodată*; prin **izolare**: *gură-cască, frige-linte*), funcţionează numai ca **elemente tematice** (**sufixoide** şi **prefixoide**: *policromie, democraţie, hipodrom, bibliofil*) sau se regăsesc în compus numai prin părţile lor iniţiale (*ROMARTA, TAROM, ONU, CEC, RENEL*). Substantivele compuse prezintă o serie de particularităţi în declinare şi pun frecvent probleme de ortografie. Alte categorii detaşabile din inventarul părţii de vorbire studiate, ca substantivele **abstracte, colective, animate**(sau **însufleţite**), **moştenite-împrumutate** sau **formate în limba română** au o relevanţă gramaticală redusă.

Locuţiunile substantivale sunt grupuri de cuvinte cu valoarea unui substantiv (dată de unitatea de sens a componentelor), dar care nu au sudura atît de avansată ca în cazul cuvintelor compuse. Exemple: *aducere aminte, bătaie de joc, nod în papură.* Cuvinte componente şi-au pierdut individualitatea semantică şi ocupă o ordine fixă în grupul locuţional. Cele mai cunoscute locuţiuni substantivale sunt formate prin conversiune de la locuţiuni verbale (*a-i părea rău-părere de rău*). **Genul** substantivelor este dat şi neschimbător. El constituie principalul reper pentru formarea pluralului şi a cazurilor. La multe substantive, genul este motivat de natura „obiectului" exprimat: **neutru** pentru **neînsufleţite** (*oraş, prag, vas*), **masculin** pentru însufleţite de gen (natural) masculin (*băiat, cal, cocoş*), şi **feminin** pentru însufleţite de gen (natural) feminin (*fată, oaie, găină*). Există însă numeroase exemple unde această corespondenţă nu funcţionează: *animal, perete, casă.* O regularitate apreciabilă prezintă neutrele, care cuprind, cu cîteva excepţii (*dobitoc, mamifer*), numai nume de neînsufleţite.

Procedeul însoţirii cu un determinant (mai ales cu *un/o - doi/ două*) pentru ca, prin acesta (care e variabil după gen), să se afle genul substantivului presupune, de fapt, cunoaşterea dinainte a genului, ceea ce, cel puţin pentru străinii care învaţă limba română, este imposibil. Tendinţele statistice ale unor clase onomasiologice au destul de multe excepţii: numele de fructe sunt, majoritatea, feminine, dar *strugure, pepene,* etc. sunt masculine, iar *măr* este neutru; numele de arbori sunt masculine, dar *grâu, ovăz* sunt neutre; numele de ocupaţii bărbăteşti sunt masculine, dar *călăuză, gazdă, patrulă* sunt feminine. Cîteva grupuri mai unitare ca gen au în componenţă puţine substantive: numele zilelor săptămînii (feminine), numele lunilor anului, literelor şi cifrelor (masculine).

Deşi terminaţiile formei-tip a substantivelor nu au nici ele o corespondeţă regulată cu genurile gramaticale (din cele 16 terminaţii la singular, opt sunt comune celor trei genuri, iar substantive masculine se regăsesc la toate terminaţiile), pot fi formulate unele criterii de orientare. Astfel, sunt feminine substantivele terminate în: *a', ea', -ia'* şi *i* (pijama, saltea, nuia, zi; excepţii: *taxi, colibri*) ; *-ă (casă;* excepţii: *popă, tată, Fănică*); *-are, -ere, -ire, -âre* (*mâncare, vedere, clădire, coborâre*) ; *-ătate, -etate, -itate (sănătate,*

frăţietate, ereditate) ; *-iune(sesiune;* excepţie: *tăciune)* ; *-ie (femeie, pălărie*; excepţii: *ianuarie, tataie*). Neutre sunt cele terminate în *-o, -ou, -u' (radio, birou, atu*; excepţii: *erou, flamingo*). Masculine sunt substantivele terminate în *-giu (bragagiu)*.

Substantivele nume de fiinţe se deosebesc după sex prin **radicale diferite** (sunt **heteronime**: *bărbat-femeie, unchi-mătuşă, berbec-oaie, găină-cocoş*), sau cu ajutorul **sufixului moţional**, pe care-l folosesc aşa-numitele **substantive mobile** pentru a forma **feminine de la masculine**(*student-studentă, ţăran-ţărancă, lup-lupoaică, doctor-doctoriţă, croitor-croitoreasă, vînzător-vînzătoare*) sau **masculine de la feminine**(*gîscă-gîscan, cinteză-cintezoi*). Rezultatul atşării sufixului moţional este un cuvînt diferit faţă de bază. Ca atare, substantivele **au gen**, dar nu **se schimbă dupa gen**, spre deosebire de celelalte părţi de vorbire, care **se schimbă după gen**, dar **nu au gen** (de aceea, în analiza morfologică spunem că substantivele sunt **de** genul x, iar adjectivele, numeralele etc. sunt **la** genul x).

Există şi substantive **epicene**, care au o formă unică (de masculin sau feminin) pentru ambele sexe: *elefant, pelican, pupăză, potîrniche, ministru, mecanic, calfă, santinelă*. Marcarea genului la acestea se realizează prin adăugarea termenilor cu rol de morfem *bărbat/femeie,* respectiv *mascul* (sau *bărbătuş*) */femelă.* Formaţii ca *elefăntiţă, pupăzoi, ministreasă* nu sunt acceptate ca literare. Unele substantive acceptă determinanţi specifici pentru două genuri(*acest lapte* poate fi **m** sau **n**; *aceste icre* **-f** sau **n.**), formînd cea ce s-a numit **arhigenuri**.

Substantive ca *papă-lapte, complice, mutulică, răsfăţilă,* , fac parte din **subgenul comun**, putînd funcţiona, după caz, ca masculine (*un papă-lapte*) sau ca feminine (*o papă-lapte*).

Genul numelor proprii de persoană este masculin sau feminin, numeroase fiind perechile constituite prin **moţiune** (*Adrian-Adriana, Gheorghe Gheorghiţă, Vasile-Vasilica, Dorina-Dorinel*). Există şi multe exemple de necorespondenţă între terminaţie şi gen (masculine ca *Oprea, Toma, Florică, Gheorghiţă*; feminine ca *Irinel, Lenuş*).

Genul personal, nerecunoscut de toţi specialiştii, grupează substantivele masculine şi feminine (comune sau proprii) care denumesc persoane sau animale şi plante personificate. Caracteristicile care diferenţiază aceste substantive de cele care denumesc obiecte (G-D. cu art. *lui*, V. în *-ule*, Ac. cu prep. *pe* etc.) vizează însă mai degrabă declinarea, aşa cum vom vedea.

Numărul este categoria gramaticală care evidenţiază distincţia **singular** (cu referire la un „singur" exemplar din clasa denumită) **-plural** (referitor la minimum două exemplare ale clasei). Morfemele care indică această diferenţă sunt aceleaşi care marchează **sincretic** şi genul şi cazul. Ele sunt sprijinite de **articole** şi de **alternanţe**.

Un număr redus de substantive nu sunt utilizate de obicei la cele două numere, fiind **defective** de singular sau de plural. Sunt **singularia tantum** (au numai singularul): unele nume de materii (*argint, făină, unt, lapte*) ; termenii tehnici ai disciplinelor ştiinţifice, sportive, artistice (*fizică, handbal, grafică*), nume de însuşiri, stări etc. (*milă, cinste, lăcomie, sete*) ; nume de locuri şi persoane (*Craiova, Olt, Maria, Ionescu, bade, Vlădică*). Sunt **pluraria tantum** (au numai pluralul): unele nume de materii (*icre, cîlţi*) ; nume de elemente grupate sau repetabile (*măruntaie, anale, moaşte*) ; nume de obiecte constituite din două părţi identice (*ochelari, ghilimele*) ; nume de clase de plante şi de animale (*zorele, crustacee, lepidoptere*) ; nume de locuri (*Carpaţi, Bucureşti*). Folosirea unor forme ale acestor cuvinte diferenţiate după număr duce la sensuri diferite, de multe ori marcate stilistic (*făinuri, Ioneştii, icră, Carpatul*).

Scanned with OKEN Scanner

Alte substantive sunt utilizate la ambele numere, dar fără a avea forme diferite: *arici, tei, bebe, învăţătoare, canoe, joi.*

Desinenţele de singular sunt: *-e* (*perete, spate*), *-u*(*tigru, registru*), *zero* (*sac, ardei, dulap, roi*), la masculine; *-ă*(*masă*), *-e*(*parte*), *-a'* (*basma*), *-ea/-ia (stea, mia), -i (zi),* la feminine.

Desinenţele de plural principale sunt: *-e(case, mese, scaune, cuie*), *-i (străzi, chei, colegi, stadii*), *-uri(certuri, trenuri, soiuri*). La acestea se adaugă trei desinenţe secundare, *-(a) le(basmale), -(e) le (saltele), -le (zile),* de fapt variante ale lui *-le.*

Distribuţia desinenţelor de plural pe genuri este mai complicată. Cîteva orientări pot fi date însă.

Masculinele pun în locul desinenţei de singular sau adaugă formei de singular (cînd are desinenţa zero) *-i*(şoptit, semivocalic sau vocalic): *pomi, lei, metri, vizitii.* Frecvent, cele care se termină la singular în consoană o transformă (realizînd *alternanţă*): saci, paşi, brazi, mînjii.

Femininele au la plural în principal desinenţele *-e* şi *-i*: *uzine, cărţi*: mai rar, *-uri*: *vremuri*; ca desinenţe secundare, folosite pentru substantivele terminate în vocală accentuată, apar *-ale, -ele* şi *-le*: *sarmale, cafele, zile.* Criteriile după care este selectată una sau alta dintre desinenţele de plural sunt greu de stabilit şi prezintă multe excepţii.

Neutrele formează pluralul cu *-e, -uri,* şi *-i* (repartizate foarte neregulat): *caiete, teatre, trenuri, lucruri, consilii.* A se vedea şi tabelul recapitulativ nr. 1 de la sfîrşitul capitolului.

Substantivele compuse pot forma pluralul la sfîrşitul formaţiei (*autocamioane, botgroşi*), la primul termen (*vipere cu corn* (*vagoane cisternă*) sau la ambii termeni (*feţi-frumoşi*). Altele nu au plural: *floarea soarelui, gură-cască.* **Alternanţele** fonetice, ca mijloc suplimentar sau exclusiv (*rac-raci*) de marcare a pluralului sunt întîlnite de obicei la civintele vechi în limbă şi numai prin excepţie la neologisme. De aceea, pun pobleme de cultivare a limbii. De exemplu, este admis *obraz-obraji*, dar *francez-francezi; copil-copii* şi *colonel-colonei; pasăre-păsări, gară-gări,* dar *fabrică-fabrici; cască-căşti*, dar *frescă-fresce; hematom-hematoame* dar, *simptom-simptome.* Uneori, alternanţele determină diferenţieri lexicale: *masă-mase, masă-mese.*

Cazul, categorie gramaticală specifică flexiunii nominale şi pronominale, exprimă tipurile de raporturi pe care substantivul (în situaţia de faţă) le poate avea cu alte cuvinte(inclusiv cu alte substantive). Cele cinci cazuri din limbă română(N, G, D, Ac, V) sunt formate cu ajutorul desinenţelor, dar paradigma cazuală este bogată în forme omonime(N cu Ac'. şi frecvent cu V., G. cu D). Practic, la fiecare număr există maximum două forme distincte în varianta fără articol şi maximum trei forme distincte în varianta cu articol. De aceea, pentru recunoaşterea cazului unui substantiv se recurge de regulă la elemente ajutatoare: forma determinanţilor (*un/acest-unui/acestui* etc.) ; funcţia sintactică; termenul regent; mărcile reprezentate de **operatorii sintagmatici** *al, a, ai, ale, pe* sau de formele reluate sau anticipate ale pronumelui; acordul; topica; subsituirea cu formele pronumelui personal (care au o paradigmă mai diferenţiată).

Funcţia sintactică în propoziţie reprezintă criteriul principal de caracterizare a cazurilor(cu excepţia V. care, fiind cazul adresării directe, este izolat de restul propoziţiei, neavînd funcţie sintactică).

Scanned with OKEN Scanner

Nominativul, cazul denumirii obiectului văzut ca autor al unei acţiuni, poate îndeplinii funcţiile de: **subiect** (*studentul* citeşte) ; **nume predicativ** (Andrei e *student*) ; **apoziţie** (Maria, *fiica* mea, merge la şcoală) ; **element predicativ suplimentar** (Curând te văd *doctor*). Caracteristică e funcţia de **subiect** (se şi spune că N. e cazul subiectului).

Genitivul, cazul posesiei, poate apărea fără prepoziţii (cu funcţiile de: **atribut**: Cursul *studentului* este complet; **complement indirect**: Substanţe *stimulatoare* ale creşterii; **apoziţie acordată**: Cartea Mariei- *a studentei* mele- este pe masă) sau cu prepoziţii (*asupra, contra, deasupra, împotriva, împrejurul, înaintea, îndărătul*; locuţiunii prepoziţionale: *în faţa, din cauza, din pricina, din partea, în locul, în ciuda, în jurul, în dreptul*), când poate avea funcţiile de: **atribut substantival prepoziţional** (Campania *împotriva poluării* continuă) ; **complement indirect** (Au luptat *contra inamicului*) ; **complement circumstanţial** (S-a aşezat *în faţa casei*) ; **nume predicativ** (Suntem *împotriva corupţiei*).

Funcţia specifică e cea de atribut. Genitivul are cîteva valori subordonate ideii generale de posesie: **genitivul subiectiv**: venirea *păsărilor* migratoare (cu varianta **genitivul autorului**: Coloana *lui Brâncuşi*) ; **genitivul obiectiv** (studierea *toponimiei*); **genitivul denumirii** (sau **apozitiv**: ţara *Moldovei, ştiinţa fizicii*) ; **genitivul superlativ** (zmeul *zmeilor*). Fiecare valoare conduce spre alte funcţii sintactice.

Dativul, cazul destinaţiei, poate apărea fără prepoziţii (Spun *colegilor* ce-am văzut) sau cu una din prepoziţiile *datorită, graţie, mulţumită* (*Graţie bursei* a putut merge la studii). Îndeplineşte funcţiile de: **complement indirect** pe lîngă verb, adjectiv, adverb, interjecţie şi chiar pe lîngă un substantiv cu elipsa unui verb.

(A dat *studentului* un dicţionar; Om dedicat *ştiinţei;* Vorbeşte contrar *intereselor* sale; Bravo *cîştigătorilor*; Onoare *performerilor*) ; **atribut** al unor substantive nearticulate sau provenite din verbe (Preot *deşteptării* noastre; încredinţarea de secrete *prietenilor*) ; **complement circumstanţial de loc** (Se aşterne *drumului*) sau **instrumental** (Datorită *inteligenţei*, s-a descurcat). Specifică esta funcţia de **complement** (sau **obiect**) **indirect**.

Acuzativul, cazul obiectului asupra căruia se răsfrînge nemijlocit acţiunea exprimată de verb, se foloseşte mai ales cu prepoziţii (*cu, de, fără, în, la, pe, pentru, de la, fără de, pe la, alături de, faţă de, împreună cu* etc.). Poate îndeplinii următoarele funcţii: **complement direct** (Am terminat *lecţia*) **complement circumstanţial** de diverse feluri (A mers atîţia *kilometri pe şosea*; L-a căutat *luni* întregi; E negru *corb* etc.), **complement indirect** (Se sprijină *de masă*), **complement de agent** (Floarea e cultivată *de Maria*), **atribut** (Colegul *de la istorie* învaţă), **nume predicativ** (Cafeaua este *cu lapte*), **element predicativ suplimentar** (L-a promovat *ca asistent*). Caracteristică este funcţia de **copmplement** (sau **obiect**) **direct**.

Vocativul este cazul adresării directe, fiind, de regulă, izolat de enunţul din care face parte, fie ca **propoziţie** de sine stătătoare **neanalizabilă** (*Dumitre*!), fie ca element incidental într-o propoziţie (Ce s-a întîmplat, *Andrei*?). Poate avea însă şi funcţie sintactică, dacă însoţeşte (sau se subânţelege că însoţeşte) un alt vocativ sau un pronume, fiind **apoziţie** (Bădie *Vasile*, vino încoace!; Ce faci tu, *Aurele*? Unde eşti, *copilărie*?).

Au formă de vocativ numai substantivele însufleţite (rar, prin personoficare, se foloseşte şi pentru neînsufleţite: *Codrule, Codruţule!*)

Scanned with OKEN Scanner

Declinarea substantivelor comune se poate face fără articol(considerată ca reprezentativă) sau cu articol.

Declinarea nearticulată are un tablou de forme restrîns. Substantivele feminine au la singular forme deosebite de NAc şi GD(aceasta din urmă este identică însă cu NGDAc pl.): (o) *viaţă*-(unei) *vieţi*-(nişte) *vieţi*. Cele terminate în *-uri* au formă diferită de plural: (o) *vreme*-(unei) *vremi*-(nişte) *vremuri*. Substantivele masculine au cîte o formă pentru singular şi plural: (un) *frate*-(nişte) *fraţi*. Unele substantive au şi forme distincte pentru vocativ singular: *doctore, bunico*. Neutrele au forme identice la singular cu masculinul şi la plural cu femininul.

Declinarea articulată se realizează prin adăugarea, la forma nearticulată, a articolului hotărît enclitic, cu rol de morfem. Acesta poate fi ataşat: **la radical**, prin înlocuirea desinenţei: viaţ-*ă*/viaţ-*a;* **la temă** (adăugînd la radicalele cu desinenţa zero vocala de legătură *-u*): frat-*e*/frat-e-*le*, *-lui*; student-∅/student-*u*-*l*. Uneori tema suferă modificări în momentul articulării: cart-*e*/cart-*e*-*a*; părţ-*i*/părţ-*i*-*le*.

Substantivele compuse pot fi **variabile** şi **articulabile** (la ultimul termen: *untdelemnului*; la primul termen: *blocul-turn, blocului turn*; la ambii termeni: *puşcă-mitralieră, puştii-mitraliere, puştilor-mitraliere*), **invariabile**, dar **articulabile** (*tata-mare, lui tata mare*), **invariabile** şi **nearticulabile** (*gură-cască*).

Clasificarea substantivelor în declinări se poate face în mai multe moduri. În Gramatica Academiei sunt stabilite, după terminaţia la nominativ singular nearticulat, trei declinări. **Declinarea I** cuprinde substantivele articulate la NAc sg. cu-*a*(la forma nearticulată se termină în: *-ă: tată, masă: -a: basma; -ea: saltea*). **Declinarea a II-a** include substantivele articulate la NAc sg. cu *-l* (la forma nearticulată se termină în: -consoană: *cap, genunchi; -u: codru, râu: -i: taxi, ceai, arici; -o: radio; -a* accentuat: *soté*). **Declinarea a III-a** cuprinde substantivele articulate la NAc sg. cu *-le* (la forma nearticulată se termină în: *-e* neaccentuat: *frate*; aici intră şi numele primelor zile ale săptămânii: *luni, marţi* etc.).

Această clasificare nu e relevantă pentru flexiunea nearticulată. De aceea, au fost realizate alte clasificări, numite **structurale**, care se bazează pe omonimiile formelor cazuale (identitate de formă, dar diferenţă de înţeles). Deşi mai riguroase, sunt şi ele inoperante din cauză că sunt complicate. Utile ni se par modelele de declinare pe genuri propuse de Mioara Avram (în *Gramatica pentru toţi*). Le prezentăm în continuare.

Substantive masculine nearticulate

Singular						
N. G. D. Ac. (şi V)	tată	frate	cumătru	erou	bărbat	
V. (forma specială)	—	—	cumetre	—	bărbate	
Plural						
N. G. D. Ac. V.	taţi	fraţi	cumetri	eroi	bărbaţi	

Substantive masculine articulate

Singular						
N. Ac. (şi V)	papa	fratele	socrul	eroul	puiul	şeful
G. D.	papei	fratelui	socrului	eroului	puiului	şefului
V(formă specială)	—	—	socrule	eroule	puiule	şefule
Plural						
N. Ac. (şi V)	papii	fraţii	socrii	eroii	puii	şefii
G. D. (şi V)	papilor	fraţilor	socrilor	eroilor	puilor	şefilor

Scanned with OKEN Scanner

Substantive feminine nearticulate

Singular

N. Ac. (şi V)	fetiţă	ţară	basma	pâine	femeie	vie
G. D.	fetiţe	ţări	basmale	pâini	femei	vii
V(formă specială)	fetiţo	—	—	—	—	—

Plural

N. G. D. Ac. V.	fetiţe	ţări	basmale	pâini	femei	vii

Substantive feminine articulate

Singular

N. Ac. (şi V)	fetiţa	ţara	basmaua	pâinea	femeia	via
G. D.	fetiţei	ţării	basmalei	pâinii	femeii	viei

Plural

N. Ac. (şi V.)	fetiţele	ţările	basmalele	pâinile	femeile	viile
G D(şi V)	fetiţelor	ţărilor	basmalelor	pâinilor	femeilor	viilor

Substantive neutre nearticulate

Singular

N. G. D. Ac(şiV)	loc	suflet	bici	lucru	studii	tablou	butoi	schi
V (formă specială)	—	suflete	—	—	—	—	—	—

Plural

N. G. D. Ac(şi V)	locuri	suflete	bice	lucruri	studii	tablouri	butoaie	schii

Substantive neutre articulate

Singular

N. Ac(şi V)	locul	sufletul	biciul	lucrul	studiul	tabloul	cuiul
G D	locului	sufletului		biciului	lucrului	studiului	
tabloului cuiului							
V(formă specială)	(locule)	sufletule	—	—	—	—	—

Plural

N Ac(şi V)	locurile	sufletele	bicele	lucrurile	studiile	tablo-	
urile cuiele							
G D(şi V)	locurilor		sufletelor	bicelor	lucrurilor	studiilor	
tablourilor cuielor							

A se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 2 de la sfîrşitul capitolului.

Substantivele invariabile articulabile îsi declină de fapt articolele ataşate: *ariciul, ariciului, ariciule, aricii, aricilor.*

Substantivele invariabile nearticulabile (*paria, papă-lapte, confeti*) sau cele **invariabile cu formă articulată** (*toptanul, şopârlica, mendrele*) sunt şi ele **nedeclinabile.**

Substantivele proprii articulate enclitic au tendinţa de a face G. D. (art.) în *-ei, -ăi (Adrianei, Craiovei, Floricăi)* şi de a evita alternanţele vocalice în flexiune (*Ioanei, Timişoarei*).

Dintre substantivele cu declinare neregulată, nu prea numeroase, menţionăm: *tată(tata) /tatei(tatălui) /taţi/taţii; cap(capul) /capete(capetele) ; om(omul)*

/oameni(oamenii) ; soră(sora) /surori(surorile) ; rândunică(rândunica) /rândunele(rândunelele) ; seminar(seminarul) /seminarii(seminariile) ; dar şi *seminare(seminarele) ; popă(popa) /*(unui) *popă(popei) /popi(popii).*

b. Articolul

Articolul este partea de vorbire flexibilă care însoţeşte un substantiv, îndeplinind rolul de cuvînt ajutător pentru: individualizarea obiectului denumit, marcarea cazului, asigurarea legăturii cu un determinant etc. În multe situţii, el este alipit substantivului (sau substitutului său), cea ce este încă un argument pentru cei care îl consideră un morfem (al categoriei **determinării**).

Are un inventar redus de unităţii, dar care este repartizat în câteva specii şi subspecii distincte: **articolul hotărât**(cu subspeciile **hotărât propriu-zis, posesiv sau genitival** şi **demonstrativ** sau **adjectival**) şi **articolul nehotărât**. În funcţie de poziţia faţă de elementul determinant, articolul poate fi **proclitic**(sau **antepus**) şi **enclitic** (sau **postpus**). Existenţa mai multor tipuri de articol hotărât individualizează limba română între limbile romanice şi între alte limbi eurpoene şi constituie o dificultate deosebită în învăţarea ei de către străini.

Calificarea ca **hotărât** (sau **definit**) şi **nehotărât** (sau **nedefinit**) se referă la măsura în care obiectul denumit de substantiv este cunoscut (deci individualizat cu precizie) de către vorbitor sau necunoscut (deci individualizat numai ca membru al clasei conceptuale din care face parte).

Articolele hotărâte (sau **definite**) pot fi: **hotărâte propriu-zise**, **posesive**(sau **genitivale**) şi **demonstrative**(sau **adjectivale**).

Articolul hotărât propriu-zis prezintă obiectul denumit de substantivul însoţit ca fiind clar individualizat (cunoscut). Formele sale asigură declinarea articulată a substantivului. Acestea sunt:

Singular

	m	**n**	**f**
N. Ac.	*-l, -le, -a*	*-l, -le*	*-a*
G. D	*-lui, -(e) i, lui*	*-lui*	*-(e)i, lui*
V.	*-le*	*(-le)*	—

Plural

	m	**n**	**f**
N. Ac.	*-i*	*-le*	*-le*
G, D.	*-lor*	*-lor*	*-lor*
V.	*-lor*	*(-lor)*	*-lor*

A se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 2 de la sfîrşitul capitolului.

Articolul hotarât enclitic (notat în schemă cu cratimă în faţă) este contopit cu substantivul(*casa*, *studentului*, *facultăţile*), cu substitutele sale(numerale: *suta*; adjective: *minunata* etc.) sau cu orice parte de vorbire substantivizată (sub formă conjunctă: *iar*-**ul**, *de*-**ul**).

Substantivul articulat hotărât poate fi considerat cunoscut în general (*soarele*), din situaţia comunicativă (iată *omul*!) sau din context. În acest din urmă caz, există anumite ipostaze în care prezenţa articolului este obligatorie: la substantivul urmat

Scanned with OKEN Scanner

de adjectivul posesiv (*vecinul* meu) ; după prenumele nehotărât *tot* şi numeralele cardinale colective *tustrei, amândoi* (tot *neamul*, amândoi *părinţii*) ; la substantivul urmat de adjective demonstrative (*elevii* aceştia) ; la adjectivul care precedă un substaantiv individualizat (*fericita* zi în care s-au cunoscut). Sunt şi situaţii în care articolul hotărât este interzis. De pildă, la substantivele care urmează după: adjectivele invariabile *aşa, asemenea*, adjectivele pronominale relative *care, ce*, nehotărâte *alt, fiecare, orice*, demonstrative *acelaşi, acest, acel* (aşa *om*, ce *vreme*, fiecare *student*, acest *oraş*).

Articolul hotărât proclitic(*lui*) nu are funcţie individualizatoare, ci serveşte numai ca morfem de G. D. pentru substantivele masculine, nume de persoane, şi, mai rar, pentru alte substantive: *lui Andrei, lui Carmen, lui tata*. De aceea, el poate fi utilizat pentru distingerea unor substantive comune şi proprii (antroponime masculine) omonime (puterea *ursului*, dar puterea *lui Ursu*).

Articolul hotărât este folosit, ca şi cel nehotărât, la substantivizarea altor părţi de vorbire (*un leneş-leneşul, un intrând-intrândul, un frumos-frumosul*).

Articolul posesiv(sau **genitival**) serveşte ca parte componentă a pronumelor posesive (*al* meu) şi a numeralelor ordinale (*al* doilea), precum şi ca element de legătură al adjectivelor posesive sau al genitivului substantivelor (respectiv al pronumelor) cu substantivul sau adjectivul determinat(caietul acesta *al* meu, caietul verde *al* studentului). Are următoarele forme:

	M		F	
	sg.	**pl.**	**sg.**	**pl.**
N. Ac	al	ai	a	ale
G. D.	-	-	alor	

Acordul în gen şi număr cu substantivul regent al grupului (sau cu substitutul său) este obligatoriu (Patinele sunt *ale* studentului, iar bobul este *al* colegelor lui). În faţa unui substantiv (*al colegului*), a unui pronume, cu excepţia celui posesiv (*al ei, al acestuia*), şi a unui numeral, cu excepţia celui ordinal (*al amândurora*), cere cazul genitiv. În faţa unui numeral ordinal (*al treilea*) şi a unui pronume posesiv (*al nostru, ai săi*) este morfem al acestor părţi de vorbire şi nu cere genitivul. A se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 3 de la sfîrşitul capitolului.

Articolul adjectival (sau **demonstrativ**) face legătura între un substantiv articulat cu articol hotărât enclitic sau un nume propriu şi determinantul său, individualizând obiectul denumit de acesta (omul *cel* înalt), participă la formarea superlativului relativ (*cel* mai harnic) şi substantivizează un adjectiv sau un numeral (cel *bun, cei* **doi**). Are următoarele forme (a se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 4 de la sfârşitul capitolului):

	M		F	
	sg.	**pl.**	**sg.**	**pl.**
N. Ac.	cel	cei	cea	cele
G. D.	celui	celor	celei	celor

Se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul regent (*zidul cel* vechi; *zidului celui* vechi; *strada cea* nouă; *străzii celei* noi).

Scanned with OKEN Scanner

În faţa unui substantiv, a uni adverb, a unui pronume, sau, când sunt singure, *cel, celui* etc. sunt pronume sau adjective demonstrative: *cea băbuţă, cel de-aici, cel ce* (gândeşte) *cel* /care vine /e decanul.

Articolul nehotărât însoţeşte un substantiv, individualizând obiectul denumit de acesta în raport cu clasa din care face parte, dar fără a-l identifica. Are următoarele forme (a se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 5 de la sfârşitul capitolului):

	M		F	
	sg.	**pl.**	**sg.**	**pl.**
N. Ac.	un	nişte	o	nişte
G. D.	unui	unor	unei	unor

Se observă că la N. Ac. sg. formele articolului nehotărât sunt omonime cu numeralele (*un* cartof, doi cartofi; *o* zi, două zile) şi cu adjectivele nehotărâte (eu iau *un* drum, tu alt drum; eu iau *o* cale, tu altă cale).

Articolul nehotărât serveşte, ca şi cel hotărât, la substantivizarea altor părţi de vorbire (*un rănit, un ce, ce-ul, un trei, trei-ul*). Când însoţeşte un substantiv nume predicativ, îi dă acestuia valoare adjectivală: e *un domn (mai domn, foarte domn).*

c. Adjectivul

Adjectivul este partea de vorbire flexibilă care exprimă o însuşire a obiectului denumit de substantivul (sau substitutul lui) pe lângă care stă şi cu care se acordă.
Flexiunea adjectivului e asigurată de categoriile **genului, numărului, cazului,** (care-i dau şi caracterul de **variabil** sau **invariabil** şi **comparaţiei** (care se exprimă prin mijloace analitice). Pe lângă **adjectivele propriu zise** (numite şi **calificative**), există şi **adjective determinative** (de fapt pronume, numerale sau verbe, cu valoare adjectivală: *acest* om, *doi* sportivi, lebăda *murindă).* Pe lângă adjectivele **simple** (*frumos, roşu, înalt, umbros, nefericit* etc.), există şi multe adjective **compuse** prin **contopire** sau **sudoare** (*cumsecade, clarvăzător, deplin* etc.) ori prin **alăturare** (*tehnico-ştiinţific, social-economic, verde -deschis* etc.).

Locuţiunile adjectivale sunt grupuri de cuvinte cu sens unitar adjectival şi (unele dintre ele) cu grade de comparaţie. Structura celor mai multe dintre ele se prezintă ca **prepoziţie + substantiv** (cu sau fără alţi determinanţi): *de vază, cu stare, în doi peri* etc. Există însă şi alte modele: *ca lumea, fel de fel, nu ştiu cum, în floarea vîrstei.*

Locuţiunile **nu se acordă** în gen, număr şi caz cu determinantul. Când sunt atribute, nu sunt considerate adjectivale, ci substantivale (om *de milioane*) sau pronominale (voinici *unul si unul*).

Adjectivele variabile sunt împărţite în mod tradiţional, după numărul formelor la N. Ac. sg. nearticulat, în două clase: **-cu două terminaţii** (*cald-caldă, înalt-înaltă*) ; **- cu o terminaţie** (*mare, verde*). Evident, terminaţie înseamnă în acest caz **desinenţa** (inclusiv **zero**). Există şi clasificări moderne, structurale, în funcţie de omonimiile între diversele forme ale paradigmei. Clasele rezultate sunt mai numeroase, mergând până la zece. În sinteză adjectivele pot avea cu totul patru

Scanned with OKEN Scanner

forme (*bun, bună, buni, bune*), trei forme (cu diverse omonimii: *românesc, românească, româneşti; silitor, silitoare, silitori; june, june, juni*), două forme (cu diverse omonimii: *mare, mari; vechi, veche; dibaci, dibace; tenace, tenaci*).

Dăm în continuare câteva modele de declinare a adjectivelor (a se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 6 de la sfârşitul capitolului):

a) ***Cu patru forme***

Singular (m/f)

N. Ac.	bun/bună frumuşel/frumuşică (şi frumuşea)	negru/neagră	greu/grea	continuu/continuă
G. D.	bun/bună frumuşel/frumuşele	negru/negre	greu/grele	continuu/continue

Plural(m/f)

N. Ac. G. D.	buni/bune frumuşei/frumuşele	negri/negre	grei/grele	conitui/continue

b) ***Cu trei forme***

Singular (m/f)

N. Ac.	mic/mică obligatoriu/obligatorie	silitor/silitoare	june/june	ateu/atee
G. D.	mic/mici obligatoriu/obligatorii	silitor/silitoare	june /june	ateu/atee

Plural (m/f)

N. Ac. G. D.	mici/mici obligatorii/obligatorii	silitori/silitoare	juni/june	atei/atee

c) ***Cu doua forme***

Singular (m/f)

N. Ac.	mare/mare tenace/tenace	vechi/veche	dibaci/dibace	greoi/greoaie
G. D.	mare/mari tenace/tenace	vechi/vechi	dibaci/dibace	greoi/greoaie

Plural (m/f)

N. Ac. G. D.	mari/mari tenace/tenaci	vechi/vechi	dibaci/dibace	greoi/greoaie

Multe dintre omonimiile care determină alcătuirea atâtor tipuri nu mai funcţionează la formele articulate (*vechi* devine pe rând *vechiul, vechiului, vechii, vechile, vechilor*). Câteva adjective, discutabile în ceea ce priveşte apartenenţa la această parte de vorbire, au cinci forme în total: *mult(mult, multă, mulţi, multe. multor), diferit, puţin, tot.*

Adjectivele invariabile, mult mai puţin numeroase, sunt mai ales neologisme (*ad-hoc, bej, bordo, forte, pare, uni*), dar pot fi şi cuvinte vechi (*aievea, asemenea, cumsecade, ferice, leoarcă*).

Scanned with OKEN Scanner

Categoriile gramaticale ale adjectivului

Genul, numărul şi cazul privesc exclusiv forma adjectivelor (pentru a o acorda cu substantivul determinat). Articolul enclitic se ataşează la adjectiv numai când acesta precedă substantivul(dar nu este precedat, şi el, de un adjectiv pronominal): *tînărul* coleg(dar acest *tînăr* coleg).

Comparaţia exprimă raporturile cantitative sau calitative între obiecte sau procese care au o însuşire comună. Valorile relaţionale generale sunt **egalitatea şi inegalitatea.**

Dintre cele trei grade de comparaţie, numai două au mărci caracteristice: **comparativul şi superlativul (pozitivul** este un nivel de referinţă, arătînd existenţa însuşirii, în opoziţie cu inexistenţa ei).

Comparativul de superioritate foloseşte ca morfeme pentru termenii de comparaţie adverbele de mod *mai, decât, ca*(ultimile două funcţionînd ca prepoziţii): Vremea e *mai* caldă *decât/ca* ieri.

Comparativul de inferioritate foloseşte la primul termen adverbele *mai* şi *puţin,* iar la al doilea adverbele (cu funcţie de prepoziţie) *decât, ca*: Vremea e *mai puţin* caldă *decât/ca* ieri.

Comparativul de egalitate dispune, ca morfeme, de adverbele (locuţiunile adverbiale) *la fel(de), tot aşa(de), tot atât(de), deopotrivă(de),* la primul termen, şi de adverbele (*locuţi*unile adverbiale) *ca (şi), la fel cu, la fel ca (şi), întocmai ca (şi):* Vremea e *la fel de* caldă *ca(şi)* ieri.

Superlativul relativ (de superioritate, respectiv de **inferioritate**) se formează de la comparativul omolog (de superioritate sau de inferioritate) prin ataşarea în faţă a articolului adjectival *cel, cea, cei, cele.* Termenul al doilea, când există, foloseşte prepoziţia *dintre.* Exemple: Casa aceasta e *cea mai înaltă*(dintre toate) */cea mai puţin înaltă*(dintre toate).

Superlativul absolut exprimă, prin asocierea formei de pozitiv cu adverbul *foarte* (pentru superlativul de superioritate) */foarte puţin* (pentru superlativul de inferioritate), exsistenţa însuşirii într-un grad înalt: *foarte* politicoasă*/foarte puţin* politicoasă. În afară de această formă literară gramaticalizată, se mai utilizează forma populară *tare/tare puţin*, adverbele *prea, mult, puţin, grozav, extraordinar, uluitor, nespus, groaznic, teribil* etc. (majoritatea urmate de prepoziţia *de*), locuţiunile prepoziţionale *din cale afară(de), cu totul şi cu totul(de),* precum şi alte mijloace (repetarea adjectivului, lungirea vocalelor/consoanelor, prefixele *arbi-, extra-, hiper-, super-,* etc., sufixul *-isim* etc.).

Nu au ctegoria comparaţiei: adjectivele care sunt la origine(în latină) comparative (*anterior, exterior, inferior, interior, superior, posterior, ulterior, major, minor*) sau superlative (*maxim, minim, optim, proxim, ultim, extrem, suprem*); adjective care se referă la însuşiri imposibil de comparat (*mort, viu, general, principal, secundar, egal, oral, oval, pătrat, complet, mic, strămoşesc, pulmonar, întreg, bărbătesc*); adjective al căror sens indică deja gradul absolut al însuşirii (*colosal, cumplit, desăvârşit, extraordinar, genial, uriaş, veşnic*).

Adjectivul poate deveni, prin conversiune, substantiv (*deşteptul*) sau adverb (cântă *frumos*), după cum şi aceste părţi de vorbire pot trece, prin acelaşi procedeu, în categoria adjectivelor („cârni mai *bărbaţi*", o persoană *bine*).

Funcţiile sintactice ale adjectivului sunt următoarele:

- **atribut adjectival** (inclusiv la vocativ: „Cobori în jos, luceafăr *blînd*")
- **nume predicativ** (Limba română este *frumoasă*)
- **element predicativ suplimentar** (Ei vin *grăbiţi*)
- **complement indirect** (*Din entuziast* a devenit posac)
- **complement circumstanţial** (*De mic*, îi plăcea matematica; Îi râdeau ochii *de bucuroasă*; *De deştept*, e deştept etc.).

Scanned with OKEN Scanner

d. Numeralul

Numeralul este partea de vorbire flexibilă care exprimă noţiunea de număr definit, ca număr în sine ori al obiectelor sau referitor la ordinea obiectelor (acţiunilor) prin numărare. Din definiţie, rezultă si clasificarea numeralelor: **cardinale** (care arată un număr sau determinarea numerică a obiectelor) şi **ordinale** (care indică ordinea obiectelor sau acţiunilor, prin numarare). Şi unele şi altele sunt organizate în **serii deschise**, dar bazate pe un **inventar închis** de elemente şi procedee. Flexiunea, extrem de redusă, urmează pe cea a substantivului(adjectivului) pe care, de altfel, îl poate substitui. Unii specialişti apreciază că ex ista şi **locuţiuni numerale** (pe care alţii le consideră adverbiale, pronominale sau adjectivale): *o seamă de. . ., câte şi mai câte, de nenumărate ori, nu ştiu câţi, toţi trei* etc.

Numeralele cardinale exprimă ideea de număr în mod direct şi fără alte condiţionări (**cardinal** înseamnă „ principal"). De aceea, răspund la întrebările *câţi, câte, de câte ori, (*urmate, după caz, de numele obiectului determinat numeric). La acestea răspund şi unele substantive sau alte părţi de vorbire (*mulţime, numeroşi, mulţi, toţi* etc.), dar fără a exprima un număr definit şi a prezenta structura formală de numeral. Când sunt articulate hotărât sau nehotărât, numeralele devin substantive (*un zece, doiul*).

În funcţie de alte detalii care însoţesc (sau nu) numărul abstract sau concret exprimat, numeralele cardinale se clasifică în: **-propriu-zise, colective, fracţionare, distributive, adverbiale,** şi **multiplicative.**

Numeralele cardinale propriu-zise exprimă un număr întreg, concret sau abstract, fără alte amănunte. Formal şi semantic, ele reprezintă baza de referinţă a celorlalte feluri de numerale. După structură, numeralele cardinale propriu-zise pot fi:

1) **simple** şi **neanalizabile** (*unu, doi, trei. . . ., zece, sută, mie, zero, milion, miliard*) ;
2) **compuse**, după diverse modele:
   a) numeralele de la *unsprezece* la *nouăsprezece*;
   b) numeralele pentru zeci, sute, mii milioane etc: *treizeci, şase sute, cinci mii*;
   c) numerale pentru zeci+unităţi: *douăzeci şi unu*;
   d) numerale savante: *bilion, trilion, catralion, cvintilion* etc.

Numeralul *un(unul) / o(una)* are cea mai bogată flexiune, prezentând forme diferite de gen (m/f), pentru valorile substantivale (articulate) respectiv adjectivale (nearticulate): *un/o, unui/unei, unu(l) /una, unuia/uneia.*

Numeralul *unu* nu se articulează, de regulă (excepţii: îmbinări de tipul de *unul* singur, până la *unul*). Numeralul *doi/două* are forme deosebite numai în funcţie de gen. Numeralele *zece, sută, mie* se comportă ca nişte substantive feminine, cu forme diferite de caz şi număr (*zeci, sutelor, miei, unor sute*) ; *milion, miliard, bilion, trilion* se comportă ca substantive neutre (*milioane, miliarde, bilioanelor* etc.). Numeralul *zero* (numeral cardinal negativ, care exprimă noţiunea vidă) se foloseşte numai la singular (*zero* grade). Ca substantiv(neutru), are şi formă de plural(*zerouri*).

Numeralele cardinale propriu-zise se pot nota şi cu cifre, mai ales la numerale mari şi în stilurile tehnico-ştiinţifice şi administrativ.

Numeralele compuse pun câteva probleme de formă: cele de la *unsprezece* la *nousprezece* păstrează nealterată structura unitate+*spre*+*zece*, cu excepţiile:

Scanned with OKEN Scanner

paisprezece, şaisprezece (nu *patrusprezece, şasesprezece*) ; cele de la 20 la 90 au structura *unitate+zeci*, fiind contopite(excepţii: *şaizeci, cincizeci*, cu varianta admisă *cinzeci*) ; numeralele sutelor, miilor, milioanelor etc. au structura unitate+numeralul simplu, la singular sau plural, scrise în două cuvinte fără cratimă: *două sute;* numeralele corespunzătoare lui 21-99 au structura: numarul zecilor (scris ca mai sus) + *şi*+ unitate, scrise în trei cuvinte fără cratimă (*treizeci şi patru*) ; numeralele corespunzatoare numerelor de peste sute, mii, milioane etc. (101-199, 201. . ., 1001-1999, 2001. . .) nu mai folosesc pe *şi* între sute şi unităţi sau zeci, între mii şi unităţi, zeci, sute etc: *trei sute trei, o mie două sute patru* (excepţie: *o mie şi una/unu*) ; ca adjective, precedă substantivele, fară nici un cuvânt de legătură (cazul numeralelor corespunzătoare lui 1-19, 101-119, 201-219. . ., 1001-1019 etc.: *două sute patru zile*) sau cu prepoziţia *de* între ele şi substantiv (*patruzeci şi opt de ore*). În afară de cele câteva care au forme cazuale (*un(u), zece, sută, mie, milion, miliard, bilion* şi celelalte compuse cu *-lion*), despre care am discutat mai sus, celelalte numerale cardinale propriu-zise folosesc, pentru a exprima genitivul şi dativul construcţii analitice cu prepoziţia *a*(pentru genitiv: părinte *a* doi copii) sau *la*(pentru dativ: Am dat notă maximă *la* cinci studenţi) urmată de acuzativ. Însoţite de articolul demonstrativ de plural *cei, cele* (reamintim că, articulate hotărât sau nehotărât, devin substantive), aceste numerale realizează flexiunea cazuală prin formele articolului: dorinţele *celor* doi (studenţi).

Celelalte subclase ale numeralului cardinal sunt de fapt **derivate** ale numeralelor cardinale propriu-zise.

Numeralele colective indică un ansamblu de obiecte numărate: *amândoi/amândouă*(alături de neologicele *ambii/ambele*), *tustrei*(alături de formele populare *câteştrei/câteştrele* şi de locuţiunile *toţi trei/toate patru*), *tuspatru(câteşpatru, toţi patru*) etc.

Amândoi are forma de G-D. *amânduror/amândurora*(după cum precedă sau urmează după substantiv). Deşi sunt formate, la origine, din numerale, cuvinte ca *duo, duet, trio, terţet, terţină, tripletă, treime, troică, duzină, chenzină* sunt în prezent substantive.

Numeralele fracţionare (sau **partitive**) denumesc fracţii ordinare (rapoarte la două numere întregi). Sunt formate din grupuri de cuvinte (cu excepţia lui *jumătate* şi *sfert* din locuţiunea *pe sfert*): *o treime, două pătrimi.* În limbajul matematic se folosesc: *a doua parte, doi pe trei, trei supra cinci, douăzeci la sută (procent de douazeci la sută* constituie un pleonasm). Popular, sunt folosite şi construcţiile: *pe din trei.* Au, de regulă, valoare substantivală.

Numeralele distributive indică distribuirea obiectelor în grupuri egale, unitare numeric. Sunt alcătuite din grupul de cuvinte *câte*(adverb) + numeralul cardinal propriu-zis (formând împreună o locuţiune): *câte doi/două*(dar şi *câte trei, trei; trei câte trei; câte trei, câte trei*). Pot avea valoare adjectivală sau substantivală şi comportă flexiunea numeralului cardinal propriu-zis.

Numeralele adverbiale (sau **de repetare**) arată de câte ori se repetă o acţiune sau în ce proporţie se află o calitate/cantitate la diferite obiecte sau la acelaşi obiect în momente (ipostaze) diferite. Determină, deci, un verb, un adjectiv sau un adverb (având, din acest punct de vedere, comportamentul adverbului, de unde şi numele).

Scanned with OKEN Scanner

Structura lor cuprinde (cu excepţia lui *o dată*, care este paronim cu adverbul *odată* şi omonim cu substantivul *dată*- calendaristică-precedat de articol nehotărât sau numeralul cardinal propriu-zis) prepoziţia *de*+ numeralul cardinal propriu-zis la feminin + substantivul *ori*: *de două ori*(se pot intercala adverbe ca *aproximativ, circa, aproape, vreo* sau prepoziţia peste: *de circa trei ori*), fiind echivalentă cu o locuţiune. Pot fi constituite formaţii mixte cu numerale distributive: *câte o dată* (paronimă cu adverbul *câteodată*), *de câte două ori* etc. *Bis* folosit după un numeral cardinal propriu-zis (ca numar al paginii, al casei etc.) are mai mult valoare adjectivală, ordinală, *13 bis* =„ al doilea 13 " iar ca apel de repetare a unui număr artistic are valoare adverbială („*încă o dată*").

Numeralele multiplicative indică proporţia în care creşte o cantitate sau o calitate. Se prezintă ca un **derivat parasintetic** de la unele numerale cardinale propriu-zise (2-8, 10, 100, 1000) cu prefixul *în-(îm-)* şi sufixul participial *-it: îndoit*(dublat de neologicul *dublu*), *întreit(triplu), însutit*. Are valoare adverbială (formele sale putând fi sinonime cu numeralele adverbiale corespondente: *îndoit=de două ori*) sau adjectivală (adjectivul *dublu* s-a substantivizat în *dublu mixt, dublu băieţi* din terminologia sportivă).

Numeralele ordinale arată ordinea obiectelor sau a acţiunilor într-o serie numerică. După cum se referă la obiecte sau la acţiuni, se împart în: **numerale ordinale propriu-zise** şi **numerale ordinale adverbiale** (sau **de repetiţie**).

Numeralele ordinale propriu-zise indică poziţia ocupată de un obiect intr-o serie ordonată în spaţiu, în timp sau ierarhic. Au valoare adjectivală, substantivală sau adverbială. Structura lor tipică este: articolul *al/a* + numeralul cardinal + articolul enclitic *-le*-(+ particula deictică *-a*) */-a*: *al doilea, al optzeci şi unulea, a doua, a treizeci şi treia*. Fac excepţie: *întâi(ul), (cel) dintâi, primul* (toate corespunzând lui 1), *secund, terţ* (ca variante neologice ale lui *al doilea, al treilea*). Ca probleme de formă sunt de menţionat: intercalarea vocalei *u* înaintea articolului enclitic masculin la numeralele terminate în consoane (*al optulea*) ; ataşarea articolului enclitic numai la ultimul component al unui numeral cardinal compus(*al trei sute de miilea*).
Numeralele ordinale se declină numai articulate: cele sintetice cu articolul hotărât enclitic, iar cele analitice cu articolul demonstrativ. Paradigmele lor sunt următoarele:

	Singular		Plural	
	m şi n	**f**	**m**	**f. şi n**
N. Ac.	întâiul	întâia	întâii	întâile
G. D.	întâiului	întâii	întâilor	întâilor

	Singular		Plural	
	m şi n	**f**	**m**	**f şi n**
N. Ac.	cel de(-) al doilea	cea de(-) a doua	cei de(-) al doilea	cele de(-) al doilea
G. D.	celui de(-) al doilea	celei de(-) a doua	celor de(-) al doilea	celor de(al) doilea

Numeralul ordinal adverbial(sau **de repetare**) indică a câta oară se realizează o acţiune sau se manifestă o calitate. Unii specialişti nu-l recunosc ca subspecie distinctă de numeralul ordinal propriu-zis, de la care este format, de altfel, ca

Scanned with OKEN Scanner

locuţiune, prin ataşarea la sfîrşit(ca un cuvânt separat) a substantivului *oară*(uneori *dată* sau *rând*): *întâia oară/dată(în primul rând), a doua oară(în al doilea rând).* Dublete neologice pentru primele trei numerale ordinale adverbiale: *primo, secundo, terţio.* Şi o construcţie inspirată din sistemul de notare matematic: *(pentru) a n-a oară.*

În general, în limbajul diverselor ştiinţe, în administraţie, în contabilitate etc. se folosesc diverse construcţii **mixte**, în sensul constituirii din diverse tipuri de numerale(*doi şi trei pătrimi, de două ori şi jumatate*), sau din numerale şi alte părti de vorbire(*exemplarul cu numarul 100*), ori în sensul scrierii combinate, cu litere şi cuifre (arabe sau romane: *24 decembrie 1947, 24. XII. 1947; a(nno) d(omini) MCMXCV = 1995).*

e. Pronumele

Pronumele este partea de vorbire flexibilă care ţine locul substantivului, preluând diverse caracteristici gramaticale ale acestuia. Are, aşadar, un conţinut lexical abstract, referindu-se la obiectul realităţii numai prin numele acestuia, pe care-l substituie. Deşi există şi alte părti de vorbire care ţin locul unui nume (numeralul, articolul posesiv şi cel demonstrativ, o serie de adjective) pronumele este substitutul de nume prin excelenţă. El are totuşi autonomie semantică şi funcţională, având specii şi paradigme complexe, cu rol gramatical decisiv în comunicare.

Are o **flexiune** specifică, **pronominală**, foarte asemănătoare cu cea nominală (are, ca şi aceasta, categoriile de **gen, număr** şi **caz**), dar şi cu un element comun cu flexiunea verbală (**persoana**). Formele sale sunt restrânse ca numar şi cuprind o proporţie mare de elemente neregulate. Provin din latină sau sunt formate în limba română din cuvinte latineşti (de aceea, pot fi, ca structură, **simple**-*eu, ţie, îl, se, ce, nimeni* -sau **compuse** -*celălalt, oricine, dumneata* -sau **locuţiuni**: *sfinţia-sa, cine ştie ce, te miri cine*).

Principala clasificare are la bază criteriul semantic, care împarte pronumele în zece specii: **personal, de politeţe, reflexiv, de întărire, posesiv, demonstrativ, interogativ, relativ, nehotărât, negativ**.

Pronumele personal desemnează la modul principial (fără alte detalii) diversele persoane gramaticale: cea care vorbeşte(*eu*) sau un grup care o cuprinde pe aceasta (*noi*), persoana cu care se vorbeşte (*tu*) sau un grup care o cuprinde şi pe aceasta (*voi*), persoana/obiectul(el/*dânsul/însul/ea/dânsa/însa*) ori persoanele/obiectele despre care se vorbeşte, (*ei/dânşii/înşii; ele/dânsele/însele*) când acestea sunt altele decât interlocutorii.

Acestea sunt numerotate, în ordinea prezentată de noi, 1 sg, 1pl, 2sg, 2pl, 3sg, 3pl. În flexiune ordinea este *1, 2, 3(sg), 1, 2, 3(pl).*

Pronumele personal propriu-zis (care nu include şi formele *dânsul, dânsa etc. însul, însa. . .*, utilizate mai ales regional) are o paradigmă mai bogată decât substantivul, nu numai pentru că se schimbă şi după persoană(ca verbul) ci pentru că la persoana a III-a are forme diferite după gen (ca adjectivul, la dativ şi acuzativ are două serii distincte de forme: **accentuate**(sau **lungi**) şi **neaccentuate**(sau **scurte**), iar nominativul este deosebit de acuzativ şi genitivul de dativ (ceea ce reprezintă o „cheie de control", prin înlocuire, pentru valorile cazuale ale substantivului sau ale altor părţi de vorbire). Prezentăm în continuare tabloul formelor pronumelui personal propriu-zis (a se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 7 de la sfârşitul capitolului).

Scanned with OKEN Scanner

	1 sg	2 sg	3 sg	
			m şi n	f
N	eu	tu	el	ea
G	—	—	lui	ei
D acc.	mie	ţie	lui	ei
D neacc.	îmi, mi, mi-, -mi, mi-	îţi, ţi, ţi-, -ţi, -ţi-	îi, i i-, -i, -i-	îi, i i-, -i, -i-
Ac. acc.	mine	tine	el	ea
Ac. neacc.	mă, mă-, -mă, -mă-, m-, -m-	te te-, -te, -te-	îl l-, -l, -l-	o o-, -o, -o-
V	—	tu!	—	—
	1 pl	**2 pl**	**3pl**	
			m	**f şi n**
N	noi	voi	ei	ele
G	—	—	lor	lor
D acc.	nouă	vouă	lor	lor
D neacc.	ne, ni ne-, -ne, -ne-, ni-, -ni-	vă, vi vă-, -vă, v-, vi-, -vi-	le, li le-, -le, -le-, li-, -li-	le, li le-, -le, -le-, li-, -li-
Ac. acc.	noi	voi	ei	ele
Ac. neacc.	ne ne-, -ne, -ne-	vă vă-, -vă, -vă-, v-	îi i-, -i, -i-	le le-, -le, -le-
V	—	voi!	-	-

Se observă că pentru genitiv nu are forme decât persoana a III-a (singular şi plural). Rolul pronumelor personale de persoana I şi a II-a este preluat de pronumele posesive (*al/a. . . meu/mea. . . ; al/a. . ., tău/ta. . ., al/a. . . nostru/noastră; al/a... vostru/voastră. .)*. A nu se confunda formele de genitiv ale pronumelui personal de persoana a III-a (*lui, ei, lor*) cu formele pronumelui posesiv (*al/a. . . său/sa. . .)*.

Formele accentuate sunt însoţite la acuzativ de prepoziţii sau de locuţiuni propoziţionale (*pe, la, în, pentru, în loc de, împreună cu*).

Formele neaccentuate, care apar frecvent în aceleaşi propoziţii cu cele accentuate (pe care le **reia** sau le **anticipă**) pot fi **conjuncte** (*mi-, -mi-, -mi* etc) sau independente (*îmi*). Unele dintre valorile lor sunt specifice: **-dativul etic** sau **participativ** (nu are funcţie sintactică, ci numai stilistică - exprimă participarea afectivă la acţiunea prezentată: Însă Prâslea ce-*mi* făcea? *mi ţi*-l lua de brâu. . .) ; **-dativul posesiv** (pe lângă un substantiv articulat sau pe lângă altă parte de vorbire care îl însoţeşte: Opinca-*i* era spartă; pe lângă o prepoziţie: S-a abătut asupra-*i* nenorocirea; pe lângă un verb care se referă la un substantiv articulat: *Îşi* ajută fraţii), care are rol de **atribut pronominal** (pentru că determină substantivul; **pronume cu valoare neutră** (nu au autonomie semantică şi funcţie sintactică, pentru ca nu se referă la un obiect

oarecare: A luat-*o* la sănătoasa; *le* are cu muzica). Alte valori specifice ale formelor pronominale: **persoană nedeterminată** (ce *ţie* nu-ţi place. . .) ; **repetarea subiectului** (Vine *ea* mama!) ; **pluralul maiestăţii** (**Noi**, domnitorul ţării. . .), **administrativ** (*Noi*, prefectul judeţului. . .), **al autorului** (*Noi* am studiat acest fenomen. . .), **al modestiei** (Am realizat şi *noi* acest aparat), **al solidarităţii** (*Noi* cerem Guvernului protecţie socială).

Formele paralele de persoana a III-a *dânsul. . ., însul. . .* (ultima funcţionând numai în conjuncţie cu una din prepoziţiile *întru, dintru, printru*: *dintr-însul*) au o flexiune mult mai simplă: *dânsul/dânsa, dânsului/dânsei, dânşii/dânsele, dânşilor/dânselor.*

Pronumele de politeţe (sau **de reverenţă**) reprezintă o subspecie a pronumelor personale, care exprimă în plus faţă de celelalte pronume din această specie respectul faţă de persoana cu care sau despre care se vorbeşte. Are forme puţine şi numai pentru persoanele a II-a şi a III-a: *dumneata*(cu variantele *mata, matale, mătăluţă*), *dumneavoastră, dumnealui/dumneaei*(cu varianta *dumneasa*), *dumnealor.* Flexiunea lor este foarte săracă: numai două dintre ele au forme de genitiv-dativ: *dumitale, dumisale.*

Dumneata exprimă un grad redus de politeţe (faţă de apropiaţi, de egali sau chiar faţă de inferiori). Politeţea de grad înalt se exprimă pentru prsoana a II-a singular folosind forma de plural, *dumneavoastră.*

Există şi **locuţiuni pronominale de politeţe**, utilizate în stilul oficial, solemn: *Domnia ta (lui, ei, sa, voastră) Domniile voastre(lor),* sau în domenii specifice: *Maiestatea sa, Alteţa sa, Excelenţa sa, Magnificenţa sa.*

Pronumele de politeţe pot fi abreviate în scris: *d-ta, d-tale, d-lui, d-ei, d-sa, d-sale, dv.* (*dvs.* sau *d-voastră), d-lor.* La fel, locuţiunile pronominale: *D-ta, D-lui, D-ei, D-sa, D-sale, Dvs(Dv), D-lor, M. S., E. S.*

Pronumele reflexiv însoţeşte un verb(fiind la aceeaşi persoană cu el) şi arată identitatea dintre subiectul şi obiectul acţiunii. Are forme proprii doar pentru persoana a III-a (pentru celelalte persoane formele coincid cu cele ale pronumelui personal) şi numai pentru genitiv şi dativ. Acestea pot fi: **accentuate** (D: *sieşi, sie, sieşi, sie*; Ac: prep. *cu, pe, în + sine*) sau **neaccentuate** (D: *îşi, şi, şi-, -şi, -şi-;* Ac: *se, -se, se-, -se-, s-*) şi nu variază după gen şi număr. Formele de persoana I şi a II-a, comune cu pronumele personal disting singularul de plural: *îmi, îţi. . . ne, vă*). A se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 8 de la sfîrşitul capitolului.

În anumite situaţii, pronumele reflexiv, formele neaccentuate, funcţionează şi ca **substitute** ale numelui obiect direct sau indirect, putând, deci, îndeplini ele însele funcţia de complement direct sau indirect(criteriul de recunoaştere al acestor situaţii îl reprezintă posibilitatea reluării pronumelor reflexive neaccentuate prin formele accentuate: *se* spală *pe sine, îşi* pune întrebări *sieşi*). Aceste pronume pot avea următoarele valori: **reflexiv obiectiv** (în care subiectul se identifică cu obiectul şi cu pronumele obiect direct sau indirect: *se* spală, *se* sprijină, *îşi* zice, *îşi* spune) ; **reflexiv reciproc** (drumurile *se* întretaie, *se* încrucişează; *îşi* vorbesc, *îşi* urează noapte bună) ; **reflexiv participativ** (*şi*-a găsit pantofi, *îşi* cumpără cărţi) ; **-reflexiv eventiv** (semnificând deverirea, transformarea: *se* îngraşă, *se* înroşeşte) ; **reflexiv factitiv** (arătând că subiectul face ca acţiunea să se desfăşoare: *eu mă tund, eu mă operez*). Există şi un caz în care pronumele reflexiv are funcţie de atribut pronominal în dativ. Este vorba de **reflexivul posesiv** (*îşi* întinde picioarele, *îşi* spală faţa). În celelalte situaţii, formele neaccentuate ale pronumelor reflexive nu au funcţie sintactică, ci sunt **morfeme** ale diatezei reflexive. Valorile lor sunt: **-reflexiv**

Scanned with OKEN Scanner

impersonal (*se* cade, *se* întâmplă) ; **reflexivul dinamic** sau **subiectiv** (participarea intensă la acţiune: *se* gândeşte, *îşi* închipuie) ; **reflexivul pasiv** (cursurile *se* încheie vara; maşina *se* spală cu detergent). Formele accentuate ale pronumelor reflexive pot avea funcţii de: **-atribute pronominale prepoziţionale** (conştiinţa *de sine*), **-complemente circumstanţiale**(Rerzolvă totul *prin sine*; îl îndepărtează *de la sine*), **complement indirect** (şi-a amintit *de sine*).

Pronumele de întărire (sau **de identificare**) insistă asupra persoanei al cărui nume (comun sau propriu) îl substituie, identificându-l cu precizie. Substituirea este de cele mai multe ori numai potenţială, pentru că formele lui, însoţind un substantiv (*însăşi* profesoara/profesoara însăşi) sau un pronume de alt fel (*tu* însuţi, aceştia *înşişi*), funcţionează ca adjective. Utilizările pronominale sunt rare: Voi constata *însumi* faptele.

Structura pronumelui de întărire este compusă din formele pronumelui personal învechit *îns, însă, înşi, înse*) şi formele neacentuate de dativ (la origine posesiv) ale pronumelui personal sau reflexiv (*-mi, -ţi, -şi, -ne, -vă, -şi, -le*). Ambele componenete au flexiune: prima, după gen, număr şi caz(în acord cu determinatul), a doua în raport cu numărul şi persoana (pronumelui însoţit sau substituit).

Paradigma completă a pronumelui de întărire este prezentată în tabelul recapitulativ numărul 9 de la sfîrşitul capitolului.

Funcţiile lor sintactice pot fi, ca pronume, **subiect** (*însuşi* a intervenit), iar ca adjectiv, **atribut adjectival** (nouă *însene* ne-au mărturisit).

Pronumele posesiv exprimă ideea de posesie, înlocuind atât numele posesorului, cât şi numele obiectului posedat. Dubla valoare pronominală se reflectă şi în structura sa, formată din articolul posesiv (care substituie numele obiectului, acordându-se cu el în gen şi număr: *al, a, ai, ale*) şi pronumele propriu-zis (care substituie numele posesorului, cu care se acordă în număr şi persoană). Flexiunea pronumelor posesive este prezentată în tabelul următor (a se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 10 de la sfârşitul capitolului):

	Genul	Persoana		
		1	2	3
Un singur posesor				
a) Un singur obiect posedat	m, n	al meu	al tău	al său
	f	a mea	a ta	a sa
b) Mai multe obiecte posedate	m	ai mei	ai tăi	ai săi
	f, n	ale mele	ale tale	ale sale
Mai mulţi posesori				
a) Un singur obiect posedat	m, n	al nostru	al nostru	—
	f	a noastră	a voastră	—
b) Mai multe obiecte posedate	m	ai noştri	ai voştri	—
	f, n	ale noastre	ale voastre	—

Când funcţionează ca adjectiv, formele sale pot să nu mai cuprindă articolul posesiv (creionul *meu*). Dar, mai ales dacă substantivul însoţit are şi alţi determinanţi, articolul posesiv se păstrează (creionul acesta *al meu*). În ambele situaţii,

formele se acordă în gen, număr şi caz cu substsantivul pe lângă care stau şi în persoană cu posesorul. Aceasta este şi una dintre diferenţele faţă de formele corespondente ale pronumelui personal, care nu se acordă (*cartea sa*, dar *cartea lui*). La persoana a III-a, când substituie numele mai multor posesori, nu are forme proprii, ci utilizează forma invariabilă după gen a pronumelui personal, *lor*(după cum acesta foloseşte la genitiv formele pronumelui posesiv de persoana I şi a II-a). Aceste interferenţe sunt argumente în favoarea specialiştilor care integrează pronumele posesiv între pronumele personale.

Pronumele posesiv are şi două forme de genitiv-dativ: una la plural, graţie articolului posesiv component(*alor mei, alor tăi* etc.), şi alta la feminin singular, când funcţionează ca adjectiv postpus substantivului (*surorii mele, tale* etc. -deci la fel cu formele de plural nominativ).

Pronumele demonstrativ ţine locul numelui unui obiect, arătând apropierea sau îndepărtarea acestuia în spaţiu sau în timp, identitatea, asemănarea sau diferenţierea lui faţă de alte obiecte. Nu are categoria persoanei.

Pronumele demonstrativ are următoarele subspecii: **-de apropiere**(*acesta, aceasta, ăsta, asta* etc.) ; **-de depărtare** (*acela, aceea, ăla, aia* etc.) ; **-de identitate** (*acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi* etc.) ; **-de diferenţiere** (*cestălalt, ceastălaltă, celălalt, cealaltă* etc.) ; **-de calificare** (*atare*). Toate funcţionează şi ca adjective.

Pronumele demonstrative de apropiere are următoarele forme:

	Singular	***Plural***
	m. şi n. /f	*m/f. şi n*
N. A.	acesta/aceasta (ăsta/asta)	aceştia/acestea (ăştia/astea)
G. D.	acestuia/acesteia (ăstuia/asteia/ăsteia)	acestora/acestora (ăstora/ăstora)

Aceleaşi forme sunt folosite şi pentru adjectivele demonstrative postpuse. Când sunt antepuse, formele adjectivale se deosebesc de cele pronominale propriu-zise prin lipsa lui *a* final (*acest om, aceşti oameni* etc.), iar *aceasta(asta)* devine: *această(astă): această toamnă/astă toamnă*. Adjectivele preiau forma de caz a substantivului când sunt antepuse(*acestui om*) şi se acordă cu substantivul, când sunt postpuse (*omului acestuia*). De menţionat că seria formelor lui *acesta* este literar-livrească, iar seria lui *ăsta* este colocvială (fără a fi neliterară).

Pronumele demonstrative de departare au şi ele două serii paralele: *acela, aceea* etc. şi varianta colocvială(chiar familiară) *ăla, aia* etc. Formele lor (valabile şi pentru adjectivele postpuse) sunt următoarele:

Singular	***Plural***
m şi n/f	*m/f şi n*
acela/aceea (ăla/aia) aceluia/aceleia (ăluia/ăleia)	aceia/acelea (ăia/alea) acelora/acelora (ălora/ălora)

Scanned with OKEN Scanner

Adjectivele antepuse pierd pe *a* final (*acel student, acei studenţi*), iar *aceea(aia)* devine *acea(a): acea bătrână, a bătrână.* Adjectivele preiau forma de caz substantivului când sunt antepuse (acelui student) şi se acordă în caz cu substantivul când sunt postpuse(*studentului aceluia*).

Pronumele demonstrativ de identitate este compus din formele pronumelui demonstrativ de depărtare şi particula invariabilă *şi: acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, aceleaşi* etc. Este totdeauna antepus şi nu are forme diferenţiate când funcţionează ca adjectiv (*acelaşi prieten*).

Pronumele demonstrativ de diferenţiere(sau **de alegere**) are mai multe serii: *celălalt* este literar(arătând şi diferenţierea şi depărtarea) ; *ălălalt* este familiar (cu acelaşi sens cu *celălalt*) ; *ăstălalt* e şi el familiar (dar cu sens de diferenţiere şi apropiere) ; alte variante foarte puţin uzuale: *acestălalt, acelălalt* (preţioase), *cestălalt, ăstalalt, istalalt, celalalt, ălalalt*(regionale). Funcţionează şi ca adjectiv, cu aceleaşi forme. Prezentăm mai jos formele flexionare ale primelor trei variante.

	Singular	***Plural***
	m şi n/f	*m/f şi n*
N. Ac.	celălalt/cealaltă (ălălalt) /(ailaltă) (ăstălalt) /(astălaltă)	ceilalţi/celelalte (ăilalţi/alelalte) (ăştilalţi/astelalte)
G. D.	celuilalt/celeilalte (ăluilalt/ăleilalte) (ăstuilalt/ăsteilalte/asteilalte)	celorlalţi/celorlalte (ălorlalţi/ălorlalte) (ăstorlalţi/ăstorlalte)

Pronumele demonstrativ de calificare este *atare*, care este folosit mai ales ca adjectiv, totdeauna antepus: *o atare situaţie/un atare context* (după cum se vede, nu se schimbă după gen, iar pentru plural are o formă arhaică neliterară *atari*). Ca pronume, se utilizează numai în îmbinarea *ca atare(Problema ca atare este simplă, dar formularea te încurcă*).

Există şi alte adjective demonstrative, provenite din adverbe (*asemenea, aşa*) sau din locuţiunea *astfel de*. Şi ele sunt întotdeauna antepuse şi invariabile (*un asemenea om şi o asemenea femeie, mai rar de găsit*).

Pronumele interogativ înlocuieşte în întrebări parţiale un cuvânt (substantiv, adjectiv etc.) aşteptat ca răspuns. Pronumele de acest tip sunt: *cine, ce care, cât, al câtelea*(cu excepţia ultimului, toate sunt omonime cu pronumele relative). Ele funcţionează (cu excepţia lui *cine*) şi ca adjective.

Pronumele interogative apar în propoziţii principale independente (*Cine a plecat? Care e mai puternic? Ce zile am petrecut!*) sau regente (*Câţi te-au întrebat unde te duci?*), ca şi în interogative indirecte, deci subordonate(*V-am întrebat ce credeţi despre el; Mă întreb cât îl mai suporţi*). Flexiunea lor este foarte diversă: *cine* variază doar în funcţie de caz: *cine, cui*(de aceea, indiferent de numărul substantivului sau pronumelui cu care se răspunde, acordul unui verb cu *cine* subiect se face numai la persoana a III-a singular: *cine a fost la bibliotecă? Noi*) ; *ce* este invariabil(şi la fel ca *cine*, când e subiect, cere verbul la singular: *ce se spune?) ; care* se schimbă dupa caz, iar la GD are şi forme diferite de gen şi număr (*căruia, căreia, cărora) ; cât* are variante în funcţie de gen, număr, iar la plural şi de caz: N. Ac. = *cât, câtă, câţi, câte*; GD= *câtor; al câtelea, a câta*; folosit special când

e vorba de numerale ordinale, are forme numai de singular, diferite pentru fiecare gen (*al câtelea student, a câta studentă*).

Cine se referă la nume de însufleţite, dar şi la nume de lucruri: când precizează funcţia de subiect(*Cine trage trenul? Locomotiva*) sau când trebuie să precizeze valoarea de genitiv, pe care *ce* nu o poate face (*A cui caroserie? A maşinii) ; ce,* ca pronume, se referă la nume de lucruri, iar ca adjectiv poate însoţi şi nume de însufleţite (suplinindu-l, de data aceasta, el pe *cine*, care nu are forme adjectivale): *Ce profesor ai la română?; ce* poate avea şi întrebuinţări adverbiale(*Ce drum!*) ; ca adjectiv, *care* la genitiv singular simplul are forme diferite, prin eliminarea lui *a* final din formele pronominale (*căruia, căreia, cărora* devin *cărui, cărei, căror*). Funcţiile sintactice ale pronumelui interogativ sunt identice cu ale substantivului: **-subiect** (*Cine* vorbeşte?) ; **-nume predicativ** (*Cine* sunt aceştia?) ; **-atribut pronominal genitival** (*Ale cui* studente aţi fost?) ; **-complement direct** (*Ce* aţi văzut?) ; **-indirect** (*Cui* i-a spus?), **de agent** (*De către cine* ai fost pacălit?), **complement circumstanţial** (*Către ce* mergi?).

Pronumele relativ ţine locul unui substantiv într-o propoziţie subordonată neinterogativă, în care îndeplineşte o funcţie de parte de propoziţie şi pe care, totodată, o leagă de elementul regent. Majoritatea formelor sunt aceleaşi cu cele ale pronumelor interogative (dar nu au forma *al câtelea* şi au în plus formele *de* şi *cel ce*), cu care mulţi specialişti îl grupează împreună, numindu-l **relativ-interogativ** sau *interogativ-relativ*. Alte particularităţi în raport cu pronumele interogative privesc: comportarea în subordonate (interogativele au forma cazuală adecvată funcţiei din subordonată, pe când relativele se orientează şi după raportul cu regenta: *Am oferit-o cui mi-a cerut-o*) şi acordul cu verbul, când sunt subiecte (*ce* relativ poate fi acordat, în propoziţii atributive, şi cu pluralul: *Săptămânile care au trecut*: *care* şi *ce* relative pot fi construite, în atributive, şi cu persoanele I şi II: *Şi eu, care credeam că ai plecat*).

Relativul *care* are, la nominativ-acuzativ, pe lângă forma invariabilă după gen şi număr, *care*, şi două forme, învechite, variabile după număr (*cari*) şi după gen (*carele, carea*). La genitiv-dativ are forme variabile după număr şi la singular şi după gen (*căruia, căreia, cărora*), iar la acuzativ, când are funcţie de complement direct, este precedat de prepoziţia *pe*. Acordul pronumelui în genitiv care precedă substantivul determinat se realizează intr-o formă mai complicată: articolul posesiv se acordă cu substantivul din atributivă (deşi între cele două elemente acordate este interpusă forma propriu-zisă a pronumelui), iar pronumele se acordă cu substantivul înlocuit din regentă (de care e despărţit de articolul posesiv şi, eventual, de prepoziţie). Iată un exemplu:

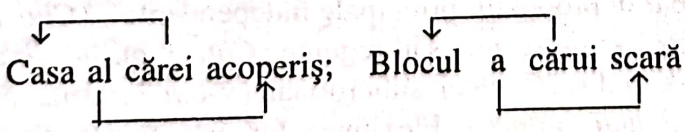

Ce este folosit în locul lui *cine* în propoziţii atributive cu formă livrescă sau poetică. *Cine* se foloseşte în propoziţiile atributive numai cu forma de genitiv-dativ (*Îl dăm în grijă cui îl iubeşte*). Dintre grupările frecvente pronume demonstrativ + pronume relativ(*acela care, cel care* etc.) se detaşează *cel ce*, care, urmare a comportamentului unitar, ca sens şi formă, mai ales al femininului singular (cu valoare neutră) *ceea ce*, este considerat **pronume relativ compus** (care nu are utilizare adjectivală).

Scanned with OKEN Scanner

Formele sale sunt:

	Singular	*Plural*
	m şi n/f	*m/f şi n*
N. Ac.	cel ce/ceea ce	cei ce/cele ce
G. D.	celui ce/celei ce	celor ce/celor ce

Ceea ce cu valoare neutră („faptul care") foloseşte la G. D. forme cu prepoziţii: *a ceea ce* pentru genitiv (Urmarea *a ceea ce* s-a stabilit) şi *a ceea ce* sau *la ceea ce* pentru dativ (contrar *a ceea ce* se spune. Corespunde *la ceea ce* am discutat).

În general, pronumele relative au funcţie sintactică în propoziţia subordonată pe care o introduc şi ai căror membri sunt (*Nu ştiu*[1]*/cine a venit*[2]*/-cine* este subiect al completivei directe *cine a venit*, pe care o introduce şi din care face parte). Când însă predicatul subordonatei e un verb impersonal, pronumele relativ îndeplineşte funcţia în propoziţia subordonată, la rândul ei, propoziţiei pe care acesta o introduce şi din care face parte (*Nu ştiu*[1]*/cine trebuie*[2]*/să vină*[3]*/-cine*-face parte din P_2, pe care o introduce, dar e subiectul lui P_3).

Pronumele nehotărât (sau **nedefinit**) înlocuieşte un substantiv despre al cărui obiect dă indicaţii vagi sau nu dă nici un fel de indicaţii. Are un inventar bogat în forme, sensuri şi tipuri referenţiale (referirea la persoane sau lucruri).

După structură, pronumele nehotărâte sunt: 1) **simple** (deci **neanalizabile**): *altul, atât(a), cutare, unul* şi, după unii specialişti, *tot, mult, puţin*; 2) **compuse:** a) dintr-un pronume relativ şi alte elemente(*fie-, ori-, -va, -oare*): *fiecare, fiecine, oricare, orice, careva, câtva, oarecare, oricine, orişicare, fitecine* etc. ; b) dintr-un pronume nehotărât simplu şi *vre-: vreunul*; c) dintr-un pronume relativ sau dintr-un pronume nehotărât compus şi un adjectiv nehotărât simplu: *altceva, altcineva,* etc. Funcţionează şi ca pronume şi ca adjective, cu aceeaşi formă sau cu formă schimbată(*alt, un, vreun*), unele fiind, însă, numai pronume (*cineva, careva, altceva, altcineva, fiecine, oricine*), iar altele numai adjective (*nişte, oarecare, niscaiva*). Locuţiunile pronominale hotărâte sunt alcătuite tot pe baza pronumelor hotărâte: *cine ştie + cine, ce, cât; nu ştiu + care, cine, ce, cât; te miri + ce, cine.*

Flexiunea pronumelor nehotărâte este foarte diferită de la un pronume la altul, mergând de la opt forme (*unul, altul, vreunul*) până la două forme (*altcineva, cineva, fiecine, oricine*). Există şi pronume hotărâte invariabile, cu formă de singular (*careva, altceva, ceva, nişte, oarecare, orice, niscaiva*). În mare parte, aceste caracteristici vin de la elementele componente. Prezentăm mai jos formele pronumelui *unul* şi adjectivului *un* (în paranteză sunt formele adjectivale), care pot servi ca model pentru flexiunea lui *alt* şi *vreun*.

	Singular	*Plural*
	m şi n/f	*m/n şi f*
N. Ac.	unul/una (un/o)	unii/unele (unii/unele)
G. D.	unuia/uneia (unui/unei)	unora/unora (unor/unor)

Scanned with OKEN Scanner

Mai puţine forme decât acestea au: *atât, atâta (atâtă), atâţia (atâţi), atâtea (atâte), atâtora(atâtor); câtva, câtăva, câţiva, câteva, câtorva; cutare, cutăruia (cutărui), cutăreia (cutărei); oricare, oricăreia (oricărei), oricăruia (oricărui), oricărora (oricăror); oricât, oricâtă, oricâţi, oricâte, oricâtor; fiecare, fiecăruia (fiecărui), fiecăror; cineva* (şi, după modelul lui, toate compusele cu *cine*): *cineva, cuiva.*

Unele adjective nehotărâte se utilizează cu **sensuri calificative**, putând dobândi rudimente de comparaţie: *mai ceva, foarte oarecare.*

Este evidentă o specializare a unor pronume relative pentru referenţi persoane(compusele cu *cine* şi, rar, cu *care*) şi a altora pentru referenţi lucruri (compusele cu *ce*).

Pronumele şi adjectivele compuse cu *ori-* pot servi ca **elemente de legătură** (cu rol de conjuncţii) în frază (având, în acelaşi timp, funcţie sintactică): *Orice ai spune, nu mă poţi convinge* (pronumele introduce aici o concesivă, având în acelaşi timp şi funcţia de complement direct în această propoziţie). Unii specialişti consideră cuvintele *tot, mult, puţin* pronume relative (alţii-adjective variabile sau chiar numerale).

Pronumele negative substituie şi neagă substantivul (substantivele) dintr-o propoziţie pozitivă. Poate fi: **simplu** (*nimeni, nimic*) şi **compus** (*nici unul, nici una, nici unii, nici unele*). Numai formele compuse pot funcţiona şi ca adjective. *Nimeni* se referă numai la persoane, iar *nimic* numai la lucruri.

Flexiunea cea mai completă (la fel cu cea a nehotărâtelor *unul/una*) o au *nici unul/nici una. Nimeni (nimenea)* are şi formă de genitiv: *nimănui (nimănuia),* fiind defectiv de plural. *Nimic* e invariabil.

Pronumele *nimeni* şi, mai ales, *nimic* se substantivizează (*un nimeni, un nimic/nimicul, nimicuri). Nimic* intră şi în componenţa unor locuţiuni: **adverbiale** (*pe nimic*) sau **adjectivale** (*de nimic*).

f. Verbul

Verbul este partea de vorbire flexibilă care exprimă acţiuni, stări, existenţe, evoluţii, văzute procesual. Categoriile sale gramaticale, care-i asigură flexiunea proprie numită **conjugare**, sunt specifice (**diateza, modul** şi **timpul**) sau comune cu alte părţi de vorbire (**persoana** cu pronumele, iar **numărul, genul** şi **cazul** cu toate părţile de vorbire flexibile). Verbul întrece ca bogăţie a flexiunii toate celelalte părţi de vorbire, putând ajunge la un total de 236 forme (86 la diateza activă şi 150 la diateza pasivă), majoritatea compuse (206). În inventarul lexical al limbii, este a doua parte de vorbire după substantiv.

Taxonomia verbului este cea mai complexă din tabloul părţilor de vorbire, având la bază o multitudine de criterii.

Pornindu-se de la conţinutul lor lexical şi de la posibilitatea de a îndeplini o funcţie sintactică specifică (**predicatul**), verbele au fost clasificate în **predicative** şi **nepredicative**. După capacitatea de a avea obiect direct, sunt **tranzitive** şi **intranzitive**. În funcţie de valorile lor aspectuale, sunt **durative, momentane, iterative, eventive, dinamice, factitive**. După cum se folosesc cu sau fără pronume reflexive neaccentuate, sunt **pronominale**(sau **reflexive**) şi **nepronominale**(sau **nereflexive**). În funcţie de relaţia verb-subiect, sunt **personale** sau **impersonale.**

Verbele predicative sau **autonome** pot îndeplini singure funcţia sintactică specifică, **predicaţia**, şi constituie, astfel, nucleul unei comunicări (Ieri *am fost* la film, iar astăzi *merg* la teatru). Ele constituie marea majoritate a inventarului de verbe al limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

Verbele nepredicative nu pot, prin conţinutul lor, forma singure predicate. Se împart, la rândul lor, în **auxiliare**, când participă la formarea timpurilor verbale compuse (este vorba de formele specializate ale lui *a fi*, *a avea* şi *a vrea*: *să fi* mers, *am citit*, *voi* pleca), şi **copulative**, când formează, împreună cu **numele predicativ, predicatul nominal** (guvernând două nominative: *El este student*).

Verbele auxiliare nu mai au sens lexical, specializându-se în rolul de **morfeme** gramaticale pentru exprimarea diatezei, modului şi timpului. Astfel, verbul auxiliar *a fi* participă la constituirea tuturor formelor diatezei pasive (*tu eşti căutat, tu fusesei căutat, tu să fi fost căutat* etc.), precum şi a unor forme compuse ale diatezei active (*tu ai fi căutat, tu vei fi căutând* etc.); verbul auxiliar *a avea* participă la constituirea majorităţii formelor compuse de la toate diatezele, modurile şi timpurile (el *a* deschis, el s-*a* deschis, el *a* fost deschis, eu *am* să deschid, *a fost* deschis etc.); auxiliarul *a vrea* participă la formarea viitorului şi a prezuptivului (eu *voi* vorbi, tu te *vei* gândi, el *va* fi venind etc.). Unii autori consideră că există si **verbe semiauxiliare**, care se combină între ele cu alte verbe aflate la infinitiv sau la conjunctiv pentru a exprima o **modalitate**: **necesitatea** (*trebuie să vii*), **posibilitatea** (*pot să uit*), **intenţia** (*vrea să înoate*), **evitarea** unei întâmplări iminenete (*Era să lunece*).

Verbe tranzitive (sau **obiective**) sunt cele care solicită un complement direct pentru a avea înţeles deplin: *Scriitorul descrie natura. Turistul schimbă banii*). Există verbe tranzitive care, deşi pot primi complement direct, sunt folosite şi în formă absolută (*El citeşte.* Ea *scrie*). Câteva verbe pot avea două complemente directe (*Profesorul învaţă pe elevi gramatica. Mă întrebase ceva*). Acestea rămân tranzitive şi la diateză pasivă (*Eram întrebat ceva*).

Verbe intranzitive (sau **subiective**) sunt cele care nu pot avea complement direct: *Autobuzul merge. Soarele ne zâmbeşte.* Unele verbe pot fi, prin anumite sensuri, intranzitive (*A petrecut toată noaptea. Ea desenează frumos*), iar, prin altele, tranzitive (*Am petrecut prietenii până la poartă. Ea desenează o floare*). Câteva verbe intranzitive pot avea aşa-numitul complement direct „intern" (*Îşi merge mersul. A dormit un somn lung*).

Verbele durative exprimă o acţiune continuă şi desfăşurată într-un timp lung: *a alerga, a curge, a gândi, a munci, a zice* etc.

Verbele momentane exprimă o acţiune care durează puţin: *a adormi, a aprinde, a decola, a intra, a sări* etc.

Verbele iterative arată că acţiunea se repetă: *a(se) perinda, a plescăi, a trepida, a zbârnâi* etc.

Verbele eventive arată că, în cursul acţiunii, subiectul devine ceea ce indică verbul: *a(se) îmbogăţi, a(se) însenina, a înegri, simplifica, a umfla, a vesteji* etc.

Verbele dinamice arată că subiectul participă intens, cu interes la acţiune: *Se bucură că a venit, Îl căinează mereu.*

Verbele factitive (sau **cauzative**) arată că subiectul constituie cauza acţiunii, dar ea e făcută de altcineva: *a se tunde, a(şi) coase* un costum etc.

Verbele pronominale (sau **reflexive**) sunt cele care pot folosi formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv. Există verbe care au numai formă reflexivă (*a se căi, a se întâmpla, a-şi asuma, a-şi însuşi*). Altele pot fi pronominale sau nepronominale, în funcţie de sens (*a duce-a se duce, a uita-a se uita, a aminti- a-şi aminti*).

Scanned with OKEN Scanner

Verbele reflexive pot avea pronumele în acuzativ sau în dativ. Ele pot avea diverse valori semantice:

- **reflexiv-obiective**(subiectul gramatical face acţiunea, pe care o suferă tot el): *Se urcă, Îmi amintesc.*
- **reflexiv-reciproce**: *Cei doi se înţeleg bine. Îsi scriu scrisori.*
- **reflexiv dinamice** (exprimă participarea intensă, interesată a subiectului): *Se ruga de el. Îşi închipuie că a scăpat.*
- **reflexiv pasive**: *Alături se construieşte o vilă. S-a cerut o situaţie.*
- **reflexiv-impersonale**: *Se călătoreşte bine pe ruta asta.*
- **reflexiv eventive:** *S-a însănătoşit. Se roşeşte de ciudă.*

Verbele nepronominale (sau **nereflexive**) nu pot folosi forme neaccentuate ale pronumelui reflexiv: *a durea, a exista, a fi, a trebui.* Despre cele care pot fi atât pronominale, cât şi nepronominale s-a vorbit mai sus.

Verbele personale realizează relaţia verb-subiect: *a vorbi, a şti, a privi, a auzi, a învăţa, a gândi* etc.

Verbele impersonale sunt cele care nu acceptă un subiect personal: *a ploua, a ninge, a tuna, a înnurgi.* În afară de aceste verbe care sunt întotdeauna impersonale (figurat, pot fi folosite ca personale: *mă ninge*), există multe verbe personale care au întrebuinţări impersonale (la anumite forme sau sensuri). Acestea sunt considerate **impersonale improprii**: *a-i veni, a-i conveni, a-i ajunge, a-i rămâne, a-i plăcea* (mai rar, pot apărea şi fără pronumele în dativ: *Ajunge ce-ai făcut. Rămâne să ne mai întâlnim); a-l interesa, a-l pasiona, a-l enerva* (pot apărea şi fără pronumele în acuzativ: *Interesează foarte mult ce poţi să faci. Enervează să vorbeşti mereu); a rezulta, a reieşi, a urma, a decurge, a deriva, a trebui* (*Rezultă că s-a lucrat bine. Urmează să primească răsplata*).

Pronumele personale care însoţesc unele dintre formele de mai sus au funcţie sintactică (de **complemente indirecte**, respectiv de **complemente directe**).

Există însă şi verbe impersonale la diateza reflexivă (*se cuvine, se întâmplă, se aude, se spune*) al căror pronume, fireşte, nu are funcţie sintactică, ci serveşte numai ca morfem al diatezei reflexive.

Alte clasificări ale verbelor, mai puţin utilizate, sunt: **verbe de mişcare** (*a alerga, a se duce, a pleca*), **de declaraţie** (*a zice, a întreba, a răspunde*), **de stare** (*a se afla, a avea, a rămâne, a exista, a zăcea*), de **sentiment, voinţă sau afecţiune** (*a crede, a dori, a gândi, a ispiti, a minţi, a pedepsi, a simţi, a înşela. a speria, a uita, a voi*) ; **pluripersonale** (majoritatea) şi **unipersonale** (*apune, răsare, plouă, ninge, măcăie, behăie, înfrunzeşte*) ; **integrale** (care au paradigmă completă) şi **defective** (cele unipersonale şi cele impersonale sunt defective de persoană; *a discerne* are numai prezentul; *a putea, a voi, a vrea, a plăcea, a ştii* nu au imperativul; *a păsa, a va* sunt defective cu caracter general, pentru că se folosesc numai în construcţii fixe); **regulate** şi **neregulate** (*a fi, a avea, a vrea, a bea, a da, a lua, a mânca, a sta, a usca, a şti*).

Verbele au cele mai multe **locuţiuni** dintre toate părţile de vorbire. Acestea sunt grupuri de cuvinte (în care intră obligatoriu un verb) care au unitate semantică şi se comportă gramatical ca un verb. Ele pot cuprinde în structura lor **substantive**, cu sau fără prepoziţii, însoţite sau nu de pronume (*a lua loc, a-şi da seama, a se lua la harţă, a-şi lua inima în dinţi*), **numerale** (*a da pe din două, a lua la trei*), **adjective** (*a o face lată*), **adverbe sau locuţiuni adverbiale** (*a-şi aduce aminte, a găsi cu cale,*

Scanned with OKEN Scanner

a-i părea bine, a se da jos). Verbul din locuţiune este purtătorul valorii gramaticale (diateza, modul, timpul, persoana, numărul), iar celelalte componente contribuie semantic la închegarea locuţiunii. Verbele cel mai frecvent întâlnite în locuţiuni sunt: *a avea, a băga, a da, a duce, a face, a fi, a lua, a ţine.*

Locuţiunile la moduri personale au funcţie de **predicat verbal** (Atunci *mi-am dat seama* despre ce e vorba). Pot avea **diateză** (*a da de gol, a se da de gol, a fi dat de gol*) sau pot fi numai la o anumită diateză (*a lua aminte, a-şi bate joc*). Pot fi **personale** (*a avea de gând, a băga de seamă)* sau **impersonale** (*a-i face plăcere, a-i prinde bine*).

Uneori locuţiunea are comportament gramatical diferit de cel al verbelor de bază: *a lua* este **tranzitiv**, *a lua aminte* este **intranzitivă** (la fel *a da -a-şi da seama, a avea - a avea nevoie*).

Clasele flexionare (sau **conjugările**) verbelor rezultă din gruparea verbelor după particularităţile lor formale-sufixul infinitivului şi forma de persoana a II-a plural a indicativului prezent(este vorba, desigur, despre una dintre clasificări, cea mai utilizată în gramatica tradiţională). Cele patru conjugări au următoarele sufixe specifice: prima are *-a, -a(ţi) (a lucra, a cânta, a lăuda, a urechea, a veghea*) ; a II-a are *-ea, -e(ţi) (a cădea, a părea, a vedea, a plăcea, a tăcea*) ; a III-a are *-e, -e(ţi) (a scrie, a bate, a trece, a rupe, a merge, a rămâne*) ; a IV-a are *-i, -i(ţi)* şi *-î, -î(ţi) (a citi, a auzi, a privi, a hotărî, a coborî*).

Conjugările I şi a IV-a cuprind cele mai multe verbe, fiind active şi în prezent (încadrează verbe neologice). Celelalte două au verbe puţine, iar unele dintre acestea au tendinţa de a trece de la o conjugare la cealaltă: *a părea, a încăpea, a plăcea, a prevedea, a scădea, a tăcea* sunt folosite frecvent ca verbe de conjugarea a III-a, iar *a bate, a face, a merge, a pune, a trece* -ca verbe de conjugarea a II-a.

Dintre subgrupările în cadrul unor conjugări, menţionăm verbele cu forme aşa-numite „slabe" (deşi predomină numeric în cadrul conjugărilor respective) la anumite persoane (1-3 sg. şi 3 pl. prezent indicativ şi conjunctiv, 2 sg. imperativ): *-ez, -ezi, -ează* etc. (pentru cele de conjugarea I: *eu lucrez*) ; *-esc/ăsc, -eşti/ăşti, -este/-ăşte* etc. (pentru cele de conjugarea a IV-a: *eu vorbesc, eu hotărăsc*). Şi aici sunt numeroase forme paralele (cu sau fără desinenţele menţionate).

Pornind de la omonimiile care apar între diversele forme ale paradigmei, verbele au fost grupate şi altcumva în funcţie de flexiunea lor: în şase clase (Alf Lombard), în cinci clase cu 15 tipuri de flexiune (Gr. Moisil), în opt clase cu zece tipuri de flexiune etc. Toate aceste clase flexionare au la bază sau se raportează la împărţirea tradiţională în patru conjugări. Ion Coteanu realizează în mod explicit o astfel de regrupare a celor patru conjugări. Rezultă şapte clase flexionare: I_1 (verbele terminate la infinitiv în *-a, -ia, -chea, -ghea* care au numai sufix principal: *a lega, a încuia, a deochea, a continua*) I_2 (verbele cu aceleaşi terminaţii ca I_1 care au sufix principal şi sufixul secundar *--ez (a lucra, a împuia, a veghea, a urechea, a tatua*) II (verbele terminate la infinitiv în *-ea: a durea, a părea, a vedea*), III_1 (verbele terminate la infinitiv în *-e* **asigmatice** - cele care au perfectul simplu cu *-u-: a bate, a trece),* III_2 (verbele terminate în *-e* **sigmatice** - cele care au perfectul simplu cu *-se-: a spune, a tunde, a frige*), IV_1 (verbele terminate la infinitiv în *-i* şi *-î* care au numai sufix principal: *a fugi, a veni, a coborî*), IV_2 (verbe cu aceleaşi terminaţii la infinitiv ca IV_1 care au sufix principal şi sufixul secundar *-esc/-ăsc: a clăti, a dori, a pârî).*

Categoriile gramaticale ale verbului

Diateza exprimă raportul dintre acţiune şi subiectul gramatical. În limba română există diatezele: *activă, pasivă* şi *reflexivă* (existenţa ultimei este contestată de către unii specialişti).

Diateza activă arată că subiectul gramatical îndeplineşte acţiunea. *Eu scriu. Tu mergi. El îndură*(formal, acţiunea este făcută şi la acest verb de subiectul gramatical). Verbele impersonale care nu au sens pasiv sunt considerate şi ele, prin forma lor, active (chiar dacă, în mod obişnuit nu au subiect): *a ploua, a(se) innopta.*

Diateza pasivă arată că subiectul gramatical suportă acţiunea săvârşită de altcineva (desemnat prin complementul de agent): *Cartea este scrisă de autor, Scrisoarea a fost adusă de poştaş*. Forme pasive au numai vebele active nepronominale tranzitive (verbele *a se întâmpla* sau *a merge* nu pot avea diateză pasivă). Există însă şi verbe active tranzitive care nu au diateză pasivă: *a avea, a vrea, a durea, a ustura, a putea.*

Diateza pasivă are structură compusă, care se formează din verbul auxiliar *a fi* la forma flexionară de mod, timp, persoană cerută şi participiul verbului de conjugat (care se schimbă numai după gen şi număr în funcţie de subiect, cu care se acordă). Complementul direct de-la forma activă devine subiect, iar subiectul - complement de agent: *Casa a fost construită de tatăl meu* (faţă de forma activă: *Tatăl meu a construit casa*). La unele verbe, sensul pasiv poate fi redat şi printr-o formă reflexivă(*Casa s-a construit anul trecut*).

Apar, astfel, unele forme **omonime** cu forme active: *voi fi învăţat* (pasiv viitor şi activ viitorul anterior), *aş fi învăţat*(pasiv condiţional prezent, activ condiţional perfect) etc. Le deosebeşte caracterul variabil al participiului la pasiv: *voi fi învăţată (de cineva) - voi fi învăţat.*

Participiul şi supimul au forme simple la diateza pasivă (*oameni stimaţi, oameni greu de suportat*).

Dăm, ca mostră de conjugare, persoana 2 sg. şi pl., m. şi f. (acolo unde există) a verbului *a ajuta* la toate timpurile şi modurile (fără a le preciza): *eşti ajutat/-ă, sunteţi ajutaţi/ajutate; erai ajutat/-e, eraţi ajutaţi/ajutate; fuseşi ajutat/-ă, fuseraţi ajutaţi/ajutate; ai fost ajutat/-ă, aţi fost ajutaţi/ajutate; fusesei ajutat/-ă, fuseseră-ţi ajutaţi/ajutate; vei fi ajutat/-ă, veţi fi ajutaţi/ajutate; vei fi fost ajutat/-ă, veţi fi fost ajutaţi/ajutate; să fii ajutat/-ă, să fiţi ajutaţi/ajutate; să fi fost ajutat/-ă, să fi fost ajutaţi/ajutate; ai fi ajutat/-ă, aţi fi ajutaţi/ajutate; ai fi fost ajutat/-ă, aţi fi fost ajutaţi/ajutate; vei fi ajutat/-ă, veţi fi ajutaţi/ajutate; vei fi fiind ajutat/-ă, veţi fi fiind ajutaţi/ajutate; vei fi fost ajutat/-ă, veţi fi fost ajutaţi/ajutate; fii ajutat/-ă!(nu fi ajutat/-ă!) ; fiţi ajutaţi, ajutate!; a fi ajutat/-ă, a fi ajutaţi/ajutate; a fi fost ajutat/-ă, a fi fost ajutaţi/ajutate; fiind iubit/ă, fiind iubiţi/iubite; iubit/-ă, iubiţi/iubite; (de) iubit.*

Diateza reflexivă, foarte controversată din multe puncte de vedere, arată că acţiunea e făcută de subiectul gramatical şi suportată de obiectul(direct sau indirect) exprimat prin pronumele reflexiv care reprezintă subiectul: *El se spală. El îşi propune.* Definirea simplistă ca diateza acţiunii îndeplinite de subiectul gramatical şi suferită tot de el nu acoperă decât o mică parte din situaţiile concrete privind raportul între verb şi subiect. Ea corespunde cel mai bine **reflexivului obiectiv**: *se îmbracă, îşi aminteşte.* Celelalte tipuri de reflexive (**reciproc, eventiv, dinamic, factitiv, posesiv, participativ, impersonal, pasiv**) au fost prezentate anterior.

Scanned with OKEN Scanner

În afară de reflexivul **dinamic, impersonal** şi **pasiv**, pronumele reflexive din componenţa formei reflexive se pot substitui prin forme neaccentuate ale pronumelor personale sau prin substantive în acuzativ sau dativ, având deci funcţie sintactică(*se spală pe sine, îşi cumpără sieşi* - complement direct în primul caz, complement indirect în al doilea caz). Unii specialişti consideră ca formând diateza reflexivă numai cele trei clase menţionate mai sus ca excepţii, celelalte fiind incluse la diateza activă (ca o subcategorie, numită **pronominală**).

Unele verbe sunt **numai reflexive** (*a se autocita, a se căi, a se întâmpla, a se preta, a se sinucide, a se abţine, a se codi, a se cuveni, a-şi însuşi, a-şi aroga, a-şi asuma* etc. Altele nu pot avea diateză reflexivă (*a fi, a trebui, a exista, a ploua, a dura* etc.), iar câteva se prezintă ca perechi de verbe reflexive sau nereflexive (*a afla - a se afla, a duce - a se duce, a îndura - a se îndura, a uita - a se uita, a îngrăşa - a se îngrăşa* etc. Verbele reflexive au aceeaşi conjugare cu verbele active. În plus, sunt însoţite de formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv (sau ale pronumelui personal cu valoare reflexivă), care constituie şi **marca specifică** de reflexiv: *mă, m-; te; se, s-; ne; vă; v-; se, s-(la acuzativ) ; îmi, mi-; îţi, ţi-; îşi, şi-; ne, ne-; v-; vă; îşi, şi-* (la dativ). Pronumele stă de cele mai multe ori înintea verbului (*mă gândesc, îmi amintesc, mi-amintesc; m-am dus, te vei duce*), dar poate sa aibă şi poziţie enclitică(la **gerunziu** în mod obligatoriu: *gândindu-mă*; la **imperativ** de preferinţă: *urcaţi-vă*; la conjunctivul prezent 3 sg. şi pl. fară *să: ducă-se, închipuie-şi;* rar, la indicativ: *pare-se, zice-se.* În formele inversate (la perfect compus, viitor şi condiţional- optativ prezent), se intercalează între participiul (infinitivul) verbului de conjugat şi auxiliar (*dusu-s-a, duce-se-vor, duce-m-aş*). Dăm ca mostră de conjugare persoana 2 sg. (acolo unde există) a verbelor *a se gândi, a-şi aminti* de la toate modurile şi timpurile (fără a le numi): *te gândeşti, ţi-aminteşti, te gândeai, ţi-aminteai, te gândişi, ţi-amintişi; te-ai gândit, ţi-ai amintit; te gândisei, ţi-amintisei; te vei gândi, îţi vei aminti; te vei fi gândit, îţi vei fi amintit; să te gândeşti, să-ţi aminteşti; să te fi gândit, să-ţi fi amintit; te-ai gândi, ţi-ai aminti; te-ai fi gândit, ţi-ai fi amintit; te vei fi gândind, îţi vei fi amintind; te vei fi gândit, îţi vei fi amintit; gândeşte-te, aminteşte-ţi; (nu te gândi, nu-ţi aminti) ; a te gândi, a-ţi aminti; a te fi gândit, a-ţi fi amintit; gândindu-mă, amintindu-mi; gândit, amintit; (de) gândit, (de) amintit.*

Modul este forma luată de verb pentru a exprima felul în care se desfăşoară (sau în care vorbitorul consideră că se desfăşoară) acţiunea. Aceasta poate fi privită ca: **reală, posibilă, probabilă, dorită, presupusă, condiţionată, poruncită.** Modurile corespunzătoare acestor nuanţe sunt: **indicativul, conjunctivul, condiţional - optatival, imperativul, prezumtivul, infinitivul, gerunziul, participiul** şi **supinul**. Primele cinci sunt moduri **personale** (care au flexiune după categoria persoanei şi a numărului), iar următoarele patru sunt **nepersonale** (care nu se schimbă după persoană şi număr). Modurile personale sunt şi **predicative**, (adică au capacitatea de a îndeplini funcţia de **predicat**). Modurile nepersonale sunt, de regulă, **nepredicative(infinitivul** şi **supinul** pot fi, însă, **predicative** când au valoare de **imperativ**). Unii cercetători includ gerunziul şi infinitivul între modurile **personale**, întrucât, în multe situaţii, se pot raporta la autorul acţiunii, ca subiect gramatical sau complement direct: *Eu am vrut a arăta(eu). . . . ; Îl aud vorbind pe el*).

Prezumtivul apare mai rar în vorbirea comună, unele gramatici neînregistrându-l.

Indicativul „indică" o acţiune sigură, reală. Are cele mai multe forme, şapte, pentru exprimarea timpului când se petrece acţiunea: prezent, imperfect, perfect

Scanned with OKEN Scanner

simplu, perfect compus, mai mult ca perfectul, viitorul (sau viitorul I), viitorul anterior (sau viitorul II). Indicativul nu are un sufix modal propriu. Unele din timpurile sale pot exprima valorile altor moduri: prezentul şi viitorul au valoare de imperativ; *Te duci la şcoală; Veţi înregistra toate cererile*, imperfectul de condiţional *(Doreau o carte),* viitorul de prezumtiv (*Aşa o trebui*).

Conjunctivul exprimă o acţiune realizabilă (cu nuanţele: nesiguranţă - *Ce să piardă timpul*; continuare posibilă - *ştie să cânte*; ordin, îndemn - *să nu fumezi*). Când se află în subordonată, valoarea sa se reduce de cele mai multe ori la denumirea acţiunii (ca infinitivul), eventualele nuanţe fiindu-i transmise de verbul regent: indicativul îi poate da nuanţe de acţiune reală (*M-am apucat să mănânc*), condiţionalul - perfect ideea de ireal (*M-aş fi apucat să mănânc*). Când e într-o propoziţie principală interogativă sau imperativă, poate reda protestul, indignarea (*Eu să mă dau bătut?*). Conjunctivul mai poate fi folosit cu valoare de condiţional (*Să-l fi întrebat eu, nu-mi răspundea*) de optativ (*Să mă fi pus pe mine responsabil, aş fi rezolvat*) sau poate exprima un îndemn (*Să plecaţi de-aici!*), o îndoială (*Chiar aşa să se fi întâmplat?*), o deliberare (*Să las totul şi să plec?*). **Prezentul** este mult mai uzual decât celalalt timp al conjunctivului, **perfectul** (care, de altfel, are aceeaşi formă la toate persoanele, deosebirile putând fi făcute prin pronume-subiect). Conjuncţia *să*, care constituie caracteristica acestui timp (căruia îi dă şi numele), poate lipsi la persoana a III-a prezent (*Curgă vinu-n cupe!*).

Condiţional - optativul exprimă o acţiune posibilă (la prezent) sau ireală (la perfect), dorită (la optativ: *Aş mânca o îngheţată*), sau realizabilă condiţionat (la condiţional: *M-aş plimba, dacă ar fi timp frumos*). Poate avea şi alte nuanţe: concesie (*De mi-ar da nu ştiu cât, n-aş accepta*), comparaţie ireală (*S-a purtat cu el ca şi când nu s-ar fi întâmplt nimic*), potenţialitate (*Aş dori să vă rog*). În subordonate, poate fi utilizat cu valoare de prezumtiv (*Am auzit ca s-ar fi însurat*). Morfemele sale caracteristice sunt forme ale auxiliarului *a avea*: *aş, ai, ar, am, aţi, ar.*

Prezumtivul indică o actiune posibilă, prezentată ca bănuită, presupusă. La prezent este constituit din forme de viitor, unele specifice, ale verbului auxiliar *a fi* urmate de gerunziu (*vom fi vorbind/* sau *om fi vorbind*), iar la perfect aceleaşi forme ale auxiliarului sunt urmate de participiu (*vom fi vorbit* sau *om fi vorbit*). Întreaga paradigmă a prezumtivului perfect coincide cu paradigma viitorului anterior.

Variante ale prezumtivului apar şi cu conjunctivul (*noi să fi vorbind; noi să fi vorbit*), respectiv cu condiţionalul (*noi am fi vorbind; noi am fi vorbit*). Şi aici formele de perfect sunt identice cu cele ale timpului perfect de la fiecare mod.

Imperativul exprimă o acţiune realizabilă, prezentată ca poruncită. Nuanţele pot merge de la ordin (*Plecaţi imediat de-acolo!*), la îndemn (*Du-te neapărat*), rugăminte (*Nu-l supăra*) sau chiar la ameninţare (Şicanează-mă, Şicanează-mă!). Nu are timpuri. Prezintă forme numai pentru persoana a II-a, singular şi plural. Rar, când e nevoie, poate fi exprimată valoarea de imperativ pentru celelalte persoane prin indicativ (*Vor comunica tuturor celor interesaţi*) sau prin conjunctiv (*Să mergem la Primărie*).

Pozitivul este diferit de **negativ** (*Cântă! Nu cânta!*), imperativul, fiind singurul mod care face o astfel de diferenţiere (la singular).

Imperativul pozitiv preia la singular forme ale indicativului prezent: cele mai multe verbe de conjugarea I şi IV- de la persoana 3-a singular (*cântă!, scoate!, lucrează!, începe!, iubeşte!, hotărăşte)* ; restul, majoritatea, de la persoana 2 singular

Scanned with OKEN Scanner

(*stai!, bea!, scazi!, taci, vezi! mergi! rămâi, auzi, fugi, ieşi*). Forme speciale au câteva verbe: *adu!, du!, fă!, vino!, zi!* (şi unele din derivatele lor cu prefixe: *condu!, desfă!, prefă!, refă!, revino!, prezi!*), *piei!*.

Imperativul negativ se formează la singular din adverbul *nu* + **infinitivul prezent**: *nu cânta!, nu bea!, nu scoate!, nu citi!, nu coborî!*.

Imperativul negativ şi pozitiv sunt identice la plural (cu excepţia lui *a fi: fiţi! - nu fiţi!*) cu persoana a II-a plural a indicativului: *cântaţi! - nu cântaţi! păreţi! - nu păreţi!, credeţi! - nu credeţi!, citiţi! - nu cititi!, coborâţi! - nu coborâţi!*.

A se vedea tabelul recapitulativ numărul 17 de la sfîrşitul capitolului.

Intonaţia exclamativă, de diferite nuanţe, este prezentă de cele mai multe ori (fiind marcată prin semnul exclamării). Ea poate lipsi, însă, sau poate fi imperceptibilă (imperativul putând fi urmat atunci de punct). Verbele *a putea, a şti, a vrea, a zăcea,* nu pot avea forme de imperativ.

Infinitivul denumeşte acţiunea. Fiind un mod nepersonal şi nepredicativ, se apropie foarte mult de substantiv (poate avea funcţiile tuturor părţilor de prepoziţie, cu excepţia predicatului, în regulă generală; se poate construi cu propoziţii sau locuţiuni prepoziţionale). Păstrează, însă, şi caracteristici verbale (e prezent în formele verbale compuse, viitorul şi condiţional - optativul prezent; poate fi folosit cu valoarea unor moduri personale; are determinări tipic verbale; subiect, nume predicativ, complement, element predicativ suplimentar).

În multe din situaţii, alternează cu conjunctivul (*Vă rog a dispune - Vă rog să dispuneţi*). Poate avea, de asemenea, valoare de imperativ (*A se feri de foc!*), de indicativ (*Pretinde a şti = Pretinde că ştie*) sau de gerunziu (*A obosit a spune = A obosit spunând*).

Cele două timpuri ale infinitivului sunt foarte diferite ca frecvenţă în vorbire. Prezentul (*a lucra*) este foarte des folosit, în timp ce perfectul (*a fi lucrat*) se întâlneşte extrem de rar. La prezent, exsistă aşa-numita formă „lungă" păstrată în formele inverse de optativ (populare şi reduse la câteva verbe: *Dar-ar boala-n ei*), dar de cele mai multe ori lexicalizată ca substantiv (*mâncare, plimbare, pricepere* etc.). Sufixele infinitivului, în ordinea conjugărilor, sunt: *-a, -ea, -e, -i, -î* (a se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 11 de la sfârşitul capitolului).

Gerunziul indică o acţiune în desfăşurare: *citind, vorbind*. Prin excepţie, poate exprima şi acţiuni terminate: *Cărând lemnele, nu mai are altă treabă*. Pentru că nu are timpuri, primeşte, de regulă, nuanţa modală şi/sau temporală a verbului regent (exprimând acţiuni simultane cu acesta): indicativ (*Se înfurie privind*) ; conjunctiv (*A prins să citească silabisind*), *condiţional - optativ (Venind, m-ai putea ajuta)*, prezumtiv (*O fi ajuns alergând*), infinitiv (*A cânta mergând era plăcerea lui*).

Uneori, poate dezvolta valori modale sau temporale deosebite de ale verbului regent: imperfect faţă de perfect (*A plecat râzând*), prezent faţă de viitor (*Nu o va putea ridica, greutatea fiind prea mare*), conjunctiv faţă de indicativ (*Nu l-am văzut săpând grădina*). Marca specifică a gerunziului este sufixul *-ând(cântând, părând, crezând, coborând*) sau *-ind(fugind, tăind, scriind, veghind*). A se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 11 de la sfârşitul capitolului.

În formele conjuncte cu pronumele neaccentuate, foloseşte şi vocala de legătură *-u-* (de fapt vechea lui terminaţie): *văzându-l; ştiindu-i*.

Forma negativă se formează cu prefixul *ne-*, între el şi rădăcină putându-se intercala adverbul *mai* (*nemaiştiind, nemailucrând*).

Scanned with OKEN Scanner

Deşi este mod nepersonal şi nepredicativ, natura sa verbală este bine reliefată. Are determinările caracteristice verbului: **subiect, nume predicativ, complement** (de diferite feluri), **element predicativ suplimentar.**

Funcţia sintactică cea mai obişnuită a gerunziului, este cea de **complement circumstanţial** de diferite feluri (*Învăţând, a luat note mari. Învăţând, tot n-a reuşit la examen*), apropiindu-se, din acest punct de vedere, de adverb (a cărui valoare o împrumută în construcţii ca: *Lucrurile fiind clarificate, s-au despărţit*). Frecvent, poate funcţiona şi ca atribut (*Zace lebăda murindă*), element predicativ suplimentar (*L-am văzut venind*), complement direct (*Aude tunând*). Gerunziul participă la formarea prezumtivului prezent (*Voi fi mâncând*), a conjunctivului prezumtiv (*să fi mâncând*), a condiţionalului prezumtiv (*aş fi mâncând*) şi a infinitivului prezumtiv (*a fi cântând*).

Participiul denumeşte acţiunea suportată sau săvârşită de un obiect. Deşi nu are timpuri, referindu-se la acţiuni terminate, sensul său este de trecut. Partea de vorbire cea mai apropiată de participiu, formal şi semantic, este **adjectivul** (pe care îl alimentează din belşug cu unităţi noi, rezultate din conversiune). Echivalenţa sa cu adjectivul îl face apt să participe, alături de auxiliarul *a fi*, la formarea diatezei pasive; să aibă fincţii sintactice ca: **atribut** (*Un castel clădit pe stâncă*), **nume predicativ** (*Cabana era pregătită pentru sezonul turistic*), **element predicativ suplimentar** (*Te văd speriat*); să fie variabil după gen, număr şi caz (*aşezat, aşezată, aşezaţi, aşezate*); să aibă grade de comparaţie (*cel mai potolit*); să primească sufixe (*spălăţel*). Dintre numeroasele participii devenite adjective (*fericit, liniştit, mulţumit, cunoscut* etc.), o parte trec, prin articulare, în rândul substantivelor (*Tot păţitu-i înţelept*).

Natura verbală a participiului îl face apt să participe la formarea structurilor verbale compuse de la diateza activă (perfectul compus şi viitorul anterior de la indicativ, conjunctivul perfect etc.) şi să primească determinări specific verbale: complement de agent (cărţile cumpărate de el), complement circumstanţial (*Sămânţa aruncată pe ogor; călător pregătit pentru drum; miel născut primăvara*). Participiul are sens pasiv (de regulă, la verbele active tranzitive: *lecţia predată, orarul stabilit*) sau activ (la verbele active netranzitive, la unele tranzitive, la verbele active reflexive: *lectorul sosit, cursă plecată, minciună sfruntată, accident petrecut, specialist rutinat*). Unele participii pot avea caracter pasiv sau activ, în funcţie de context: *carte citită, om citit, lecţie învăţată, om învăţat.*

Participiul cu sens pasiv poate fi folosit în locul conjunctivului sau al infinitivului la pasiv după verbele *a trebui* (*Trebuie luate măsuri*) a se cuveni (*Se cuvin amintite*), a se lăsa (*Se lasă rugat*). În aşa- numitele **construcţii absolute**, participiul poate avea subiect propriu (*O dată venită iarna, frigul începe să ne preocupe*).

Forma verbală a participiului este foarte importantă ca bază de formare a timpurilor trecutului. Din forma de perfect simplu, se extrage **tema perfectului**, care se termină în *-a-* la conjugarea I, în *-i-* la conjugarea a IV-a (la aceste două conjugări coincide cu infinitivul) în *-u-* la conjugarea a II-a şi la verbele de conjugarea a III-a numite **asigmatice** (*făcui, trecui*) şi în *-se-* la cele **sigmatice** (*mersei, rupsei*). Verbele asigmatice sunt mai numeroase decât cele sigmatice. Clasele tematice ale perfectului simplu sunt utile pentru structura participiului.

Sufixul specific participiului este *-t* (ataşat la tema perfectului şi devenit *-at, -it, -ât, -ut*: *lucrat, citit, coborât, ştiut, văzut* sau pus în locul lui *-se-* de la perfect simplu: *copt, fiert, fript, frânt, înfipt, rupt, spart, supt*). La unele verbe sigmatice de conjugarea a III-a, sufixul *-se-* devine *-s* (*spus, scris, ales, cules, smuls, smulse, dus*).

Scanned with OKEN Scanner

A se vedea tabelul recapitulativ numărul 11 de la sfîrşitul capitolului.

Forma negativă se constituie cu prefixul *ne-*, care acceptă intercalarea (ca şi la gerunziu) între el şi bază a adverbului *mai* (*nemaiauzit, nemaipomenit*).

Unele verbe sunt defective de participiu: *a concede, a desfide, a divide, a rage.*

Supinul denumeşte şi el (ca infinitivul) acţiunea. De aceea, este deseori echivalent cu infinitivul (*uşor de spus = uşor a spune*) şi apropiat de substantiv. Păstrează însă şi caracteristici verbale. Cu substantivul se aseamănă prin faptul că poate primi prepoziţii (*de după, la, pe, pentru*) şi prin unele funcţii sintactice: **atribut** (*pensulă de vopsit*), **complement indirect** (şi-a văzut *de desenat*), **complement circumstanţial** (A fost *la scăldat.* Îl trimit *la cumpărat*). Determinantele pe care le poate primi mărturisesc natura sa verbală (**complemente circumstanţiale şi necircumstanţiale, element predicativ suplimentar**). Neavând timpuri, preia valoarea temporală a regentului (*De vorbit, am vorbit. De vorbit, vorbesc. De vorbit, o să vorbesc*). De cele mai multe ori, are sens activ (*De învăţat, a învăţat*), dar poate avea şi sens pasiv (E imposibil *de înţeles* de către mulţi). Supinul are la bază forma de masculin singular a participiului, căreia îi adaugă la început o prepoziţie (*după cumpărat, la cărat, de văzut, pe luat, pentru băut*). A se vedea tabelul recapitulativ numărul 11 de la sfârşitul capitolului.

După verbele impersonale *a trebui, a se cuveni*, se foloseşte fără prepoziţie: Trebuie *mers* încet. Se cuvine *precizat*). Multe supine se substantivizează prin articulare: *cititul, spălatul, fumatul, semănatul, băutul, învăţatul.*

Persoana indică, prin forma verbului sau/şi prin pronumele care însoţeşte verbul, dacă subiectul este cel care vorbeşte (*Eu scriu*), cel cu care se vorbeşte (*Tu scrii*) sau cel despre care se vorbeşte (Eel scrie). Această categorie gramaticală este marcată formal numai la patru moduri, numite, de aceea, **personale**: **indicativul, conjunctivul, condiţional - optativul** şi **imperativul**. Celelalte moduri nu indică persoana, fiind **impersonale.**

Persoana se exprimă solidar cu numărul, prin desinenţe (la formele sintetice) sau prin forma verbului auxiliar (la formele analitice). Uneori, forma de persoana a II-a sau a III-a singular poate subînţelege toate persoanele: *Ai carte, ai parte; Se mănâncă bine aici.* Este vorba de aşa-numitul **subiect general**. Forma de persoana a III-a acoperă în unele situaţii atât singularul, cât şi pluralul, în aşa-numitul **subiect nedefinit** (*Bate la poartă. A scris în ziare*).

Informaţia privind persoana este reluată, de fapt, prin **acord** de la numele sau de la pronumele subiect (care însă poate fi şi subânţeles sau inclus). Când subiectul este un substantiv, forma verbului poate fi numai la persoana a III-a (*Elevul scrie. Elevii scriu*). Câteva verbe, numite **impersonale** în conţinut (*plouă, ninge, fulgeră, tună*), au numai persoana a III-a singular (fiind, deci, **unipersonale** în formă) care nu depinde de acordul cu un nume sau cu un pronume subiect. Formele de persoană prezintă omonimii specifice în diversele părţi ale paradigmei: *(el) cântă - (ei) cântă, (eu) merg - (ei) merg, (eu) veneam - (noi) veneam* etc. Situaţiile de omonimie între formele de persoană au o pondere redusă în paradigma verbală, ceea ce face ca distincţiile între persoane să fie marcate suficient de clar pentru ca, în majoritatea cazurilor, să nu mai fie necesară exprimarea prin pronume personal a subiectului (*lucrez, încep, vin* etc., nu *eu lucrez, eu încep, eu vin*).

Timpul verbal exprimă relaţia dintre realizarea acţiunii şi momentul vorbirii: **prezentul** indică o acţiune simultană cu momentul vorbirii, **trecutul** (numit în gramatici **perfect**) exprimă o acţiune anterioară momentului vorbirii, iar **viitorul** -o acţiune

Scanned with OKEN Scanner

posterioară acestui moment. Raportarea **directă** la momentul vorbirii corespunde timpurilor **absolute (prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, perfectul** celorlalte moduri, **viitorul**). Raportarea **indirectă** (prin relaţia faţă de altă acţiune) corespunde timpurilor **relative (imperfectul, mai mult ca perfectul** şi **viitorul anterior**). Unele **timpuri verbale** conţin şi ideea de aspect cu privire la acţiune (**perfectivă**, când e terminată, globală, unitară, şi **imperfectivă**, când e în desfăşurare).

Din punctul de vedere al structurii, timpurile sunt **simple** sau **sintetice** (constituite dintr-o singură unitate, care cuprinde **radicalul** şi **sufixele gramaticale: prezentul, imperfectul, perfectul simplu** şi **mai mult ca perfectul**) şi **compuse** sau **analitice** (alcătuite dintr-o **temă** verbală şi **forme ale verbului auxiliar**, ca unităţi separate: perfectul compus, viitorul, viitorul anterior, perfectul conjunctivului şi cel al **infinitivului,** tot **condiţional-optativul** şi tot **prezumtivul**).

Prezentul indicativului are prin definiţie valori absolute, pe care le realizează mai ales în propoziţii principale, când se exprimă, de obicei, acţiuni simultane cu momentul vorbirii: *Studenţii aleargă.* Pot fi însă exprimate şi alte valori. **Prezentul istoric** sau **narativ** exprimă sensul de perfect *(Mihai Viteazul intră în Alba Iulia).*

Prezentul iterativ indică o acţiune care are loc în mod periodic (*Săptămânal merge la ţară*). Prezentul **gnomic** sau **etern** arată fenomene veşnice sau adevăruri permanente (*Luna se roteşte în jurul pământului. Scumpul mai mult păgubeşte şi leneşul mai mult aleargă*). Destul de frecvent prezentul apare cu valoare de **viitor** (*Mâine mă duc la film*) sau de **imperativ** (*Cânţi un cântec şi pleci*!). În subordonate, prezentul poate prelua valori ale timpului verbului din regentă, prin exprimarea simultaneităţii cu acţiunea acestuia: *Am văzut că pleacă. Vei vedea ca pleacă.*

Formarea prezentului indicativ are câteva aspecte specifice: sufixul se schimbă frecvent de la o persoană la alta a diverselor categorii de verbe (forma tipică e considerată cea de la persoana a II-a plural) ; -existenţa unor tipuri diferite, cu şi fără sufix specific, la conjugarea I (cu sau fără *-ez*) şi a IV-a (câte două pentru fiecare terminaţie, *i/î:* cu sau fără *esc*; cu sau fără *ăsc*); - desinenţele sunt şi ele foarte variate (unice sunt cele de la persoanele 1 şi 2 plural: *-m, -ţi*).

Flectivele de prezent indicativ, pe conjugări, sunt:

I				II		III		IV							
s	*d*	*s*	*d*	*s*	*d*	*s*	*d*	*s*	*d*	*s*	*d*	*s*	*d*	*s*	*d*
-∅	-∅	-ez	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-esc	-∅	-∅	-∅	-ăsc	-∅
-∅	-i	-ez	-i	-∅	-i	-∅	-i	-∅	-i	-eşt	-i	-∅	-i	-ăşt	-i
-∅	-ă	-eaz	-ă	-∅	-e	-∅	-e	-∅	-e	-eşt	-e	-∅	-ă	-ăşt	-e
-ă	-m	-ă	-m	-é	-m	-e	-m	-i	-m	-i	-m	-â	-m	-â	-m
-a	-ţi	-a	-ţi	-é	-ţi	-e	-ţi	-i	-ţi	-i	-ţi	-â	-ţi	-â	-ţi
-∅	-ă	-eaz	-ă	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-∅	-esc	-∅	-∅	-∅	-ăsc	-∅

Încadrarea verbelor de conjugarea I şi a IV-a în paradigmele cu sau fără sufixul *-ez, -esc.-ăsc* este precizată în dicţionar, neputând fi dedusă pe baza vreunor criterii.

Pe lângă categoriile flexionare mari przentate mai sus, există şi unele **tipuri secundare:** cele de conjugarea I cu tema în *i* semivocalic sau în consoană palatală (*tai, apropii, deochi*), a căror paradigmă e: ∅, ∅, *-e, -(e)m, -(a)ţi, -e*; cu o consoană

Scanned with OKEN Scanner

+ *e* sau *r* înaintea sufixului infinitivului (*a afla, a intra* etc), şi care se diferenţiază de categoria fără sufixul *-ez* numai prin desinenţa *-u* vocalic la 1 sg. şi *-i* vocalic la 2 sg. (*aflu, afli, intru, intri*); verbele de conjugarea a IV-a: cu tema în *i* semivocalic (nenotat la infinitiv: *sui*) care au paradigma: *-Ø -Ø, -e, -(i)m, -(i)ţi, -e*; unele verbe terminate în *i* (*a înăbuşi, a absolvi* "a scuti de pedeapsă", *a acoperi, a descoperi, a suferi, a conferi, a deferi, a diferi, a oferi, a referi)* au pers. 3 sg. şi pl. în *-ă* (ca verbele terminate în *-î*).

Imperfectul exprimă o acţiune în curs de desfăşurare, simultană cu o altă acţiune trecută. E definit uneori prin formula **prezentul în tercut**. (*Tocmai când învăţa, i-a venit prietenul.*). Poate avea şi o utilizare absolută: *În studenţie stăteam ore în şir la bibliotecă* (imperfectul **narativ** sau **descriptiv**); *Se vedeau zilnic* (**iterativ**); *Şaua pe Murgu punea şi la Ţarigrad pleca* (**perfect**). Uneori (ca relativ) poate exprima posterioritatea, în raport cu o acţiune trecută (*Când apunea soarele, el încheiase cositul.*) Alteori, are valoare de condiţional perfect (*Dacă-mi spuneai, participam şi eu.*) sau de optativ *(Doream să te cunosc.*).

Formal, este caracterizat prin folosirea sufixului *-a* (pentru verbele de conjugarea I şi pentru cele de conjugarea a IV-a cu infinituvul în *-î*: *lucram, coboram*) sau *-ea* (pentru restul verbelor: *vedeam, credeam, veneam*). La toate verbele, desinenţele sunt *-m, -i, -Ø, -m, -ţi, -u*

Asociind sufixul cu desinenţele, flectivul devine, în cele două variante: *-a-m, -a-i, -a-Ø, -a-m, -a-u*, respectiv *-ea-m, -ea-i, -ea-Ø, -ea-m, -ea-ţi, -ea-u*. Verbele de conjugarea a IV-a cu infinitivul în *-i* precedat de vocală (*a bănui, a îndoi, a mârâi, a sui* etc.) inclusiv de alt *i* (*a pustii, a se sfii*), precum şi *a scrie* şi *a şti* nu mai notează pe *e* din sufix(care e înlocuit de-*i*: *bănuiam, îndoiam, mârâiam, suiam, pustiam, mă sfiam, ştiam, scriam*).

Perfectul simplu exprimă o acţiune realizată şi încheiată de curând (de regulă în ultimul interval de 24 de ore, considerat între începutul şi sfârşitul zilei). *Am plecat ieri de la Craiova şi ajunsei azi-dimineaţă.* El are mai ales utilizare regională. Cu valoare de trecut propriu-zis, are un caracter livresc sau e restrâns la anumite întrebuinţări (pentru a introduce în naraţiune vorbirea unui personaj: *Ce ai făcut? întrebă el)* sau la unele nuanţe stilistice (**ironia**: *Bine ziseşi!*; **reproşul:** *În sfârşit, venişi şi tu!*).

Sufixele perfectului simplu sunt aceleaşi cu cele ale infinitivului la conjugarea I şi a IV-a (*-a*, respectiv *-i/ -â)* şi specifice la celelalte două conjugări (*-u-* pentru conjugarea a II-a, cu excepţia lui *a mânea*, care are sufixul *-se-: mase;* *-se-* pentru verbele **sigmatice** de conjugarea a II-a: *alese, merse, scrise, spuse* etc şi *-u-* pentru verbele **asigmatice** de persoana a III-a:*bău, trecu, făcu* tec.) Menţionăm că, la conjugarea a II-a şi a III-a, există o temă flexionară de perfect, deosebită de cea de prezent (la conjugarea I şi a IV-a există o singură temă flexionară pentru întreaga paradigmă) şi care se formează de la perfectul simplu (acesta poate să se termine în *-u*, perfectul respectiv fiind numit **slab** sau **asigmatic** (*tăcu-, bătu-*) ori în *-s-*, formele fiind numite **tari** sau **sigmatice**. De la tema perfectului se formează, în afară de **perfectul simplu, mai mult ca perfectul** şi **participiul**.

Desinenţele sunt, pentru toate verbele: *-i, -şi, -Ø, -răm, -răţi, -ră.*

Sufixul *-a* se schimbă, la persoana 3 sg. a verbelor de conjugarea I în *-ă* (după consoană nepalatată sau *-u*: *luară, continuă*) su în *-e* (după *-i* sau consoană palatată: *întârzie, veghe*).

Flectivele perfectului simplu devin astfel: *-a-i, -a-şi, -ă-Ø/ -e-Ø, -a-ră-m, -a-ră-ţi, -a-ră-Ø* (pentru conjugarea I), *-i-i, -i-şi, -i-Ø, -i-ră-m, -i-ră-ţi, -i-ră-Ø/ -î-Ø, -î-şi, -î-*

Scanned with OKEN Scanner

Ø, -î-ră-m, -î-ră-ţi, -î-ră-Ø (pentru conjugarea a IV-a); *-u-i, -u-şi, -u-Ø, -u-ră-m, -u-ră-ţi, -u-ră-Ø* (pentru verbele de conjugarea a II-a şi pentru cele asigmatice de conjugarea a III-a); *-se-i, -se-şi, -se-Ø, -se-ră-m, -se-ră-ţi, -se-ră-Ø* (pentru verbele sigmatice de conjugarea a III-a.

Variantele frecvente *rămăsérăm, spărsérăm, trăsérăm* sunt considerate incorecte (formele corecte fiind: *rămaserăm, sparserăm, traserăm*).

Perfectul compus exprimă o acţiune realizată şi terminată în trecut. Are, de regulă, valoare absolută: *Am fost la şcoală.* Poate fi utilizat şi cu valoare relativă (mai mult ca perfect: *Înainte de a termina a făcut o pauză*; viitor anterior: *Până pleacă, l-am lămurit.*). Uneori, poate avea sens chiar de viitor: *Acu chiar că am plecat.*

Structura perfectului este formată din: **indicativul prezent** al auxiliarului *a avea* şi **participiul** verbului de conjugat: *am lucrat (băut, trecut, venit, coborât), ai lucrat (băut, trecut, venit, coborât)* etc. Poate fi filosit (rar) cu formă inversă *(lucrat-am)* sau chiar cu intercalarea unor forme nearticulate ale pronumelui *(văzutu-l-am).*

Mai mult ca perfectul arată o acţiune terminată înaintea altei acţiuni trecute (*Mâncasem când au dat telefon.)* Este, deci, un timp relativ, destul de rar folosit, fiind simţit ca un timp livresc.

Ca structură, este sintetic: se formează din **tema perfectului** (extrasă din formele de perfect simplu), sufixul specific invariabil *-se-* şi desinenţele personale: *-m, -şi, -Ø, -răm,/-m, -răţi/-ţi, -ră.* La persoanele 1 şi 2 pl. sunt admise două variante, cele cu *ră* fiind însă recomandabile.

Timpurile rezultate, ca urmare a specificului temei de perfect, sunt aşadar: *luc-a-se-m, bă-u-se-m, trec-u-se-m, zi-se-se-m* (primul *-se-* este sufixul de perfect simplu, iar al doilea este sufixul de mai mult ca perfect) *ven-i-se-m, dobor-â-se-m.*

Viitorul (numit uneori şi viitorul I) indică o acţiune care urmează să se îndeplinească după momentul vorbirii: *După cursuri vom merge la film.* Tot cu valoare absolută poat fi folosit ca **perfect**: *După unirea celor trei ţări, Mihai Viteazul va încerca să încheie o seamă de alianţe.* Ca timp relativ, poate avea valoare de **viitor anterior** (*După ce veţi termina lucrarea, vom comenta subiectele*); sau chiar valoarea modurilor **imperativ**(*Se vor îndeplini imediat ordinele.*), **prezumtiv** (*Aşa o fi*) sau **optativ** *(Am să vă rog să fiţi mai blând cu el.*).

Ca structură este un **timp analitic**, compus din formele de indicativ prezent ale verbului *a avea* (*voi, vei, va, vom, veţi, vor*; popular: *oi, ăi (-i), o, om, ăţi, (-ţi), or*) şi infinitivul prezent al verbului de conjugat (*lucra, putea, cere, veni, coborî*). Prima serie de forme este literară şi este uşor livrescă. În limba vorbită, mai sunt utilizate două tipuri de viitor: cu auxiliarul *o*, urmat de conjunctivul prezent al verbului de conjugat: *o să lucrez, o să pot, o să cer, o să vin, o să găsesc, o să cobor*, respectiv cu formele de prezent ale verbului *a avea (am, ai, are, avem, aveţi, au)* urmate dde conjunctivul prezent al verbului de conjugat (*am să caut, am să lucrez, am să pot, am să cer, am să vin, am să găsesc, am să cobor*).

Viitorul anterior exprimă o acţiune care urmează să aibă loc duă momentul vorbirii şi înaintea altei acţiuni viitoare. Este un timp relativ, fiind supranumit şi **viitorul trecut** sau **trecutul în viitor** (uneori şi **viitorul al doilea**). Raportarea poate fi făcută la un alt verb (*Vom pleca de aici numai după ce vom fi terminat treaba.*) ori la un circumstanţial de timp (*Până atunci îţi vei fi rezolvat problema.*) Este un timp rar folosit şi livresc.

Scanned with OKEN Scanner

Are structură analitică, fiind format din viitorul verbului auxiliar *a fi* (cu *voi/oi*) şi participiul vebrului de conjugat: *voi/ oi fi lucrat (căutat, părut, cerut, venit, găsit, coborât), voi/ăi fi lucrat, va/o fi lucrat, vom/ om fi lucrat, veţi/ăţi fi lucrat, vor/ or fi lucrat.*

Prezentul conjunctiv exprimă, ca timp absolut, o acţiune viitoare (*să vin sau să nu vin*) sau situată imprecis în timp (*Eu să alerg şi el să stea?*), dar ca timp de relaţie, arată acţiuni simultane sau posterioare faţă de cea exprimată de verbul regent (*Am început să citesc; Aş fi dorit să citesc.*) Poate avea şi valoare de imperativ (*Să iasă în faţă cei înscrişi!*)

Ca formă, e omonim, cu excepţia pers. 3 sg. şi pl., cu prezentul indicativului (fiind însoţit însă, de regulă, de conjuncţia *să*: *să cânt (lucrez, pot, cer, vin, găsesc, cobor), să cânţi (lucrezi, poţi, ceri, vii, găseşti, cobori, hotărăşti), să cântăm, să cântaţi.*

Desinenţele pentru pers. 3, aceleaşi pentru singular şi plural, sunt: *-e-eze (să cânte, să lucreze), -ă (să pară), -ă (să vadă), -ă/ească (să vină, să gândească), -e/ască (să coboare, să hotărască).*

O regulă moştenită din latină este încrucişarea formelor de pers. 3 de la indicativ şi conjunctiv: când la primul au desinenţa *-ă*, la celălalt au desinenţa *-e* şi invers. Există şi câteva excepţii: - forme la fel (în *-e: să taie, să apropie, să suie, să scrie, să ştie, să umple*; în *-ă: să ouă, să plouă)*; - forme diferenţiate, dar prin alternanţa din temă (*să preceadă, să succeadă*). Variante admise în normă: *să ţăcănească/ să ţăcăne, să zdroncăne/ să zdroncănească.*

Formele de pers. 3 ale unor verbe pot fi folosite, rar, şi fără conjuncţia *să: cânte, meargă, fie, treacă, trăiască, înflorească.*

Perfectul conjunctivului arată, ca un timp absolut, o acţiune anterioară momentului vorbirii (*Să fi repetat măcat o dată înainte de examen*), iar ca timp relativ o acţiune fie simultană (*Să fi fost în piaţă, aş fi cumpărat nişte mere.*), fie anterioară (*Nu-mi amintesc să-l fi întrebat.*), fie posterioară (*M-aş fi dus să-l fi văzut.*)

Structura sa este invariabilă, fiind compusă din forma *să fi* + participiul verbului de conjugat: *să fi cântat, să fi părut, să fi trecut, să fi citit, să fi coborât.*

Prezentul condiţional-optativului, când are valoare absolută, arată o acţiune posterioară momentului vorbirii (*Aş pleca acasă*), dar poate sugera şi una simultană (*Ar prinde autobuzul din mers.*). Când are valoare relativă, indică acţiuni desfăşurate în momentul (*Am avut impresia că ar plânge*) sau după momentul acţiunii din regentă (*A comunicat că ar veni cât mai repede.*).

Ca formă, este compus din auxiliarul *aş, ai, ar, am, aţi, ar* + infinitivul verbului de conjugat: *aş lucra (vedea, cere, fugi, coborî,)*. Poate fi utilizat şi cu formă inversată: când se interpune un pronume neaccentuat se foloseşte infinitivul scurt (*vedea-l-ar*), iar când nu se interpune, se foloseşte infinitivul lung (*cântare-ai, dar(e)-ar*).

Prezentul condiţional-prezumtivului se compune din prezentul condiţional al verbului *a fi* şi gerunziul verbulu de conjugat: *aş fi lucrând, ai fi lucrând, ar fi lucrând, am fi lucrând, aţi fi lucrând, ar fi lucrând.*

Perfectul condiţional-optativului exprimă, ca verb absolut, o acţiune trecută (*Ar fi participat şi el*) sau simultană momentului vorbirii (*Aş fi dorit să precizez...*) iar ca verb relativ - o acţiune trecută şi anterioară (*Am înţeles că ar fi plecat în străinătate.*) sau simultană (*Dăcă aş fi participat la concurs, aş fi câştigat.*).

Are o structură analitică, fiind format din prezentul condiţional al verbului auxiliar *a fi* şi participiul verbului de conjugat: *aş fi lucrat (părut, făcut, citit, hotărât).*

Scanned with OKEN Scanner

Prezentul prezumtivului poate exprima, când are valoare absolută, o acţiune simultană momentului vorbirii (*Va fi căutând ceva.*), o acţiune care urmează (*Săptămână viitoare o fi fiind la fel?*) sau o acţiune neîncadrată temporal (*Va fi urmărind lunar inflaţia.)*; ca verb relativ, poate exprima acţiuni simultane sau posterioare faţă de regentă, a cărei acţiune se desfăşoară în trecut (*Bănuiam că va fi spunând...; Speram că va fi construind ceva până la urmă.*).

Ca formă, are în compunere viitorul indicativ (cu *voi/oi*) al verbului *a fi* şi genitivul verbului de conjugat: *voi/oi fi cântând (putând, trecând, venind, coborând), vei/ăi fi cântând, va/o fi cântând, vom/om fi cântând, veţi/ăţi fi cântând, vor/or fi cântând.*

Prefectul prezumtivului indică o acţiune trecută, când e folosit absolut (*O fi căutat pe cineva.*), şi o acţiune trecută şi situată anterior (*Nu i se spusese dacă o fi sforăit.*), simultan (*L-o fi auzit când o fi tuşit.*) sau posterior (*I-am dat o carte care îi va fi fost necesară pentru doctorat.*) faţă de acţiunea regentei.

Formal, este omonim cu viitorul anterior, fiind alcătuit din viitorul indicativ al verbului auxiliar *a fi* (cu *voi/oi*) şi participiul verbului de conjugat: *voi/oi fi lucrat (părut, trecut, citit, hotărât), vei/ăi fi lucrat, va/o fi lucrat, vom/om fi lucrat, veţi/ăţi fi lucrat, vor/or fi lucrat.*

Prezentul infinitivului exprimă o acţiune neîncadrată în timp (*A învăţa înseamnă a avea viitor; plăcerea de a învăţa*), dar poate avea şi valoare de imperativ (*a se feri de foc!*). În subordonate, preia din ideea de timp a verbului din regentă: o acţiune trecută (*A prins a râde*), sau una viitoare (*O să înveţe a desena; A venit pentru a se informa. S-a plictisit înainte de a termina problema.*)

Forma infinitivului prezent este sintetică: **rădăcina verbului** este urmată de **sufixele de infinitiv** *-a, -ea, -e, -i/ -î* (caracteristice celor patru conjugări). Ea este precedată de cele mai multe ori de prepoziţia *a (a cânta, a bea, a merge, a citi, a urî*). Poate fi însă şi omisă: - în formele verbale compuse (*va lucra, ar cânta*); - în construcţiile relative (*N-are cine lucra. N-are ce lucra*); - după verbul *a putea (Poate citi).* În anumite situaţii sintactice, infinitivul (cu *a*) este construit cu prepoziţiile *de, fără, în, la, pentru, până, prin, spre (plăcerea de a citi, a plecat fără a spune, specialist în a încurca lucrurile* etc.) sau locuţiunile prepoziţionale *departe de, înainte de, în loc de (Problema este departe de a se rezolva. Sună-mă înainte de a veni. În loc de a aştepta, a plecat.)*

Infinitivul lung, variantă rar folosită a infinitivului prezent (mai ales în formele inversate ale condiţionalului: *dormire-ai*) se formează prin adăugarea la forma scurtă a terminaţiei *-re*: *lucrare, părere* (sufixul *-ea* devine *-e*), *trecere, venire, coborâre* (după cum se observă, cele mai multe au devenit, prin conversiune, substantive, fiind şi lexicalizate ca atare).

Prezentul infinitiv-prezumtivului, extrem de rar întâlnit, se formează din prezentul infinitiv al verbului auxiliar *a fi* şi gerunziul verbului de conjugat: *a fi lucrând (putând, trecând, citind, hotărând).*

Perfectul infinitiv numeşte o acţiune trecută, de regulă anterioară celei din regentă (*Greşeala de a fi venit prea târziu l-a costat.*); dar poate dedumi şi una posterioară (*Până a fi plecat tu, terminase de citit cartea*). Este rar folosit.

Se compune din prezentul indicativ al auxiliarului *a fi* şi participiul verbului de conjugat (fiind precedat întotdeauna de prepoziţia *a*): *a fi lucrat (putut, citit, hotărât).*

Scanned with OKEN Scanner

Conjugarea verbelor neregulate este importantă prin faptul că, deşi sunt puţine la număr (*a avea, a bea, a da, a fi, a lua, a sta, a usca, a vrea*) sunt folosite foarte des în vorbire (trei dintre ele fiind şi auxiliare gramaticale). Neregularităţile lor se regăsesc într-un număr variabil de poziţii ale paradigmei: majoritatea verbelor neregulate (*a avea, a mânca, a usca, a lua, a bea, a vrea*) au forme neregulate numai la **prezentul indicativ şi conjunctiv** şi la **imperativul pozitiv:** altele (*a da, a sta*) adaugă şi **perfectul simplu, imperfectul** şi **mai mult ca perfectul**, iar *a fi* are nu mai puţin de cinci teme în cursul flexiunii. Prezentăm în continuare formele neregulate ale acestor verbe (a se vedea şi tabelul recapitulativ numărul 18 de la sfârşitul capitolului).

A fi: *fi* (infinitiv prezent); *fui* (perfect simplu); *fost* (participiu); *eu sunt/ -s/ îs, tu eşti, este/e/-i/îi, suntem, sunteţi, sunt/ -s/ îs* (indicativ prezent); *eram, erai, era, eram, eraţi, erau* (imperfectul); *fui/fusei, fuşi/fuseşi, fu/ -, furăm/fuserăm, furăţi, fuserăţi, fură/fuseră* (perfectul simplu); *fuserăm, ...*(mai mult ca perfectul); *să fiu, să fii, să fie, să fim, să fiţi, să fie* (conjunctiv prezent); *fii (nu fi!)* (imperativ).

A avea: *avea* (infinitiv prezent); *avui* (perfect simplu); *avut* (participiu); *am/am, ai/ai, are/a, avem/am, aveţi/aţi, au/au* (indicativ prezent - prima formă e ca predicativ, a doua ca auxiliar); *aveam, aveai, avea, aveam, aveaţi, aveau* (imperfect); *avui/avusei, avuşi/ avuseşi, avu/-, avurăm/avuserăm, avurăţi/ avuserăţi, avură/-* (perfect simplu); *să am, să ai, să aibă, să avem, să aveţi, să aibă* (conjunctiv prezent), *aş, ai, ar, am, aţi, ar* (condiţional prezent - ca auxiliar); *aş avea, ai avea, ar avea, am avea, aţi avea, ar avea* (condiţional prezent - ca auxiliat).

A da: *da* (infinitiv prezent); *dădui* (perfect simplu); *dat* (participiu); *dădeam/dam, dădeai/dai, dădea/da, dădeam/dam, dădeaţi/daţi, dădeau/dau* (imperfect); *dădui, dăduşi, dădu, dădurăm, dădurăţi, dădură* (perfectul simplu); *dădusem, dădusei, dăduse, dăduserăm, dăduserăţi, dăduseră* (mai mult ca perfectul); *să dea/deie* (conjunctiv prezent).

A sta: *sta* (infinitiv prezent); *stătui* (perfect simplu); *stat/stătut* (participiu); *stăteam/stam, stăteai/stai, stătea/sta, stăteam/stam, stăteaţi/staţi, stăteau/stau* (imperfect); *stătui, stătuşi, stătu, stăturăm, stăturăţi, stătură* (perfect simplu); *stătusem, stătusei, stătuse, stătuserăm, stătuserăţi, stătuseră* (mai mult ca perfectul); *să stea/steie* (conjunctiv prezent).

A bea: *a bea* (infinitiv prezent; *băui* (perfect simplu); *băut* (participiu); *el/ea bea, el/ele beau* (prezent indicativ); *el/ea să bea/beie, ei/ele să bea/beie* (prezent conjunctiv).

A lua: *lua* (infinitiv prezent); *luai* (perfect simplu); *luat* (participiu); *iau, iei, ia, luăm, luaţi, iau* (prezent indicativ); *să iau, să iei, să ia, să luăm, să luaţi, să ia* (prezent conjunctiv); *ia!, luaţi!* (imperativ).

A usca: *usca* (infinitiv prezent); *uscai* (perfect simplu); *uscat* (participiu); *usuc, usuci, usucă, uscăm, uscaţi, usucă* (prezent indicativ); *să usuc, să usuci, să usuce, să uscăm, să uscaţi, să usuce* (prezent conjunctiv); *usucă!, uscaţi!* (imperativ).

A vrea: *vrea* (infinitiv prezent); *vrui* (perfect simplu); *vrut* (participiu); *el/ea vrea, ei/ele vreau/vor* (prezent indicativ); *el/ea să vrea, ei/ele să vrea* (prezent conjunctiv); *voi/oi, vei/ăi/-i, va/o, vom/om, veţi/ăţi, vor/or* (ca auxiliar).

Scanned with OKEN Scanner

3. *Părţile de vorbire neflexibile*

a) Adverbul

Adverbul este partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acţiuni, a unei stări sau a unei însuşiri. Aşa cum rezultă şi din definiţie, adverbul determină un **verb** (*Mâine mă duc la bibliotecă.*), un **adjectiv** (*Era puţin comunicativă.*) sau un alt **adverb** (*Vorbeşte destul de bine.*), pe lângă care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial. El mai pate determina, sporadic, şi un **substantiv** (*mersul înapoi*) sau un **pronume** (*acesta de aici*), ca atribut. Uneori, determină o propoziţie întreagă (*Am trecut doar să te văd.*) sau poate constitui el singur o propoziţie (*Fireşte că sunt de acord.*).

Adverbul poate fi **element regent** pentru: **complemente circumstanţiale** de tip **apoziţional** (mâine, *vineri*, acolo, *în pădure*; aşa, *prin surprindere*); - **propoziţii circumstanţiale** de tip **apoziţional** (A acţionat atunci *când a trebuit*, acolo *unde a fost necesar* şi aşa *cum ştia el*); - **propoziţii subiective** (Fireşte *că vom participa cu toţii.*)

Sfera de cuprindere a adverbului este variabilă de la un specialist la altul (*ca, cât, câte, decât* sunt considerate de unii lingvişti **prepoziţii**; *adică, anume, deci* - **conjuncţii**; *ba, da* - **interjecţii**; *chiar, nu numai* sunt contestate ca adverbe, fiind considerate **semiadverbe**).

Gradele de comparaţie îl apropie de părţile de vorbire flexibile, dar nu sunt considerate suficiente (din cauză că se exprimă prin mijloace analitice, care nu schimbă forma adverbului) pentru a-l include printre acestea.

Cele mai multe adverbe sunt formate în limba română prin **derivare** (*studenţeşti, realmente, pieptiş*), **compunere** (*degrabă, într-una, altădată*) sau **conversiune** (vorbeşte *încet; joia; ce* a mai râs). La rândul lor, pot trece, prin conversiune, la alte părţi de vorbire: la substantive (*Îi vreau binele. Trebuie să-ţi ajuţi aproapele*), la adjective (*O aşa maşină. Este un dom bine.*), la prepoziţii (*împotriva, înaintea, împrejurul*).

Clasificarea adverbelor se poate face, **după structură**, în: **simple** (cele **primare**, moştenite: *acum, aici, bine*; cele provenite prin **conversiune**: *sigur, tare;* cele formate prin derivare: *voiniceşte, poimâine*; cele rezultate din compunerea prin elemente sudate: *acasă, întocmai*) **compuse** (formate prin compunere şi nesudate complet: *mâine-seară, talmeş-balmeş, astă-toamnă*) şi **locuţiuni**. **După conţinut**, adverbele se clasifică în adverbe: **de loc** (*aici, acolo, departe, pretutindeni*), - **de timp** (*acum, atunci, curând,astăzi*); - **de mod** (cu numeroase subclase: **propriu-zise** sau **cantitative**: *mult, puţin, destul*, de **comparaţie**: *ca, decât, asemenea*; **de durată**: *mereu, necontenit;* **de afirmaţie**: *da, desigur, fireşte*);**de negaţie**: *nu, nicidecum, deloc;* **de îndoială**: *parcă, poate, pesemne*, **de restricţie**: *doar, numai, măcar*; **de proximitate**: *aproape, cât pe ce, gata-gata*; **explicative**: *adică, anume, bunăoară*, **conclusive**: *deci, aşadar, prin urmare*, **concesive**: *totuşi, cu toate acestea*); - **de scop** (*înadins, de aceea, pentru asta*); **de cauză** (*de aceea, pentru aceea, de asta*). O grupă bine reprezentată o constituie **adverbele pronominale**, numite astfel din cauză că provin din rădăcini pronominale latineşti şi, ca şi pronumele, ţin locul cuvintelor care exprimă circumstanţialele respective. Valoarea adverbială se poate distinge din context. Urmând clasificarea pronumelor, acestea sunt: **demonstrative** (**de apropiere**: *aici, aproape, încoace, acuma, aşa;* **de depărtare**: *acolo, departe, încolo, atunci, altfel*); - **nehotărâte** (compuse cu *-va, fie-, ori-* de la adverbe relative: *cândva,*

Scanned with OKEN Scanner

cumva, undeva, câtva, fiecum, oricât); - **negative** (formate din adverbul negativ *nici* şi adverbele relative: *nicicând, nicicum, niciunde, nicicât*); **-relativ-interogative** (*când, unde, cum, cât*). Adverbele **nepronominale** sunt toate celelalte, care reprezintă marea masă.

Adverbele relative participă la formarea unor **locuţiuni conjuncţionale** (*ca şi cum, ca şi când, cu cât*) sau **adverbiale** (*cine ştie unde, nu ştiu când, din când în când*) şi se regăsesc în componenţa unor **construcţii infinitivale relative** (*N-are unde dormi.*). Uneori se golesc de sens şi devin conjuncţii, nemaiavând funcţie de parte de propoziţie, ci numai rol de mijloc de legătură (*Unde* nu-l găsesc eu odată acolo, că apoi mai vedem noi. *Cum* veniră, se făcură toţi o apă şi-un pământ.)

Locuţiunile adverbiale sunt grupuri de cuvinte cu sens unitar şi comportament formal de adverb. Cele mai cunoscute sunt formate din:
- **substantive, adjective, numerale, participii, pronume, adverbe** precedate de **prepoziţii**: *în faţă, de-a rândul, cu de-a sila, cu totul, de multe ori, pe din două, întâia dată, pe înserate, pe tăcute, după aceea, de aia, cu toate acestea, de jur împrejur*;
- **cuvinte repetate: substantive**: *zi de zi, din vreme în vreme, picior peste picior, umăr la umăr, vas în vas;* **pronume**: *din ce în ce, unul după altul*; **adverbe**: *din când în când, aşa şi aşa, unde şi unde;*
- **cuvinte ritmate**: *calea-valea, târâş-grăpiş, treacă-meargă;*
- **false propoziţii sau fraze:** *nu ştiu cum, nu se ştie când, te miri unde, de când lumea.*

Unele locuţiuni şi-au accentuat sudura, devenind cuvinte compuse (*adesea, devreme, deocamdată*). Anumite locuţiuni adverbiale funcţionează în calitate de **corelative** ale subordonatelor în propoziţiile regente: *de aceea, de aia.* **Semantic**, locuţiunile adverbiale se clasifică la fel ca adverbele.

Gradele de comparaţie ale adverbului se realizează analitic, prin morfeme adverbiale antepuse, fără ca forma adverbului să se modifice. Sistemul de formare este identic cu cel al adjectivelor, singura deosebire fiind **caracterul invariabil al lui** *cel* **de la superlativul relativ.** Oferim mai jos un model:
- **pozitiv**: *bine (departe, devreme)*
comparativ: **de superioritate**: *mai bine (departe, devreme) decât*; **de egalitate:** *la fel de (tot aşa de, tot atât de) bine (departe, devreme) ca (cât, precum) şi...*; - **de inferioritate**: *mai puţin bine (departe, devreme) ca...*
- **superlativ: relativ: de superioritate:** *cel mai bine (departe, devreme) din (dintre)...*; - **de inferioritate**: *cel mai puţin bine (departe, devreme) din (dintre)...;* - **absolut:** de superioritate: *foarte bine (departe, devreme);* - **de inferioritate:** *foarte puţin bine (departe, devreme)*

Adverbele *mai presus, mai prejos, mai abitir, mai ales* au numai gradul comparativ de superioritate, fiind considerate locuţiuni adverbiale. Cele care păstrează din latină valoarea de comparativ de superioritate sau de superlativ (*ulterior, maximum, minimum, minus, extrem*) nu mai formează în româneşte grade de comparaţie.

Adverbele şi locuţiunile adverbiale predicative, care exprimă, de regulă, **necesitatea, siguranţa şi probabilitatea** (*adevărat, bineînţeles, sigur, desigur,*

Scanned with OKEN Scanner

negreşit, fireşte, poate, pesemne, probabil, de prisos, cu siguranţă, fără îndoială, de bună seamă, fără doar şi poate) pot constitui singure **predicatul** unei propoziţii **regente** (cu subordonată **subiectivă,** introdusă prin conjuncţia *că* sau *să*): *Adevărat că e târziu. Sigur că nu va veni. Fireşte că sunt de acord* etc. Predicatul format de aceste adverbe poate fi **nominal** (când admite lângă el verbul copulativ *a fi*: *Sigur că va învinge. Posibil să renunţe.*) sau **verbal** (când nu admite lângă el verbul copulativ *a fi*: *Desigur că voi fi acolo. Fireşte că îl vom sprijini.*)

b. Prepoziţia

Prepoziţia este partea de vorbire neflexibilă care exprimă, în calitate de cuvânt ajutător, raporturi de determinare între părţile de propoziţie. Conţinutul său lexical este abstract, neautonom, realizat doar în contexte, o dată cu îndeplinirea rolului de element de legătură între părţile unei propoziţii aflate în raporturi de subordonare sau, împerună cu un pronume sau cu un adverb relativ, între o propoziţie şi subordonata ei. Astfel, prepoziţia exprimă relaţii de dependenţă între **substantiv, pronume** sau **numeral** şi **atributele** lor (*mobilă de nuc, acela de acolo, Cele o mie şi una de nopţi*) sau între **verb, adverb, adjectiv, interjecţie** şi **complementele** lor (*Merge la şcoală; sigur de victorie; atât de departe; vai de noi*). Totodată, prepoziţia face parte din componenţa atributelor şi complementelor menţionate (ca şi din cea a unor **nume predicative** sau **elemente predicative suplimentare**: *Haina e de piele; A fost promovată ca asistentă).* Împreună cu un pronume sau cu un adverb (care sunt de fapt elementele de relaţie propriu-zise), poate asigura legătura de subordonare între propoziţii (*Nu ştie de cine să întrebe; Nu se ştie pe unde umblă.*).

Având rol de instrument gramatical, prepoziţiile provin în majoritate din latină (*de, în, cu, pe, la, din*) şi au o frecvenţă foarte ridicată în limbă.

Prepoziţiile se clasifică, după structură, în **simple, compuse** şi **locuţiuni.** Sunt considerate simple, prepoziţiile **primare**, care pot fi **moştenite** (pe lângă cele citate mai sus: *asupra, către, cu, după, fără, între, lângă, pentru, peste, până, spre, sub*) sau **împrumutate** (neologismul latino-romanic *contra*); prepoziţiile formate prin **conversiune** (din **substantive**: *graţie, mulţumită;* din **participii**: *datorită, potrivit*; din **gerunzii:** *exceptând, privind;* din **adverbe**: *conform, contrar, drept, dedesbtul, împrejurul, înlăuntrul*) sau prin **compunere, cu elemente sudate** (*deasupra, despre, dinspre, dintre, înspre, prin, printre*). Sunt considerate **compuse** prepoziţiile formate prin compunere cu elemente nesudate complet, din două prepooziţii simple (*de către, de la, de pe, de sub, fără de, în contra, pe la, pe lângă, până la*) din trei prepoziţii: *de pe la, de pe lângă, până pe la*; din patru prepoziţii: *de până pe la, de până pe lângă.*)

Unele prepoziţii provenite prin conversiune din adverbe, prin articulare, au variante nearticulate omonime adverbelor originare în construcţii ca *asupră-mi, împotrivă-i, înainte-ţi.*

Locuţiunile prepoziţionale sunt grupuri de cuvinte (în care intră obligatoriu cel puţin o prepoziţie, dar şi cel puţin un cuvânt aparţinând altei părţi de propoziţie) care îndeplinesc rolul de prepoziţii. Cuvintele care formează, împreună cu prepoziţiile, locuţiunile prepoziţionale, pot fi: **substantiv articulat** (*în faţa, din pricina, cu excepţia, în urma, în locul, din cauza, în privinţa, în pofida)*; **substantiv nearticulat** (*faţă de, în loc de*); **adverb articulat** (*în afara, pe dinaintea, de jur împrejurul, în susul, în dreapta*); - **adverb nearticulat** (*împreună cu, în afară de,*

relativ la, potrivit cu); - **adjectiv** (*referitor la, asemănător cu, conform cu*); - **verb** (*începând cu*); - **pronume** (*cu tot, cu tot cu*); - **conjuncţie** (*şi cu*). Au acelaşi mod de clasificare cu prepoziţiile . Prepoziţiile impun cuvintelor la care se asociază un anumit **regim**: - *verbelor* forma de **infinitiv** sau de **supin** (*satisfacţia de a şti; informaţie de reţinut*); - *substantivului, pronumelui* etc. un anumit caz (**acuzativul**: *pe, la, cu, în, fără, despre, pe lângă, pe sub, de către, împreună cu, alături de, în jur de*, **genitivul:** *contra, împotriva, asupra, împrejurul, înaintea, înăuntrul, de-a lungul, în ciuda, din cauza, în faţa, în afara*; - **dativul**: (*datorită, graţie, mulţumită, contrar, conform, potrivit, aidoma, asemenea*); - substantivele precedate de prepoziţii cu regim de acuzativ se folosesc nearticulate sau articulate nehotărât (*la şcoală/ la o şcoală, pe stradă/ pe o stradă*), cu excepţia prepoziţiilor *cu* (care admite mai ales substantive articulate hotărât: *discută cu studenţii*, dar şi nearticulate sau articulate nehotărât: *discută cu studenţi, discută cu nişte studenţi*) şi *de-a* (care admite numai substantive articulate hotărât: *Se joacă de-a soldaţii.)*

Prepoziţiile şi locuţiunie prepoziţionale cu regim de **genitiv** se pot construi în anumite situaţii şi cu alte cazuri: **cu acuzativul** (când sunt urmate de un adjectiv posesiv: *El e contra voastră. A venit înaintea mea.*) sau cu **dativul** (când sunt urmate de formele neaccentuate ale pronumelui personal cu valoare posesivă: *S-a uitat în juru-i. Nu aveam nimic asupră-mi*).

Unele verbe sunt urmate în mod obligatoriu de anumite prepoziţii: a atenta *la*, a consta *din*, a decurge *din/în*, a extrage *din*, a recurge *la*, a rezida *în*. Infinitivul şi supinul sunt precedate de regulă de prepoziţii (*a face, de făcut*).

Prepoziţiile se regăsesc în structura unor **cuvinte compuse** (**substantive:** *floare de colţ, untdelemn*, **adjective:** *cuminte, deplin*; **numerale**: *treisprezece*) sau a unor **locuţiuni** (**substantivale**: *bătaie de joc, părere de rău*, **adjectivale**: *în stare, de seamă*; **verbale**: *a pune la cale, a da de dracul;* **prepoziţionale**: *faţă de, în lungul*; **conjuncţionale**: *după ce, pentru că*; **adverbiale**: *de-a dreptul*).

Construcţiile formate din prepoziţia *a*, respectiv *la*, pot fi folosite în anumite situaţii în locul cazurilor acuzativ, respectiv dativ: *mama a două fete, aprecierea a ceea ce a rezolvat, dorinţa a numeroşi oameni* (foarte rar, *a* se poate folosi şi cu dativul: *contrar a ceea ce se spune, a dat flori la două colege.*).

c. Conjuncţia

Conjuncţia este partea de vorbire neflexibilă care leagă două propoziţii (coordonate sau subordonate), o parte de propoziţie şi o propoziţie sau două părţi de propoziţie (coordonate între ele). Exemple: *Mi-a spus că va veni, dar nu va participa* (*că* leagă completiva de regenta ei, iar *dar* leagă cele două completive coordonate); *A cumpărat cărţi, deci ce-i placă lui* (*deci* leagă un complement direct şi o completivă directă aflate în raport de coordonare); *Andrei şi Maria merg la munte sau la mare* (*şi* leagă două componente ale subiectului multiplu, iar *sau* leagă două complemente de loc). Conjuncţia poate lega şi două părţi de vorbire diferite, dar subordonate aceluiaşi cuvânt regent: Îmi dă *orice* şi *oricât*, dar nu *oricând* (*şi* leagă un complement direct şi un complement circumstanţial de mod, *dar* leagă un complement circumstanţial de mod şi un complement circumstanţial de timp, toate complementele fiind subordonate verbului *dă*). Ca şi prepoziţiile, conjuncţiile primare sunt puţine, fiind în majoritate moştenite din latină. Restul sunt formate în limba română din elemente moştenite (excepţia o constituie *or* împrumutată din franceză). Toate sunt foarte frecvente în limbă.

Scanned with OKEN Scanner

După **structură,** conjuncţiile pot fi clasificate în: **simple, compuse** şi **locuţiuni.** **Simple** sunt considerate cele **neanalizabile** (fie că sunt **primare**: *că, dar, iar, nici, ori, or, sau, şi*; fie că sunt formate prin conversiune: *de, fie*; fie că sunt formate în româneşte, dar elementele componente nu mai pot fi disociate: *căci, ci, dacă, deci*) sau cele **analizabile**, formate prin compunere şi sudate complet (*deşi, încât, deoarece, aşadar, precum*). **Compuse** sunt considerate conjuncţiile formate prin compunere şi nesudate complet (formate din două conjuncţii simple: *ca să, ci şi*; sau dintr-un adverb relativ şi o conjuncţie simplă: *cum că*). După **funcţia** îndeplinită, conjuncţiile sunt: **coordonatoare** (cu subspeciile: **copulative:** *şi, nici, iar, şi cu, precum şi*; **disjunctive** : *fie, ori, sau;* adversative: *ci, dar, iar, însă*; **conclusive**: *dar, aşadar, deci, prin urmare*) şi **subordonatoare** (care pot să introducă mai multe tipuri de subordonate, fiind **nespecializate**, cum e cazul conjuncţiilor *că, cum, dacă, de, ca... să*, care pot introduce subiective, predicative, atributive, completive directe sau indirecte şi mai rar alte tipuri de propoziţie, sau **specializate**: **temporale**: *cum, până, până ce, până la*; **cauzale**: *că, căci, deoarece, fiindcă, întrucât, de când*; **finale**: *ca să, de, să;* **modale**: *precum, ca şi cum, parcă, ca şi când*; **consecutive**: *de, încât, de să, încât să*; **concesive**: *deşi, cu toate că, chiar dacă, chiar de, măcar că*; **de loc**: *până unde.*

Pot fi folosite cu valoare de conjuncţie şi alte părţi de vorbire:
- **pronume şi adjective relative** (*care, cine, ce, cât, cel ce, ceea ce* etc.); - **pronume şi adjective nehotărâte compuse cu** *ori* (*oricare, oricine, oricât, orişicare* etc.); - **adverbele relative** (*unde, când, cum, cât, încotro, precum*); - **adverbele nehotărâte compuse** cu *ori-* (*oriunde, oricând, oricum, orişiunde* etc.); - **alte adverbe sau locuţiuni adverbiale** (*aşadar, parcă, pasămite, drept aceea* etc.); - **prepoziţia** *cu* şi **locuţiunea** prepoziţională *împreună cu.*

Menţionăm că adverbele relative devin conjuncţii când îşi pierd sensul (pe care, ca adverbe, îl corelează cu subordonatele introduse: *unde* - circumstanţială de loc; *când* - circumstanţială de timp etc.) şi funcţia sintactică în propoziţia introdusă: *Cum am auzit maşina, am ieşit la fereastră* (*cum* introduce o subordonată nespecifică, o temporală, pierzându-şi sensul modal şi nu are funcţie sintactică, devenind echivalent cu *îndată ce*).

Locuţiunile conjuncţionale sunt grupuri de cuvinte cu sens unitar şi cu funcţie de conjuncţie. Cu câteva excepţii (*ci şi, dar şi, precum şi, cât şi, şi cu*), toate sunt **subordonatoare.** În structura lor intră întotdeauna o **conjuncţie** sau o altă parte de vorbire cu **rol joncţional** (**pronume** sau **adverb relativ**), alături de **substantive, pronume, verbe, adverbe** şi **prepoziţii.** Tipurile structurale principale sunt următoarele: - **conjuncţie +: prepoziţie** (*pentru că, pentru ca să, pe lângă că, fără să, fără ca să, până să*); **adverb**(*măcar că, măcar de, chiar dacă, înainte să, în afară că, aşa că, astfel încât*); **prepoziţie şi substantiv nearticulat** (*în caz că, sub pretext că, în loc să, din cauză că*); **verb** (*lasă că, dat fiind că*); **prepoziţie şi pronume** (*după ce că, cu toate că*); **pronume sau adjectiv relativ +: prepoziţie** (*după ce, până ce, de ce*); **prepoziţie şi substantiv nearticulat** (*în vreme ce, de vreme ce, pe măsură ce, de câte ori, ori de câte ori, pe câtă vreme*); **adverb** (*îndată ce, imediat ce*); - **adverb relativ +: prepoziţie** (*de cum, după cum, pe cât, după cât, faţă de cum, faţă de cât*); **prepoziţie şi substantiv** (*în caz când*); **adverb** (*char când, aşa cum, atât cât*); - **cu două elemente joncţionale** (*până când să, după ce că, ca şi când, ca şi cum*).

Locuţiunile conjuncţionale se disting de unele îmbinări libere asemănătoare la prima vedere prin structura amplificată a acestora din urmă, datorită diverselor

Scanned with OKEN Scanner

dezvoltări (*având în vedere că, dat fiind că, prin aceea că, faptul că, datorită faptului că, în ciuda faptului că, cu condiţia să, în cazul că, sub pretextul că*) şi, la unele, prin caracterul articulat al substantivelor din aceste îmbinări (corespondentele nearticulate ale câtorva dintre ele sunt locuţiuni conjuncţionale: *în caz că, sub pretext că*). Trebuie făcută, de asemenea, diferenţa între locuţiunile conjuncţionale şi situaţiile în care o cinjuncţie e întărită de un adverb sau o locuţuine adverbială (*ci dimpotrivă, dar în schimb, numai dacă*). Locuţiunile conjuncţionale se clasifică după aceleaşi criterii ca şi onjuncţiile (noi le-am şi introdus între exemple, anterior).

Conjuncţiile subordonatoare **se corelează** deseori cu adverbe, pronume sau locuţiuni adverbiale din regentă (numite, de aceea **corelative**: *atât, aşa, astfel; tot aşa, cu atât, pe atât, tot, totuşi, de aceea* (ordinea între conjuncţii şi corelativele lor poate diferi: *atât... încât,* dar *deşi... totuşi*). Aceste **cupluri corelative** nu se confundă cu **conjuncţiile coordonatoare perechi** (sau **serie**) *fie... fie* (obligatorii), *ori... ori, sau... sau, şi,,, şi, nici... nici* (facultative), care formează o unitate, chiar dacă sunt dislocate de alte cuvinte.

d. Interjecţia

Interjecţia este partea de vorbire neflexibilă, cu intonaţie exclamativă, care exprimă o senzaţie, o stare sufletească, o manifestare de voinţă sau reproduce sunete şi zgomote. Este folosită îndeosebi în limba vorbită, de preferinţă în limbajul familiar (şi în literatura beletristică, unde reproduce modurile respective de exprimare). Au devenit neutre expresiv interjecţii ca: *alo!, iată!* şi, în unele situaţii *vai!*. Fiind o parte de vorbire în continuă mişcare (în ceea ce priveşte atât inventarul unităţilor cuprinse, cât şi forma fiecărei unităţi în parte), interjecţia poate fi mai puţin supusă normării lingvistice.

Aşa cum rezultă şi din definiţie, interjecţiile pot fi: **interjecţii propriu-zise**, când exprimă **stări afectiv-emoţionale** (durerea, suferinţa, bucuria, admiraţia, entuziasmul etc.) sau acte de voinţă ale vorbitorului (*vai!; ah!; oh!; aoleu!; haide!; hop!; stop!*) şi **onomatopee** sau **cuvinte imitative**, când reproduc diverse zgomote (*cioc!; poc!; fâş; scârţ; trosc!; pleosc!; bang!; buf!; zbârr!; tic-tac!*) sau sunetele emise de pasări şi animale (*cucu!; cucurigu!; cotcodac!; pitpalac!; mac!; ghior!; ham!; miau!; mor!*). Unele cuvinte aparţinând altor părţi de vorbire pot fi folosite ca interjecţii (*înainte!; stai!; jos!; linişte!; ajutor!*), ajungând chiar să treacă definitiv în această clasă (*Poftim!; halal!*).

După **structură**, interjecţiile sunt **simple, compuse şi locuţiuni**. Sunt considerate simple, interjecţiile **neanalizabile** (**primare** sau cu aparenţă de primare din cauza lipsei de transparenţă a originii: *a!, ah!, bre!, hai!, măi!, pa!, poc!, amin!, bravo!, halal!, parol!, servus!, zău!, adio!, bogdapostre!, aşi!, păi!;* provenite din alte părţi de vorbire, prin **conversiune**: *poftim!, foc!*), şi cele **analizabile,** formate prin compunere şi care au termenii sudaţi (*iată!, iacătă!*). Sunt considerate **compuse** interjecţiile formate prin compunere şi nesudate complet, elementele componente putând fi recunoscute (*ei aş!, haida de!, ia hai!*). Acestea nu integrează şi interjecţiile simple repetate (*ham-ham!, miau-miau!, ga-ga!*) sau alăturate **ocazional** (*banc! zdrang!*).

În funcţie de **statutul sintactic**, interjecţiile pot fi: **izolate** (când nu se integrează în propoziţiile din frază, ci formează ele însele propoziţii) şi **neizolate** (când reprezintă părţi de propoziţie sau sunt elemente incidente). Interjecţiile izolate pot constitui singure **propoziţii neanalizabile** şi **independente** (chiar dacă sunt integrate în cuprinsul altor propoziţii), fiind marcate de sensul exclamării sau/şi de virgulă:

Scanned with OKEN Scanner

Vai!, Vai! V-am deranjat!; Acolo e, vai, mai periculos!). Ele pot fi frecvent **cuvinte incidente**, fără funcţie sintactică (asemenea unui vocativ): *O, rămâi, rămâi la mine! Vino încoace, măi! Spune, bre, odată!* (au acest regim îndeosebi *oh, au, bre, de, ei, măi, of*).

Interjecţiile neizolate pot avea funcţie, în primul rând, de **predicat** (*Iată problema!*) sau de **nume predicativ** (*E vai de el!*). Pot fi însă şi **complemente circumstanţiale** (*Venea lipa-lipa*), **atribute** (*Un vin uiu-iu!*) sau **elemente predicative suplimentare** (*M-a lăsat paf!*).

În general, au funcţie de predicat interjecţiile care exprimă un act de voinţă (*iată! iacă! iacătă! hai! haide! nani! hăis! cea! şo!*) sau cele care imită sunete sau zgomote din natură (*pac! poc! buf! pleosc! bâldâbâc! zvârr! trosc! zdronc!*). Când sunt predicate, interjecţiile pot avea determinările aferente: **subiect** (*Prepeliţa zbârr!*), **complement direct** (*Iată-l!*), **complement indirect** (*Bravo ţie*), **complemente circumstanţiale** (*Hai cu noi; Poc după cap*), **element predicativ suplimentar** (*Iată-l flăcău*), **propoziţii subordonate** (*Iată că vine. Bravo tuturor laureaţilor!*).

Locuţiunile interjecţionale, grupuri de cuvinte cu comportament unitar de interjecţie, sunt foarte rare: *ia uite! ei bine! nu zău! pe naiba! da de unde! Doamne fereşte! Păcatele mele!*.

Interjecţiile de adresare pot însoţi substantive în vocativ sau verbe la imperativ (nedespărţindu-se prin virgulă): *Măi băiatule! Ia priveşte!* Uneori le pot chiar înlocui: *Măi, pleacă de- acolo! Nani! Nani!*

Interjecţiile participă la formarea unor **locuţiuni verbale** (*a se da huţa, a face nani*) şi **adverbiale** (*cu chiu cu vai, cât-mât*), devin, prin conversiune, **substantive** (*hopul, oful, fâşul, cucul, pupăza*) sau prin derivare, **verbe** (*a bocăni, a bufni, a ciocăni, a cârâi, a gâlgâi, a mieuna, a ofta, a pocni, a scârţâi, a vâjâi, a zbârnâi*).

4. Morfologia didactică

Morfologia didactică (sau normativă) înseamnă aplicarea cunoştinţelor teoretice privind morfologia în practica învăţării limbii respective, ca limbă maternă sau ca limbă străină. Evident, perspectivele fiind deosebite în cele două situaţii, problemele puse spre soluţionare şi metodele folosite vor fi şi ele diferite: în primul caz se va insista pe sistematizarea normativă şi operaţionalizarea performantă a unor structuri însuşite deja din practica limbii şi din şcoala generală; în al doilea caz, accentul va cădea pe însuşirea acestor structuri şi pe concretizarea lor în ipostaze lingvistice cât mai diverse şi mai complexe. Pe scurt, pentru vorbitorii materni, orientarea dominantă va fi spre **cultivarea limbii**, pentru alogloţi eforturile vor fi concentrate spre **învăţarea** morfologiei limbii române. Noi am acordat prioritate primei modalităţi didactice, având însă în vedere, în planul secund, şi metodica predării limbii române ca **limbă ţintă**, cum se mai spune. Mai ales **tabelele sinoptice** din finalul capitolului au vizat această categorie de utilizatori (cadre didactice sau cursanţi).

Bineînţeles că şi prezentarea generală a părţilor de vorbire şi a categoriilor lor gramaticale, ca şi, mai ales, descrierea diverselor paradigme flexionare, care formează obiectul primei părţi a capitolului de morfologie, au o finalitate didactică directă, dacă ţinem seama că în gramatică, mai mult decât în alte compartimente, **corect/incorect** reprezintă în primul rând o problemă de **sistem**. Multe dintre

Scanned with OKEN Scanner

problemele cu care se confruntă profesorii, pe de o parte, studenţii, cursanţii, elevii, pe de altă parte, au un nivel de generalitate mai redus, fiind de cele mai multe ori aspecte practice, de amănunt, situţii concrete, care nu pot fi rezolvate totdeauna prin simpla raportare la regulile generale. Ni s-a părut de aceea, potrivit şi util să grupăm cele mai importante astfel de probleme într-un subcapitol separat, aşa cum s-a procedat şi cu celelalte compartimente (fonetica, lexicul). Dimensiunile lucrării nepermiţându-ne tratarea unui mare număr de fapte, ne-am restrâns preocuparea la fenomenele cu care se confruntă un cititor mediu cultivat şi, uneori, chiar profesorii sau studenţii care nu au la dispoiziţie în permanenţă instrumentele de informare necesare (dicţionarele şi gramaticile de referinţă, în primul rând). În legătură cu aceste fenomene, am precizat de fiecare dată ce este considerat **corect**, respectiv **incorect**. Spaţiul nu ne-a îngăduit să comentăm întotdeauna şi **argumentele** care fundamentează opţiunea respectivă şi **procedeele** prin care pot fi distinse între ele diverse forme, altfel confundabile, sau prin care poate fi controlată încadrarea corectă în anumite paradigme. Lucrarea Mioarei Avram, **Gramatica pentru toţi**, din care am selectat majoritatea problemelor, prezintă aceste aspecte pe larg. Am preferat extragerea, ca **factor comun**, a problemelor regăsibile la mai multe parţi de vorbire, pentru a facilita **corelaţii „orizontale"**, care în prezentarea „verticală" (pe părţi de vorbire) făcută anterior au putut fi mai puţin puse în evidenţă.

a. Încadrarea unor cuvinte în părţile de vorbire sau în subspeciile acestora.

Nu vom relua aici numeroasele treceri, prin schimbarea valorii gramaticale, de la o parte de vorbire la alta (mai ales de la mai toate părţile de vorbire spre substantiv, de la adjective la adverbe, de la pronume la adjective şi de la adverbe la prepoziţii şi conjuncţii), ci ne vom referi la situaţii controversate sau mai greu de interpretat. Uneori însă vom relua unele probleme discutate în cadrul capitolului descriptiv general, pentru a insista asupra distincţiilor necesare.

Includerea unor substantive în categoria **numelor comune** sau a **numelor proprii** este uneori nesigură, întrucât şi semantic şi formal acestea au un comportament ezitant. În situaţia aceasta sunt: numele lunilor anului, numele unor dansuri populare, numele de rase de animale sau specii de plante, epitetele afective. Criteriul scrierii cu majusculă sau cu minusculă, care se află în strânsă corelaţie cu apartenenţa la una dintre clase, nu este nici el întotdeauna edificator (se recomandă scrierea *Marele Alb, Record,* dar *ianuarie, ionatan, merinos, alunelul, căluşul* etc.). De altfel, şi la numele considerate indiscutabil proprii, scrierea cu majusculă se aplică uneori (titluri, unele structuri toponimice etc.) numai la primul cuvânt al construcţiei. Criteriul de decizie îl reprezintă dicţionarele normative si orientarea după recomandările acestora în diverse cazuri individuale.

Substantivele defective de număr sunt greu de încadrat ca gen, întrucât în cazul lor procedeul ataşării unui determinat variabil după gen (*un/o- doi/două*) nu poate fi aplicat decât parţial. Practic, pentru cele **singularia tantum** se pot stabili după acest procedeu numai **femininele**, iar pentru cele **pluralia tantum** numai **masculinele** (*tăiţei, pantaloni, zori*). Distincţia *masculin - neutru* pentru primele şi *neutru - feminin* pentru celelalte se face convenţional, cu orientare după sens. Astfel, *aur, sânge, unt* sunt considerate neutre, iar *muşeţel, ianuarie* -masculine; *preliminarii, funeralii* sunt considerate neutre, iar *represalii* -feminine.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvinte ca *mult, puţin, tot* sunt considerate de unii specialişti **pronume nehotărâte** (mai ales la plural: *Mulţi chemaţi, puţini aleşi*), iar de alţii, **adjective variabile** (în contextele: *mulţi oameni, puţină lume, toţi tinerii*), respectiv **adjective substantivizate** (în situaţii ca: *Toţi îl felicită*). În anumite situaţii, sunt interpretate ca numerale (*Câţi au venit? Mulţi*). Fireşte, că ele funcţionează, cu forme invariabile de singular, şi ca adverbe: *Îi plac mult strugurii*).

Din cauza frecventelor treceri, prin conversiune, din clasa adjectivelor în cea a adverbelor, şi, mai puţin, invers, apar uneori dificultăţi în încadrarea unor cuvinte în una sau în alta din cele două părţi de vorbire. Astfel, în enunţul *Lui Creangă îi era drag satul său natal, drag* este adjectiv (a se observa ca se acordă cu substantivul determinat: *Îi era dragă şi Ozana cea frumos curgătoare*, iar în *Îi era drag să se scalde, drag* este adverb.

Locuţiunile adjectivale având structura *prepoziţie + substantiv*, când determină un substantiv sunt considerate **atribute substantivale prepoziţionale**, pentru că nu se acordă cu substantivul determinat (*Este un om de nădejde - Este o femeie de nădejde*).

Articolul posesiv - genitival *al, a, ai, ale* devine **articol demonstrativ** în formulele (populare) *a mijlocie, ai mici*. De asemenea, are valoare de **pronume** când precedă un substantiv, un pronume personal sau demonstrativ, ori un numeral cu valoare substantivală - în genitiv, cu funcţie de subiect sau de nume predicativ: *Ai vecinilor(acelora, celor trei) sunt mai frumoase; maşina este a profesorului (a aceluia, a amândurora*). De altfel, se şi spune că articolele posesiv-genitivale şi cele demonstrative sunt **semipronume**. În ceea ce priveşte articolele demonstrative, situaţiile în care funcţionează ca pronume sau adjective demonstrative sunt chiar mai numeroase (în faţa unui substantiv, a unui adverb, a unui pronume, sau când sunt singure: *cel moşneag, cea de aici, cei de mâine; cel/care învaţă/ştie*).

Deosebirea între formele de persoana 3 sg. genitiv ale pronumelui personal şi cele ale adjectivului posesiv rezidă în acordul cu substantivul determinat pe care nu-l realizează decât adjectivul posesiv: *creionul/creioanele ei*, dar *creionul său/creioanele sale*). Sintactic, *ei* este atribut pronominal genitival, iar *său/sa* sunt atribute adjectivale.

Dânsul, dânsa, dânşii, dânsele sunt forme compuse ale pronumelor personale propriu-zise vechi *însul, însa, înşii, însele* (regăsibile astăzi numai în construcţiile conjuncte *într-însul. . .* etc.), nu pronume de politeţe, aşa cum se folosesc în unele regiuni.

Reamintim că **reflexivele obiective** (*a se spăla*), **reciproce** (*se întretaie*), **participative** (*a-şi cumpăra*), **eventive** (*a se îngrăşa*), **factitive** (*a se tunde*), **posesive** (*a-şi ajuta* (prietenii) sunt considerate de mulţi specialişti ca apar ţinând aşa-numitei **diateze active pronominale** (întrucât pronumele reflexive care le însoţesc pot fi înlocuite sau reluate de formele accentuate ale pronumelui personal sau de substantive cu funcţii de **complement direct, indirect** sau **atribut**: *Mă spăl pe mine. Se întretaie între ele. Îşi ajută prietenii săi*), rămânând în categoria reflexivelor propriu-zise numai reflexivele **impersonale** (*a se întâmpla*), **dinamice** (*a se teme*), şi **pasive** (*a se construi*), ale căror pronume reflexive servesc numai ca marcă gramaticală a diatezei reflexive (nu mai au şi funcţie sintactică de sine stătătoare).

Pronumele posesiv, când urmează după prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale specifice genitivului, iau totuşi formă de acuzativ, printr-un fals acord cu forma care-l precedă (*Unii s-au aşezat în faţa sa, alţii în jurul său*), constituind o excepţie de la regimul prepoziţiilor respective.

Distingerea situaţiilor când pronumele posesive sau demonstrative au valoare adjectivală nu este întotdeauna simplă. Criteriile sunt acordul în gen, număr şi caz

Scanned with OKEN Scanner

al adjectivelor cu substantivul determinat şi, eventual, prezenţa unei prepoziţii care, de regulă, precedă pronumele: *cei doi părinţi ai tăi, caietele acelea* (adjective), *doi părinţi ca ai tăi, părerea alor tăi, din cauza alor tăi, nişte caiete ca acelea, caietelor aceluia* (pronume).

Pune probleme şi disocierea situaţiilor în care *cât* este **adverb** de cele în care este **pronume** sau, respectiv, **adjectiv relativ (interogativ)**. Când introduce o propoziţie subordonată, *cât* este adverb relativ cu funcţie de complement circumstanţial (*Nu ştiu cât ai lucrat, cât ai parcurs şi cât ai câştigat*). Când are şi alte forme decât masculinul singular sau când se acordă în gen, număr şi caz cu un substantiv, este pronume sau adjectiv: *Câte nu a văzut, Se vede cât porumb şi câtă floarea-soarelui a cultivat.*

Adjectivele pronominale relative se intercalează uneori între prepoziţie şi substantivul determinat de aceasta, făcând dificilă stabilirea valorii sale pronominale sau adjectivale. În enunţul *Spune în ce bancă stai, ce* este adjectiv relativ, acordat (fără a avea mărci concrete) cu substantivul *bancă*, iar în enunţul *Aceasta este banca în al cărei sertar mi-am uitat cartea, al cărei* este pronume relativ în genitiv (substantivul *banca* fiind în nominativ).

Cuvinte ca *grup, mulţime, serie, puzderie, singur, unic, numeros, considerabil, mulţi, puţini, toţi, câţiva, oricâţi, atâţia, unii* contin ideea de număr, dar, **nu sunt numerale**, ci, după caz, **substantive, adjective, pronume** (la fel cum **substantivele colective** *ceată, grup, stol, turmă, mulţime, omenire, faget, aluniş, porumbişte* conţin ideea de plural, dar **nu sunt la numărul plural**). Raporturi de sinonimie (cu numeralele multiplicative) au şi adjectivele *dublu, triplu, cvadruplu*; cu numerale adverbiale - adverbul *bis*.

Verbele de modalitate (*a avea, a da, a fi, a putea, a sta, a trebui, a veni, a vrea*, în contexte de tipul *am de citit, dă să plece, era să uit, e de spus, pot să scriu, stă să pice, trebuie văzut, îmi vine să râd, vreau să mă culc*) şi **verbele de aspect** (*a începe, a porni, a se repezi, a sări, a continua, a urma, a înceta, a isprăvi, a sfârşi, a conteni, a mântui, a termina, a se opri, a găta*), considerate de unii specialişti **auxiliare** sau **semiauxiliare** (datorită înţelesului insuficient autonomizat, care face ca ele să se grupeze întotdeauna cu alte verbe, realizând unităţi sintactice marcate gramatical), sunt luate totuşi ca predicative (când sunt la un mod personal, fireşte) în doctrina dominantă (verbul care le însoţeşte având funcţie distinctă de complement direct/completivă directă sau de subiect/subiectivă, în funcţie de modul la care sunt).

Adverbele *seara, dimineaţa, primăvara, iarna* etc. (în construcţii ca: *Vine acasă seara*) şi, mai ales, *dimineţile, serile, nopţile, iernile* (în construcţii de tipul: *Lipseşte de acasă nopţile), cuc(singur cuc), foc (supărat foc)* etc. sunt considerate de unii cercetători **substantive cu valoare adverbială**. A se observa însă că aceste cuvinte alternează sau se reiau apozitiv cu adverbe (*vine dimineaţa = vine acum; îngheţat bocnă = foarte îngheţat*). La fel cum pronumele relativ *ce* sau numeralul *una* devin adverbe în construcţii ca: *Ce bine arată. O ţine una*(forme echivalente: *Cât de bine arată. O ţine aşa*).

Confuzii posibile mai sunt între **adverbe şi prepoziţi** (*înainte/înaintea, înăuntru/înăuntrul, împotrivă/împotriva, în urmă/în urma, în jur/în jurul, odată/odată cu, în loc/în locul/în loc de, afară/afara de*); între **locuţiunile prepoziţionale** şi **locuţiunile conjuncţionale** (*din cauza - din cauză că, în afara - în afară că, pe lângă - pe lângă că, pentru a - pentru ca sa, înaintea/înainte de - înainte să*).

Scanned with OKEN Scanner

Criteriile de deosebire sunt relativ simple: prepoziţia are unitate de înţeles şi deci şi funcţie sintactică împreună cu substantivul, pronumele etc. (*înaintea maşinii, înaintea lui*), fiind deseori articulată, în timp ce adverbul are sens şi funcţie de sine stătător (*A venit înainte*), fiind nearticulat; locuţiunile prepoziţionale leagă o parte de vorbire subordonată de regentul ei (*Fuge din cauza ploii*: leagă complementul circumstanţial de cauză de verbul *fuge*), în timp ce locuţiunile conjuncţionale leagă (în acest caz) o propoziţie subordonată de regenta ei (*Fuge /din cauză că plouă*: leagă o circumstanţială cauzală de principala regentă).

Mai dificile sunt alte situaţii: **adverbele relative** îşi pierd sensul original şi devin **conjuncţii** (*unde* din *Unde nu-l prind eu la cireşe, că apoi vede el* pierde sensul local, dobândind funcţia conjuncţiei *dacă*) ; *aidoma, întocmai, asemenea, ca, cât, decât* pot funcţiona cu aceeaşi formă ca **adverbe** şi ca **prepoziţii**. Primele trei sunt prepoziţii când stau înaintea unui substantiv, pronume etc. în dativ, împreună cu care îndeplinesc o funcţie sintactică (*aidoma tatălui*), în rest fiind adverbe (*L-am copiat întocmai*). Celelalte trei adverbe funcţionează ca **prepoziţii** numai în faţa unui substantiv, pronume etc. în acuzativ (*mai tare ca oţelul; mai tânăr decât mine*) şi ca **adverbe de mod comparative** când introduc al doilea termen al unei comparaţii (care se prezintă fie ca un substantiv, pronume etc. cu prepoziţie sau în dativ, fie ca un adverb (*E mai cald aici ca în casă. Îmi trebuie mai mult mie decât ţie. Îl facem tot atât de mare ca atunci*).

Reamintim distincţia dintre **adverbele predicative** *fireşte, desigur, negreşit, poate, cu siguranţă* etc. (care nu pot fi asociate cu verbul copulativ *a fi*) şi **adverbele de mod eliptice de copulativul** impersonal *a fi* (care sunt deci **nume predicative**).

Alte cuvinte care pot funcţiona, în funcţie de situaţie, ca **adverbe** sau **conjuncţii** sunt *şi, nici, iar*. Distingerea celor două situaţii se face după sens (ca adverbe au un oarecare sens lexical propriu, după funcţie (când sunt conjuncţii realizează coordonarea) şi după accent (ca adverbe sunt accentuate). Exemple (în paranteză prezentăm situaţiile de folosire ca adverbe): *Au venit Andrei şi Maria. Este frumos şi deştept (A venit şi Maria. Pe deasupra e şi deştept); Nu citeşte nici ziare, nici reviste (Nu citeşte nici ziarul); Andrei citeşte, iar Maria scrie (Andrei iar citeşte).* Unele **prepoziţii** pot deveni **conjuncţii**: *cu* când leagă două subiecte (*Eu cu el mergem la film*) ; *de* când introduce diverse subordonate circumstanţiale (*De vine el, am rezolvat-o. Plouă de nu vezi la doi metri* etc.) sau alte tipuri de subordonate (*Are obiceiul de uită. Mă întreb de merită efortul* etc.).

Două aspecte specifice în legătură cu clasificarea intervin la **părţile de vorbire neflexibile**. În primul rând, sunt considerate **simple** nu numai cuvintele **neanalizabile** (**primare** sau provenite prin **conversiune**), ci şi cele **analizabile**, când sunt **derivate** (acolo unde este cazul) sau formate prin **compunere** dar cu **elementele sudate**. Singurele cuvinte considerate **compuse** sunt cele formate prin **compunee** şi **nesudate complet** (scrise, de aceea, separat, cu sau fără cratimă). În al doilea rând, **locuţiunile** sunt aşezate în clasificare, ca a treia categorie, pe lângă formele simple şi cele compuse (la părţile de vorbire flexibile, locuţiunile sunt tratate separat).

b. Analiza structurii morfologice

Analiza structurii morfologice a părţilor de vorbire este importantă pentru stabilirea riguroasă a paradigmelor flexionare ale acestora şi pentru evaluarea unor eventuale variante ale diverselor forme. Operaţia aceasta trebuie să fie suficient de detaliată şi

Scanned with OKEN Scanner

de precisă pentru a putea fi utilă. Atenţie deosebită trebuie acordată delimitării **radicalului** de **flectiv,** iar în cadrul flectivului separării **sufixului** (sau sufixelor) de **desinenţă** (divizarea radicalului în **rădăcină** şi **afixe** nu are relevanţă pentru flexiune). **Formantul zero** trebuie menţionat neapărat, acolo unde există, pentru simetria schemei (şi claritatea opoziţiilor). **Alternanţele** şi fenomenele de **supletivism** sunt comentate, de regulă, separat, dar e bine să nu fie neglijate. Necesitatea analizei structurii morfologice se face simţită mai ales în cazul părţilor de vorbire cu structură sintetică complexă: **substantivul, adjectivul** şi **verbul (articolul** şi **pronumele** au flexiune bogată, dar opoziţiile se realizează în mare parte prin radicale diferite). Dăm în continuare câteva exemple. Modul de fomare a numărului substantivelor se poate deduce din analiza structurii unor substantive reprezentative, la singular şi la plural: *pom - Ø/pom - i, metr-u/metr-i, peret-e/pereţ-i* (la masculine) ; *caiet-Ø/caiet-e, tramvai-Ø/tramvai-e, tren-Ø/tren-uri, taxi-Ø/taxi-uri, teatr-u/teatr-e, tablo-u/tablo-uri, fotoli-u/fotoli-i*(la neutre) ; *cas-ă/cas-e, lamp-ă/lămp-i, floar-e/flor-i, şosea-Ø/şose-le, basm-a/basma-le,* (la feminine). Formele articolului hotărât (de fapt morfemele declinării articulate a substantivului) reies din analiza structurii unor substantive la diferite cazuri: *pom-(u)-l/pom-(u)-lui/pom-i-i/pom-i-lor; codr-u-l/codr-u-lui/codr-i-i/codr-i-lor; peret-e-le/pereţ-i-i/peret-e-lui/pereţ-i-lor* (la masculine, singular şi plural) ; *tren-u-l/tren-u-lui/tren-uri-le/tren-uri-lor; teatr-u-l/teatr-u-lui/teatr-e-le/teatr-e-lor; num-e-le/num-e-lui/num-e-le/num-e-lor* (la neutre, singular şi plural) ; *cas-Ø-a/ca-s-e-i/cas-e-le/cas-e-lor; floar-e-a/flor-i-i/flor-i-le/flor-i-lor; şosea-Ø-(u) a/şose-le-i/şose-le-le/şose-le-lor* (la feminin, singular şi plural).

Paradigma adjectivului rezultă din descrierea structurii morfematice a unor adjective de diverse tipuri. Luăm ca exemplu un adjectiv variabil cu două terminaţii (dacă ne referim numai la singular nominativ) terminat la masculin singular în consoană (cu desineneţa zero): (un) *bun-* **Ø**(prieten) /(o) *bun*-**ă** (prietenă) /(unui) *bun* -**Ø**(prieten) /(unei) *bun*-**e** (prietene) /(unor) *bun*-**i** (prieteni) /(unor) *bun*-**e** (prietene).

Participiul verbelor, foarte important pentru formarea multor timpuri ale trecului, are un mod de constituire deductibil din structura unor verbe tipice: *lucr*-**a-t**, *păr*-**u-t**, *făc*-**u-t**, *rup*-**Ø-t**, *cop*-**Ø-t**, *pu*-**Ø-s**, *iub*-**i-t**, *hotăr*-**â-t**.

Exemple mai multe şi mai detaliat prezentate pot fi găsite în tabelele recapitulative de la sfârşitul capitolului.

c. Omonimiile (generale şi specifice).

Omonimiile generale şi specifice ale diverselor forme flexionare sunt esenţiale pentru sistematizarea flexiunii părţilor de vorbire, dar pot avea şi un rol practic în stabilirea unor forme corecte. Iată, de pildă, celebra omonimie a substantivelor feminine (cu excepţia celor cu pluralul în *uri*) la forma nearticulată *G sg. - N. G. pl*, serveşte la stabilirea unui **triunghi de control**, în care din forma de N sg. pornesc două laturi (forme) identice spre G sg. şi spre N. G. pl (*casă - case, case, case nu căşi*).

Prezentăm, în continuare, alte câteva omonimii mai importante din flexiunea românească. **La substantivele nearticulate: omonimii generale**: (N = Ac) sg.; (G = D) sg.; (N = Ac = G = D) pl.; **omonimii specifice**: (G = D) sg. = (N = Ac = G = D) pl.; exemple: *casă, zi, lume*; (N = Ac = G = D) sg.; exemple: *om, ministru, leu, tren, teatru, frâu*; (N = Ac = G = D) sg. = (N = Ac = G = D) pl.; exemple: *învăţătoare, cinste, ochi, nume.*

La adjective: (G = D) sg.f.; = (N = Ac = G = D) pl. f. m.; exemple: *românesc, cenuşiu, adânc, mic, nou, roşu*; (N = Ac = G = D) sg.pl.f.; exemple: *visător, lălău,*

Scanned with OKEN Scanner

instantaneu; (N = Ac) sg. f. = (N = G = D = Ac) sg. m.; exemple: *dulce, moale*; (G = D) sg. f. = (N = G = D = Ac) pl.m.f.; exemple: *dulce, moale*; (G = D) sg.f. = (N = G = D = Ac) sg.m. = (N = G = D = Ac) pl.m.f.; exemple: *gălbui, vechi*; (N = G = D = Ac) sg.m.f. = (N = G = D = Ac) pl.f.; exemple: feroce, prcoce; (N = G = D = Ac) sg.m. = (N = G = D = Ac) pl.m.; (N = G = D = Ac) sg.f. = (N = G = D = Ac) pl.f.; exemple: *bălai, rotofei, greoi, stângaci*; (N = G = D = Ac) sg.m.f. = (N = G = D = Ac) pl.m.f.; exemple: *asemenea, cumsecade, gri, propice.*

Omonimiile paradigmei verbale sunt extrem de numeroase şi de mărunţite, astfel încât prezentarea lor integrală ar ocupa mult spaţiu şi ar dubla în cea mai mare parte tabelele ajutătoare de la sfârşitul capitolului. Câteva dintre ele, care sunt fie foarte ample, fie foarte active, vor fi prezentate, totuşi, şi în secvenţa de faţă.

O omonimie de proporţii este cea prezentă la nivelul întregii paradigme între viitorul anterior şi prezentul prezumtiv. O alta mai redusă, dar mai importantă, prin frecvenţa formelor, este cea între persoanele 1 şi 2 sg. şi pl. de la prezentul indicativ şi de la prezentul conjunctiv. Omonimia între persoanele 3 sg. şi 3 pl. ale verbelor de conjugarea I şi a IV-a (cele fără sufixul *-esc/ -ăsc*), respectiv între persoanele 1 sg. şi 3 pl. ale verbelor de la celelalte conjugări, la indicativ prezent, est mijlocul cel mai sigur de stabilire a formelor corecte, atunci când există variante (şi când norma nu stabileşte altfel), cu atât mai mult cu cât la aceste două timpuri se întâlnesc cele mai multe forme paralele. Poate e important şi să amintim că toate timpurile trecutului se formează de la o bază desprinsă din perfectul simplu (persoana a II-a plural, care păstrează cel mai bine radicalul) şi/sau cu ajutorul formei de participiu (care provine tot din tema perfectului simplu).

d. Formele paralele

Formele paralele ale unor cuvinte, în poziţiile paradigmatice corespunzătoare diverselor categorii gramaticale, au fost, de regulă, prezentate imediat după descreirea fiecărei categorii. Unele aspecte mai de detaliu nu şi-au găsit locul acolo. Le vom prezenta în continuare.

Substantivele cu **variante de formă** în cadrul aceluiaşi gen (*bulgăre/bulgăr, vâlcea/vâlcică, minimum/minim*) sau cu **variante de genuri diferite** (pl. *cleşti/cleşte*: sg. *desagă/desag; astmă/astm*) pun probleme deosebite de ortografie, pentru că, în afară de dubletele admise (ca cele date de noi mai sus ca exemplu), există numeroase situaţii de forme paralele considerate incorecte de lucrările normative (*berbece, sanda, linoleu, robineţi, fructă* etc.). Multe din formele paralele sunt de fapt **perechi omonimice** sau **paronimice** constituind deci cuvinte distincte (*curent-curenţi/curente; file-fileu/filet; onoare-onor; cais-caisă; corn-corni/coarne/cornuri*).

Unele substantive au variante admise numai într-un număr restrâns de contexte, fiind apreciate ca **forme secundare** (în sensul uzului restricţional): *ziuă* este acceptat numai în construcţii ca *se face ziuă, până la ziuă*; primele cinci zile ale săptămânii au ca forme secundare formele terminate în *-e*, când se asociază cu un adjectiv postpus (A fost o *marţe* norocoasă.) La fel, unele variante de gen sunt admise în expresii: pluralul neutru *câmpuri* are varianta masculină *câmpi* în *bate câmpii; îşi ia câmpii.* Numărul **perechilor de substantive** cu forme diferite de gen care s-au specializat sintactic poate fi mult extins: *creier - creieri/creiere; glob - globuri/globi* (oculari); *termen - termeni/termene; difuzor - difuzori/difuzoare; fascicul/fasciculă; garderob/garderobă; afin/afină.* După cum se observă ele sunt organizate pe serii: limbaj obişnuit, limbaj tehnic, referire la persoană, referire la lucru (*pom - fruct* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Plurale duble apar mai ales la substantivele feminine şi neutre. În cele mai multe cazuri variantele (puse de noi pe poziţia secundă) nu sunt admise de limba literară: *căpşune-căpşuni, remarce-remărci, coli-coale, cozi-coade, vremuri-vremi, refrene-refrenuri, chibrituri-chibrite, morminte-mormânturi, itinerare-itinerarii.* Sunt însă şi situaţii când ambele forme sunt considerate corecte: *poiene-poieni, tuneluri-tunele, vise-visuri, seminare-seminarii.* Alteori, formele diferite de plural marchează diferenţe semantice, deci lexicale: *bande-benzi, dăţi-date, rapoarte-raporturi, coate-coturi, minute-minuturi.* Mai rar, a doua formă este admisă numai în expresii: *boli* - a băga în *boale*, *roţi* -a merge ca pe *roate*, *obiceiuri* -câte bordeie, atâtea *obicee.*

Adjectivele pot avea la feminin forme paralele acceptate în normă: *mititică/mititea; singurică/singurea; tinerică/tinerea; uşurică/uşurea* (în alte cazuri însă este admisă numai forma cu sufixul *-ică: căldicică, frumuşică, tăricică*).

Formele paralele, de cele mai multe ori neadmise de îndreptare, au tendinţa de a schimba clasa flexionară a unor adjective: *obligator* (în loc de *obligatoriu*), *contrariu*(în loc de *contrar*). Rar, sunt acceptate şi variante corecte (*ondulator - ondulatoriu; molâie-molâi* la f. pl.).

Variantele diftongate ale unor adjective neologice (*grotescă, livrescă, patriotă*) sunt incorecte: *grotească, livrească, patrioată.* În alte situaţii însă forma cu diftong este cea corectă (*pitorească, analoagă, omoloagă, snoabă*) formă fără diftong (*pitorescă, analogă, omologă, snobă*) nefiind admisă. Alternanţa *z/j* creează forme paralele admise în *mofluzi/mofluji*, dar neadmise în *ursuji* (forma corectă: *ursuzi*). Dacă pluralurile *chei, sătui* (de la *chel, sătul*) sunt corecte, variantele *domoi, fudui* sunt incorecte (formele admise fiind *domoli, fuduli*).

Variantele *oarece, oarecine, orişicare, orişice..., fitecine..., fieşcare..., fieştecare..., altăceva, altăcineva, vreunul, oareşicare...* ale pronumelui nehotărât sunt regionale, nefiind admise de limba literară.

Tot neliterare sunt considerate formele *patrusprezece, şasesprezece* ale numeralelor *paisprezece, şaisprezece*. Variantele *cinzeci, obzeci* (ale formelor literare *cincizeci, optzeci)* sunt admise numai în pronunţare.

Verbul are cele mai multe şi mai diverse forme paralele. **Variante de conjugare** mai frecvente au verbele de conjugarea a II-a *(a părea, a începea, a plăcea, a prevedea, a scădea, a tăcea)*, care au tendinţa de a-şi constitui forme de conjugarea a III-a: *va apare, mi-ar place, să tacem, prevédere* (în locul formelor corecte *va apărea, mi-ar plăcea, să tăcem, prevedére)*. Mai rar, apare şi fenomenul invers, verbe de conjugarea a III-a adoptă forme (neadmise, fireşte) de conjugarea a II-a: *nu bătea* (în loc de *nu bate), nu făceţi* (în loc de *nu faceţi).*

Astfel de tendinţe de trecere mai ales în graiuri se înregistrează şi între alte conjugări: I — III *(a preceda, a succeda>a precede, a succede)*; I — IV *(a curăţa, a rezolva, a tărăgăna>a curăţi, a rezolvi, a tărăgăni)*; I — III sau IV *(a sughiţa>a sughite)*; III — I *(a concede>a conceda)*; III — I sau IV *(a scrie>a scria, a scri)*; III — IV *(a rage>a răgi)*; IV — III *(a absorbi, a despărţi, a înghiţi>a absoarbe, a desparte, a înghite). A datora* şi *a datori* sunt corecte amândouă, iar *adăogită, adevărat, aiurit, datorită, îndatorire, îndatoritor, preferinţă, rezolvitor* sunt cuvinte

Scanned with OKEN Scanner

admise în nomră, dar care sunt, la origine, fie forme ale unor paradigme neliterare, fie derivate de la acestea. Alte perechi de verbe s-au diferenţiat ca înţeles şi acum funcţionează în paralel: *a alunga* şi *a (se) alungi, a îndesa* şi *a îndesi, a înflora* şi *a înflori, a se îngrija* şi *a se îngriji.*

Treceri, neacceptate de îndreptare, se înregistrează şi între cele două tipuri de infinitive pentru conjugarea a IV-a: *chiori, zăvori* (în loc de *chiorî, zăvorî*), *dogorî* (în loc de *dogori).*

Unele variante fără sufixele specifice *-ez, -esc/-ăsc* ale verbelor de conjugarea I, respectiv a IV-a, care se conjugă, potrivit normei, cu aceste sufixe, şi invers - conjugare cu sufixe acolo unde - corect este fără sufixe sunt considerate incorecte (noi le vom scrie în paranteză): *copiază (copie), îngenunchează (îngenunche), întârzie (întârziază), zvântă (zvântează); bănuieşte (bănuie), biruie (biruieşte), bombăneşte (bombăne), stăruie (stăruieşte), străduieşte (străduie), târguieşte (târguie).* Altele au fost admise în normă: *evaporă - evaporează, ignorează - ignoră, înseamnă - însemnează, şchiopătează - şchioapătă; învârteşte - învârte, năzare - năzăreşte, şovăie - şovăieşte.* Câteva perechi s-au diferenţiat ca sens: *acordă - acordează, concură - concurează, contractă - contractează, manifestă - manifestează, ordonă - ordonează, reflectă - reflectează, toarnă - turnează; absolvă - absolveşte, ciuruie - ciuruieşte, îndoaie - îndoieşte.* Mai complicată e situaţia verbelor la care diferenţierea se admite numai pentru un anumit sens: *a degaja* (are forma *degajează*, dar pentru sensul „a răspândi, a emana"; se acceptă, pe lângă aceasta şi *degajă), a raporta* (pe lângă *raportează*, pentru sensul „a aduce un venit" se acceptă şi *raportă), a mântui* (pe lângă *mântuie*, general, pentru sensul „a salva, a vindeca" se admite şi *mântuieşte*).

Există verbe înrudite care aparţin la serii diferite - cu sau fară sufixul specific: *fumează*, dar *afumă; toarnă*, dar *returnează; marchează* (varianta *marcă* e neliterară), *demarchează*, dar *remarcă; notează*, dar *denotă; posedă*, dar *posedează.* Unele forme au **conjugare mixtă**: *a trebui* face la prezentul indicativ *trebuie*, iar la prezentul conjunctiv *să trebuiască* (la fel: *are să trebuiască, o să trebuiască); a ghici* se conjugă cu *-esc*, dar la imperativ se acceptă şi varianta *ghici*! (pe lângă *ghiceşte!*)

Dintre formele de gerunziu paralele cu cele literare, menţionăm: *fugînd, purcegând, creind, agreind, trunchind* (în loc de *fugind, purcezând, creând, agreând, trunchiind).* Şi la participiu se foloseşte uneori forma neadmisă *smult* (în loc de *smuls).*

Variantele în paradigma prezentului indicativ sunt numeroase. Selectăm câteva mai larg folosite (unde nu precizăm altceva, sunt neliterare): **forme iotacizate**: (eu) *pui, spui, ţiu, viu* (pentru *pun, spun, ţin, vin)*; **forme neiotacizate**: (eu) *sughit* (pentru *sughiţ)*; la conjugarea I apar forme ca (eu) *trunchez* (în loc de *trunchiez), continui* (în loc de *continuu); creem, agreem* (în loc de *creăm, agreăm)*; (el) *precede, succede* (în loc de *precedă, succedă)*; (tu) *mâi, amâi* (în loc de *mâni, amâni)*; **forme cu sau fără alternanţe**: (tu) *sări* (pentru *sari); piaptăn* (pentru *pieptăn); înşeală* (pentru *înşală); curăţi, enumăr* (pentru *cureţi, enumer); obsearvă* (pentru *observă), evoacă, invoacă* (pentru *evocă, invocă);* **variante accentuate:** *bléstem* (corect *blestém), întârzii, mângâi, termín, dómin, felicít, solicít* (corect *întârzíi, mângâi, término, domín, felícit, solícit).* În câteva cazuri, variantele sunt acceptate în normă: (eu) *mâi/mân* (de la verbul *a mânea*); *dezbar/dezbăr*; *deapăn/depăn*; *leagăn/legăn*; *încónjur/înconjór*; (ei) *ţăcănesc/ţăcăne*; (ei) *zdroncăne/zdroncănesc*; (el) *azvârlă/azvârle*, (ei) *azvârlă/azvârl*; (ei) *miros/miroase.*

Scanned with OKEN Scanner

Imperfectul verbului *a se îngrija* este *îngrija*, iar cel al verbului *a îngriji* este *îngrijea*. La perfectul simplu, apar variante accentuale neadmise: *prinsérăm, prinsérăţi* (corect: *prínserăm, prínserăţi*); uneori acestea determină şi apariţia unor alternanţe: *rămăserăm, spărserăm, trăserăm, întorserăm, scoserăm* (corect: *rămaserăm, sparserăm, traserăm, întoarserăm, scoaserăm*). Formele paralele la persoana a doua a mai mult ca perfectului fără *-şi (adunasei, părusei, zisesei, sorbisei)* nu sunt literare.

Variante neadmise la persoana a III-a a conjunctivului prezent: *să umplă, să azvârlă, să coase, să miroase, să ţese, să sughită, să iese, să amâie, să puie, să ţie, să vie, să adăpe, să arăte, să crăpe, să piaptene, să curăţe, să convoce, să invoace* (corect: *să umple, să azvârle, să coasă, să miroasă, să ţească, să sughiţă, să iasă, să amâne, să pună, să ţină, să vină, să adape, să arate, să crape, să pieptene, să cureţe, să convoace, să invoce*). Variante admise sunt mult mai puţine: *să decerneze/să decearnă; să ţăcănească/să ţăcăne; să zdroncăne/să zdroncănească; să degajeze/să degaje; să mâie/să mână* (de la verbul *a mânea*); *să înconjure/să înconjoare*.

Variantele tripersonale ale unor verbe unipersonale nu sunt admise decât la persoana 3 pl.: *ei erau să cadă, ei trebuiau să sosească, ei vor trebui să participe*. Tot neliterare sunt şi unele deplasări de accent la pers. 2 pl.a **imperativului**: *adú! aducéţi!, bătéţi!, coséţi-mi!, deschidéţi!, ducéţi-l!, scotéţi-mă! (corect: ádu!, adúceţi!, báteţi!, coáseţi-mi!, deschídeţi, dúceţi-l, scoáteţi-mă)*. La acelaşi mod însă există verbe care au variante admise pentru valorile tranzitive: *plângi!, plânge-l!, treci!, trece-l!, adormi!, adoarme-l!*. În rest, cu excepţia perechii *ghiceşte!, ghici!*, la imperativ formele paralele sunt neliterare: *râde!, crezi!, slobozi!, sui!, cobori!, scoli!, zbori!, adă!, vină!, pieri!, sări!, sai!, săi!, stăi!* (formele literare sunt *râzi!, crede!, sloboade!, suie!, coboară!, scoală!, zboară!, adu!, vino!, piei!, sari! stai!*)

Adverbele au şi ele variante formale. Adevărate serii paralele sunt stabilite în funcţie de prezenţa sau absenţa particulei *-a* în finalul unor adverbe: *acum/acuma, adineaori/adineaorea, aici/aicea, alături/alăturea, asemeni/asemenea, atunci/atuncea, nicăieri/nicăierea, pretutindeni/pretutindenea, pururi/pururea* etc. Formele fară *-a* au caracter literar, celelalte fiind admise numai în stilul beletristic şi familiar. În adverbul *abiá*, vocala *-a* din final este accentuată, varianta *ábia* nefiind admisă în normă. În schimb, formele accentuale *cólea/coleá* sunt acceptate amândouă. Ca şi formele *cât/câtuşi* (în construcţia *câtuşi de puţin*), *iar(ă)/iarăşi, tot/totuşi*. Variantele *adicătelea, cumvaşilea, acia, acilea, altminterea, altmintrelea, acolea* etc. sunt populare.

Forme paralele apărute prin prezenţa sau absenţa unei particule (de cele mai multe ori prepoziţii) se găsesc si la alte adverbe. Acestea pot fi amândouă literare *(deseori/adeseori, rareori/arareori, totdeauna/întotdeauna, des/ades, rar/arar, tocmai/întocmai*) sau numai una (pe care noi o scriem în afara parantezei): *adesea (ades), arar (arare), adeseori (adeseaori), degeaba (geaba), împreună (dimpreună), nicidecum (nicicum), totodată (totdeodată), destul (îndestul), continuu (încontinuu)*. Aceeaşi situaţie o au variantele compuse cu alte elemente: *oarecum (oareşicum), oricât (orişicât), bineînţeles (bunînţeles)*.

Prepoziţiile au puţine forme paralele şi variantele neliterare sunt uşor de disociat (noi le scriem în paranteză): *de (dă, d-, di), deasupra (dasupra), pe (pă, p-, pi), până (pănă), către (cătră), sub (supt), după (dupe), fără (fără de), contra (în contra)*. La

fel, locuţiunile prepoziţionale: *alături de (alături cu), faţă de (faţă cu), vizavi de (vizavi cu), în raport cu (în raport de), pe baza (în baza).*

Câteva **conjuncţii** şi **locuţiuni conjuncţionale** au variante în general nerecomandabile: *dar (da'), iar (iară), înainte să (înainte de), ca şi cum (ca cum), de vreme ce (din vreme ce).* Unele locuţiuni au însă forme paralele literare: *înainte să/mai înainte să, de câte ori /de oricâte ori/ ori de câte ori.*

e. Alte probleme de cultivare a limbii.

Având în vedere că unul dintre principiile ortografiei româneşti cele mai active în delimitarea formelor **corecte** de cele **incorecte** este **principiul morfologic**, la majoritatea părţilor de vorbire vom întâlni probleme privind **scrierea corectă**. Frecvente sunt însă situaţiile de **pronunţare incorectă**, de **dezacord**, de **confuzii** între forme şi/sau între valori, de **întrebuinţare greşită** a unor cuvinte etc. Selectăm câteva mai dificile şi le prezentăm, pe părţi de vorbire, iar, când e cazul, prin compararea acestora. Din cuvintele împrumutate recent din limbile occidentale, mai ales din spaniolă, se înfiripează o dezinenţă de plural, *-s,* a masculinelor *(pesos, cruzeiros, bits, hippies)* sau chiar a femininelor *(cordobas).* Varianta „adaptată" a acesteia *-şi (hipi-hipişi)* nu este admisă în normă.

Întrebuinţarea genitivului substantivelor solicită anumite **precauţii** (în construcţiie *vânătoarea şobolanilor, spaima duşmanilor* interpretarea ca genitiv obiectiv sau subiectiv este îngreunată, dacă din context nu reies informaţii suplimentare). Alteori, pune chiar **interdicţii**: un substantiv nu poate avea ca determinant direct decât un singur substantiv în genitiv (şi alături de acesta nu este admis nici un genitiv pronominal sau un adjectiv posesiv), cu excepţia genitivelor coordonate între ele. Nerespectarea acestei interdicţii poate duce la construcţii confuze de tipul: *prezentarea unui student a cărţii* sau *analiza mea/lui a frazei.* Având în vedere că într-o **succesiune de genitive** fiecare este atributul cuvântului precedent, nu trebuie extins prea mult numărul acestor genitive, pentru a nu face dificilă înţelegerea şi a nu încărca inestetic enunţul (ca în construcţia *cartea colegei vecinei prietenei mele).*

Apoziţia substantivală în acuzativ este mai clară când este acordată cu regentul *(L-am întâlnit pe Iulian, pe colegul meu,* faţă de *L-am întâlnit pe Iulian, colegul meu).*

Distingerea nominativului de acuzativ se poate face, în afară de prepoziţia *pe* şi de reluarea prin formele neaccentuate ale pronumelui personal, pentru acuzativ, respectiv de acordul cu predicatul, pentru nominativ, prin opoziţia articulat-nearticulat *(Prinde şoareci pisica),* prin topică *(Câinele vede pisica)* sau prin intonaţie *(Învaţă oul găina!).* La fel, **genitivul se distinge de dativ**, în afară de articolul posesiv-genitival (pentru genitiv) şi de prepoziţiile specifice (pentru genitiv sau pentru dativ), prin topică *(colegului* din *Cer colegului stiloul* este clar în dativ, pe când în *Cer stiloul colegului* distincţia nu mai e atât de clară).

Substantivele feminine terminate în *-ie* (hiat) au forme diferite la G.D. după cum sunt sau nu articulate hotărât: (unei) *bucuri-i,* dar *bucuri-e-i;* (unei) *săni-i,* dar *sani-e-i.* De asemenea, unele substantive terminate în *-că* şi care denumesc persoane au formele articulate identice cu cele nearticulate (la care se ataşează, fireşte, articolul), dar au şi variante cu modificări în radical şi/sau desinenţă: *bunici-i/bunichi-i/bunică-i* (la fel

mătuşica). Altele au numai formele modificate faţă de cele nearticulate: (unei) *mămuc-i*, dar *mămuchi-i/mămucăi* (la fel *duduca)*; unei *(fetic-i*, dar *fetică-i)*. Formele *maicăi-maicii* („călugăriţei"),. *pielii-pieii* (de animale), *surorii-sorei* („infirmierei") sunt deja diferenţiate lexical.

Vocativul nearticulat foloseşte în cele mai multe cazuri o formă egală cu nominativul. La multe substantive, această formă apare numai însoţită de determinanţi: *domnule economist!, stimată colegă!*

Formele articulate ale substantivelor suferă uneori modificări nejustificate (deci formele rezultate astfel sunt incorecte) ale desinenţelor care precedă articolul: *şoarecile, pântecile, crainicile, literile, victimile, chipiile; bunicele, lămâiele, marginele.*

Vocativul articulat omonim cu nominativul este admis în limba literară numai însoţit de determinanţi genitivali sau adjectivali *(fata tatei!, puiul meu!, băieţii moşului!, fetele mele!*). Forme ca *domnul!, tata!, şeful!, băieţii!, fetele!* sunt greşite.

Confuzii între formele de genitiv ale femininelor articulate în *-ii* sau *-ei*: *coperţii, nevestii, vitezii* (în loc de *copertei, nevestei, vitezei)*, respectiv *liniştei, ordinei, statuiei* (în loc de *liniştii, ordinii, statuii).*

Cuvintele compuse au şi ele oscilaţii. *Bunăstare* dezvoltă, faţă de forma corectă *bunăstării*, o formă neadmisă, *bunei stări*. În alte situaţii (*primului ministru/prim-ministrului)* variaţia este acceptată în normă.

Folosirea articolului proclitic *lui* la genitivul unor construcţii conjuncte de feminin cu articole posesive (*lui maică-mea, lui soră-mea*) este greşită. Ca şi tratarea acestor construcţii ca invariabile *(părerea maică-sa*). La fel, înlocuirea lui *-u* cu *-ă* la construcţiile de acest tip masculine *(bunică-su, stăpână-su*, în loc de *bunicu-său, stăpânu-tău).*

Substantivele din construcţii ca *sub beneficiu de inventar, cu titlu de curiozitate* sunt nearticulate (formele cu *beneficiul, titlul* sunt incorecte).

După prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale construite cu acuzativul substantivele neînsoţite de un atribut (sau de o prepoziţie atributivă) nu se articulează *(Merg pe stradă, Vin de la facultate, Trec dincolo de râu).* Excepţii sunt prepoziţiile *de-a* (după care substantivele sunt întotdeauna articulate: *Ne jucam de-a doctorii), cu* (după care substantivele se folosesc şi articulate: *Merge cu trenul, Scrie cu creionul*) şi locuţiunile prepoziţionale care se termină în *cu* (care se comportă la fel ca prepoziţia *cu: A intrat în apă cu tot cu şosete. Le-a pus la un loc cu banii).*

Articolul proclitic *lui* trebuie pus la toate genitivele sau dativele coordonate: *Le-am spus lui Andrei şi lui Bogdan; S-a uitat la lucrarea lui Andrei şi lui Bogdan* (Construcţiile *Le-am spus lui Andrei şi Bogdan* sau *S-a uitat la lucrarea lui Andrei şi Bogdan* sunt greşite, ultima fiind şi ambiguă).

Articolul posesiv nu se acordă cu substantivul (sau cu pronumele) în genitiv pe care îl însoţeşte, ci cu substantivul determinat de acesta *(Glasul este al* (nu *a) vecinei mele).* În grupuri de tipul **substantiv + substantiv cu prepoziţie + substantiv** (sau **pronume**), acordul depinde de raportul de determinare atributivă al ultimului substantiv (poate fi: *Centrul de protecţie a orfanilor* sau *Centrul de votare al cartierului).* Articolul posesiv trebuie repetat înaintea termenilor coordonaţi în genitiv (*Vacanţa elevilor şi a studenţilor).* Excepţie: substantivele care exprimă noţiuni identice sau foarte apropiate (formând, în cazul din urmă, o unitate): *folosirea metanolului sau alcoolului metilic, Ministerul Tineretului şi Sportului.* Când un genitiv

Scanned with OKEN Scanner

funcţionează ca apoziţie acordată a altui genitiv, el trebuie precedat de articolul posesiv: *folosirea unor metode, a unor mijloace* (nu *folosirea unor metode, mijloace*).

Uneori se confundă articolul posesiv cu prepoziţia *a*, dându-i-se acesteia în mod greşit forme variabile: *reprezentanţi ai* (în loc de *a*) *zece state; susţinătorul al* (în loc de *a*) *cela ce* e necesar.

Articolul demonstrativ se acordă în mod obligatoriu în gen, număr şi caz cu substantivul determinat (sau substituit). Deci e corect *studenţilor celor merituoşi* (nu *cei merituoşi, studentului celui merituos* (nu *cel merituos).*

Folosirea substantivelor nearticulate în cosntrucţii ca *economist Popescu, inginer Ionescu, hotel Carpaţi* este greşită (corect este: *economistul Popescu, inginerul Ionescu, hotelul Carpaţi).*

Adjectivele compuse dintr-un adverb (sau substantiv) şi adjectiv au flexiune numai la ultimul element de compunere: *nou-născuţi* (nu *noi-născuţi*), *liber-cugetători* (nu *liberi-cugetători). Cuminte* este adjectiv variabil, deci corect e *copii cuminţi* (nu *copii cuminte).*

Adjectivele care precedă substantivul determinat preiau articolul substantivului (*prietenul bun* devine *bunul prieten*). Excepţii sunt adjectivele *întreg, tot* care pot preceda nearticulate substantivul articulat hotărât *(întreg stadionul, toată facultatea).* Forme hipercorecte apar la genitivul articulat al unor adjective calificative: *marei, dragei* (în loc de *marii, dragii*). Când sunt două superlative absolute coordonate, se repetă adverbul *foarte: foarte atentă şi foarte politicoasă* (nu: *foarte atentă şi politicoasă*).

Probleme de acord puse de **numeralele cardinale**: articolul demonstrativ *cei, cele* sau adjectivele care însoţesc numeralele mai mici de două sute se acordă în gen cu substantivul care urmează după numeral *(Cei/aceşti 190 de studenţi)*; la fel numeralele mai mari de două sute, dar fără a fi cifre rotunde *(Cei/aceşti 374 de spectatori)*; pentru cifrele rotunde, acordul în gen se face fie cu substantivul, fie cu *sute* (fie *cei/aceşti două sute de lei*, fie *cele/aceste două sute de lei).* Construcţiile *cinci la număr, un număr de 12 studenţi* etc. sunt pleonastice.

Numeralele fracţionare pe poziţie de subiecte şi însoţite de un atribut la plural acceptă atât acordul la plural (după înţeles), cât si cel la singular (după formă), preferinţa fiind în această ordine *(O treime din studenţi au venit/a venit).*

În **aproximarea numerică totală**, exprimată prin alăturarea unor numerale apropiate ca mărime, se foloseşte, în general, **virgula** sau **cratima** între numeralele componente *(patru-cinci ore* sau *patru, cinci ore)*; când se intercalează un substantiv, se foloseşte numai virgula *(o oră, două).* Formula *între 14-16* e greşită (corect e *între 14 şi 16, de la 14 la 16).*

Numeralele ordinale formate de la numerale cardinale care au în structură prepoziţia *de* pierd această prepoziţie înaintea ultimului element component (de la *patruzeci de mii* se formează *al patruzeci miilea, a patruzeci mia*). Numeralul *întâi* nearticulat este invariabil: *clasa întâi, eşalonul întâi, etajele întâi*; formele aerticulate, folosite numai în antepunere *(întâiul ghiocel*), femininul face *întâii* (nu *întâiei*) la G-D.sg., *întâile* (nu *întâiele*) la N.Ac.pl. şi *întâilor* (nu *întâielor)* la G.D.pl.

Confuzii între diferite forme ale **pronumelor personale**: între formele nelegate *ne* şi *ni* (acesta din urmă trebuie folosit numai înainte de alt pronume neaccentuat): *Unde ni sunt* (în loc de *ne sunt*) *cravatele?*; între formele legate de dativ *v-* şi *vi-*: *Vi-o* (în loc de *v-o*) *dau.*

Scanned with OKEN Scanner

Dativul posesiv repetă uneori pleonastic ideea de posesie exprimată de alte cuvinte: *I-a consolidat cariera sa/lui/-i.*

Pronumele de politeţe *dumneavoastră* se poate referi la pers. 2 sg. sau la pers. 2 pl., acordul numelui predicativ (când pronumele menţionat este subiect) trebuind făcut în mod corespunzător: *Dumneavoastră (domnule) sunteţi aşteptat* sau *Dumneavoastră (domnilor) sunteţi aşteptaţi.*

Pronumele de întărire are la persoana a III-a feminin plural două forme literare, *înseşi* (care poate fi antepusă sau postpusă: *studentele înseşi/înseşi studentele*) şi *însele* (numai postpusă: *studentele însele*). Acestea sunt invariabile în funcţie de caz (formele *lor înşile* sau *lor înselor* fiind neliterare). Principala problemă a acestui pronume (adjectiv) este acordul în gen, număr şi persoană. Tendinţa de a folosi masculinul (sau femininul) singular pentru toate celelalte categorii *(eu însuşi/însăşi, tu însuşi/însăşi, ei însuşi/însăşi* etc.) este greşită.

Adjectivul demonstrativ trebuie acordat în gen, număr şi caz cu substantivul (pronumele) determinat: *studentului acestuia/aceluia, studentelor acestora/acelora* (nu *studentului acesta/acela, studentelor acestea/acelea).* Formele fără *-a* sunt greşit folosite pronominal: *acei dintre dumneavoastră* (în loc de *aceia dintre dumneavoastră).* Pronumele *ăla* folosit în locul articolului demonstrativ *(ăla micu,* în loc de *cel mic*) caracterizează exprimarea neliterară. Îmbinarea *tot acelaşi* este pleonastică.

Pronumele (şi adjectivul) demonstrativ de calificare *atare* este invariabil (forma *atari* este incorectă).

Cele mai importante probleme de cultivare a limbii la **pronumele (şi adjectivele) relative** privesc **acordul în cruce** al formelor în genitiv (*studentul în a cărui bancă, studenta în al cărei pupitru)* şi acordul cu substantivul substituit în ipostaza (imaginată) de parte a propoziţiei în care e reluat de pronume: *studenta căreia i-am dat cartea, studentul pe care l-am văzut (care* invariabil e greşit; *studenta care i-am dat cartea, studentul care l-am văzut).*

Înlocuirea **pronumelui (adjectivului) negativ** *nici un(ul)* cu **pronumele (adjectivul) nehotărât** *vreun(ul)* în enunţuri ca *Nu are vreo importanţă* este greşită (corect este: *Nu are nici o improtanţă)*

Verbele la gerunziu, fiind nepredicative, nu trebuie folosite în propoziţii care n-au un regent predicativ şi nu trebuie coordonate cu astfel de verbe (ca în construcţiile ambigue: *Absolvind facultatea, ocupând o catedră, predând limba română...; Absolvind facultatea, a ocupat o catedră).* Riscurile folosirii neglijente a gerunziului pot fi neclaritatea referirii lui (*L-am întâlnit mergând la şcoală. Facultatea noastră are multe secţii, având căutare la admitere)* sau încărcarea inestetică a enunţului *(Mergând pe stradă, întâlnindu-l pe Andrei şi aflând că se duce la film şi neavând altă treabă, m-am hotărât să văd şi eu filmul).*

Supinul cu prepoziţia *de* se foloseşte după anumite clase semantice de verbe: **de modalitate** (*am de citit, sunt de rezolvat),* **de aspect** *(s-a apucat de desenat),* **(semi)copulative** *(a ajuns de neînlocuit)* etc. Folosirea după verbe ca *a trebui, a merita (Trebuie de mers; Merită de cerut)* este neliterară.

Multe din problemele **verbelor la moduri personale** au fost comentate anterior, ca variante ale unor forme ale paradigmei. Pe lângă acestea, prezentăm în continuare câteva de amploare mai mică.

Scanned with OKEN Scanner

Formele de imperfect ale verbelor de conjugarea I terminate în *-chea, -ghea* se scriu tot cu *-ea* ca la infinitiv (*urecheam, vegheam,* nu *urechiam, veghiam*). Atenţie trebuie acordată diferenţei de scriere a imperfectului între unele verbe cu structură fonetică asemănătoare de conjugarea I şi de conjugarea a IV-a: *aranjam, degajam, înfăţişam, îngrăşam*; dar *prăjeam, tânjeam, sfârşeam* (concludentă este revederea paradigmelor celor două conjugări).

Verbele cu infinitivul în *-i* sau *-ii* se scriu la **perfect simplu** pers. 1 sg. cu un *-i* în plus faţă de pers. 3 sg.: *eu venii/el veni, eu pustiii/el pustii.*

Formele de **mai mult ca perfect** fără *-ră* la pers. 3 pl. *(lucrase, venise)* sunt neliterare (deşi la celelalte două persoane ale pluralului se acceptă şi variantele fără *-ră: lucrasem/lucraserăm, lucraseşi/lucraserăţi).* La fel, neliterare sunt formele *cosesem, ţesesem* (în loc de *cususem, ţesusem*), *mersasă, pusasă* (în loc de *mersese, pusese).*

Verbele *a oua, a ploua* au la pers. 3 sg. a **conjunctivului prezent** forme identice cu indicativul prezent: *ouă-să ouă, plouă-să plouă.* Forma *să ploaie* e populară. Ca şi forma *să iese* (în loc de *să iasă).*

Acordul articolului demonstrativ din forma de superlativ relativ a adverbului este o greşeală: *Ele au răspuns cele* (în loc de *cel) mai bine.* Ca şi acordul unor adverbe în construcţii cum sunt: *Câţi mai numeroşi* (în loc de *cât mai numeroşi).*

Adverbele *cam, numai* sunt folosite numai în enunţuri pozitive, perechile lor pentru enunţuri negative fiind *prea, decât.* Folosirea unora în locul altora este greşită: *Nu cam bea* (în loc de *nu prea bea*); *Au fost decât doi; N-au fost numai doi* (în loc de *Au fost numai doi; N-au fost decât doi*). **Probleme de topică** pune adverbul *mai.* Construcţii ca *Mai ne vedem. Mai le spunem* sunt incorecte (corecte sunt: *Ne mai vedem. Le mai spunem).*

Folosirea împreună a prepoziţiilor sinonime *ca* şi *drept, pentru* şi *drept* constituie pleonasme *(ca drept mulţumire; drept pentru care am încheiat...).* Prepoziţia *la* folosită ca marcă a dativului înaintea unor cuvinte variabile după caz aparţine limbajului familiar/popular sau regional *(Dă la copii mâncare. I-am spus la nevastă-mea. Spune-i la Marcela).*

Confuzii între prepoziţii: *dintre* partitiv este înlocuit cu *de (Unul din aceştia); dintre* cu sens de reciprocitate, după un substantiv articulat, este înlocuit cu *între (legăturile între centru şi cartiere)*; *după* şi *de pe* se substituie reciproc: *amintire după vremea bunicilor; Coboară după cal* (corecte: *amintiri de pe vremea bunicilor; Coboară de pe cal); Te cunoşti de pe nas; Sunt veri de pe tată* (corect: *Te cunoşti după nas; Sunt veri după tată).* Alte construcţii incorecte, ca urmare a unor astfel de substituiri: *a-şi aminti despre; a se convinge despre; 80 de kilometri la oră; a insista pe, instalaţie pe gaz, maşină pentru spălat, plecat pe tren, pahar cu apă, suferă cu stomacul* etc. (corect: *a-şi aminti de, a se convinge de, 80 de kilometri pe oră, a insista asupra, instalaţie cu gaz, maşină de spălat, plecat cu trenul, pahar de apă, suferă de stomac).*

f. Algoritmul analizei morfologice

Algoritmul analizei morfologice înseamnă prezentarea categoriilor gramaticale specifice fiecărei părţi de vorbire într-o ordine coerentă, de la aspectele generale (**clasa taxonomică**, deci **felul**, cum se spune mai simplu), la aspectele specifice (**poziţiile în paradigme** şi, acolo unde este cazul, **particularităţile**, deci dacă face

Scanned with OKEN Scanner

parte dintre excepţiile vreunei categorii). Prezentarea algoritmului analizei pe părţi de vorbire constituie, de fapt, descrierea condensată şi ordonată a tabloului categoriilor gramaticale ale limbii române. Deşi nu reprezintă componente propriu-zise ale analizei morfologice, se obişnuieşte includerea în tabloul acesteia a funcţiei sintactice (în şcoală se vorbeşte de analiza **morfosintactică**) şi, uneori, a valorii stilistice, deschizând astfel perspectiva finalităţii mecanismului morfologic. Menţionăm că schema e minimală; ea poate fi amplificată în cazul examenelor universitare sau de promovare a cadrelor didactice.

SUBSTANTIVUL: **clasificare** *(comun, propriu; simplu, compus; locuţiunile* sunt prezentate de la început ca atare), **genul** *(masculin, feminin, neutru*; la substantivele care denumesc fiinţe se face distincţia între *mobile* şi *epicene*), **numărul** *(singular, plural;* defectiv de număr: *singularia tantum, pluralia tantum; eventual colectiv*), **cazul** (*nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ*; se precizează dacă e *precedat de prepoziţie* sau de *locuţiune prepoziţională*), **forma** *(articulat* - cu *articolul hotărât, nehotărât, posesiv-genitival; proclitic* sau *enclitic* - *nearticulat*), **funcţia sintactică, valoarea stilistică** (dacă e cazul).

ARTICOLUL se analizează odată cu substantivul (sau cu substitutul acestuia: pronume, numeral, adjectiv). Se precizează felul articolului (*hotărât, posesiv-genitival, adjectival sau demonstrativ, nehotărât; proclitic-enclitic).*

ADJECTIVUL: **clasificare** *(calificativ, determinativ;* în cazul celor determinative, se precizează că e *pronominal: posesiv, de întărire, invariabil*; în cazul celor variabile, se menţionează dacă e *cu două terminaţii* sau *cu o terminaţie* la singular nominativ; simplu-compus; *locuţiunile* sunt prezentate de la început ca atare; unele adjective provin prin *conversiune* din alte părţi de propoziţie, îndeosebi din *participii*, lucru care trebuie precizat); **gen, număr, caz** (prezentate ca acord cu substantivul sau cu substitutul determinat); **gradul de comparaţie** *(pozitiv, comparativ-de superioritate, de egalitate, de inferioritate-,superlativ-relativ, absolut*; dacă nu comportă grad de comparaţie, se menţionează); **forma** *(articulat* - cu *articol hotărât* sau *demonstrativ-adjectival-nearticulat*); **funcţia sintactică; valoarea stilistică** (dacă e cazul).

PRONUMELE: **clasificare** (*personal-propriu-zis* sau *de politeţe, posesiv, reflexiv, de întărire, demonstrativ-de apropiere, de depărtare, de identitate, de diferenţiere, de calificare-interogativ, relativ, nehotărât, negativ; simplu, compus*), **persoana** (la cele personale, posesive, reflexive şi de întărire), **genul** (la cele personale - persoana 3-, posesive, interogative, relative, de întărire, demonstrative, nehotărâte, negative), **numărul** (la pronumele posesive se precizează câţi *posesori* şi câte *obiecte posedate*) **cazul** (precedat de: *prepoziţie, locuţiune prepoziţională, articol posesiv-genitival*; la pronumele personale în cazul dativ si acuzativ se precizează sub ce formă se realizează - *accentuată* sau *neaccentuată*), **funcţia sintactică** *(în propoziţie* şi, acolo unde e cazul, de element subordonator, *în frază*; la formele neaccentuate se menţionează complementul direct sau indirect pe care-l *reia* sau îl *anticipă*); **valoarea stilistică** (dacă e cazul). Adjectivele pronominale (posesive, de întărire, demonstrative, interogative, relative, nehotărâte, negative) se analizează după modelul adjectivelor, cu particularităţile pe care le menţin din clasa pronominală (felul, persoana, forma).

Scanned with OKEN Scanner

VERBUL: clasificare *(predicativ, nepredicativ-copulativ, auxiliar, component al unei locuţiuni; personal, impersonal; neregulat; defectiv, locuţiunile* sunt prezentate de la început ca atare); **conjugarea** (I, II, III, IV), **diateza** *(activă, pasivă, reflexivă-propriu-zisă* sau activă *pronominală* -, cu pronumele în dativ sau în acuzativ; pentru verbele la diateza activă pronominală, se precizează funcţia sintactică a pronumelui), **tranzitivitatea** *(tranzitiv, intranzitiv)*, **modul** *(indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv, imperativ, infinitiv, gerunziu, participiu, supin)*, **timpul** *(prezent, imperfect* etc.), **persoana** (unde e cazul), **numărul** (unde e cazul), **funcţia sintactică, valoarea stilistică** (dacă e cazul).

ADVERBUL: clasificare *(de loc, de mod, de timp, de cauză, de scop; simplu, compus, locuţiune; predicativ, relativ* etc.), **gradul de comparaţie** (acolo unde e cazul: *pozitiv, comparativ-de superioritate, de egalitate, de inferioritate, superlativ, absolut)*, **funcţia sintactică** *(în propoziţie* şi, acolo unde e cazul, de element subordonator, *în frază*; eventual, fără funcţie sintactică), **valoare stilistică** (dacă e cazul).

PREPOZIŢIA: clasificare *(simplă, compusă, locuţiune)*. Se analizează în relaţie cu partea de vorbire pe care o însoţeşte ca marcă a subordonării acesteia faţă de un regent.

CONJUNCŢIA: clasificare *(simplă, compusă, locuţiune; coordonatoare-copulativă; adversativă, disjunctivă, conclusivă-, subordonatoare-necircumstanţială, circumstanţială)*, **funcţia** (cele coordonatoare: *leagă... două părţi de propoziţie*, respectiv *două propoziţii, coordonate*; cele subordonatoare: *introduc* o *propoziţie subordonată* faţă de o altă propoziţie).

INTERJECŢIA: clasificare *(propriu-zisă, onomatopee)*, ce **exprimă** (o stare sufletească, o adresare, un îndemn, o poruncă etc.) sau ce **imită** (sunete şi zgomote: din natură, emise de diverse vieţuitoare, care însoţesc acţiuni sau acte fiziologice), **funcţia sintactică** (unde este cazul; eventual, element incident fără funcţie sintactică), **valoare stilistică** (dacă e cazul).

g. Tabele recapitulative

Paradigmele părţilor de vorbire au fost descrise şi comentate fiecare în forme care ni s-au părut adecvate înţelegerii modului de organizare şi funcţionare a categoriilor gramaticale pe care le reprezintă. Pentru a putea fi consultate operativ, (mai ales de către studenţii străini sau de către profesorii lor). independent de comentariile teoretice din partea generală, prezentăm într-un grupaj recapitulativ, câteva dintre cele mai complexe (deci mai dificile) paradigme ale morfologiei limbii române. Excepţiile individuale sau în serii mai mici sau mai mari numericeşte au fost discutate la fiecare parte de vorbire şi categorie în parte. De aceea, în aceste tabele vom face abstracţie de ele, limitându-ne la modelele dominante.

Scanned with OKEN Scanner

1. **Genul şi numărul substantivului**

m.sg	m.pl.	n.sg.	n.pl.	f.sg.	f.pl.
elev-∅ metr-**u** peret-**e**	elev-**i** metr-**i** pereţ-**i**	caiet-∅ tren- ∅ tramvai- taxi- ∅ teatr-**u** tablo-**u** fotoli-**u**	caiet-**e** tren-**uri** tramvai-**e** taxi-**uri** teatr-**e** tablo-**uri** fotoli-**i**	fat-**ă** lamp-**ă** floar-**e** şosea- ∅ basma- ∅	fet-**e** lămp-**i** flor-**i** şose-**le** basma-**le**

2. **Flexiunea substantivului** (din care se deduc şi formele articolului hotărât)

		M.			F.*		
Sg.	N.Ac.	elev-**ul**	metru-**l**	perete-**le**	cas-**a**	floare-**a**	stea-**ua**
	C.D.	elev-(**u**)**lui**	metru-**lui**	perete-**lui**	case-**i**	flori-**i**	stele-**i**
	V	elev-(**u**)**le**	—	—	—	—	—
Pl.	N.Ac.	elevi-**i**	metri-**i**	pereţi-**i**	case-**le**	flori-**le**	stele-**le**
	G.D.	elevi-**lor**	metri-**lor**	pereţi-**lor**	case-**lor**	flori-**lor**	stele-**lor**
	V.	elevi-**lor**	—	—	—	—	—

* Substantivele neutre se declină la singular ca masculinele *(elev-tren, metru-teatru, perete-nume)*, iar la plural ca femininele *(case-trenuri, stele-teatre, nume)*.

3. **Formele articolului posesiv-genitival**

m.sg.	m.pl.	f.sg.	f.pl.
(elev, pupitru) **al** (şcolii)	(elevi) **ai** (şcolii)	(elevă) **a** (şcolii)	(elevă, pupitre) **ale** (şcolii)

4. **Formele articolului adjectival (demonstrativ)**

nr.gen, caz	m.,n.sg.	m.pl.	f.sg.	f.n.pl.
N.Ac.	(elevul, trenul) **cel** (nou)	(elevii) **cei** (noi)	(casa) **cea** (nouă)	(casele, trenurile) **cele** (noi)
G.D.	(elevului, trenului) **celui** (nou)	(elevilor) **celor** (noi)	(casei) **celei** (noi)	(caselor, trenurilor) **celor** (noi)

5. **Formele articolului nehotărât**

	m.n.sg.	m.pl	f.sg.	f.n.pl.
N.Ac.	**un** (elev, tren)	**nişte** (elevi)	**o** (casă)	**nişte** (case, trenuri)
G.D.	**unui** (elev, tren)	**unor** (elevi)	**unei** (case)	**unor** (case, trenuri)

Scanned with OKEN Scanner

6. Formele adjectivelor calificative variabile

Forme	Caz	m.n.sg.	f.sg.	m.pl.	f.n.pl.
4	N.Ac.	bun-; negru-**u**	bun-**ă**; neagr-**ă**	bun-**i**; negr-**i**	bun-**e**; negr-**e**
	G.D.	bun-; negr-**u**	bun-**e**; negr-**e**	bun-**i**; negr-**i**	bun-**e**; negr-**e**
3	N.Ac.	mic-∅; silitor-∅	mic-**ă**; silitoar-**e**	mic-**i**; silitor-**i**	mic-**i**; silitoar-**e**
	G.D.	mic-∅; silitor-∅	mic-**i**; silitor-**e**	mic-**i**; silitor-**i**	mic-**i**; silitoar-**e**
2	N.Ac.	mar-**e**; veḱ-**i**	mar-**e**; veḱ-**e**	mar-**i**; veḱ-**i**	mar-**i**; veḱ-**i**
	G.D.	mar-**e**; veḱ-**i**	mar-**i**; veḱ-**i**	mar-**i**; veḱ-**i**	mar-**i**; veḱ-**i**

7. Formele pronumelui personal

Formă		Accent.	Neaccent.	( )	Neaccent.	( )	Neaccent.	( )
Persoană	Caz							
1	N	**Eu**	—	—			—	—
	D	**Mie**	**îmi**	(spune)	**mi—**	(a spus)	—	—
	N Ac	**(pe) mine**	**mă**	(vede)	**m—**	(a văzut)	—	—
2	N	**Tu**	—	—	—	—	—	—
	D	**Ţie**	**îţi**	(spune)	**ţi—**	(a spus)	—	—
	N Ac	**(pe) tine**	**te**	(vede)	**te-**	(a văzut)	—	—
3 m.	N	**El**	—	—	—	—	—	—
	G	**(al, a, ai, ale) lui**	—	—	—	—	—	—
	D	**Lui**	**îi**	(spune)	**i-**	(a spus)	—	—
	Ac	**(pe) el**	**îl**	(vede)	**l-**	(a văzut)	—	—
3 f.	N	**Ea**	—	—	—	—	—	—
	G	**(Al, a, ai, ale) ei**	—	—	—	—	—	—
	D	**Ei**	**îi**	(spune)	**i-**	(a spus)	—	—
	Ac	**(Pe) ea**	**o**	(vede, a văzut)	**-o**	—	—	—
4	N	**Noi**	—	—	—	—	—	—
	D	**Nouă**	**ne**	(spune)	**ne-**	(a spus)	**ni**	(l-a spus)
	Ac	**(pe) noi**	**ne**	(vede)	**ne-**	(a văzut)	—	—

Scanned with OKEN Scanner

Formă		Accent.	Neaccent.	( )	Neaccent.	( )	Neaccent.	( )
Per-soană	Caz							
5	N	**Voi**	—	—	—	—	—	—
	D	**Vouă**	**vă**	(spune)	**v-**	(a spus)	**vi**	(l--a spus)
	Ac	**(pe) voi**	**vă**	(vede)	**v-**	(a văzut)	—	—
6 m.	N	**Ei**	-	—	—	—	—	—
	D	**Lor**	**le**	(spune)	**le-**	(a spus)	**li**	(s-a spus)
	Ac	**(pe) ei**	**îi**	(vede)	**i-**	(a văzit)	—	—
6 f.	N	**Ele**	—	—	—	—	—	—
	D	**Lor**	**le**	(spune)	**le-**	(a spus)	**li**	(s-a spus)
	Ac	**(pe) ele**	**le**	(vede)	**le-**	(a văzut)	—	—

8. **Formele pronumelui reflexiv**

Forme		Neaccentuată*	Neaccentuată	Neaccentuată
Pers.	Caz			
1	D	**Îmi** (amintesc)	**Mi**-(am amintit)	(amintindu)-**mi**
	Ac.	**Mă** (gândesc)	**M**-(am gândit)	(gândindu)-**mă**
2	D	**Îţi** (aminteşti)	**Ţi**-(ai amintit)	(amintindu)-**ţi**
	Ac.	**Te** (gândeşti)	**Te**-(ai gândit)	(gândindu)-**te**
3	D	**Îşi** (aminteşte)	**Şi**-(a amintit)	(amintindu)-**şi**
	Ac.	**Se** (gândeşte)	**S**-(a gândit)	(gândindu)-**se**
4	D	**Ne** (amintim)	**Ne**-(am amintit)	(amintindu)-**ne**
	Ac.	**Ne** (gândim)	**Ne**-(am gândit)	(gândindu)-**ne**
5	D.	**Vă** (amintiţi)	**V**-(aţi amintit)	(amintindu)-**vă**
	Ac.	**Vă** (gândiţi)	**V**-(aţi gândit)	(gândindu)-**vă**
6	D	**Îşi** (amintesc)	**Şi**-(au amintit)	(amintindu)-**şi**
	Ac.	**Se** (gândesc)	**S**-(au gândit)	(gândindu)-**se**

* Formele accentuate *sieşi, sie, sieşi, sie, (pe) sine* sunt foarte rar utilizate.

Scanned with OKEN Scanner

9. Formele pronumelui (adjectivului) de întărire

Gen, nr.		m. n. sg.	f. sg.	m. pl.	f.n.pl.
Pers.	Caz.				
1	N.Ac.	(eu) **însumi**	(eu) **însămi**	(noi) **înşine**	(noi) **însene**
	G.D.	-"-	(mie) **însemi**	-"-	-"-
2	N.Ac.	(tu) **însuţi**	(tu) **însăţi**	(voi) **înşivă**	(voi) **însevă**
	G.D.	-"-	(ţie) **înseţi**	-"-	-"-
3	N.Ac.	(el) **însuşi**	(ea) **însăşi**	(ei) **înşişi**	(ele) **înseşi/însele**
	G.D.	-"-	(ei) **înseşi**	-"-	-"-

10. Formele pronumelui (adjectivului) posesiv

Art.pos.	m.n.sg.	f.sg.	m.pl.	f.n.pl.	Observaţii
Pers.	(colegul) AL	(colega) A	(colegii) AI	(colegele) ALE	—
1	MEU	MEA	MEI	MELE	Pe lângă substantiv, formele sunt **adjectivale**; împreună cu articolul, sunt **pronominale**
2	TĂU	TA	TĂI	TALE	
3	SĂU	SA	SĂI	SALE	
4	NOSTRU	NOASTRĂ	NOŞTRI	NOASTRE	
5	VOSTRU	VOASTRĂ	VOŞTRI	VOASTRE	
6	- Se foloseşte forma LOR a pronumelui personal				

11. Formele verbului la modurile nepersonale

Modul	infinitiv	participiu	supin	gerunziu
Conjugarea				
I	cânt-**a**	cânt-**a-t**	(de) cânt-**a-t**	cânt-**ând**
II	ved-**ea**	văz-**u-t**	(de) vâz-**u-t**	văz-**ând**
III_1	vind-**e**	vând-**u-t**	(de) vând-**u-t**	vânz-**ând**
III_2	rup-**e**	rup-**Ø-t**	(de) rup-**Ø-t**	rup-**ând**
III_3	merğ-**e**	mer-**Ø-s**	(de) mer-**Ø-s**	merg-**ând**
IV_1	ven-**i**	ven-**i-t**	(de) ven-**i-t**	ven-**ind**
IV_2	cobor-**î**	cobor-**â-t**	(de) cobor-**â-t**	cobor-**ând**

Scanned with OKEN Scanner

12. Formele verbului la indicativ prezent

Pers. Conj	1	2	3	4	5	6
I_1	cânt-∅ -∅	cânţ-∅ -i	cânt-∅ -ă	cânt-**ă-m**	cânt-**a-ţi**	cânt-∅ -ă
I_2	lucr-**ez**-∅	lucr-**ez-i**	lucr-**eaz-ă**	lucr-**ă-m**	lucr-**a-ţi**	lucr-**eaz-ă**
II	par-∅ -∅	par-∅ i	păr-∅ -e	păr-**e-m**	păr-**eţi**	par-∅ -∅
III	fac-∅ -∅	făc-∅ -i	făc-∅ -e	făc-**e-m**	făc-**e-ţi**	fac-∅ -∅
IV_1	fug-∅ -∅	fuğ-∅ -i	fuğ-∅ -e	fuğ-**i-m**	fuğ-**i-ţi**	fug-∅ -∅
IV_2	prim-**esc**-∅	prim-**eşt-i**	prim-**eşt-e**	prim-**i-m**	prim-**i-ţi**	prim-**esc**-∅
IV_3	cobor-∅ -∅	cobor-∅ **-i**	coboar-∅ -ă	cobor-**â-m**	cobor-**â-ţi**	coboar-∅ -ă
IV_4	hotăr-**ăsc**-∅	hotăr-**ăşt-i**	hotăr-**eşt-e**	hotăr-**â-m**	hotăr-**â-ţi**	hotăr-**ăsc**-∅

13. Formele verbului la indicativ imperfect

Pers. Conj.	1	2	3	4	5	6
I	cânt-**a-m**	cânt-**a-i**	cânt-**a**-∅	cânt-**a-m**	cânt-**a-ţi**	cânt-**a-u**
II	păr-**ea-m**	păr-**ea-i**	păr-**ea**-∅	păr-**ea-m**	păr-**ea-ţi**	păr-**ea-u**
III	făc-**ea-m**	făc-**ea-i**	făc-**ea**-∅	făc-**ea-m**	făc-**ea-ţi**	făc-**ea-u**
IV_1	fuğ-**ea-m**	fuğ-**ea-i**	fuğ-**ea**-∅	fuğ-**ea-m**	fuğ-**ea-ţi**	fuğ-**ea-u**
IV_2	cobor-**a-m**	cobor-**a-i**	cobor-**a**-∅	cobor-**a-m**	cobor-**a-ţi**	cobor-**a-u**

14. Formele verbului la indicativ perfect simplu

Pers. Conj.	1	2	3	4	5	6
I	cânt-**a-i**	cânt-**a-şi**	cânt-**ă**-∅	cânt-**a-ră-m**	cânt-**a-ră-ţi**	cânt-**a-ră**-∅
II	văz-**u-i**	văz-**u-şi**	văz-**u**-∅	văz-**u-ră-m**	văz-**u-ră-ţi**	văz-**u-ră**-∅
III_1	vând-u-i	vând-**u-şi**	vând-**u**-∅	vând-**u-ră-m**	vând-**u-ră-ţi**	vând-**u-ră**-∅
III_2	rup-**se-i**	rup-**se-şi**	rup-**se**-∅	rup-**re-ră-m**	rup-**se-ră-ţi**	rup-**se-ră**-∅
III_3	mer-**se-i**	mer-**se-şi**	mer-**se**-∅	mer-**se-ră-m**	mer-**se-ră-ţi**	mer-**se-ră**-∅
IV_1	ven-**i-i**	ven-**i-şi**	ven-**i**-∅	ven-**i-ră-m**	ven-**i-ră-ţi**	ven-**i-ră**-∅
IV_2	cobor-**â-i**	cobor-**â-şi**	cobor-**î**-∅	cobor-**â-ră-m**	cobor-**â-ră-ţi**	cobor-**â-ră**-∅

Scanned with OKEN Scanner

15. Formele verbului la indicativ mai mult ca perfect

Pers. / Conj.	1	2	3	4	5	6
I	cânt-a-se-m	cânt-a-se-i	cânt-a-se-∅	cânt-a-se-ră-m	cânt-a-se-ră-ţi	cânt-a-se-ră-∅
II	văz-u-se-m	văz-u-se-i	văz-u-se-∅	văz-u-se-ră-m	văz-u-se-ră-ţi	văz-u-se-ră-∅
III_1	vând-u-se-m	vând-u-se-i	vând-u-se-∅	vând-u-se-ră-m	vând-u-se-ră-ţi	vând-u-se-ră-∅
III_2	rup-se-se-m	rup-se-se-i	rup-se-se-∅	rup-se-se-ră-m	rup-se-se-ră-ţi	rup-se-se-ră-∅
III_3	mer-se-se-m	mer-se-se-i	mer-se-se-∅	mer-se-se-ră-m	mer-se-se-ră-ţi	mer-se-se-ră-∅
IV_1	ven-i-se-m	ven-i-se-i	ven-i-se-∅	ven-i-se-ră-m	ven-i-se-ră-ţi	ven-i-se-ră-∅
IV_2	cobor-â-se-m	cobor-â-se-i	cobor-â-se-∅	cobor-â-se-ră-m	cobor-â-se-ră-ţi	cobor-â-se-ră-∅

16. Formele verbului la conjunctiv prezent

Pers. / Conj.		1	2	3	4	5	6
I_1	să	cânt-∅ -∅	cânţ-∅ -i	cânt-∅ -e	cânt-ă-m	cânt-a-ţi	cânt-∅ -e
I_2		lucr-ez-∅	lucr-ez-i	lucr-ez-e	lucr-ă-m	lucr-a-ţi	lucr-ez-e
II		par-∅ -∅	par-∅ -i	par-∅ -ă	păr-e-m	păr-e-ţi	par-∅ -ă
III		fac-∅ -∅	fač-∅ -i	fac-∅ -ă	fač-e-m	fač-e-ţi	fac-∅ -ă
IV_1		fug-∅ -∅	fuğ-∅ -i	fug-∅ -ă	fuğ-i-m	fuğ-i-ţi	fug-∅ -ă
IV_2		prim-esc-∅	prim-eşt-i	prim-easc-ă	prim-i-m	prim-i-ţi	prim-easc-ă
IV_3		cobor-∅ -∅	cobor-∅ -i	coboar-∅ -e	cobor-â-m	cobor-â-ţi	coboar-∅ -e
IV_4		hotăr-ăsc-∅	hotăr-ăşt-i	hotăr-asc-ă	hotăr-â-m	hotăr-â-ţi	hotăr-asc-ă

17. Formele verbului la modul imperativ

Pers. / Conj.	Forma afirmativă		Forma negativă	
	2	5	2	5
I	cânt-∅ -ă	cânt-a-ţi	nu cânt-a	nu cânt-a-ţi
I_2	lucr-eaz-ă	lucr-a-ţi	nu lucr-a	nu lucr-a-ţi
II	apar-∅ -i	apăr-e-ţi	nu apăr-ea	nu apăr-e-ţi
III	treč-∅ -i	treč-e-ţi	nu treč-e	nu treč-e-ţi
IV_1	fuğ-∅ -i	fuğ-i-ţi	nu fuğ-i	nu fuğ-i-ţi
IV_2	prim-eşt-e	prim-i-ţi	nu prim-i	nu prim-i-ţi
IV_3	coboar-∅ -ă	cobor-â-ţi	nu cobor-î	nu cobor-â-ţi
IV_4	hotăr-ăşt-e	hotăr-â-ţi	nu horăr-î	nu hotăr-â-ţi

Scanned with OKEN Scanner

18. Formele „aberante" ale verbelor neregulate:

a fi, a avea, a vrea, a da, a sta, a şti, a bea, a lua, a mânca, a usca

a) Indicativul prezent

Pers. / Verbul	1	2	3	4	5	6
a fi	sunt-∅ -∅	eşt-∅ -i	est-∅ -e	sunt-**e-m**	sunt-**e-ţi**	sunt-∅ -∅
a avea (personal)	a-∅ -m	a-∅ -i	ar-∅ -e	av-**e-m**	av-**e-ţi**	a-∅ -u
a avea (auxiliar)	a-∅ -m	a-∅ -i	a-∅ -∅	(a)-**a-m**	(a)-**a-ţi**	a-∅ -u
a vrea (personal)	vrea-∅ -u	vre-∅ -i	vrea-∅ -∅	vr(e)-**e-m**	vr(e)-**e-ţi**	vor-∅ -∅
a vrea (auxiliar)	vo-∅ -i	ve-∅ -i	va-∅ -∅	v(o)-**o-m**	v(e)-**e-ţi**	vor-∅ -∅
a da	da-∅ -u	da-∅ -i	dă-∅ -∅	d(ă)-**ă-m**	d(a)-**a-ţi**	da-∅ -u
a sta	sta-∅ -u	sta-∅ -i	stă-∅ -∅	st(ă)-**ă-m**	st(a)-**a-ţi**	sta-∅ -u
a şti	şti-∅ -u	şti-∅ -i	şti-∅ -e	şt(i)-**i-m**	şt(i)-**i-ţi**	şti-∅ -u
a bea	bea-∅ -u	be-∅ -i	bea-∅ -∅	b(e)-**e-m**	b(e)-**e-ţi**	bea-∅ -u
a lua	ia-∅ -u	ie-∅ -i	ia-∅ -∅	lu-**ă-m**	lu-**a-ţi**	ia-∅ -u
a mânca	mănânc-∅ -∅	mănânc-∅ -i	mănânc-∅ -ă	mânc-**ă-m**	mânc-**a-ţi**	mănânc-∅ -ă
a usca	usuc-∅ -∅	usuc-∅ -i	usuc-∅ -ă	usc-**ă-m**	usc-**a-ţi**	usuc-∅ -ă

b) Indicativ imperfect

Pers. / Verbul	1	2	3	4	5	6
a fi	er-**a-m**	er-**a-i**	er-**a-∅**	er-**a-m**	er-**a-ţi**	er-**a-u**
a da	dăd-**ea-m**	dăd-**ea-i**	dăd-**ea-∅**	dăd-**ea-m**	dăd-**ea-ţi**	dăd-**ea-u**
a sta	stăt-**ea-m**	stăt-**ea-i**	stăt-**ea-∅**	stăt-**ea-m**	stăt-**ea-ţi**	stăt-**ea-u**

c) Indicativ perfect simplu

Pers. / Verbul	1	2	3	4	5	6
a fi	f-u-se-i	f-u-se-şi	f-u-se-∅	f-u-se-ră-m	f-u-se-ră-ţi	f-u-se-ră-∅
	f-u-i	f-u-şi	f-u-∅	f-u-ră-m	f-u-ră-ţi	f-u-ră-∅
a avea	av-u-se-i	av-u-se-şi	av-u-se-∅	av-u-se-ră-m	av-u-se-ră-ţi	av-u-se-ră-∅
	av-u-i	av-u-şi	av-u-∅	av-u-se-ră-m	av-u-se-ră-ţi	av-u-ră-∅
a vrea	vr-u-se-i	vr-u-se-şi	vr-u-se-∅	vr-u-se-ră-m	vr-u-se-ră-ţi	vr-u-se-ră-∅
	vr-u-i	vr-u-şi	vr-u-∅	vr-u-ră-m	v-u-ră-ţi	vr-u-ră-∅
a da	dăd-u-i	dăd-u-şi	dăd-u-∅	dăd-u-ră-m	dăd-u-ră-ţi	dăd-u-ră-∅
a sta	stăt-u-i	stăt-u-şi	stăt-u-∅	stăt-u-ră-m	stăt-u-ră-ţi	stăt-u-ră-∅
a bea	bă-u-i	bă-u-şi	bă-u-∅	bă-u-ră-m	bă-u-ră-ţi	bă-u-ră-∅

Scanned with OKEN Scanner

d) Indicativ mai mult ca perfect

Pers. / Verbul	1	2	3	4	5	6
a fi	f-u-se-se-m	f-u-se-se-i	f-u-se-se-∅	f-u-se-se-ră-m	f-u-se-se-ră-ţi	f-u-se-se-ră-∅
a avea	av-u-se-se-m	av-u-se-se-i	av-u-se-se-∅	av-u-se-se-ră-m	av-u-se-se-ră-ţi	av-u-se-se-ră-∅
a vrea	vr-u-se-se-m	vr-u-se-se-i	vr-u-se-se-∅	vr-u-se-se-ră-m	vr-u-se-se-ră-ţi	vr-u-se-se-ră-∅
a da	dăd-u-se-m	dăd-u-se-i	dăd-u-se-∅	dăd-u-se-ră-m	dăd-u-se-ră-ţi	dăd-u-se-ră-∅
a sta	stăt-u-se-m	stăt-u-se-i	stăt-u-se-∅	stăt-u-se-ră-m	stăt-u-se-ră-ţi	stăt-u-se-ră-∅
a bea	ba-u-se-m	bă-u-se-i	bă-u-se-∅	bă-u-se-ră-m	bă-u-se-ră-ţi	bă-u-se-ră-∅

e) Conjunctiv prezent

Pers. / Verbul	1	2	3	4	5	6
a fi	să fi-∅ -u	să fi-∅ -i	să fi-∅ -e	să f-i-m	să f-i-ţi	să fi-∅ -e
a avea	să a-∅ -m	să a-∅ -i	să aib-∅ -ă	să av-e-m	să av-e-ţi	să aib-∅ -ă
a vrea	să vrea-∅ -u	să vre-∅ -i	să vrea-∅ -∅	să vr-e-m	să vr-e-ţi	să vrea-∅ -∅
a da	să da-∅ -u	să da-∅ -i	să dea-∅ -∅	să d-ă-m	să d-a-ţi	să dea-∅ -∅
a sta	să sta-∅ -u	să sta-∅ -i	să stea-∅ -∅	să st-ă-m	să st-a-ţi	să stea-∅ -∅
a lua	să ia-∅ -u	să ie-∅ -i	să ia-∅ -∅	să lu-ă-m	să lu-a-ţi	să ia-∅ -∅
a mânca	sa mănânc-∅ -∅	să mănânc-∅ -i	să mănânc-∅ -e	să mânc-ă-m	să mânc-a-ţi	să mănânc-∅ -e
a usca	să usuc-∅ -∅	să usuc-∅ -i	să usuc-∅ -e	să usc-ă-m	să usc-a-ţi	să usuc-∅ -e

f) Condiţionalul prezent

Pers. / Verbul	1	2	3	4	5	6
a avea (personal)	aş av-ea-∅	ai av-ea-∅	ar av-ea-∅	am av-ea-∅	aţi av-ea-∅	ar av-ea-∅
a avea (auxiliar)	aş ∅	a-∅ -i	ar-∅ -∅	(a)-a-m	(a)-a-ţi	ar-∅ -∅

g) Imperativ

Pers. Forma / Verbul	2 - Afirmativ	2 - Negativ	5 - Afirmativ	5 - Negativ
a fi	fi-∅ -i	nu f-i	f(i)-i-ţi	nu f-i-ţi
a avea	a-∅ -i	nu av-ea	av-e-ţi	nu av-e-ţi
a mânca	mănânc-∅ -ă	nu mânc-a	mânc-a-ţi	nu mânc-a-ţi
a usca	usuc-ă	nu usc-a	usc-a-ţi	nu usc-a-ţi

h. Participiu

a fi	fos-∅ -t
a sta	st-a-t/ stăt-u-t

Scanned with OKEN Scanner

Bibliografie

1. Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986.
2. Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, Editura Academiei, Bucureşti, 1987.
3. Mihail Andrei, Iulian Ghiţă, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983.
4. Dumitru Bejan, *Gramatica limbii române. Compendiu*, Editura Echinox, Cluj, 1995.
5. Grigore Brâncuş, *Limba română comtemporană. Morfologia verbului*, Universitatea din Bucureşti, 1976.
6. Gheorghe Constantinescu-Dobidor, *Morfologia limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974.
7. Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.
8. Ion Coteanu (coordonator), *Limba română comtemporană. Fonetică. Fonologie. Morfologie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1986.
9. Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, Editura Ştiinţifică şi pedagogică, Bucureşti, 1977.
10. Florica Dumitrescu, *Locuţiunile verbale în limba română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958.
11. Cornel Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Editura Junimea, Iaşi, 1979.
12. Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Editura Facla, Timişoara, 1974.
13. *** *Gramatica limbii române*, vol I, ediţia all-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1963.
14. Al. Graur, *Gramatica azi*, Editura Academiei, Bucureşti, 1973.
15. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
16. G. Gruiţă, Acordul în limba română, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.
17. G. Gruiţă, *Gramatică normativă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
18. Valeria Guţu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968.
19. Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi)*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972.
20. Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*, ediţia a III-a, Editura Albatros, Bucureşti, 1984.
21. Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
22. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.
23. Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele şi prenumele. Adverbul*, Editura Junimea, Iaşi, 1987.
24. Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Editura Junimea, Iaşi, 1976.
25. Dumitru Ivănuş, Ion Toma, *Limba Română. Manual preparator*, Editura Niculescu, Bucureşti, 1993.
26. Dumitru Ivănuş, *Morfosintaxa limbii române·I. Părţile de vorbire flexibile*, Editura Avrămeanca, Craiova, 1996.
27. Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor în româna contemporană standard*, Bucureşti, 1974.
28. Dumitru Nica, *Teoria părţilor de vorbire cu aplicaţii la adverb*, Editura Junimea, Iaşi, 1988.
29. Silvia Pitiriciu, *Morfosintaxa limbii române, II. Părţile de vorbire neflexibile*, Editura Avrămeanca, Craiova, 1996.
30. Ştefania Popescu, *Gramatica practică a limbii române cu o culegere de exerciţii*, EDP, Bucureşti, 1983.
31. Alexandru Toşa, *Elemente de morfologie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.
32. Gheorghe Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, Craiova, 1973.
33 Gheorghe Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1982.
34. Gheorghe Trandafir, *Alte probleme controversate de gramatică a limbii române şi de lingvistică generală*, Editura Universităţii din Craiova, 1996.

Scanned with OKEN Scanner

B. SINTAXA

Sintaxa este partea gramaticii care studiază regulile privind îmbinarea cuvintelor în structuri sintagmatice apte a realiza comunicări (este vorba , în principal, de îmbinarea cuvintelor în propoziţii şi a propoziţiilor în fraze). La acest nivel, unităţile lexicului, prelucrate morfologic, devin **operaţionale**, constituind **enunţuri** (unităţi verbale comunicative). Sintaxa constituie astfel instanţa finală a procesului pe care-l parcurge materia lingvistică pentru a-şi îndeplini **funcţia comunicativă** care-i este caracteristică. Obiectul ei îl reprezintă **unităţile, relaţiile** şi **funcţiile** sintactice.

1. Noţiuni generale

a. Unităţile sintaxei

Unităţile sintaxei sunt, în ordinea crescătoare a complexităţii: **partea de propoziţie** (unitatea sintactică minimală, în sensul că are **funcţie sintactică**; lipsită de autonomie comunicaţională; constituită, de regulă, dintr-un singur cuvânt „plin" cu sens denotativ, care poate fi însoţit de un cuvânt relaţional, de cele mai multe ori prepoziţie; contractează raporturi sintactice cu alte părţi de propoziţie, dar nu conţine astfel de raporturi în interiorul său), **sintagma** (cea mai mică unitate în cadrul căreia se poate realiza un raport sintactic; este constituită din cel puţin două cuvinte „pline"; nu are autonomie comunicaţională, fiind lipsită de predicaţie) **propoziţia** (considerată **unitatea sintactică fundamentală**; este cea mai mică unitate care poate avea **autonomie comunicaţională**, datorită **predicatului** pe care îl conţine) şi **fraza** (are **autonomie comunicaţională**; este formată din minimum două propoziţii, dintre care cel puţin una **principală**). Unii specialişti extind aria unităţilor sintactice la **enunţ** (sau **text**), văzut ca unitate superioară frazei, care poate avea autonomie comunicaţională şi textuală (structură informaţională complexă, unitară şi completă). Cei mai mulţi lingvişti numesc enunţ orice **structură comunicativă autonomă** (care poate fi deci o **propoziţie independentă** sau o **frază**).

Textul *Eu ştiu că toţi studenţii au plecat în vacanţă* este un **enunţ** de **nivel frastic**, care conţine două propoziţii (1. *Eu ştiu*; 2. *că toţi studenţii au plecat în vacanţă*). Îmbinarea *toţi studenţii* este o **sintagmă** (formată din două părţi de propoziţie: 1) *toţi;* 2) *studentii*), iar *în vacanţă* este o parte de propoziţie.

Se observă că **partea de propoziţie** şi **propoziţia** îndeplinesc **funcţie sintactică** (în virtutea relaţiilor pe care le stabilesc cu alte părţi de propoziţie, respectiv cu alte propoziţii), iar **sintagma** şi **fraza** cuprind **minimum două funcţii sintactice** (îndeplinite de părţile lor constituente care intră în relaţii sintactice între ele). Prin tradiţie, sintaxa descrie relaţiile şi funcţiile stabilite în cadrul acestor două unităţi sintactice. Ea se divizează astfel în două componente mari: **sintaxa propoziţiei** şi **sintaxa frazei**.

b. Relaţiile sintactice

Relaţiile sintactice pe care le pot contracta între ele unităţile sintactice (părţile de propoziţie, respectiv propoziţiile) sunt **de subordonare** şi de **coordonare**.

Relaţiile de subordonare (de determinare sau **de dependenţă)** se stabilesc între

Scanned with OKEN Scanner

Relaţiile de subordonare (de determinare sau **de dependenţă)** se stabilesc între termenii unei propoziţii (părţile de propoziţie) sau ai unei fraze (propoziţiile)) care au funcţii sintactice diferite, unul dintre ei **(subordonatul)** depinzând de celălalt **(regentul)**. Tipice sunt relaţiile de subordonare **atributivă, predicativă suplimentară** (nerecunoscută însă de unii specialişti) şi **completivă (necircumstanţială** şi **circumstanţială). Subordonarea subiectivă** şi **raportul dintre subiect şi predicat** sunt încadrate de unii specialişti într-o relaţie distinctă, de **interdependenţă** (sau de **inerenţă**), iar subordonarea apozitivă este privită şi ea autonom, ca relaţie **de adordonare** sau **de echivalenţă.**

Relaţiile de coordonare se stabilesc între termeni de acelaşi fel (având funcţii **principale**, respectiv **secundare**), care nu depind unul de altul, dar care (în cazul părţilor de propoziţie şi al propoziţiilor secundare) determină acelaşi regent. Tipice sunt relaţiile de coordonare **copulativă, disjunctivă, alternativă, adversativă, conclusivă** şi, după unii autori, **explicativă. Incidenţa** este tratată uneori ca o relaţie distinctă de tip special, diferită de celelalte tipuri prezentate anterior. Unităţile sintactice concrete nu pot fi încadrate totdeauna cu precizie într-unul sau într-altul dintre tipurile (subtipurile) de relaţii sintactice, deoarece, în funcţie de particularităţile unor construcţii sau de specificul lexical al unor componente, gradul de legătură (de tip corelativ sau determinativ) dintre termenii puşi în relaţie fluctuează. A fost nevoie de formularea unor dihotomii suplimentare cum sunt **construcţiile suficiente** şi **insuficiente, determinantele obligatorii** şi **facultative, determinantele izolate** şi **neizolate**. Sensul unor construcţii le apropie în măsuri comparabile de relaţia de coordonare sau de cea de subordonare (confuzii frecvente pot apărea între **coordonarea copulativă** şi **subordonarea cumulativă**, între **coordonarea adversativă** şi **subordonarea concesivă** sau **opoziţională**), ori de diversele subtipuri ale uneia dintre acestea (**coordonarea copulativă** poate avea, de exemplu, nuanţe **cauzale, finale, temporale** sau **condiţionale**).

Marcarea relaţiilor sintactice se poate realiza prin **mijloace morfologice, sintactice sau fonetice.**

Flexiunea, ca mijloc morfologic de exprimare a relaţiilor sintactice, se manifestă sub forma **acordului gramatical** între termeni sau ca **recţiune** (impunerea de către regent a unei anumite forme morfologice subordonatului).

Joncţiunea (folosirea elementelor de legătură: prepoziţii, conjuncţii, adverbe, pronume etc.), **juxtapunerea/parataxa** (alăturarea termenilor aflaţi în relaţie), **aderenţa** (ataşarea unui termen la regentul său, în vederea complinirii - situaţie obişnuită la complementele circumstanţiale) şi **topica** sunt mijloace sintactice.

Intonaţia şi **pauza** (redate în scris prin **semnele de punctuaţie**) reprezintă mijloace fonetice de exprimare a relaţiilor sintactice. Pentru **reliefarea** unor unitaţi sintacţice se folosesc, de asemenea, **repetiţia, dublarea, elipsa, construcţiile perifrastice, accentul logic** (sau **sintactic**) şi **tempoul** (sau **ritmul**).

c. Funcţiile sintactice

Funcţiile sintactice constituie **identităţile** pe care le dobândesc unităţile lexicale participante la procesul sintagmatic şi antrenate deci în relaţii sintactice. În această dinamică, intervine **sensul sintactic**, existent numai în cadrul raportului **cuvânt-**

Scanned with OKEN Scanner

unitate sintactică şi definit prin **poziţia** pe care cuvântul o ocupă în organizarea sintagmatică şi, implicit, în funcţionarea relaţiei sintactice. Dacă **relaţiile sintactice** reprezintă **elementele de expresie** ale unităţilor sintactice, **funcţiile sintactice** reprezintă elementele lor de conţinut. Dintre unităţile sintactice, sunt purtătoare de funcţii **părţile de propoziţie** şi **propoziţiile**, nivelurile respective putând fi considerate **niveluri funcţionale** (sintagma şi fraza sunt **niveluri relaţionale**). Singurele relaţii sintactice care dezvoltă funcţii sintactice sunt cele de subordonare (în care integrăm şi ceea ce unii specialişti denumesc **relaţii de interdependenţă**), funcţiile dezvoltate fiind **predicatul, subiectul, atributul, complementul** şi **elementul predicativ suplimentar**.

Predicatul concretizează în comunicare **predicaţia**, care stă la baza organizării şi funcţionării **enunţului** lingvistic ca mijloc de comunicare a cunoaşterii realităţii: „Soarele *răsare*"; „Omul *este muritor*".

Subiectul reprezintă **numele** (sau substitutul) cerut de predicaţie pentru realizarea comunicării: „**Soarele** răsare"; „**Omul** este muritor".

Atributul este un determinant al substantivului (sau al substitutului), căruia îi satisface o **valenţă** combinatorie şi-l completează semantic: „timpul *florilor*"; „masa *de lemn*"; „cămaşa *albă*".

Complementul este un determinant al verbului, adjectivului sau interjecţiei, al cărui sens îl împlineşte sau îl dezvoltă: „Studentul cumpără *cărţi*"; „Noi vorbim *despre vreme*"; „*Acum* mergem *acasă*".

Elementul predicativ suplimentar, numit de unii specialişti **complement circumstanţial**, determină simultan un verb şi un substantiv: „Am văzut-o pe Maria *tristă*".

Există şi **elemente lingvistice fără funcţie sintactică proprie**. Unele rămân în afara oricărei funcţii sintactice: **adverbele interogative** (*oare*) sau **exclamative** (*Unde nu mi ţi-l ia de brâu...*), **adverbe-regim** (care situează termenii pe care-i însoţesc într-un anumit regim stilistic, indicând: **aproximaţia**-*cam, aproape, aproximativ*; **restricţia**-*măcar, numai, doar*; **identitatea**-*tot, chiar*;**aparenţa**-*parcă*; **sublinierea**-*mai ales, în special, tocmai* etc.), forma neaccentuată a pronumelui personal în aşa-numitul **dativ etic** („*Mi ţi*-l ia de brâu şi-l trânteşte la pământ"). Altele intră în structura predicatului, situând verbul într-o poziţie categorială de tip sintactic: **negaţia** (adverbele de negaţie *nu, nici*), **modalitatea** (adverbele de modalitate: *aproape, mai, cât pe ce* etc.), **aspectul** (adverbe de aspect: *iar, mai, tot* etc.).

Realizarea concretă a funcţiilor sintactice, la nivel **infrapropoziţional**, respectiv **propoziţional**, poate structura un constituent: **simplu** (funcţia sintactică se realizează printr-o singură unitate lexicală: *Primăvara răsar ghioceii* - trei cuvinte = trei funcţii sintactice), **multiplu** (funcţia sintactică se realizează prin minimum doi termeni coordonaţi: *Andrei şi Bogdan* merg la munte), **mixt** (funcţia sintactică, infrapropoziţională, se realizează cu ajutorul unui verb copulativ complementar semantic şi lexico-gramatical elementului nominal: „*Fiind bolnav*, n-a venit la facultate"), **complex** (identic cu cel mixt, dar al doilea termen are dezvoltare propoziţională: „Întrebarea *e dacă va reuşi*"), **dezvoltat** (funcţia sintactică se realizează printr-o construcţie: „N-are *cine să-l ajute*"). Unii specialişti adaugă constituentul sintactic **compus** (predicatele construite cu aşa-numitele semiauxiliare: „*Trebuie să fi ştiut* ceva"; „*Stă să plouă*").

Scanned with OKEN Scanner

Dubla (sau, mai rar, **tripla**) **realizare a unor funcţii sintactice** (considerată de unii lingvişti un caz special de **apoziţie**) este destul de frecventă în limba română. Acest fapt se datoreşte mai ales particularităţii limbii noastre de a **relua** sau **anticipa**, în multe situaţii în mod obligatoriu, formele accentuate ale pronumelui personal prin formele neaccentuate: „*M*-a lăsat *pe mine* să decid"; „*Lui i*-a spus totul". Repetarea complementului se poate produce şi când acesta este exprimat prin substantiv sau prin alte tipuri de pronume („*L*-am văzut *pe colegul* tău"), astfel că se poate ajunge chiar la **triplarea** unei funcţii („Câte *le* vede *pe toate le* place). Mai rar, o propoziţie subiectivă poate fi reluată prin pronumele demonstrativ cu valoare neutră *acesta (asta)*: „*Că nu l-a invitat, că l-a făcut uitat asta* îl supără".

În afara acestor situaţii în care se repetă **termeni coreferenţiali**, există şi dubla realizare a unor funcţii sintactice prin **termeni autonomi semantic**: „Avea o figură *obosită*, mai bine zis *buhăită* de nesomn şi băutură".

Dubla realizare a aceleiaşi funcţii sintactice nu trebuie confundată cu **constituentul multiplu**, discutat anterior, sau cu **realizarea tautologică** (prin acelaşi termen) a unor funcţii sintactice diferite („*Slujba*-i *slujbă, drujba*-i *drujbă*").

d. **Partea de propoziţie** (clasificare)

Partea de propoziţie este un cuvânt sau un grup de cuvinte din structura unei propoziţii care conţine, de regulă, un singur cuvânt cu sens lexical deplin şi îndeplineşte funcţie sintactică în propoziţie. Partea de propoziţie poate fi aşadar egală cu un cuvânt sau mai mare decât acesta (pe lângă cuvântul „plin" poate conţine şi cuvinte ajutătoare). Un text poate avea un număr de părţi de propoziţie egal cu cel al cuvintelor pe care le cuprinde (când fiecare cuvânt constituie o parte de propoziţie: *Studentul merge acasă*), mai mic decât numărul cuvintelor (când există şi cuvinte ajutătoare: *L-am văzut pe Andrei la facultate* are şapte cuvinte şi patru părţi de propoziţie, dintre care una repetată) sau mai mare decât acesta (când avem părţi de propoziţie subînţelese sau incluse: *Vin imediat* are două cuvinte şi trei părţi de propoziţie, dintre care una, subiectul, inclusă în persoana verbului). Unele cuvinte nu intră în părţile de propoziţie, fiind **izolate** de acestea (**cuvintele incidente**) sau îndeplinind un rol sintactic numai la nivelul frazei (**conjuncţiile**).

Clasificarea părţilor de propoziţie se poate face în funcţie de **poziţia** ocupată în relaţiile sintactice din interiorul propoziţiei şi după **structură**.

În funcţie de **poziţia** ocupată în organizarea propoziţiei, părţile de propoziţie pot fi **principale** (**subiectul** şi **predicatul**) şi **secundare** (**atributul, elementul predicativ suplimentar** şi **complementul**).

Părţile principale sunt obligatorii pentru orice propoziţie, reprezentând nucleul ei funcţional. Ele pot forma singure propoziţii (*Studenţii citesc*) sau pot strânge în jurul lor alte părţi de propoziţie organizate ca **grup nominal**, respectiv **ca grup verbal** (sau al predicatului): *Studenţii de la litere* (grup nominal) *citesc în bibliotecă* (grup verbal). Părţile principale nu se subordonează altor părţi de propoziţie ci se raportează numai una la alta în aşa-numita relaţie de **interdependenţă** sau de **inerenţă** (deşi unii specialişti acceptă o ierarhie funcţională a acestora în propoziţie în favoarea predicatului care este indispensabil în organizarea propoziţională). Ele se definesc una prin alta şi nu se despart prin virgulă dacă se află alături (dacă nu sunt despărţite de intercalări).

Scanned with OKEN Scanner

Părţile secundare de propoziţie se subordonează unor părţi principale (cum e cazul atributului *de la litere* şi al complementului *în bibliotecă* din exemplul de mai sus), altor părţi secundare (atributul *facultăţii* determină cuvântul *biblioteca* în enunţul *studenţii citesc în biblioteca facultăţii*) sau chiar unor cuvinte izolate (atributul *stimate* pe lângă vocativul *domn* în enunţul *Stimate domn, vă rog să poftiţi*).

Părţile secundare se definesc în raport cu termenul regent, caracterizat, de regulă, morfologic: **atributul** determină un **substantiv** sau un substitut, **complementul** determină un **verb**, un **adverb**, un **adjectiv** sau o **interjecţie**. În cazul **elementului predicativ suplimentar**, unul dintre regenţi este caracterizat şi sintactic. Această parte de propoziţie este contestată de mulţi specialişti, cuvintele care îndeplinesc funcţia respectivă fiind considerate, după caz, **atribute** sau **complemente**.

În funcţie de **structură**, părţile de propoziţie se clasifică în: **simple, dezvoltate, dublate şi multiple**.

Simple sunt părţile de propoziţie constituite dintr-un singur cuvânt cu sens autonom, care poate fi însoţit de un cuvânt ajutător.

Dezvoltate (sau **complexe**) sunt părţile de vorbire constituite din **îmbinări relativ fixe** (**locuţiunile** unor părţi de vorbire autosemantice: *aducere aminte, de seamă, de cinci ori, a găsi cu cale, când şi când*) sau din unele **îmbinări libere specifice: construcţii absolute** (*Acestea fiind zise*, ne-am lămurit), **infinitivale relative** (*N-are unde parca*), **comparative** (*ca pe mine, ca şi ţie*), **restrictive** (A venit *numai el; N-a* venit *decât el*).

Dublate sunt considerate părţile de propoziţie **reluate** sau **anticipate** (*I-am spus lui Andrei; Pe Maria am chemat-o*).

Multiple sunt părţile de propoziţie de acelaşi fel coordonate între ele (*Andrei şi Maria joacă şah*).

Clasificările interne ale părţilor de propoziţie pot avea la bază **criteriul formal al mijlocului de exprimare** (ca în cazul predicatelor şi elementelor predicative suplimentare, clasificate în **verbale** şi **nominale**, şi al atributelor, clasificate în **substantivale, adjectivale** etc.) sau **criteriul conţinutului** (ca în cazul complementelor, îndeosebi circumstanţiale, considerate **de mod, de timp, de loc, de cauză** etc.)

Relaţiile dintre părţile de propoziţie diferite sunt, potrivit teoriei tradiţionale, relaţii de **subordonare**, aici fiind incluse nu numai raporturile simple şi unilaterale dintre **atribute**, respectiv **complemente** şi regenţii lor, dar şi dependenţa unilaterală dar dublă a **elementului predicativ suplimentar** şi orientarea **predicatului**, prin acord, după **subiect** (chiar dacă, subiectul este cerut, la rândul lui, de predicat ca element constitutiv fundamental) şi determinarea de tip **apozitiv** (deşi apoziţia este în raport de echivalenţă referenţială faţă de regentul său). Aceasta înseamnă că relaţia de subordonare este obligatorie, deci **constitutivă**, pentru existenţa propoziţiei.

Relaţiile de coordonare, stabilite între părţi de propoziţie situate în acelaşi plan (subordonate aceluiaşi regent şi având aceeaşi funcţie sintactică, în regulă generală), nu sunt obligatorii în orice propoziţie, nefiind, deci, constitutive.

Mijloacele de marcare a relaţiilor de subordonare pot avea o arie de aplicare mai largă sau mai restrânsă. **Flexiunea** este un **mijloc general** de exprimare a relaţiilor de subordonare, putând fi **unicul mijloc** (ca în cazul complementului indirect din

Scanned with OKEN Scanner

Oferă burse studenţilor), **mijlocul principal** sau **secundar**, alături de alte mijloace. Dintre formele sale de manifestare, **acordul** are o aplicabilitate aproape generală, **recţiunea** şi **aderenţa** regăsindu-se, în schimb, numai la anumite părţi de vorbire (la unele categorii de complemente).

Acordul, definit ca potrivirea formei unor cuvinte după alte cuvinte cu care se află în relaţie sintactică, în ceea ce priveşte categoriile gramaticale comune celor două părţi (**gen, număr, caz, persoană**), se realizează între **predicat** şi **subiect** (*El este vesel; Ele sunt vesele*), între unele **atribute** şi regentul lor (*O studentă veselă*), între **elementul predicativ suplimentar** exprimat printr-un adjectiv şi regentul determinat nominal (*Le-am văzut vesele*), între unele complemente exprimate prin adjective şi substantivele determinate (*Din albă a făcut-o neagră, O ştiu de mică*).

În afara **acordului gramatical propriu-zis**, care respectă criteriul potrivirii formale între termeni (exemplu: *Majoritatea studenţilor s-a prezentat la examen*), se mai folosesc **acordul după înţeles** (numit şi **semantic** sau **logic**: *Majoritatea studenţilor s-au prezentat la examen*) şi **acordul prin atracţie** (cu termenul cel mai apropiat: *A fost odată un moş şi o babă*). Cele două categorii netipice de acord sunt considerate (îndeosebi al doilea) incorecte, cu unele excepţii (dintre care două sunt exemplele date de noi).

Joncţiunea este şi ea un mijloc cvasigeneral de marcare a relaţiilor de subordonare, asociindu-se în toate cazurile cu flexiunea, întrucât cuvintele auxiliare folosite (**prepoziţii, adverbe, verbe copulative, articole posesive şi demonstrative**) cer şi/sau au o anumită formă flexionară.

Juxtapunerea este utilizată numai la exprimarea **apoziţiei** şi a **numelui predicativ**.

Topica, asociată de regulă cu alte mijloace, serveşte la clarificarea unor raporturi ambigue, diferenţiind: **subiectul** de **numele predicativ** (*Colegul meu este Mihai* faţă de *Mihai este colegul meu*), **apoziţia** de **regentul** său (*Învăţătorul Popescu* faţă de *Popescu învăţătorul*), **subiectul** de **complementul direct** (*Pisica vede câinele* faţă de *Câinele vede pisica*), **atributul** de **complementul indirect** (*Cer cursul profesorului* faţă de *Cer profesorului cursul*).

Intonaţia serveşte, de regulă asociată cu alte mijloace, la exprimarea relaţiei dintre **numele predicativ** şi **subiect** (când copula este eliptică: *Boală lungă moarte sigură*) şi la diferenţierea **subiectului** de **complementul direct** (*Îşi ajută sora fratele*). **Pauza** ajută la distingerea părţilor de propoziţie **izolate** de cele **neizolate** (Colegul, supărat, n-a mai venit faţă de *Colegul supărat n-a mai venit)* şi se asociază cu intonaţia pentru a suplini lipsa copulei.

Mijloacele de marcare a relaţiilor de coordonare sunt **joncţiunea**, folosind **connjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale** (dar uneori şi **adverbele sau prepoziţiile**: *Eu cu el mergem la film; Este sportiv, aşadar disciplinat*), **juxtapunerea** (foarte frecvent folosită) şi **intonaţia** (în general asociată cu juxtapunerea).

e. Sintagma (clasificare)

Sintagma este o îmbinare de cuvinte cuprinzând minimum două părţi de propoziţie aflate într-un raport sintactic (cu excepţia raportului subiect - predicat) şi care reprezintă un constituent al propoziţiei. **Sintagmele minimale** se pot grupa în

îmbinări din ce în ce mai largi, dar niciodată nu se pot constitui în propoziţii, deoarece nu conţin în acelaşi timp **predicaţia** şi raportul acesteia cu subiectul. De altfel, sintagmele sunt importante din punct de vedere didactic, tocmai prin transformările pe care trebuie să le sufere pentru a deveni propoziţii, respectiv fraze (operaţii prin care se formează elevilor şi studenţilor, inclusiv străini, abilitatea privind construcţiile sintactice de diverse niveluri). Sintagmele pot fi clasificate, în funcţie de elementul regent care polarizează în jurul său determinanţii, în **sintagme (sau grupuri) nominale** şi **sintagme (sau grupuri) verbale**.

Sintagmele nominale sunt grupurile nepropoziţionale în care substantivul apare pr poziţie de **subiect** sau de **complement (direct, indirect** sau **circumstanţial).** Ele pot fi **primare**, când au structura minimală, bimembră, şi **complexe**, când se formează prin combinarea a două sau a mai multor structuri minimale.

Tipurile primare pot fi: 1) **Substantiv + adjectiv** *(student inteligent, creion roşu, haine noi)*; 2) **substantiv + substantiv** (sau substitut) **în genitiv**: *caietul studentului, omul interesului, albastrul mării, cartea lui)*; 3) **substantiv + prepoziţie + substantiv** *(student la litere, stofă de lână, om cu principii).*

Tipurile complexe se formează prin combinarea grupurilor primare: câte două: 1 + 2 *(glasurile vesele + glasurile copiilor = glasurile vesele ale copiilor)*, 1 + 3 *(pantofi noi + pantofi din piele = pantofi noi din piele)* etc.; câte trei: 1 + 2 + 1 *(glasurile vesele ale copiilor jucăuşi)*; 1 + 3 + 1 *(pantofi noi din piele întoarsă)* etc.; câte patru *(publicarea condiţiilor de privatizare a întreprinderilor rentabile)*; câte cinci *(înmânarea premiilor campionatului naţional de gimnastică artistică)*; câte şase *(regulament cadru pentru organizarea sesiunii concursului de admitere în învăţământul superior)* etc.

Sintagmele verbale sunt grupurile nepropoziţionale care se formează în jurul verbului (predicativ sau nu). Şi ele sunt, după structură, **primare** şi **complexe**. **Tipurile primare** sunt: 1) **verb + adverb** *(vorbeşte bine, merge acolo, a plecat ieri)*; 2) **verb + complement (direct** sau **indirect** *(Ştie şah, ajută pe săraci, scrie despre teatru)*; 3) **verb + complement circumstanţial** (cu excepţia adverbului: *Mergând pe stradă, Venit de sărbători).* **Tipurile complexe**, mai puţin stratificate decât în cazul sintagmelor nominale, sunt formate prin combinarea unor tipuri simple: 1 + 2 *(astăzi se ocupă de sintaxă)*; 2 + 3 *(ducând cărţile la bibliotecă)* etc.

Exemplele de până acum au evidenţiat **rolul relaţiilor de subordonare** în **constituirea** sintagmelor. **Relaţiile de coordonare** participă şi ele la **amplificarea** unor sintagme (nominale sau verbale): *student inteligent şi harnic, vorbeşte bine şi frumos* etc.

Mijloacele de exprimare a relaţiilor sintactice în cadrul sintagmelor sunt aceleaşi cu cele prezentate în secvenţa dedicată părţilor de propoziţie, cel mai frecvent folosite fiind **flexiunea** şi **joncţiunea**.

f. Propoziţia (clasificare)

Propoziţia este unitatea sintactică minimală cu autonomie comunicaţională. Ea se mai defineşte, de altfel, şi drept comunicarea care are un singur predicat (exprimat sau nu).

Clasificarea propoziţiilor luate în sine (nu în calitate de constituenţi ai frazelor) se poate face în funcţie de: **scopul comunicării, formă** (pozitivă sau negativă) şi **structură**.

Scanned with OKEN Scanner

După **scopul comunicării** (coroborat cu **afectivitatea, conţinutul** exprimat şi **perspectiva vorbitorului** asupra acţiunii), propoziţiile se împart în **enunţiative** şi **interogative.**

Propoziţii enunţiative sunt propoziţiile care comunică o informaţie. În funcţie de **atitudinea** vorbitorului (sau de **afectivitatea** manifestată), ele pot fi, la rândul lor, diferenţiate în **exclamative** sau **afective** (în care transpare atitudinea vorbitorului faţă de cele comunicate: *Ce zi frumoasă este astăzi!)* şi **neexclamative** (în care aserţiunea este lipsită de participare afectivă: *Astăzi este o zi frumoasă).* Mijloacele de marcare a afectivităţii pot fi diverse **cuvinte specifice** (*ce* cu valoare adverbială sau adjectivală; adverbe ca *aşa de, atât de, cât de, cum, unde nu, mai*; conjuncţia *că* etc.), **topica, intonaţia** (redată în scris prin semnul exclamării), **accentul sintactic** sau **logic** (redat în scris prin tipuri diferite de litere).

După **conţinutul** exprimat şi după **perspectiva vorbitorului** asupra acţiunii (semnalată prin modul verbal al predicatului), propoziţiile enunţiative sunt: **propriu-zise** (numite şi: **reale, asertive, expozitive**), când prezintă o acţiune reală sau considerată reală (folosesc indicativul: *A venit profesorul*); **optative**, când comunică o dorinţă (folosesc optativul şi, rar, conjunctivul: *Aş merge la munte; Să fie într-un ceas bun)*; **potenţiale**, când prezintă acţiuni nerealizate, dar posibil de înfăptuit (folosesc condiţional-optativul şi, rar, indicativul imperfect sau conjunctivul: *N-aş fi mers. Eventual, urcam cu telescaunul. Caut pe cineva care să mă însoţească)*; **dubitative**, când exprimă o îndoială, o ezitare sau o bănuială (folosesc prezumtivul, conjunctivul şi, rar, indicativul viitor: *Va fi dorind ceva; Să fi fost vreo zece-cincisprezece; Aşa s-o prepara)*; **imperative**, când exprimă un ordin, un îndemn, o recomandare (folosesc imperativul şi conjunctivul, dar şi alte moduri: *Lasă-l în pace! Să mă laşi în pace! Vei pleca acum! A se păstra la rece! De folosit numai la recomandarea medicului!).*

Propoziţii interogative sunt propoziţiile care cer o informaţie, formulând o întrebare (marcată prin cuvinte interogative, prin intonaţie sau prin topică). Au mai multe subîmpărţiri.

În funcţie de **autonomia sintactică**, pot fi: **directe**, când întrebarea este pusă direct, fără intermedierea unui regent (sunt, deci, principale: *Ai fost la facultate?*); **indirecte**, când întrebarea este pusă indirect, prin mijlocirea unui regent (sunt, deci, subordonate: *Te întreb dacă ai fost la facultate).* Propoziţiile interogative directe sunt urmate în scris de semnul întrebării (pentru că ele **adresează** o întrebare). Cele indirecte, care numai **reproduc** întrebarea, nu sunt marcate prin semnul de punctuaţie specific.

În funcţie de partea de propoziţie vizată de întrebare, interogativele pot fi: **totale**, când întrebarea vizează (şi) predicatul (se răspunde prin *da* sau *nu*: *Ai fost la facultate?*); **parţiale**, când întrebarea vizează altă parte de propoziţie decât predicatul (nu se poate răspunde prin *da* sau *nu*: *Când ai fost la facultate?).* Interogativele totale au o intonaţie specifică (tonul urcător). Cele parţiale au aceeaşi intonaţie cu enunţiativele. În schimb, sunt introduse în mod obligatoriu printr-un mijloc caracteristic (pronume, adjectiv sau adverb pronominal interogativ). Interogativele totale folosesc astfel de elemente numai când sunt indirecte *(Te întreb dacă ai fost la facultate).*

Dacă aşteaptă răspuns, interogativele sunt **propriu-zise**, sau **veritabile** (vezi toate exemplele date până acum). Dacă nu aşteaptă răspuns, pentru că de fapt

Scanned with OKEN Scanner

comunică ceva sub formă interogativă, interogativele sunt **retorice**, sau **pseudo-interogative** *(Ce ţi-am spus eu? Îi mai poţi face ceva?)*.

În funcţie de **atitudinea** vorbitorului (sau **afectivitatea** manifestată), propoziţiile interogative pot fi şi ele: **exclamative** sau **afective** *(Cine mai e ca el?!)*; **neexclamative** (din care nu transpare starea afectivă a vorbitorului: *Unde te duci?)*. Mijloacele de marcare a interogativelor exclamative sunt aceleaşi cu cele prezentate la enunţiativele exclamative, cu un accent în plus pe intonaţie (însoţită de gesturi şi/sau mimică şi redată în scris prin semnul exclamării, alături de cel al întrebării, dacă acesta există deja).

După **conţinutul** exprimat şi după **perspectiva vorbitorului** asupra acţiunii (redată prin modul verbului), interogativele au aceleaşi specii ca cele enunţiative, cu excepţia subclasei imperativelor care la interogative lipseşte. Astfel, ele pot fi: **reale** (folosesc tot indicativul: *Ai plecat?; Când ai plecat?*); **optative** (folosesc optativul: *Ai merge la munte?)*; **potenţiale** (folosesc condiţional-optativul sau conjunctivul: *Ai fi mers?; Cine să mă însoţească?)*; **dubitative** (folosesc prezumtivul, conjunctivul sau indicativul viitor: *Ce or fi dorind? Câţi să fi fost? Cum s-o prepara?*).

După **forma predicatului** (sau după **aspect**), propoziţiile pot fi **afirmative** şi **negative**.

Afirmative sunt propoziţiile care afirmă ceva *(Studentul citeşte)*. **Negative** sunt propoziţiile care neagă total o afirmaţie, prin negarea predicatului *(Studentul nu citeşte)*. Cuvintele cu ajutorul cărora se realizează negaţia (adverbul *nu*, asociat sau nu cu pronumele *nimeni, nimic, nici unul*, cu adjectivul pronominal *nici un/o*, cu adverbe ca *niciodată, nicăieri, nicidecum, deloc* sau cu adverbul şi conjuncţia *nici*) marchează propoziţia negativă dacă neagă predicatul. Dacă neagă altă parte de propoziţie negaţia este parţială, propoziţiile rămânând afirmative *(Nu noi am respins proiectul. Nu pere am cerut. Nu în birou se fumează)*. Propoziţiile afirmative folosesc rar mijloace specifice pentru marcare mai ales când sunt **neanalizabile, monomembre** sau **fragmentare**. Aceste mijloace sunt adverbele *da, ba, ba da*, singure sau asociate cu alte adverbe sau locuţiuni adverbiale *(aşa, desigur, sigur, exact, fireşte, întocmai, negreşit, de bună seamă, fără îndoială, absolut, categoric, corect, pozitiv)*. În dialog, pot fi date **răspunsuri fragmentare** în care se reia un cuvânt, de regulă, ajutător, din întrebare: prepoziţii *(— Vrei cafeaua cu zahăr? — Cu.)*, conjuncţii *(— Să mergem? — Să.)*, adverbe *(— Mai vrei? — Mai.)*, pronume reflexive *(— Vă duceţi la film? — Ne.)*, verbe auxiliare (*Ai reuşit? — Am/— Reuşit.*).

În afară de distincţia **totale-parţiale** (când neagă predicatul, respectiv când neagă altă parte de propoziţie), negaţiile se mai divid în: **suficiente** (când nu au nevoie de întărirea prin alte cuvinte negative) şi **auxiliare** sau **seminegaţii** (când necesită, de regulă, asocierea cu o negaţie suficientă); **independente, absolute** sau **profrază** (când reprezintă singure o comunicare) şi **integrate** în propoziţii.

Adverbul *nu* este **negaţia universală**, putând fi **totală** *(El nu pleacă)*, **parţială (Nu el pleacă), independentă** *(— Pleci? — Nu.)*, **integrată** *(El nu pleacă)*, **suficientă** (în toate exemplele date). Nu poate fi, bineînţeles, auxiliară.

În vorbirea populară, se foloseşte ca negaţie independentă şi adverbul *ba*, iar în afirmaţia care înlătură negaţia din întrebare - *ba da (— Nu ai fost? — Ba da.)*. Celelalte cuvinte negative sunt, de regulă, seminegaţii. Pot fi, totuşi, negaţii suficiente: - în **răspunsuri fragmentare** *(— Cine a fost? — Nimeni.)*; - în **propoziţii nominale** *(Rezultatul - nimic)* sau **verbale eliptice** *(Renunţare - niciodată)*; - în **comparaţii** *(ca nicăieri)*; - în construcţii coordonate cu un termen afirmativ *(acum ori niciodată)* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Negaţia dublă (sau chiar **multiplă**) este obişnuită în limba română, o seminegaţie însoţind frecvent o negaţie suficientă *(Nu pleacă nimeni)*. Ea nu se confundă însă cu **asocierea a două negaţii suficiente**, care se anulează reciproc, prin figura de stil numită **litotă**, rezultând de fapt o afirmaţie *(Nu este neinteresantă = Este interesantă)*.

Stabilirea caracterului afirmativ sau negativ al unei propoziţii nu este întotdeauna simplă. Între forma unei propoziţii şi înţelesul ei apar frecvent contradicţii. Unele **interogative totale propriu-zise** sunt afirmative, indiferent de formă *(Nu pleci mâine? = Pleci mâine?)*. Propoziţii cu formă afirmativă pot avea sens negativ, mai ales când sunt marcate retoric sau ironic *(Cum să fie adevărat? Numai asta ne mai lipsea!)*. Cam în aceleaşi tipuri de situaţii, propoziţiile cu formă negativă au sens afirmativ *(Nu ţi-am spus să vii? De câte ori nu l-am ajutat!)*. Frecvent, apare această contradicţie în circumstanţiale temporale de anterioritate care au ca elemente introductive *până, până să/ce/când: Trebuie să ajungi până (nu) închide magazinul/până să (nu) închidă magazinul*. Destul de des apar situaţii de **sinonimie** a propoziţiilor negative cu corespondentele lor având formă afirmativă: *Ne temem să nu renunţe = Ne temem că renunţă; Nu vrem decât linişte = Vrem doar linişte* etc.

După **structură**, propoziţiile pot fi **neanalizabile** şi **analizabile**.

Propoziţiile **neanalizabile**, numite de unii specialişti **enunţuri sintetice** şi folosite îndeosebi în limbajul oral şi în dialog, sunt cele care nu se pot descompune în părţi de propoziţie cu funcţii sintactice distincte, fiind formate de cele mai multe ori din adverbele de afirmaţie sau de negaţie în situaţiile de **profrază** *(Da. Nu. Ba. Ba da. Ba nu. Fireşte. Nicidecum* etc.), din interjecţii *(Ei! Vai! Hai!)* sau/şi din vocative *(— Ioane! — Doamne!)*.

Propoziţiile **analizabile** sunt propoziţiile care au o structură internă transparentă, putând fi deci descompuse în părţi de propoziţie cu funcţii sintactice distincte. Ele pot fi clasificate, la rândul lor, în **simple** (când au numai părţi principale de propoziţie, una sau amândouă: *Studentul citeşte; Ninge)* şi **dezvoltate** (când au şi minimum o parte secundară de propoziţie: *Studentul citeşte cursul; Afară ninge liniştit)*; **bimembre** (când au - exprimate sau nu - ambele părţi principale de propoziţie: *Cântă; El cântă; Studentul acesta merge la examen)* şi **monomembre** (când au numai o parte principală de propoziţie, cealaltă nefiind nici măcar subînţeleasă sau inclusă: *Tună; Tună întruna; Iarnă; Iarnă grea)*; **complete** (când conţin toate componentele necesare unei comunicări explicite: *Studenţii pleacă în vacanţă)* şi **incomplete** sau **brahilogice** (când conţin numai părţile de propoziţie, principale sau secundare, indispensabile comunicării, restul fiind reconstituibil: prin context sau situaţie, în cazul propoziţiilor **fragmentare**: — *Când a trecut? — Alaltăieri. Drum bun;* prin aproximare, în cazul propoziţiilor **eliptice**: *Copiii - sus în cireş)*; **verbale** (al căror predicat, verbal sau nominal, conţine un verb: *Plouă. Andrei e student, Maria - elevă. Noi mergem în excursie)* şi **nominale** (**existenţiale**, sau **denominative**, când nu au verbe, existente sau presupuse, ci sunt exprimate prin substantive sau substitute ale acestora: *Meseria - brăţară de aur. Şoseaua, aglomerată)*.

Raportate la unităţile sintactice superioare (**fraza, enunţul** sau **textul**), propoziţiile pot fi: **independente** (când constituie ele însele enunţuri autonome: *România este stat naţional unitar, suveran şi independent)*, **nondependente** (când sunt integrate în fraze, numai prin relaţii de coordonare: *Mihai citeşte şi Andrei ascultă)*, **principale** (când, într-o relaţie de dependenţă, ocupă numai poziţia de termen **regent**: „*L-am rugat* să recite poezia"), **dependente** sau **subordonate** (când, într-o

Scanned with OKEN Scanner

relaţie de dependenţă, ocupă poziţia de termen dependent: „L-am rugat *să recite poezia*"). Este evident că propoziţiile **independente** şi **nondependente** sunt totdeauna **principale**. Pe de altă parte, propoziţii **regente** pot fi atât propoziţiile **principale**, cât şi propoziţiile **secundare** (care pot fi, în acelaşi timp subordonate altei propoziţii regente: „I-am spus *să mă anunţe* când termină lucrarea").

Propoziţiile **independente** şi cele **nondependente** sunt de obicei **suficiente** (au sens lexical deplin), iar propoziţiile regente pot fi atât **suficiente** (în cazul acesta, existenţa subordonatelor fiind facultativă: „A venit primăvara, *fără să observăm*"), cât şi **insuficiente** (**semantic**, după verbe de declaraţie, de modalitate, de aspect: *Eu am spus...; Noi trebuie...; Începe...*; **gramatical**, după verbe copulative, impersonale, sau după corelative: *Problema e...; Se cunoaşte...; A insistat atât,...*). Un statut aparte îl au **propoziţiile incidente**, care constituie comunicări de sine stătătoare, situate pe alt plan (locutorul e diferit, apar elemente de adresare, de atitudine, de explicaţie etc.) decât cel al comunicării de bază: „Am venit - *zise el* - să te văd." De aceea, ele nu contează ca părţi constitutive ale frazei în care sunt intercalate.

g. **Fraza** (clasificare)

Fraza este unitatea sintactică autonomă comunicaţional care conţine minimum două propoziţii, dintre care cel puţin una este principală. Pornind de la faptul că propoziţiile subordonate nu au autonomie predicaţională, unii specialişti consideră fraze unităţile care au minimum două propoziţii autonome, deci principale. Alţii consideră fraze orice enunţ autonom (care are deci minimum un predicat şi nu depinde de alt enunţ), **propoziţiile independente** fiind considerate **fraze simple**, iar frazele cu minimum două propoziţii - **fraze complexe** (când au un număr mare de propozitii, legate între ele printr-o diversitate de mijloace, se numesc **perioade**).

Tipologic, frazele pot fi: formate **numai prin coordonare** (când conţin numai propoziţii principale: *Apa trece, pietrele rămân, dar râu fără apă nu există*), **numai prin subordonare** (când conţin o singură propoziţie principală, restul fiind subordonate acesteia sau între ele: *Profesorul le-a spus să analizeze textul)* sau **şi prin coordonare şi prin subordonare** *(Andrei mi-a telefonat şi mi-a spus că pleacă)*. Acest din urmă tip frastic are trei subtipuri: **cu coordonarea realizată numai la nivelul propoziţiilor principale** (vezi exemplul anterior); **cu cooronarea realizată numai la nivelul propoziţiilor subordonate** *(Andrei mi-a spus că pleacă mâine şi se întoarce peste trei zile)*; **cu coordonarea realizată atât la nivelul propoziţiilor principale, cât şi la nivelul celor subordonate** *(Andrei mi-a telefonat şi mi-a spus că pleacă mâine şi se întoarce peste trei zile)*.

Tipurile şi subtipurile menţionate de fraze relevă o ierarhie crescândă privind nivelul de complexitate structurală, tipurile mai simple fiind organizate după o **schemă liniară** (sau proponderent liniară), pe orizontală sau pe verticală, iar tipurile mai complexe structurându-se în **modele arborescente** mai mult sau mai puţin dezvoltate în funcţie de numărul de propozitii conţinute şi de diversitatea structurală a raporturilor dintre ele. Adoptarea unuia sau altuia dintre tipurile de fraze depinde de stilul funcţional în care este scris (sau rostit) textul, de situaţia de comunicare în care se realizează şi de preferinţele individuale ale locutorului.

Scanned with OKEN Scanner

2. Relaţia de dependenţă (subordonare) şi funcţiile pe care le dezvoltă.

Descriem în continuare funcţiile sintactice dezvoltate în cadrul relaţiilor de dependenţă (subordonare) la nivelul propoziţiilor, respectiv al frazelor. Dată fiind corespondenţa strânsă dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile omoloage, funcţiile sintactice realizate la cele două niveluri vor fi prezentate în paralel.

Relaţiile de dependenţă (subordonare) se stabilesc între termeni (părţi de propoziţie sau propoziţii) cu funcţii sintactice diferite, unul dintre termeni fiind dependent de celălalt. Din punctul acesta de vedere, există câteva deosebiri între nivelul propoziţional şi nivelul frastic. Dacă în frază există o **propoziţie principală** sau mai multe care reprezintă centrul de organizare al frazei şi care nu depind de alte propoziţii sau unele de altele, în propoziţie nu există astfel de termeni. Subiectul şi predicatul sunt **părţi principale de propoziţie** în sensul că pot constitui singure o propoziţie, dar nu pentru că nu sunt supuse unor relaţii de dependenţă (după cum vom vedea, depind unul de altul). Calificartea lor ca principale are altă semnificaţie decât în cazul propoziţiilor. Ele corespund, de altfel, la nivel frastic, unor subordonate (**subiectivă**, respectiv **predicativă**). În lingvistica italiană, subiectul şi predicatul se numesc părţi **esenţiale** (sau **fundamentale**) ale propoziţiei (atributul **principale** fiind folosit numai cu referire la propoziţii), care formează împreună **propoziţia minimă** (**nucleul propoziţional**, cum se spune în gramatica românească).

Propoziţiile subordonate sunt raportate de obicei la propoziţiile **regente** (**supraordonate**) pe care le determină, deşi dependenţa se realizează în cea mai mare parte sau chiar exclusiv faţă de un anumit cuvânt (sau grup de cuvinte) din aceste propoziţii. Subordonarea se poate face uneori şi faţă de două sau mai multe propoziţii regente coordonate între ele *(Cer şi insist să mi se facă dreptate)*, subordonata respectivă putând îndeplini funcţii diferite în raport cu fiecare regentă (în fraza *Mi s-a cerut şi eu am acceptat să particip*, ultima propoziţie este subiectivă faţă de prima regentă şi completivă directă faţă de a doua regentă).

Denumirile propoziţiilor subordonate derivă de la denumirile părţilor de propoziţie corespondente (propoziţii **subiective, predicative, atributive, completive, predicative suplimentare**), deşi între ele pot exista elemente divergenţe importante. **Propoziţia predicativă**, de pildă, este omoloagă numai numelui predicativ, nu predicatului în întregime. Propoziţiile **condiţionale, consecutive, concesive** şi **opoziţionale** sunt mult mai des întâlnite decât părţile de vorbire corespunzătoare, în vreme ce propoziţiile **instrumentale, sociative, de agent** şi **de relaţie** apar mult mai rar decât complementele omonime.

Numeroase sunt însă corespondenţele între cele două nivele. Ele privesc clasificările interne, definiţiile, termenul determinat, modalităţile de identificare şi chiar mijloacele introductive *(Povesteşte despre noi - Povesteşte despre ce a văzut. Am cumpărat alimente pentru prânz - Am cumpărat alimente pentru ca să pregătesc prânzul. A plecat de acolo - A plecat de unde era. A ajuns înaintea închiderii magazinului - A ajuns înainte să se închidă magazinul.*

Tot o problemă de corespondenţă între cele două planuri o constituie existenţa situaţiilor de coordonare între o propoziţie subordonată şi o parte de propoziţie din regenta acesteia: *Am întrebat de el şi de cine mi-am mai amintit. M-am uitat prin sertare şi pe unde s-ar fi putut rătăci. A renunţat de frig şi pentru că dura prea mult).*

Scanned with OKEN Scanner

Dacă părţile de propoziţie sunt clasificate numai din punctul de vedere al importanţei pentru formarea propoziţiei (în **principale** şi **secundare**), propoziţiile subordonate folosesc mai multe tipuri de clasificare. Cea mai cunoscută distincţie este cea între subordonatele **necircumstanţiale (subiectivele; predicativele; predicativele suplimentare; atributivele; completivele directe, indirecte şi de agent**), care au un conţinut mai abstract şi folosesc în mare parte aceleaşi mijloace de construcţie (pronume, adverbe pronominale, conjuncţiile nespecifice *că, să, ca...să, dacă, de)*, şi subordonatele **circumstanţiale (de loc, de timp, de mod, de cauză, finale** etc.), care au un caracter semantic mai concret şi utilizează multe mijloace de construcţie specializate pentru fiecare subtip *(unde, încotro* - pentru loc; *când* - pentru timp; *cum* - pentru mod; *fiindcă, deoarece, pentru că* - pentru cauză etc.). Subordonatele necircumstanţiale pot fi **interogative** *(Nu se ştie cine vine. Întrebaă cine vine* etc.) sau **neinterogative** *(Ştiu cine vine. Depinde cine vine* etc.).

Subordonatele circumstanţiale pot fi **subordonate direct** regentei *(Dacă întârzii, pierzi trenul)* sau pot fi **subordonate indirect** regentei (prin intermediul altei regente logice: *Nu întârzia că pierzi trenul).*

Clasificarea, curentă în gramaticile altor limbi, după echivalenţa propoziţiilor subordonate cu anumite părţi de vorbire este foarte puţin utilizată în lingvistica românească. Potrivit acestei clasificări, subordonatele necircumstanţiale (atributivele, predicativele şi predicativele suplimentare numai parţial) şi circumstanţialele instrumentale, sociative, concesive, opoziţionale, cumulative şi de excepţie au **valoare de substantiv**, unele atributive, predicative şi predicative suplimentare au **valoare de adjectiv**, iar circumstanţialele de loc, de timp, de mod, de cauză, finale, consecutive, condiţionale şi de relaţie au **valoare de adverb**.

Mijloacele de marcare a funcţiei sintactice a subordonatelor reprezintă şi un criteriu de clasificare formală a acestora.

Subordonarea joncţională, cea mai frecventă, se realizează prin **conjuncţii** (şi **locuţiuni conjuncţionale**), prin **pronume** (sau **adjective**) **relative, interogative ori nehotărâte**, prin **adverbe pronominale relative, interogative sau nehotărâte.**

Cu excepţia completivei de agent, circumstanţialei sociative (care sunt **exclusiv pronominale**) şi consecutivei (care e **exclusiv conjuncţională**), subordonatele folosesc toate mijloacele menţionate, în ponderi diferite de la un tip la altul. **Prepoziţiile** şi **flexiunea** se asociază uneori **joncţiunii** prin pronume, adjective sau adverbe.

Subordonarea prin juxtapunere, mai rar utilizată, are şi un grad de precizie mai redus, fiind sprijinită de intonaţie *(Ai bani, ai de toate!)*, de modurile diferite ale verbelor-predicat *(Ai reuşit, continuă!)*, de corelative *(Ai reuşit, atunci continuă. N-ai reuşit, totuşi continuă).*

Topica distinge o subiectivă de o predicativă al cărei regent este un verb copulativ *(Ce mă supără e că n-am înţeles la timp)* sau o subordonată reluată în regentă printr-un pronume şi apoziţia pronumelui respectiv *(Că nu pot citi, asta mă deranjează. Asta mă deranjează, că nu pot citi).* Ea este, totuşi (ca şi **flexiunea, intonaţia** sau **pauza**), mijloc secundar de exprimare a subordonării.

Gradul de solidaritate a subordonatei cu regenta, împarte propozitiile în **subordonate obligatorii** (când urmează după **regente insuficiente**: *Am văzut piesa pe care mi-ai recomandat-o)* şi **subordonate facultative** (când urmează după regente

Scanned with OKEN Scanner

suficiente: *Am văzut o piesă care a fost interesantă*). În prima categorie se încadrează mai frecvent subrodonatele necircumstanţiale, pe când în a doua îndeosebi subordonatele circumstanţiale. Acelaşi tip de subordonată poate fi **izolată** (prin intonaţie şi pauză, redate în scris prin punctuaţie sau **neizolată**, deosebirea de înţeles între cele două construcţii putând fi mare: *Am văzut un singur magazin, care m-a impresionat - Am văzut un singur magazin care m-a impresionat.*

a. Subiectul şi propoziţia subiectivă

Subiectul este partea principală de propoziţie despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului: cine înfăptuieşte acţiunea exprimată de un predicat verbal activ *(Studenţii merg la bibliotecă)*, cine suferă acţiunea exprimată de un predicat verbal pasiv *(Câştigătorii sunt premiaţi de juriu)*, cui i se atribuie o acţiune ori o caracteristică exprimată de un predicat nominal *(Cărţile sunt noi)*. Răspunde la întrebările *cine?, ce?* (numai prima este specifică, *ce?* fiind folosită şi pentru alte părţi de propoziţie) şi se acordă în număr (şi, când e exprimat prin pronume, şi în persoană) cu predicatul *(Noi citim. Studentul citeşte. Studenţii citesc).*

Subiectul gramatical, singurul care interesează în sintaxă, nu trebuie confundat cu **subiectul logic** (sau **psihologic**), care se referă la autorul acţiunii exprimate de verb si care în unele propoziţii este diferit de cel gramatical. Este vorba de propoziţiile al căror predicat verbal este la diateza pasivă (în propoziţia *Maşina este reparată de mecanic, maşina* este subiect gramatical, iar *mecanic* este subiect logic, sintactic fiind complement de agent) sau de construcţiile de tipul *Îţi trebuie odihnă, Mi-e sete* (în care *odihnă* şi *sete* sunt subiecte gramaticale, iar *îţi* şi *mi-* sunt subiecte logice, sintactic fiind complemente indirecte).

Deşi parte principală de propoziţie aflată în **dependenţă reciprocă** (în planul expresiei, prin acord, respectiv prin obligativitatea cazului nominativ), şi în **implicaţie semantică reciprocă** (sau **inerenţă**) cu predicatul, subiectul poate fi **inexistent** în unele propoziţii (care au ca predicat un verb impersonal: *Plouă; Se întunecă* etc.). Şi când este **existent**, subiectul poate fi **exprimat** (uneori chiar **reluat**: *Vine ea vara*) sau **neexprimat**, în acest din urmă caz putând fi: **inclus** în persoana verbului (de obicei la persoana I sau a II-a, singular sau plural: *Dimineaţa alerg o jumtate de oră. Sunteţi formidabili)*, **subînţeles** *(Andrei merge pe stradă şi priveşte vitrinele magazinelor* - în propoziţia a doua subiectul *Andrei* este subînţeles) sau **nedeterminat** *(Bine faci, bine găseşti. Nu vorbim când mâncăm. Bate la uşă).*

Subiectul propoziţiei este **subiectul predicatului**. În unele propoziţii, pe lângă acesta există şi **subiectele unor verbe la moduri nepersonale**, care pot coincide cu subiectul propoziţiei (şi, de regulă, nu se repetă: *Aflând acest fapt, Mircea s-a bucurat*) sau pot diferi de acesta (şi atunci se exprimă în mod obligatoriu: *Aflând Mircea, surpriza n-a mai putut exista).*

Tipuri structurale: **- simplu; - dezvoltat; - mixt; - multiplu.**

Subiectul simplu se exprimă printr-un **substantiv** *(Pomii înfloriseră)* sau prin orice altă parte de vorbire cu valoare de substantiv: **pronume** *(Noi plecăm în excursie. Cineva mă strigă)*; **numeral** *(Cei trei au sosit. A doua este mai frumoasă)*; **forme verbale nominale** *(A învăţa înseamnă a şti. E uşor de zis. S-a*

Scanned with OKEN Scanner

auzit tunând.). Rar, se poate exprima şi prin **adverb**: *Altfel înseamnă să renunţ* (are însă o nuanţă circumstanţială).

Subiectul dezvoltat se exprimă prin **construcţii infinitivale relative** *(N-are cine spune)* sau **construcţii gerunziale absolute** *(Se auzea plângând un copil)*.

Subiectul mixt: *A fi drept înseamnă a nu ţine cont de sentimente.*

Subiectul multiplu: *Flăcăii şi fetele s-au prins în horă.*

Cazul subiectului, impus de predicat prin relaţia de dependenţă reciprocă, este nominativul. Există câteva **excepţii**, unele **aparente** (din cauza elipsei adevăratului subiect: *Participăm [noi] cu toţii. Mai există [unele] din acestea. Se vede [ceva] ca o pată*; din cauza asocierii articolului posesiv, care e de fapt subiect, cu un genitiv atribut: *Ai lui sunt acasă)*, altele **reale** (pronumele relative care îndeplinesc şi funcţie de mijloace de legătură în frază: *Îi spun cui mă întreabă*; unle construcţii cu valoare cantitativă: *A venit la lume*; coordonarea copulativă prin *cu, şi cu, împreumă cu: Eu şi cu tine formăm o echipă redutabilă*).

Propoziţia subiectivă este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de subiect al predicatului din regentă *(Cine ştie carte are patru ochi)* sau al unui alt verb din aceasta *(Aflându-se cum ai procedat, toată lumea a fost mulţumită)*. Este introdusă prin **pronume** (sau **adjective**) **relative, interogative** ori **nehotărâte** *(Care ajunge primul câştigă. Nu se ştie câţi or mai fi)*, prin adverbe (sau locuţiuni adverbiale) relative ori interogative *(E bine cum zice el)*, prin conjuncţiile *că, să, ca...să, dacă, de (Se vede că n-a înţeles. Trebuie să vină. Nu se ştia dacă acceptă)*. Pronumele care introduce subiectiva stă la cazul cerut de funcţia sa din subordonată: *Cui nu-i trebuie să nu cumpere. Nu se ştie cu cine a plecat.*

Elementul regent al subiectivei determină construcţia acesteia: pe lângă verbele personale pot apărea numai subiectele cu pronume relative si nehotărâte; predicatul nominal cere subiective introduse de adverbe relative; verbele şi expresiile verbale impersonale, precum şi adverbele predicative sunt urmate de subiective conjuncţionale.

Predicatul subiectivei poate fi la indicativ, la conjunctiv, la condiţional optativ sau la prezumtiv, în funcţie de elementul introductiv şi de conţinutul exprimat: fără restricţii sunt construite subiectivele pronominale, cele adverbiale şi cele introduse prin conjuncţia *dacă*; conjunctivul nu e admis de *că, cum că* şi *de*, iar celelalte moduri nu sunt admise de *să* şi *ca... să*.

Unele propoziţii subiective au nuanţe secundare circumstanţiale: **condiţională** *(Dacă vine înseamnă că e de acord. Cine se scoală de dimineaţă departe ajunge. Bine ar fi să renunţe la obiceiul ăsta)*; **cauzală** *(Cine s-a fript cu ciorba suflă şi-n iaurt. Din moment ce are umbrelă înseamnă că plouă)*; **concesivă** *(Orice cuvânt ar spune mi s-ar părea o vorbă goală)*.

Topica dominantă a subiectului este înaintea predicatului. Aceasta formează regula când subiectul este exprimat prin pronume relative sau interogative. Stă după predicat subiectul unui verb de declaraţie, într-o propoziţie incidentă *(Sunt de acord, spuse el)*, precum şi subiectul unei interogative indirecte parţiale care începe cu un pronume sau un adverb interogativ *(Cu cine este băiatul? Când soseşte trenul?)*. În propoziţiile marcate afectiv, apar frecvent abateri. Subiectiva stă mai ales după

Scanned with OKEN Scanner

regentă. Excepţia o formează subiectivele introduse prin pronume relative sau nehotărâte. În funcţie de accentul stilistic, se folosesc şi alte scheme topice. Este frecventă şi **împletirea subiectivei cu regenta** *(El trebuie să sosească).* Câteva situaţii de **valori expresive** ale subiectului şi/sau ale subiectivei: subiectul reluat *(Vine el tata)*; subiectul cantitativ *(A participat la lume)*; subiectul izolat *(Norocul, orice-ai face, vine când şi unde vrea el)*; abaterile de la cazul subiectului *(Hai la casa cui ne are)*; subiectul multiplu („*Nisip, cenuşe şi lut/sunt un trecut?*" - T.Arghezi); subiectiva ca modalitate de cuprindere largă sau chiar de generalizare („*Cine se ţscoală de dimineaţă departe ajunge. Nu totdeauna are dreptate cel care ţipă mai tare).*

b. Predicatul şi propoziţia predicativă

Predicatul este partea principală de propoziţie care spune ceva despre subiect: ce face *(Copii aleargă)*, ce este *(Andrei este student)*, cine este *(Acela este Mircea)* sau cum este *(Toţi suntem bucuroşi)* subiectul. În propoziţiile fără subiect arată o acţiune *(Ninge)* sau o stare *(Acolo e frumos).*

Prin tradiţie, predicatul este clasificat în **verbal** şi **nominal**.

Predicatul verbal (numit şi **sintetic**) este exprimat printr-un verb sau o locuţiune verbală la un mod personal şi la orice diateză *(Am fost prezentat tuturor membrilor; S-a întâmplat ceva interesant. Aşa a găsit el cu cale)* şi, în mod excepţional, la unele moduri nepersonale *(A nu se fuma. De trecut în registru)*, prin adverbe predicative *(Fireşte că vin)* sau prin interjecţii predicative *(Bravo lor).*

Unii specialişti consideră **predicate verbale compuse** predicatele formate cu **verbele de modalitate** *(Am de scris. Stă să cadă)* şi cu **verbele de aspect** *(S-a apucat de învăţăt. S-a pus pe treabă)*, care nu ar putea forma singure predicate, fiind **insuficiente** semantic (în această situaţie sunt însă şi alte verbe: *a presta, a provoca).*

Foarte rar predicatul verbal **poate lipsi, total** (elipsa lui fiind indicată de anumiţi determinanţi sau/şi de semnele de punctuaţie: *Eu, din fundul sălii: — Sunt aici)* **sau parţial** *(— Ai scris? — Am; Ai scris? — Scris; — Ţi-ai adus aminte? — Adus.).*

Predicatul nominal (numit şi **analitic**) este format dintr-un verb copulativ la un mod personal şi dintr-un nume predicativ, simplu sau multiplu: *Voi sunteţi tineri (frumoşi şi sănătoşi).* Verbul copulativ reprezintă componenta preponderent gramaticală, care asigură legătura (= copula) între subiect şi numele predicativ, marcând categoriile specific verbale: modul, timpul, diateza, persoana. Sensul lui lexical este estompat până la dispariţia totală. Pot dobândi acest statut verbele *a fi, a deveni, a însemna* („a echivala cu") şi , după unii specialişti, verbele (considerate **semicopulative**) *a se face, a se arăta, a se chema, a ieşi, a ajunge, a se naşte, a părea, a rămâne.*

Elipsa verbului copulativ este posibilă în **propoziţiile nominale calificative** *(Ferice de tine)*, în **dialog** *(— Este complet? — Complet.)* sau în **coordonare** *(Ei sunt pregătiţi, iar voi nepregătiţi).*

Numele predicativ reprezintă componenta preponderent lexicală a predicatului nominal, precizând identitatea, caracteristica sau calitatea subiectului. De aceea, se poate exprima prin orice parte de vorbire autosemantică: **substantiv** *(Ei sunt*

Scanned with OKEN Scanner

studenţi), **pronume** *(Cartea este a noastră)*, **adjectiv** *(Oraşul e frumos)*, **numeral** *(El este al treilea)*, verb la un mod nepersonal *(Tot păţitu-i priceput. Fapta lui e de lăudat. A studia înseamnă a şti)*, **adverb** *(Cum e turcul şi pistolul)*. **interjecţie** *(Halal să-i fie)*. Numele predicativ stă în nominativ, dar poate sta şi în acuzativ *(Haina e de piele)* sau în genitiv *(Eram împotriva lor)*. Tipuri structurale de nume predicativ: **simplu** (vezi exemplele de mai sus); **dezvoltat** *(Jupânul nu era om rău)*; **mixt** *(Câmpul pare a fi de vată)*; **multiplu** *(El e obosit şi supărat)*.

Topica obişnuită a numelui predicativ este după verbul copulativ. Poate sta însă şi înaintea acestuia, când este exprimat printr-un pronume sau printr-un adverb interogativ *(Ce este el? Cum e filmul?)* şi de cele mai multe ori în propoziţiile exclamative *(Pricepuţi mai sunteţi!)*. Pentru locul predicatului verbal, a se vedea topica subiectului.

O clasificare mai puţin prezentă în gramatici distinge **predicatele narative** (care se realizează prin verbe de acţiune: *În oraş se construieşte un teatru; El devine inginer)* de **predicatele descriptive** (care se realizează prin verbe statice: *noi stăm în centrul oraşului; El este inginer)*.

Acordul predicatului cu subiectul este obligatoriu, fiind urmarea solidarităţii între cele două părţi principale de propoziţie, care formează împreună **nucleul predicaţional** al propoziţiei sau, cu alte cuvinte, **propoziţia minimă**. Acordul se face cu **subiectul gramatical**, în număr, persoană, gen şi caz, în funcţie de tipul de predicat. **Verbele** (**predicative**, **auxiliare** sau **copulative**) la moduri personale din structura predicatului (verbal sau, după caz, nominal) se acordă cu subiectul în **persoană** şi **număr**. **Părţile nominale** (mai ales **adjectivul** şi **participiul**) ale numelui predicativ se acordă în **gen, număr** şi **caz**. Exemple: *Noi mergem la munte; Voi sunteţi căutaţi de cineva; Ele sunt bucuroase*.

Predicatul verbal sau numele predicativ exprimat prin **adverb, interjecţie** sau **forme verbale nepredicative** (infinitiv, supin) nu dispune de posibilităţi de acord (din cauza formei invariabile a componentului). Numele predicativ exprimat prin substantiv, pronume sau numeral substantival nu se acordă în mod obligatoriu *(Noi eram contra proiectului. Drumul era numai băltoace. Dansul era una din modalităţile de petrecere a timpului liber)*. Pe lângă acordul după **forma** subiectului, care este regula, există situaţii de **acord după înţeles**, chiar acceptat în normă: *Au venit majoritatea. Dumneavoastra aţi fost invitat primul*. Există şi numeroase alte situaţii în care acordul se face în mod specific.

Acordul în persoană: -a) În cazul subiectelor de persoane diferite, persoana I prevalează asupra celorlalte, iar persoana a II-a prevalează asupra persoanei a III-a *(Eu şi el am fost primii. Tu şi ei aveţi acelaşi ritm)*; -b) În propoziţiile *Toţi studenţii să veniţi mâine la seminar, Subsemnatul solicit audienţă* acordul se face cu subiectele incluse *voi*, respectiv *eu*; -c) Predicatul unei atributive se poate acorda cu un nume predicativ sau cu un atribut apropiat (în locul subiectului) din regentă *(Tu eşti un om care respectă legile)*; -d) Dacă numele predicativ este un pronume personal, acordul în persoană se face cu acesta *(„Statul sunt eu")*.

Acordul în număr: -a) Subiectul multiplu solicită predicatul la plural, subiectele având importanţă egală, consemnată de obicei prin coordonare *(Andrei şi Bogdan merg la meci)*. Predicatul se pune la singular, când unul din autori iese în relief, ceilalţi apărând ca asociaţi *(Andrei, împreună cu Bogdan, merge la meci)*; -b) Subiectele multiple coordonate disjunctiv cer îndeosebi predicat la singular *(Ori eu ori el va renunţa)*. Când coordonarea adversativă a subiectului multiplu este realizată în formula *nu ... ci*, acordul acceptat este cel cu termenul introdus de *ci (Nu*

Scanned with OKEN Scanner

ei, ci tu ai greşit.); -c) Subiectele substantive colective care exprimă o cantitate *(majoritate, parte, mulţime, jumătate)* au de obicei predicat la singular dacă subiectul nu are determinare atributivă *(Mulţimea mergea liniştită)* şi predicat la plural, dacă subiectul are atribut la plural *(Majoritatea concurenţilor s-au oprit)*; -d) Subiectul pronume de politeţe pentru persoana a II-a singular, dar cu formă de plural *(dumneavoastră)* cere predicatul la plural, dar numele predicativ la singular *(Dumneavoastră sunteţi aşteptat)*; -e) Subiectul format din construcţii care exprimă reciprocitatea au predicatul la plural *(Îşi luau curaj unul de la altul)*; -f) Când termenii subiectului multiplu coordonaţi copulativ exprimă aceeaşi noţiune sau noţiuni foarte apropiate, este corect acordul după înţeles, la singular *(Nimeni şi nimic nu-l poate opri)*; când termenii subiectului multiplu, la singular, sunt coordonaţi negativ prin *nici*, acordul se poate face fie la singular, după înţeles *(Nici ea, nici el n-a plecat)*, fie la plural, formal *(Nici ea, nici el n-au plecat)*; g) Când subiectul multiplu este aşezat după predicat, alături de acordul formal, la plural, se acceptă şi acordul prin atracţie cu primul termen al subiectului *(A fost odată un moş şi o babă)*; h) când termenii subiectului multiplu, la singular, sunt substantive nearticulate, acordul corect este la singular *(Pâine şi lapte se găseşte la chioşcul din colţ)*; i) predicatul impersonal rămâne la singular şi când subiectul e multiplu *(A vorbi şi a pleca e uşor)*.

Acordul în gen: -a) În cazul subiectelor multiple antepuse exprimate prin substantive care denumesc fiinţe, masculinul prevalează asupra femininului *(Studenţii şi studentele sunt examinaţi)*; dacă denumesc fiinţe şi lucruri, acordul se face cu numele de fiinţă *(Şi maşina şi şoferul sunt obosiţi)*; dacă denumesc lucruri de gen masculin şi feminin, acordul se face la feminin plural, când substantivul masculin e la singular *(Podeaua şi peretele sunt murdare)*, şi cu termenul cel mai apropiat, când substantivul masculin e la plural *(Podeaua şi pereţii sunt murdari; Pereţii şi podeaua sunt murdare)*. Substantivele neutre contează în aceste scheme de acord ca masculine la singular şi ca feminine la plural *(Peretele şi balconul sunt murdare. Pereţii şi balcoanele sunt murdare. Balcoanele şi pereţii sunt murdari)*.

Recţiunea în raportul subiect-predicat este şi ea o formă de manifestare a dependenţei reciproce a termenilor nucleului predicaţional. Prin aceasta, verbul-predicat impune numelui (pronumelui) - subiect cazul **nominativ**, care devine astfel **marca distinctivă** a funcţiei de subiect (cu excepţiile menţionate mai sus şi datorate unor construcţii netipice). La rândul său, subiectul impune numelui predicativ din structura predicatului nominal, e drept cu mai puţină strictete, acelaşi caz **nominativ**. Abaterile de la aceste restricţii fiind puţine şi uşor explicabile, fenomenul recţiunii între cele doua părţi principale de propoziţie nu prea e studiat în gramatica românească.

Topica, articularea şi intonaţia constituie si ele mijloace secundare de marcare a identităţii celor doi termeni ai propoziţiei minime, mai ales de distingere a subiectului de nume predicativ *(Părerile nu sunt totdeauna idei, dar ideile sunt totdeauna păreri. „Iar cerul este tatăl meu/ Şi mumă-mea e marea"* - M.Eminescu).

Propoziţia predicativă este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de nume predicativ al unui verb copulativ (la un mod personal sau nepersonal, exprimat sau subînţeles) din regentă: *Noi suntem ce am fost mereu. Voi - cum vă ştim; Fiind cum e, s-a descurcat.* Propoziţia predicativă poate fi **de calificare** (când atribuie subiectului o însuşire sau o calitate prin intermediul verbului copulativ: *Prietenul tău este cum l-ai descris)* sau **de identificare** (când sfera subiectului şi a propoziţiei respective sunt identice: *Problema e dacă vom fi gata la timp)*.

Scanned with OKEN Scanner

Elementele introductive ale propoziţiei predicative sunt: **pronumele** (sau adjectivele) relative, interogative ori nehotărâte *(Întrebarea e cine acceptă primul; Oricine ne caută e binevenit)*; **adverbele** modale relative, interogative ori nehotărâte *cum, oricum, precum cât, oricât (Sistemul e precum v-am spus)*; **conjuncţiile** *că, să, ca...să, dacă, de (Interesul e să vină şi el)*; **locuţiunile conjuncţionale comparative** *ca şi cum, după cum (Asta era ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic).*

Pronumele introductiv stă în cazul cerut de funcţia sa din cadrul predicativei *(Problema e la cine apelăm / cui îi spunem).*

Modurile posibile în predicativă sunt toate modurile personale, cu excepţia imperativului, restricţiile utilizării lor în raport cu mijloacele introductive fiind aceleaşi ca în cazul subiectivei.

Topica normală a predicativei este după regentă, dar sunt şi situaţii când stă înaintea regentei, mai ales când se urmăreşte reliefarea stilistică *(„Ce-am fost cândva, azi nu mai sunt" - Ion Minulescu).* Alte situaţii în care predicatul şi/sau predicativa pot avea **valori expresive**: predicatul realizat prin locuţiuni *(„Nu ştiu la cât mi-a sta capul"* - I.Creangă), interjecţii *(Halal de tine!)* şi adverbe propriu-zise *(Departe de mine gândul răzbunării)*; predicatul nominal cu alte verbe copulative decât *a fi (Pare hotărât să renunţe)*; elipsa predicatului *(Unii la muncă, alţii la luncă)*; numele predicativ repetat *(E bună, bună, n-ai ce zice)* sau multiplu (*„O fată frumoasă e mirajul din zarişte, aurul graiului, lacrima raiului"* - L.Blaga).

c. Atributul şi propoziţia atributivă

Atributul este partea secundară de propoziţie care determină un substantiv sau altă parte de vorbire (pronume, numeral) cu valoare de substantiv: *Cărţile elevilor sunt pe bănci. Are trei stilouri: două roşii şi unul albastru. Să-ţi spun alta bună.* Răspunde la întrebările: *care?, ce?, ce fel?, cât?, al (a, ai, ale) cui?.*

După **formă** (pot fi exprimate prin orice parte de vorbire autosemantică), atributele se clasifică în: **adjectivale, substantivale, pronominale, verbale, adverbiale** şi **interjecţionale**.

Atributul adjectival se realizează printr-un adjectiv propriu-zis *(Ziua bună se cunoaşte de dimineaţă)* sau prin altă parte de vorbire care se comportă ca adjectiv: numeral *(Patru ore a durat operaţia)*, adjectiv pronominal *(Dorinţa noastră e să învingem)*, verb la participiu *(Rufele spălate se calcă).* În această categorie intră şi adjectivele provenite prin schimbarea valorii gramaticale din: substantive *(câini bărbaţi)*, din verbe la gerunziu *(mâini tremurânde)* sau chiar din prefixoide *ţigări super).*

Atributul substantival se realizează printr-un substantiv propriu-zis *(Cartea studentului)* sau provenit prin conversiune din altă parte de vorbire *(momentul plecării)*, precum şi printr-un numeral cu valoare de substantiv *(hainele amânduro-ra).* La rândul lui, atributul substantival se subdivide în: **genitival** (se realizează prin genitivul propriu-zis sau prin construcţia cu valoare de genitiv alcătuită din prepoziţia *a* şi forma de acuzativ a substantivului: *glasurile copiilor; glasurile a doi copii)*; **în dativ** (pe lângă substantive nearticulate nume de grade de rudenie sau de poziţii sociale, respectiv pe lângă substantive nume de acţiune urmate de un atribut nearticulat intercalat între substantiv şi dativ: *nepot surorii mele; acordarea de premii unor concurenţi)*; **în acuzativ** (fără prepoziţie sau cu prepoziţia *pe: urcarea o treaptă în ierarhia profesională; supărarea pe prieteni nu i-a priit)*; **prepoziţional**

Scanned with OKEN Scanner

(precedat de prepoziţie, locuţiune prepoziţională sau adverb de comparaţie: *cămaşă de bumbac; grădina din jurul casei; un flăcău ca un brad)*; **apoziţional** *(L-am văzut pe Valentin, colegul tău)*. Menţionăm părerea unor specialişti după care apoziţia este o parte de propoziţie distinctă de atribut, fiind realizarea unei relaţii diferită de relaţia de dependenţă. Este vorba de relaţia de **adordonare** sau de **echivalenţă** (caracterizată prin intersectarea a două sau mai multe perspective semantice cu privire la acelaşi referent).

Atributul pronominal, realizat prin pronume, are aceleaşi subspecii ca cel substantival: **genitival** *(problema lui; în al cărui interes; confirmarea a ce ştiam)*; **în dativ** *(verişor acestuia; acordarea de premii acestora; soarta-mi)*; **în acuzativ** *(supărarea pe ei n-a ţinut mult)*; **prepoziţional** *(fotografii cu voi, rămânerea în preajma acestora, un băiat ca el)*; **apoziţional** *(Învăţătorul, acelaşi, stătea în faţa şcolii).*

Atributul verbal se realizează prin verbe la infinitiv *(plăcerea de a înota)*, la supin *(aparat de copiat)* sau la gerunziu *(o pictură contrastând cu încăperea).*

Atributul adverbial *(întâmplarea de aseară; întoarcerea acasă; mersul pe jos).*

Atributul interjecţional *(Are o maşină ţuţ!).*

În funcţie de **intensitatea legăturii cu regentul**, atributele sunt **izolate** (aducând o informaţie care nu e strict necesară, legătura este lejeră: *Studentul, grăbit, a acceptat pe loc)* şi **neizolate** sau **solidare** (aducând o informaţie indispensabilă, legătura este strânsă: *Studentul grăbit a acceptat pe loc.*

Atributele izolate pot fi **descriptive**, când descriu exclusiv o însuşire pe care o are sau pe care o dobândeşte obiectul la care trimite termenul regent *(Musafirul, înalt şi voinic, a intrat pe uşă)* sau **circumstanţiale** (când caracterizarea obiectului la care trimite termenul regent este însoţită de o nuanţă circumstanţială referitoare la predicat). Nuanţa circumstanţială, în general dificil de precizat, poate fi: **cauzală** *(Tânărul, neantrenat, a obosit repede)*; **condiţională** *(Nu constituie infracţiune fapta prevăzută de legea penală, săvârşită în stare de legitimă apărare)*; **concesivă** *(Era de mirare că el, obişnuit cu locul, a putut confunda intrările)*; **temporală** *(Andrei, ajuns acasă, s-a culcat).* Unii specialişti, apreciind că **atributul circumstanţial** dezvoltă o relaţie de dublă dependenţă (faţă de un substantiv şi faţă de un verb), comparabilă cu cea realizată de elementul predicativ suplimentar, îl consideră parte de propoziţie de sine stătătoare.

Atributele neizolate pot fi şi ele de mai multe feluri din punctul de vedere al contribuţiei logico-semantice aduse în raport cu regentul: **calificative** sau **de calificare** (când arată o calitate a obiectului: *Avea părul negru cârlionţat)*; **de identificare** (când distinge obiectul de altele din aceeaşi categorie: *Călătorul cel tânăr zâmbea)*; **de clasificare** (detaşează o subclasă din clasa din care face parte obiectul: *poezia epică si poezia lirică se dezvoltă în paralel)*; **de complinire** (împlineşte câmpul lexico-semantic deschis de regent: *(A făcut asta în interesul altora).*

Clasificarea semantică a atributelor poate fi detaliată în continuare, chiar în cadrul fiecărei clase formale. Rezultă un tablou bogat de valori (regăsibile la toate speciile de atributive, la un număr limitat dintre acestea sau numai la câte una): **posesia** (propriu-zisă, dependenţa şi apartenenţa: *conacul boieresc, pălăria bunicului, casă de gospodari)*; **subiectul** sau **agentul** unei acţiuni *(greva sindicatelor)*, respectiv **autorul** unei opere *(un roman de Rebreanu)*; **obiectul**, echivalent cu un complement direct *(asfaltarea străzii)* sau cu un complement indirect *(apropierea*

Scanned with OKEN Scanner

de ţintă); **acţiunea** *(muzică antrenantă)*; **denumirea** *(oraşul Craiova)*l; **scopul** *(loc de fumat)*; **termenul calificat** *(roşeaţa obrajilor)*; **termenul comparat** *(jungla mahalalelor)*; **termenul numărat** *(treizeci de zile)*; **superlativul** *(zmeul zmeilor)*; **partitivul** *(unii dintre studenţi)*; **relaţia** *(argou pescăresc)*; **comparaţia** *(şosea ca o oglindă)*; **materia** *(pod de piatră)*; **conţinutul** *(burduf de brânză)*; **originea** *(vin de Cotnari)*; **calitatea** *(măsură politică)*; **cantitatea** *(verdeaţă multă)*; **măsura** *(cale de o poştă)*, **locul** *(cerbul carpatin)*, **timpul** *(pere tomnatice)*.

Analiza acestor valori semantice poate sta la baza formării abilităţii de redactare a unor texte clare, precise şi nuanţate.

Topica normală a atributului este în funcţie de termenul regent. Sunt totdeauna postpuse atributul verbal, cel adverbial şi cel interjecţional *(dorinţa de a câştiga, plimbatul agale, un tip phii!)*, precum şi unele atribute adjectivale, provenite în general din alte părţi de vorbire *(farmaceutic, făinos, industrial, economic, internaţional, studenţesc, gata* etc.). Sunt totdeauna sau de obicei antepuse unele subspecii ale atributului adjectival realizat prin anumite numerale sau adjective pronominale (*doisprezece studenţi, tustrei participanţii, primul concurent, aceeaşi placă, altă rugăminte, nici un ofertant*), câteva atribute adjectivale *(biet, tot)*. În foarte multe situaţii, poziţia postpusă sau antepusă depinde de caracteristicile gramaticale şi de sensul cuvintelor cu rol de atribut *(expunere interesantă - interesantă expunere, săracul bătrân - bătrânul sărac, o simplă cerere - o cerere simplă, o adevărată surpriză - o surpriză adevărată, un oarecare cetăţean - un cetăţean oarecare)*. Dacă sunt mai multe atribute pe lângă acelaşi regent, ele apar într-o anumită ordine preferată. De exemplu: *atribut adjectival - atribut prepoziţional - atribut genitival (Cartea ilustrată de poveşti a copilului); atribut pronominal - atribut adjectival (prietenul acesta entuziast)*. În funcţie de diverse caracteristici gramaticale şi lexicale ale atributelor (vizând mai ales raporturile dintre ele), sunt posibile şi alte ordini *(pantofii de piele întoarsă ai lui Andrei; acest entuziast prieten; entuziastul nostru prieten; entuziastul prieten al nostru)*.

Tipurile structurale sunt, cu mici diferenţe de la o clasă a atributelor la alta: **simplu** *(Călătorul, obosit, s-a oprit)*; **dezvoltat** *(Distanţa dintre Pământ şi Soare e enormă)*; **mixt** *(Camera curată şi mirosind a flori de munte ne aştepta)*; **multiplu** *(Tânărul, grăbit şi speriat, n-a mai aşteptat răspunsul)*.

Acordul atributului cu regentul se face în **gen, număr** şi **caz** (fac excepţie, firește, atributele exprimate prin părţi de vorbire neflexibile sau prin forme invariabile ale verbului). **Acordul prin atracţie** se foloseşte frecvent în cazul regentului multiplu *(Casa şi pământul nostru)*. **Acordul după înţeles** este acceptat rar, mai ales în cazul unor nume proprii lângă care se subînţelege un apelativ la alt gen *(Popescu, invitată la conferinţă, a acceptat cu plăcere)*.

Acordul în gen şi număr, deşi are reguli numeroase, nu prezintă dificultăţi pentru vorbitorii cu nivel mediu de instruire. Câteva reguli specifice pentru situaţiile de termeni determinanţi unici: a) - Acordul cu pronumele de politeţe se face după înţeles *(Dumneavoastră, atent, aţi observat imediat)*; b) - Acordul cu substantivele care au înţelesul diferit de genul gramatical se face după formă *(Vedeta argentiniană transferată la o echipă de fotbal din Italia)*. Acordul cu termenii determinanţi multipli se face în cele mai multe cazuri după regulile prezentate la numele

Scanned with OKEN Scanner

predicativ *(Studentul şi studenta, convinşi de succes, s-au înscris la concurs. Podeaua şi peretele, murdare, au fost curăţate)*. Frecvent, este tolerat acordul prin atracţie cu ultimul termen, mai ales în situaţiile atributului neizolat *(literatura şi cultura medievală; colegul şi colega mea)*. Atributul (substantival sau pronominal) genitival sau atributul adjectival (exprimat prin adjectiv posesiv), când sunt însoţite de articolul posesiv, pun probleme de acord al acestui articol cu termenul determinat de atribut *(un creion al acestei studente; o lucrare a cercetătorului; o problemă a mea)*. Atributul pronominal în genitiv exprimat prin pronume relativ se realizează într-o formă mai complexă, întrucât implică şi substantivul din regentă la care se referă propoziţia atributivă (în funcţie de poziţia pronumelui relativ faţă de substantivul determinat, acordul poate avea o formă directă, ca în *casa în balconul căreia*, sau o formă „încrucişată", ca în *casa în al cărei balcon)*.

Acordul în gen şi număr al apoziţiei se realizează în anumite situaţii *(Cumpărătorii, întreprinzători prosperi, au oferit preţuri mari. Solicitantele, angajate cu vechime, au insistat)*, dar nu este obligatoriu *(Călătorii, o femeie şi doi bărbaţi, au coborât)*.

Acordul în caz este frecvent omis, deşi normele îl recomandă. Atributul adjectival (exprimat prin adjectiv sau participiu) neizolat se acordă în mod obligatoriu în caz (e vorba de genitiv-dativul feminin, unde există forme distincte) cu termenul determinat *(unei maşini reparate, şoselei asfaltate)*, chiar dacă este distanţat de acesta *(unei şcoli de mult şi bine cunoscute)*. La atributul izolat, acordul în caz e recomandat, dar se acceptă şi construcţiile fără acord *(continuarea acestei discuţii, purtată între reprezentanţii celor două ţări...)*. Probleme de acord în caz pune şi atributul adjectival în a cărui structură se află articolul demonstrativ (corect e *studenţilor celor* - nu *cei -studioşi)*, ca şi atributul adjectival realizat prin adjective pronominale demonstrative, nehotărâte şi posesive *(specialistului acestuia, tuturor participanţilor, colegei mele)*.

Propoziţia atributivă sau **relativă** este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de atribut al unui substantiv sau al unui substitut al său (pronume, numeral) din regentă *(Aceasta este cartea pe care am cumpărat-o. Am vorbit cu ceilalţi, care nu fuseseră acolo. Nu mai erau decât cei trei care nu ştiau nimic despre aceasta)* ori al regentei în ansamblu *(Vă gândiţi mereu, ceea ce nu e bine)*. Există două tipuri distincte de atributive: **propriu-zise** şi **apozitive**.

Propoziţiile atributive propriu-zise sunt introduse prin pronumele relative *care, cine, ce, cât, cel ce, de (care* putând fi şi adjectiv), prin pronumele interogative *cine, care, ce, cât* (cu excepţia primului, pot fi şi pe poziţie de adjectiv), prin pronume şi adjective pronominale nehotărâte *(oricine, oricare* etc.), prin adverbe relative şi interogative *(când, cât, cum, încotro, unde)* sau nehotărâte *(undeva, altundeva, oricând* etc.) şi prin conjuncţii *(că, să, ca...să, cum, că, dacă, deşi, după ce, fără să, până să* etc.).

În atributivele pronominale, care reprezintă categoria cea mai numeroasă, pronumele relative *care, ce, cât* sunt la genul şi numărul termenului regent şi la cazul cerut de funcţia din atributivă *(Studentul pe care l-am examinat a răspuns bine)*, iar pronumele relative *cine, cel ce* si cele nehotărâte iau numai forme de genitiv, indiferent de funcţia din atributivă *(Rugămintea cui m-a trimis e să mă ajutaţi)*. Restricţiile nu sunt valabile şi în cazurile în care atributiva determină substantive verbale şi/sau având sens legat de sfera informaţiei *(întâlnirea cu cine nu mă aşteptam; Problema pe cine să lase responsabil s-a rezolvat)*.

Scanned with OKEN Scanner

Atributivele introduse prin adverbe determină de obicei substantive din sfera semantică a relativului *(locul unde; ziua când; modul cum)* sau legate de domeniul informaţiei *(întrebarea unde/când/cum)*.

Gradul de solidaritate cu termenul determinat distinge **atributivele izolate** sau **explicative** (despărţite de regentă prin virgulă sau prin linie de pauză: *Vărul meu, care e informatician, şi-a cumpărat un calculator)* de **atributivele neizolate** sau **determinative** *(Vărul meu care e informatician şi-a cumpărat un calculator)*.

Atributivele izolate pot fi **descriptive** *(Vecinul lui, care e înalt, joacă baschet)*, sau **circumstanţiale** (cu nuanţă: **cauzală**: *Mircea, care e pasionat de fotbal, s-a dus la meci;* **concesivă:** *George, care nu e pasionat de fotbal, s-a dus totuşi la meci;* **condiţională**: Fapta prevăzută de legea penală, care e săvârşită în stare de legitimă apărare...; **finală**: *A tocmit oameni, care să-i taie salcâmii*; **consecutivă** *(Îi dăduseră o cameră aşa de mică, în care să nu poată nici respira);* **modală** *(Avea o inteligenţă, care-l compara cu premianţii)*.

Atributivele neizolate pot fi **calificative** *(Are o maşină care luceşte de curăţenie)*, **de identitate** *(Fereastra la care se văd flori e a apartamentului nostru)*, **de complinire** *(Nu se poate vorbi despre uitarea a ceea ce nu ai ştiut niciodată)* şi **de clasificare** *(Şi-a cumpărat tricouri de cele care sunt imprimate cu numele unor formaţii de muzică)*.

Topica normală a propoziţiei atributive este după termenul regent, uneori intercalându-se în propoziţia acestuia (*Colegul care m-a căutat lucrează cu mine la proiect*).

Propoziţia apozitivă, considerată în unele gramatici un tip se sine stătător, exprimă un conţinut similar cu termenul determinat pe care îl precizează sau/şi îl explică. Acesta poate fi un cuvânt (substantiv, verb, adverb), un grup de cuvinte sau o propoziţie întreagă. Mijlocul de legătură poate fi **juxtapunerea** *(Asta e soluţia: să renunţăm)* sau **joncţiunea** (conjuncţiile *că, să, ca...să* etc.: *La un lucru nu ne aşteptam - să reuşească*; pronumele şi adjectivele relative *ce, ceea ce* etc.: *A dus lucrul la capăt, ceea ce e important*; adverbe relative: *A fixat şi zilele dezbaterilor: oricând există amatori)*. Frecvent apar adverbele specifice *adică, anume (Stătea mereu tăcut, adică era supărat)*.

Topica normală a apozitivei este după regent. Numai apozitiva introdusă prin *ceea ce* poate preceda termenul determinat *(Am căutat cartea şi, ceea ce nu ştie el, am găsit-o)*. Toate apozitivele sunt izolate în scris de termenul determinat prin **virgulă**, prin **linie de pauză** sau prin **două puncte**.

Câteva situaţii în care atributul şi/sau atributiva pot avea **valoare expresivă**: când regentul nu se repetă *(Culoarea ochilor, a părului şi a feţei locuitorilor are ceva straniu)*; atribute exprimate prin locuţiuni *(E om de treabă şi de viaţă)*, în dativ (*„Opinca-i era spartă, cămaşa desfundată"* - V.Alecsandri; *Şi somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi ieie vamă"* - M.Eminescu) sau în acuzativ cu adverbe de comparaţie ca prepoziţii *(O luminiţă cât bobul de mei)*; atribute inversate şi dislocate *(„Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări". „Lacul codrilor albastru/Nuferi galbeni îl încarcă"* - M.Eminescu); suitele de atribute şi/sau atributive *(„Vremea lui Ştefan cel Mare, zimbru sobru şi regal"* - M.Eminescu; *„Ei ce se sting în neguri şi uitare/ Şi cad şi mor de cruda-mpovărare/A tuturor durerilor din lume"* - O.Goga); construcţiile contrase *(Niciodată n-am avut ocazia de a fi prezent şi de a participa direct la un astfel de eveniment)*.

Scanned with OKEN Scanner

d. Complementul şi propoziţia subordonată corespunzătoare

Complementul este partea secundară de propoziţie care determină un verb *(El pleacă astăzi. Plecând astăzi, va reuşi să ajungă la conferinţă)*, un adjectiv *(Bucuroşi de oaspeţi)*, un adverb *(Bine de ei)* sau o interjecţie predicativă *(Bătrânul de dimineaţă, pâş-pâş, pe uliţă)*. Cea mai importantă clasificare a acestei părţi de propoziţie distinge complementele **propriu-zise** sau **necircumstanţiale** de cele **circumstanţiale**.

Complementele propriu-zise arată obiectul asupra căruia se răsfrânge o acţiune sau o însuşire, fiind compliniri cerute de termenul regent de al cărui fel (tranzitiv, intranzitiv, pasiv - în cazul verbului) depind. După conţinutul exprimat, care este de multe ori abstract, complementele propriu-zise pot fi **directe, indirecte** şi **de agent** (unii specialişti, includ în această categorie şi complementul **de reciprocitate** şi pe cel **comparativ**). Complementele directe şi cele indirecte sunt uneori grupate împreună sub termenul de complemente **de obiect**.

Complementele circumstanţiale au un conţinut mai concret, arătând circumstanţa în care se realizează o acţiune sau în carese atribuie o însuşire. Nu sunt cerute de regent pentru „complinirea" construcţiei, fapt care face pe unii specilişti să nu le considere complemente, ci o categorie autonomă, diferită de acestea. Complementele circumstanţiale se subdivid în complemente **de loc** (sau **spaţiale**), **de timp (temporale), de cauză (cauzale), de scop (finale), de mod (modale), consecutive, instrumentale (de mijloc), sociative, de relaţie (referenţiale** sau **limitative), condiţionale, concesive, opoziţionale, cumulative** şi **de excepţie**. Unii autori adaugă circumstanţialele **de progresie, de măsură, de origine, de schimb**, iar complementele **sociative, cumulative, de excepţie** şi **opoziţionale** le consideră ca formând supraclasa **complementului corelativ** sau **cu relaţie mediată** (are ca specific situarea la intersecţia cu o altă relaţie de dependenţă pe care o **mediază** sau de care **este mediat**).

În funcţie de termenul determinat, avem **complemente ale verbului** (pot fi toate tipurile prezentate mai sus), **complemente ale interjecţiei** (singurele neîncadrabile aici sunt cele **de agent** şi cele **de relaţie**), **complemente ale adjectivului** (regăsibile îndeosebi printre cele indirecte, de agent, de mod, de cauză şi de relaţie) şi **complemente ale adverbului** (întâlnite printre cele indirecte, de mod, consecutive şi de relaţie).

În funcţie de intensitatea solidarităţii cu regentul, complementele pot fi **izolate** (când sunt slab solidare cu termenul determinat, fiind despărţite de el prin **virgulă** sau prin **linie de pauză**: *A trecut, imediat, la treabă)*, şi **neizolate** (când sunt puternic solidare cu termenul determinat, pe care-l completează cu o informaţie importantă pentru acţiunea sau însuşirea exprimată: *A trecut imediat la treabă)*. Cel mai frecvent sunt izolate complementele circumstanţiale.

După partea de vorbire prin care sunt exprimate, complementele pot fi **substantivale** (toate tipurile fundamentale), **adjectivale, adverbiale** (numai circumstanţialele), **interjecţionale** (numai circumstanţialele de mod) şi **verbale**. După felul construcţiei, complementele pot fi **în acuzativ, în dativ** şi **cu prepoziţie.**

Tipuri structurale de complement: **simplu** (*Ascultăm cântecul păsărelelor*), **dezvoltat** *(Cei doi se uitau unul la altul)*, **mixt** *(A început prin a fi figurant)*, **multiplu** *(Cu toate greutăţile şi privaţiunile, el nu a renunţat)*.

Topica liberă a complementelor are totuşi câteva tendinţe preferenţiale şi restricţii: complementele necircumstanţiale se aşază în general imediat după regent (se pot

aşeza şi înainte, când sunt exprimate prin pronume relativ interogative sau când se doreşte reliefarea lor: *Ce ai văzut acolo?. Caietul l-am adus*); complementul direct precedă pe cel indirect (cu excepţia situaţiilor când se poate confunda cu un atribut: *Am dat colegului cartea)*; complementele circumstanţiale se pun de regulă către sfârşitul propoziţiei (cele exprimate prin pronume relativ-interogative şi cele care trebuie reliefate se pun însă la început: *Unde ai fost? La şcoală este cuminte).* Reliefarea unor circumstanţiale se poate realiza şi aşezându-le imediat după regent *(Merge zilnic la piscină)*. Complementele exprimate prin unele adverbe scurte *(cam, mai, prea, şi, tot)* pot disloca regentul care se prezintă sub formă compusă *(S-ar tot juca)* sau negativă *(Nu prea ascultă)*, precum şi grupul pronume neaccentuat + verb *(Se cam enervează)*. Când acelaşi regent are mai multe complemente circumstanţiale, ordinea se stabileşte în funcţie de importanţa acordată de autor şi de unele necesităţi de claritate ale textului (*M-am întâlnit* cu un cunoscut în parc;. *Astăzi mă duc la facultate, de dimineaţă, şi la film, după masă. Ne vedem săptămâna viitoare, joi după amiază, la sala de sport*).

Propoziţia completivă este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement pe lângă aceeaşi termeni regenţi prezentaţi la complement: verb *(Are ce şi-a dorit)*, adjectiv *(Am văzut un om mulţumit de ceea ce a realizat)*, adverb *(Astăzi, când l-am văzut, m-am bucurat)*, interjecţie *(Pasărea-zbârr! de unde a venit)*. Corespondenţa cu complementele omonime se manifestă de asemenea prin echivalenţa funcţiei, prin posibilitatea contragerii unei completive în complementul corespondent şi a expansiunii complementului în completiva corespondentă *(N-are ce spune/N-are ce să spună)*, ca şi prin reluarea/anticiparea complementului şi a completivei omoloage prin pronume *(Îi mărturisea oricui/Îi mărturisea cui se nimerea).*

d.1. *Complementul direct şi propoziţia completivă directă*

Complementul direct (sau **drept**, cum se numea în gramaticile mai vechi) este complementul care determină un verb (tranzitiv, de regulă), desemnând obiectul asupra căruia se exercită în mod direct (nemijlocit) acţiunea exprimată de verb *(Chem un prieten)*. Este foarte puternic legat de regent, unele verbe *(a alcătui, a comporta, a constitui, a detesta, a forma, a presta, a reprezenta)* fiind urmate în mod obligatoriu de complemente directe. Chiar verbele intranzitive pot avea aşa-numite **complemente interne**, exprimate prin substantive din aceeaşi sferă semnatică şi/sau cu aceeaşi rădăcină *(A alergat o cursă bună)*. Răspunde la întrebările *pe cine?, ce?*. Se realizează prin substantiv sau printr-un substitut, în cazul acuzativ *(Am scris temele. Le-am scris. Le-am scris pe amândouă)*, printr-un verb la mod impersonal *(A început a vorbi. Am văzut căzând o stea. Isprăvise de cosit)* sau prin construcţii infinitivale relative *(N-are ce reproşa).*

Complementul direct realizat prin substantiv sau printr-un substitut al său se construieşte cu prepoziţia *pe* (structură caracteristică limbii române): când denumeşte **persoane identificabile** *(L-am întâlnit pe Andrei. Îl aştept pe fratele meu)* sau **animale personificate** *(Capra l-a pedepsit pe lup)*; când se exprimă prin pronume personale (cu forme accentuate), posesive, demonstrative, relativ-interogative şi nehotărâte *(Pe ei/ai tăi/aceştia/ care i-am căutat)*, prin adjective sau numerale cu valoare de substantiv, precedate de articolul demonstrativ *(Pe cel înalt/de-al doilea l-a chemat a doua zi)*. Aceste reguli au numeroase excepţii de amănunt puse în general în legătură cu calitatea de **neidentificat** şi cu existenţa anumitor **determinanţi**, inclusiv a articolului uneori (câteva exemple: *Cunosc*

Scanned with OKEN Scanner

contabili excelenţi. Ce crezi? Văd un lup). În restul situaţiilor, complementul direct se pune în acuzativ fără prepoziţie. Excepţii de la cele două tipuri posibile de construcţii există puţine. Unele sunt aparente, întrucât intervine elipsa adevăratului complement direct *(Am cerut [unele] de acelea)* sau exprimarea acestuia prin articolul posesiv *(Pe-ai mei o să-i anunţ mâine).* Altele sunt însă reale *(Am cerut-o cui mi-ai spus. Am cumpărat peste o sută).*

Când este exprimat prin verb la infinitiv, complementul direct este însoţit de prepoziţia *a*, care lipseşte când verbul este *a putea (Putea vorbi ore întregi).*

Dublarea complementului direct se realizează prin **reluarea** sau prin **anticiparea** lui de către forme neaccentuate ale pronumelui personal (perechea respectivă este numită şi complement **discontinuu** sau **pleonastic**). Reluarea este obligatorie pentru: - complementele directe substantivale articulate hotărât *(Creionul l-am ascuţit)*; - cele mai multe complemente construite cu *pe (Pe studenţi i-am chemat dimineaţă)*; - complementele directe substantivale precedate de majoritatea adjectivelor demonstrative, de adjectivul nehotărât *fiecare*, de adjective posesive, de genitive cu articol demonstrativ, de numerale ordinale, de numerale cardinale cu articolul demonstrativ sau de adjective la superlativ relativ *(Această carte am citi-o în liceu. Cei opt pereţi i-am zugrăvit într-o zi).* Este însă prohibitivă pentru cele mai multe complemente directe fără *pe (Contabil am angajat. Nici un contabil n-am angajat. Ce-ai făcut?)* şi pentru complementele directe cu *pe* realizate prin pronumele relativ *cine*, prin pronumele nehotărâte *oricine, altcineva* sau prin pronumele negativ *nimeni (Pe cine a întâlnit? Pe nimeni n-a văzut).*

Alte reguli privind reluarea complementului direct sunt mai puţin imperative.

Anticiparea complementului direct este obligatorie pentru pronumele personale, reflexive, posesive şi demonstrative *(Te-a numit pe tine. I-am văzut pe-ai tăi. Le-a ales pe acestea)* şi prohibită pentru complementele directe fără *pe (Caut creionul)*, ca şi pentru cele cu *pe* exprimate prin pronumele nehotărâte *oricine, (alt)cineva* sau prin pronumele negativ *nimeni (Caut pe cineva. Nu caut pe nimeni).*

Pronumele neaccentuat care reia/anticipă complementul direct se acordă cu acesta în caz, persoană, număr şi gen. Uneori este admis acordul după înţeles *(Majoritatea cărţilor le-a inventariat. I-a audiat pe fiecare).* Acordul cu un complement direct multiplu se realizează după regulile prezentate la acordul predicatului (*V-a convocat pe tine şi pe el. Îi caut pe Andrei şi pe Maria. Creionul şi guma le-am pus în geantă. Poarta şi stâlpul le-a vopsit. Poarta şi stâlpii i-a vopsit*).

Unele verbe *(a anunţa, a avertiza, a înştiinţa; a asculta, a examina, a întreba; a învăţa, a sfătui; a pofti, a ruga; a plăti* etc.) pot avea două complemente directe, de regulă un nume de fiinţă şi un nume de lucru *(Îl avertizez/întreb/sfătuiesc/rog ceva)*, situaţie cu totul diferită de dublarea complementului direct. Unul dintre complementele acestor verbe poate fi reluat sau anticipat *(Pe el l-a întrebat ceva).*

Tipuri structurale de complement direct: **simplu** *(Ştia bine româneşte)*; **dezvoltat** *(Auzise zburând o pasăre)*; **mixt** *(Astfel a putut deveni inginer)*; **multiplu** *(A pus în ghiozdan cărţile, caietele şi penarul).*

Propoziţia completivă directă este propoziţia subordonată care are funcţia de complement direct al unui verb din propoziţia regentă *(Vreau să schiez. Vrând să schiez, am plecat la munte).* Este introdusă prin pronume (adjective) relative, interogative sau nehotărâte *(Ţi-am spus ce caut. Întreabă-l cine este. Cumpără orice găseşte)*, prin adverbe relativ-interogative *(Ne-a spus când plecăm)*, prin conjuncţiile *că, să, ca...să,* (pre)-*cum că, dacă, de (Văd că te pricepi; Nu ştii de vine sau pleacă).*

Scanned with OKEN Scanner

Cazul elementului introductiv este acuzativul sau nominativul, când este exprimat prin pronume relativ sau nehotărât *(Am întrebat pe cine am putut. A oferit ce avea la dispoziţie)*, şi cel pe care-l cere funcţia din cadrul completivei directe, când este exprimat prin pronume interogativ *(Am întrebat cui să mă adresez/ cine se pricepe/ la cine să apelez)*.

Anticiparea şi, mai ales, reluarea completivei directe sunt obişnuite când aceasta este introdusă prin pronume (adjective) relative sau nehotărâte care înlocuiesc nume de persoane şi sunt precedate de prepoziţia *pe (Pe care mi-ai spus i-am anunţat. I-am anunţat pe care mi-ai spus)*.

Verbele cu două complemente directe pot avea şi două completive directe sau un complement si o completivă directă *(Învaţă pe oricine îl roagă să schieze. Învaţă pe oricine să schieze)*.

Topica normală a completivei directe este imediat după regentă (între ele nu se pune nici un semn de punctuaţie). Cu scopuri stilistice, completiva directă poate însă preceda regenta *(Ce a învăţat acolo o să vedem. Când a plecat nu ştim)*, putând fi despărţită sau nu de aceasta prin virgulă. Câteva situaţii în care complementul direct şi/sau completiva directă pot avea **valoare expresivă**: - complementele interne: *Orice s-ar întâmpla, el îşi merge mersul)*; - construcţiile prepoziţionale cu *la* partitiv şi *ce de*, (*„Încep a cărăbăni la cireşe în sân“*) - I.Creangă; *Ce de jucării are copilul)*; - construcţiile infinitivale relative, cu efect de brevilocvenţă *(N-are ce-i face. Are cui semăna. N-are unde dormi)*; - complementul cu *pe*, când e exprimat prin nume de animale personificate *(Pe vulpe n-are s-o păcălească ursul)*; - cumulul de complemente multiple *(„El a băgat în el copăi şi troace,/Căldări, cazane şi hârdaie“* - T.Arghezi); - topica inversă *(„Că te-am iubit atâta putea-vei tu să ierţi?“* - M.Eminescu); - reluarea şi anticiparea *(„O a văzut din cer pe ea“* - T.Arghezi); - dislocarea *(„Noi viori să farmec, nouă melodie/Să găsesc-şi stihuri sprintene şi grele“* - T.Arghezi).

d.2. *Complementul indirect şi propoziţia completivă indirectă*

Complementul indirect este complementul care determină un verb, o interjecţie predicativă, un adjectiv sau un adverb, desemnând obiectul căruia i se atribuie (mai este numit şi **complementul atribuirii**) sau i se adresează o acţiune, o însuşire sau o caracteristică *(I-a dat o bicicletă. Bravo ţie!; Situaţie favorabilă tuturor. Sigur de succes)*. Alte valori posibile ale complementului indirect: **obiectul destinaţiei** *(Munceşte pentru familie)*; **obiectul referirii** *(Îşi aminteşte de copilărie)*; **obiectul ataşării sau al separării** *(S-a ataşat de noi. S-au despărţit de ei)*; **obiectul asemănării** *(Semeni cu taică-tău)*; **obiectul atitudinii** *(Acţionează împotriva corupţiei)*; **obiectul interiorizării** *(S-a închis în el)*; **obiectul orientării** *(Se orientează spre cooperare)*. Mai îndepărtate de valoarea sa fundamentală şi, de aceea, neincluse de unii specialişti în sfera complementului indirect sunt următoarele valori: **sursa unei acţiuni** *(Provin din apa nefiltrată)*; **punctul de plecare/sosire al unei schimbări** *(S-a prefăcut în zână)*; **obiectul vizat de un schimb** *(Ar da totul pentru o limuzină)*; **cadrul „partiţiei“** (partitivul: *Este cel mai realist dintre noi)*.

În construcţii ca *Felicitări tuturor*, complementul indirect determină un verb subînţeles („doresc“, „transmit“), nu un substantiv, cum pare.

Complementul indirect se realizează printr-un substantiv sua printr-un substitut al său în dativ *(Telefonez mamei. Ne-au comunicat. Le-a spus amândurora)* ori în genitiv, cu articol *(culoarea verde a ierbii)* sau cu prepoziţie *(Vom mai discuta*

Scanned with OKEN Scanner

asupra detaliilor); printr-un adjectiv cu prepoziţie *(Din naiv a devenit cinic. Au luptat împotriva noastră)*; printr-un verb la un mod nepersonal *(S-a obişnuit a pretinde orice. Nu se plictiseşte dansând. S-a săturat de spălat vase)*. Prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) cu ajutorul cărora se formează complemente indirecte depind de termenul regent şi de cuvântul prin care se exprimă complementul. Ele sunt numeroase: *cu, de, despre, din, faţă de, împotriva, (în)contra, între, la, pentru, a, asupra, către, de la, dintre, după, pe, spre*. Întrebările la care răspunde complementul indirect sunt şi ele diverse: *cui?, a cui?, cu cine?, cu ce?, de cine?, de ce?, despre cine?, despre ce?* etc.

Sunt numeroase construcţiile paralele (cu dativul, respectiv cu prepoziţii) sinonime, la complementele indirecte exprimate prin substantive sau substitutele sale *(a corespunde + D/+ cu...; analog, similar + D/ + cu...; folositor, indispensabil, necesar, util + D/ + pentru...; vai + D/ + de...)*. Fără a se încadra propriu-zis aici, menţionăm forma cu prepoziţia *la*, care este folosită în mod obligatoriu în locul dativului înainte de numerale sau de alţi termeni cu sens cantitativ *(Au acordat medalii la trei/la numeroşi participanţi)*.

Unele cuvinte determinate impun numai construcţia cu dativul *(A acorda, a atribui, a se cuveni, a impune, a propune, a repoşa; fidel, ostil, bravo)* sau numai pe cea cu prepoziţie *(a se bucura de..., a consta în/din..., a se deprinde cu..., a înclina spre..., a milita pentru..., a renunţa la..., a rezulta din..., apt de/pentru..., dornic de..., referitor la...)*.

Dublarea complementului indirect în dativ şi a celui echivalent cu *la*, care duce la aşa-numitul **complement discontinuu** sau **pleonastic**, are câteva reguli imperative şi unele facultative.

Reluarea este normă aproape generală pentru complementele realizate prin substantiv sau prin numeral şi prin majoritatea pronumelor: *Copiilor le plac dulciurile. La trei li s-au dat medalii. Acelora nu le sunt necesare plimbări)*. Pentru complementele realizate prin pronumele *(ori)cine, (ori)cât* este însă facultativă: *Cui (îi) trimiţi scrisoarea*?

Anticiparea este obligatorie pentru complementele realizate prin pronume personale şi demonstrative *(Ţi-au trimis ţie toate invitaţiile. Îi scrie aceluia)*, precum şi în construcţii ca *mi-e dor, mi-e foame, mi-e greu, mi-e sete, mi-e teamă (Îi e dor de părinţi)*. În restul situaţiilor e facultativă: *Nu(i)-am mulţumit fiecăruia. (Le)-am scris celor trei*. Interzisă este pentru complementele realizate prin substantive nume de inanimate *(A donat facultăţii cărţile)*.

Pronumele care reia/anticipă complementul indirect se acordă cu acesta în caz, în persoană şi în număr. Există şi situaţii de acord după înţeles *(Ne-a spus fiecăruia. Le-am mulţumit lui şi colegei lui)*.

Tipuri structurale:simplu *(Şi-au îndreptat atenţia asupra celui venit)*; **dezvoltat** *(A ales între gramatică şi literatură)*; **mixt** *(Renunţând la a fi lider, are mai mult timp)*; **multiplu** *(Nu-l trage inima nici la scris, nici la joacă)*.

Propoziţia completivă indirectă este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement indirect al unui verb, interjecţie, adjectiv sau adverb din regentă *(Am răspuns cui m-a întrebat. Răspunzând cui m-a întrebat, am încheiat discuţia. Vai de cine e bolnav. Nemulţumit de ce s-a întâmplat, s-a retras. A sosit simultan cu cine nu trebuia)*. Are ca elemente introductive: **pronume (adjective) relative, interogative sau nehotărâte** (*Oferă sfaturi [ori]cui îl roagă. Am vorbit*

Scanned with OKEN Scanner

cu el despre ce vom face), **adverbe relative sau interogative** *(Se gândeşte unde să meargă)*, **conjuncţiile** *că, să, ca...să, cum că, dacă, de, pentru că (Se miră că n-a reuşit. Se grăbeşte să plece)*. Pronumele relativ sau nehotărât se foloseşte în aceste situaţii la dativ fără prepoziţie sau la genitiv cri la acuzativ cu prepoziţie, în funcţie de raportul cu regenta: *Oferă sfaturi cui îl roagă. A sosit simultan cu cine nu trebuia)*. Pronumele interogativ se pune la cazul şi la forma cerută de funcţia pe care o îndeplineşte în completiva indirectă *(Se gândeşte al cui este paltonul)*.

Dublarea completivei indirecte introduse prin pronume (adjective) relative şi nehotărâte în cazul dativ sau acuzativ cu *la* se face prin reluarea sau anticiparea acesteia cu ajutorul unui pronume personal neaccentuat în dativ situat în regentă. Reluarea este obligatorie în general: *(Ori)cui îl roagă îi istoriseşte de-a fir a păr, La oricâţi îi întâlneşte le istoriseşte de-a fir a păr)*. Anticiparea - numai când termenul regent e realizat prin construcţii de tipul *mi-e dor, mi-e foame, mi-e somn, mi-e teamă (Îi e teamă cui are ceva pe conştiinţă)*, în rest fiind facultativă: *(Îi) dau sfaturi (ori)cui mi le cere*. Există situaţii când două propoziţii completive indirecte cu sensuri şi forme diferite determină acelaşi regent, de obicei verb *(La (ori)câţi îi întâlneşte le vorbeşte despre ce s-a întâmplat)*.

Construcţii diferite (cu *că* sau cu *să*) pot fi realizate după verbul *a se teme* ca termen regent, valorile fiind şi ele diferite (ca urmare a caracterului real, ireal sau realizabil al acţiunii din completivă: *Mă tem că vine - Mă tem să vină)*. Interesantă e sinonimia dintre construcţia cu forma pozitivă şi cea cu forma negativă: *Mă tem că vine - Mă tem să nu vină*.

Topica normală a completivelor indirecte este după termenul determinat, ordinea inversă fiind posibilă pentru necesităţi de relief stilistic: *De ce-am realizat sunt bucuros*. În cazul general, nu se foloseşte nici un semn de punctuaţie între regentă şi subordonată. În topica inversă, virgula este facultativă.

Uneori propoziţia completivă indirectă poate avea nuanţe secundare circumstanţiale: **cauzală** *(Ne-au mulţumit pentru că i-am prevenit)*, **condiţională** *(S-ar bucura să venim şi noi)* sau **finală** *(S-a grăbit să-şi viziteze prietenii)*.

Câteva situaţii în care complementul şi/sau completiva indirectă pot avea **valori expresive**: - când sunt realizate prin construcţii prepoziţionale *(la/către/spre* + Ac.) echivalente cu dativul *(La mulţi le va suci capul codana asta)*; - în topica inversă *(„Spre ură şi blesteme aş vrea să te înduplec"* - M. Eminescu. *De ce ţi-e frică, nu scapi)*, mai ales dacă se asociază şi cu dublarea prin pronumele neaccentuate *(Cui i-e scris, pe frunte i-e pus)*; - elipsa regentului *(Salutări părinţilor. Sănătate la toată lumea. Succes tricolorilor)*; - complementul multiplu *(„Din bube, mucegaiuri şi noroi/iscat-am frumuseţi şi preţuri noi"* - T.Arghezi).

d.3. Complementul de agent şi propoziţia completivă de agent

Complementul de agent determină un verb la diateza pasivă sau un adjectiv cu sens pasiv (format de regulă cu sufixul - *bil*), desemnând autorul acţiunii: *Tabloul a fost pictat de Grigorescu. Este un om abordabil de către oricine)*. Se realizează prin substantiv sau printr-un substitut al său, în acuzativ cu prepoziţia *de* sau *de către* (pentru substitutul numeral: *Este respectat de către amândoi)*. Răspunde la întrebarea *de către cine?*

Propoziţia completivă de agent este propoziţia care îndeplineşte funcţia de complement de agent al unui verb la diateza pasivă sau al unui adjectiv cu sens pasiv

Scanned with OKEN Scanner

din regentă. Se introduce prin pronume relative sau nehotărâte precedate de prepoziţia *de* sau *de către (A fost audiat de către oricine a aflat despre conferinţă).* Modurile folosite de predicatul său sunt indicativul, prezumtivul şi condiţional-optativul.

Topica normală este după regentă. Inversarea acesteia are efecte stilistice: *De către oricine l-a auzit a fost contestat.* În nici una dintre situaţii nu se folosesc semne de punctuaţie pentru despărţirea ei de regentă.

d.4. Complementul circumstanţial de loc şi prepoziţia circumstanţială de loc

Complementul circumstanţial de loc determină un verb, o interjecţie predicativă sau un adjectiv, desemnând locul în care se desfăşoară acţiunea sau în care se manifestă însuşirea: *Totul se petrecea în grădină. Hai acolo. Un om inventiv în gospodărie).* Ipostazele „locului" pot fi, în afara locului propriu-zis: punctul de plecare *(Pleacă de la facultate)*, direcţia *(Se îndreptau spre munţi)*, punctul de sosire *(A venit acasă)*, interiorul *(A pus lemnele în magazie)*, exteriorul *(A pus florile pe lângă casă)*, spaţiul străbătut *(A alergat un kilometru).*

Se realizează prin adverbe (locuţiuni adverbiale) de loc *(Vino aici. S-a uitat de jur împrejur)* şi prin substantive (sau substitute), însoţite de prepoziţii sau de locuţiuni prepoziţionale *(S-au aşezat în jurul mesei, lângă cei doi. Nu e pe nici una: nici pe masă, nici pe noptieră)*, în acuzativ fără prepoziţie *(A plutit două mile)* sau în dativul locativ (în expresii ca *a rămâne locului, a sta locului, a se aşterne drumului, a se duce dracului).*

Cele mai folosite prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale sunt: *către (de)la, (de)pe, până la, (de) prin, (de) sub, din, dinspre, dintre, după, în, înspre, între, lângă, pe, (pe) la, printre* (cu acuzativul), *deasupra, în dreptul, în faţa, de-a lungul, de-a latul, în preajma, în dreapta* (cu genitivul).

Forme paralele, în acuzativ, cu şi fără prepoziţie, de complement circumstanţial de loc: *A colindat (în) tot cartierul.*

Frecvent, apar complemente de loc diferite pe lângă acelaşi regent, uneori fiind introduse prin mijloace corelate: *de...până, de la...(până la, din...(până) în, între...şi (Era plin de praf de sus până jos).*

Tipuri structurale: **simplu** *(S-a uitat către pădure)*, **dezvoltat** *(Măsura câmpul de la un capăt la altul)* şi **multiplu** *(Acolo sau aici suferi la fel).*

Propoziţia circumstanţială de loc este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumsatnţial de loc la nivelul frazei, indicând locul unde se desfăşoară acţiunea din propoziţia regentă. Se construieşte cu adverbele relative *unde* şi *încotro* (cu structură simplă sau însoţite de prepoziţii) ori prin compusele lor nehotărâte *oriunde, orideunde, oriîncotro, oridincotro (A mers unde l-ai trimis. S-a dus de unde a venit. Oriîncotro te uiţi, vezi numai flori)*, precum şi prin pronume (adjective) relative ori nehotărâte precedate de prepoziţii *(Vin de la cine m-a ajutat. Intră în orice cameră doreşte).* Adverbul relativ *cât* este specific circumstanţialelor de loc care conţin şi ideea de măsură *(A colindat cât e câmpul de larg).* Uneori circumstanţiala de loc are **corelative** în regentă *(acolo*, simplu sau precedat de prepoziţii: *de acolo, până acolo, într-acolo, dintr-acolo).*

Predicatele circumstanţialei de loc pot fi la indicativ, la prezumtiv sau la condiţional-optativ.

Topica normală este postpunerea. Antepunerea are efecte expresive *(Oriunde merge lasă loc de bună ziua).* În topica directă, circumstanţiala de loc nu se desparte prin semne de punctuaţie de regentă. În topica inversă, între cele două propoziţii se foloseşte virgula sau linia de pauză când subordonata nu e apreciată ca esenţială sau când are un corelativ în regentă *(Oriunde merge, acolo lasă loc de bună ziua).*

Unele completive de loc pot avea nuanţă **concesivă** *(Pe oriunde ar lua-o tot îl întâlnim)* sau **temporală** *(De aici înainte te vei descurca singur.).* Pot avea **valoare**

Scanned with OKEN Scanner

expresivă complementele şi/sau propoziţiile circumstanţiale de loc în următoarele situaţii mai cunoscute; complementul realizat printr-un substantiv în dativ sau acuzativ fără prepoziţie *(S-au aşternut drumului. A colindat tot târgul şi nu l-a găsit)*; topica inversă (*„De unde eşti revino iarăşi/să fim singuri“* - M.Eminescu); complementul multiplu *(Se auzea tunând în zare, undeva, departe).*

d.5. Complementul circumstanţial de timp şi propoziţia circumstanţială de timp

Complementul circumstanţial de timp indică timpul când se desfăsoară o acţiune sau se manifestă o însuşire. Este un determinant al verbului *(Luna trecută am fost la munte)*, al unei interjecţii predicative *(Poftim acum altă problemă!)* sau al unui adjectiv *(Pârtie înfricoşătoare prima dată).*

Ipostazele „timpului“ pot fi: momentul *(S-au sculat la răsăritul soarelui)*, perioada *(S-a plimbat o vară)*, momentul începerii unei acţiuni *(A-nceput de ieri să cadă)*, momentul încheierii unei acţiuni *(Iarna a durat până în aprilie)*, periodicitatea *(Îi vizitează lunar)*, durata măsurată *(N-a dormit toată noaptea).*

Se realizează prin adverbe (locuţiuni adverbiale) de timp *(A venit acum. Va veni la anul)*, prin substantive (sau substitute) cu sau fără prepoziţii *(La plecare, i-a mulţumit. A studiat doi ani dreptul)*, prin adjective *(De mic i-a plăcut desenul)*, prin forme verbal-nominale *(L-am vizitat înainte de a pleca; Ajungând acasă, a aflat totul; Ajuns acasă, a aflat totul)*. Cele mai folosite prepoziţii sunt *în, de/de/până la, după, dinspre, înspre, pe, spre*. Construcţiile cu ajutorul adverbului cu valoare prepoziţională *acum (Acum două săptămâni/o lună/trei ani* etc.) şi sinonimele lor *cu patru luni înainte, în urmă cu cinci ani/ cu cinci ani în urmă* etc. sunt de asemenea frecvent utilizate.

Complementele circumstanţiale de timp care determină acelaşi regent pot fi corelate prin construcţii ca *de...în, de...până, de la...până la, din...până în (de ieri într-o săptămână).*

Tipuri structurale: **simplu** *(Cel mai frig e dimineaţa)*, **dezvoltat** *(De atunci şi până acum nu l-am mai văzut)*, **mixt** *(Fiind băiet, păduri cutreieram)* şi **multiplu** *(Înainte de a-şi lua instrumentele de lucru şi a se aşeza la masă, îşi bea cafeaua).*

Propoziţia circumstanţială de timp sau temporală este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumsatnţial de timp la nivelul frazei, indicând timpul când se desfăşoară acţiunea din propoziţia regentă. Având în vedere raportul dintre acţiunea din regentă şi cea din subordonată, propoziţiile temporale sunt de trei feluri: **-de anterioritate**, când acţiunea din regentă are loc înaintea celei din subordonată; **- de simultaneitate** sau **de concomitenţă**, când acţiunea din regentă are loc în acelaşi timp cu cea din subordonată; **- de posterioritate**, când acţiunea din regentă are loc după cea din subordonată.

Mijloacele introductive (adverbe relative sau nehotărâte, conjuncţii, pronume relative sau nehotărâte) sunt specifice fiecărui tip de temporală. **Anterioritatea** se exprimă prin locuţiunea conjuncţională *(mai) înainte (ca...) să*, prin pronume relative sau nehotărâte precedate de prepoziţia *înaintea* ori de locuţiunea prepoziţională *înainte de* şi prin conjuncţia *până (nu)* sau prin diferite locuţiuni conjuncţionale în care intră această prepoziţie, când este **nedeterminată** *(A plecat înainte să se afle ceva. Voi veni înaintea oricui vrei tu. O să mă duc până nu se răzgândeşte)*; prin conjuncţia *până (nu)* sau locuţiunile conjuncţionale *pentru când, pe când* şi prin pronume însoţite de prepoziţiile *până la, pentru* sau *pe*, când

Scanned with OKEN Scanner

încorporează şi **limita** acţiunii din regentă *(A aşteptat până la prânz. Muncile agricole sunt programate pentru când se va lua zăpada. Poţi rămâne până la orice oră vrei).*

Simultaneitatea se exprimă prin locuţiunile conjuncţionale *în timp ce, în vreme ce, pe când,* prin *când* sau *cum*, ca şi prin pronume relative ori nehotărâte precedate de prepoziţia *în*, când e **durativă** şi **nelimitată în timp** *(În timp ce scria, asculta muzică la radio. L-am întâlnit când mă plimbam. Îl aştept în orice zi doreşte)*; prin adverbul *cât* sau prin locuţiunile prepoziţionale *câtă vreme, cât timp* şi prin adjectivul pronominal relativ *cât*, cu sau fără propoziţia *în*, când se desfăşoară într-un interval **limitat în timp** *(A rămas cât l-ai rugat. A terminat în câte ore era programat)*; prin adverbul *când*, întărit uneori prin corelativele *atunci, întocmai, exact* din regentă, şi prin adjective pronominale relative precedate de prepoziţiile *în, la*, când este **momentană** *(A ajuns exact când bătea ora cinci. Mergea la oraş în care zile era târg)*; prin adverbul *oricând* sau prin locuţiunea conjuncţională *(ori) de câte ori*, când este **iterativă** *(Se ducea la munte ori de câte ori avea timp).*

Posterioritatea se exprimă prin locuţiunile conjuncţionale *după ce, o dată ce* şi prin pronume relative sau nehotărâte precedate de prepoziţia *după* ori de locuţiunea prepoziţională *în urma*, când este **nedeterminată** *(Odată ce s-a luminat, a început culesul. A ajuns în urma cui nu ne aşteptam)*; prin adverbele *când, cum* şi prin locuţiunile conjuncţionale *imediat ce, (de) îndată ce*, când este **imediată** *(Cum a terminat lucrarea, a plecat în parc. Îndată ce a terminat lucrarea, a plecat în parc)*; prin locuţiunile conjuncţionale *de când, de cum, de pe când* şi prin adjective pronominale relative sau nehotărâte precedate de prepoziţii ca *de la, din*, când include şi **momentul iniţial** al acţiunii *(Înoată de când am ajuns la bazin. Jocul se reia din care moment decide arbitrul).*

Modurile verbelor-predicat din propoziţiile temporale sunt conjunctivul, indicativul şi, mai rar, condiţional-optativul şi prezumtivul.

Topica propoziţiei temporale este liberă, cu o oarecare preferinţă a temporalelor de anterioritate pentru postpunere şi a celor de posterioritate pentru antepunere.

Temporala se desparte prin virgulă când circumstanţa exprimată nu este importantă pentru regentă şi nu se desparte când aceasta este esenţială *(Când i-am spus s-a întristat. Când i-am spus, s-a întristat).*

Corelativul tipic al temporalelor este adverbul de insistenţă *atunci* (însoţit sau nu de prepoziţiile *de, până)*, dar pot fi folosite şi altele ca *imediat, îndată, cum, şi (Cum a ajuns ne-a şi scris).*

Cele mai des întâlnite nuanţe secundare ale temporalei sunt: **cauzală** *(Când nu ai sculele potrivite, e dificil să repari un lucru)*, **concesivă** *(Când eu te susţin, tu atunci renunţi?)*, **consecutive** *(A continuat înotul până au început să-l doară toţi muşchii)*, **sociative** *(A plecat odată cu cine dorea).*

Construcţia inversă a temporalei este considerată atunci când aceasta, subordonată în formă, este regentă în conţinut şi invers *(Plecasem la facultate când m-a căutat la telefon. N-apucasem să plec la facultate, că am fost căutat la telefon).*

Situaţii mai frecvent întâlnite în care complementul şi/sau propoziţia circumstanţială de timp pot avea **valoare expresivă**: complementul realizat prin substantiv fără

Scanned with OKEN Scanner

prepoziţie, însoţit, de regulă, de un determinant *(S-a plimbat toată ziua)*; construcţii verbal-nominale rezultate din contragerea unei temporale *(„Trecând pârâul şi suind malul stâng, zărirăm turnul înalt al mănăstirii"* - C.Hogaş; *„Ajuns la Sfat, Niculae intră în biroul lui Zdroncan şi îi ceru să-i dea la telefon baza de recepţie"* - M.Preda); construcţii cu regent multiplu *(„Câtu-i ziua de mare toarcem, coasem, citim"* - P.Ispirescu); topica inversă *(„În revărsatul zorilor plecarăm"* - C.Hogaş); dislocări *(„De săptămâni un roşu cerb/prigoana şi-o-nteţeşte"* - L.Blaga).

d.6. Complementul circumstanţial de mod şi propoziţia circumsatnţială de mod

Complementul circumstanţial de mod indică modul cum se desfăşoară o acţiune sau felul în care se prezintă o însuşire. Determină un verb *(Merge repede)*, un adjectiv *(Camera e prea călduroasă)*, un adverb *(A plecat cam repede)* sau o interjecţie predicativă *(Copilul, ţuşti! iute după uşă)*.

După modul în care se realizează determinarea şi după conţinutul exprimat, acest complement are mai multe subspecii: **de mod propriu-zis, de măsură** şi **comparativ**.

Circumstanţialul de mod propriu-zis, din care unii specialişti desprind ca un complement de sine stătător **complementul progresiv** (sau **de măsură progresivă**), desemnează felul (incluzând progresiva) acţiunii (al însuşirii), fără a se raporta la altceva, ori conformitatea cu ceva *(scrie citeţ; scrie după dictare)*. Unele gramatici disting, în cadrul acestei subspecii, circumstanţialul **de mod real** (cu subdiviziunile **cantitativ, al calităţii** şi **de conformitate**) şi circumstanţialul **de mod ipotetic.**

Circumstanţialul de mod propriu-zis se realizează printr-un adverb *(Cântă frumos)*, printr-un substantiv sau print-un substitut al său *(Lucrează cu stăruinţă)*, prin forme verbal-nominale *(Merge fără a se uita la trecători. Apa se scurge şiroind)*, printr-o interjecţie *(Vine şi bebeluşul, pâş-pâş)*. Prepoziţiile tipice sunt *cu* şi *fără*.

Circumstanţialul de mod de măsură indică măsura în unităţi convenţionale a unei acţiuni sau a unei însuşiri: *Lat de trei metri. Temperatura a scăzut la zero grade. Preţurile s-au mărit cu zece la sută.* Se realizează prin substantive (din sfera măsurilor) determinate de numerale sau prin numerale determinate de substantive, grupul fiind însoţit de prepoziţiile *de, cu, (până) la*. Unii specialişti consideră că există un **complement de măsură** de sine stătător, care include şi ceea ce noi am considerat subspecii (desemnând măsura) ale altor complemente: **direct** *(Costă 1000 de lei)*, **indirect** *(A luat cărţi de 1000 de lei)*, **de loc** *(A alergat doi kilometri)*, **de timp** *(A aşteptat doi ani)*.

Complementul de mod comparativ, care în unele gramatici este considerat complemente separat, necircumstanţial, indică felul acţiunii sau al însuşirii prin raportare la alt obiect, considerat termen de comparaţie. În funcţie de gradul exprimat de cuvântul determinat, acest circumstanţial poate fi **de egalitate** *(Înoată la fel ca tine. Este tot atât de amabilă ca tine)* sau **de inegalitate** *(Joacă tenis mai bine decât noi. Este mai puţin amabilă decât tine. Este cea mai interesantă realizare dintre toate)*. Comparaţia poate fi **explicită** când determinantul funcţionează ca termen secund al comparaţiei *(Are ochii albaştri ca cerul senin)*, şi **implicită**, când determinantul este numai un termen în raport cu care se afirmă conţinutul semantic al termenului regent *(Rezultatele noastre sunt modeste pe lângă realizările lor)*.

Complementul comparativ de egalitate se realizează prin substantive (sau substitute), adjective, forme verbal-nominale însoţite de adverbele de comparaţie *ca (şi), (cât) şi* (cu sau fără corelativele *tot aşa de, tot atât de, la fel de), asemenea, aidoma.*

Scanned with OKEN Scanner

Complementul comparativ de inegalitate se realizează prin substantive (sau substitute), adjective, forme verbal-nominale precedate de adverbele de comparaţie *ca, decât,* când regentul este la gradul comparativ, şi prin substantive (sau substitute) la plural cu prepoziţia *dintre, între*, sau la singular, cu prepoziţia *din*, când regentul este la gradul superlativ.

Unele construcţii care conţin complemente de mod, dacă sunt inversate, îşi păstrează sensul, dar complementul devine altă parte de propoziţie *(gard înalt de doi metri - gard de doi metri de înalt).*

Tipuri structurale de complement de mod: **simplu** *(Asta e mai bună decât toate)*; **dezvoltat** *(Aleargă umăr la umăr)*; **mixt** *(Nu putem trăi aşa, fiindu-ne indiferent unde ajungem)*; **multiplu** *(I-a plătit înzecit şi însutit).*

Propoziţia circumstanţială de mod este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial de mod al unui cuvânt din regentă sau al regentei în întregime, desemnând felul cum se desfăşoară acţiunea sau cum se prezintă însuşirea la care se referă. Ca şi complementul de mod, se subdivide în mai multe subspecii: **de mod propriu-zisă, comparativă, comparativă condiţională şi de măsură progresivă.**

Propoziţia de mod propriu-zisă exprimă: conformitatea calitativă (se introduce prin adverbele *cum, precum* sau prin locuţiunea conjuncţională *după cum*, cu posibilele corelative *aşa* sau *astfel*: *Recită cum a învăţat)*; explicarea unei calificări (se introduce prin adverbul *cum* sau prin pronumele relativ *ce: Ager cum e, o să înţeleagă)*; conformitatea cantitativă (se introduce prin adverbul *cât* şi prin locuţiuni care-l cuprind - *după cât, pe cât* -, prin pronumele *cât* însoţit sau nu de prepoziţiile *din, după,* corelativ putând fi adverbul *atât: Pune în sacoşă cât cuprinde)*; proporţia statistică în care se desfăşoară acţiunea (se introduce prin *cu atât [mai]... cu cât...: Este cu atât mai obosit, cu cât a venit şi pe jos)*; lipsa unei acţiuni secundare însoţitoare a acţiunii din regentă (se introduce prin locutiunea conjuncţională *fără [ca] să*, iar când determină o regentă negativă - prin *să nu: Merge la munte fără să-i pese dacă plouă; Nu poate merge acolo să nu schieze).*

Propoziţia de mod comparativă reprezintă termenul al doilea al unei comparaţii: **Comparaţia de egalitate** exprimă o comparaţie calitativă (se introduce prin *cum, precum, după cum* şi poate avea corelative ca *aşa, astfel, asemenea, la fel: Procedează aşa cum procedaţi şi voi)* sau o comparaţie cantitativă (se introduce prin *cât, cu cât, pe cât* şi poate avea corelative ca *atât, cu atât, pe atât: Câştigă aici într-o lună cât câştiga acolo în trei luni)*, **comparaţia complexă** redându-se în ambele situaţii prin *ca (şi), cât (şi)* urmate de pronumele sau adverbele relative ori nehotărâte (corespunzând primului termen al comparaţiei: *Învaţă la fel de repede ca şi cine concurează la competiţii. Acum rezistă tot atât de mult cât atunci când făcea sport de performanţă).* **Comparativa de inegalitate** este introdusă prin *decât, de cum, decât să (Vorbeşte mai bine de cum acţionează. Mai bine vorbeşte decât să facă)*, **comparaţia complexă** redându-se prin adverbul *decât* sau prin prepoziţiile *de, pe lângă, faţă de* urmate de pronumele ori de adverbele (relative ori nehotărâte) care corespund primului termen al comparaţiei *(Vorbeşte mai bine decât cine ar trebui s-o facă. Vorbeşte mai degrabă pentru public decât ca să spună nişte adevăruri).* Când determină un superlativ relativ, comparativa de egalitate se introduce prin pronumele (adjectivul) relativ *cât* însoţit de prepoziţia *din (Este soluţia cea mai puţin bună din câte ar fi putut fi adoptate).*

Scanned with OKEN Scanner

Propoziţia de mod comparativă condiţională, numită şi **ireală** sau **ipotetică**, redă comparaţia cu o acţiune presupusă. Este introdusă prin locuţiunile conjuncţionale *ca şi cum, ca şi când* şi *de parcă (Se poartă ca şi cum ar fi ministru).*

Propoziţia modală de măsură progresivă precizează desfăşurarea progresivă, în relaţie de proporţionalitate, a acţiunii din regentă cu cea din subordonată. Este introdusă prin *cu cât* (putând avea corelativ pe *cu atât)*, prin *de ce* (putând avea corelativ pe *de ce, de aceea, de aia)* sau prin *pe măsură ce (Cu cât obţine succese mai mari, cu atât se îndepărtează de foştii colaboratori).*

Modurile preferate de modală sunt indicativul, conjunctivul (când sunt introduse prin locuţiuni care conţin conjuncţia *să)*, condiţional-optativul (mai ales în comparativele ipotetice) şi prezumtivul.

Cu excepţia comparativelor introduse prin *de acum* şi a comparativelor condiţionale introduse prin *de parcă*, care stau numai după regentă, **topica** propoziţiilor modale este **liberă**, cu o anumită preferinţă a propoziţiei de măsură progresivă pentru antepunere şi a celorlalte subtipuri pentru postpunere.

Virgula desparte modala de regentă dacă legătura între ele este slabă *(A ajuns la noi, cum a putut)* sau dacă trebuie să marcheze calitatea corelativului şi apartenenţa sa la regentă *(Cum l-a format, aşa îl are).* Complementul de mod poate avea uneori nuanţă **consecutivă** *(Era frumoasă de nespus)*, iar propoziţia modală poate avea nuanţă **cauzală, condiţională** *(Rochia a ales-o cum i-a plăcut)*, **temporală** *(I-a ajutat cât l-au ţinut puterile).*

Valoare expresivă frecventă au complementele şi/sau circumstanţialele modale: comparative *(„Iedul cel cuminte tăcea molcom în horn, cum tace peştele în borş la foc"* - I.Creangă; *„Cum copacu-şi uită foaia/Ce pe vânt mi-a fost trimisă/Astfel ea uitat-au poate/Aste foi de dânsa scrise"* - M.Eminescu); în topică inversată *(„Ca un fulger trecu prin mintea lui Felix iarăşi imaginea Otiliei"* - G.Călinescu; *„Cum am fost aşa rămânem"* - M.Eminescu); în repetiţii *(„Moşneagul de ciudă prinde iute şi degrabă cocoşul şi-i dă o bătaie bună"* - I.Creangă); în dislocări *(„În artă nu tot ceea ce a fost în trecut este vechi, precum nu tot ceea ce se face azi este nou"* - Camil Petrescu).

d.7. Complementul circumstanţial de cauză şi propoziţia circumstanţială de cauză

Complementul circumstanţial de cauză arată cauza realizării unei acţiuni sau a prezenţei unei însuşiri. Determină un verb sau un adjectiv *(Din cauza absenţelor, îi lipsesc multe cursuri. Avea obrajii roşii de emoţie).* Răspunde la întrebarea *din ce cauză?*

Se realizează prin substantiv (substitut) însoţit de prepoziţie *(S-a supărat pentru o vorbă. Pentru asta s-a supărat)*, prin adjectiv cu prepoziţia *de (A renunţat, de obosit)*, prin adverb cu prepoziţia *de (De repede ce vorbeşte, nu-l înţelegi)*, prin forme verbal-nominale *(Neştiind, a luat notă mică)*, prin construcţii absolute gerunziale *(Punându-se ploaia, a trebuit să plece).* Unii specialişti adaugă adjectivul posesiv, considerând substantivele *cauză, pricină, motiv* însoţite de prepoziţiile *din* (şi *de)* locuţiuni prepoziţionale *(A plecat din pricina lui).*

Adjectivele şi, mai ales, adverbele precedate de prepoziţia *de* sunt de multe ori urmate de o propoziţie modală introdusă prin *ce („A mâncat tot de flămând ce era").*

Scanned with OKEN Scanner

Pe lângă prepoziţiile *de, dintru* şi *pentru*, pot fi folosite şi altele *(după, în, datorită)*, de regulă în cauzalele cu alte nuanţe circumstanţiale secundare: **temporală** *(După atâta vreme, nu şi-a mai amintit de mine)*; **modală** *(Din neatenţie, a păţit-o)*; **instrumentală** *(Situaţia s-a îndreptat datorită măsurilor luate).*

Tipuri structurale: simplu *(A murit de supărare)*; **dezvoltat** *(Se certase cu el din alte pricini)*; **mixt** *(Fiind intersat de conferinţă, m-am dus la Ateneu)*; **multiplu** *(Ochii-i străluceau de bucurie şi de fericire).*

Propoziţia circumstanţială de cauză este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial de cauză, arătând cauza pentru care se săvârşeşte acţiunea din regentă. Cauza poate fi **directă** *(Nu merge la film pentru că se duce în parc)* sau **indirectă** (asimilată cu **motivarea, explicaţia** sau **justificarea**: *Să nu lipseşti de la film că se supără colegii).*

În funcţie de exprimarea cauzei sau a cauzei ca argument, cauzalele sunt **propriu-zise** şi **argumentative**.

Propoziţiile **cauzale propriu-zise** (sau **pure**) sunt introduse prin conjuncţiile *că, căci, cum, deoarece, fiindcă, întrucât*, prin locuţiunile conjuncţionale *de vreme ce, din cauză că, din pricină că, pentru că* sau prin pronume relative cu prepoziţii ca *de, din, pentru* când redau o **cauză directă** *(Nu a mai plecat fiindcă ploua. Nu a mai plecat din cauză că ploua. O apucă disperarea de câte are de făcut)*, şi prin aceleaşi mijloace (în afară de *cum, din cauză că, din pricină că*), *că* fiind frecvent însoţit de *doar*, când redau o **cauză indirectă** *(Nu te îmbrăca aşa, că doar nu e aşa de frig!)*. **Cauzalele argumentative**, foarte apropiate de cele propriu-zise care redau o cauză indirectă, arată cauza (argumentul) pentru care autorului i se pare normală realizarea acţiunii din regentă. Se introduc prin elementele conjuncţionale *dacă, de vreme ce, când, câtă vreme, de, din moment ce, o dată ce (De vreme ce nu înveţi, cum o să treci examenul?).*

Cauzalele pot avea **corelative adverbiale** în regentă, cu rol **de legătură**, *apoi, atunci* când cauzala este aşezată înaintea regentei, sau cu rol **de insistenţă** *(de aceea)*, indiferent de poziţia cauzalei.

Indicativul şi uneori condiţional-optativul şi prezumtivul sunt modurile utilizate în propoziţiile cauzale. **Topica normală** este postpunerea (când cauzalele sunt introduse prin *că* sau *căci* aceasta este obligatorie). Mai rar, cauzalele pot fi şi antepuse, unele subtipuri (cele introduse prin *cum*) întotdeauna, altele pentru a fi scoase în relief *(Pentru că n-a fost invitat personal, n-a venit)*. Folosirea virgulei între cauzală şi regentă depinde de importanţa acordată cauzei redate şi de existenţa unui corelativ care poate solicita virgula *(Pentru că plouă, n-a venit. Pentru că plouă n-a venit. Pentru că plouă, de aceea n-a venit)*. Propoziţiile cauzale pot avea nuanţe secundare: **temporale** *(Ieri, că am încheiat examenele, ne-am permis o zi de distracţii)* sau **condiţionale** *(Dacă ai învăţat, ai trecut examenul)*. Situaţii în care complementele şi/sau propoziţiile cauzale pot avea valori expresive: construcţii cu forme verbal-nominale *(„Adâncit în zidirea lui, ziditorul nu văzuse că se ivise în pustietate pizma"* - T.Arghezi); construcţii complexe, formate din complement de cauză urmat de o modală *(„Harap-Alb o prăpădea din ochi de dragă ce-i era"* - I.Creangă; *De fudul ce este, nici pietrele nu le vede).*

Scanned with OKEN Scanner

d.8. Complementul circumstanţial de scop şi propoziţia circumstanţială de scop (sau finală)

Complementul circumstanţial de scop arată scopul realizării unei acţiuni. Determină un verb *(A venit pentru concurs)*, sau o interjecţie predicativă *(Hai după ciuperci)*. Răspunde la întrebarea *în ce scop?*. Se realizează prin substantiv (sau print-un substitut) cu prepoziţie *(A venit pentru conferinţă)*, prin verb la supin sau la participiu cu prepoziţie *(Spre a-l mulţumi, l-a lăsat să aleagă)*, ori prin locuţiune adverbială *(De aceea am acceptat)*. Substantivele folosite frecvent conţin ideea de scop, formând îmbinări foarte apropiate de locuţiunile prepoziţionale *(în/cu scopul, în/cu intenţia, în ideea, în vederea)* sau de cele adverbiale *(în acest scop, în aceeaşi idee)*. Prepoziţiile obişnuite sunt *pentru, spre* şi, mai rar, *în (întru)*. Alte prepoziţii *(la, după)* sunt folosite în complemente cu nuanţă secundară **de loc** *(S-a dus la vânătoare/după ciuperci)*.

Tipuri structurale de complement de scop: **simplu** *(În năzuinţa de a ajunge scriitor, frecventează cercurile literare)*: **dezvoltat** *(S-au oprit spre a-şi dezmorţi picioarele)*; **mixt** *(Pentru a fi înţelept, trebuie să ai şi bunătate pe lângă inteligenţă)*; **multiplu** *(A venit în vederea examenelor şi pentru a asista la premieră)*.

Propoziţia circumstanţială de scop (sau **finală**) este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial de scop al regentei. Este introdusă prin conjuncţiile *să, ca...să, de*, şi locuţiunile conjuncţionale *pentru ca...să, în scopul să (S-a dus de-a cumpărat pâine. Venise în scopul să rezolve o problemă de moştenire)*, însoţite, în formele negative, de *cumva* (în îmbinări ca *nu cumva să, să nu... cumva, să nu cumva să, [pentru] ca nu cumva să)*, prin adverbul *doar* (aflat la graniţa cu juxtapunerea: *Îi cântau în strună, doar le-o accepta oferta)*, sau prin pronume relative cu prepoziţiile *după, pentru (S-a dus acolo pentru ce ştii tu)*. Poate avea **corelativ adverbial** *(de/pentru aceea, de/pentru asta; anume, în[tr-]adins)*, mai ales când sunt postpuse, **topică obligatorie** (cu excepţia finalelor introduse prin *ca să* sau *pentru ca...să*, care preferă antepunerea) dar pot fi şi antepuse. Virgula desparte finala de regentă dacă legătura între acestea este considerată de autor slabă. Finala introdusă prin *de* nu se desparte însă niciodată de regentă.

Pot avea **valoare expresivă** complementele şi/sau propoziţiile circumstanţiale de scop: construite prin forme verbal-nominale *("Spre a-ţi aminti trecutele petreceri, /Condeiu-n mână tu mi-l pui cu silă"* -M.Eminescu); când sunt intercalate *(„Jupânul, ca să-l îmbărbăteze, i-a dat un pumn în ceafă"* - I.L.Caragiale); în repetiţii sinonimice *(„Căci toţi se nasc spre a muri/şi mor spre a se naşte"* - M.Eminescu); mai multe finale coordonate *(„Luminate împărate, de acum cred că ni-ţi da fata, ca să vă lăsăm în pace şi să ne ducem în treaba noastră"* - I.Creangă); finalele introduse prin *de („Vin la noapte de mă fură"* - M.Eminescu).

d.9. Complementul circumstanţial consecutiv şi propoziţia circumstanţială consecutivă

Complementul circumstanţial consecutiv arată consecinţa unei acţiuni sau a unei însuşiri. Determină un verb *(Aleargă până la epuizare)*, un adjectiv *(Valoros de necontestat)* sau un adverb *(Studiase suficient pentru a începe să înveţe şi pe alţii)*. Se realizează prin substantive cu prepoziţiile *de, până la* şi *spre (Este loial până la sacrificiu)*, prin verbe la infinitiv cu prepoziţiile *pentru, spre, până la (Este destul*

Scanned with OKEN Scanner

de experimentat spre a se descurca) şi prin alte forme verbal-nominale *(A muncit fără odihnă, ajungând aproape epuizat; A evoluat enorm, de invidiat).* Mijloacele de realizare, puţine la număr, au devenit prin utilizare frecventă, îmbinări fixe: *de minune, de moarte* (în argou *de comă), de mai mare dragul, până la lacrimi, până la sânge, de speriat, de nespus.* Corelative tipice sunt adverbele *prea, destul de, suficient de, atât* (aceasta folosit şi de alte circumstanţiale). Utile pentru identificare sunt şi unele cuvinte regente „specializate": *destul(ă), suficient(ă).*

Propoziţia circumstanţială consecutivă, mai frecventă decât complementul corespunzător, este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement consecutiv, redând consecinţa unei acţiuni sau a unei însuşiri exprimate în regentă. Este introdusă prin conjuncţiile *încât, că, de, să, ca... să* şi prin locuţiunile conjuncţionale *încât să, pentru ca...să (A vorbit astfel, încât i-a convins pe toţi. Nu e atât de absurd, încât să nu aprecieze concesiile făcute).*

Modurile verbale pe care le poate folosi sunt indicativul, conjunctivul, condiţional-optativul şi prezumtivul. Corelativele, frecvent utilizate, sunt adverbe şi locuţiuni adverbiale *(astfel, aşa, atât, în aşa fel, până într-atât, până acolo, destul, prea),* precum şi pronume (adjective) demonstrative *(atât, atare).* Corelativul *prea* este legat de unele construcţii echivalente, atât la nivel infrapropoziţional *(Problema este prea importantă pentru a putea fi ocolită = Problema este prea importantă pentru a nu fi abordată; Era prea avantajos să nu accepte = Era atât de avantajos, încât a acceptat).*

Propoziţiile consecutive sunt totdeauna **postpuse** şi se despart prin virgulă de regente, cu excepţia celor formate cu conjunctivul care conţin corelativul *prea* şi a celor introduse prin *de* situate imediat după predicatul regentei *(Era prea avantajos să nu accepte. A vorbit de a răguşit).*

Consecutivele pot avea nuanţe secundare: **finală** *(„Seca-ţi-ar pâraiele/Să crească dudaiele/Să trec cu picioarele"),* **modală** *(Fuge de scapără pietrele),* **temporală** *(Aleargă până nu mai poate).*

d.10 Complementul circumstanţial instrumental şi propoziţia circumstanţială instrumentală

Complementul circumstanţial instrumental arată mijlocul (concret sau abstract) prin care se înfăptuieşte o acţiune sau se manifestă o însuşire. Determină un verb *(Coase cu acul),* o interjecţie predicativă *(Ţac, ţac cu calculatorul)* sau un adjectiv *(Sentimente sugerate prin culori).* Se realizează prin substantiv (sau substitut) cu prepoziţie *(Le-a comunicat prin colegi/prin ei/prin cei doi)* sau prin forme verbal-nominale *(Ne-a ajutat împrumutându-ne cărţi. A sfârşit prin a critica totul).* Prepoziţiile folosite cu precădere sunt *cu, datorită, din, fără, în, prin* şi, în unele construcţii, *după* şi *la (Datorită maşinii, a putut face naveta. Cântă la chitară).* Interpretând construcţiile formate de unele substantive abstracte având sensul de „mijloc" *(ajutor, intermediu, mijlocire)* cu prepoziţii ca locuţiuni *(cu ajutorul, prin intermediul, prin mijlocirea),* şi adjectivul posesiv poate fi considerat ca variantă de exprimare a complementului instrumental *(A rezultat problema prin intermediul său).*

Complementul instrumental are uneori nuanţă **cauzală** *(Graţie străduinţei depuse, şi-a atins scopul)* sau **condiţională** *(Renunţând, i-ar da motive să se considere imbatabil).*

Tipuri structurale: simplu *(S-a descurcat fără maşină);* **multiplu** *(„Mă rogi c-un surâs şi cu dulce cuvânt/rost să fac de seminţe"* - L.Blaga).

Scanned with OKEN Scanner

Propoziţia circumstanţială instrumentală este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial instrumental al regentei, arătând mijlocul prin care se înfăptuieşte o acţiune sau se manifestă o însuşire.

Mijloacele introductive sunt pronumele (adjectivele) relative sau nehotărâte precedate de prepoziţiile *cu, datorită, din, după, fără, în, la, prin (Am primit banii prin cine mi i-ai trimis. Din ce câştiga trăia bine)* şi prin locuţiunea prepoziţională *fără (ca) să (A şters fără să folosească guma).* Modurile verbale cu care se construieşte sunt: indicativul, prezumtivul, condiţional-optativul, conjunctivul.

Postpunerea domină în topica instrumentului: la cele conjuncţionale este obligatorie, iar la cele pronominale preferată.

Nuanţe secundare ale instrumentalei: **cauzală** *(A reuşit datorită cui nu te aşteptai)*, **modală** *(Cheamă câinii fără să-i fluiere)*, **temporală** sau **condiţională** *(A greşit de n-a participat la concurs).*

Exemple de **valori expresive**: în construcţii mai rar întâlnite *(„De-i suna din corn o dată,/Ai s-aduni Moldova toată"* - M.Eminescu; *„Ştii c-a nimerit-o de ţi-a pus numele Chirică"* - I.Creangă); în structuri multiple, eventual dislocate *(„Ai să cunoşti că-i mama după pace/şi după felu-n care tace-/durerea şi grija de mâine-/după mirosul de gutui şi pâine"* - M.Isanos).

d.11. Complementul circumstanţial sociativ şi propoziţia circumstanţială sociativă

Complementul circumstanţial sociativ arată fiinţa sau lucrul care însoţeşte subiectul sau un complement în realizarea unei acţiuni (sau în suportarea efectelor ei). Determină un verb *(A venit cu frate-său)*, o interjecţie predicativă *(Hai cu mine)* sau un adjectiv *(casă închiriabilă împreună cu grădina)*

Unii specialişti îl consideră o subspecie a **complementului corelativ**, întrucât se află la intersecţia cu alte relaţii sintactice, în cazul complementului sociativ, prin **asocierea la subiect**, ca în exemplele precedente, sau prin **asocierea la diverse** alte complemente: *I-am întâlnit pe colègi cu soţiile. Am fost conduşi de bătrână cu nepoţelul ei. Pe lângă frate-meu cu soţia, am mai invitat două familii).*

Se realizează prin substantiv (sau substitut) cu prepoziţii *(cu, fără)* sau locuţiuni prepoziţionale *(împreună cu, laolaltă cu, la un loc cu, cu... cu tot): A fost la teatru fără soţie. Au plecat în concediu cu câine cu tot.*

Tipuri structurale: **simplu** *(„Andrei merge cu dumneavoastră")* sau **multiplu** *(„Marţea şi mercurea, Andi porneşte cu juraţii şi perceptorii prin sat"* - I.Agârbiceanu).

Propoziţia circumstanţială sociativă este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement sociativ al regentei, indicând o fiinţă sau un lucru care se asociază la înfăptuirea unei acţiuni sau la suportarea efectelor ei. Asocierea se poate face la subiect (ca în exemplele anterioare) sau la complement *(„L-am văzut împreună cu cine nu credeam").* Are ca mijloace introductive pronumele (adjectivele) relative ori nehotărâte precedate de prepoziţiile *cu, fără* sau de locuţiunile prepoziţionale *împreună cu, laolaltă cu, la un loc cu, cu... cu tot (Am schiat laolaltă cu oricine s-a nimerit)*, precum şi adverbul relativ *cât* sau nehotărât *oricât (Se duce la piaţă cu oricât are în portmoneu).*

Topica este liberă, cu preferinţă pentru postpunere, între sociativă şi regentă nefolosindu-se, de obicei, semne de punctuaţie.

Scanned with OKEN Scanner

Posibile **valori expresive**: în construcţii mai rare *(„Savantul nu are nici una şi îmi lasă mie, odată cu cinstea execuţiei, şi onoarea ideii"* -T.Arghezi; *Dă-l cu funie cu tot)*, în structuri multiple *(„Trebuie să ştii că dumnealui îi lunatic şi noaptea stă la sfat cu strigoii, cu bufniţele şi cu liliecii"* - C.Hogaş), în dislocări *(„Dragii mei, o să mă joc odată/cu voi, de-a ceva ciudat"* - T.Archezi).

d.12. Complementul circumstanţial de relaţie şi propoziţia circumstanţială de relaţie

Complementul circumstanţial de relaţie (sau **al referinţei**) desemnează obiectul la care se referă o acţiune ori o însuşire sau obiectul din al cărui punct de vedere este formulată comunicarea. Determină un verb *(Discuţia s-a circusmcris la viitoarea colaborare)*, un adjectiv *(Un om frumos sufleteşte şi trupeşte)*, un adverb *(Acţionat eficient, profesional)* sau o construcţie echivalentă cu un adverb *(O zi cât anul de lungă. O stofă de un metru de lată)*.

Se realizează prin substantiv (sau substitut) cu prepoziţie sau locuţiune prepoziţională *(Era plăcut la înfăţişare. Nu avem nici o îndoială asupra dreptului nostru)*, prin adjectiv însoţit de prepoziţie (*De inteligent, n-ai ce zice*), printr-un adverb cu prepoziţia *de* sau fără prepoziţie *(Estetic piesa nu rezistă. De repede, aleargă repede)*, prin forme verbal-nominale *(Nu face bine lăsându-i totul pe mână. „Copilul se naşte curios de lume şi nerăbdător de a se orienta în ea"* - G.Călinescu. *De spus, e uşor, de făcut e mai greu*).

Cele mai des întâlnite prepoziţii sunt *ca, de, în* şi *la*. Se folosesc însă şi *asupra, cu, (cât) despre, din, după, pentru*. Îmbinările în care intră unele substantive şi adverbe abstracte (*apropo de, cu privire la, din partea, din punct[ul] de vedere, în legătură cu, în materie de, în privinţa, în problema, legat de, privitor la, referitor la, relativ la, sub aspect[ul], sub raport[ul]* etc.) sunt foarte frecvent utilizate, fiind de altfel folosite şi în întrebările de recunoaştere a complementului *(în ce privinţă? din ce punct de vedere?)*. Interpretarea unora dintre acestea ca locuţiuni adaugă listei de părţi de vorbire prin care se realizează complementul de relaţie şi alte tipuri de adjective (în exemple ca *din punct de vedere funcţional, sub aspect calitativ)*.

Tipuri structurale: simplu *(Pentru rest, vorbim mai târziu)*; **dezvoltat** *(Din punct de vedere practic, ideea e bună. Este un om valoros în multe privinţe. Politiceşte vorbind, nu e posibil)*, **multiplu** *(După port şi după vorbă, pare a fi străin)*.

Propoziţia circumstanţială de relaţie este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial de relaţie al regentei, indicând la ce se limitează acţiunea (însuşirea) sau din ce punct de vedere este formulată comunicarea. Este introdusă prin pronume (adjective) relative sau nehotărâte cu prepoziţiile *în, la, pentru* etc. *(A primit aprobarea pentru ceea ce se referă la publicaţii)*, prin adverbul relativ *cât* cu sau fără prepoziţiile *în, întru (Depăşeşte măsura cât îi protejează)*, sau prin conjuncţiile *de, să, ca să (Să refuze pe cineva, n-a refuzat)*. Tipice sunt construcţiile fixe *în ce priveşte...* şi *(în/întru)cât priveşte*.

Modurile folosite în propoziţia de relaţie sunt indicativul, conjunctivul (când sunt introduse prin *să* sau *ca să*), condiţional-optativul şi prezumtivul. Singura topică impusă este antepunerea propoziţiilor relative introduse prin *ca să*. În rest, ordinea este liberă, preferându-se antepunerea. Virgula desparte propoziţia de relaţie de regenta ei când legătura dintre ele e considerată slabă.

Scanned with OKEN Scanner

Nuanţe secundare: de completivă indirectă *(E bun la orice-l pui)*, **de loc şi de timp** *(S-a înşelat cu ce materiale a cumpărat)*, **condiţională** *(Cartea se va cumpăra numai întrucât se va ocupa de aspectele aplicative)*.

Exemple de **valori expresive** ale complementelor şi/sau ale propoziţiilor de relaţie: în unele îmbinări fixe *(„Străin la vorbă şi la port...". Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierţi"* - M.Eminescu), în structuri multiple *(„De milostiv, milostiv eşti, de bun la inimă, bun ai fost nu-i vorbă"* - I.Creangă).

d.13. Complementul circumstanţial condiţional şi propoziţia circumstanţială condiţională

Complementul circumstanţial condiţional desemnează condiţia de a cărei îndeplinire depinde o acţiune sau o însuşire. Determină un verb *(Judecând la rece, cred că are dreptate)* sau un adjectiv *(Uşă deschisă în caz de pericol)*. Verbul regent este de regulă la condiţional sau la indicativ cu valoare condiţională şi la indicativ viitor (sau la prezent cu valoare de viitor). Se realizează prin substantivele *caz, condiţie, eventualitate, ipoteză* cu prepoziţia *în* sau *cu*, prin alte substantive abstracte precedate de locuţiunea prepoziţională *în caz de (In eventualitatea plecării, te anunţ. În caz de necesitate, daţi telefon)*, prin substantive nume de fiinţe (sau substitute) cu locuţiunea prepoziţională *în locul (În locul lui Andrei/tău/celor doi, eu aş fi participat)*, prin adverbele (rezumative) *altfel, altminteri (Trebuie să fi avut ceva pe drum; altfel, ar fi ajuns)* şi prin verbe la gerunziu *(Întorcând privirea, vei vedea numai pomi în floare)*.

Tipuri structurale: simplu *(Văzută de sus valea părea mică)*; **dezvoltat** *(Judecând după câştigurile încasate nu poate fi sărac)*; **multiplu** *(„Trăind şi nemurind ai să vezi cine sunt"* - I.Creangă).

Propoziţia circumstanţială condiţională este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial condiţional al regentei, desemnând condiţia (împrejurarea) de a cărei îndeplinire (existenţă) depinde realizarea acţiunii sau manifestarea însuşirii. Este introdusă prin conjuncţiile *dacă, de, să (Dacă mă chemi, vin), când (Când o avea nevoie, ştie unde sunt)* şi prin locuţiunile conjuncţionale *în caz că, de unde nu (În caz că treci pe la el, salută-l din partea mea)*, iar în alternanţă cu o concesivă şi prin *că (Că ştie, că nu ştie, el tot îşi dă cu părerea)*. Uneori este introdusă prin pronume relative precedate de locuţiunea prepoziţională *în locul (În locul cui ştim noi, eu n-aş mai fi comentat)*. Juxtapunerea poate fi folosită şi ea ca mijloc de legătură al acestei propoziţii, raportul condiţional fiind marcat prin intonaţie *(Ai carte, ai parte)*, prin opoziţia pozitiv-negativ *(Vrei, nu vrei, am plecat)* sau între antonime (cu verbul la indicativ sau la conjunctiv: *E rece, e caldă, o beau. Fie rece, fie caldă, o beau)*. Insistenţa pe caracterul ipotetic se realizează prin adverbul *cumva* sau prin adjectivele pronominale nehotărâte *vreun, vreo (Dacă afli cumva motivul, spune-mi-l şi mie. Dacă afli vreun motiv, spune-mi-l şi mie)*, iar ideea de restricţie este potenţată de adverbele *numai, dar, decât* plasate în regentă *(Nu participă decât dacă are interesul)*.

Modurile folosite (de regulă aceleaşi în regentă şi în condiţională) sunt indicativul, conjunctivul (în condiţionalele introduse prin *să*), condiţional-optativul şi prezumtivul. Cu excepţia condiţionalelor juxtapuse şi a celor introduse prin *de unde*, care sunt întotdeauna antepuse, topica este liberă. În situaţiile de antepunere, se folosesc frecvent corelativele *apoi, atunci*.

Scanned with OKEN Scanner

Când sunt juxtapuse, condiţionalele se despart de regente prin virgulă, punctuaţie folosită şi în cazul condiţionalelor conjuncţionale a căror legătură cu regenta este considerată slabă *(Eu renunţ, dacă asta se doreşte)* şi mai ales dacă au corelativ *(Dacă ai ceva de spus, apoi spune)*.

Falsele condiţionale sunt propoziţiile cu formă de condiţională, dar valori diferite, cum ar fi opoziţia, rezerva, alăturarea, succesiunea de idei etc. *(Dacă intervin e pentru că vreau să clarific unele lucruri)*.

Complementele şi/sau propoziţiile condiţionale pot avea **valoare expresivă**: în forme verbal-nominale *(„Acceptând frica devii apt pentru ea"* - O.Paler); în topică inversă *(„Îi veni tu acasă, coropcarule, dacă te-a răzbi foamea"* - I.Creangă); în intercalări *(„Omul prost, dacă nu e fudul, n-are nici un haz"* - I.L.Caragiale); în structuri multiple *(„Trăind şi nemurind ai să vezi cine sunt"* - I.Creangă); cu mijloace introductive mai rare *(„De ai inimă şi minte/feri în lături, e Dalila!"* - M.Eminescu; *„Să-l văd venind, aş mai trăi o viaţă"* - G.Coşbuc).

d.14. Complementul circumstanţial concesiv şi propoziţia circumstanţială concesivă

Complementul circumstanţial concesiv indică un obiect (sau o situaţie) care, deşi se află în calea înfăptuirii acţiunii sau a existenţei însuşirii denumite de regent, nu o poate împiedica să se desfăşoare, respectiv să se manifeste. Regentul poate fi: verb *(N-a mai venit, împotriva promisiunii făcute)*, interjecţie predicativă *(Cu toată vremea rea, hai la pescuit)* sau un adjectiv *(O piesă de teatru bună, în ciuda jocului slab al actorilor)*. Se realizează prin substantive (sau substitute) precedate de locuţiunile prepoziţionale *cu tot (toată, toţi, toate), în ciuda, în contra, în pofida,* de prepoziţia *împotriva* sau de adverbul *contrar (Contrar aşteptărilor, a învins)*, prin locuţiunile adverbiale *cu toate acestea/astea, în orice caz* sau prin adverbele *tot, totuşi, oricum (Până la urmă tot a venit)* şi prin verbe la gerunziu şi infinitiv cu prepoziţia *fără (Fără a se duce personal acolo, a rezolvat totul)*. Valoarea concesivă poate fi accentuată prin adverbele *chiar, nici* puse pe lângă construcţiile prezentate *(Chiar obosit, nu a renuntat la plimbare totuşi)* şi/sau prin corelativele adverbiale *tot, totuşi* pe lângă regent *(Chair plecta de dimineaţă, tot n-a ajuns la timp)*.

Tipuri structurale: **simplu** *(Şi, oricum, reuşita lui era parţială)*; **dezvoltat** *(Atunci, cu orice risc, a mărturisit totul)*; **mixt** *(Chiar bolnav fiind, tot se duce la cursuri)*; **multiplu** *(Cu toate mizeriile şi nedreptăţile, n-au reuşit să-l descurajeze)*.

Propoziţia circumstanţială concesivă este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial concesiv al regentei, indicând situaţia care ar trebui să împiedice, fără s-o facă însă, înfăptuirea acţiunii din regentă. Din punctul de vedere al raportării la realitate, ca acţiuni exprimate, concesivele sunt: **propriu-zise** şi **ipotetice**.

Concesivele propriu-zise sunt introduse prin conjuncţiile *deşi, că, dacă, de* sau prin locuţiunile conjuncţionale *cu toate că, chit că, fără (ca) sa, măcar că, indiferent că, indiferent dacă (Că i-e frate şi tot nu-l poate ajuta mereu. Dacă-i spune toată lumea şi el tot nu crede. Fără să fie hotărâtor, argumentul lui a contribuit la rezolvarea problemei. Indiferent dacă pierd, tot mă înscriu la concurs)*. În concesivele mai puţin clare din punctul de vedere al raportului exprimat, se folosesc şi *când* (însoţit frecvent de *dimpotrivă* sau *de fapt), de unde, după ce, în timp ce, în vreme ce, pe când, pe câtă vreme (El merge la pescuit, când de fapt nu-i place)*.

Scanned with OKEN Scanner

Concesivele ipotetice (numite şi **condiţionale**) sunt introduse prin conjuncţiile *dacă, de, să* şi locuţiunile conjuncţionale *chiar dacă/de/să, nici dacă/de/să, şi dacă/de/să, chiar fără (ca) să, şi fără (ca) să, măcar dacă/de/să (Chiar de mă alungă, eu tot mă duc)*, prin pronume (adjective) nehotărâte sau relative-acestea din urmă însoţite de adjectivul *indiferent (Oricâte/indiferent câte ar face, tot îl iartă)*, sau prin adverbe relative ori nehotărâte *(Cât ar fi de secret, până la urmă tot se află)*. Există şi concesive **juxtapuse**, raportul respectiv fiind marcat prin **intonaţie** *(Nu-l chemi, el tot vine)*, prin **conjunctiv** fără *să (Spună-i lumea orice, el tot asta face)* sau prin **imperativ** *(Bate-mă, eu tot nu sunt de acord!)*. Juxtapunerea se asociază frecvent cu construcţiile în care apar şi condiţionale juxtapuse *(Îl chemi, nu-l chemi, el vine)* sau în care verbul *fie* al concesivei este regent al unei subordonate *(Fie ce-o fi, eu mă înscriu)*. Unele cuvinte accentuează caracterul ipotetic al concesivelor: adverbele *cumva, încă şi, până şi, tocmai (Să-ţi dea încă şi bani, tot să nu accepţi)*. Corelative posibile în regentă sunt *tot, totuşi, cu toate acestea.*

Modurile folosite sunt indicativul (preferat în concesivele propriu-zise şi obligatoriu în cele introduse prin *că*), conjunctivul (preferat în cele ipotetice şi obligatoriu în cele introduse prin *să* sau prin locuţiuni care-l conţin), prezumtivul şi condiţional-optativul.

Topica este liberă, cu preferinţă pentru antepunere, care devine obligatorie la concesivele juxtapuse. Intercalarea este regulă la concesivele propriu-zise introduse prin *că* şi *de* cu sensul „deşi" *(Noi, că suntem, mari şi tot ne-am juca)*. În general, concesivele se despart prin virgulă de regentă. Această punctuaţie e facultativă numai pentru concesivele introduse prin *nici dacă (Nu particip, nici dacă mă plăteşte. Nu particip nici dacă mă plăteşte)*.

Complementul circumstantial concesiv şi propoziţia concesivă au frecvent **valoare expresivă**, mai ales în construcţii mai rare, în repetiţii, dislocări, intercalări etc.: *„Deşi trepte osebite le-au ieşit din urna sorţii,/Deopotrivă-i stăpâneşte raza ta şi semnul morţii"*, *„De te-ndeamnă, de te cheamă, tu rămâi la toate rece"*, *„Orice gând ai împărate şi oricum vei fi sosit,/Cât suntem încă pe pace, eu îţi zic: Bine-ai venit!"* - M.Eminescu; *„Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu,..., şi dacă voi nu mă iubiţi, eu vă iubesc pe voi"* - C.Negruzzi; *„Omul, cât să fie în toate săvârşit, pe negândite cade"* - V.Cârlova.

d.15. Complementul circumstanţial opoziţional şi propoziţia circumstanţială opoziţională

Complementul circumstanţial opoziţional indică obiectul sau împrejurarea care se opune ideii exprimate în propoziţie de altă parte de propoziţie. Determină un verb *(În loc de cămaşă, poartă tricou)*, o interjecţie predicativă *(În locul lui, ţuşti! o vrabie)* sau un adjectiv *(Student restanţier, în loc de premiant)*.

Unii specialişti îl introduc în grupa complementelor corelative, care intersectează o altă relaţie sintactică. În cazul complementului opoziţional, în afară de subiect *(În locul profesorului, a venit asistentul)*, referirea se mai poate face la predicat sau numai la numele predicativ *(În loc de a învăţa, el se plimbă. În loc de absolvent, el este încă student)*, la un atribut *(În loc de zece studenţi, au venit numai trei)*, la un complement, mai ales necircumstanţial *(În loc de stilou, şi-a adus pixul. În loc de umbrelă, se foloseşte de pelerină. În locul gazdei, au fost însoţiţi de un nepot al acesteia)* sau la un element predicativ suplimentar *(În loc de profesoară, ea se vede încă studentă)*. Se realizează prin substantive (sau substitute) însoţite de locuţiunile prepoziţionale *în loc de, în locul, departe de* sau de adverbul *decât (Departe de orice*

Scanned with OKEN Scanner

material natural, au folosit înlocuitori. Au folosit altceva decât benzină), prin adjective precedate de *în loc de (În loc de dulce, a ieşit amăruie)*, prin adverbe precedate de aceeaşi locuţiune *(În loc de repede, a mers încet)*, prin verbe la infinitiv precedate de locuţiunile sau de prepoziţiile *fără, pentru, spre, în loc de* sau *departe de (Departe de a-l respinge, l-au acceptat cu plăcere).*

Pe lângă tipul specific (introdus prin *în loc de, în locul, departe de)*, care este **pseudolocal** (datorită sensului cuvintelor de bază din locuţiune), mai există alte tipuri nespecifice (şi destul de rare), care sunt şi ele **pseudofinale** *(A început foarte hotărât, pentru a încetini destul de repede)*, respectiv **pseudomodale** *(A muncit mult, fără a finaliza. Au promovat pe alţii decât pe noi).*

Complementul opoziţional are uneori **nuanţă comparativă** *(Mai bine să mergem la vară în loc de acum).*

Tipuri structurale: simplu *(În loc de primul, l-au chemat pe al doilea)*, **mixt** *(În loc de a ajunge economist, el a devenit un foarte bun actor)*, **multiplu** *(În loc de lapte şi de miere, a găsit pustiu şi fiere).*

Propoziţia circumstanţială opoziţională este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial opoziţional al regentei, indicând ce se opune celor redate în aceasta.

În funcţie de tipul de opoziţie şi de elementele introductive, opoziţionalele au mai multe subspecii: **- cu construcţie specifică** (introduse prin locuţiunea conjuncţională *în loc să* ori prin pronume/adjective/adverbe relative sau nehotărâte însoţite de locuţiunea prepoziţională *în loc de: În loc să înveţe, se plimbă. În loc de cine doream noi, a venit el)*; **pseudocondiţionale** (introduse prin conjuncţia *dacă* şi susţinute uneori de corelativele *apoi, dimpotrivă, în schimb: Dacă înainte nu ne interesau, în schimb acum le urmărim cu sufletul la gură)*; **pseudotemporale** (introduse prin *când*, susţinut uneori de *dimpotrivă, câtă vreme, în timp ce, în vreme ce, pe când, pe câtă vreme: Înainte nu ne interesam, în timp ce acum le urmărim cu sufletul la gură)*; **pseudolocale** (introduse prin *unde, de unde: De unde înainte povestea tot, acum nu mai spune nimic)*; **pseudofinale** (introduse prin *ca... să, pentru ca...să: Începuse bine, pentru ca s-o strice pe parcurs)*; **pseudomodale (propriuzise,** introduse prin *fără [ca] să: A alergat bine fără să termine cursa*; **comparative,** introduse prin *pronume/adjective/adverbe* relative ori nehotărâte precedate de adverbul *decât: A mers altundeva decât unde spunea).* Modurile cele mai folosite sunt indicativul şi conjunctivul (când sunt introduse prin *în loc să, [pentru] ca să, fără [ca] să).*

Pseudocondiţionalele şi pseudolocalele sunt **antepuse,** iar pseudofinalele, pseudomodalele şi pseudotemporalele (introduse prin *când*) sunt **postpuse.** Opoziţionalele cu construcţie specifică (cu *în loc să* sau *în loc de* + pronume/adverb) şi restul pseudotemporalelor au topică liberă. Virgula este **obligatorie** între opoziţionale şi regente, cu excepţia falselor comparative, unde este **facultativă.**

Opoziţionala cu construcţie specifică poate avea uneori **nuanţă comparativă** *(În loc să te uiţi la televizor, mai bine-ţi faci lecţiile pentru mâine).*

Valorile expresive sunt rare: *„O beşică-n loc de sticlă"* - M.Eminescu; *„Moţoc îi sărută mâna, asemenea câinelui care, în loc să muşte, linge mâna care-l bate"* - C.Negruzzi; *„Vino, tinere,/ia ţărnâ un pumn/şi mi-o presară pe cap în loc de apă şi vin"* - L.Blaga).

Scanned with OKEN Scanner

d.16. Complementul circumstanţial cumulativ şi propoziţia circumstanţială cumulativă

Complementul circumstanţial cumulativ indică obiectul (situaţia) la care se adaugă cele exprimate prin alte părţi de vorbire (pe baza „mijlocirii" relaţiilor cu aceste părţi de vorbire, unii specialişti îl introduc în clasa **complementelor referenţiale**). Determină un verb *(Pe lângă cunoscuţi, au venit şi persoane necunoscute)* sau o interjecţie predicativă *(Pe lângă munte, hai şi la mare)*. În afară de subiect (vezi mai sus), se poate referi şi la predicat sau la numele predicativ *(Pe lângă patìnat, mai şi schiază. Pe lângă patinator, e şi schior)*, la un atribut *(Pe lângă foarte mari, ne-au dat şi mere mai mici)*, la un complement, mai ales necircumstanţial *(Pe lângă stilou, şi-a adus pixul. Pe lângă umbrelă, se foloseşte şi de pelerină. Pe lângă gazdă, ne-a condus un nepot al acesteia)* sau la un element predicativ suplimentar *(Pe lângă contabil, se vede şi manager)*.

Se realizează prin substantive (sau substitute) precedate de prepoziţiile *pe lângă, peste*, de locuţiunile prepoziţionale *(în) afară de, în afara, dincolo de* sau de adverbul *decât (În afară de mere, a adus şi struguri; Am mai văzut şi pe alţii decât pe aceştia)*, prin adjective precedate de *pe lângă* sau *afară de (Pe lângă mari, ne-au dat şi mere mici)*, prin adverbe însoţite de aceleaşi mijloace ca adjectivele *(În afară de aici, am mai fost şi acolo)* sau prin locuţiuni adverbiale ca *în afară de asta/aceasta, pe lângă asta/aceasta, în plus de asta/aceasta (În plus de asta, i-a dat şi un breloc)*. Foloseşte frecvent **corelative adverbiale** *(şi, mai, mai [...] şi, încă şi)*.

Tipuri structurale: simplu *(Pe lângă altele, cam bea)* şi **multiplu** *(Pe lângă dependinţe, logie, balcon şi boxă, apartamentul are şi garaj)*.

Propoziţia circumstanţială cumulativă este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial cumulativ, indicând adăugarea (= cumularea) a ceva la ceea ce este existent. Este introdusă prin locuţiunile conjuncţionale *după ce, după ce că, pe lângă că, (în) afară că, plus că, las(ă) că, necum să (După ce că nu se pricepe, se mai şi amestecă mereu. Nici n-a plecat, necum să ajungă)* şi prin pronume/adjective/adverbe relative sau nehotărâte precedate de prepoziţiile *pe lângă, peste*, de locuţiunile prepoziţionale *(în) afară de, dincolo de* sau de adverbul *decât (Pe lângă cine trebuia, au mai trimis şi pe alţii. O să mai veniţi şi altcândva decât când vă chemăm)*. Frecvent, folosesc **adverbe corelative** *(şi, mai şi, încă şi, nici, apoi)*.

Modurile folosite sunt indicativul, conjunctivul (în cele introduse prin *necum*), prezumtivul sau condiţional-optativul. Cu excepţia cumulativelor introduse prin *plus că* şi *decât*, totdeauna postpuse, topica este liberă. Cumulativele introduse prin conjuncţii se despart prin virgulă de regentă, cele introduse prin *decât* nu se despart niciodată, la celelalte folosirea virgulei depinzând de gradul legăturii cu regenta.

Valorile expresive sunt rare: *După ce (că) e urâtă, o mai cheamă şi Marghioala; „Nici oleacă de mâncare nu mi-a dat, necum să-mi dea sâmbrie"* - L.Rebreanu; *„Nu ţi-e destul că sunt cinstită, după ce că-ţi rabd, ca o nenorocită, toate ticăloşiile şi murdăriile dumitale...?* - I.L.Caragiale).

Scanned with OKEN Scanner

d.17. Complementul circumstanţial de excepţie şi propoziţia circumstanţială de excepţie

Complementul circumstanţial de excepţie indică obiectul care reprezintă o excepţie faţă de ceea ce este exprimat prin alte părţi de propoziţie. Determină un verb *(Participă toţi concurenţii, afară de campionul ediţiei trecute)*. Pe lângă subiect (vezi exemplul anterior), excepţia poate viza numele predicativ *(Devine orice afară de inginer)* atributul *(O profesie bună, afară de câteva neajunsuri)*, complementul, în primul rând necircumstanţial *(N-a adus altceva decât cartea. Nu m-am gândit la altcineva decât la voi. N-a fost ajutat de altcineva decât de noi)*, dar şi circumstanţial *(Sunt liber afară de marţi. Îl puneam oriunde, în afară de balcon)*. Totalitatea la care se raportează excepţia este exprimată prin cuvinte având acest sens *(întreg, tot, totdeauna)* sau prin pronume/adjective/adverbe nehotărâte sau negative *(Toţi au sosit, cu excepţia lui)*.

Complementul de excepţie se realizează prin substantive (sau substitute) precedate de locuţiunile prepoziţionale *(în) afară de, în afara, cu excepţia* (considerată de unii specialişti ea însăşi substantiv cu prepoziţie), sau de adverbul *decât* (vezi exemplele de mai sus), prin adjective *(Pot să aibă orice formă, afară de pătrată)*, adverbe *(În afară de vinerea, poţi trece oricând)* sau verbe la infinitiv *(Nu doreşte altceva decât a se ilustra)* precedate de aceleaşi mijloace introductive.

Tipuri structurale: **simplu** *(Toţi au acceptat, afară de Andrei)*; **dezvoltat** *(Exceptând fumatul, nu are defecte vizibile)*; **multiplu** *(Nu mai are pe nimeni afară de mine şi de tine)*.

Propoziţia circumstanţială de excepţie este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de complement circumstanţial de excepţie, indicând ce se exclude de la cele exprimate în regentă (care este de obicei negativă). Este introdusă prin locuţiunea conjuncţională *(în) afară că (În afară că am scris, n-am mai făcut nimic astăzi)* şi prin *decât* ori *decât că (Nu realizezi altceva decât [că] te enervezi)* sau prin elementele subordonatoare cerute de termenul determinant din regentă, precedate de locuţiunea prepoziţională *(în) afară de, (în) afara* ori de *decât (N-am spus nimănui, în afara/decât cui am convenit)*. În regentă există un pronume/adjectiv/adverb nehotărât sau negativ *(alt[ul]* şi compusele lui *nici un[ul], nimeni, nimic, orice, vreun[ul]* şi destul de des corelativul adverbial *mai*.

Modurile folosite sunt indicativul, conjunctivul (mai ales după *decât*), condiţional-optativul şi prezumtivul.

În afară de cele construite cu *decât*, care sunt în mod obligatoriu postpuse, topica propoziţiilor de excepţie este liberă. Ca şi folosirea virgulei între acestea şi regentă, cu o frecvenţă crescută în cazul propoziţiilor construite cu *(în) afară că, (în) afară de, în afara*.

Câteva situaţii de apariţie a unor **valori expresive**: *„Printre crengi scânteie stele/Farmec dând cărării strâmte,/Şi afară doar de ele/Nime-n lume nu ne simte"* - M.Eminescu; *„Războiul n-are altă filozofie dect norocul"* - L.Rebreanu; *„Eteriştii nu făcură altă vitejie decât să prindă pe Tudor şi să-l omoare la miezul nopţii..."* - G.Galaction).

Scanned with OKEN Scanner

e. Elementul predicativ suplimentar şi propoziţia predicativă suplimentară

Elementul predicativ suplimentar (atribut predicativ sau **complementul predicativ)** este partea secundară de propoziţie cu dublă subordonare: faţă de verb, redând o caracteristică sau o acţiune (de regulă simultană cu acţiunea principală), şi faţă de substantivul (sau pronumele) la care se referă acţiunea exprimată. Substantivul (pronumele) poate avea pe lângă verbul determinat funcţia de subiect *(Studenţii au venit bucuroşi/râzând)* sau de complement, de obicei direct *(Am văzut studenţii bucuroşi/râzând)*, dar şi indirect sau de agent *(Ne-am trezit cu ei bucuroşi/râzând. Aceasta e poarta vopsită de el cântând).*

Se realizează prin substantiv (sau substitut), prin adjectiv, prin forme verbal-nominale, prin adverb sau prin interjecţie *(El a fost luat drept profesor. Drept cine mă iei?. M-a lăsat paf!)* Mijloacele de legătură care pot însoţi unele dintre aceste cuvinte, sunt prepoziţiile *ca* („în calitate de"), *drept, contra, cu, de* (*A venit cu mâna goală. L-a luat de bărbat)* sau adevrbul *cât (Îl credeam cât uşa).* Când sunt folosite fără aceşti însoţitori, substantivele şi adjectivele sunt nearticulate şi au formă de nominativ, uneori şi de genitiv *(Îl credeam al dracului).* Adjectivele sau substantivele nume de persoană folosite ca elemente predicative suplimentare se acordă cu numele pe care-l determină în gen şi în număr (după aceleaşi norme ca la numele predicativ: *Studentul ascultă captivat. Studentele ascultă captivate; Studentul şi elevele ascultă captivaţi)*, dar nu şi în caz *(I se spunea Doctorul).* De obicei, stă atât după verbul determinat, cât şi după numele le care se referă. Nu puţini specialişti contestă calitatea de parte de propoziţie autonomă a elementului predicativ suplimentar, apreciind că termenii sau grupurile de cuvinte respective pot fi considerate, după caz, complemente sau atribute.

Tipuri structurale: simplu *(Nu mi-l imaginam aşa);* **dezvoltat** *(Medita cu privirea pierdută în gol)*; **mixt** *(Până la urmă s-a dovedit a fi fost valoros)*; **multiplu** *(L-am găsit stând pe canapea, fumând şi citind).*

Propoziţia predicativă suplimentară este propoziţia subordonată care îndeplineşte funcţia de element predicativ suplimentar pe lângă un verb din regentă, redând o acţiune simultană care se referă la o parte de propoziţie a regentei: subiect *(Se pomeneşte că-i chemat la Centrul militar)*, complement direct *(Îl ştiu de câte e în stare)* indirect *(Mă uitam la voi cum eraţi de obosiţi)* sau de agent *(Am fost primiţi de el cum se găsea).* Este introdusă prin pronume (adjective) relative, interogative ori nehotărâte *(L-au luar drept ce nu era)*, prin adverbele *(ori)cum, precum, (ori)cât (Îi ştim cum joacă)*, prin *ce* cu valoare adverbială *(Îi ştim ce bine joacă)* sau prin conjuncţiile *că, să, ca...să, dacă, de (Îl face să priceapă).* Mijlocul introductiv pronume este la cazul potrivit funcţiei sale din cadrul predicativei suplimentare *(Te-am văzut cui îi oferi flori/la cine te uiţi mereu).*

Modurile folosite sunt indicativul, conjunctivul (cele introduse prin *să* şi *ca...să*), condiţional-optativul şi prezumtivul.

Predicativa suplimentară preferă postpunerea şi se desparte rar prin virgulă (când este izolată) de regenta ei. Atât ea, cât şi elementul predicativ suplimentar au un potenţial ridicat de **expresivitate**: *„Spuza de stele tresărea sfioasă în văzduhul mohorât"* - L.Rebreanu; *„Atunci tu prin întuneric te apropii surâzândă./Albă ca zăpada iernei, dulce ca o zi de primăvară"* - M.Eminescu; *„Şi noaptea se lasă*

Scanned with OKEN Scanner

murdară şi goală ; şi galbeni trec bolnavi copii de la şcoală" - G.Bacovia; *„Şi-l găsirăm/În pai ca trestia,/În spic ca vrabia"* - Pluguşorul; *„Sunt zece la număr/Şi umăr la umăr,/Se duc, câte doi, în coşciuge"* - T.Arghezi; *„Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos,/Cum uşor ca din cutie, scoate lumile din haos/Şi cum neagra vecinicie ne-o întinde şi ne-nvaţă/Că epocele se-nşiră ca mărgelele pe aţă"* - M.Eminescu.

f. Cuvinte şi construcţii incidente

Cuvinte şi construcţii incidente sunt considerate cuvintele, respectiv construcţiile de diferite dezvoltări, nelegate sintactic (prin coordonare sau prin subordonare) de elementele componente ale propoziţiei sau ale frazei în care sunt inserate şi care constituie, de fapt, comunicări de sine stătătoare, situate pe alt plan (în ceea ce priveşte vorbitorul, care e diferit, sau mesajul, care cuprinde elemente de adresare, de atitudine, de explicaţie) faţă de comunicarea de bază. Comunicările incidente pot proveni: din implicarea destinatarului în actul lingvistic (prin vocative: *Ioane, vino acasă!*; prin interjecţii: *Măi, vino încoace!*; prin vocative însoţite de interjecţii: *Măi Ioane, vino încoace!*; prin propoziţii vocative: *„Nu te teme de răsunet, cel ce te-mpresori cu cripte"* - T.Arghezi); din dezvoltarea unei direcţii noi în planul enunţului primar (prin compliniri, precizări, nuanţări: *A scos din buzunar o carte de vizită [avea tot timpul câteva la îndemână] pe dosul căreia a notat ceva*; un comentariu al subiectului vorbitor cu privire la unele elemente ale comunicării de bază: *Am participat cu toţii [acest „cu toţii" i se părea un act democratic] la elaborarea proiectului;* descrierea unei manifestări extralingvistice: *Pe toţi îi învârtea, uite aşa, pe degete;* o explicaţie a elementului vorbitor în legătură cu unele elemente ale comunicării de bază: *Ne pregăteam să trecem Dunărea cu bacul (căci de curând îl puseseră iar în funcţiune)* sau dintr-un plan nou, opus comunicării de bază (prin verbe ilucoţionale: *S-a înserat de-a binelea, zise el*; prin formule care exprimă atitudinea afectivă sau intelectuală: *Este, fără îndoială, un specialist bun. Mă gândesc ce-o mai face bătrânul, săracul).*

Structural, intervenţiile incidente pot fi: **cuvinte** *(Vino până aici, prietene!)*, **sintagme nominale** *(I-a dat câteva sfaturi şi - lucru important - l-a îndrumat spre bibliotecă)*, **propoziţii** *(Atunci prostul, că altfel nu pot să-i zici, i-a spus totul)* sau chiar **fraze** *(„Eu sper [şi ţi-o spun asta ca să mă ţii minte] că m-ai înţeles!"* - M.Preda). Mijloacele de marcare a construcţiilor incidente sunt, în vorbire, **pauzele, intonaţia** şi **tempoul**, iar în scris, **liniile de pauză, parantezele** sau **virgulele.**

Reprezentând comunicări separate de comunicarea de bază în care intervin, propoziţiile incidente nu se iau în considerare la numărul total de propoziţii al unităţii respective. Astfel, o propoziţie incidentă ataşată unei propoziţii independente *(„Era o voce depărtată, obosită şi, i se părea, amară"* - M.Eliade) nu o transformă pe aceasta în frază, iar intervenţia unei propoziţii incidente într-o frază de două propoziţii *(O să mai vorbim noi - a adăugat - când o să iasă recolta)* nu o amplifică pe aceasta la trei propoziţii.

Există, mai ales în limba vorbită, construcţii incidente de diferite dezvoltări golite de sens şi folosite ca ticuri verbale: *domnule!, frate!, soro!, măi, în sfârşit, ce mai?, mă rog, nu-i aşa?, Nu ştiu dacă mă-nţelegi, adicătelea.* Sunt cunoscute sub numele de cuvinte (propoziţii, fraze) **de umplutură**. Cuvintele şi construcţiile incidente au un potenţial ridicat de expresivitate: *„Numai în grădina ursului, dac-ai fi auzit de*

Scanned with OKEN Scanner

dânsa, se află sălăţi de aceste"; „Ia zvârle-l şi tu acum, zise dracul, îngâmfat"; „Ştia, vezi bine, soarele cu cine are de-a face"; „Ei, jupâneşică dragă, asta nu se poate spune"; „îndeamnă păcatul pe bădiţa Vasile tândul, că mai bine nu i-oi zice, să puie pe unul, Nic-a lui Costache, să mă procitească" - I.Creangă; *„Nu mă tem de întreruperi, venerabile domnule preşedinte..."; „Dorm toţi butuc, şopteşte cald saşiul"; „Pe urmă, ce-i plesneşte prin cap lui Aghiuţă? pune-o roată la maşină"; „Farfuridi (emoţionat şi asudând): Atunci, iată ce zic eu, şi împreună cu mine (începe să se înece) trebuie să zică asemenea toţi aceia care nu vor să cază la extremitate (se îneacă mereu), adică vreau să zic..."* - I.L.Caragiale; *„Am răspuns: Pădure dragă,/Ea nu vine, nu mai vine..."* - M.Eminescu).

g. Părţi de vorbire şi forme gramaticale fără funcţie sintactică

Unele părţi de vorbire nu au niciodată funcţie sintactică proprie. Aceste sunt: **articolul** de toate felurile (care formează, împreună cu substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, adverbul o singură parte de propoziţie, indiferent dacă este contopit cu acestea sau nu: *Omul, lui tata, al tătălui, cel frumos, nici unul, cei doi, binele)*, **prepoziţia** (care e component al părţii de propoziţie pe care o introduce: *pantofi de piele. M-am întâlnit cu ei. Cântă la flaut)* şi **conjuncţia** (care leagă diverse părţi de propoziţie sau propoziţii între ele, fără a avea funcţie sintactică).

Celelalte părţi de vorbire se află numai uneori în ipostaze private de funcţie sintactică: **substantivul în vocativ sau cu regim de vocativ** *(Petre, bagă sabia în teacă!. S-a îmbolnăvit, şarmanul!)*; **adjectivul substantivizat în vocativ** *(Ce faceţi, frumoaselor?* - de menţionat ca dacă determină un alt vocativ are funcţie sintactică: *Ce faceţi, fete frumoase?)*; **pronumele de întărire cu valoare adjectivală** *(Aţi recunoscut voi înşivă)*; **pronumele personal, în vocativ** *(Auzi, dumneata, vorbă!)*; **pronumele reflexiv propriu-zis** *(De după deal se iveşte soarele)*; **pronumele personal cu valoare neutră** *(A luat-o la fugă. Le vede la gramatică)*; **pronumele personal la dativul etic**: *Mi ţi-l lua de mijloc şi-l trântea la pământ)*; **numeralul substantivizat în vocativ** *(Al treilea, mergi la comandant!)*; **Verbele auxiliare** (care fac parte din forme compuse, participând astfel la îndeplinirea de către acestea a unor funcţii sintactice: *Colegul meu era pedepsit. Am venit si voi veni mereu aici);* **adverbul** (când marchează forma negativă, modalitatea ori aspectul verbelor sau gradele de comparaţie ale adjectivelor sau adverbelor: *Nu am mai fost. Se vede tot mai bine*; adverbele interogative - *oare* - sau exclamative - *unde nu mi-l trânteşte o dată;* adverbele -regim - *cam, aproape, aproximativ, măcar, numai, doar, tot, chiar, parcă, mai ales, în special, tocmai*; **interjecţia** (când este neintegrată în propoziţie; exemple: *oh, au, bre, de, ei, măi, of).*

Nu au funcţie sintactică propriu-zisă **cuvintele şi construcţiile incidente, cuvintele de umplutură** şi unele substantive asemănătoare cu acestea: *dracu, Dumnezeu, păcatele (Unde păcatele o întârzia?)*

3. Relaţia de coordonare în propoziţie şi în frază

Relaţia de coordonare este expresia sintactică a unor raporturi de **egalitate**, existente ca atare în realitatea extralingvistică sau considerate astfel de vorbitor. Termenii (infrapropoziţionali sau propoziţionali) aflaţi în raporturi de coordonare nu depind unul de altul, fiind însă în aceeaşi relaţie de dependenţă (care poate fi şi

Scanned with OKEN Scanner

zero, în cazul propoziţiilor principale), cel puţin în ceea ce priveşte regentul. Prin specificul lor semantic şi prin modul de marcare formală, relaţiile de coordonare cunosc următoarele tipuri: **coordonarea copulativă, coordonarea disjunctivă, coordonarea alternativă, coordonarea adversativă, coordonarea conclusivă** (unele gramatici adaugă şi **coordonarea opozitivă**). Între coordonarea părţilor de propoziţie şi coordonarea propoziţiilor există o corespondenţă largă, dar apar şi elemente speficice fiecărui nivel. Cel mai adesea părţile de propoziţie coordonate au aceeaşi funcţie şi regent comun (care sunt **de acelaşi fel**, cum se spune îndeobşte): subiecte *(Elevii şi studenţii sunt în vacanţă)*; nume predicative *(El este inteligent şi inventiv)*, atribute *(Student inteligent şi inventiv)*, complemente *(Bea cafea sau ceai)*, elemente predicative suplimentare *(Au plecat veseli şi mulţumiţi)*. Propoziţiile coordonate sunt şi ele frecvent de acelaşi fel, fie principale *(Ei merg pe stradă şi se uită la vitrine)*, fie subordonate cu aceeaşi funcţie şi având regent comun *(I-am văzut cum mergeau pe stradă şi se uitau la vitrine)*. Coordonarea se poate realiza şi între o propoziţie şi o parte de rpopoziţie de acelaşi fel din cadrul regentei *(I-am invitat pe cei doi şi pe cine am mai găsit în birou)*. Cele două părţi de propoziţie coordonate sunt considerate componente ale unei părţi de propoziţie **multiple** (singurul care nu poate fi în această situaţie este predicatul, el fiind unic în propoziţie). Mai rară şi mai puţin diversificată este coordonarea între părţi de propoziţie (propoziţii) **cu funcţii diferite** pe lângă **acelaşi regent**. Părţile de propoziţie pot fi, de exemplu, complement de loc şi de timp *(Asta a fost valabilă atunci şi acolo)*, subiect şi complement de timp *(Nimeni şi nicicând nu mă va convinge)*, complement de mod şi direct *(A învăţat mult şi multe)*, complement şi element predicativ suplimentar *(Am văzut-o cu el şi fericită)*, complement şi atribut circumstanţial *(La mare şi relaxat a fost mai comunicativ)*. Propoziţiile pot fi mai ales circumstanţiale (condiţională şi temporală: *Te duci dacă te interesează şi când ai timp;* cauzală şi finală: *A acceptat pentru că l-am rugat şi ca să fie alături de noi* etc.); dar şi necircumstanţiale *(Se hrăneşte cu orice şi oricând îi dai)*.

Numărul termenilor coordonaţi este uneori mai mare de doi, aceştia putând fi grupaţi în subserii coordonate prin acelaşi tip de raport sau prin tipuri diferite *(Marfă frumoasă, proaspătă, ieftină şi de calitate. Marfă frumoasă şi proaspătă, ieftină şi de calitate. Marfă frumoasă şi proaspătă, dar scumpă şi slabă calitativ. El citeşte, bea cafea, fumează şi ascultă radioul. El citeşte şi bea cafea, dar nu fumează şi nu ascultă radioul)*. Unele raporturi (adversativ şi conclusiv) se stabilesc, de preferinţă, între câte doi termeni. Marcarea coordonării se realizează prin **joncţiune** (cu ajutorul conjuncţiilor coordonatoare şi uneori al unor elemente prepoziţionale şi adverbiale), prin **juxtapunere** şi prin **intonaţie**. Mijloacele cele mai diverse se întâlnesc în cadrul coordonării copulative (şi, la nivelul părţilor de propoziţie, şi în cadrul celei alternative). Multe elemente joncţionale sunt specifice pentru câte un raport *(nici, precum şi, aci...aci, ba...ba, însă, or, deci)*, câteva fiind comune mai multor raporturi (*şi* copulativ, adversativ şi conclusiv; *sau, ori, fie* disjunctive şi alternative; *dar* adversativ şi conclusiv).

Topica, liberă în coordonarea copulativă, în cea disjunctivă şi în cea alternativă (unde termenii coordonaţi îşi pot schimba locurile), este fixă (postpunerea) în coordonarea adversativă şi în cea conclusivă. Dacă părţile de propoziţie coordonate se găsesc, de regulă, în succesiune imediată, propoziţiile coordonate permit frecvent şi multiple intercalări.

Scanned with OKEN Scanner

Unele părţi de propoziţie comune sau unii constituienţi identici ai unor structuri asemănătoare din propoziţii coordonate nu mai sunt repetaţi, pentru motive de economie lingvistică: *Oare vinde sau cumpără bicicleta? Au fost spălate şi şterse toate de către noi).*

Coordonarea, de diverse tipuri, se poate realiza şi între propoziţii principale aparţinând unor fraze diferite (de aceea se numeşte **coordonare contextuală**): *Ne-am întâlnit, am vorbit, am depănat amintiri cu plăcere, dar eram deja nişte străini. Şi n-au trecut decât douăzeci de ani de la despărţire.*

a. Părţile de propoziţie copulative şi propoziţiile copulative

Părţile de propoziţie copulative se asociază în exprimarea raportului de subordonare. Pot avea aceeaşi funcţie *(Au venit colegii şi colegele)* sau funcţii diferite *(Au venit pe jos şi râzând)*. Mijloacele de marcare sunt **joncţiunea** (prin conjuncţiile *şi, nici*, prin locuţiunile conjuncţionale *atât... cât şi, ca şi, dar şi, nu numai... ci [şi], precum şi*, prin locuţiunile prepoziţionale *şi cu, împreună cu*, prin prepoziţia *cu*, prin adverbele *dărămite, necum, plus*) şi **juxtapunerea** (îndeosebi când sunt termeni mai mulţi), care pot funcţiona şi combinat *(A cumpărat cărţi şi caiete, gume şi creioane)*. Folosirea unora dintre mijloacele joncţionale este restrictivă: *cu, împreună cu, şi cu* leagă numai substantive, primele două numai substantive cu funcţie de subiecte.

Propoziţiile copulative redau acţiuni care se asociază sau se alătură. Pot fi **principale** *(Ei dansează şi noi privim)*, secundare, cu aceeaşi funcţie *(Văd că unii dansează şi alţii privesc)* sau cu funcţii diferite *(Îl întâlneşti când nu te-aştepţi şi unde nu te-aştepţi)*. Mijloacele de marcare sunt joncţiunea *(Nici nu cântă, nici nu dansează)*, juxtapunerea *(Cântă, dansează, râd)* sau combinarea lor *(Cântă, dansează şi râd)*. Cu excepţia conjuncţiilor *şi, nici, iar* şi a locuţiunilor conjuncţionale *nu numai...ci (şi), nu numai că... dar şi*, care au o utilizare generală, celelalte elemente joncţionale leagă numai propoziţii (sau propoziţii şi părţi de propoziţie secundare).

Propoziţiile principale coordonate copulativ pot avea nuanţe secundare: **finală** *(Du-te şi învaţă)*, **temporală** *(Citesc scrisoare şi rememorez totul)*, **cauzală** *(Ne-am plictisit şi am ieşit)*, **condiţională** *(Daţi-mi un punct de sprijin şi imobilizez totul)*.

Propoziţiile copulative care redau acţiuni **simultane** se construiesc cu moduri şi timpuri identice (uneori cu forme verbale sinonime), având (cu excepţia situaţiilor de folosire a construcţiilor corelative *atât... cât şi, nu numai... ci şi)* topica liberă. Cele care redau acţiuni succesive se construiesc cu forme verbale diferite, topica lor fiind impusă de ordinea succedării.

Înainte de *iar, ca şi, ci* (în *nu numai...ci şi), cât şi* (în *atât... cât şi), dar* (în *nu numai că...dar şi), dar(ă)mite, necum, nici, precum şi* se pune în mod obligatoriu virgulă. Înainte de *şi* se pune virgulă numai dacă are valoare dublă (conjuncţională şi adverbială) şi a fost folosit şi la prima propoziţie sau dacă o impun alte reguli (vocative, atribute izolate etc.).

Deşi dă impresia unui tip simplu, nediversificat, de raport, coordonarea copulativă are suficiente resurse pentru a crea **valori stilistice**: *„Vreme trece, vreme vine,/ Toate-s vechi şi nouă toate"; Nu caut vorbe pe ales,/Nici ştiu cum aş începe"; „De ce pana mea rămâne.../De ce ritmul nu m-abate...De ce dorm, îngrămădite între galbenele file,/Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile?"; „Şi de lună şi de*

Scanned with OKEN Scanner

soare/Şi de păsări călătoare/Şi de lună şi de stele/Şi de zbor de rândunele/Şi de chipul dragei mele"; „Eu? Îmi apăr sărăcia şi nevoile şi neamul"; „Danţul, muzica, pădurea,/Pe acestea le-ndrăgii" (M.Eminescu); *„Vii. Nici nu simţi, nici nu ştii"; „Puterea de-mpăcare le-a fost întotdeauna/Făţărnicia, cursa, urzeala şi minciuna"* (T.Arghezi); *„Dar notează-n cartea vremii Filozoful proletar: Greve, sânge, nebunie,/Foame,/Plânset mondial"; „Şi toamna şi iarna/Coboară-amândouă;/Şi plouă şi ninge,/Şi ninge şi plouă"* (G.Bacovia); *„Astăzi n-o să mai cert nici o fiinţă,/Nici pietrele, nici oamenii, nici buruienile"* (L.Blaga); *„Cumătră, mă pârlesc, ard de tot, mor, nu mă lăsa"* (I.Creangă).

b. Părţile de propoziţie disjunctive şi propoziţiile disjunctive

Părţile de propoziţie disjunctive redau termeni ale căror sensuri se exclud reciproc *(Mergem la munte sau la mare)*. Rar, pot avea şi funcţii diferite *(Vine ori pe jos, ori cu vreo maşină)*. **Joncţiunea** este obligatorie pentru relaţia disjunctivă, putându-se folosi singură sau în combinaţie cu juxtapunerea *(Mergem la munte, la mare sau la părinţi)*. Mijloacele joncţionale se pot folosi la ambii termeni (în cazul lui *fie* este obligatoriu: *E fie albă, fie neagră)*, fie numai la termenul al doilea (*sau* şi *ori* pot fi folosiţi în oricare dintre variante: *Mergem la teatru ori la film - Mergem ori la teatru, ori la film)*.

Propoziţiile disjunctive redau acţiuni care se exclud, numai una putând fi adevărată în momentul de referinţă. Ele pot fi principale *(Citeşti sau te uiţi la televizor?)*, secundare cu aceeaşi funcţie *(Te-am întrebat dacă citeşti sau te uiţi la televizor)* sau secundare cu funcţii diferite *(Citeşte când n-ai ce face sau pentru că-ţi place?)*. **Joncţiunea** este obligatorie, putând fi folosită singură sau combinată cu **juxtapunerea** *(Citeşti, bei cafea sau te uiţi la televizor?)*. Conjuncţiile *sau* şi *ori* sunt folosite (la al doilea termen sau la ambii) atât între propoziţiile principale, cât şi între cele secundare; *fie* se foloseşte (întotdeauna la ambii termeni) aproape numai între propoziţii secundare (sau între acestea şi părţi ale propoziţiei regente: *N-a venit fie de supărat, fie că a lipsit din oraş)*. Rar, raportul adversativ poate fi exprimat prin juxtapunere, împreună cu negarea primului predicat *(Or fi ajuns părinţii acasă, n-or fi ajuns?)*. Uneori, în vorbirea populară, disjunctivele se reduc la mijloacele de legătură: *L-am rugat să se decidă: ori, ori.* Deşi preferă forme verbale identice de mod şi timp în ambele propoziţii, sunt posibile şi alte situaţii: *Ai spus asta pentru că erai supărat sau ca să şochezi pe cei de faţă? Scrii sau dă locul altcuiva. Te-ai retras sau mai joci încă?)*.

Dacă una dintre propoziţii este pozitivă, iar cealaltă negativă, cea pozitivă este de regulă prima. În restul situaţiilor, topica e liberă. Virgula desparte cele două propoziţii numai când conjuncţia apare şi la primul termen *(Un unghi sau e drept, sau e ascuţit, sau e obtuz)*.

Valorile expresive ale raportului disjunctiv nu se întâlnesc foarte des: *„Oare ochii ei o mint,/Sau aievea-i, adevăru-i?"; „Nu ştiam că-i tot aceea/De te razimi de o umbrelă/Sau de crezi ce-a zis femeia"; „Vino somn-ori vino moarte. Pentru mine e totuna"* (M.Eminescu); *„Câţiva au ucis,/Câţiva ispăşesc ori un furt, ori un vis"* (T.Arghezi); *„Aşa a fi, n-a fi aşa, zise mama"; „S-or fi bucurat oamenii, nu s-or fi bucurat, dar se bucura Safta"; „Şi când se ducea sărbătoarea la biserică, bocea toţi morţii din ţintirim, fie rudă, fie străin, fără deosebire"* (I.Creangă).

Scanned with OKEN Scanner

c. Părţile de propoziţie alternative şi propoziţiile alternative

Părţile de propoziţie alternative desemnează noţiuni care alternează sau se succed *(Mergem săptămânal la concert sau la teatru)*. Rar, pot avea şi funcţii sintactice diferite *(Vine zilnic ori pe jos, ori cu vreo maşină)*.

Mijloacele de marcare sunt cele folosite în coordonarea disjunctivă, iar în plus **juxtapunerea** *(Scumpă, ieftină, o cumpărăm)* şi adverbele perechi cu funcţie de conjuncţii *aci..., aci; acum...acum; ba..., ba; când..., când (Îl vezi mereu aci vesel, aci supărat)*.

Propoziţiile alternative redau acţiuni alternative sau opţiuni succesive. Pot fi principale *(Ba acceptă, ba refuză)* sau secundare, cu aceeaşi funcţie sintactică (*L-am văzut că ba acceptă, ba refuză*) sau cu funcţii diferite (*Mergea la bibliotecă ba când era vreo expoziţie de carte, ba pentru că avea nevoie de câte-o bibliografie*). În afară de **joncţiune**, frecvent combinată cu **juxtapunerea** (de obicei în serii cu mai mult de două propozitii: *Seara citeşte, iese la plimbare sau se uită la televizor)*, raportul alternativ poate fi marcat şi numai prin **juxtapunere** *(E scumpă, e ieftină, o cumpărăm)*.

Conjuncţiile folosite sunt aceleaşi ca la părţile de propoziţie coordonate alternativ, iar formele verbale, topica şi punctuaţia sunt identice cu cele descrise la propoziţiile disjunctive (cu completarea că adverbele perechi solicită virgulă între ele: *Îl vezi că acum e sănătos, acum e bolnav)*.

Este un raport deschis **valorilor expresive**: *„Numai lebedele albe.../.../se mai scutură şi-o taie/Când în cecuri tremurânde, când în brazde de văpaie"; „Şi-acel rege-al poeziei.../.../Acum secolii străbate, o minune luminoasă,/Acum râde printre lacrimi, când o cântă pe Dridri"; „Legânând când o planetă, când pe-un rege din Egipet"; „De te-ndeamnă, de te cheamă,/Tu rămâi la toate rece"; „De-o fi una, de-o fi alta, ce e scris şi pentru noi,/Bucuroşi le-om duce toate de e pace, de-i război"; „Sau visând o umbră dulce cu de-argint aripe albe.../Sau visând cu doina tristă a voinicului de munte"; „Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic/Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic"* (M.Eminescu).

d. Părţile de propoziţie adversative şi propoziţiile adversative

Părţile de propoziţie adversative desemnează noţiuni care se asociază, deşi sunt opuse *(A scris puţin, dar bine)*. Rar, pot avea şi funcţii sintactice diferite *(A scris târziu, dar mult)*. Termenii sunt totdeauna pereche, dar fiecare sau ambii termeni pot avea la rândul lor mai multe părţi, coordonate între ele sub forma altui tip de raport *(A scris târziu şi puţin, dar bine. A scris târziu, dar mult şi bine)*.

Mijloacele de marcare sunt **joncţiunea** (prin conjuncţiile *ci, dar, iar, însă, şi* ori prin adverbul *cât*) şi **juxtapunerea** (dacă un termen e negativ sau termenul secund conţine un adverb cu sens concesiv: *L-am chemat pe el, nu pe tine; A scris mult, totuşi puţin consistent)*. Elementele joncţionale se folosesc restrictiv, în funcţie de forma termenilor (*ci* şi *cât* după un termen negativ: *E nu atât frumoasă, cât agreabilă; iar* şi *şi* înaintea unul termen negativ: *Asistentul, şi nu profesorul, ne-a cerut asta)* sau de partea de vorbire prin care sunt exprimaţi aceştia (între adjective sau adverbe se utilizează *dar* şi *însă*).

Scanned with OKEN Scanner

Propoziţiile adversative redau acţiuni care se asociază, fiind opuse. Ele pot fi principale *(Nu pleacă, ci a sosit)* sau secundare, cu aceeaşi funcţie sintetică *(Văd că nu pleacă, ci a sosit)* sau cu funcţii diferite *(Participă nu ca să câştige, ci pentru că n-are altceva de făcut)*.

Mijloacele de marcare sunt **joncţiunea** (prin *ci, dar, iar, însă, or, cât, numai că)* şi **juxtapunerea** (îndeosebi dacă apare o negaţie: *Nu pleacă, a sosit)*. Elementele joncţionale au diferite grade de opoziţie (*ci* este cel mai intens, *iar* cel mai slab, celelalte fiind medii) şi unele preferinţe de folosire (*or* apare aproape exclusiv în principale: *iar* şi *şi* adversative leagă secundare numai dacă au formă negativă; *cât* şi *atât ... cât* se folosesc numai în secundare negative: *Nu mă gândesc atât la ce a făcut, cât la ce o să urmeze)*. Opoziţia poate fi întărită de adverbele *dimpotrivă, totuşi* sau de locuţiunile adverbiale *cu toate acestea, în schimb*. Modurile verbale pot fi identice, dar pot şi diferi (la fel timpurile): *Aş pleca, dar nu ştiu când!*

Propozitiile adversative (care au în faţă conjuncţia) sunt totdeauna postpuse. În afară de cele precedate de *şi* adversativ, propoziţiile adversative se despart prin virgulă (mai rar prin punct şi virgulă sau prin linie de pauză) de perechea lor. Virgula se pune înaintea elementului joncţional, cu excepţia lui *or*, care este urmat de virgulă *(Îl solicită insistent acolo; or, el nu este interesat de aceasta)*. În cazul lui însă, care poate apărea în diferite puncte ale propoziţiei coordonate, virgula se pune la începutul acestei propoziţii, indiferent de poziţia lui *însă (A sosit ieri, nu a început însă să lucreze)*.

Prin diversitatea tipurilor de construcţie şi a modurilor de îmbinare cu alte propoziţii, raportul adversativ oferă multiple posibilităţi de exprimare a unor **valori expresive**: *„Badea-nalt ca un stejar,/Mândra până la şerpar./Badea-nalt ca o mlădiţă,/Mândra ca o lubeniţă“* (poezie populară); *„E sfios ca şi copiii,/Dar zâmbirea-i e vicleană,/Dară galeşi îi sunt ochii,/Ca şi ochii de vădană“, „N-avem oşti, dară iubirea de moşie e un zid“, „...Norocul vă petrece, ci eu în lumea mea mă simt/Nemuritor şi rece“; „Mă cunoşteau vecinii toţi,/Tu nu m-ai cunoscut“; „Pasiunile înjosesc, pasiunea înalţă“; „Dulci cuvinte ne-nţelese, însă pline de-nţeles“; „Era pe când nu m-a zărit,/Azi o vedem şi nu e“; „Nu voi sicriu bogat, ci-mi împletiţi un pat/Din tinere ramuri“; „Grăim, Doamnă, către tine,/Nu din gură, ci din carte...“; „Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri,/Iar timpul creşte-n urma mea...mă-ntunec!“* (M.Eminescu); *„Cu noi şedea şi moş Bodrângă, un moşneag fără căpătâi însă de tot hazul“, „Numai atăta că el a trecut mai departe în drumul său, iar noi am stat pe loc şi am pus-o de mămăligă fără apă“; „Să le găsesc nici reci, nici fierbinţi, ci cum îs mai bune de mâncat“; „Ceapă şi mămăligă!D-apoi, neam de neamul meu n-a mâncat aşa bucate“* (I.Creangă); *„Timpul... este o linie, nu o perspectivă“* (T.Vianu); *„Scopul inchiziţiei nu era neapărat acela de a te omorî, ci de a aprinde în tine un rug“* (O.Paler); *„Arta e tensiune, nu contemplaţie“* (G.Călinescu); *„Am înşirat şiraguri şi stihuri amândoi./Par ale lui purtate, iar ale mele noi“* (T.Arghezi); *„Amândoi avem o boală/Şi-am căzut victima ei:/Eu, chelia naturală,/Tu, chelia de idei“* (C.Pavelescu).

Scanned with OKEN Scanner

e. Părţile de propoziţie conclusive şi propoziţiile conclusive

Părţile de propoziţie conclusive desemnează acţiune considerată drept concluzie a primului termen. Cei doi termeni pot fi formaţi (fiecare sau numai unul) din mai multe părţi coordonate între ele printr-un alt tip de raport de coordonare *(A cumpăra mere, pere, cartofi şi morcovi, deci fructe şi legume)*. Rar, părţile de propoziţie coordonate pot avea funcţii sintactice diferite *(Apar după ploaie, deci previzibil)*. Mijloacele de marcare sunt *aşadar, (şi) deci, (şi) prin urmare*, considerate mai ales locuţiuni adverbiale (şi atunci vorbim de **juxtapunere**), dar de către unii specialişti **locuţiuni conjuncţionale** (şi atunci ele devin **elemente joncţionale**).

Propoziţiile conclusive redau o acţiune considerată drept concluzie a primei propoziţii. De regulă, sunt principale *(S-a obişnuit cu clima, deci se simte bine)*. Pot fi însă şi secundare, de acelaşi fel (*I-am anunţat că sosesc, deci că am nevoie de cazare*). **Joncţiunea** se realizează prin *deci, aşadar, de aceea, prin urmare, va să zică* (elemente specifice aflate la graniţa între conjuncţii şi adverbe), *şi* (element nespecific, care poate apărea singur sau asociat cu unul din cele specifice: *Acum este major şi [prin urmare] poate hotărî singur)*. Unele dintre acestea stau la începutul propoziţiei (*şi* singur sau în asocierile menţionate), altele nu pot sta la început (*dar*), restul putând ocupa orice loc în propoziţie. **Juxtapunerea** este mai puţin folosită *(Are viză, acum poate să plece)*. Inversarea ordinii celor doi termeni nu este posibilă fără compromiterea înţelesului. În afară de cele construite cu *şi* (singur sau întărit), la care prezenţa semnelor respective este facultativă, propoziţiile conclusive se despart prin virgulă (şi, mai rar, prin linie de pauză, prin punct şi virgulă sau prin punct).

Unele propoziţii conclusive pot avea **nuanţe secundare consecutive** *(S-a grăbit prea mult, deci a greşit)* sau **cauzale** *(A învăţat temeinic, deci a luat notă mare)*.

Valorile expresive însoţesc destul de rar părţile de propoziţie şi/sau propoziţiile coordonate conclusiv, poate datorită uniformităţii în construcţie şi rigorii logice care caracterizează acest tip de raport: *„Învaţă-mă dar vorbe de care tu să tremuri"; „Aşadar când plin de visuri urmăreşti vre o femeie,/Pe când luna.../...Feri în lături, e Dalila"; „De astăzi dar tu fă ce vrei,/De astăzi nu-mi mai pasă"; „S-a dus amorul, un amic/Supus amândurora,/Deci cânturilor mele zic/Adio tuturora"* (M.Eminescu); *„O luptă-i viaţa, deci te luptă/Cu dragoste de ea, cu dor"* (G.Coşbuc); *„Apoi dar fă cum ştii... numai să fie bine"; „Ai avut două pâini întregi: doi lei ţi se cuvin"* (I.Creangă); *„Zoe; Pe Ghiţă l-am trimis eu la Caţavencu să-i cumpere scrisoarea cu orice preţ. Tipătescu: Care va să zică, Ghiţă e acolo?"; „— Ai aflat? — Ce? zic eu. — Care va să zică nu ştii nimic?"* (I.L.Caragiale); *„Când cineva era prea de tot tânăr sau prea bătrân, deci incapabil de a contribui şi el la luptă, făcea totuşi ceva: cânta imnul patriei." ; „Poezia de imitaţie a naturii duce la descripţie, deci şi la pastel"* (G.Călinescu).

Scanned with OKEN Scanner

4. Dinamica structurii sintactice

Dinamica structurii sintactice se referă la **distribuţia** unităţilor sintactice de acelaşi nivel, respectiv la **ierarhia** unităţilor aparţinând unor nivele sintactice diferite, precum şi la **implicaţiile** acestor perspective asupra relaţiilor şi funcţiilor sintactice. Dinamica menţionată rezultă din comparaţiile, sintezele şi analizele operate asupra ipostazelor descrise static ale structurii sintactice, pentru descoperirea intimităţilor mecanismului **construcţiei sintactice**. Compartimentarea rigidă (chiar fărâmiţarea) şi imobilismul demersului descriptiv sunt depăşite graţie multiplelor corelaţii pe orizontală şi pe verticală în complexa arhitectură sintactică a limbii. Fenomenele şi procesele pe care le vom prezenta în această optică sunt **sinonimia sintactică, topica, punctuaţia, concordanţa timpurilor, procedeele sintactice cu potenţial expresiv, vorbirea directă şi indirectă, transformările în structura sintactică, contextul**.

a. Sinonimia sintactică are o anumită analogie cu **sinonimia lexicală** şi cu **sinonimia morfologică** (exemple: între diferitele tipuri de viitor, între imperfect şi condiţional perfect, între pasivul analitic şi reflexivul pasiv), pe care le continuă la un grad superior de complexitate. Ea se poate realiza între unităţi de acelaşi nivel (între părţi de propoziţie, respectiv între propoziţii) sau între unităţi de niveluri diferite (între o parte de propoziţie şi aceeaşi parte de propoziţie însoţită de o propoziţie subordonată, între o parte de propoziţie şi o propoziţie, între o propoziţie şi o frază).

Sinonimia între douăpărţi de propoziţie poate pune în echivalenţă două realizări formale diferite *(toate drumurile = drumurile toate; Se antrenează spre a câştiga = Se antrenează pentru a câştiga)* sau două specii diferite *(unelte pescăreşti/unelte pentru pescari; creionul său/creionul lui/ei; văr al tatălui/văr tatălui; Gara Craiovei/Gara Craiova; dorinţa plecării/de plecare/de a pleca; condiţii adecvate pregătirii/pentru pregătire; Au sosit/sunt sosiţi)* ale aceleiaşi părţi de propoziţie şi, mai rar, ale unor părţi de propoziţie diferite *(Am văzut maşina voastră/V-am văzut maşina; Colega m-a salutat grăbit/grăbită; un copil minunat/o minune de copil; rău ca un câine/ca un câine de rău; gard înalt de doi metri/gard de doi metri de înalt)*. În majoritatea exemplelor date, restul construcţiei rămâne identic. Ultimele exemple conţin restructurări mai largi, pornindu-se de la inversarea raportului dintre determinat şi determinant.

Sinonimia între două propoziţii poate privi elemente ale unor propoziţii de acelaşi fel (coordonate cu *sau/ori, dar/însă*; subordonate cu *care/ce, unde/în care, fiindcă/pentru că;* marcate prin joncţiune ori prin juxtapunere: *Dacă-mi place, îl cumpăr/Îmi place, îl cumpăr)* sau propoziţii diferite din diverse puncte de vedere: după aspectul pozitiv sau negativ *(A venit până să se închidă/A venit până să nu se închidă. Are numai o dorinţă/N-are decât o dorinţă)*, după scopul comunicării *(Când s-a mai întâmplat aşa ceva?/Niciodată nu s-a mai întâmplat aşa ceva)*, după marcarea afectivă *(Înalt mai e!/Ce înalt e!)*, după rolul sintactic (principale şi secundare: *I-am spus: Vino mâine/I-am spus să vină mâine. Are o maşină nouă, este foarte mândru de ea/Are o maşină nouă de care este foarte mândru)*, după raportul sintactic exprimat *(N-am timp, dar am să mă duc/Deşi n-am timp, am să mă duc. Du-te şi vezi/Du-te să vezi. Aud cum cântă/Îl aud cum cântă)*. Uneori

sinonimia cuprinde o pereche de propoziţii, între acesteaintervenind şi unele procese de inversiune *(Sunt ocupat, deci nu mă duc/Nu mă duc pentru că sunt ocupat).*

Sinonimia între o parte de propoziţie şi aceeaşi parte de propoziţie însoţită de o propoziţie subordonată: *Obosit, el s-a culcat/Obosit cum era, s-a culcat. Exulta de bucuros/de bucuros ce era.*

Sinonimia între o parte de propoziţie şi o propoziţie: *M-au impresionat cele văzute/M-a impresionat ce am văzut. Anul absolvit a fost greu/Anul pe care l-am absolvit a fost greu.*

Sinonimia între o propoziţie şi o frază: *Ei s-au ocupat de organizare/Ei sunt cei care s-au ocupat de organizare. Acesta este autorul cărţii/Acesta nu este altul decât cel care a scris cartea.*

Sinonimia sintactică face posibile diversele transformări ale structurii sintactice, necesare unei exprimări cât mai adecvate conţinutului comunicat şi situaţiei de comunicare.

b. Topica

Topica (sau ordinea) cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază este în limba română preponderent liberă, fapt corelat cu specificul flexiunii româneşti (realizată prin acord sau recţiune), cu rolul articolelor şi al prepoziţiei *pe*, ca şi cu dublarea complementului direct şi indirect. Situaţiile, rare, de topică fixă sunt prezentate la unităţile sintactice respective (a se vedea, spre exemplu, propoziţia consecutivă sau coordonarea conclusivă). Fiind liberă, topica are un rol gramatical, semantic şi stilistic important.

Rolul gramatical al topicii constă în marcarea funcţiei diferite a unor părţi de propoziţii/propoziţii cu aceeaşi formă (cum ar fi: subiect-nume predicativ, apoziţie-regent, subiect-complement direct, atribut - complement direct; predicativă-subiectivă). **Rolul semantic** se face simţit prin diferenţierea sensurilor lexicale ale unor cuvinte (*o simplă întrebare - o întrebare simplă, un oarecare coleg - un coleg oarecare, vara asta - astă vară).* **Rolul stilistic** se caracterizează prin preferinţa (uneori exclusivitatea) unui stil pentru o anumită construcţie (stilul jurnalistic, respectiv poetic, pentru antepunerea adjectivului: *important eveniment, marcantă personalitate, ale noastre visuri).*

Topica dominantă (numită si **directă, normală** sau **obişnuită**) a părţilor de propoziţie este, în funcţie de dezvoltarea propoziţie, *SP* (abrevierea prin iniţiale e clară), *SAP*, *SAPO* (*O* însemnând obiect, deci complement direct sau indirect), *SAPOA, SAPOAC (Studenţii buni pregătesc examenele anuale din vreme).* Propoziţiile nu au o asemenea formulă globală privind topica lor dominantă în frază, ci numai câteva **reguli speciale** (de pildă postpunerea adversativei cu *ci*, a conclusivei cu *deci, aşadar, prin urmare*; a majorităţii atributivelor, a consecutivelor şi a comparativelor cu *decât*).

Detaliind faţă de aceste cazuri generale, observăm că topica părţilor de propoziţie este în relaţie cu felul propoziţiei după scopul comunicării *(Studenţii învaţă. Învaţă studenţii? Învaţă studenţii!)*, cu modul lor de construcţie *(Am întâlnit un coleg/o colegă. L-am întâlnit/Am întâlnit-o)*, cu felul termenului determinant

Scanned with OKEN Scanner

(întâlnindu-l), cu prezenţa şi locul altor părţi de propoziţie (*Unde este cartea? Pe cine caută?*), cu termenul prin care se exprimă *(cămin studenţesc, un biet cămin)*. Topica propoziţiilor subordonate este în relaţie cu mijlocul introductiv *(Cum nu s-a pregătit, nu a promovat. Nu a promovat, căci nu s-a pregătit)* şi cu felul propoziţiei regente *(Cine vine ştie. Nu se ştie cine vine)*.

Tot aspecte ale topicii sunt **reluarea** şi **anticiparea** complementului prin formele neaccentuate ale pronumelui personal, **inversiunea** *(auzit-am, destăinui-m-aş, auzi-l, facă-se)*, **intercalarea** *(Colegii, de ziua lui, i-au cumpărat un cadou)*, **dislocarea** sau **disocierea** *(S-a cam aventurat; Nu prea s-a ocupat; N-a ţinut bine minte)*, frecvente în stilul oratoric şi în poezie.

c. Punctuaţia

Punctuaţia reprezintă instrumentul prin care sunt delimitate grafic unele unităţi sintactice (părţi de propoziţie, termeni complecşi, propoziţii, fraze), indicându-se relaţiile în care se află cu alte unităţi şi funcţiile îndeplinite. Ea marchează astfel în scris rolul mijloacelor fonetice (**intonaţia, pauza**, uneori **tempoul** şi **accentul**) şi al unor mijloace sintactice (**juxtapunerea**) în organizarea structurii sintactice a textului. Mijloacele prin care îndeplineşte acest rol sunt **semnele de punctuaţie: punctul, virgula, punctul şi virgula, două puncte, semnul întrebării, semnul exclamării, ghilimelele** (sau **semnele citării**), **linia de dialog, linia de pauză, punctele de suspensie.**

Punctul marchează pauza cea mai tranşantă: încheierea unei propoziţii sau a unei fraze (de regulă enunţiative, dar uneori şi imperative: *Vino repede.)* ori o discontinuitate intervenită în text *(Plecăm cu toţii. Acum. Imediat. E deja târziu)*.

Virgula indică o pauză mai scurtă şi ridicarea uşoară a tonului. Desparte părţi de propoziţie sau propoziţii coordonate juxtapuse *(Andrei, Maria şi Daniela merg la film. Andrei scrie, Maria citeşte şi Daniela ascultă muzică)* sau legate prin unele conjuncţii *(El citeşte, deci se pregăteşte pentru examen)*, unele subordonate de regentele lor (circumstanţialele antepuse: *Ca să termin, a trebuit să stau până noaptea târziu)*.

Punctul şi virgula marchează o pauză mai mare în cursul unui enunţ: *L-au chemat insistent; or, el n-are timp de aşa ceva.*

Două puncte semnalează vorbirea directă, o enumerare, o explicaţie, o concluzie *(Zice: hai acasă; „Mă tem eu de mine însumi: teme-te şi d-ta"* - I.Slavici). **Semnul întrebării** arată forma interogativă a unităţii sintactice *(Când vii?)*. **Semnul exclamării** arată uimirea, bucuria, mirarea, precum şi valorile redate prin interjecţii sau vocative *(Aşa!; Bravo!; Ioane!)*

Ghilimelele precizează reproducerea unui fragment de enunţ ori a unui titlu *(Citind „Alexandru Lăpuşneanu", a exclamat: „Perfectă")*.

Linia de dialog indică începutul vorbirii directe a unui personaj *(— Ai fost? — Unde?)*.

Linia de pauză marchează o elipsă *(Marea-un vis!)* sau o juxtapunere *(Scrie - citeşte - bombăne - iar scrie)*.

Parantezele includ o explicaţie, un adaos, o precizare, un detaliu: *Deschise geanta (era ticsită de cărţi) şi scoase dicţionarul.*

Scanned with OKEN Scanner

Punctele de suspensie marchează o pauză accidentală în enunţ, pentru a reda surpriza, ezitarea, îndoiala *(Păi... atunci... să mai mergem?... sau... renunţăm?)*.

Situaţiile gramaticale în care se folosesc aceste semne sunt mult mai diverse şi multe dintre ele mai complexe decât ceea ce am prezentat noi exemplificativ. Ele formează substanţa unui capitol extins în îndreptarele ortografice. Reglementarea acestor situaţii se face prin **norme imperative** (despărţirea vocativului de restul enunţului prin virgulă sau prin semnul exclamării), **prohibitive** (interzicerea virgulei între subiect şi predicat, ca şi între subiective, predicative, atributive determinative, completive şi regentele lor) sau **de recomandare** (circumstanţialele se despart de regulă de regentă dacă o precedă). În majoritatea situaţiilor, folosirea nefolosirea ori folosirea unuia sau a altuia dintre semnele de punctuaţie depind de opţiunea celui care scrie, bazată pe sensul (şi chiar nuanţa) care trebuie comunicat(ă). Regulile cele mai stricte au excepţii, impuse uneori prin intervenţia altor reguli (prohibiţia virgulei între subiect şi predicat sau înainte de *şi* este încălcată dacă între acestea apare o intercalare: *Du-te, omule, şi vezi. Studentul, distrat, şi-a uitat legitimaţia la bibliotecă).*

d. Corespondenţa (concordanţa) timpurilor

Corespondenţa (concordanţa) timpurilor între verbele unor propoziţii este în limba română liberă, în mod obişnuit. Câteva reguli mai stricte apar la unele propoziţii finale *(Du-te de te culcă)*, comparative condiţionale *(Vorbeşte ca şi cum ar cânta)* şi consecutive *(Era destul de aproape, încât să poată fi auzit)*. Această libertate în folosirea timpurilor este posibilă datorită **valorilor multiple** ale aceluiaşi timp (prezentul poate avea şi valoare de trecut sau de viitor; imperfectul - de condiţional perfect; conjunctivul, optativul, imperativul - de viitor), rarităţii situaţiilor de atragere a unor anumite timpuri de către **unele conjuncţii sau categorii semantice de verbe** *(Până când să intrăm în curte, s-a pus ploaia. Mergi de-mi adu dosarul)* şi funcţiei timpurilor verbale de a marca şi legătura mai liberă sau mai strânsă dintre propoziţii *(Eu plec dacă vin ei. Eu aş pleca, dacă ar veni ei)*.

e. Procedee sintactice cu potenţial expresiv

În general, orice tip de construcţie sintactică poate avea, în anumite condiţii, valoare expresivă. Unele dintre acestea se dovedesc însă a avea (aşa cum se poate constata din exemplele date la fiecare funcţie sintactică) un potenţial deosebit din pucntul acesta de vedere: **elipsa** *(„Fata moşneagului la deal, fata moşneagului la vale; ea după găteje prin pădure, ea cu tăbuieţul în spate la moară, ea în sfârşit în toate părţile după treabă“* - I.Creangă; *Când n-ai ochi negri, săruţi albaştri; Azi-un ou, mâine - un bou)*; **repetiţia** *(„Mircea însuşi mână-n luptă vijelia-ngrozitoare,/Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare“* - M.Eminescu; *„Cumătră, mă pârlesc, ard de tot, mor, nu mă lăsa“* - I.Creangă; *„E tare! prea tare! n-o iscălesc“* - I.L.Caragiale) inclusiv sub formă încrucişată (când se numeşte **chiasm**: *„Şi plouă şi ninge,/Şi ninge şi plouă“* - G.Bacovia), **reluarea** *(„Se cunoaşte el strigoiul care a mâncat smântâna, de pe limbă“. „Ei las'! că ţi-oi da eu ţie de cheltuială, măi crestatule“* - I.Creangă; *„O văzu din cer pre ea“* - T.Arghezi); **izolarea** *(Prostul, nici să-i faci, nici să-ţi facă“. „Stea, care subt carul cel mare abia licăreşti/nedumerită-ntre şapte lumini, a cui stea eşti?“. „Ei tac ca*

Scanned with OKEN Scanner

roua./Ca sămânţa. Ca un dor. Ca apele ei tac, ce umblă sub ogor" - L.Blaga); **structurile multiple** (*„Fetele lui Danciu sunt înalte, blonde, străvezii"* - Z.Stancu; *„Asemenea proaspete, vii şi păstoase şi lucii culori/Se mai văd doar în stemele ţărilor"* - L.Blaga; *„Pe când tu morfoleşti coceni şi n-ai ce face,/El a băgat în el copăi şi troace,/Căldări, cazane şi hârdaie"* - T.Arghezi), respectiv suitele de propoziţii de acelaşi fel (*„Ei ce se sting în neguri şi uitare/Şi cad şi mor de cruda-mpovărare..."* - O.Goga; *„L-a întrebat: cum îl cheamă, de unde-i, cine i-i tată, cine mamă, dacă are fraţi, surori, rude..."* - M.Sadoveanu); **inversiunile şi dislocările** (*„De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet,/Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări". „Nu voi părul să mi-l taie,/Ce-mi ajunge la călcâie". „Neguri albe, strălucite, naşte luna argintie"* - M.Eminescu; *„Cu urechea la pământ/Lunecând l-ascult prin foi/Lungi, de cârji de păpuşoi/Graiul apelor din vânt". „Ţi-am scris de-o viaţă stihuri de dragoste, întâiul,/Într-un pantof de nuntă, uitat între caişi,/Când ostenită-n vălul miresei adormişi,/Ca să-ţi sărute talpa de-aproape şi călcâiul"* - T.Arghezi); **construcţiile contrase** (*„Urmărind pe ceruri limpezi cum pluteşte-o ciocârlie,/Tu ai vrea să spui să ducă către dânsul o solie". „Spre a-ţi aminti trecutele petreceri,/Condeiu-n mână tu mi-l pui cu silă"* - M.Eminescu) sau diverse **construcţii mai rare**, specifice uneia sau mai multor funcţii sintactice (*„Şi somnul, vameş vieţii, nu vrea să-mi ieie vamă". „Când deodată tu rasărişi în cale-mi". „Arde-n candel-o lumină cât un sâmbure de mac"* - M.Eminescu; *„Badiul somnul că-şi dormea,/Vis frumos că mi-şi visa"* - poezie populară; *„Mă trezesc în cireşul femeii şi încep a cărăbăni la cireşe în sân"* - I.Creangă; *Adevărat vorbeam,/Că nu iubesc mândria şi că urăsc pe lei"* - Gr.Alecsandrescu; *„Numai luna printre ceaţă/Varsă apelor văpaie,/Şi te află strânsă-n braţă,/Dulce dragoste bălaie"* - M.Eminescu); **antiteza** (*„Badea-nalt ca un stejar,/Mândra până la şerpar,/Badea-nalt ca o mlădiţă,/Mândra ca o lubeniţă"* - poezie populară).

f. Vorbirea directă şi indirectă

Vorbirea directă şi indirectă reprezintă cele două modalităţi principale de reproducere a celor spuse de cineva. Ele au şi unele variante intermediare, **vorbirea directă legată** şi **vorbirea** (sau **stilul**) **indirect liberă (liber).**

Vorbirea directă reproduce întocmai, ca într-un citat, spusele cuiva. Acestea sunt însoţite de obicei de un **cuvânt de declaraţie** (*a spune, a zice, a arăta, a adăuga, a preciza, a interveni, a întreba* etc.), care poate să le preceadă (*Îmi zice: — Vino cu mine să-ţi arăt!*), să le urmeze (*— Vino cu mine să-ţi arăt, îmi zice*) sau să se intercaleze între acestea (*— Vino cu mine, îmi zice, să-ţi arăt*). Cuvântul de declaraţie poate lipsi, mai ales într-un dialog mai lung. Dar şi când e prezent, el formează un enunţ independetn de enunţul reprodus (care nu-i poate fi subordonat).

Comunicarea redată în vorbirea directă este precedată de **linie de dialog** sau de **ghilimele** şi se desparte de termenul de delcaraţie prin **două puncte**, dacă acesta este pus la început, şi prin **virgulă (virgule)** sau prin **linie (linii) de pauză** dacă este aşezat la sfârşit sau dacă este intercalat. Când se încheie cu semnul întrebării sau al exclamării şi după el urmează cuvântul de declaraţie, nu se mai desparte de acesta prin alte semne.

Scanned with OKEN Scanner

Vorbirea indirectă transpune cele spuse de cineva sub forma unei structuri dependente de termenul de declaraţie regent, propoziţiile principale din textul redat devenind astfel subordonate (completive directe, subiective, predicative sau atributive): *Mi-a spus să vin cu el să-mi arate.* Ca atare, aceste propoziţii primesc conjuncţiile subordonatoare potrivite: *că, (pre)cum că* (propoziţiile enunţiative: *Îmi spunea: O să vin neapărat - Îmi spunea că o să vină neapărat), să* (imperativele: *I-a spus: Pleacă de acolo! - I-a spus să plece de acolo), dacă, de* (interogativele totale: *Îl întreabă: Participi? - Îl întreabă dacă participă),* pronume sau adverbe (menţinute din stilul direct, la interogativele parţiale: *A întrebat: Când veniţi? — A întrebat când veniţi).* Devenind indirecte, propoziţiile interogative şi cele exclamative dobândesc semnul de punctuaţie caracteristic: punctul.

Alte modificări, pe lângă persoana pronumelor şi verbelor (constatabilă în exemplele anterioare), pot afecta elementele legate de schimbarea situaţiei de comunicare *(Îmi spunea: Rămâi aici. - Îmi spunea să rămân acolo. M-a întrebat: Ai fost ieri? - M-a întrebat dacă am fost cu o zi înainte. I-a spus: Maria, trebuie să treci acest examen - I-a spus Mariei că trebuie să treacă acel examen)* sau de atitudinea transpunătorului *(Mi-a precizat: sunt foarte interesat de carte - Mi-a precizat că ar fi fiind foarte interesat de carte - susţinea [,chipurile,] că e foarte interesat de carte).*

Vorbirea directă legată este un procedeu mixt: păstrează întreaga structură a vorbirii directe (pusă între ghilimele), dar o introduce prin conjuncţia *că (A zis că „nu mă duc şi pace").*

Vorbirea (sau **stilul**) **indirect liber(ă)**, numită şi **semidirectă**, operează toate schimbările de persoană, pronume etc. necesare, fără a adăuga însă conjuncţia. Este folosită frecvent în redarea **monologului interior** *(Se gândea întruna. Oare nu exagerase. N-ar fi bine să revină pe un ton mai blând?).*

g. Transformările în structura sintactică

Transformările în structura sintactică, păstrând pe cât posibil înţelesul comunicării şi echivalenţa funcţională, sunt **necesare** în procesul de **redactare** a unui text, pentru adoptarea variantei de construcţie celei mai adecvate specificului comunicării (stil funcţional, poziţie în economia generală a lucrării, efectele stilistice scontate etc.). Ele sunt şi **posibile** datorită multiplelor **corespondenţe** între nivelurile limbii în ceea ce priveşte **construcţia sintactică**, respectiv datorită **sinonimiilor** între diferite modele sintactice. Aspectele discutate în capitolul de faţă fundamentează astfel transformările sintactice, care concretizează în cea mai complexă formă **dinamica structurii sintactice.**

Transformările pot fi efectuate **pe orizontală**, în cadrul aceluiaşi nivel sintactic, prin operaţia de **conversiune** dintr-un model sintactic în altul, sau **pe verticală**, între niveluri diferite, prin operaţia de **integrare/dezintegrare.**

Conversiunea (sau **translarea**) funcţiilor sintactice la nivelul părţilor de propoziţie, respectiv al propoziţiilor, foloseşte ca procedee mai frecvente **pasivizarea** *(Studenţii cumpără cărţi - Cărţile sunt cumpărate/se cumpără de către studenţi),* **reflexivizarea** *(Pe Andrei îl interesează informatica - Andrei se interesează de*

Scanned with OKEN Scanner

informatică), **impersonalizarea** *(Nimeni nu aruncă gunoaie aici - Nu se aruncă gunoaie aici);* **conversiunea complementului direct în indirect şi invers** *(Vorba bună îţi încălzeşte sufletul - Vorba bună te încălzeşte la suflet)*, transformările **sum pro habeo şi habeo pro sum** *(Fiul meu are douăzeci de ani - Fiul meu este de douăzeci de ani. Într-o săptămână sunt şapte zile - O săptămână are şapte zile)*, **inversiunea sintactică** *(O fată ca o floare - O floare de fată. E deştept al naibii - E al naibii de deştept. S-a luminat de ziuă când am plecat- Abia am plecat, că s-a şi luminat de ziuă. Era foarte supărat pentru ce i-a zis - Ce i-a zis, că era foarte supărat)*, **transformarea unui superlativ într-un comparativ** *(Era cel mai înalt - Nimeni nu era mai înalt decât el)*. Evident, fiecare procedeu antrenează alte schimbări în modul de construcţie al unităţilor sintactice (categorii gramaticale, mijloace de legătură, elemente joncţionale, topică, punctuaţie etc.), uşor de observat din exemple.

Integrarea/dezintegrarea unităţilor sintactice se realizează prin ceea ce gramaticile numesc de obicei **expansiunea/contragerea** sintactică.

Expansiunea (numită şi **dezvoltare**) înseamnă extinderea unei părţi de propoziţie într-o propoziţie sau chiar într-o frază. Ea se realizează prin **predicativizare, restructurarea** unităţilor constitutive **şi schimbarea/adaptarea** modului de cuplare **cu baza.**

Predicativizarea se poate obţine prin: **introducerea verbelor** *a fi* şi *a avea (Omul gospodar - Omul care este gospodar. Calculator cu imprimantă - Calculator care are şi imprimantă)*, **reluarea** în subordonată a **verbului regent** *(Cânta ca ea - Cânta cum cânta ea)*, **verbalizarea** altor părţi de vorbire *(Trenul a venit fără întârziere - Trenul a venit fără să întârzie)*, **predicativizarea formelor verbal - nominale** *(El poate pleca - El poate să plece. Masă de scris - Masă pe care se scrie. Carte citită - Carte care e citită)*, **predicativizarea unor adverbe** *(Fireşte, vine - Fireşte că vine).*

Restructurarea unităţilor constitutive se face în raport cu noua bază (predicativă). De exemplu, atributul fostului substantiv devine subiect *(La plecarea trenului - Când a plecat trenul)* sau complement *(Organizatorul expoziţiei - Cel care a organizat expoziţia).*

Schimbarea/adaptarea modului de cuplare cu noua bază (predicativă) se poate face prin **introducerea** unui pronume (adverb) relativ *(Muzeul vizitat - Muzeul pe care l-am vizitat. La sosire - Când au sosit)*, respectiv prin **înlocuirea** prepoziţiilor sau adverbelor relative cu conjuncţii *(după plimbare - după ce ne-am plimbat).*

Contragerea (numită şi **scurtare** sau **restrângere**) înseamnă restrângerea unei propoziţii într-o parte de propoziţie.Aspectele în care se intervine sunt aceleaşi ca în cazul expansiunii, în sens invers, bineînţeles.

Depredicativizarea se poate face prin: **eliminarea verbelor** *a fi* sau *a avea* din construcţiile predicative *(Omul care este gospodar - Omul gospodar)*, **suprimarea verbului predicativ** din subordonată, dacă el repetă pe cel din regentă *(Cântă cum cântă ea - Cântă ca ea)*, **nominalizarea verbelor predicative** *(S-a dus să culeagă fructe - S-a dus la cules de fructe. L-a salutat când a plecat - L-a salutat la plecare)*, **adjectivizarea unor propoziţii atributive** *(I-a prezentat pe studenţii care au participat la concurs - I-a prezentat pe studenţii participanţi la concurs),*

Scanned with OKEN Scanner

adverbializarea unor circumstanţiale *(A intervenit fără să ne aşteptăm - A intervenit pe neaşteptate)*, **convertirea modurilor personale** ale verbelor în moduri nepersonale *(Dacă perseverezi, vei reuşi - Perseverând, vei reuşi. Studenţii care au promovat - Studenţii promovaţi)*, **depredicativizarea adverbelor predicative** *(Poate că nu mai vine - Poate nu mai vine).*

Restructurarea unităţilor constitutive se face în raport de baza depredicativizată. De pildă, subiectul şi complementele fostului predicat devin atribute *(Când a plecat trenul - la plecarea trenului. Cel care a organizat expoziţia - organizatorul expoziţiei).*

Schimbarea/adaptarea modului de cuplare cu baza depredicativizată se face prin **suprimarea** pronumelor / adverbelor relative *(Muzeul pe care l-am vizitat - Muzeul vizitat),* respectiv prin înlocuirea conjuncţiilor cu prepoziţii sau adverbe relative (*Dacă se porneşte, nu-l mai opreşti - Odată pornit, nu-l mai opreşti*).

Unele construcţii pot fi dezvoltate/contrase în mai multe **variante,** în funcţie de modalităţile de restructurare a unităţilor constitutive şi/sau de mijloacele de cuplare/recuplare adoptate (*A schia/Schiatul este o plăcere - Să schiezi e o plăcere. Am auzit-o vorbind - Am auzit-o cum vorbea/că vorbea*).

h. De la unităţile sintactice la text (contextul)

O dată cu operaţiile transformatoare în structurile sintactice, a rezultat **polivalenţa** şi **mobilitatea** care le caracterizează, dar care, în timpul analizei compartimentate, pe unitaţi, relaţii, funcţii era greu sesizabilă. În această optică dinamică, dincolo de unităţile sintactice (cu relaţiile pe care le contractează şi cu funcţiile pe care le îndeplinesc) există **textul** cu arhitectura lui complexă şi cu sensul implicat în conţinutul/mesajul general al lucrării din care face parte. Studierea acestor aspecte nu constituie obiectul sintaxei, dar nu e posibilă fără o interpretare gramaticală (îndeosebi sintactică) prealabilă, explicită sau implicită, a textului. O noţiune mai puţin discutată în sintaxă, dar la care se face referire la tot pasul în descrierea structurii sintactice, este **contextul**. Ea marchează, de fapt, trecerea din domeniul sintaxei în terenul mult mai puţin ferm şi mai puţin delimitat al **stilisticii** (înglobând **compoziţia** şi **textologia**).

Contextul are mai multe accepţiuni, poate tocmai datorită situării sale între niveluri. În primul rând, prin context se înţelege **ansamblul mai larg al comunicării** în care se integrează o unitate sintactică de un anumit nivel şi care poate servi la mai buna clarificare a înţelesului şi a relaţiilor acelei unităţi sintactice. Situaţiile mai cunoscute când se apelează la context sunt părţile de propoziţie subînţelese, reluările, enunţurile neanalizabile sau fragmentare, construcţiile absolute sau relative, izolările de diverse feluri. Aşadar, pentru o parte de propoziţie contextul poate fi o sintagmă sau o propoziţie (uneori mai multe); pentru o propoziţie poate fi un grup de propoziţii, o frază sau chiar mai multe; pentru o frază el se extinde la un corp de text mai larg decât aceasta şi care o **inconjură** (mai important fiind fragmentul care o precede), cu atât mai mult cu cât unele relaţii sintactice (coordonarea, de exemplu) se manifestă frecvent în afara frazei. În acest din urmă caz, conceptul de context dobândeşte ca notă caracteristică **autonomia comunicaţională** (în sensul comunicării unui **mesaj**), apropiindu-se foarte mult de ceea ce se cheamă **text cu**

Scanned with OKEN Scanner

înţeles complet, care încorporează, alături de înţelesul lexico-gramatical, atitudinea afectivă, sugestia emoţională, situaţia de viaţă, dezbaterea de conştiinţă, climatul psihosocial etc. Toate acestea sunt exprimate prin formele limbii, dar analiza lingvistică propriu-zisă (fonetică, lexicală, gramaticală) nu le are în vedere şi nici nu le poate detecta, nedispunând de aparatul noţional şi de tehnicile adecvate. **Stilistica** în sensul foarte larg, incluzând şi **compoziţia**) a fost creată şi dezvoltată pentru a răspunde acestei necesităţi şi a umple un stânjenitor hiatus între analiza lingvistică a enunţurilor care compun un text şi analiza efectelor, calităţilor extralingvistice (artistice, ştiinţifice, filozofice, politice, juridic-administrative, publicistice-gazetăreşti) ale textului respectiv.

Cea mai complexă formă de structurare sintactică, **perioada**, poate reprezenta un nucleu textual minimal. Aceasta cuprinde un număr important de propoziţii (deci judecăţi) interrelate gramatical (şi logic) între ele într-o arhitectură complexă, menită a organiza ideile coerent în vederea realizării unei unităţi descriptive, narative sau argumentative. Cunoscute şi frecvent analizate în şcoală sunt perioadele din operele lui Bălcescu (privind descrierea Ardealului, de pildă), Odobescu, Hogaş (ultimii doi fiind influenţaţi de fraza latină), Creangă, Sadoveanu sau Marin Preda. Analiza se opreşte însă de obicei la delimitarea unităţilor lexicale şi la caracterizarea relaţiilor şi funcţiilor sintactice ale acestora. Alte elemente la fel de importante cum ar fi **amploarea dependenţelor** şi **coordonările în serie** (din care rezultă o anumită **simetrie**), reluarea unor **construcţii şi formele** (dătătoare de **ritm**) sau organizarea logică şi intonaţională în **protază** (prima parte, ascendentă, formând **premiza, expunerea**) şi **apodaza** (partea descendentă, de completare sau de contrast, marcând încheierea, concluzia) nu sunt remarcate decât rareori şi atunci în treacăt.

5. *Sintaxa normativă/corectivă şi didactică*

Ca şi morfologia, sintaxa are foarte multe probleme de normare când trebuie disociat ce e corect de ce e incorect, şi să se dea explicaţiile necesare în legătură cu opţiunea respectivă. Aceste probleme sunt dezbătute şi rezolvate de specialişti, dar cel puţin la fel de important este ca soluţiile să fie cunoscute, înţelese şi, mai ales, aplicate de vorbitori. Diseminarea în rândul acestora a normelor se face în primul rând prin şcoală, dar se continuă şi în mass-media, în revistele de cultură, prin conferinţe etc. Iată de ce şi noi încheiem capitolul de sintaxă prezentând succint câteva aspecte privind predarea sintaxei în şcoală şi promovarea ei normativă/corectivă în rândul marelui public. Ne vor preocupa atât aspectele **analizei**, cât şi cele ale **construcţiei (generării) sintactice**.

a. Recunoaşterea şi disocierea unităţilor/relaţiilor/funcţiilor sintactice

Recunoaşterea şi disocierea unităţilor/relaţiilor/funcţiilor sintactice este primul pas în abordarea oricărei probleme de sintaxă, de care depinde orice alt demers ulterior. De aceea, merită cea mai mare atenţie, cu atât mai mult, cu cât prezintă numeroase dificultăţi, legate în primul rând de **confuziile** care pot apărea.

Scanned with OKEN Scanner

Distincţia dintre o **propoziţie negativă** şi una **afirmativă** se face numai prin forma predicatului: dacă acesta este însoţit de o negaţie, propoziţia are formă negativă, indiferent de sensul ei *(Nu solicită decât un lucru)*; dacă e negată altă parte de propoziţie, propoziţia e afirmativă *(Nu elevii pun notele. Nu note punem acum. Nu acum punem note)*. Utilizarea într-o propoziţie sau într-o frază a două **negaţii suficiente** sau a **unei negaţii suficiente şi a unei seminegatii** (construcţie diferită de **negaţia dublă** sau **multiplă**, în care una din negaţii este insuficientă: *N-a venit nimeni)* duce la anularea sensului negativ, prin procedeul larg folosit numit **litotă** *(El nu era necalificat pentru asta. Nu e posibil să nu-l fi văzut)*, care poate fi consemnat în analiză.

Propoziţiile incomplete nu cuprind şi propoziţiile cu **subiectul inclus** în forma verbului, iar dintre cele **eliptice**, le includ numai pe cele ale căror părţi absente nu pot fi reconstituite exact din context sau din situaţia de comunicare *(Ei - imediat pe scări, până la etajul doi)*.

În ceea ce priveşte relaţia de dependenţă, se pune uneori semnul egalităţii între o parte de propoziţie (sau o propoziţie) **secundară** şi una **subordonată**. De fapt, cele două categorii fac parte din clasificări diferite, una privind rolul în raport cu unitatea din care fac parte, cealaltă privind relaţia cu un regent. Comparându-le, constatăm că orice parte/propoziţie secundară este subordonată, dar ea poate fi şi **regentă** a unei alte propoziţii secundare *(Mi-a spus că vine când o fi liber)*.

Aceeaşi distincţie trebuie făcută între o parte de propoziţie/propoziţie **principală** şi una **regentă**. Deşi multe părţi/propoziţii principale sunt regente, unele nu au determinanţi (vezi propoziţiile simple, respectiv propoziţiile independente), nefiind,deci, regente, iar între regenţi (regente) se află, cum am demonstrat mai sus, şi termeni secundari.

Atributul şi **complementul** nu trebuie definite în raport cu părţile de propoziţie (subiectul, respectiv predicatul), ci cu părţile de vorbire (atributul determină un substantiv sau un substitut, complementul - un verb, un adjectiv sau un adverb).

Faptul că în şcoală nu se învaţă **completiva de agent** (deşi se învaţă **complementul de agent**) sau **complementul circumstanţial consecutiv** (în condiţiile în care se învaţă **propoziţia consecutivă**) nu înseamnă că ele nu există, ci că se întâlnesc foarte rar şi sunt greu de recunoscut. În situaţiile identificării lor în texte, pot fi calificate ca atare, sau pot fi încadrate la alte părţi de propoziţie/propoziţii apropiate, la **complementul de mod** *(Frumoasă de nespus)*, respectiv la **completiva indirectă** *(Este apreciat de oricine-l cunoaşte)*, aşa cum se procedează cu circumstanţialele neincluse în programa şcolară **(instrumental, sociativ, de relaţie** etc).

În construcţii ca *mi-e dor, mi-e foame, mi-e milă, mi-e sete,* **subiectul gramatical** este *dor, foame, milă, sete,* pronumele în dativ fiind **subiect logic**, iar gramatical - **complement indirect**. În propoziţiile imperative şi interogative care cuprind un substantiv în vocativ *(„Cobori în jos, luceafăr blând"* - M.Eminescu; *„D-apoi ai să-l poţi face, dragul tatei?"* - I.Creangă), acesta nu este subiectul (fiind în vocativ), ci pronumele personal **inclus** în persoana verbului *(tu)*. În formulările cu sens general *A anunţat la radio. Nu poţi face întotdeauna ce vrei; Aici se mănâncă bine; Dacă dai, n-ai; Suntem supuşi greşelii*, subiectul nu este **inclus**, ci **nedeterminat** (putând însemna *cineva, oricine, toţi, ei, noi* etc.). **Excepţiile reale şi aparente** de la cazul subiectului (nominativ) au fost tratate în capitolul dedicat acestei părţi de propoziţie.

Scanned with OKEN Scanner

Exprimarea subiectului prin **forme verbal-nominale** scapă uneori elevilor şi studenţilor, antrenând şi alte greşeli (dacă supinul *de închipuit* din *Este lesne de închipuit ce a urmat* nu este considerat subiect, subordonata *ce a urmat* va fi şi ea calificată, greşit, ca subiectivă, în loc de completivă directă).

Reluarea subiectului (care este altceva decât **subiectul multiplu**), deşi e rară, crează dificultăţi în analiză, mai ales când subiectul reluat are **dezvoltare propoziţională** *(acela* din citatul *„care din cai va veni la jăratec să mănânce, acela are să te ducă la împărăţie"* de I.Creangă nu reprezintă subiectul, ci reluarea, în scopul accentuării, a propoziţiei subiective *Care din cai va veni la jăratec).*

Un mijloc de recunoaştere a subiectivelor (în afara celor introduse prin *cine, ce, care, câte*, care pot fi contrase cu uşurinţă în subiectele *acela, ceva, unele/toate*) îl reprezintă cunoaşterea componenţei predicatelor care cer astfel de propoziţii: **verbe şi expresii unipersonale** prin formă şi **impersonale** prin conţinut *(a trebui, a se cuveni, a se cădea, a se întâmpla, a se zice, a se spune, a se crede* etc.); **expresii verbale impersonale** *(e bine, e necesar, e rău, e uşor, e greu, e adevărat, e cu putinţă, e indiferent, e totuna* etc.); **forme impersonale ale unor verbe personale** (;dacă *va fi* să reuşim", îi *place* să cânte", „îi *convine* să participe", „îi *ajunge* că s-a îmbolnăvit", „îl *doare* că nu-i scrii", „îi *rămâne* să se retragă"); **verbe la diateza pasivă** cu valoare **impersonală** *(e permis, e interzis, e admis, e îngăduit, e stabilit, a fost hotărât, a fost dat, a fost scris, a fost lăsat* etc.); **adverbe şi locuţiuni adverbiale predicative**, când sunt urmate de *că/să (adevărat, bineînţeles, desigur, destul, fireşte, negreşit, pesemne, natural, poate, păcat, probabil, sigur, cu siguranţă, fără îndoială, de bună seamă, fără doar şi poate, de prisos* etc.).

Atipice, şi de aceea greu de recunoscut, sunt subiectivele introduse prin *dacă, de* (conjuncţii specifice condiţionalelor) şi având ca regent verbul *a fi* (*„Şi dacă ramuri bat în geam/Şi se cutremur plopii/ E ca în minte să te am/Şi-ncet să te apropii"* - M.Eminescu).

Formele neaccentuate ale pronumelui personal care însoţesc **verbele la diateza reflexivă** *(mă gândesc, mă mir, mă mândresc, mă tem, mă uit, îmi amintesc, îmi închipui, îmi însuşesc, îmi revin)* intră în componenţa predicatului (ca marcă a diatezei reflexive), neavând funcţie sintactică proprie. Aceleaşi forme însă sunt în afara predicatului şi au funcţie sintactică proprie (de **complement direct**, respectiv **indirect**) când însoţesc **verbe active pronominale** *(mă îmbrac, mă pieptăn, mă/îmi spăl, îmi croiesc, îmi rezerv).* Criteriul de diferenţiere a celor două categorii de verbe îl constituie **posibilitatea substituirii** (sau **reluării**) pronumelui prin pronume personal *(Mă spăl pe mine. Îmi spăl mie însumi)* sau prin substantiv *(Spăl copilul, [îi] spăl copilului [cămaşa]*), existentă numai la verbele active pronominale (nu se poate spune *Mă gândesc pe mine* sau *Îmi închipui mie).*

Întrucât verbele *a fi* şi *a trebui*, când exprimă modalitatea verbului care le determină *(Era să uităm. Trebuie să mergem)*, sunt predicative impersonale, propoziţiile care urmează sunt subiective. De aceea, când sunt precedate de substantive (sau substitute) în nominativ (care par, de aceea, a le fi subiecte: *Noi era să uităm. Studenţii trebuie să înveţe)*, aceste substantive (substitute) sunt incluse în propoziţiile secunde, ca subiecte ale lor *(Noi...să uităm. Studenţii... să înveţe)*, iar propoziţiile respective îndeplinesc funcţia de subiecte ale primei propoziţii *(era. trebuie).*

Scanned with OKEN Scanner

Predicatul nominal pune şi el câteva probleme în analiză. Numărul de predicate nominale (deci de propoziţii cu astfel de predicate) este dat de numărul de **verbe copulative**, nu de numărul de **nume predicative** (care pot intra într-o structură multiplă: *Străinul era înalt şi svelt).* Un verb copulativ se identifică după lipsa totală (sau aproape totală) a conţinutului lexical şi după rolul de a asigura raportul gramatical (copula) **de identificare** a numelui predicativ cu subiectul *(El este colegul meu)*, respectiv **de calificare** a subiectului de către numele predicativ *(El este inteligent).* Verbul copulativ tipic este *a fi.* Pentru recunoaşterea lui, se apelează frecvent la un mijloc suplimentar faţă de analiza raportului exprimat, anume la asigurarea că nu are niciuna din valorile predicative (în primul rând „a exista", „a se afla", „a se găsi", dar şi „a trăi", „a vieţui", „ a o duce", „ a-şi avea obârşia", „a se trage", „a proveni", „a dura", „a dăinui", „a se întâmpla", „a se petrece", „a costa", „a valora", „a se duce"). Dintre celelalte verbe copulative, numai *a deveni* are exclusiv această valoare, celelalte *(a însemna, a rămâne, a părea, a ieşi, a ajunge, a se face).* putând avea şi diverse valori predicative, fapt ce trebuie controlat cu atenţie. Verbele *a se arăta, a se chema, a se naşte, a se numi* sunt considerate de majoritatea specialiştilor autosemantice în toate situaţiile, neputând deci funcţiona în calitate de copulative. Unii specialişti înlătură din rândul copulativelor şi verbele *a ieşi, a părea* şi *a rămâne.*

Elipsa verbului copulativ a fi pe lângă unele adverbe cu rol de nume predicativ *([E] Sigur/Probabil că ştie)* face ca acestea să fie **predicate nominale**, spre deosebire de cele formate din adverbele „predicative" *(Desigur/Fireşte/ etc. că ştie)*, care, neacceptând asocierea cu verbul copulativ *a fi.* constituie predicate verbale.

Un procedeu ajutător pentru verificarea calităţii de nume predicativ a unui cuvânt (sau grup de cuvinte) îl constituie transformarea lui într-o propoziţie, care trebuie să fie deci predicativă *(Dorinţa lui era de a călători - Dorinţa lui era să călătorească).* Fireşte, procedeul poate fi aplicat şi în sens invers, pentru verificarea unei propoziţii predicative *(Ai rămas cum te ştiu dintotdeauna - Ai rămas neschimbat).*

Părţile de vorbire dezvoltate sunt prezentate în analiză atât cu funcţia globală, cât şi cu funcţiile specifice ale fiecărui component *(marele nostru istoric* din enunţul *Avea dreptate Iorga, marele nostru istoric...* este o **apoziţie dezvoltată**, în cadrul căreia *marele* şi *nostru* sunt **atribute**; *acestea fiind stabilite* din enunţul *Acestea fiind stabilite, trecem la treabă* este un **complement circumstanţial de timp dezvoltat**, în cadrul căruia există un **subiect**, *acestea*, diferit de al propoziţiei din care face parte construcţia). Funcţia sintactică a **pronumelor relative** care introduc o atributivă poate deveni mai clară dacă înlocuim aceste pronume cu cuvintele substituite de ele *(despre care* din *Aceasta este colega despre care ţi-am vorbit* este **complement indirect**, ca şi *despre colega*, care poate înlocui pronumele respectiv).

Când **pronumele relativ** care introduce o atributivă stă după substantivul determinat *(Colegul la ziua căruia am fost m-a întrebat de tine)*, propoziţia introdusă de pronume include şi substantivul (începe deci imediat după *colegul*). Identificarea **complementului indirect** sau a **completivei indirecte** poate fi făcută substituindu-le prin *cuiva* sau *ceva* precedat de prepoziţii *(la ceva, de ceva, despre ceva, pentru ceva* etc.), întrucât întrebările nu sunt totdeauna edificatoare. În acelaşi fel se verifică **verbele tranzitive** (care pot primi după ele complementul direct „standard" *ceva*).

Scanned with OKEN Scanner

Deosebirea dintre un **subiect multiplu** format prin juxtapunere *(Fotbalistul, vecinul tău au plecat)* şi un **subiect unic la singular** urmat de o apoziţie *(Fotbalistul, vecinul tău, a plecat)* se face pe baza acordului şi a punctuaţiei. Aceleaşi mijloace (sau numai acordul) pot ajuta la distincţia între un **subiect multiplu** având termenii coordonaţi prin prepoziţia *cu* sau printr-o locuţiune care o cuprinde *(Andrei [împreună] cu Bogdan merg la gară)* şi un **complement sociativ** *(Andrei, [împreună] cu Bogdan, merge la gară)*, respectiv între un **subiect multiplu** cu termenii coordonaţi prin *ca şi (Andrei, ca şi Bogdan merg la gară)* şi un **subiect unic la singular** urmat de un **complement de mod comparativ** *(Andrei, ca şi Bogdan, merge la gară)*.

Elementul predicativ suplimentar poate fi descompus în două construcţii *(A plecat mulţumit = A plecat şi era mulţumit. A plecat fredonând = A plecat şi fredona)*.

Numeralele cardinale similare semantic pot diferi sintactic *(nouăsprezece* din *nouăsprezece studenţi* este atribuit adjectival, în timp ce *douăzeci* din *douăzeci de studenţi* este regentul unui atribut). Atributele exprimate prin numerale, pronume sau verbe la participiu ori la gerunziu acordat cu valoare adjectivală sunt **atribute adjectivale** (nu **numerale**, care nici nu există în clasificare, sau **pronominale**, respectiv **verbale**). De menţionat că numeralele substitute de substantiv *(o formaţiune de zece)* sunt **atribute substantivale**, iar gerunziile neacordate *(oameni tremurând de frig)* sunt **atribute verbale**.

Unele întrebări identificatoare (*de ce?* în special, dar şi *pentru ce? la ce? cu ce?*) sunt polisemantice şi de aceea ambigue (putând servi mai multor funcţii sintactice), ca urmare trebuie evitate. Aceeaşi **capacitate distinctivă redusă** o au multe elemente joncţionale *(că, să, că...să, că să, ca să, ca...să* etc.) sau corelative *(astfel, aşa, atât* etc.), care trebuie folosite pentru identificarea unor funcţii sintactice cu precauţie şi de obicei alături de alte procedee. O eficienţă mai mare au întrebările *(când?, unde?, din ce cauză?, cu ce scop?, de către cine?)*, elementele joncţionale *(deşi, cu toate că, măcar că, încât, deci, aşadar, prin urmare* etc.)sau corelative *(prea, destul, de, tot, totuşi, cu toate acestea* etc.) specifice unor anumite funcţii sintactice.

Complementele circumstanţiale opoziţionale se pot identifica prin echivalarea cu **construcţii coordonatoare adversative** *(În loc de a învăţa, el se plimbă - El nu învaţă, ci se plimbă. Au participat alţii decât ei - Au participat alţii, iar nu ei; A început bine, pentru a se încurca, inexplicabil, pe parcurs - A început bine, dar s-a încurcat, inexplicabil, pe parcurs)*.

Complementele circumstanţiale cumulative se pot identifica prin echivalarea cu **construcţii coordonatoare copulative** *(Pe lângă Andrei, a venit şi Bogdan - Au venit şi Andrei, şi Bogdan)*. În analiza **propoziţiilor coordonate alternativ** sunt considerate uneori greşit mijloace joncţionale coordonatoare conjuncţiile *că, ba că, fie că, sau că (Nu vine la cursuri ba că e bolnav, ba că studiază la bibliotecă)*, în realitate acestea fiind subordonatoare, iar coordonarea fiind asigurată prin **juxtapunere**. Adverbele *dimpotrivă, totuşi* şi locuţiunile conjuncţionale *cu toate acestea, în schimb* nu sunt elemente joncţionale ale propoziţiilor opozitive, ci mijloace de întărire a ideii de opoziţie *(N-am evitat, dimpotrivă am abordat eu problema)*.

Scanned with OKEN Scanner

Identificarea **propoziţiilor necircumstanţiale** se face îndeosebi prin analiza **specificului regentului** (dovadă, existenţa unor subordonate omonime după regenţi diferiţi: *Nu se ştia că pleci. Problema e că pleci. Te văd că pleci. Vestea că pleci m-a întristat, Văd că pleci. Mă gândeam că pleci)*, iar a **propoziţiilor circumstanţiale** mai ales prin **specificul elementului introductiv** (dovadă, existenţa unor subordonate diferite după aceeaşi regentă; *Călătoresc unde pot/când pot/cum pot/fiindcă pot/cu ce pot/cu cine pot/dacă pot/deşi nu pot/ca să mă instruiesc/în loc să rămân sedentar).*

Elementul introductiv îşi îndeplineşte funcţia într-o subordonată şi când e **subînţeles** *(Cine cântă sau râde nu e om rău)*, iar uneori poate reprezenta **singur** (restul fiind subînţeles) o subordonată *(Nu ştim când şi unde să ne prezentăm).* Unele propoziţii pot fi delimitate greşit din cauza interpretării **pronumelor relativ compuse** *cel ce* şi, mai rar, *ceea ce* ca **pronume demonstrative urmate de pronumele relativ** *ce*; altele din cauza considerării **îmbinărilor** de tipul *dat fiind că, faptul că, cu intenţia să, prin aceea că, atunci când, cu condiţia să, în cazul că, sub pretextul că* sau a **perechilor corelative obligatorii adverb (corelativ) + conjuncţie** *(atât... cât şi, nu numai... ci şi, cu atât mai...că, aşa cum, de aceea că* etc.) drept **locuţiuni conjuncţionale**. Probleme de delimitare pune, în general, prezenţa alături a mijlocului relativ de cel corelativ *(atunci când, acolo unde* etc.).

Topica poate fi decisivă în distingerea unei subiective de o predicativă *(Ce e mai grav e că nu recunoaşte)* sau a unui grup subordonată + regentă (cu corelativ pronume) de o regentă + opozitiva pronumelui *(Că insistă, asta e bine - Asta e bine, că insistă).*

Predicativa suplimentară poate fi recunoscută şi după verbul regent, care este de obicei un verb din sfera largă a informaţiei *(a spune, a zice, a arăta, a adăuga, a întreba, a interveni, a preciza* etc.).

b. Confuzii dintre unităţile/relaţiile/funcţiile sintactice

Confuziile dintre unităţile/relaţiile/funcţiile sintactice sunt numeroase. Prezentăm numai câteva dintre acestea, a căror dezambiguizare este mai dificilă.

Elementul predicativ suplimentar este confundat cu **complementul circumstanţial de mod**. În afară de procedeul disocierii în două acţiuni, prezentat anterior, poate servi diferenţierii între cele două părţi de propoziţie **acordul în gen şi/sau număr**, caracteristic elementului predicativ suplimentar, care este exprimat prin **adjective** *(Apa curge liniştită)*, spre deosebire de complementul de mod, care este exprimat prin **adverbe** *(Apa curge liniştit).*

Confuzia **atributului circumstanţial** cu **complementul** a cărui circumstanţă o exprimă atributul se poate înlătura prin **expansiunea propoziţională** *(Ochii, vioi, spuneau totul - Ochii, care erau vioi, spuneau totul. Obosit, a continuat totuşi să lucreze până târziu - El, care era obosit, a continuat totuşi să lucreze până târziu).* Acest procedeu nu mai este operant însă în clarificarea confuziei dintre **atributele** care determină substantive de origine verbală *(ieşirea la plimbare)* sau substantive din structura unor locuţiuni verbale *(Are plăcerea de a citi)* şi **complementele circumstanţiale** sau **necircumstanţiale**. În aceste cazuri, trebuie să se apeleze la calitatea de substantiv (marcată prin articulare) a determinantului. Deosebirea

Scanned with OKEN Scanner

atributului circumstanţial de **elementul predicativ suplimentar**, când acesta este imediat lângă nume, se poate face după sens *(Declară expoziţia deschisă - Vizitează expoziţia deschisă)* sau prin posibilitatea de intercalare între verb şi nume, pe care nu o are decât elementul predicativ suplimentar *(Are genele lungi/Are lungi genele*, faţă de *Are gene lungi)*.

Atributul pronominal în dativ exprimat prin forme pronominale de **dativ posesiv** care însoţesc substantive sau prepoziţii/locuţiuni prepoziţionale determinând substantive *(în viaţa-i, lansarea asupra-i)* este confundat cu **complementul indirect** exprimat prin aceleaşi forme aşezate pe lângă verbe sau prepoziţii/locuţiuni prepoziţionale determinând verbe *(Îi invidiez tenacitatea. Au lansat asupra-i...)*, din cauza sinonimiei construcţiilor respective. Decisivă pentru distincţia menţionată este categoria lexicogramaticală a termenului determinat.

Cele mai multe similitudini există între complementele circumstanţiale şi, mai rar, între unele complemente circumstanţiale şi anumite complemente necircumstanţiale. Cauza principală o reprezintă caracterul „difuz" al unor elemente joncţionale, asociat în unele situaţii cu contradicţia dintre direcţia imprimată de conjuncţie şi cea imprimată de specificul semantic al regentului sau al termenului subordonat analizat. În foarte multe situaţii, similitudinile se concretizează în **nuanţele secundare** ale unor funcţii sintactice, prezentate de noi anterior la fiecare complement în parte. Există şi cazuri când aceste similitudini generează **confuzii**, între care se încadrează şi inversarea de locuri între funcţia sintactică propriu-zisă şi nuanţa secundară. Selectăm în continuare confuziile mai greu de soluţionat.

Complementul direct exprimat prin substantive însoţite de numerale se confundă cu **complementul circumstanţial de mod de măsură** în construcţii ca *A cheltuit o mie cinci lei, Costă o mie cinci lei*, din cauza ideii de cantitate introdusă de numeral (înlăturând numeralul, construcţiile devin clare: *A cheltuit/Costă lei)*.

Complementul indirect se confundă cu **complementul direct** când este construit cu prepoziţia *pe (Se bizuie pe colaboratori)* sau când este exprimat prin infinitiv *(S-a mulţumit a asculta)*, din cauza întrebărilor ambigue *pe cine?, ce?* (pentru dezambiguizare, ele trebuie alternate cu *pe ce?, cu ce?)*. Acelaşi complement se confundă cu **complementul de cauză** *(Se bucură de rezultatele muncii)*, **de scop** *(Se pregăteşte de plecare)* sau **de loc** *(Privea la cascadă)*. Înlătură confuzia sensul verbului determinat şi sensul termenului prin care se exprimă complementul (preponderent obiectual, nu circumstanţial).

Complementul de agent este confundat cu **complementul de cauză** (*recoltă compromisă de secetă*) sau **instrumental**. (*Era stropit de noroi*). Argumentele în favoarea lui sunt **diateza pasivă** şi sensul celor doi termeni, determinat şi determinant.

O confuzie mai largă se produce între **complementul direct, indirect, de mod (de măsură), de loc** şi **de timp**, când e vorba de **obiectul, cantitatea, spaţiul, durata măsurată** *(Costă o mie cincisprezece lei. De zece lei nu poţi cumpăra nimic. S-a scumpit cu 5 %. A mers cinci kilometri. A aşteptat două ore)*.

Complementul de mod comparativ este confundat cu **complementul de excepţie** *(Nimeni nu e mai ordonat ca el)*, **indirect partitiv** *(Este cel mai ordonat dintre ei)* sau **de loc** *(Este cel mai ordonat din grupă)*. Relevantă este comparaţia (şi structura ei).

Scanned with OKEN Scanner

Alte confuzii posibile sunt între **complementul consecutiv** şi cel **de loc** *(udat până la piele)* sau **de timp** *(A lucrat până la istovire)*; **instrumental** şi **de mod** *(L-a convins flatându-l)* sau **sociativ** *(L-a alungat cu un băţ)*; **de relaţie** şi **indirect** *(Totul contează pentru mine; bun de gură)*, **de loc** *(alb la faţă)*, **de timp** *(rapid la socotit)*, **de loc şi de timp** *(plăcut la distracţie. A greşit la adunare)* sau **de mod** *(După noi, nu are dreptate)*; **opoziţional** şi **de mod comparativ** *(Mai bine să plecăm mâine decât azi)*, sau **indirect** *(Preferă plecarea unui compromis degradant)*, ori **element predicativ suplimentar** *(Drept mulţumire, ne-a reproşat amestecul în problemele lui)*; **de excepţie** şi **cumulativ** *(N-a mai participat nimeni afară de noi)* sau **de mod comparativ** *(Nimic nu e mai uşor decât a promite)*.

Propoziţiile coordonate conclusiv pot fi confundate cu **completivele cauzale** *(A fost bolnav, de aceea n-a venit la şcoală)*, iar **completivele consecutive** cu **propoziţiile coordonate conclusiv** *(S-a purtat astfel, încât nu l-au mai primit)*.

Foarte multe dintre confuziile între părţile de propoziţie apar şi la nivelul propozitiilor corespondente. De aceea, nu le vom relua decât dacă prezintă aspecte specifice relevante.

Completivele directe se confundă cu **completivele de mod** *(A plătit cât nu credeam)* şi, uneori fără posibilităţi clare de disociere, cu **completivele indirecte** (când verbul regent poate accepta ambele tipuri de construcţii: *Îşi aminteşte să dea telefon)*.

Sunt confundate de asemenea completivele **de loc** şi **concesive** *(Oriunde s-ar ascunde îl găseşte. Se duce după el oricât de departe ar pleca)*; **de timp** şi **concesive** *(Îl primim la orice oră ar veni)*; **cauzale** şi **concesive** *(De ce o fi la facultate, că n-are ore)*; **finale** şi **propoziţii coordonate copulative** *(Du-te de studiază)*; **de mod comparativ** şi **de excepţie** *(Nimic nu e mai uşor decât să promiţi)*; **consecutive** şi **finale** *(Se deghizase atât de bine, încât să nu-l cunoaştem/de nu-l cunoşteai)*; **condiţionale** şi **concesive** (în construcţiile în care apar, de fapt, ambele, coordonate: *Plouă, nu plouă, iau umbrela)*; **concesive** şi **condiţionale** *([Şi] dacă se mută, tot o să colaborăm)*; **cumulative** şi **de excepţie** *(În afară că tuşeşte mereu, fumează tot timpul)* sau **modale comparative** *(Am cumpărat altceva decât ce doream)*; **de excepţie** şi **cumulative** *(N-a intrat nimeni în afară de cine trebuia)*.

Rar, poate fi confundată o propoziţie cu o parte de propoziţie, de exemplu **o propoziţie concesivă** cu un **complement concesiv** *(Deşi răcit, a participat la competiţie)*. Mai frecvent, sunt confundate unele **construcţii** analizabile într-un **complement de cauză/de scop/condiţional/concesiv** şi o propoziţie subordonată acestuia cu **propoziţii cauzale/finale/condiţionale/concesive** *(Dat fiind că ploua, mi-am luat umbrela. A învăţat engleza în scopul să citească bibliografie americană. A venit cu condiţia să devină membru. În ciuda faptului că e frig, el umblă dezbrăcat)*.

c. Probleme de corectitudune a construcţiei sintactică

Probleme de construcţie sintactică mai importante sunt **sinonimia sintactică** (pe care nu o vom relua, deşi exemplele prezentate în secvenţa anterioară dedicată ei ar merita mult extinse) şi **corectitudinea** construcţiilor sintactice, la care ne vom referi în continuare succint.

Construcţiile sintactice incorecte sau nerecomandate trebuie cunoscute la fel de bine ca cele corecte pentru a fi evitate, dar şi (îndeosebi cele care au la bază elemente **populare, familiare, regionale** sau **argotice**) pentru a putea fi înţelese (şi

Scanned with OKEN Scanner

analizate) în operele literare în care uneori abundă (vezi Creangă, de pildă). Ne vom referi în continuare la cele mai frecvente dintre aceste construcţii.

Negaţia expletivă (propoziţii negative formal cu sens pozitiv), acceptată în câteva modele structurale (exemplu: *Vine până să nu se închidă magazinul)* nu este admisă în **propoziţiile temporale** introduse prin *înainte (ca) să (Vine înainte să nu se închidă magazinul* - în loc de... *să se închidă)*, în **propoziţii necircumstanţiale** care determină verbe exprimând **o inhibare** sau **o interdicţie** *(a se abţine, a evita, a [se] feri, a interzice, a fi interzis, a [se] împiedica, a [se] opri, a se reţine, a se stăpâni)* şi sunt construite cu **conjunctivul** (*Mă abţin să nu zâmbesc* în loc de... *să zâmbesc. Se fereşte să nu-l lovească* în loc de... *să-l lovească.* Legată tot de negaţia expletivă sunt şi următoarele construcţii neacceptate în normă: *Nu m-am putut opri să nu-l anunţ* (corect: *să-l anunţ), Nu pierdea ocazia să nu dea un apropo* (corect; *să dea apropo), Nu putem pleca fără să nu mulţumim gazdelor* (corect: *să mulţumim gazdelor).*

Prepoziţia *de*, frecvent folosită înaintea infinitivului scurt *(datoria de a învăţa, Datoria noastră este [de] a învăţa* etc.) nu este admisă în această poziţie când infinitivul este **subiect** *(E necesar a învăţa,* nu *de a învăţa)* sau **complement direct** *(Se pricepe a învăţa,* nu *de a învăţa)*, singura excepţie pentru acest din urmă caz fiind în îmbinarea *a avea de-a face.*

Cele mai multe şi mai diverse probleme de corectitudine le pune **acordul gramatical** între predicat şi subiect şi între atribut şi numele determinat. Prezentăm mai jos câteva dintre acestea.

Acordul prin atracţie nu este, în regulă generală, acceptat. În cazul în care el se face între predicat şi altă parte de propoziţie decât subiectul *(Ce-s cu astea? Se va lua măsuri; în ce privesc examenele)* sau între verbul copulativ şi numele predicativ, în loc de subiect *(Trei sute de oameni este o gloată)*, este cu siguranţă greşit, chiar dacă, uneori, se face cu un cuvânt din altă propoziţie *(Nu se ştiu ce evenimente vor mai fi).* Combinat cu acordul după înţeles, este totuşi acceptat în construcţii ca *Eşti un specialist care te perfecţionezi.*

Subiectul exprimat prin pronumele nehotărât *fiecare* sau prin pronumele negative *nimeni, nici unul* (cu sau fără atribut la plural) cere în mod obligatoriu predicat la singular persoana a III-a (construcţiile *Fiecare veneau şi plecau repede, Nici unul [dintre voi] nu veniţi şi nu plecaţi cum vreţi* sunt greşite).

Uneori este acceptat acordul după înţeles cu termenul determinat din regentă, în persoană *(Unul dintre tinerii care aţi învăţat),* dar nu şi acordul prin atracţie în număr *(Unul dintre tinerii care ai învăţat).*

Subiectul multiplu format, prin coordonare copulativă, din **substantive nearticulate** la singular impune acordul la singular: *Cafea şi ceai este* (nu *sunt) permanent.* Tot la singular rămâne **predicatul impersonal** cu subiect multiplu: *E simplu de vorbit şi de dat ordine. A cânta şi a dansa e plăcut.*

Subiectul unic la singular cu două atribute coordonate cere acord la singular *(Talentul de a vorbi şi a glumi îl face simpatic)*, chiar dacă deosebirea faţă de un subiect multiplu rezidă într-un articol demonstrativ *(Talentul de a vorbi şi cel de a glumi îl fac simpatic).*

Acordul formal poate fi greşit când subiectul este un pronume cu formă feminină, dar cu sens neutru *(Ceea ce era importantă era deschiderea)*, **acordul după înţeles** *(Ceea ce era important...)* fiind singurul corect în această situaţie.

Unele dezacorduri, „încetăţenite", din păcate, în afişajul public *(Este interzis parcarea)*, se datoresc analogiilor *(Este interzis fumatul)* sau contaminărilor *(Este*

Scanned with OKEN Scanner

interzis a se parca) cu alte construcţii. La fel de răspândită este tendinţa de folosire invariabilă a elementului predicativ suplimentar în construcţii ca *Trebuie făcut* (în loc de *făcute*) *eforturi, Se cuvine menţionat* (în loc de *menţionate) realizările, Vă facem cunoscut* (în loc de *cunoscută) hotărârea, Aceste fapte au făcut posibil* (în loc de *posibilă) finalizarea proiectului.* În alte situaţii, se întâlneşte tendinţa contrară, de realizare a acordului elementului predicativ suplimentar şi **în caz**, deşi (spre deosebire de numele predicativ şi de atribut) nu este necesar. Astfel apar formulări greşite de tipul *Vizionarea unei piese socotite valoroase* (în loc de *valoroasă*), *Am cerut aprobarea autorităţii considerate competente* (în loc de *competentă*).

Dezacordul atributului exprimat prin **adjectivele pronominale de întărire** se întâlneşte atât în îmbinări simple ca *ea însuşi, ele înşişi* (în loc de *ea însăşi, ele înseşi/însele)*, cât şi în construcţii mai complexe, în care intervin şi **distanţarea** sau **inversarea**: *decizia însăşi a patronului* (în loc de *decizia patronului însuşi), însuşi din prefaţa lucrării* (în loc de *din prefaţa însăşi a lucrării).* Atributul exprimat prin **adjective pronominale posesive** se foloseşte, regional, în forme invariabile: *vorba maică-sa, vorba mâni-sa* (în loc de *vorba maică-si).* Tot dezacorduri sunt şi atributele adjectivale *călătorului acesta* (în loc de *călătorului acestuia), faptului acela* (în loc de *faptului aceluia), unuia şi acelaşi* (în loc de *nuia şi aceluiaşi) om, dispariţia sau distrugerea constatate* (în loc de *constatată*, întrucât este vorba de coordonare disjunctivă care nu solicită acordul), *calului cel* (în loc de *celui) sur, în cursul celei de-a patra zi* (în loc de *zile).* **Pronumele neaccentuat** care **dublează** un complement multiplu cu termenii la singular se acordă uneori prin atracţie cu cel mai apropiat termen, ducând la construcţii intolerabile normativ: *I-am* (în loc de *Le-am) scris lui Andrei şi Mariei.*

Asocierea în coordonare a mai multor atribute pe lângă acelaşi regent *(geanta lui neagră, cartea ei de gramatică)* nu este admisă când e vorba de **atribute în genitiv**. Forme ca *Scrierea lui a acestei teme* sunt eronate şi ambigue. La fel de neclare sunt suitele de complemente îmbinate neatent: *Am ajuns acolo printr-un coleg fără probleme* (în loc de *Am ajuns fără probleme acolo printr-un coleg).*

Normele construirii obligatorii cu *pe* a complementului direct sunt încălcate în formulări ca *sfatul care* (corect: *pe care) mi l-a dat, Invit colegii* (corect: *pe colegi).* **Anticiparea** unor **complemente directe fără** *pe (O veţi citi cartea)* sau a unor **complemente indirecte nume de lucruri** *(Îi dă prioritate maşinii)* este incorectă. La fel, forma nearticulată a îmbinării *din punct de vedere*, când e determinată de un genitiv *(din punct de vedere al gramaticii)* sau forma articulată, când e determinată de un adjectiv *(din punctul de vedere gramatical).*

Regional, se întrebuinţează greşit *numai* în propoziţii negative *(N-am venit numai* „decât" *noi), decât* în propoziţii pozitive *(Am venit decât noi)* sau, **pleonastic**, ambele adverbe *(N-am venit decât numai noi).* Aceste adverbe întăresc uneori pleonastic locuţiunea prepoziţională *(în) afară de (N-a venit nimeni în afară numai de rude).*

Coordonarea mai multor părţi de propoziţie de acelaşi fel, mai ales distanţate în enunţ, se realizează uneori fără păstrarea **regimului** termenului determinat *(Au început elaborărea proiectului viitorului stadion, cu o capacitate de 50.000 de locuri, precum şi marea sală polivalentă de 3000 de locuri; ediţie aflată sub îngrijirea lui Vasile Popescu şi Elena Ionescu).*

O construcţie copulativă nerecomandabilă este *nu numai... dar şi (Au venit nu numai rudele, dar şi alte persoane)*, care contaminează, de fapt, două construcţii fixe distincte: *nu numai, ci şi; nu numai că..., dar şi.* De acelaşi tip e greşeala corelării unor conjuncţii sinonime din perechi diferite *(sau... sau, fie... fie, ori... ori)*, ca în construcţia *Ne ducem sau la mare, ori la munte).* Tot în domeniul coordonării apar formulări inacceptabile de tipul *mobilă de nuc sau cireş; Se odihneşte şi*

Scanned with OKEN Scanner

reconfortează la munte (neglijându-se repetarea obligatorie a unor componente), *L-am căutat de atâtea ori, dar însă nu l-am găsit; În concluzie, deci am hotărât să participăm* (prin „dublarea" pleonastică a elementelor joncţionale), *Eforturile pot şi trebuie răsplătite* (faţă de *Eforturile pot şi trebuie să fie răsplătite*, unde determinantul comun *răsplătite* se raportează corect la ambii regenţi) *Credeam că nu mai e supărat; ori, astăzi nu mi-a răspuns la salut* (folosindu-se *ori* în locul lui *or*). Înlocuiri de conjuncţii sau de componente ale acestora se înregistrează şi în exprimarea raporturilor de subordonare: *Vreau ca să* (în loc de *să) te văd, Despre ea pot să vă spun căci* (în loc de *că) o duce bine, Au stabilit că* (în loc de *ca) vineri să meargă la munte, M-a întrebat că* (în loc de *dacă) vreau să merg la teatru.*

Prepoziţia *datorită* este utilizată greşit pentru redarea cauzei unui efect negativ *(Datorită bolii nu am putut să învăţ)*, în locul îmbinării *din cauza.*

Alteori, se folosesc elemente introductive acolo unde nu e nevoie: *Nu se ştia că cine pleacă, Întrebarea e că cine pleacă, Te ştiu că cine eşti.*

În **atributive**, apar construcţii nerecomandabile *(comportare de unde se vede atitudinea lui; unde* nu poate fi folosit în astfel de propoziţii decât după substantive din domeniul spaţialităţii) sau ambigue *(Ea a învăţat engleza la grădiniţa din cartier pe care a reluat-o în gimnaziu).*

Greşelile de punctuaţie, datorate în general ignorării regulilor din acest domeniu, pot apărea şi din cauza aplicării rigide, necorelate a unor astfel de reguli, aşa cum am arătat în secvenţa dedicată punctuaţiei. Aici nu vom insista decât asupra variantelor de punctuaţie în acelaşi enunţ, în funcţie de sensul sau nuanţa pe care o doreşte autorul: *Profesorul, colegul meu au fost impresionaţi/ Profesorul, colegul meu, a fost impresionat. Nu plângea de frică/ Nu plângea, de frică. Pe Andrei nu cred că-l pasionează/ Pe Andrei, nu cred că-l pasionează. Am văzut piesa care mi-a plăcut/ Am văzut piesa, care mi-a plăcut. Că ai venit, ieri mi s-a spus/ Că ai venit ieri/ mi s-a spus. Se antrenează, pentru că are competiţie/ Se antrenează pentru că are competiţie, nu pentru că-i place. I-a arătat totul, ca să-l atragă/ I-a arătat totul ca să-l atragă, nu ca să-l înveţe. S-a descurcat şi el cum a putut/ S-a descurcat şi el, cum a putut. El vine dacă e introdus în echipă/ El vine, dacă e introdus în echipă. Am adus multe cărţi pe lângă cele de săptămâna trecută/ Am adus multe cărţi, pe lângă cele de săptămâna trecută.* **Abaterile de la normele literare prin folosirea unor elemente regionale, populare, arhaice, familiare sau argotice** pun nu atât problema evitării lor în exprimare, cât problema înţelegerii sensului, pentru receptarea şi/sau analiza unor texte. Sunt în această situaţie: **negaţia independentă** *ba (— Pleacă? — Ba.)*; **negaţia suficientă** *nici (Nici am vrut, nici am putut)*, **subiecte în acuzativ** *(A fost la lume)*; prepoziţia *de* cu sensul „drept", „să", „încât" *(A luat-o de bună. A început/ L-a convins de a scris. A umflat-o de plesneşte)*; asocierea lui *şi* cu prepoziţia *ca* „drept, în calitate de" *(L-a luat ca şi colaborator)*; **atributul în dativ** care exprimă grade de rudenie sau atribuţii sociale *(văr tatălui meu, vornic Ţării de Sus)*; construcţiile cu *la* sau *către*, **echivalente cu dativul** *(I-am spus la Vasile. A zis către mine)*; **dativul locativ** *(S-a aşternut drumului. S-a dus naibii)*; **elementele adverbiale copulative** *dar(ă)mite, necum, decum (Nu l-a lăsat să plece, darmite să-i dea bani)*; **elemente joncţionale alternative** *cât... cât, mai... mai, unde... unde (L-a lăsat mai de milă, mai de silă)* sau **conclusive** *dară, (care) va să zică, (Ezită, va să zică cedează)*; cuvintele sau construcţiile **de umplutură** *zău, măi, în sfârşit, ce mai?, mă rog, nu-i aşa,* **îmbinarea joncţională** *nu care cumva să (I-a atras atenţia nu care cumva să uite focul aprins)*; **elementele conjoncţionale** *după ce, după ce că, (de) îndată ce, pe dată ce, cât ce (Cât ce a fumat o ţigară, mămăliga era gata)*; mijloacele

introductive *(numai)iaca, iată* ale unor **construcţii temporale inverse** *(Cum stăteau ei de vorbă, iaca apare zmeul)*; elementele introductive ale diverselor alte **circumstanţiale**: *de bine ce, de bine că, de ce, pentru ce* (**cauzale**), *de, ca doar (-doar), ca doar de, doar de,* (**finale**), *(ori)cât, cu chip că, de ce... de aia* (**modale**), *de să, cât, decât* (**consecutive**), *că, dacă, de, batâr, măcar, batâr că, măcar că, de bine ce, măcar dacă/de/să, batâr de/să, tocmai de* (**concesive**), *(în)a fară că, plus că, las(ă) că, necum să, başca, bez* (**cumulative**) etc.

d. Algoritmul analizei sintactice

Algoritmul analizei sintactice este mai complex decât cel al analizei morfologice. În cele mai multe cazuri, analiza sintactică (îndeosebi cea de nivel infrapropoziţional) şi cea morfologică se fac împreună, prin ceea ce în şcoală se numeşte **analiză morfosintactică**. Analiza frazei face şi ea frecvente referiri la categoria morfologică a unor cuvinte (regenţi, elemente joncţionale etc.), astfel că algoritmul la care ne referim corespunde **analizei gramaticale** în general

Analiza sintactică urmăreşte delimitarea **unităţilor constitutive** ale nivelului respectiv (propoziţii, respectiv părţi de propoziţie), stabilirea **raporturilor** între acestea, pe baza cărora se constituie în unităţi supraordonate, şi a **funcţiilor** îndeplinite în cadrul unităţii din care fac parte. Asemenea cerinţe nu pot fi soluţionate simultan şi imediat, ci trebuie respectat un **traseu logic** în care fiecare **tronson** îşi are importanţa lui. **Etapele** acceptate de cei mai mulţi metodişti, în **succesiunea** aplicată cel mai frecvent, sunt: **selectarea şi lectura textului, identificarea predicatelor şi a subiectelor, identificarea conectivelor gramaticale, delimitarea** (şi, în cazul propoziţiilor, **numerotarea**) **unităţilor constitutive, definirea funcţiei sintactice** a unităţii şi a **raporturilor** acesteia în cadrul unităţii supraordonate, **alcătuirea şi comentarea schemei** (mai ales la nivelul frastic). Le vom urmări, concretizându-le la analiza frazei.

Selectarea textului de către propunător, respectiv **lectura** lui atentă, logică, expresivă (şi repetată până la memorare recomandă unii profesori) de către analist are în vedere **unitatea semantică şi gramaticală** a textului, precum şi **implicaţiile situaţionale, stilistice** şi **contextuale**. Lectura poate fi reluată şi pe parcursul altor etape, când e nevoie de **raportare la ansamblu.**

Identificarea predicatelor şi a **subiectelor**, ca **nuclee predicaţionale** în jurul cărora se organizează propoziţiile, şi analiza preliminară a valorii cuvintelor prin care sunt exprimate (care, mai ales în cazul predicatului, va fi foarte utilă în stabilirea felului determinanţilor): verbe predicative (locuţiuni verbale) personale cu subiecte incluse sau subînţelese, verbe predicative (locuţiuni) impersonale cu regim de subiectivă, verbe copulative la un mod personal etc. Stabilirea subiectelor este necesară pentru descoperirea unor subiecte sau subiective mai greu de sesizat în etapele ulterioare (când întrebările sau mijloacele de legătură pot fi polivalente). Predicativele şi unele predicate (adverbiale, interjecţionale) pot fi mai uşor descoperite în această fază dedicată celor două funcţii de bază. În analiza frazei, predicatele se numerotează penru a servi ca repere pentru numărul şi ordinea propoziţiilor .

Identificarea conectivelor gramaticale (mijloacelor de legătură, elementelor de relaţie sau **relatorilor**, cum li se mai spune) care **leagă** (conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale coordonatoare) sau **introduc** (mijloacele subordonatoare: conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale subordonatoare, pronume sau adjective relativ-interogative, pronume sau

Scanned with OKEN Scanner

adjective nehotărâte compuse cu *ori-*). Trebuie identificate de asemenea situaţiile de **juxtapunere şi corelativele** din regentă (în raport cu care sunt mai clari şi relatorii).

Atenţie deosebită trebuie acordată situaţiilor în care se succed două elemente joncţionale diferite (fie ambele subordonatoare - *că dacă, că unde* etc. - fie unul coordonator şi altul subordonator - *şi că, iar când, sau deşi* etc.) sau un corelativ şi un relator *(atunci când, aşa cum, acolo unde, atât încât)*. Acestea trebuie marcate distinct, aşa cum şi sunt direcţionate prin rolul lor.

Delimitarea propoziţiilor şi numerotarea lor (de regulă în ordinea predicatelor) realizează, de fapt, primul obiectiv ala analizei frazei (etapele anterioare au pregătit numai realizarea lui). Problemele mai dificile sunt aici **anticipările, intercalările, reluările, dislocările, mijloacele de legătură subînţelese.**

Definirea (stabilirea felului sau **calificarea)** propoziţiilor şi **caracterizarea** raporturilor lor cu alte propoziţii reprezintă celelalte două obiective propriu-zise ale analizei sintactice. Acum este valorificată analiza preliminară a predicatelor şi a subiectelor, precum şi marcarea conectivelor gramaticale, ambele aspecte fiind decisive în stabilirea funcţiilor şi a relaţiilor sintactice ale multor propoziţii. Importante în aceste operaţii sunt calitatea semantică sau gramaticală a regentului, întrebările, corelativele şi eventualele transformări sintactice (contrageri, expansiuni) sau substituiri diagnostice (a se revedea secvenţa dedicată **recunoaşterii unităţilor/relaţiilor/funcţiilor sintactice**).

Alcătuirea şi comentarea schemei topice, prin care se stabileşte **tipul de frază** (coordonatoare, subordonatoare, mixtă; liniară - pe orizontală sau pe verticală, arborescentă; simetrică, asimetrică). Scehma oferă imaginea vizuală a **arhitecturii textului** şi constituie prilejul recapitulării sintetice a întregului demers analitic (şi al descoperirii unor omisiuni sau greşeli făcute în etapele anterioare).

Scanned with OKEN Scanner

Bibliografie

1. Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, EA, Bucureşti, 1986
2. Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, EA, Bucureşti, 1987
3. Mihail Andrei, Iulian Ghiţă, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii*, EDP, Bucureşti, 1983
4. Dumitru Bejan, *Gramatica limbii române. Compendiu*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1995.
5. Gh.Contsantinescu-Dobridor, *Sintaxa limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1994.
6. Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982
7. Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
8. Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale. Construcţie şi analiză*, Editura Ştiinţifica şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989
9. Corneliu Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată, Sintaxa*, Junimea, Iaşi, 1982
10. Mircea Goga, *Gramatica limbii române fără profesor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
11. *Gramatica limbii române*, vol. I-II, EA, 1963
12. Al. Graur, *Gramatica azi*, EA, Bucureşti, 1973.
13. Al. Graur, *Tendinţe actuale ale limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
14. G. Gruiţă, *Acordul în limba română*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.
15. G. Gruiţă, *Gramatica normativă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
15. Valeria Guţu-Romalo, *Sintaxa limbii române*, EDP, Bucureşti, 1973
16. Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală* (Limba română azi), Editura Ştiinţifică, 1972.
17. Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*, ediţia I, EDP, Bucureşti 1972; Ed. a III-a, Albatros, Bucureşti, 1984
18. Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, EDP, Bucureşti, 1978
19. Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa*, Junimea, Iaşi, 1983
20. Dumitru Ivănuş, *Teoria şi Topica propoziţiilor subordonate necircumstanţiale*, Editura Universităţii din Craiova, 1994.
21. Gabriela Pană-Dindelegan, *Sintaxa limbii române. Partea I. Sintaxa grupului verbal*, Bucureşti, 1976
22. Ştefania Popescu, *Gramatica practică a limbii române. Cu o culegere de exerciţii.*, EDP, Bucureşti, 1992
23. Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967
24. V. Şerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, Bucureşti EDP, 1970.
25. Gh. D. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Scrisul Românesc, Craiova, 1982
26. Emanuel Vasiliu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, EA, Bucureşti, 1969

Scanned with OKEN Scanner

V.

STILISTICA

Stilistica reprezintă în acelaşi timp un **nivel ierarhic** în organizarea limbii (în măsura în care se ocupă de **text** care cuprinde unităţile specifice celorlalte niveluri) şi o **dimensiune integratoare** în raport cu celelalte **niveluri** (în măsura în care se ocupă de **faptul stilistic** şi de **context**, regăsibile atât la nivelul fonematic, cât şi la cel lexical şi gramatical). Pe de altă parte, ea se situează preponderent în registrul **vorbirii** (**parole**), al **actualizării** posibilităţilor comunicative ale **limbii** (=**langue**), ceea ce o face să se prezinte ca un domeniu **mai puţin sistematic** şi **mai puţin coerent**. Studiind **variante** (**socioculturale** sau **individuale**), ca şi dialectologia (variante teritoriale) şi gramatica istorică (variante diacronice), nu **invarianta literară standard**, acordă atenţie **detaliului divergent**, nu elementelor care converg în sistem. Din această cauză, inclusiv domeniul său de cuprindere e diferit, după cum se raportează la categorii de fapte mai largi sau mai restrânse. Într-o accepţiune mai cuprinzătoare, stilistică înglobează, cel puţin parţial, **textologia, retorica** (cel puţin componenta ei minoră **compoziţia**), **redactarea**, fiind în strânsă corelaţie cu **sociolingvistica, psiholingvistica** şi **pragmatica**.

1. Noţiuni generale

Atât prin situarea în ierarhia limbii, cât şi prin implicarea în celelalte niveluri, stilistica este un **domeniu supraordonat** compartimentelor prezentate de noi anterior, fonetica (fonematica), vocabularul şi gramatica. Realizarea specifică acestui nivel al limbii o reprezintă **marcarea stilistică** a textului. Unitatea fundamentală a stilisticii este **stilul**, iar unitatea minimală **marca stilistică** (exprimată sau nu printr-un **procedeu stilistic**). **Individualitatea stilistică** a unui text rezultă tocmai din acţiunea acestor mărci stilistice, obţinute prin **selecţia** şi **combinarea** semnelor lingvistice de diferite niveluri în funcţie de **atitudinea subiectivă** a vorbitorului faţă de conţinutul exprimat sau faţă de interlocutori. Mărcile pot fi integrate **normei** comune (cadrului tradiţional de **modele lingvistice**, cunoscute şi acceptate), şi atunci demersul stilistic vizează **alegerea** unităţilor sau construcţiilor apte a exprima atitudinea dorită, sau pot fi în afara normei, şi atunci au loc **mutaţii** sau **devieri** de la modelele general folosite. **Integratoare** a celor două moduri de intervenţie, care pot funcţiona şi concomitent, este **organizarea**, care determină alegerea şi orientează devierea conform cu **specializarea** preconizată. **Atitudinea** care stă la baza acestor operaţii se raportează simultan la **referent** (realitatea extralingvistică), la **codul lingvistic** şi la **protagoniştii comunicării** (de aici intersectarea stilisticii cu psiholingvistica, sociolingvistica şi pragmatica).

În funcţie de perspectiva care domină în actul stilistic, se ajunge la o **variantă socioculturală** (în care domină **specializarea**, dependentă de mediul căruia i se adresează textul şi, implicit, de specificul mesajului), sau la o **variantă individuală** (în care domină **selecţia** şi **devierea** din perspectiva unui subiect vorbitor cu abilitate

Scanned with OKEN Scanner

stilistică excepţională), iar după unii specialişti chiar la **variante ocazionale sau interne** (născute în cadrul variantei individuale, prin schimbarea accidentală sau programatică de către creatorul individual a propriului mod de alegere sau deviere).

Marcarea stilistică, rezultat al acţiunii concertate a alegerii, devierii şi specializării, se concretizează în comunicare prin **contextul stilistic**, corespondentul **contextului lingvistic** (la diverse nivele de dezvoltare) pe **axa conotativă** (**conotaţiile** fiind efectul demersului stilistic). Contextele fixează, prin **cumularea (dominanţa)** sau **convergenţa** mărcilor stilistice, **identitatea stilistică** a textului din care fac parte. În context se manifestă **procedeele** (numite, mai ales când au ca finalitate **expresivitatea,** şi **figuri stilistice**, creînd **mărci stilistice explicite**, dar şi **valori stilistice implicite**, spontane, nestandardizate prin uz colectiv (spre deosebire de mărcile explicite care sunt preexistente textului, împreună cu procedeele, fiind deci previzibile şi programabile).

Specifică **dinamicii stilistice** îi este trecerea permanentă a valorilor stilistice spontane, după socializare, în rândul mărcilor explicite (dintre care, cu timpul, o parte îşi pot estompa sau, chiar pierde, caracterul marcat, devenind neutre, deci lexicalizându-se) şi naşterea în continuare a altor valori inedite, Această **înnoire accelerată** a mărcilor stilistice face ca ele să nu poată fi inventariate, sistematizate, standardizate riguros. Stilurile se deosebesc între ele prin orientarea mărcilor stilistice explicite (spre un domeniu sau altul, spre un registru sau altul etc.), dar şi prin raportul între acestea şi valorile stilistice implicite. Un tip de texte în care predomină mărcile stilistice implicite, inedite, spontane s-a constituit în timp în ceea ce numim **literatura beletristică**, iar studierea ei din punctul de vedere al valorii stilistice specifice (care este **expresivitatea**) a dus la crearea **stilisticii în sens restrâns**, numită şi **stilistică estetică**, **stilistica expresivităţii** sau **poetică**. Aceasta este mai veche, mai studiată şi mai cunoscută decât **stilistica generală** sau decât cea **funcţională**, fiind considerată de unii specialişti singura demnă de interes.

Întrebarea este dacă **nivelul stilistic** poate fi descris prin intermediul modelului folosit la celelalte niveluri lingvistice, deci dacă pot fi identificate **unităţi stilistice, relaţii stilistice** şi **funcţii stilistice**. Răspunsul este da, cu condiţia să avem în vedere numeroasele şi importantele aspecte specifice ale acestui nivel, de care demersul analitic trebuie să ţină seama. Câteva din aceste aspecte sunt definitorii.

În primul rând, nu toate componentele lingvistice ale enunţului au şi valoare stilistică, altfel spus textul nu poate fi divizat integral în **unităţi stilistice** (decât dacă se acceptă şi **unităţi cu funcţie stilistică zero**, care în foarte multe texte formează majoritatea). Din cauza aceasta şi **relaţiile stilistice** au o formă de manifestare specifică, raportând unităţile atât unele la altele (prin **convergenţă, divergenţă, acord, opoziţie, potenţare, subsidiaritate** etc.), cât şi la unitatea supraordonată fundamentală **stilul** (prin **integrare, aderenţă, accentuare, neutralitate** etc.) şi, implicit, la **norma literară standard** (prin **conformitate, subordonare, deviere, contrast** etc.). **Funcţiile stilistice** îndeplinite sunt şi ele **multiple**, în virtutea acestei diversităţi relaţionale (situându-se în acelaşi timp într-un **stil funcţional**, într-un **nivel de exprimare**, într-un **tip compoziţional**, într-un **registru stilistic** sau într-o **scară de expresivitate**).

Exprimarea lor se poate face direct, prin elemente purtătoare ale mărcilor stilistice (de „tehnico-ştiinţific", „publicistic". „adminsitrativ-juridic", „artistic", „solemn", „descriptiv", „persuasiv" etc.) sau indirect, prin acumularea unor elemente (substantive abstracte, adjective „apreciative", subordonate condiţionale etc.) a căror

Scanned with OKEN Scanner

frecvenţă ridicată este semnul unuia sau alteia dintre stiluri (**statistica** fiind în acest din urmă caz mijlocul de descoperire).

Câteva noţiuni sunt definitorii pentru stilistică şi cu ele trebuie începută orice discuţie în acest domeniu. Este vorba despre **stil**, despre **text** (după cum s-a constatat şi din consideraţiile anterioare, stilul este urmarea adaptării vorbitorului la un domeniu socio-cultural, la mesajul care trebuie transmis şi la efectul preconizat, dar poate fi descoperit şi calificat numai prin analiza unei unităţi textuale) şi despre **marca stilistică**.

Stilul este noţiunea fundamentală a stilisticii, căreia îi dă şi numele. El poate fi definit ca ansamblul de particularităţi de exprimare, orală şi scrisă, a unui vorbitor sau a unei categorii de vorbitori, ori, altfel spus, ca maniera specifică în care sunt selectate şi folosite în exprimarea orală sau scrisă (în **comunicări** sau în **texte**) posibilităţile comunicative ale limbii. Dacă specificul rămâne la nivelul unui singur individ (de regulă un creator literar), rezultă un **stil individual**; dacă, prin convergenţa unor trăsături comune, ajunge să caracterizeze categorii (de regulă socioprofesionale sau socioculturale) de indivizi, atunci rezultă **stiluri de grup, colective**, sau **supraindividuale** (unde nu mai e valabilă afirmaţia lui Buffon „*Le style c'est l'homme même*"). Din această perspectivă, putem spune că, în realitatea lingvistică, o mare parte dintre comunicările realizate (şi anume cele făcute în legătură cu aspecte culturale sau profesionale) nu se formulează „în general", ci se construiesc într-un anumit stil (sau **limbaj**) care poate fi mai mult sau mai puţin **diferenţiat** (prin **alegere, deviere** şi **specializare**, cum am văzut) de **limbajul mediu standard**, caracteristic exprimării literare cotidiene, nespecializate (în fond o categorie de referinţă, ideală, inexistentă ca atare).

Dacă **stilurile individuale** (sau **idiostilurile**) este clar că reprezintă maniera specifică de utilizare a mijloacelor lingvistice de către creatorii literari individuali, **stilurile supraindividuale** (sau **sociostilurile**) pot avea diferite clasificări, în funcţie de categoria (sau grupul) de vorbitori la care se raportează sau, cu introducerea unor criterii mai complexe, în funcţie de mediul căruia îi este destinată comunicarea, de obiectul şi scopul acesteia, de efectul obţinut la receptare. În lingvistica românească, cele mai studiate stiluri supraindividuale sunt **stilurile funcţionale**, numite şi **limbaje sectoriale** sau **de specialitate**. Există însă şi alte clasificări ale stilurilor supraindividuale, după **nivelul de exprimare**, după **registrul stilistic**, după **tipul compoziţional**.

Textul este unitatea fundamentală a comunicării lingvistice orale şi scrise (în sensul său cel mai complex, de transmitere/receptare a unor mesaje codate/decodate lingvistic). Poate fi definit ca **ansamblul coerent**, cu **înţeles autonom** şi **complet**, de **enunţuri organizate compoziţional** (cu început şi sfârşit) în scopul exprimării unui **mesaj**, pe o anumită **temă**, unor anumiţi **receptori**, într-o anumită **situaţie de comunicare**. Exemple: un discurs, un interviu, o operă literară, o conferinţă, o predică, o conversaţie etc. Lungimea unui text variază în limite foarte largi, de la câteva cuvinte (**anunţuri publicitare, epigrame, invitaţii** etc.) la câteva sute de pagini (**Fraţii Jderi, Cel mai iubit dintre pământeni, Getica, Trilogia culturii** etc.).

Aşa cum reiese şi din definiţie, un ansamblu de cuvinte, forme, enunţuri poate constitui un text numai în anumite condiţii. El trebuie să aibă **coeziunea lingvistică** necesară (organizarea ierarhică în sintagme, propoziţii, fraze, constituite potrivit normelor gramaticale, cu asigurarea acordului, legăturilor sintactice, topicii adecvate etc.), o **temă** centrală adecvat aleasă (care îi asigură unitatea), **o coerenţă logico-semnatică** (coerenţa semantică a enunţurilor şi coerenţa logică a judecăţilor şi

Scanned with OKEN Scanner

raţionamentelor pe care le exprimă, la care se poate adăuga succesiunea firească, gradarea logică etc.), o **coerenţă stilistică** (menţinerea aceluiaşi stil funcţional, nivel sau chiar registru stilistic) şi o **structură organică** (delimitată prin **început** şi **sfârşit** şi organizată intern pe **tomuri, părţi, capitole, paragrafe, alineate, enunţuri**, eventual **subcapitole, articole, secţiuni** etc., care constituie subunităţi strâns corelate între ele, dar având şi o relativă autonomie funcţională). Textul este aşadar unitatea autonomă imediat superioară enunţului reprezentat printr-o frază sau printr-o propoziţie independentă. El se prezintă într-o varietate de tipuri, care, aşa cum vom vedea, au şi o serie de trăsături specifice.

Marca stilistică reprezintă trăsătura distinctivă a diferenţierii stilistice. Ea este **„imprimată“** (ca o „ingramă“) în zestrea semantică a unui element lingvistic (care poate fi fonem, cuvânt, formă sau construcţie) sau **rezultă** din cumularea însemnelor pe care le poartă mai multe elemente lingvistice de acelaşi fel. În primul caz avem de-a face cu o **marcă directă** (sau **individuală**), în al doilea caz este vorba de o **marcă difuză** (sau **de convergenţă**). Marca directă poate preexista sub forma unei **valori stilistice cunoscute** sau poate fi **„provocată“** prin procedee speciale numite **figuri de stil**. Şi într-o situaţie şi într-alta ea se manifestă sau se dezvăluie într-un **context stilistic** suficient de extins pentru a-i permite acest lucru (acesta poate fi, pentru fonem, cuvântul sau un segment de enunţ, pentru cuvânt, sintagma sau un întreg enunţ, pentru o construcţie enunţul sau un grup de enunţuri etc.). De exemplu, **onomatopeea** se poate manifesta la nivelul unui cuvânt *(bum!, harşt!, a vâjâi, vâlvătaie, scrâşnet* etc.*)* sau al unui segment de vers *(„Prin vulturi vântul viu vuia...“* - G.Coşbuc), **simbolismul fonetic** are nevoie de spaţiul unui vers *(„Vâjâind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie...“* - M.Eminescu), **alegoria** sau **mitul** pot cuprinde o bună parte a unei opere literare (a se vedea nunta ca alegorie a morţii din *Mioriţa* sau mitul creaţiei din *Meşterul Manole*). Valori stilistice cunoscute, preexistente deci, au în general cuvintele aparţinând **sferelor „speciale“** ale vocabularului: **terminologiile** - care poartă cu sine însemnul unei anumite ramuri de ştiinţă *(triunghi, catetă, ecuaţie, acid, substanţă, moleculă, atom, reverberaţie, magnetism, fonem, substantiv* etc.*)* sau al unui domeniu administrativ *(consiliu, comisie, factură, cont, autorizaţie* etc.*)*; **neologismele** prin modernitatea şi ineditul lor dau atractivitate, prestigiu şi persuasiune textelor în care sunt folosite (publicistice, expozitiv-ştiinţifice, persuasiv-juridice); **regionalismele** şi **cuvintele de argou** conţin o bogată coloratură colocvială, familiară, de intimitate (de aceea, abundă în limbajul conversaţiei curente). Unele subclase ale părţilor de vorbire sau ale construcţiilor sintactice conţin si ele o marcare stilistică implicită: **diminutivele** şi **augmentativele** au frecvent caracter subiectiv, favorabil sau nefavorabil, ironic *(drăcuşor, fluturaş, ciobănel, actoraş, mâncărică, băboi, băietan, copilandru* etc.*)*; cuvintele formate cu **prefixoide** sau/şi cu **sufixoide** aparţin registrului cultural profesionist, savant *(goniometrie, stratosferă, cosmografie, criogenie, ecograf, reostat* etc.*)*; **substantivele postinfinitivale** sunt, în general, abstracte, fiind preferate în expunerile teoretice *(deprindere, organizare, desfăşurare, conducere, reziliere, audiere, implementare* etc.*)*; **compusele** şi **locuţiunile** au un potenţial expresiv, adecvat stilului beletristic *(târâie-brâu, coate-goale, maţe-fripte, lasă-mă-să-te-las, a trage la aghioase, a o lua la sănătoasa, de florile mărului, mort-copt).*

Figurile de stil ca modalităţi de marcare stilistică vor fi prezentate într-o secvenţă specială. Precizăm numai că şi ele se realizează **contextual**, putând fi clasificate, din punctul acesta de vedere, în **figuri fonologice (aliteraţia, simbolismul fonetic** etc.),

Scanned with OKEN Scanner

morfo-sintactice (**repetiţia, enumeraţia, hiperbatul** etc.) şi **semantice** (**metafora, metonimia, antiteza** etc.).

Mărcile difuze sunt rezultatul reliefării la nivelul întregului **text** (**contextul** are aici extensiunea maximă) a unor categorii de cuvinte, forme, construcţii, fie prin **prezenţă abundentă**, fie prin **prezenţă redusă** sau prin **absenţă totală**. De exemplu, frecvenţa ridicată a **substantivelor concrete** dă textului aspect descriptiv, **lipsa vocativelor, imperativelor şi interjecţiilor** arată obiectivitate stilistică, neparticiparea afectivă, **penuria mijloacelor de legătură** (în primul rând conjuncţii şi adverbe) creează impresia de acţiune sau de reflecţie precipitată, rapidă, concentrată, preferinţa pentru **adjective apreciative** duce la un stil emfatic sau participativ etc.

Elementele neutre stilistic, în general mai numeroase decât cele marcate, au şi ele un rol important în realizarea specificului stilistic al unui text, ele reprezentând **fondul uniform** pe care se reliefează, prin contrast, culoarea unităţilor şi construcţiilor marcate stilistic. De altfel, sunt neutre stilistic în primul rând cuvintele din **lexicul fundamental**, precum şi formele şi construcţiile de **uz literar general**, fără de care este imposibilă realizarea unor comunicări clare, nuanţate şi complexe. Întrucât ele servesc la marcarea, prin opoziţie, a altor elemente, sunt considerate ca posedând **marca stilistică zero**, ce constituie reper de referinţă pentru celelalte mărci stilistice.

Stilistica, în accepţiunea sa cea mai largă, studiază caracteristicile, structura şi normele stilurilor individuale şi supraindividuale. Din cauză că ea s-a constituit în etape, prin studierea exclusivă sau prioritară a unuia dintre tipurile de stiluri, unele dintre părţile ei constitutive sunt tratate frecvent ca domenii de sine stătătoare: **stilistica funcţională** (care studiază stilurile funcţionale) şi **stilistica expresivităţii** (care studiază stilurile marcate expresiv), aceasta din urmă având două variante, **stilistica lingvistică** (care are ca obiect valorile afective, expresive ale exprimării colective, de regulă fără intenţie artistică) şi **stilistica literară** sau **estetică** (având ca obiect mijloacele lingvistice din opera unui scriitor care au efecte artistice).

Înainte de a descrie **ierarhia stilistică a limbii**, menţionăm ca în distingerea diverselor variante stilistice mai este folosit **criteriul funcţiei dominante** a limbii prezente în textul respectiv.

Funcţiile limbii corespund situării comunicării lingvistice în perspectiva unuia din factorii comunicării (**emitent, referent, receptor, cod, mesaj** şi **canal** de transmitere): **funcţia informativă** (**denotativă** sau **referenţială**), orientată spre referinţă, presupune o informare cât mai obiectivă asupra referentului, o descriere a acestuia; **funcţia expresivă** (sau **emotivă**) reliefează atitudinea emitentului faţă de cele relatate; **funcţia persuasivă** (sau **conativă**) are în vedere receptorul, care trebuie influenţat, convins, obligat la un anumit comportament; **funcţia fatică**, centrată asupra canalului de comunicare, a cărui funcţionare este asigurată prin verificări şi stimulări din partea celor doi parteneri; funcţia **metalingvistică**, axată pe codul lingvistic, în legătură cu care se dau explicaţii; **funcţia poetică** (sau **conotativă**), vizând obţinerea, cu ajutorul mesajului, a unor efecte artistice.

Majoritatea textelor îndeplinesc mai multe funcţii, uneori pe toate, dar hotărâtor pentru includerea într-un stil sau într-altul, într-un tip de text sau într-altul, este funcţia dominantă. De pildă, funcţia referenţială e dominantă în **comunicate oficiale, buletine, chestionare, referate, dări de seamă, cronici, texte tehnico-ştiinţifice**; cea expresivă,

Scanned with OKEN Scanner

în **chemări, memorii, confesiuni, comentarii, interpretări critice**; cea persuasivă în **ordine, decizii, regulamente, discursuri politice, predici, reclame**; cea fatică în **saluturi** şi în **formule de convenienţă** *(ce vreme!, iar s-a făcut frig!, câte staţii mai sunt până la Sinaia?)*, **teste de receptare a mesajului telefonic** *(alo!, hm!, oha!, bun!, da?)* sau a unor expuneri *(fiţi atenţi!, aţi înţeles?, e clar?)*; cea metalingvistică, în **analizele gramaticale**, în **dicţionare**, în **texte cu caracter didactic**; cea poetică, în **operele literare**, dar şi în unele **mesaje publicitare**.

2. *Ierarhia stilistică*

Ierarhia stilistică a limbii are, ca subsisteme, **structura stilistică funcţională, stratificarea stilistică** şi **clasificarea compoziţională.**

2.1. *Structura stilistică funcţională*

Structura stilistică funcţională cuprinde, în sfera **limbii populare** (necultivate), **stilul literaturii populare** şi **stilul colocvial** (cu rudimente de **stil tehnico-ştiinţific**, prin terminologiile meşteşugurilor şi ocupaţiilor tradiţionale), iar în sfera limbii literare stilurile: **tehnico-ştiinţific, publicistic** (sau **jurnalistic**), **oficial-administrativ** (sau **juridico-administrativ**), **beletristic** (sau **artistic**) şi **stilul conversaţiei curente**. Unii specialişti adaugă stilurile **familiar, sportiv, epistolar**, respectiv **mediu standard** (un fel de stil neutru, de referinţă pentru celelalte, care sunt „deviate"). Stilurile funcţionale **non-artistice** (deci exceptând stilul beletristic) mai sunt numite **limbaje de specialitate** sau **sectoriale**.

a. Stilul tehnico-ştiinţific

Stilul tehnico-ştiinţific este cel mai aproape de limbajul mediu standard datorită unghiului minim de deviere de la norma generală. Este propriu lucrărilor, comunicărilor, dezbaterilor din domeniile ştiinţifice şi tehnice. Cuprinde, ca ipostaze mai puţin tipice, stilul lucrărilor cu caracter **didactic** sau **de popularizare** şi **limbajele profesionale** (cu excepţia celor din domeniul administrativ-juridic). Genurile de texte specifice pot fi: **expozitive (contextuale - tratatul, disertaţia, studiul, articolul, reflecţia, sinteza, eseul** - şi **situaţionale - referatul, comunicarea, conferinţa, alocuţiunea, nota**) sau **descriptive (caracterizarea, raportul, informarea, cronica, recenzia**). Textele sale sunt elaborate, premeditate (foarte rar spontane) şi îmbracă de obicei forma **scrisă, monologată.** Funcţiile dominante sunt cea **referenţial-informativă** (cu accent pe conţinutul comunicat) şi cea **metalingvistică** (din cauza explicaţiilor terminologice). De aceea, discursul ştiinţific este **obiectiv, neutru, concis, clar** şi **precis**. Compoziţia este **bine articulată, compactă, riguroasă, austeră**. Stilul ştiinţific are atâtea **variante** câte ramuri ştiinţifice şi tehnice există. Acestea pot fi grupate însă pe categorii ca limbajul **ştiinţelor exacte** (matematică, fizică, chimie, astronomia), preponderent formalizat; limbajul **ştiinţelr tehnice**; limbajul **ştiintelor naturii, medicinei** şi **agronomiei** (cu diferenţierile de rigoare); limbajul **ştiinţelor umaniste** şi **filozofiei** (cu cea mai accentuată diversificare internă). Limbajul **criticii literare** oscilează, în funcţie de genul de critică practicat, între stilul ştiinţific şi cel beletristic, fiind considerat de unii specialişti **gen de tranziţie** între cele două stiluri.

Scanned with OKEN Scanner

În raport cu celelalte stiluri, stilul ştiinţific serveşte mai ales ca sursă de împrumut. Prin refuzul subiectivismului, nu permite dezvoltarea în interiorul lui a unor **stiluri individuale** (cu unele excepţii în domeniile istoriei, filozofiei şi criticii literare).

Câteva **caracteristici lingvistice** (care, prin reprezentare statistică, devin stilistice): frecvenţă mare a substantivelor (îndeosebi termeni de specialitate ori nume proprii) şi a pronumelor nepersonale (în primul rând reflexive, ca marcă a exprimării impersonale); absenţa interjecţiilor, a vocativelor şi a imperativelor; preferinţa pentru persoana a III-a (caracterul obiectiv) şi pentru folosirea pluralului autorului; număr mare de adjective generice sau categoriale (care grupează pe categorii obiectele denumite de substantivul determinat: *metale feroase, mamifer marin, triunghi isoscel*), care, neadmiţând comparaţia, se folosesc mai ales la pozitiv; modurile verbale dominante sunt indicativul şi infinitivul, iar timpul-prezentul (**atemporal, pantemporal, descriptiv** şi, în ştiinţele istorice, **dinamic**); folosirea unor citate din alte lucrări sau trimiteri la alte lucrări; absenţa enunţurilor sintetice *(da, poate, ei?)*; dezvoltarea unor structuri enumerative; univocitatea semantică a termenilor; îmbogăţire lexicală accentuată (prin: termeni internaţionali; alte împrumuturi neologice; creaţii lexicale „savante", cu ajutorul prefixoidelor şi/sau al sufixoidelor); utilizarea unor perioade ample (care pot cuprinde subordonate diverse şi „etajate", coordonate prin enumerare, paralelism sau antiteză, digresiuni, reluări etc.); lipsa figurilor de stil cu încărcătură expresivă.

b. **Stilul oficial-administrativ** (sau juridico-administrativ)

Stilul oficial-administrativ (sau juridico-administrativ) se întrebuinţează în textele şi activităţile administrative, juridice, diplomatice şi economice. Este mai **conservator** decât celelalte stiluri (cel puţin după romanizarea sa din secolul trecut). Este realizat îndeosebi în formă scrisă monologată, dar poate lua şi înfăţişarea dialogului (în corespondenţă, în negocieri, în raporturile cetăţenilor cu autorităţile sau în acţiunile judiciare). Se desfăşoară într-un cadru instituţional, local şi temporal, precis.

Formele sale textuale pot fi: **normative (legi, decrete, hotărâri, ordonanţe, decizii, ordine, regulamente, instrucţiuni, circulare); de documentare (procesul verbal, protocolul, memoriul, rezoluţia, tratatul, referatul, angajamentul, adeverinţa, chitanţa, angajamentul, contractul, procura, certificatul, poliţa); de informare (anunţul, declaraţia, comunicarea, înştiinţarea, notificarea, curriculum vitae, cererea, nota, formularul de înscriere, invitaţia, telegrama); de serviciu (tabelul nominal, inventarul, adeverinţa, diploma, factura, bonul).** Având un destinatar colectiv sau neindividualizat (poate fi orice cetăţean, partener, angajat etc.), este caracterizat prin **simplitate, claritate, proprietate, stereotipie.** Este **obiectiv, neutru, impersonal, inexpresiv.**

Funcţiile dominante sunt cea **denominativ-referenţială** şi cea **persuasivă (destinatarul** fiind avut permanent în vedere în formularea comunicărilor specifice). **Funcţia metalingvistică** intervine frecvent, prin definirea termenilor juridici sau administrativi. În raport cu alte stiluri este închis la influenţe, servind însă ca sursă de împrumuturi îndeosebi stilului publicistic.

Fiind mai puţin diversificat decât alte stiluri, are şi el câteva variante interne; **limbajul juridic legislativ** (conservator, nediferenţiat), **limbajul juridic oratoric** (caracter oral, deschis apariţiei stilurilor individuale) şi **limbajul administrativ**

Scanned with OKEN Scanner

(diversificare terminologică pe domenii, ierarhizare în ceea ce priveşte puritatea, în funcţie de situaţie sau de destinatar, putând de aceea, permite unele elemente stilistice individuale).

Caracteristicile sale lingvistice sunt uşor delimitabile: folosirea unor **abrevieri specifice** *(art., alin., lit., cap.* etc.*)*; frecvenţa mare a substantivelor (mai ales a celor provenite din infinitive lungi: *rezolvare, soluţionare, aprobare, executare, respectare, desfăşurare, reglementare* etc.), a pronumelor nepersonale (*oricine, toţi, fiecare, acesta, cel, cine, aceeaşi etc.*), a prepoziţiilor şi conjuncţiilor; neutralizarea opoziţiei de gen la unele substantive „personale" *(inculpat, învinuit, condamnat, petent, donator, donatar, parte, persoană, rudă)* şi predominarea singularului *(Învinuitul/Proprietarul/Reprezentantul are dreptul...)*; abundenţa construcţiilor cu genitivul şi dativul *(aplicarea prevederilor, în condiţiile legii, adoptarea sentinţei, în scopul obţinerii, conform Deciziei...)* si a formulărilor impersonale (cu reflexivul pasiv - *se prevede, se menţionează, se pedepseşte* etc. - sau cu pasivul propriu-zis: *sunt atribuite, este permisă, au fost însuşite* etc.); frecventa întrebuinţare a părţilor de propoziţie multiple; folosirea infinitivului sau a viitorului indicativ cu valoare de imperativ *(A se vedea...; Vor fi sancţionaţi...)*, a pezentului gnomic *(Inspectoratele organizează, îndrumă şi controlează activitatea...)*; termeni şi sintagme stereotipe *(luând în consideraţie, chem în judecată; solicit aprobare; contest decizia* etc.*)* uneori înlănţuiţi în adevărate arhitecturi stereotipe *(Proces verbal, încheiat astăzi..., între subsemnaţi..., posesor al B.I. nr.... seria..., domiciliat..., în calitate de.... şi...., posesor al B.I. nr....etc.)*, enunţuri „depersonalizate" prin înlăturarea unor pronume neaccentuate *(Când inculpatul este bolnav, se poate aplica măsura internării. Se aduce la cunoştinţa arestatului prelungirea...)* sau prin folosirea reflexivului ori a pasivului nedeterminării *(Încălcarea se pedepseşte. Confiscarea poate fi dispusă...)*; predominarea **coordonării disjunctive** *(fapta de a nu permite..., sau de a se opune..., se pedepseşte cu..., sau cu...)* care creează chiar formule fixe *(din oficiu sau la cerere/la sesizare)*; număr mare de atributive circumstanţiale *(În cazul când există mai multe cauze...; Durata... nu poate depăşi..., în afară de cazul când...)* şi condiţionale cu nuanţă temporală sau temporale cu nuanţă condiţională *(În caz de nerespectare a prevederilor...; Dacă prin hotărâre s-a dispus..., atunci. Când organul competent consideră... poate decide...)*, exprimarea sau introducerea unor circumstanţiale prin construcţii standard *(în condiţiile stabilite de lege, spre ştiinţă, în acest scop, în vederea, sub luare de semnătură, în mod corespunzător, potrivit cu, în conformitate cu, de natură să, în măsura în care)*; preferinţa pentru predicate nominale *(Infracţiunea este fapta.... Autor este persoana...)*; organizarea textului pe capitole, articole, alineate, paragrafe, numerotate sau ordonate alfabetic (mai ales când este vorba de enumerări), univocitatea semantică şi specializarea vocabularului, care este limitat (ceea ce creează concentrare: în afara terminologiei juridico-administrative propriu-zise, mai sunt folosiţi termeni supratextuali ca *articol, literă, secţiune,* termeni-suport ca *faptă, persoană, măsură* etc. şi îmbinări sau locuţiuni ca *a se aduce la cunoştinţă, aflat în stare de detenţie, a dobândi calitatea de, a fi în drept* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

c. Stilul publicistic (sau jurnalistic)

Stilul publicistic (sau **jurnalistic**) este mai greu definibil, având variante foarte diferite între ele, apropiate ba de stilul ştiinţific, ba de stilul administrativ, ba de stilul beletristic. Mulţii specialişti nici nu-i recunosc existenţa, iar alţii îl consideră un **limbaj mixt** sau **intersectorial** (la fel cu **limbajul politic** şi cu cel **sportiv**), idee care, ţinând seama de ponderea din ce în ce mai mare în cadrul lui a aşa numitei *limbi transmise la distanţă* prin radio, film, video, televiziune (deosebită şi ea atât de limba vorbită, cât şi de cea scrisă, sau cuprinzându-le pe amândouă), poate fi întărită prin noi probe şi argumente. Este propriu textelor de informare operativă, cu atitudinea şi mijloacele persuasive aferente, a publicului despre fapte, evenimente, idei, realizări, în general sau din anumite domenii (putând fi, deci, de informare generală sau specializate). Are atât formă expozitivă (orală sau scrisă), cât şi formă de dialog (oral sau scris). Genurile sale **informative** sunt **ştirea, nota, reportajul, transmisia directă, cronica, afişul, interviul, comunicatul,** iar cele **analitice - articolul de ziar, foiletonul, editorialul, tableta, glosa, recenzia, discuţia, polemica, medalionul, caricatura, portretul, pamfletul**. Unele dintre acestea, mai ales ultimele enumerate, sunt la graniţa cu literatura beletristică în intenţie şi în ceea ce priveşte mijloacele stilistice folosite.

Funcţiile dominante sunt cea **informativ-referenţială** şi cea **persuasivă**, dar frecvent îşi face simţită prezenţa şi cea **expresivă**. Ca şi în cazul stilului administrativ, **destinatarul** are un rol important în formularea mesajului, dar mijloacele folosite sunt mult mai diverse, vizând atragerea, convingerea, incitarea sau chiar „manipularea" acestuia, în unele cazuri. În funcţie de ponderea funcţiei informaţionale sau a celei persuasive (secondată de cea expresivă), mesajul poate fi **concentrat** (fiind apropiat de stilul ştiinţific sau chiar de cel oficial) sau **amplu desfăşurat** (în raport cu volumul informaţiei conţinute). Foloseşte în mod frecvent, ca mijloace auxiliare, **imaginile** (fotografice, filme, fond sonor, scheme, grafice, caricaturi etc.). Pune, de asemenea, în valoare resursele de autenticitate şi atractivitate ale elementelor populare, familiare, neologice, chiar ale celor regionale, argotice sau ale jargoanelor. Preia, din nevoia adaptării la tema materialelor publicistice, elemente proprii celorlalte stiluri (mai ales dintre cele cu grad minim sau mediu de specializare), cărora le dă, frecvent, accepţiuni noi. Are aşadar un rol activ în îmbogaţirea şi diversificarea limbii.

În ceea ce priveşte posibilitatea dezvoltării unor **stiluri individuale**, textele preponderent **informative**, cele **didactice** (popularizatoare) şi unele texte **publicitare** sunt închise sau aproape închise, textele **solemne**, cu rol persuasiv (editoriale, discursuri politice, comentarii etc.) au o deschidere moderată pentru specificul individual, în timp ce textele **interpretative** (reportaje, cronici, pamflete) sau **dezbaterile** (anchete, dialoguri, mese rotunde, interviuri) sunt foarte propice pentru reliefarea individualităţii stilistice. Rapiditatea cu care sunt scrise face ca materialele gazetăreşti să abunde în **abateri** de la normele lingvistice (construcţii nefireşti, stângăcii, anacoluturi, pleonasme, dezacorduri), dar şi în creaţii lexicale imediat impuse, formule retorice, figuri de stil dintre cele mai inedite, cuvinte şi sintagme memorabile (titluri, lozinci, sentinţe, citate, parafrazări). Utilizează frecvent abrevieri româneşti şi internaţionale *(SNCFR, Agromec, UNCTAD, UNPROFOR, FMI, BIRD).*

Foarte frecvente sunt substantivele concrete, numele proprii de loc şi de persoană (inclusiv din alte limbi), compunerile diverse *(franco-română, financiar-bancar,*

Scanned with OKEN Scanner

joint-venture, vânzare-cumpărare, import-export etc.), adjectivele „circumstanţiale" *(anual, economic, financiar, expoziţional, managerial, negociabil, inflexibil* etc.) şi cele „apreciative" sau „depreciative" *(firmă prosperă, prestigioasă, competitivă; rezultate nesatisfăcătoare, catastrofale; întreprindere falimentară* etc.); folosirea genitivului subiectiv *(debutul negocierilor, sfârşitul tratativelor* etc.) sau obiectiv *(închirierea spaţiilor comerciale, privatizarea întreprinderilor* etc.), a formelor acazuale sau nearticulate *(Convorbiri româno-ungare, Panoramic, Petrol din Marea Neagră, Români pe Himalaia, Puncte cardinale* etc.); preferinţa pentru nedeterminare (prin reflexivul pasiv sau prin pasivul propriu-zis: *se comentează, a fost anunţată* etc.) sau pentru formule implicante (cu persoana I plural - *Ne amintim cu toţii. Am putut vedea până de curând* -, ori cu a II-a sau a III-a singular: *Încerci să găseşti un produs indigen. Caută omul o marfă mai ieftină* etc.), ca şi pentru formulele de politeţe, în adresarea către o persoană intervievată *(Dumneavoastră, domnule minnistru, aţi participat...)* sau către publicul cititor/auditor *(Cred că şi dumneavoastră, stimaţi cititori/telespectatori/auditori, sunteţi de acord că...)*; predomină construcţiile nominale, absolute sau relative, izolările *(A fi cineva implicat într-o asemenea afacere nu înseamnă...; Firmele mici, lipsindu-le posibilităţile financiare pentru dezvoltare, nu rezistă competiţiei...; întrebat despre perspectiva finalizării blocurilor de locuinţe începute acum câţiva ani, domnul director general a arătat...)*, elipsele *(vânzări, cumpărări, oferte de servicii, locuri de muncă; proiectul de lege, dezbătut ieri şi adoptat la limită în Senat)*; diversitate şi bogăţie lexicală maximă, putându-se vorbi chiar de vocabular eterogen şi foarte mobil (numeroase creaţii noi, cuvinte „la modă", termeni „compromişi" şi, de aceea, evitaţi), uşor penetrabil la neologisme de ultimă oră.

d. **Stilul beletristic** (sau **artistic**)

Stilul beletristic (sau **artistic**) se află pe o poziţie opusă stilului ştiinţific în ceea ce priveşte raportarea la norma comună, faţă de care devierea sa este permanentă, importantă şi programatică. El se opune, de altfel, tuturor celorlalte stiluri prin dominanţa **funcţiei poetice şi a celei expresive**, chiar în dauna funcţiei informativ-referenţiale, activă în toate celelalte. **Finalitatea artistică** a textelor beletristice le situează pe o axă cu totul diferită de alte texte. Mulţi specialişti împart de la început stilurile funcţionale în **artistice** şi **neartistice**, fapt justificat şi de **diversitatea** deosebită a acestui stil (ierarhizat pe câteva nivele, ultimul - cel cuprinzând **stilurile individuale** - fiind şi cel mai bine reprezentat). Este propriu literaturii artistice, formele sale fiind genurile şi speciile acesteia. Are şi o **variantă orală** (regăsibilă în producţiile folclorice, din care s-a desprins şi din care a împrumutat numeroase elemente literatura cultă). **Specificitatea** este mai pronunţată în cazul stilului artistic şi prin aceea că atinge nu numai **forma lingvistică propriu-zisă**, ci şi **organizarea textului, arhitectura** sa în vederea obţinerii efectului estetic scontat. Comunicarea literară este **unidirecţională**, dinspre creator înspre receptor. de aici caracterul ei puternic **subiectiv**. Referentul acesteia (altfel spus, lumea prezentată în opera literară), este, prin **convenţie**, imaginar şi, de aceea, el poate fi obiectul oricăror ipostaze, asocieri, transformări, care au o corespondenţă în lumea reală numai prin **transfigurare simbolică**. Limba trebuie să răspundă şi ea acestei **libertăţi infinite** (care dintr-o altă perspectivă devine o **restricţie absolută**). **Enunţul lingvistic** este în permanenţă subminat (de fapt reevaluat) de către

Scanned with OKEN Scanner

ficţiune, prin **imaginea artistică**. Acest proces începe chiar cu **titlurile (Luceafărul, O scrisoare pierdută, Amintiri din copilărie)**, **subtitlurile generice** (poem, dramă, roman, povestire, nuvelă etc.), organizarea textului (pe părţi, capitole, strofe, acte, scene etc.) care, într-un cod de mult intrat în obişnuinţa receptorului, comută lectura în registrul **aşteptării estetice**, deci al convenţiei menţionate anterior, printr-un fel de **metaforă** care va însoţi cititorul pe tot parcursul decodării textului. Scriitorul intră în această convenţie prin **alegerea, devierea** sau **specializarea** elementelor lingvistice care pot susţine, prin diferenţa faţă de limbajul comun, **convenţia**, pot asigura transmiterea mesajului, de regulă încifrat în expresie, şi pot purta **sugestia artistică** urmărită.

Stilul beletristic este **cel mai deschis** influenţelor altor stiluri (mai ales că este pus în situaţia de a reda exprimarea unor personaje în diverse stiluri), chiar din partea **sferelor neliterare** ale vocabularului (elemente populare, familiare, regionale, argotice etc.), acoperind cea mai largă arie de folosire (cu cel mai accentuat **indice de selectivitate** însă) din limba naţională. El nu numai că permite manifestarea **stilurilor individuale**, dar le promovează, ca raţiune a propriei existenţe şi creşteri (ineditul, originalul are întotdeauna surse individuale). Mai mult decât atât, favorizează dezvoltarea unor **stiluri interne** (ale unora din operele unui scriitor sau ale unora din personajele unei opere) în cadrul stilurilor individuale. Trăsăturile specifice ale stilului beletristic sunt atât de numeroase şi de diverse de la un gen la altul, de la o specie la alta sau de la un creator la altul, încât o prezentare cât de cât selectivă este riscantă. Vom prezenta, de aceea, numai câteva tendinţe generale prin care se opune celorlalte stiluri. Este vorba de utilizarea intensă, în scopul obţinerii de efecte estetice, a tuturor compartimentelor limbii (inclusiv a foneticii, prin **figurile stilistice** specifice), a tuturor părţilor de vorbire (fără predominarea unora sau a altora, ca în cazul altor stiluri, şi fără eliminarea interjecţiei, de pildă), a tuturor formelor acestora (inclusiv a celor arhaice, rar utilizate sau populare) şi a celei mai largi diversităţi de construcţii sintactice (fiind stilul care, pe unele dintre ele, le menţine în uz tocmai datorită încărcăturii expresive deosebite). A nu se înţelege că stilul artistic se suprapune peste limba comună sau se supune acesteia. În afară de funcţia estetică cu care sunt învestite elementele preluate din limba comună, diferenţa mare este că aceste elemente sunt selectate şi folosite în mod specific de la un text la altul. Descrierea numeroaselor variante, combinaţii, asocieri etc. şi a efectelor obţinute ar însemna realizarea unei adevărate **poetici**. Câteva mostre vom da totuşi. **Substantivele concrete**, de pildă, sunt preferate altor categorii de substantive îndeosebi în descrieri, povestiri şi chiar în cele mai multe genuri de poezie. **Numele proprii** sunt nu numai frecvent întâlnite, dar şi neaşteptat de încărcate de sugestii literare (a se vedea personajele lui Caragiale, Alecsandri, Filimon). **Vocativele, imperativele şi interjecţiile**, absente sau foarte rare în celelalte stiluri, colorează multe din scrierile literare (îndeosebi în dialoguri sau în fragmentele redate în stilul direct), apropiind stilul artistic de cel colocvial (a se vedea adjectivele substantivizate în vocativ tip *frumosule, neisprăvitule, deşteptule* etc.). Adresabilitatea către mediile umane e relevată şi de frecvenţa **cazurilor personale, dativul şi acuzativul** cu *pe*, evitate în alte stiluri. **Jocul persoanei** pronominale sau verbale dă tonalitate lirică (persoana I şi a II-a), epică (persoana a III-a), dramatică (persoanele I şi a II-a). **Superlativul adjectivelor şi al adverbelor**, în multiplele sale forme de exprimare *(Ce furtună! O urâţenie de om, de pomină, nou-nouţ* etc.), dobândeşte un relief stilistic deosebit. **Persoana** şi **timpul** organizează, prin succesiunea, alternanţa, gradarea, reluarea anumitor forme, textul narativ (vezi

Scanned with OKEN Scanner

tehnica basoreliefului în opera lui Bălcescu, demonstrată de T.Vianu). **Timpul** poate reprezenta şi el, prin anumite forme, unul sau altul dintre substilurile artistice: **indicativul** şi **imperativul** sunt mai frecvente în textul dramatic; **prezentul indicativ** şi **conjunctivul** - în textul liric; **imperfectul** - în textul memorialistic. Încălcarea acestor tendinţe poate însă aduce un spor de expresivitate: **naraţiunea la persoana I** e mai autentică, iar intervenţia persoanei a II-a în textul narativ dinamizează; **prezentul gramatical** poate dobândi în plan artistic conotaţii lirice (ca timp al descrierii lirice) ori epice (ca timp al narării, suprapus peste timpul naraţiunii), sau poate deveni, prin jocul între timpul enunţării, cel al faptelor narate şi cel al receptării, **prezent istoric** sau **prezent etern**.

Imperfectul, prin deschiderea sa deopotrivă spre trecut *(Atunci se pregătea primirea)* şi spre viitor *(S-a pregătit cu grijă: trebuia să primească, peste o oră, musafirii)*, are **vocaţie evocatoare** (pe care Sadoveanu, de exemplu, o valorifică frecvent în romanele sale istorice). **Perfectul simplu**, refuzat de celelalte stiluri, are o forţă narativă deosebită, care e valorificată în naraţiunile istorice, iar **mai mult ca perfectul** transformă uneori anterioritatea temporală în anterioritate cauzală sau cauzal-explicativă, fiind folosit în literatura de analiză psihologică.

Tipul de frază marchează cel mai bine individualitatea scrisului unor creatori (vezi perioadele din operele lui Al.Odobescu, Călinescu, Creangă etc. şi enunţurile scurte, rapide din unele romane ale lui Zaharia Stancu). **Registrul vorbirii**, directe sau indirecte, poate caracteriza şi el anumite genuri: memorialistica foloseşte numai **registrul subiectului narator**; genul dramatic foloseşte, în planuri sintactice complementare, stilul enunţiativ, eliptic şi concis (pentru indicaţiile regizorale) şi stilul dominat de structuri interogative, exclamative şi de enunţuri sintetice ori fragmentare (pentru limbajul personajelor); genul epic introduce în plus **vorbirea indirectă liberă** şi **vorbirea direct legată**, întâlnite exclusiv în stilul beletristic. Confruntarea **ritmului** discursului cu cel al evenimentelor duce la crearea unor structuri care funcţionează ca mărci stilistice ale diverselor texte. Este vorba de **elipsă, repetiţie, antiteză, dislocare, anacolut** etc.

Lexicul stilului beletristic aparţine tuturor categoriilor lexicale sincronice şi, deseori, diacronice, fiind **selectat** pe criteriul expresivităţii (de fapt al existenţei latente a unor **sensuri figurate**) şi folosit în combinaţii şi cu accepţiuni inedite sau rare (în celelalte stiluri se folosesc îndeosebi valorile denotative şi, mai puţin, conotaţiile), care, realizând efectul estetic preconizat, dobândesc alte poziţii în cadrul sistemelor de sensuri ale cuvintelor pe care le reprezintă şi propulsează cuvintele în alte poziţii în cadrul lexicului. În felul acesta, stilul beletristic contribuie la restructurarea permanentă a vocabularului limbii, atât la nivelul macro (prin treceri dintr-o sferă lexicală în alta), cât şi la nivelul unităţilor de bază (prin reorganizarea ansamblului de sensuri ale acestora). Astfel, cuvinte arhaice, populare, regionale etc. intră în corpusul lexical literar, iar sensuri latente sau uitate capătă viaţă şi prospeţime. Din cauza numărului mare de unităţi lexicale folosite, majoritatea lor de un număr redus de ori (pentru a evita uniformitatea), lexicul operelor literare are o **concentrare minimă**. Referitor la categoriile semantice, se preferă **cuvintele polisemantice** (prin pletora de sensuri şi nuanţe, acestea se pretează la multiple devieri şi transferuri) şi, în unele lucrări, **omonimele, paronimele** (care pot crea ambiguitate, calambururi), **antonimele** (potrivite pentru diverse figuri de stil). Evoluţiile şi transformările semantice duc la apariţia unor **echivalări sinonimice** ce îmbogăţesc perechile sau seriile deja existente în limbă.

Scanned with OKEN Scanner

e. Stilul conversaţiei curente (sau colocvial)

Stilul conversaţiei curente (sau **colocvial**) nu corespunde unui domeniu mai mult sau mai puţin specializat, ci, aşa cum arată titlul, relaţiilor neformale şi neprofesionale dintre vorbitori, de la cele familiale la cele amicale, colegiale, gospodăreşti, ocazionale etc. Este un stil **spontan**, neelaborat, în care domină **dialogul oral**. Dacă acceptăm ca subdiviziune a sa **limbajul epistolar**, trebuie să adăugăm şi unele forme scrise (scrisori, notiţe, jurnale intime). Nefiind specializat, la configurarea sa contribuie toate funcţiile lingvistice, în mod deosebit cea **informativ-denominativă**, cea **expresivă (emotivă)** şi cea **persuasivă** (corespunzătoare celor trei factori principali ai comunicării: **emitentul, referentul** şi **receptorul**), cu intervenţia frecventă a **funcţiei fatice** pentru controlul contactului sau bunei circulaţii a informaţiei, prin vocative, cuvinte de adresare *(prietene, colega, domnule)*, îndemnuri *(ascultă, fii atent, ştii* etc.), formule de politeţe *(permiteţi, vă rog, nu vă supăraţi)*, intercalări de confirmare a receptării mesajului *(Nu mai spune? Chiar aşa? Ei?, hm!, Interesant!, bineînţeles! sigur!)*. Comunicarea verbală este însoţită şi completată de elemente ale **comunicării nonverbale** (gesturi, semne, mimică, pantomimă, imitaţii sonore etc.). Ea este **relaxată, degajată** (şi când e vorba de o discuţie tensionată, ea nu e supusă unor restricţii stilistice, poate mai ales atunci nu), **naturală, improvizată**, încărcată **emoţional** şi presărată de **umor** şi de **satiră**.

Mijloacele lingvistice sunt **sărace**, dar foarte **diverse**. Se preferă **diminutivele, hipocoristicele, augmentativele, familiarismele**, termenii **de argou, peiorativi, regionali, expresiile idiomatice** şi orice îmbinări mai mult sau mai puţin fixe. Acestea, ca şi **construcţiile trunchiate, enunţurile sintetice, fragmentate** dau concizie, vioiciune şi, în final, expresivitate şi eficienţă comunicativă exprimării uzuale. Normele literare sunt neglijate sau încălcate deliberat (în scop expresiv, de „complicitate", satiric etc.). Sunt frecvente **expresiile parazitare, ticurile verbale, calamburile, imprecaţiile, onomatopeile, cuvintele de umplutură**. Abundă **elipsele, formulele topice afective, clişeele lingvistice, structurile brevilocvente.**

2.2. *Stratificarea stilistică*

Stratificarea stilistică realizează o diferenţiere a mijloacelor stilistice **pe verticală**, operând de obicei în cadrul variantelor diferenţiate **orizontal** de către structura stilistică. Straturile rezultate sunt numite **niveluri şi registre stilistice**.

Nivelurile şi registrele stilistice, mai puţin studiate în lingvistica românească actuală, intersectează stilurile funcţionale, cărora le descoperă variante **situaţionale** (sau **circumstanţiale**). Într-adevăr, fiecare dintre stilurile funcţionale are ipostaze gradate de puritate, performanţă, expresivitate în funcţie de ambientul sociocultural în care se realizează, mai bine zis de nivelul cultural al destinatarilor (şi, de ce nu?, al emitenţilor). Aceste ipostaze sunt mult mai ferm delimitate în **retorică**, unde nivelul ascultătorilor este determinant pentru structurarea discursului.

Scanned with OKEN Scanner

a. Nivelurile stilistice

Nivelurile stilistice sunt: **nivelul înalt** (sau **formal**), propriu comunicărilor orale sau scrise cu subiecte **elevate** făcute în situaţii (sau adresându-se indirect unor medii) oficiale ori de înalt nivel profesional/cultural (aceste comunicări sunt elaborate şi controlate atent, toate mijloacele sunt utilizate cu acurateţe, cuvintele sunt căutate cu grijă, construcţiile sunt clare şi riguroase, de regulă ample şi complexe, figurile de stil sunt folosite cât mai adecvat şi cu măsură), **nivelul mediu** (**comun** sau **standard**), propriu comunicării normale, cotidiene, în locuri publice, la şcoală, la serviciu, în relaţiile publice, în mass-media (în care mărcile fiecărui stil sunt reliefate cu moderaţie, coexistând cu multiple elemente ale limbajului mediu nespecializat) şi **nivelul informal**, propriu comunicării în familie, în mediile intime, cu colegii foarte apropiaţi, cu prietenii (mărcile specifice stilului corespunzător sectorului de activitate sunt estompate prin abundenţa elementelor comune, colocviale, chiar familiare).

În antichitate, cele trei nivele delimitau unele genuri sau forme literare. De pildă, **stilul înalt** era propriu **tragediei, dramei** şi **discursurilor festive**, **stilul mediu** (numit şi **delicat**) caracteriza **proza**, iar **stilul simplu** (numit şi **umil**) era specific **comediei, satirei** (considerate genuri „uşoare") şi **vorbirii vulgare** (cu referire la *vulgus* „popor", deci care se adresa poporului, utilizând modul său de vorbire).

Este evident că toate stilurile funcţionale au variante mai mult sau mai puţin diferenţiate în funcţie de nivelul la care se situează comunicarea (orală sau scrisă). Modul de realizare al stilului ştiinţific, de pildă, este diferit în mediile academice (congrese, conferinţe, simpozioane, în tratate, culegeri de studii, reviste de specialitate), în activitatea obişnuită a cercetătorilor (sesiuni de comunicări interne, referate, note, informări ştiinţifice) şi în colectivele de aceeaşi specialitate (unde se foloseşte în mod preponderent un fel de **jargon de specialitate**). Nivelul mediu şi cel informal sunt folosite şi în comunicările de tip **didactic, popularizator** sau în **domeniile profesionale de rutină, aplicative**, unde preocupările ştiinţifice sunt secundare, uneori marginale (în spitale, fabrici, şcoli, laboratoare de analize etc.). Stilul administrativ diferă şi el după cum e utilizat în instanţele juridice sau administrative înalte, între specialişti, sau în relaţiile cu publicul larg, în unităţi de cartier sau rurale (în care mărcile caracteristice sunt reduse la un minimum necesar păstrării relaţiei oficiale şi înţelegerii adecvate a comunicărilor). Stilul publicistic se vrea, prin definiţie, un stil de masă, dar el are o formă în revistele de cultură, o altă formă în cele de informare generală sau în ziarele „serioase" şi o cu totul altă formă în ziarele sau revistele de scandal. Literatura ambiţionează şi ea să aibă o receptivitate cât mai largă, dar stilul unui roman de analiză psihologică sau ştiinţifico-fantastic se adresează anumitor cercuri de cititori, stilul literaturii clasice, tradiţionaliste altor cercuri, iar stilul romanelor de consumaţie altor categorii de cititori.

Stratificarea pe nivele lingvistice este prea generală, prea largă şi destul de greu de aplicat în realitatea proteică a comunicării lingvistice. De aceea, ea este coroborată cu (mai bine zis realizată prin) forme mult mai concrete şi mai clar definite, numite **registre stilistice**. Acestea pot fi mai numeroase sau mai puţin numeroase după cum delimitarea între **situaţiile de comunicare** este mai detaliată sau mai puţin detaliată. Cei mai mulţi specialişti stabilesc şase **registre stilistice**, regăsibile mai ales în comunicările **non-artistice** (literatura beletristică îşi are propria ierarhie, în **genuri** şi **specii**).

Scanned with OKEN Scanner

b. Registrele stilistice

Registrele stilistice sunt următoarele: **solemn, academic** sau **analitic** (propriu comunicărilor oficiale, între specialişti sau oameni de cultură care nu se cunosc); **cult** (folosit în situaţii oficiale, între specialişti sau oameni de cultură care nu se cunosc bine); **birocratic-impersonal** (utilizat în circumstanţe oficiale administrative, în raport cu persoane necunoscute şi anonime); **mediu** (adecvat comunicărilor neoficiale, între persoane care nu se cunosc bine); **colocvial** sau **familiar** (specific comunicării în familie, între colegi apropiaţi, cunoscuţi); **confidenţial-intim** (rezervat comunicării în familie, cu rudele, cu prietenii apropiaţi). Primele trei registre utilizează comunicare formală, oficială (cu grade diverse de exigenţă şi/sau rigiditate), într-un limbaj controlat (mai mult sau mai puţin strict), constituit din cuvinte şi expresii căutate, alese (cu rigoare variabilă), din formule fixe, cu fraze ample, bine articulate şi folosind în mod obligatoriu pronumele de politeţe (şi verbul la persoana a II-a plural). Registrul mediu este caracterizat prin rigiditate şi acurateţe mai redusă, printr-un lexic bogat şi variat, dar compus din cuvinte de largă utilizare, cu fraze scurte şi uneori fragmentate, în care alternează, de la caz la caz, exprimarea în forme lingvistice de politeţe cu cea directă, nemarcată în acest sens. Celelalte registre cuprind comunicări în situaţii neoficiale diverse, manifestând o mare libertate în alegerea unităţilor lexicale (inclusiv din sferele neliterare ale vocabularului) şi lipsă de rigoare în construirea enunţurilor. Formele de politeţe sunt, practic, excluse. Ele corespund la ceea ce unii specialişti consideră stil funcţional autonom şi pe care noi l-am prezentat ca **stil al conversaţiei curente**.

Competenţa comunicativă a unui vorbitor constă atât în abilitatea de a construi comunicarea potrivit cu normele şi exigenţele caracteristice fiecărui registru, cât şi în capacitatea de a sesiza **registrul adecvat** (situaţiei comunicative, tipului de raport între interlocutori, obiectului comunicării şi chiar intenţiei proprii) şi de a-l schimba, dacă este cazul (dacă factorii menţionaţi se schimbă suficient de mult ca s-o ceară).

2.3. Clasificarea compoziţională a textelor

Clasificarea compoziţională a textelor (comunicărilor) reprezintă şi ea o formă de caracterizare stilistică, în legătură cu structura şi stratificarea stilistică sau în afara acestora (întrucât ea se adresează frecvent unor fragmente de texte, de comunicări - în sens compoziţional -, pe când celelalte două sistematizări vizează, de regulă, comunicări cu structură deplină). În funcţie de gradul de detaliere a diferenţierii, sunt stabilite **tipuri compoziţionale** mai puţine (cel mai frecvent patru: **descrierea, expunerea, naraţiunea** şi **argumentarea**) sau mai multe (se merge uneori până la câteva zeci). Ne-am oprit la un nivel intermediar, pentru a putea rămâne la tipurile într-adevăr **fundamentale** şi a asigura în acelaşi timp reliefarea trăsăturilor evident specifice unor anumite categorii. Dintre cele **nouă tipuri compoziţionale** rezultate, două sunt proprii literaturii beletristice, celelalte fiind întâlnite atât în stilurile artistice, cât şi în cele non-artistice (chiar dacă unele sunt folosite, de regulă, în afara literaturii). Potrivit acestor tipuri compoziţionale, stilul poate fi: **descriptiv, expozitiv-informativ, narativ, emotiv-expresiv, normativ, evaluativ-interpretativ, argumentativ-persuasiv, poetic** şi **dramatic**, după cum se referă la texte în care domină **descrierea, expunerea, naraţiunea** etc. (texte integral descriptive, expozitive, narative etc. se întâlnesc mai rar). Unele stiluri funcţionale sunt compatibile cu mai multe stiluri compoziţionale (stilurile beletristic şi publicistic) altele cu mai puţine (stilul ştiinţific şi, mai ales, cel oficial-administrativ).

Scanned with OKEN Scanner

a. Textul descriptiv

Textul descriptiv prezintă succesiv (într-o anumită ordine) trăsăturile şi proprietăţile unui obiect (în sensul generic) real sau imaginar. Scopul unor asemenea descrieri poate fi **informarea** (buletinul de identitate, articolele de dicţionare sau de enciclopedii, tratatele ştiinţifice, manualele tehnice, ghidurile turistice, anunţurile comerciale etc.), **persuasiunea** (textele publicitare) sau **expresivitatea** (pastelurile şi fragmentele literare care descriu portrete, interioare, peisaje, tablouri, scene etc.). Descrierea poate fi (preponderent) **obiectivă** (ca în textele tehnico-ştiinţifice, în care datele şi atributele vizând obiectul descris sunt prezentate la modul impersonal, fără participare afectivă) şi (preponderent) **subiectivă** (ca în textele literare, în care, prin exclamaţii, adjective, comparaţii, se exteriorizează şi sentimentele, impresiile, stările de suflet ale autorului cauzate de obiectul descris). **Tehnicile descriptive** sunt **observarea** şi **reproducerea** atentă a detaliilor semnificative (la o analiză amănunţită, nici o descriere nu poate fi completă), **ordonarea** trăsăturilor (de la general la particular, de la exterior către interior sau invers, de sus în jos sau invers, circular cu revenire la acelaşi punct, prin succesiunea celor cinci simţuri sau a unei părţi din ele) **compararea** cu un obiect cunoscut. **Caracteristicile lingvistice:** frecvenţa prezentului şi a imperfectului, a adverbelor, substantivelor şi adjectivelor cu sensuri spaţiale; bogăţie şi precizie lexicală; acumulare de adjective calificative; fraze scurte (sau chiar propoziţii independente) cu termeni multipli, enumerativi.

b. Textul expozitiv

Textul expozitiv informează în legătură cu un anumit subiect, dând şi explicaţiile necesare. Poate fi regăsit în dicţionarele enciclopedice sau didactice, în manuale, lucrări ştiinţifice, cronici. Poate avea caracter **analitic** (explicarea modului de funcţionare a unor aparate, instituţii, organizaţii; soluţionarea unor probleme teoretice, ipotetice - ca în matematică, fizică, gramatică etc. - sau reale - ca în justiţie, medicină, agronomie, economie etc.) sau **sintetic** (rezumate, sinteze, breviare, scheme, sumare etc.). **Tehnicile** specifice sunt: succesiunea şi corelarea logică a elementelor, enumerarea sau ordonarea temporal-cauzativă, prezentarea comparativ-analogică, definirea clară a noţiunilor şi a termenilor. **Caracteristicile lingvistice:** lexic specific disciplinei în care se încadrează tema, predominarea timpului prezent, structură sintactică simplă, folosirea de mijloace auxiliare (fotografii, desene, planşe, schiţe, grafice), organizare internă (paragrafe, alineate clasificative etc.).

c. Textul narativ

Textul narativ relatează o întâmplare, un eveniment, în succesiunea sa temporală. Scopul poate să fie **practic** (justificarea unei întârzieri, a unui rezultat; reconstituirea unor accidente; informarea în legătură cu desfăşurarea unor competiţii sportive etc.), **cultural** (consemnarea pentru posteritate a evenimentelor istorice sau povestirea propriei vieţi, în memorii) sau **artistic** (texte de ficţiune: romane, nuvele, fabule, poveşti, basme, povestiri etc.). Biografiile, autobiografiile, cronicile, memoriile, memorialele de călătorie, corespondenţele jurnalistice sunt şi ele texte narative. Deşi majoritatea sunt în **proză**, pot fi şi **în versuri** (epopei, poeme, cronici rimate, fabule,

Scanned with OKEN Scanner

legende). **Naraţiunea** (în sensul larg) are o **structură complexă** (în afară de părţile ei arhicunoscute - **expoziţiunea, intriga, desfăşurarea acţiunii, punctul culminant, deznodământul/concluzia/morala** - cuprinde: o relaţie cu locurile şi momentele derulării, personaje - din care unul sau mai mulţi pot fi protagonişti -, raporturi cauzative şi finale cu coloratură morală, estetică, religioasă, juridică etc.). Ea poate fi (preponderent) **obiectivă** (în mai multe din textele practice) sau **subiectivă** (îndeosebi în textele literare). Încorporează frecvent şi alte tipuri de texte (descrieri, explicaţii etc.), putând prezenta o varietate lingvistică şi stilistică (în funcţie de schimbarea atitudinii faţă de evenimentele narate). Foloseşte în mod obişnuit (mai ales în variantele **orale**), gesturile, mimica, pantomima sau chiar muzica şi dansul. **Naratorul** este de obicei un om căruia îi place să transmită colorlalţi propriile impresii şi păreri, de aceea foloseşte şi mijloace expresive sau persuasive. **Tehnicile**, extrem de diverse (de fapt individuale) privesc selectarea faptelor, ierarhizarea lor prin reliefare sau estompare, prin folosirea registrului adecvat şi, mai ales, prin „jucarea" scenelor (de aceea, o naraţiune trebuie „spusă" de autor sau „citită" de receptor cu folosirea, respectiv imaginarea, tuturor aceste mijloace). Textul poate cuprinde mai multe **nuclee narative**, care se dezvoltă în paralel şi/sau se întrepătrund, **derularea firească** a faptelor poate fi manevrată prin intervenţii, mutaţii, inversări, întreruptă prin aşa-numitele **flash-back**-uri sau **analepsisuri** (întoarceri la fapte anterioare lămuritoare pentru cele prezentate), ori prin **prolepsisuri** (anticipări ale faptelor prezente prin altele, care urmează să se întâmple).. Secvenţele descriptive, reflexive, dialogurile au o autonomie redusă în naraţiune, ele fiind strâns implicate în **unitatea narativă** a teatrului. Momentele clasice ale naraţiunii prezentate anterior pot fi dezvoltate în componente (**ruperea echilibrului, refacerea echilibrului**, intensificarea, ameliorarea sau stingerea **conflictului**, trecerea de la **antagonism** la **alianţă** etc.). **Personajele** pot fi prezentate **de autor** (prin nume, vârstă, situaţie sau printr-un portret închegat), **de un alt personaj** (prin faptele, gândurile părerile proprii) sau direct, prin **autoprezentare**). **Caracterizarea personajelor** poate fi fizică, psihică, socială; neutră, laudativă sau ironică (prin **caricatură** sau **şarjă**); directă sau indirectă. **Sistemul personajelor** poate fi foarte complicat: **protagonistul**, personajele **coprimare, principale, secundare, episodice; antagonistul** (adversarul personal, nemijlocit al protagonistului), **prietenul** (care-l ajută pe protagonist), **falsul prieten, opozantul** (se opune protagonistului, fiind **acolitul** antagonistului), **destinatorul** (care-i propune protagonistului o ţintă de atins), **destinatarul** (care, în final, cucereşte obiectul disputei, putând fi protagonistul, antagonistul sau alt personaj). În naraţiune se împletesc mai multe **ipostaze temporale: timpul istoric** (când se petrec faptele), **timpul povestirii** sau al **naratorului** (care poate coincide cu cel istoric sau poate diferi prin ordinea evenimentelor, distanţă, durată, procedeele frecvente fiind **elipsa, rezumarea, analiza, digresiunea**) şi **timpul cititorului**.

Spaţiul naraţiunii serveşte atât ca **fond al evenimentelor**, cât şi ca **valoare simbolică** (pentru starea de suflet, situaţia socială, trăirile psihologice ale personajelor). Raportul dintre narator şi naraţiune poate disocia **autorul real** (scriitorul cunoscut ca autor al operei), **autorul implicit** (lectorul devenit autor), **naratorul** (un personaj din operă care povesteşte), **ascultătorul** (personajul căruia i se narează în operă), **lectorul implicit** (pe care-l avea în vedere scriitorul în momentul elaborării operei). **Naratorul** poate fi: **prezent** în evenimente, ca personaj; (povestind la persoana întâi), **exterior** evenimentelor (povestind la persoana a treia);

Scanned with OKEN Scanner

intern de gradul al doilea (personaj introdus de naratorul real în text ca povestitor la persoana întâi al evenimentelor la care participă); **extern de gradul al doilea** (personaj introdus de naratorul intern de gradul al doilea ca povestitor la persoana a treia al evenimentelor). El **poate şti totul despre personaje** (aşa-numitul **narator omniscient**, cu punct de vedere nelimitat, având deci **focalizare zero**), numai **cât ştiu şi personajele** însele (descoperind împreună cu ele, printr-o **focalizare internă**, restul) sau **mai puţin decât ele** (rămânând în afara problemelor lor, printr-o **focalizare externă**). Vorbirea personajelor este redată în **stilul direct, indirect, indirect liber** (sub forma **monologului interior**, care reproduce fidel gândurile personajului, sau a **fluxului de conştiinţă**, care reproduce frânturi de gânduri, imagini, senzaţii), sau **povestit** (rezumând spusele personajului). **Mijloacele lingvistico-stilistice** sunt alese în funcţie de situaţia narativă şi de scopul propus: **fraze ample** (cu multiple subordonări, intercalări şi incidenţe), **lexic bogat** şi **variat** (dacă autorul doreşte un ritm larg, unduitor, de largă respiraţie); **construcţii exclamative, vocative, invocaţii, repetiţii** lexicale şi frazeologice, **figuri de stil** diverse, **persoana întâi** (dacă a optat pentru o proză subiectivă, emfatică, de natură să implice sentimental cititorul); **fraze rapide**, precipitate, **construcţii concise, enunţuri sintetice** (pentru a crea o **atmosferă obsesivă**, în care personajele sunt în situaţii limită, fără putinţă de scăpare); **lexic precis** şi **elegant** (cuvinte rare, uşor vetuste), **enunţuri scurte, sentenţioase, imagini rafinate** (pentru a sugera medii şi personaje elevate, sofisticate şi reci); **limbaj natural, viu, simplu, cuvinte concrete, enunţuri directe** (în scopul realizării unui climat de obiectivitate, de detaşare a autorului); **cuvinte şi expresii neutre, monocorde, enunţuri monoverbale, uniforme sintactic** (când se preconizează crearea unei atmosfere cenuşii, stagnante).

d. Textul emotiv-expresiv

Textul emotiv-expresiv redă sentimentele, emoţiile, stările de suflet ale emitentului. Este caracteristic **scrisorilor particulare** şi **jurnalelor intime**, majoritatea de folosinţă personală, dar unele dintre ele destinate publicării. Au, ca elemente de **formă**, consemnarea **locului** şi a **datei**, a **destinatarului** (în cazul scrisorilor), **conţinutul** (cu **introducere, conţinutul propriu-zis** şi **încheiere**), **semnătura. Limba** acestor **texte intens subiective** diferă după raporturile cu destinatarul, după atitudinea autorului şi după scopul cu care scrie (anunţarea unui eveniment fericit, solicitarea de ajutor, condoleanţe etc.). **Registrul** folosit este însă întotdeauna cel **informal. Lexicul scrisorilor** e **simplu** şi **expresiv** (conţinând frecvent termeni **familiari**, de **argou**, cunoscuţi numai de partenerii implicaţi), **sintaxa liniară** (fraze simple, cu propoziţii scurte, în mare parte juxtapuse), predomină **prezentul** şi **perfectul compus**), apar exprimări **aluzive** (la lucruri subînţelese cu uşurinţă de destinatar). Textul **jurnalului intim**, împărţit pe **secvenţe datate** (cu data când e scrisă secvenţa) şi referindu-se permanent la persoana autorului, la locul şi la circumstanţele în care scrie, are un **lexic simplu** dar **expresiv** (ales, de regulă, pentru a exprima starea de suflet), **sintaxa liniară**, cu **fragmentări** şi **intercalări** (schimbarea stării de suflet pornind de la o amintire sau de la o observaţie), foloseşte frecvent **prezentul** şi **perfectul compus**, iar uneori elemente de **jargon personal**, cu **formule şi abrevieri secrete**.

Scanned with OKEN Scanner

e. Textul normativ

Textul normativ conţine reglementări sub formă de ordine, dispoziţii, obligaţii, interdicţii, permisiuni, instrucţiuni, recomandări. Scopul este de a **propune, sugera** sau **prescrie** destinatarului un **anumit comportament**. Asemenea texte sunt **legile, decretele, ordonanţele, regulamentele, deciziile, statutele, instrucţiunile de folosire, îndreptarele ortografice, ortoepice şi de punctuaţie, îndrumările** pentru a face singur anumite activităţi (a cultiva flori, a practica anumite meşteşuguri domestice sau jocuri recreativ-distractice etc.). **Trăsăturile comune** ale acestor texte sunt: **linearitatea frazei, claritatea** şi **temeinicia analitică, simplitatea limbii**. Varietatea lot tipologică determină şi existenţa unor **trăsături specifice. Textele juridice** au o **adresabilitate impersonală, structură strict organizată** (secţiuni, capitole, paragrafe, articole, aleneate etc.), nivelul e **formal**, iar registrul **birocratic, forma univocă** (enunţuri scurte, termeni juridici, cuvinte monosilabice, indicativul prezent, infinitivul şi viitorul cu valoare de imperativ). **Intrucţiunile de folosire** folosesc un **stil simplu** (cu termeni precişi şi clari), **organizare internă logică** (în ordine cronologică, funcţională etc., de regulă bine marcată şi numerotată), **fraze scurte, infinitive, reflexive** şi **pasive impersonale** *(a se monta, se desface, sunt prevăzute* etc.), **mijloace extralingvistice ajutătoare** (fotografii, schiţe, scheme, desene etc.). **Textele instructiv-practice** (activităţi casnic-gospodăreşti, bunele maniere, jocuri recreative etc.) au o formă mai puţin rigid codificată, organizată, explicaţiile fiind date **discursiv, colocvial**, într-o **formă lingvistică liberă şi variată.**

f. Textul evaluativ-interpretativ

Textul evaluativ-interpretativ explică semnificaţia unui obiect, fenomen, produs etc. (carte, spectacol, maşină, eveniment monden, competiţie sportivă etc.), evaluându-i, pe bază de probe şi argumente, calităţile. Exemple: **recenzii, cronici, comentarii critice, studii** asupra unui autor, a unei opere, a unei expoziţii, a unui grup artistic etc.). **Structura de bază** cuprinde **descrierea, informarea, povestirea** în legătură cu „obiectul", **interpretarea** mesajului şi a semnificaţiilor „ascunse", a tehnicii folosite, şi **evaluarea** efectelor, a calităţii utilităţii, noutăţii, performanţelor etc. (într-un cuvânt, stabilirea **valorii**). Cele trei părţi pot apărea distinct sau suprapuse, împletite, intercalate (în special evaluiarea poate fi **inserată** în celelalte două). Aceste texte pot avea un caracter mai mult sau mai puţin marcat **subiectiv**, interpretarea şi evaluarea fiind şi o problemă de **atitudine** (de **acceptare** sau de **respingere** a „obiectului" vizta). Pentru o cât mai motivată **situare** în ierarhia domeniului, apelează frecvent la **raportări (comparaţii, confruntări)** la alte obiecte de gen. Folosesc un **lexic specializat** (uneori **superspecializat**, abundând în neologisme de ultimă oră şi în creaţii recente, inclusiv proprii), o **sintaxă complexă** (fraze lungi, cu multe subordonări, intercalări, construcţii incidente), **referiri la fapte de cultură**, frecevenţa **prezentului indicativ** (aşa-numitul **prezent al comentariului**).

g. Textul argumentativ - persuasiv

Textul argumentativ - persuasiv prezintă, opinia, teza, opţiunea autorului, pe care acesta o demonstrează cu probe şi argumente. **Scopul** este **convingerea** destinatarului să adere la această opinie ori să adopte comportamentul adecvat. Exemple: **discursurile politice, pledoariile** avocaţilor, **articolele de fond (editorialele),**

Scanned with OKEN Scanner

predicile, articolele cu tematică filozofică, socială, istorică, **textele publicitare. Structura de bază** cuprinde **prezentarea problemei** (a **temei**), **teza** (opinia autorului), **argumentele**, eventualele **antiteze** (părerile contrarii), cu **contraargumentele** care le resping, **concluzia** (în favoarea tezei). Argumentarea poate fi (preponderent) **afirmativă** (când accentul se pune pe susţinerea tezei) sau **confutativă** (când se concentrează pe respingerea **antitezei**). **Argumentele** aduse pot fi **faptice** (probe concrete), **de autoritate** (aducerea în sprijin a părerilor unor experţi, a unor persoane cunoscute şi respectate, hotărârea unor instituţii prestigioase etc.), **logice** (cauză-efect, terţiul exclus etc.), **pragmatice** (efectele favorabile ale tezei şi nefavorabile ale antitezei).

Stilistic, sunt reperabile: **reliefarea destinatarului**, în scopul convingerii (prin formule ca: *poate credeţi că..., cu siguranţă ştiţi că..., nu pot crede că dumneavoastră acceptaţi că..., ce aţi zice dacă v-aşi spune că...?)*; **prezenţa constantă a emitentului** (prin formule ca: *eu cred că..., n-aş zice că..., vă gândiţi că eu...?, după modesta mea părere* etc.*)*, folosirea preponderentă a **timpului prezent** şi a unui **lexic „orientat evaluativ"** (teza prezentată cu termeni „favorabili", „pozitivi", iar antiteza cu termeni „defavorabili", „negativi"), **abundenţă de conective gramaticale** (îndeosebi de tip **adversativ, apozitiv, cauzal, final, conclusiv**) şi de **corelative de intensitate** *(astfel, aşa, în acest mod, de aceea, cum am văzut, într-adevăr, în realitate* etc.*)*, inserarea de fragmente de alt tip compoziţional (narativ, descriptiv, expoţitiv etc.) cu **funcţie persuasivă** (**scopul aparent** fiind povestirea, descrierea, expunerea unor fapteşi idei necesare informării, clarificării destinatarului, în timp ce **scopul real** sau **suprascopul** fiind convingerea acestuia).

h. Textul poetic

Textul poetic exprimă sentimentele, emoţiile, gândurile, aspiraţiile autorului prin intermediul mijloacelor lingvistice învestite cu **funcţie poetică**. Este propriu **poeziei** în diversele sale specii (**epopee; poem filozofic, mitologic, eroi-comic, epic; odă, sonet, meditaţie, elegie; poezie didactică sau dramatică** etc.) dar mai ales **poeziei lirice** (poezia epică şi poezia dramatică au multe elemente caracteristice naraţiunii şi textului dramatic). Este **cel mai complex** dintre tipurile compoziţionale. Conţinutul său este **polivalent** (depăşeşte **sensul univoc** al enunţului lingvistic luat ca atare, prin **ambiguitate** şi **deschidere** interpretativă nelimitată), are **valoare universală** (este **aspaţial, atemporal, absolut**, adresându-se tuturor oamenilor, **omului** în general) şi **îşi înnoieşte permanent semnificaţiile** (cu fiecare generaţie şi chiar cu fiecare receptor). **Individualitatea** mijloacelor stilistice, expresive, inclusiv a celor prozodice este accentuată, definind ceea ce se numeşte **originalitatea** (sau **vocea**) poetului (care, în afara elementelor explicite menţionate, conţine şi o mare doză de **inefabil**, care nu poate fi definit). Ea se manifestă deopotrivă în planul **formei de expresie** şi în planul **conţinutului** elementelor lingvistice folosite, **semnificaţia poetică** rezultând din convergenţa celor două planuri. În planul formei, poezia se deosebeşte radical de toate celelalte tipuri de texte, în primul rând prin **prozodie** (sau **tehnica metrico-ritmică**). **Versul**, unitatea metrică de bază a textului poetic, se defineşte prin specificul ritmic, datorat combinaţiei între **măsură** sau **numărul de silabe** (fiind **binar, ternar... hexametru** = şase dactili,... **endecasilabic, dodecasilabic, alexandrinul** = treisprezece sau paisprezece silabe), **accentul ritmic**

Scanned with OKEN Scanner

sau **ictus-ul** (care împarte versul în **picioare**, situate între două **accente**, putând fi **bisilabic - troheul, iambul, piriheul** şi **spondeul - trisilabice - dactilul, anapestul, amfibrahul** etc. - şi **tetrasilabice - ditroheul, diiambul, coriambul** etc.), **cezură** (pauza din interiorul versului unde se schimbă ritmul) şi **ingambament** (depăşirea versului de către o construcţie sintactică ce continuă şi în versul/versurile următoare). **Necesităţile ritmice** impun uneori mici schimbări în corpul fonetic al cuvântului, prin **augmentare (paragoga** = adăugarea unei silabe la sfârşitul cuvântului; **diereza** - transformarea diftongului în hiat) sau prin **diminuare** (scurtare fonetică la începutul cuvântului - **afereză**, la mijloc - **sincopă**, la sfârşit - **apocopă**; transformarea hiatului în diftong - **sinereza**). Fireşte că tipul de vers (în poezia modernă există şi **verbul liber**, care nu respectă rigorile ritmice clasice) este ales în funcţie de **efectele ritmice muzicale** urmărite şi care sunt corelate cu **mesajul poetic** pe care-l exprimă.

Strofa, unitatea metrică superioară versului, este compusă dintr-un număr de versuri cu sens unitar şi autonomie ritmică, fiind numită, după numărul versurilor conţinute, **monostih, distih, terţet** (sau **terţină**), **catren, cvintet, sextimă, septet, octavă, nonă** şi **decimă**. Structrile strofice fixe (printre cele mai complexe fiind **strofa safică**), care impun creatorilor o virtuozitate compoziţională şi prozodică deosebită, sunt caracteristice **formelor fixe de poezie: sonetul, rondelul, glosa, gazelul, pantumul, terţinele** etc. **Rima**, definită ca identitatea fonică între secvenţele finale ale versurilor (uneori şi între secvenţele din interiorul versurilor, prin aşa-numita **rimă internă**), poate fi: **îmbrăţişată** *(AA, BB...)*, **alternată** *(AB, AB...)*, **încrucişată** sau **închisă** *(ABBA)*, **înlănţuită** *(ABA, BCB, CDC...)*, **repetată** (când rimele se reiau într-o ordine constantă), **internă** (situată în interiorul versului, când coincide cu cezura fiind numită **rimă la mijloc**), **rimă echivocă** (între cuvinte **omonime**), **derivată** (între elemente din aceeaşi **familie lexicală**), **hipermetrică** (între un cuvânt şi prima parte a altui cuvânt, partea a doua fiind încadrată prozodic la versul următor). Poezia modernă adoptă frecvent **versul alb** care nu foloseşte rime. Tot în planul formei se situează **elementele fonice imitative, de culoare** sau **de sugestie** specifice, uneori exclusiv, poeziei (ele pot aparţine sau nu **figurilor de stil** codificate): **aliteraţia** (acumularea unor cuvinte care încep cu aceeaşi literă), **asonanţa** (mai multe cuvinte cu finală vocalică identică), **repetiţia sau dominanţa** unui sunet (uneori a aceloraşi cuvinte sau a unor paronime), **onomatopeea** (imitarea zgomotelor, strigătelor animalelor etc.). Convergenţa mai multor asemenea mijloace şi raportarea lor la mesajul exprimat creează **simbolism fonetic, armonii imitative, sugestii muzicale, sonorităţi evocative.**

În planul conţinutului, poezia solicită o **selecţie lexicală "sui generis"** (cuvintele integrate unui anumit **univers poetic**, prin capacitatea **sugestivă, simbolică, expresivă** cunoscută şi folosită şi de alţi poeţi sau descoperită şi valorificată de creatorul textului respectiv), eventual gruparea cuvintelor pe **câmpuri semantico-poetice**, pe **nuclee tematico-simbolice** (polarizate în jurul unor **cuvinte „cheie"**), **dozarea** şi **gradarea debitului lexical** în raport cu limba comună sau cu alte categorii de texte. Elementele lexicale folosite sunt **exploatate estetic** de poet prin valorificarea şi îmbogăţirea **sferei conotative**, prin **combinaţii semantice** şi **construcţii sintactice** specifice ori chiar inedite. Sunt astfel puse în valoare virtualităţile expresive ale **figurilor de stil** sau **retorice** şi, mai ales, ale **tropilor** (figurile de stil care

Scanned with OKEN Scanner

„răstoarnă" sensurile proprii ale cuvintelor, rupând echilibrul lor semantic şi determinând, astfel, efecte expresive notabile).

Figurile semnificaţiei pot fi realizate **prin acumulare, prin analogie, prin contiguitate** sau **prin contradicţie**. **Figurile acumulării** sunt **perifraza** (îmbinările de cuvinte care înlocuiesc un termen propriu: *Al vieţii vis de aur = iubirea)* şi **pleonasmul** *(Cobori în jos, luceafăr blând).* **Figurile analogiei** sunt: **epitetul** (atribuirea unor însuşiri deosebite, puternic individualizatoare, obiectelor sau acţiunilor - *„Fruntea albă-n părul galben..."*, *„Se-ncovaie tainic..."*, - putând fi **tropic**, sau **non-tropic; moral; apreciativ**, sau **evocativ; stereotip; rar** sau **de lux; antitetic**, numit şi **oximoron**, când asociază două cuvinte cu sens contradictoriu: *grăbeşte-te încet*), **comparaţia** (evocă un obiect, prin comparaţia cu alt obiect - *„Trecut-au anii ca nouri lungi pe şesuri"*, putând fi **simplă** sau **amplă**), **metafora** (transpunerea calităţilor unui obiect asupra altui obiect, printr-o comparaţie subînţeleasă, termenul metaforic înlocuind, de fapt, termenul propriu- - cum e cazul metaforelor eminesciene *regina nopţii, copila cea de aur, visul negurii eterne, scut de aur, vatră de jăratic* pentru *lună*; poate fi: **explicită**, când sunt prezenţi ambii termeni, sau **implicită**, când e prezent numai termenul metaforic; **plasticizantă**, când numai descriu obiectul, şi **revelatorii**, când sporesc semnificaţia obiectului cu aspecte inedite), **variantele metaforei**, devenite figuri autonome (**catagreza**, model lexicalizat, care produce figuri în serie, figuri neexpresive: *piciorul muntelui, piciorul podului, piciorul scaunului; creasta-cocoşului, rochiţa-rândunicii, ciuboţica cucului* etc.; **personificarea**, atribuirea de însuşiri omeneşti sau animale unor obiecte neînsufleţite - ca în versurile lui Topârceanu: *„Un liliac nedumerit.../De-alura ei de domnişoară/S-angălbenit, s-a zăpăcit/Şi de emoţie-a-nflorit*; **hiperbola**, exagerarea deliberată a realităţii, pentru mărirea expresivităţii, ca în **Nunta Zamfirei** de G.Coşbuc: *„Iar la ospăţ/Un râu de vin"*; **litota**, atenuarea expresiei unui lucru, pentru a se semnala conotaţii inverse, cum procedează T.Arghezi în *Cântare omului: „Grai cât o fărâmă de fulg şi de nimic,/O coajă de tărâţe, o ţandără, nimic"*; **alegoria**, dezvoltarea pe spaţii largi a unei analogii uşor de sesizat, aşa cum se întâmplă în **basme, fabule** şi **parabole; simbolul**, substituirea unei realităţi prin altă realitate, care o semnifică analogic, ca în *Noaptea de decembrie* a lui Al.Macedonski, având forme **convenţionale** sau **consacrate** şi **originale** sau **contingente; mitul**, o concepţie coerentă întemeiată pe o metaforă originară extinsă asupra tuturor elementelor „lumii" imaginate, ca în *Meşterul Manole, Mioriţa* sau *Zburătorul*). **Figurile contiguităţii** (sau ale **relaţiei constante**, materiale sau logice) au în centru **metonimia**, care înlocuieşte un nume prin alt nume, al cărui sens este în relaţie logică, alta decât **asemănarea** (caracteristică grupului metaforei), cu sensul primului (câteva exemple de relaţii: persoana şi un obiect cu care este în asociere constantă: *„Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium*; cauză-efect: *O rană îi sângerează în suflet*; conţinut-conţinător: *„Va creşte tot ce-n lume este menit să crească/Va bea până-n fund cupa, pân'va vrea s-o zdrobească"* - M.Eminescu; abstract şi concret: *„O pierde din ochi de dragă"* - G,Coşbuc; simbol - ceea ce simbolizează: *„Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce ruginită"* - M.Eminescu), variantele sale autonome fiind **sinecdoca**, care înlocuieşte între ele cuvinte ale căror sensuri se află într-o **relaţie cantitativă** (parte-întreg, individ-specie, particular-general etc.: *„În port nici un vapor/Şi-n larg,/Nici fum, nici pânză, nici catarg"* - I.Minulescu) şi **antonomaza**, care substituie un nume propriu printr-un

Scanned with OKEN Scanner

apelativ şi invers (*„poetul nepereche", „Luceafărul poeziei româneşti", „este un harpagon", „personajul hamletizează"*). **Figurile contradicţiei** pun în relaţie obiecte, acţiuni, însuşiri contradictorii, opuse, incompatibile. Cele mai importante sunt: **antiteza** (contrapune doi termeni pentru a-i releva mai bine unul prin celălalt: *„Vreme trece, vreme vine,/Toate-s vechi şi nouă toate;Ce e rău şi ce e bine/Tu ntreabă şi socoate"* - M.Eminescu); **ironia** sau **disimularea** (exprimarea contrariului a ceea ce trebuie să se înţeleagă: *„Căci gingaşele broaşte sunt poeţi de baltă./Precum mulţi poeţi gingaşi sunt broaşte de uscat"* - V.Alecsandri), **antifraza** (folosirea unui element lingvistic într-un sens contrar semnificaţiei sale obişnuite *(„Patrioţii! Virtuoşii, ctitori de aşezăminte,/Unde spumegă desfrâul în mişcări şi în cuvinte"* - M.Eminescu), **eufemismul** (atenuarea unei semnificaţii negative sau cu nuanţă tabuizantă, prin substituire sau prin perifrază lexicală: *„S-a stins viaţa falnicei Veneţii"* - M.Eminescu; *ucigă-l toaca; o femeie cam trecută; Era cam afumat).*

Concentrarea şi/sau combinarea mai multor figuri de stil (de acelaşi fel sau diverse) amplifică şi orientează efectul stilistic. Sunt frecvente **înlănţuirile de metafore şi comparaţii** (a se vedea poezia *De-a v-aţi ascunselea* de T.Arghezi), sau de **metonimii, metafore şi comparaţii** (a se vedea poezia *Inima* de L.Blaga). **Comparaţia, antiteza, alegoria, mitul, oximoronul, ironia** se dezvoltă de cele mai multe ori în structuri complexe, ample, cuprinzând chiar un întreg text poetic. **Sinestezia** este o figură de sinteză, în care converg efecte auditive, vizuale, olfactive etc., semnificându-se reciproc *(„Verde crud, verde crud,/Roşu, alb şi roz şi pur,/Te mai văd, te mai aud/Vis de-albastru şi azur"...* - G.Bacovia).

Figurile de expresie, sau **morfosintactice**, privesc formele şi construcţiile lingvistice, fiind mai puţin specifice poeziei (în raport cu cele semantice, mai ales cu metaforele, care sunt definitorii pentru textul poetic). Sunt clasificate în: **figuri ale amplificării, figuri ale simplificării, figuri ale topicii, figuri ale intonaţiei.**

Figuri ale amplificării (sau ale **insistenţei**) sunt: **repetiţia, imediată şi la distanţă**, la începutul unui vers ori al unei propoziţii (**anafora:** *Codrule, codruţule, ce mai faci drăguţule?/... Codrule cu râuri line...)*, la sfârşitul acestora (**epifora:** *„Obrajii tăi mi-s dragi/.../Surâsul tău mi-i drag/.../Şi capul tău mi-i drag"* - T.Arghezi), prin reluarea sfârşitului unui vers în versul următor (**anadiploza:** *„A fost crudă-nvinuirea/A fost crudă şi nedreaptă, fără reazem fără fond"* - M.Eminescu), prin reluarea unor structuri topice inverse (**anastrofa**: *„Negru era câmpul. Negrii salcâmii-gârla tulbure, neagră"* - Z.Stancu), la începutul unui vers şi la sfârşitul versului următor (**epanadiploza**: *„Cunosc o fântână pe valea umbrită/.../Pe valea umbrită cunosc o fântână"*), prin inversarea componentelor unei construcţii (**antimetateză**: *„Cum viaţa preţ să aibă şi cum viaţă s-aibă preţ"* - M.Eminescu), prin repetarea încrucişată a primei părţi în partea a doua (**chiasmul**: *„Să faci din viaţa mea un vis/Din visul meu o viaţă"* - M.Eminescu), prin repetarea subiectului sau a predicatului cu altă funcţie sintactică (**tautologia**: *„Lumea-i lume, viaţa-i viaţă)*, sau prin repetarea unui vers (unei strofe) la anumite intervale (**refrenul**); **enumeraţia** *(„Vede Eufratul şi Tigris, Nilul, Dunărea bătrână"* -M. Eminescu) şi **polisindetul** (enumeraţia cu reluarea insistentă a unei conjuncţii coordonatoare: *„Sunt muşterii buni, băieţi cu dare de mână, şi cântă şi râd, şi fac tot felul de nebunii"* - I.L.Caragiale).

Scanned with OKEN Scanner

Figurile simplificării (sau ale **omisiunii**) sunt: **elipsa** *(Eu fuga, mătuşa Mărioara, după mine)*, **asindetul** (suprimarea conjuncţiilor: *Vin, se uită, pleacă. Am treabă, n-am treabă, trec prin oraş)*, **aposiopeza** (întreruperea enunţului, restul fiind subînţeles: *Nu ne cunoaşte nimeni şi dacă ne cunoaşte...)*, **brahilogia** (eliminarea unor termeni uşor de subînţeles: *Iară noi? noi epigonii?...Simţiri reci, harfe zdrobite...)*. **Figuri ale amplificării şi simplificării** sunt **silepsul** (încălcarea deliberată a acordului gramatical: *„Nedreptul şi minciuna al lumii duce frâu"*) şi **anacolutul** (neducerea până la capăt a unei construcţii cu mijloacele sintactice corecte: *„Dacă Europa... să fie cu ochii aţintiţi asupra noastră, dacă mă pot pronunţa astfel, care lovesc soţietatea, adică fiindcă din cauza zguduirilor... şi idei subversive..."* - I.L.Caragiale). **Figuri topice** sunt **inversiunea** *(„Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate"* -Gr.Alexandrescu) şi **hiperbatul** (introducerea unor cuvinte între părţile constitutive ale unei construcţii sintactice *(„Stă copila lin plecată,/Trandafiri aruncă roşii/Peste unda fermecată"* - M.Eminescu). **Figuri intonaţionale** sunt: **invocaţia retorică** *(„Cum nu vii tu, Ţepeş, doamne,...!"* - M.Eminescu), **apostrofa** (întreruperea enunţului, pentru a se adresa unei persoane: *Acolo v-aţi pus averea, tinereţele la stos...Ce a scos din voi apusul, când nimic nu e de scos?"* - M.Eminescu) şi **interogaţia retorică** *(„Au trecutul nu ni-i mare,/N-o să-mi dea ce o să-i cer?"* - M.Eminescu), **cominaţia** (avertismentul cu privire la o evoluţie iminentă: *„Şi nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt,/Cum veniră, se făcură toţi o apă şi-un pământ"* - M. Eminescu), **incitarea** *(„Zdrobiţi orânduiala cea crudă şi nedreaptă" ...* - M.Eminescu), **conglobaţia** (acumularea de replici tăioase: *„Încorda-voi a mea liră să cânt dragostea? Un lanţ/Ce se-mparte cu frăţie între doi şi trei amanţi./Ce? Să-ngân pe coardă dulce, că de voie te-ai adaos..."* - M.Eminescu), **imprecaţia** (chemarea pedepsei pentru anumite persoane/colectivităţi: *„Căci voi să-ngălbenească şi sufletul din piept!/Şi ochii-n cap să-ţi sece,/Să sameni unei slabe şi străvezii năluci..."* - M.Eminescu), **epifonemul retoric** (adaos cu rol de reflecţie, concluzie: *„Nu-nvie morţii - e-n zadar, copile!"* -M.Eminescu).

i. Textul dramatic

Textul dramatic este un text literar scris pentru a fi reprezentat pe **scenă**, ca **spectacol teatral**, având, din această cauză, o seamă de rigori lingvistice, stilistice şi, mai ales, compoziţionale neregăsibile în celelate tipuri de texte literare. **Speciile** sale mai cunoscute sunt: **tragedia, drama, poemul dramatic, farsa, comedia, melodrama** (utilizând, pe lângă cuvinte, muzica), **mima** (bazată pe gesturi). În textul dramatic, acţiunea e prezentată direct de personaje (care întruchipează „eroii" întâmplărilor imaginate), prin intermediul dialogului, în faţa **spectatorilor**, într-un **spaţiu scenic**, toate aceste elemente facând parte dintr-un **plan convenţional, simbolic**. Autorul nu apare direct în text, ci prin mijlocirea **replicilor** personajelor, a ideilor şi comportamentului lor, imaginate toate, bineînţeles, de autor. Fiind făcute pentru a fi **jucate** şi **auzite**, în textele dramatice sunt inserate **gesturi, mişcări, sunete muzicale**, etc. **Elementele tehnice** sunt numeroase şi foarte importante, devenind **coautori** ai spectacolului: **actori, regizor, scenograf, tehnicieni de sunet şi lumini, scena, decorul, costumele, machiajul** etc. **Publicul** este un receptor special, deosebit de **cititori**, în primul rând pentru că „trăieşte", în priză directă cu personajele-actori, întreaga acţiune. Orice text dramatic cuprinde două categorii

Scanned with OKEN Scanner

de secvenţe: **indicaţiile scenice** şi **replicile persoanejelor**. **Indicaţiile scenice** ale autorului se referă la locul şi epoca în care se pretrec acţiunea, la înfăţişarea şi îmbrăcămintea personajelor, la intrarea şi ieşirea din scenă, la mişcarea în scenă, la rostirea unor replici etc., fiind, de regulă, detaşate tipografic de restul textului.

Replicile personajelor constituie substanţa textului (şi a spectacolului) dramatic şi elementul său definitoriu. Ele prezintă sub formă de **dialog** nu numai confruntarea verbală dintre „eroi", dar şi ce s-a întâmplat sau se întâmplă în afara scenei. Au o mare diversitate tipologică, putându-se prezenta sub formă de: **solilocviu** (personajul, singur în scenă, gândeşte cu voce tare), **monolog** (personajul, deşi nu e singur în scenă, monologhează, adresându-se spectatorilor), **tiradă** (povestirea sau comentariul unor evenimente importante, pe fondul sugestiei de a se face linişte şi de a se acorda atenţie), **dialog** (discuţia între două personaje), **duet** (schimbul rapid de replici esenţiale între două personaje), replică **a parte** (rostită ca pentru sine, de fapt pentru spectatori, în afara dialogului), discuţie **concertată** (între cel puţin trei personaje). **Organizarea** textului dramatic cuprinde un număr de **acte** (de cele mai multe ori cinci, trei sau două), împărţite în **scene** (care durează în mod obişnuit atât cât rămân în scenă aceleaşi personaje). **Personajul dramatic** redă, sub formă dialogală, **acţiunea**, având atât o realitate autonomă (**un „caracter"**), cât şi o **poziţie** în raport cu celelalte personaje: **protagonist, coprimar**, personaj **secundar, episodic** sau **figurant** (categoriile în funcţie de situarea faţă de protagonist sunt aceleaşi ca în textul narativ).

Spaţiul scenic, deopotrivă **concret** şi **convenţional** (fapt pentru care în el se montează un **decor**), cuprinde **sala** (în care stau spectatorii), **scena** (pe care joacă actorii şi care e situată mai sus sau mai jos decât sala) şi **retroscena** (unde aşteaptă, pregătindu-se pentru intrare, actorii). **Cortina, gongul, lumina** (aprinderea, stingerea, proiectarea asupra unui personaj sau a unui obiect), **costumele** şi **machiajul** actorilor realizează intrarea/ieşirea din **convenţie**. **Timpul** în teatru poate fi **timpul textului dramatic** (**prezent** în raport cu cititorul), **timpul în interiorul textului** dramatic (**durata acţiunii**, fixă în textele clasice, diversă în textele moderne, dar corelată cu delimitarea acţiunii pe acte şi scene), **timpul istoric** (epoca în care s-a petrecut acţiunea prezentată), şi **timpul spectacolului** (durată fixă, de una până la câteva ore, eşalonată pe acte şi scene). **Elementele reprezentării teatrale** se subordonează, în măsură mai mare sau mai mică, textului dramatic: **regizorul** transcrie scenic textul, păstrând, cât e necesar, valoarea sa istorică (are însă libertatea de a actualiza mesajul şi de a alege mijloacele pentru a-l transmite/sugera spectatorilor), **scenograful** reproduce circumstanţele de spaţiu şi timp în care se petrece acţiunea, înfăţişarea actorilor, fondul de sunet şi lumină (necesar prezentării acţiunii şi marcării mesajului, potrivit concepţiei regizorale), **actorii** dau viaţă personajelor care susţin textul (în varianta regizorală respectivă), **publicul** receptează dar şi evaluează, prin atitudinea faţă de jocul actorilor şi faţă de spectacol în general (mai ales că în textul modern sala poate fi pe scenă sau scena poate fi în sală), calităţile textului şi ale spectacolului dramatic.

Scanned with OKEN Scanner

3. *Performanţa stilistică*

Performanţa stilistică a unui text se apreciază nu numai în raport cu parametrii caracteristici stilului (funcţional sau compoziţional), respectiv registrului stilistic în care e scris, ci şi în raport cu cerintele textului în general, indiferent de specializarea sa stilistică (numite **calităţi generale ale stilului**), respectiv cu exigenţele specifice textelor individualizate stilistic (numite **calităţi particulare ale stilului**). În aceste formule, termenul **stil** cuprinde în mod preponderent conotaţii calitative. Într-adevăr, în stilistică, mai mult decât la orice alt nivel al limbii trebuie să se facă distincţia între **cantitate** şi **calitate**. Valoarea stilistică a unui text nu constă în numărul şi diversitatea procedeelor de stil folosite sau a mărcilor stilistice exprimate, ci în eficienţa comunicativă, respectiv estetică, realizată prin aceste mijloace. Acesta este un aspect de **sinteză**, depinzând de **valoarea stilistică** a elementelor selectate, de **convergenţa** lor spre o anumită finalitate stilistică, de **armonizarea** cu conţinutul exprimat şi concretizându-se în menţionatele calităţi stilistice.

a. Calităţile generale ale stilului

Calităţile generale ale stilului, evaluabile în exprimarea orală sau scrisă a oricărui vorbitor cultivat, sunt **claritatea, proprietatea, precizia, corectitudinea** şi **puritatea**.

Claritatea înseamnă exprimarea limpede a ideilor şi a sentimentelor, fiind asigurată printr-un lexic accesibil, îmbinări semantice clare, construcţii sintactice corecte, organizarea logică a faptelor şi a ideilor. Nerespectarea uneia dintre aceste cerinţe poate duce la stiluri **obscure** (cuvinte inaccesibile şi îmbinări incorecte, incompatibile), la **nonsens** (contradicţii logice), la **paradox** (opinie neobişnuită în raport cu simţul comun), sau la **echivoc** (indecizia disocierii între idei sau a opţiunii de atitudine). Unele dintre cerinţe pot fi însă încălcate în scopul **marcării stilistice** particulare sau individuale. Absolutizarea cerinţelor în dauna complexităţii şi relevanţei conţinutului poate avea ca efecte **platitudinea, banalitatea, inexpresivitatea**, ori chiar unele greşeli de limbă ca **tautologia** (definirea unui termen prin el însuşi), sau **pleonasmul** (asocierea unor cuvinte cu aport semantic similar).

Proprietatea (sau **convenienţa**) solicită folosirea celor mai potrivite mijloace lingvistice (cuvinte, expresii, structuri semantice şi sintactice) pentru exprimarea, în nuanţele adecvate, a mesajului intelectual şi afectiv propus. În ultimă instanţă este vorba de selecţia mijloacelor lingvistice şi stilistice apte să redea cel mai direct ideile autorului. **Improprietatea stilistică** rezidă în împerecherea la întâmplare a unor trăsături răzleţe, aparţinând diverselor stiluri incompatibile între ele. Ea nu trebuie confundată cu folosirea unui **limbaj figurat**, bogat în transferuri semantice bine „asortate" cu mesajul textului.

Precizia rezidă în exprimarea directă, simplă a gândurilor şi sentimentelor, cu ajutorul unui repertoriu restrâns şi bine orientat de cuvinte, forme şi structuri, într-o organizare logică şi clară. Textele imprecise pot fi **prolixe** (încărcate excesiv cu termeni, expresii, construcţii de diverse tipuri, cu digresiuni şi reluări), **bombastice** (împovărate de „podoabele" stilistice fără corespondenţă cu specificul textului), **difuze** (asociind mijloace stilistice divergente, folosite la întâmplare), **divagante** (dominate de digresiuni, paranteze, abateri de la ideea centrală). Unele dintre cauzele impreciziei pot deveni însă calităţi stilistice în textele solemne, retorice, emfatice, dacă sunt folosite cu măsură şi cu măiestrie.

Puritatea rezultă din folosirea cuvintelor, formelor, construcţiilor compatibile cu norma şi cu tradiţia literară. Este opusă stilurilor **pestriţe**, amalgamate de elemente de culoare (arhaisme, regionalisme, neologisme, termeni familiari şi de argou)

Scanned with OKEN Scanner

folosite în abuz sau în combinaţii nepotrivite. Mânuite cu pricepere şi subordonate mesajului, aceste elemente pot deveni sursă de **expresivitate**.

Corectitudinea este complementară purităţii. Ea constă în respectarea regulilor gramaticale, ortografiei şi punctuaţiei în formularea enunţurilor care compun textul. Încălcarea acestor norme duce la greşeli de limbă ca **solecismul** (nerespectarea acordului sintactic, a regimului propoziţiilor şi conjuncţiilor) sau **anacolutul** (întreruperea unei construcţii sintactice pe parcursul derulării şi continuarea ei cu altă construcţie, incompatibilă cu prima, ceea ce duce la structuri hibride).

b. Calităţile particulare ale stilului

Calităţile particulare ale stilului, detectabile într-unul sau altul dintre textele individualizate stilistic (indiferent cărei „specii" stilistice i se subordonează şi dacă se subordonează vreuneia dintre ele) sunt: **naturaleţea, simplitatea, armonia, demnitatea, fineţea, retorismul, umorul, ironia, oralitatea**.

Naturaleţea înseamnă exprimare dezinvoltă, firească, nesupusă unor constrângeri. Ea se obţine printr-un îndelung exerciţiu lingvistic de cizelare a expresiei şi de armonizare a ei cu conţinutul transmis. Contrare naturaleţei sunt **afectarea** (folosirea ostentativă, stridentă a unor cuvinte şi construcţii pretenţioase) şi **emfaza** (utilizarea epatantă a unor cuvinte bombastice, preţioase).

Simplitatea rezidă în folosirea mijloacelor lingvistice larg cunoscute, diferenţiindu-se însă de **simplism** (care împinge simplitatea până la platitudine şi la superficialitate).

Demnitatea presupune utilizarea termenilor şi formelor general admise, cuviincioase, netriviale. În anumite specii literare, cuvintele vulgare, grosolane servesc cultivării **stilului burlesc, esteticii urâtului.**

Concizia se obţine prin reducerea mijloacelor lingvistice la strictul necesar înţelegerii. Depăşirea acestei limite poate duce la **ermetism**, în timp ce neglijarea economiei de mijloace şi a rigorii în folosire creează **poliloghia** (exprimarea excesiv de amplă în raport cu conţinutul redat, difuză).

Oralitatea provine din adoptarea elementelor vorbirii populare, familiare, cotidiene, nesupusă restricţiilor textului scris.

Retorismul constă în împodobirea exprimării cu figuri retorice menite să impresioneze pe cititori (ascultători). Extins peste măsură devine **artificiu, şablon.**

Armonia solicită acordul sonor, formal, semantic al componentelor textului. I se opun **cacofonia** (succesiunea unor sunete care dă naştere la sonorităţi neplăcute), **amalgamul stilistic**, **structurile dezlânate**.

Fineţea este urmarea exprimării rafinate, aluzive, subtile, cu subînţelesuri. Este opusă exprimării brute, netemperate, grosiere.

Umorul colorează textul prin evidenţierea, cu condescendenţă, a unor situaţii, fapte, comportamente ridicole. Tonalitatea în care sunt scoase în relief aceste aspecte poate fi jovială, amară sau tristă.

Ironia presupune o atitudine de ridiculizare, respingere şi condamnare a faptelor negative prezentate, având o bogată gamă de nuanţe, de la băşcălie, persiflare, dezamăgire, la critica vehementă, la maliţie şi la sarcasm.

Se observă că unul şi acelaşi text poate avea toate calităţile stilistice generale, dar nu şi toate calităţile particulare (nu poate fi simplu şi retoric, demn şi ironic, concis şi retoric etc.), care individualizează textul, nu-l uniformizează, cum fac calităţile generale (din această cauză, ele nu caracterizează decât în mică măsură textul beletristic, opus uniformităţii, liniarităţii). De altfel, calităţilor enumerate mai sus

Scanned with OKEN Scanner

li se pot adăuga altele complementare sau, din contră, moderatoare în raport cu unele dintre acestea: **variaţia**, la nivelul unui enunţ sau a textului în ansamblu, privind cuvintele, formele sau construcţiile (echivalenţe sau sinonimii prin care să se evite repetarea monotonă a aceloraşi unităţi există pe toate palierele lingvistice), **simetria** (obţinută prin paralelismul unor construcţii, inversiune, repetarea ritmică a unor relatări etc.), **cursivitatea** sau **fluenţa** (caracteristică îndeosebi textelor destinate rostirii), **eufonia** (în mod special în poezie). **Abilitatea stilistică** rezidă în cultivarea acelor calităţi stilistice care corespund mesajului transmis, receptorilor carora le e destinat, gustului, pregătirii şi înclinaţiilor autorului.

4. Stilistica didactică

Stilistica didactică are ca obiect formarea deprinderii, respectiv a abilităţii, de a **recepta**, de **a analiza** şi de **a elabora** (**compune**) un text cu înţeles complet. În această accepţie, ea înglobează şi ceea ce în şcoală se numeşte **compoziţie**. Programele şcolare prevăd (pe bună dreptate) obiective din ce în ce mai ambiţioase în acest sens, concretizate însă destul de timid şi de neperformant în manualele şcolare şi, mai ales, în procesul didactic (unde s-a pierdut tradiţia interbelică a compunerilor de diverse tipuri şi nu a pătruns încă predarea modernă a limbii materne din perspectivă comunicativă).

Obiectivul general, integrabil stilisticii (şi compoziţiei), din programele de gimnaziu şi de liceu prevede „dobândirea unor deprinderi de comunicare orală şi scrisă, determinate de cerintele activităţii şcolare şi de relaţiile interumane", „dezvoltarea capacităţii de comunicare" şi „însuşirea normelor şi regulilor exprimării corecte, logice, coerente,..., a deprinderilor de comunicare orală şi scrisă". Aproape o cincime din orele de limba şi literatura română sunt afectate îndeplinirii acestui obiectiv, care este detaliat în câteva **obiective specifice**, ce pot fi sintetizate astfel: cunoaşterea şi aplicarea, în vorbire şi în scris, a caracteristicilor fundamentale ale exprimării literare (**proprietatea, precizia** şi **claritatea**), a semanticii contextuale şi a rolului în exprimare al neologismelor, arhaismelor, regionalismelor etc., a valorilor expresive ale părţilor de vorbire şi de propoziţie (mai ales a expresiilor, locuţiunilor şi topicii) şi a principalelor figuri de stil şi procedee artistice; diferenţierea practică a limbajului propriu de cel figurat şi a diverselor stiluri funcţionale, formularea unor enunţuri clare şi corecte, articulate în diferite tipuri compoziţionale (**prezentare, descriere, rezumat, argumentare, explicaţie, expunere, povestire, caracterizare, informare, comentariu, anunţ** etc.). Manualele nu concretizează însă nici cantitativ, nici calitativ aceste obiective, noţiunile şi deprinderile de stilistică fiind împrăştiate în secvenţele de lexic, de gramatică sau de literatură, ca elemente derivate, secundare. Analiza şi construcţia textelor aparţinând altor stiluri decât cel beletristic sunt ca şi inexistente. În facultăţi, a crescut preocuparea pentru stilistică, dar aproape exclusiv pentru stilistica expresivităţii şi mai ales la cursuri opţionale, destinate studenţilor cu preocupări speciale în domeniu, lucrul cu textul fiind mult mai activ în predarea limbilor străine, de pildă. Pentru a sprijini activitatea didactică şi de cultivare a limbii (desfăşurată prin diverse mijloace) în domeniul stilisticii, prezentăm schematic, în completarea capitolului general anterior, câteva îndrumări privind receptarea, elaborarea şi analiza **textului** (cu înţeles complet).

a. Strategia receptării textului

Strategia receptării textului relevă câteva particularităţi în funcţie de cum se realizează receptarea, prin **ascultare/vizionare** (conferinţe, expuneri, radio, televiziune etc.) sau prin **lectură** (cărţi, ziare, reviste, studii, reglementări, scrisori

Scanned with OKEN Scanner

etc.). Cele mai multe elemente sunt comune şi de aceea prezentarea se va face împreună, cu menţionarea aspectelor specifice.

Receptarea trebuie să aibă la bază **dorinţa** receptorului (chiar dacă ea se corelează şi cu o obligaţie didactică), să fie făcută **cu atenţie, înţelegând**, şi **reţinând** conţinutul textului, indiferent de motivul ascultării/lecturii (informarea, învăţarea, aflarea părerii autorului, relaxarea, emoţia estetică, analiza/ evaluarea textului). **Pregătirea receptării** cuprinde **alegerea** textului/emisiunii/conferinţei etc. (pornind de la unul din scopurile menţionate), obţinerea unor informaţii minime privind **tema, genul, autorul** etc.), **starea psihică** (**dispoziţia**) favorabilă receptării. **În timpul** ascultării/lecturii este necesară **concentrarea** suficientă (distragerile pot duce la „pierderea firului"), eventual **luarea de note** (mai ales dacă scopul e învăţarea sau analiza). În cazul **lecturii aprofundate** (deosebită de **consultare** sau de **lectura selectivă**), **ritmul** trebuie subordonat **înţelegerii temeinice** a textului (apelându-se la încetiniri, reluări de pasaje, citirea pe fragmente etc.).

După ascultare/vizionare (în cazul lecturii şi simultan cu cititul), este necesară **reflecţia** asupra semnificaţiei celor ascultate/citite, asupra părerilor expuse, **refacerea firului logic** al textului, **rememorarea** şi **rezumarea** lui, împărţirea pe **teme** (de fond, principale, secundare), pe **motive, secvenţe**, individualizarea unor **concepte-nucleu**, a altor **concepte** importante şi a **corelaţiilor** logice sau circumstanţiale dintre ele, **schiţarea structurii** textului, identificarea **particularităţilor lingvistice**, a **procedeelor stilistice,** a **imaginilor** şi **simbolurilor**, formularea **mesajului** şi raportarea lui la **mijloacele de expresie folosite**, **evaluarea** textului în raport cu **contextul cultural-istoric** în care a fost elaborat, cu exigenţele actuale şi cu propriile aşteptări.

b. Strategia elaborării (compunerii) textului

Strategia elaborării (compunerii) textului şi, eventual, a **rostirii** lui în public sau a **utilizării** în scopul preconizat (pentru textele cu destinaţie specială, pragmatică) urmează logic după strategia receptării, întrucât dobândirea abilităţii de a elabora texte începe cu lectura/audierea unui mare număr de asemenea texte, ce se constituie dacă nu ca **modele**, cel puţin ca repere compoziţionale. Etapele acestei strategii sunt: **proiectarea, redactarea, corectura şi stilizarea textului.**

Proiectarea textului cuprinde mai multe momente: **alegerea subiectului, documentarea** şi **planul**. **Alegerea subiectului** înseamnă **formularea titlului** (care trebuie să fie simplă, clară şi cuprinzătoare în raport cu cadrul logico-semnatic al problemei puse în discuţie), stabilirea **scopului** şi **destinatarului** pentru care este elaborat (inclusiv a formei de prezentare, orală sau scrisă) şi, în funcţie de acestea, găsirea **tipului de text** în care să fie structurat, **adoptarea registrului stilistic şi a tonalităţii** (mai subiectivă, mai puţin subiectivă, obiectivă). **Documentarea** (numită în retorică **invenţiune**) cuprinde găsirea (în memorie, în documente de arhivă, în cărţi, în experienţa zilnică sau în imaginaţie) şi inventarierea faptelor şi ideilor necesare pentru tratarea subiectului. Acestea nu sunt introduse ca atare în text, ci sunt supuse unui proces de selecţie, modificare, transpunere imaginativă (să nu uităm că momentul se numeşte invenţiune), prin operaţiile de analiză, sinteză, asociere, comparaţii etc. raportate la cultura şi experienţa de viaţă a autorului. **Planul** (numit în retorică **dispoziţiune**) eşalonează faptele şi ideile în cele trei părţi, **introducere, cuprins** şi **încheiere**, stabilind **scara subtemelor** ce urmează a compune tema principală, **succesiunea logică a ideilor, echilibrul compoziţional.** Planul poate fi **simplu** (notează sub formă de întrebări sau subtitluri numai ideile principale) sau **dezvoltat** (adaugă, sub formă de punctaj, şi detaliile semnificative).

Redactarea (numită în retorică **elocuţiune**) este etapa decisivă. Ea dezvoltă într-o formă clară, frumoasă şi convingătoare, idelile, faptele, imaginile prevăzute în

Scanned with OKEN Scanner

plan. Autorul are grijă ca subiectul să fie tratat cât mai **complet** şi mai **original**, acordând egală atenţie introducerii (care constituie „cartea de vizită" a textului) cuprinsului (care trebuie să se deruleze logic, gradat şi incitant) şi încheierii (care sintetizează mesajul textului, reprezentând „ultima impresie" cu care rămâne receptorul). Acum se au în vedere de asemenea: aşezarea în pagină (titlu, subtitluri, alineate, sublinieri, organizarea paragrafelor), folosirea unui lexic adecvat, corectitudinea gramaticală, respectarea ortografiei şi a punctuaţiei, adoptarea stilului potrivit. Pentru textele destinate prezentării orale, trebuie acordată atenţie compartimentării grafice (prin litere diferite, sublinieri, numerotări, alinieri etc.) pe idei, secvenţe, etape. Textele destinate corespondenţei au exigenţe suplimentare (antet, dotare şi localizare, formule de adresare şi de încheiere, semnătura, adresa completă, telefonul, faxul etc.).

Corectarea şi stilizarea textului nu e o etapă formală sau superfluă. Ea asigură coerenţa, performanţa şi individualitatea textului. După redactare, acesta trebuie **recitit** din perspectiva **ansamblului** şi pe fragmente mai mari sau mai mici, controlând şi corectând greşelile şi stângăciile lingvistice, incompatibilităţile semantice, stridenţele sau dezacordurile stilistice. Pot fi înlăturate unele repetări sau dezvoltări excesive, sau, din contră, pot fi inserate părţi lămuritoare, pot fi rescrise unele segmente mai puţin reuşite. Toate ajustările şi îmbunătăţirile vor urmări asigurarea **calităţilor stilistice generale** şi a **calităţilor particulare adecvate textului**, precum şi armonizarea formei cu conţinutul exprimat.

c. Algoritmul analizei stilistice

Algoritmul analizei stilistice este foarte puţin luat în discuţie atât în manualele şcolare, cât şi în instrumentele didactice extraşcolare. Faptul acesta se poate datora dificutăţii delimitării rigide a unor etape în examinarea textului literar (care este aproape exclusiv analizat în majoritatea lucrărilor respective) şi a eşalonării lor într-o formulă simplificatoare (din nou complexitatea textelor beletristice vine în contradicţie cu o astfel de încorsetare), care nu poate ţine seama de diversitatea extraordinară a unor asemenea texte. Dacă însă modul de abordare prefigurat de algoritm este suficient de general şi de elastic, putând şi adaptat specificului textului analizat, neajunsurile semnalate se estompează. Oricum, este de preferat, în etapa însuşirii noţiunilor şi abilităţilor stilistice, o simplificare didactică „asaltului" dezordonat, pe toate planurile, cu toate metodele şi procedeele simultan, concluzionând înainte de a descrie analitic şi găsind câte un detaliu mai mult sau mai puţin semnificativ după ce s-a realizat sinteza. Ulterior acestei perioade de iniţiere şi după o îndelungă exersare asupra diverselor tipuri de texte, strategia analizei se impune de la sine, în funcţie de specificul textului (stil funcţional, gen, dimensiuni, individualitate stilistică etc.) şi de modalităţile de analiză proprii analistului (care însă numai în aparenţă pot fi lipsite de ordine, în faza de laborator fiind supuse, explicit sau implicit, unui plan prestabilit). În spiritul celor de mai sus, propunem un **algoritm general** al analizei sintactice, care poate fi transpus în diverse **strategii specifice**, adaptate situaţiilor textuale concrete.

Lectura/ascultarea (sau chiar **vizionarea**, în cazul transpunerii în spectacol) textului cu parcurgerea tuturor momentelor descrise în cadrul **strategiei receptării** (documentarea sumară, pregătirea, notarea unor elemente semnificative şi a unor impresii, reflectarea asupra diverselor aspecte ale textului etc.). Să nu uităm că cineva a considerat criticul **un cititor avizat**, care citeşte şi recomandă celorlalţi ce a citit. Un element esenţial în parcurgerea acestei etape (care nu se regăseşte în etapa corespunzătoare a analizei gramaticale, lexicale sau fonetice) este **receptarea textului din perspectiva destinatarului** („trăirea" efectelor lui informative, expresive, persuasive şi, mai ales poetice).

Scanned with OKEN Scanner

Situarea provizorie a textului citit în structura şi stratificarea stilistică (stabilirea **stilului funcţional** şi a **genului** acestuia, a **nivelului** şi a **registrului stilistic**) ca şi în tipologia compoziţională (text **descriptiv, expozitiv, narativ, normativ, poetic, dramatic** etc.), prin impresie globală şi caracterizare sumară.

Identificarea mărcilor stilistice este o etapă complexă care subsumează mai multe operaţii ce pot fi făcute **succesiv** sau **simultan**. Este vorba de găsirea **faptelor de limbă şi de arhitectură compoziţională cu potenţial stilistic** şi de descoperirea **valorilor stilistice pe care le marchează**. Faptele de limbă menţionate pot fi cuvinte, expresii, îmbinări, construcţii care, luate **individual**, în **contextul** din care fac parte, reprezintă o **deviere** în raport cu **norma supraordonată** (**comună**, dacă urmărim identificarea unui stil supraindividual, şi **colectivă**, caracteristică stilului supraindividual, dacă urmărim elementele stilistice individuale), fie prin reliefarea unei **conotaţii latente**, fie printr-o **mutaţie semantico-stilistică** catalogată sau nu ca o **figură de stil**. Ele pot fi însă şi elemente lingvistice care individual nu se abat de la utilizarea caracteristică normei supraordonate (de regulă comune), fiind deci **neutre stilistic**, dar prin **abundenţă** (frecvenţă mai mare ca în alte categorii de texte), prin **prezenţă redusă** sau prin **lipsa totală** diferenţiază textul respectiv de alte texte. Deşi ambele categorii au la bază **selecţia lingvistică** (în primul rând **lexicală**), prima categorie realizează **abaterea** în mod preponderent prin **inovaţie**, prin **opoziţie** directă cu norma, în timp ce a doua obţine efectul **devierii** prin **ierarhizare funcţională** (**reliefare** sau **estompare**), prin **diferenţiere** faţă de normă. A se avea în vedere, pentru primul caz **folosirea figurată** a cuvintelor, formelor şi îmbinărilor, iar pentru al doilea caz dominanţa sau lipsa din text a unor cuvinte neologice, arhaice, regionale, populare, argotice etc., a unor părţi de vorbire (substantive, adjective, verbe etc.), categorii de părţi de vorbire (substantive abstracte, adjective apreciative, verbe de mişcare, conjuncţii coordonatoare etc.), categorii gramaticale (genitivul, vocativul, gradele de comparaţie, indicativul, prezentul, persoana a III-a, numărul plural etc.). Primul grup de fapte este mai folosit în stilul beletristic, în textele poetice, iar cel de-al doilea grup caracterizează îndeosebi stilurile nonartistice. **Aspectele de arhitectură compoziţională** se referă la organizarea textului pe volume, părţi, secţiuni, capitole, paragrafe, alineate, versuri, strofe, acte, scene, cicluri, monolog, dialog, secvenţe descriptive, narative, demonstraţii etc.).

Marcarea stilistică a faptelor identificate poate să fie **generală** (tehnico-ştiinţific, publicistic, juridico-administrativ; subiectiv, obiectiv; solemn, cult, discursiv, colocvial, expresiv), **particulară** (descriptiv, informativ-expozitiv, narativ, evaluativ-interpretativ, normativ, persuasiv, poetic, dramatic etc.) sau **individuală** (stilul poetic eminescian, povestirea sadoveniană, specificul textului dramatic al lui Caragiale, stilul pastelurilor lui Alecsandri sau al psalmilor lui Arghezi, oratoria lui Titulescu,. textul istoric subiectiv al lui Iorga etc.). Cea mai dificilă este descoperirea valorilor estetice, expresive, poetice ale faptelor cu potenţial stilistic, întrucât acestea sunt implicite, polivalente, solidare (se valorizează convergent, global, unitar, nu pot fi întotdeauna izolate din context şi descrise separat).

Sinteza stilistică rezultă din cumularea, corelarea, convergenţa valorilor stilistice individuale ale faptelor de limbă sau arhitectonice. Şi aici se aplică metode diferite: devierea prin inovaţie se evaluează în mare parte prin impresia (subiectivă) a analistului-receptor, diferenţierea prin uz se „măsoară" prin ierarhii statistice (frecvenţă medie, distribuţie, variabilitate, stabilitate) comparative (cu norma supraordonată sau cu texte din acelaşi gen), specificul arhitectural prin raportarea la tipicul de organizare al diferitelor categorii de texte. În toate situaţiile însă, faptele stilistice sunt ordonate după **gradul de relevanţă** (unele sunt esenţiale, definitorii, polarizând în jurul lor pe celelalte, altele sunt numai elemente de coloratură, de cadru exterior) după **originalitate, distinctivitate, performanţă** în cadrul clasei din care fac parte.

Scanned with OKEN Scanner

Sinteza este, aşadar, atât o operaţie de cuantificare, cât şi, mai ales, o operaţie de calificare, în care gustul, simţul stilistic evaluativ al analistului este determinant. Tot în această etapă se apreciază **calităţile stilistice generale şi particulare** ale textului examinat.

Raportarea tipului de text şi a performanţelor lui stilistice la intenţia autorului, la conţinutul şi la mesajul textului, la valoarea lui internă (funcţională, de conţinut, ideatică, normativă, comunicativă, estetică etc.), este necesară pentru a se stabili **gradul de armonizare** a celor două planuri în realizarea **valorii globale** a textului evaluat (respectiv în configurarea originalităţii şi a performanţei, în cazul stilurilor individuale).

Structurarea şi redactarea comentariului stilistic nu reprezintă o simplă transpunere, inventariere, consemnare a faptelor, ideilor, aprecierilor strânse în etapele anterioare , ci o prezentare clară, concisă (dar cuprinzătoare), coerentă, sugestivă, convingătoare, a specificului stilistic al textului. Ea poate îmbrăca forme mai didactice, mai neutre sau mai subiective, mai participative, în funcţie de opţiunea şi înclinaţiile analistului. **Argumentarea** şi **probarea prin exemple** a afirmaţiilor şi aprecierilor conferă accesibilitate şi credibilitate întregului demers.

În finalul secvenţei dedicate **stilisticii didactice**, recomandăm încă o dată folosirea ei complementar capitolului general de stilistică şi exersarea pe o mare diversitate de texte. De altfel, demersul stilistic, fie el teoretic sau aplicativ, nu poate fi performant decât dacă înglobează în mod specific analiza/construcţia fonetică, pe cea lexicală şi, mai ales, pe cea gramaticală, a căror corolar este.

Bibliografie

1. S. Alexandrescu, I. Rotaru, *Analize literare şi stilistice*, EDP, Bucureşti, 1967
2. Mihail, Andrei, Iulian Ghiţă, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii*, EDP, Bucureşti, 1983
3. Al. Andriescu, *Stil şi limbaj*, Editura Junimea, Iaşi, 1977
4. Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintactică şi stilistică*, EDP, Bucureşti, 1968
5. Ion Coteanu, *Stilistica funţională a limbii române*, I, II, EA, Bucureşti, 1973; 1985
6. Ion Coteanu (coordonator), *Analize de texte poetice. Antologie*, EA, Bucureşti, 1986
7. Ion Coteanu, *Gramatică, stilistică, compoziţie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1990
8. Gh.N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975
9. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, (reeditare), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1975
10. Mihaela Mancaş, *Stilul indirect liber în româna literară*, EDP, Bucureşti, 1972
11. Şt. Munteanu, *Limba română artistică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981
12. Şt. Munteanu, *Stil şi expresivitate poetică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972
13. Paul Magheru, *Noţiuni de stil şi compoziţie*, Editura Coresi, Bucureşti, 1991
14. Contsantin Parfene, *Compoziţiile în şcoală. Aspecte metodice*, EDP, Bucureşti, 1980
15. Elena Slave, *Metafora în limba română. Comentarii şi aplicaţii*, Editura Ştiinţifică , Bucureşti, 1991
16. Vasile Teodorescu, *Compunerile corespondenţă şi cu destinaţie oficială*, EDP, Bucureşti, 1995
17. Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, EDP, Bucureşti, 1968

Scanned with OKEN Scanner

Lucrarea de față reprezintă o descriere unitară și completă a structurii și a modului de funcționare ale limbii române contemporane. Ea se adresează cititorilor familiarizați cu problemele elementare ale limbii române, prin învățământul de diferite grade, studenți sau viitori studenți ai facultăților umaniste, absolvenți ai acestor facultăți (profesori de limba și literatura română care se pregătesc pentru definitivat sau pentru obținere de grade didactice, diverse categorii de profesioniști ai comunicării lingvistice scrise sau orale: ziariști, editori, juriști, lucrători în domeniul relațiilor publice), alți intelectuali preocupați de îmbunătățirea propriei competențe lingvistice. Nivelul de analiză este, în consecință, cel adecvat specialiștilor și viitorilor specialiști în predarea sau mânuirea fenomenului lingvistic românesc.

ISBN 973-568-135-8

Lei 14990

Scanned with OKEN Scanner